De canonizatie der heyligen en de excanonizatie van Paus Pius de V. in een gemeyn betoog van de sekere onsekerheyt der Roomsche heyligen

Menso Heidenrijk

bron
Menso Heidenrijk, *De canonizatie der heyligen en de excanonizatie van Paus Pius de V. in een gemeyn betoog van de sekere onsekerheyt der Roomsche heyligen*. Herman Rampen, Harderwijk 1713

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/heid021cano01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

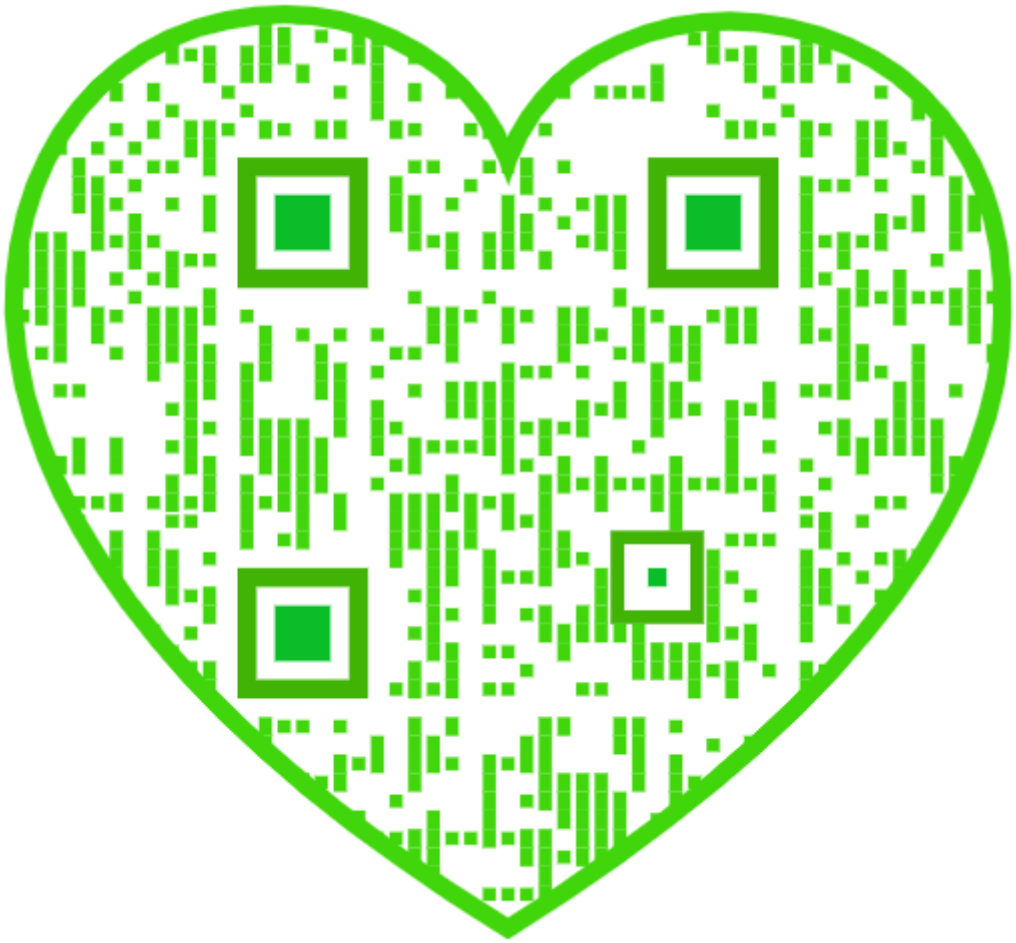

Goedtkeuring.

DE *Ondergeschreven Visitatoren* van de Classis van Maastricht en Landen van Overmaze &c. hebbende volgens Kerken-Ordre en speciale last van de Classis voorn. gesien en gelesen het Geschrift door de HR. MENSO HEYDENRYCK Predikant te Maastricht (geintituleert de CANONIZATIEder HEYLIGEN, en de EXCANONIZATIE van Paus PIUS de V., nevens een *Verdediging* van de belasterde WALDENSEN, met den aankleven van dien &c.) verklaren het selve en de daar in gestelde Leerstukken over een te stemmen met de na Godts Woordt hervormde *Belijdeniss* der Nederlandtsche Kercken; weshalven het selve volgens Kercken-Ordre het licht mach sien.

Daar en boven komen hen daar in sulke stukken van geleertheyt en een moejelijcke lesing en herlesing voor, die machtigh souden zijn, om een Man in sijn frissche Jeugt en kracht af te sloven: Daar in worden de schandelijke *lasteringen* en *doolingen* der Roomsche Kerke en hunne Leeraars op 't naakste ten toon gestelt en t'effens de *Belijdeniss der Waarheyt* veelsins bevestigt; oock den *Laster* in veele opsigten, in 't bysonder den WALDENSEN aangewreeven, afgewischt; mede veele van de gront-zuylen van 't Roomsche gebouw om verr' gerukt.

So dat dit Geschrift onder Godts genadige bestiering geschikt is, om Lesers van de *dwaal-Kerk* tot stilstant en opmerking te brengen; om hen te doen gewaar worden, hoe droevigh en snoodt sy misleydt worden, om door betere wegen en op sekerder gronden, als door der ydel GECANONIZEERDE HEYLIGEN, en *redenlose* Godsdienstigheden, hunner zielen saligheyt te soeken.

Voorts waardigh, dat het onder het Oogh so van *Geletterde* als *Ongeletterde* kome, die beyde uyt 'et selve vrucht en voordeel konnen halen. Wenschende dat sulks tot eere van Godt, en saligheyt van onsterfbare zielen mach aan 't licht gebracht, gelesen en ondersocht worden.

A. LACH *Eccl. Mosâ Traj. Cl. h. t. Visitator.*
WILH. APKENIUS *Eccl. tot Meerssen en Schimmert Cl. h. t. Inspector.*
NIC. GUISCHART *Eccl. in Eupen Cl. h. t. Insp.*
Maastricht den 9 Augusti 1713.

Opdracht

Aan den Hoog-Achtbaren, Wijsen en Voorsienigen Heer Johan Ham,
Burgermeester der Stadt ARNHEM en Gedeputeerde wegens de Provincie van GELDERLANDT ter Vergaderingh van Hare Hooghmoegende &c.
Aan den Hoogh-Welgebooren, Wijsen en Voorsienigen Heer Adriaan van Heerdt,
Heer van Craeyevelt, Pollen, Beringen &c. Waltgraaf van des Nederrijks Walt, Burgermeester der Stadt NIEUMEGEN &c.
Aan den Achtbaren en seer Geleerden Heer Otho van Hensbergen,
Rentmeester van de Geestelijke Goederen des Quartiers van VELUWEN.
En aan den Achtbaren Heer Gerhard Heydenryck,
Weesmeester en oudt Rentmeester der Stadt HARDERWYCK.
Seer Waarde en by my Hoog-geachteVrienden,
Oom, Neef, Schoon-Vader en Broeder!

Opdracht.

Hoog-Achtbare, Hoog-Welgeboorne, seer Geleerde, Achtbare Heeren,

Seer Waarde en by my Hoog-geachte Vrienden,

DE Namaagschap en so veele Vriendelijke gunstbewijsen, als ick onophoudelijk en onverdient van uwe H. A. en W. ontfangen hebb' en noch daaglijks ontfange, doen my by wege van verplichting de vryheyt neemen, om dit Boekjen onder den Tijtel van de *CANONIZATIE* der *HEYLIGEN,* en de *EX-CANONIZATIE* van Paus *PIUS de V.* &c. aan uwe H. A. en W. op te dragen; in hoope dat sulks niet onaangenaam zijn sal: Waar in te meer meyne gesterkt te zijn door de verzeekering, dat t'zamen Leesgierige Liefhebbers zijt, van de beschrijvingen van OUDE en NIEUWE voorvallen; insonderheyt van sulke die Godtsdienst raken, en dus strekken konnen tot ontdekking van de VALSCHE en ter verzegeling van de WARE. Hoedanige *meer* als *een* in dit Tractaatjen over nadrukkelijke HOOFTSTUKKEN voor-

komen; en, so ick my inbeelde uytvoerigh en overtuygende klaar verhandelt, en uyt ALOUDE en NIEUWE Gedenk-Schriften der Roomsche Leeraren ten TOON gebragt worden. t'Samen behelsende een t'elkens meer inwortelend en op 't laatste t' eenemaal ongeneeslijk ingekankert *verderf* van LEER en SEDEN in de Roomsche Kerke; om 't welke te *blanketten* (dewijl 'er geen voorstant, of bescherming toe te vinden was in de *H. Schriften;* maar in 't tegendeel daar alles, 't welk sulk VERDERF middagh klaar aan 't Sonne-licht bracht) men dan so veel gewaande HEYLIGE met hare *RELIQUIEN* en onwaare WONDEREN na 't voorbeeldt van 't Oude HEYDENDOM moest uytdenken; daar toe Hare *LEGENDEN,* waar in vervat zijn LEUGENEN sonder EYNDE, beschrijven, en die in plaats van de *H. Schriften* aan een Onwetend Volk ter lesing in de handt steeken. 't Welk dan aan sulke *Gecanonizeerde* HEYLIGE en verdere so veele seltsame noyt meer gehoorde WONDEREN, die op der selver FEESTDAGEN van de Predikstoelen ook helder wierden uytgeblasen sich selven vergapende; door dit middel onder de onwetentheyt wierdt besloten gehouden, en sonder de minste proef te nemen over de *Leerstukken* niet alleen gerustelijk haar selven met den gemeynen slender hield vergenoegt; maar verders ook met hare oogen, op *sulk een wijse* verblindt, kon aansien dat t'elkens nieuwe stukken van *Bygeloof,* ja *Afgoderye,*

eerst in kleyne beginselen voort-gebracht, by *vervolg van tijdt* sterker geworden; en *eyndelijk* met de *grootste luyster* ter Kerke ingevoert, en ter *onbetwistelijke* aanneeming en opvolging aan haar voorgeschreven wierden. So als dit in verscheydene stukken in dit *Tractaatjen* uyt eygene *Roomsche Schrijvers* opgeheldert en met de bewijsen onwedersprekelijk daar gestelt is. Hoedanigh een *Canonizeeren* door de Roomsche Pausen dan so verr' is gegaan; dat se niet alleen *ingewikkelt* ter *aanbiddinge* hebben toegelaten, ja oock met uytdrukkelijke *Bullen* versterkt sodanige HEYLIGE by duysenden, en hare *RELIQUIEN,* die noyt den aardtbodem betreden hebben: Maar dat se selfs oock in navolgingh van 't HEYDENDOM als aanbiddelijke HEYLIGE *plechtelijk* hebben verklaart, en *opentlijk* uytgeroepen de sulke, die als *vervloekte Monsters* van WREEDTHEYT en rasernye, geduyrende haar geheele leven haar aanstelden tegens die, welke de waarheyt, so als se in Christus in de H. Schriften is voorgestelt, opentlijk beleden en voortplantten. Gelijk het selve niet alleen in voorige tijden is gebleeken by 't *Canonizeeren* van *DOMINICUS* die Grote Aanvoerder van de BLOED-VLAGGE in de *Kruysvaarten* tegens de WALDENSEN onder *SIMON MONTFORTSIUS,* waar van pag. 520. tot 528. Maar oock noch in onse dagen by 't versch *CANONIZEEREN* van *PIUS de V.* door de tegenwoordige Paus

CLEMENS de XI. Welke *PIUS* een Man van een onversetbaar wreveligh gemoedt mede is geweest een seer wreede onmenschelijke Vervolger van de WALDENSEN, en van alle, die haar aan 't Roomsche Oppergebiedt, of *geheel niet,* of *niet volstrektelijk* wilden onderwerpen; Die dan over sulks 't selve Lot onder de Roomsche Christenheyt door de *CANONIZATIE* nu verkregen heeft, als eertijdts die allerwreedtste Tyran en bloedigste laatste Christen Vervolger de Heydensche Keyser *MAXIMIANUS HERCULIUS,* by welkers wreedt naturell dat van *PIUS de V.* pag. 239. reets vergeleeken is. Van welke *Maximianus Herculius* de Kardinaal *Baronius* in sijn Jaar-Registers *Tom. 3. ad annum 307. §. 13.* aldus schrijft: *Hunc igitur tandem consecutus est finem Christiani nominis immanissimus hostis, carnifex sanctorum martyrum; quem tamen relatum inter Divos opera Maxentii generi, temploque auctum, numisma positum anno superiori demonstrat.* Dat is: Derhalven heeft eyndelijk dit uyteynde verkregen de allerwreedtste Vyandt van de Christelijke naam, de Beul van de Heylige Martelaren; welken nochtans de Gedenkpenning gestelt in 't voorleden Jaar aantoont; dat hy onder de Heylige (*of Goden*) gebragt is door toedoen van sijn Schoonsoon *Maxentius,* en met een Tempel vereert. Terwijl die wreede Vervolgingen van *PIUS de V.* opgenomen en verdedigt van *P. Mattheus Dolmans* van de Order der Preek-Hee-

ren tot Maastricht; onder een overgroote lasterrijke beschrijving en uytroeping van den Predikstoel over de *Leere* en 't *Leven* der WALDENSEN, my dan genootdrukt hebben, om die geheele Stoffe uytvoeriger te verhandelen, en die onnosele Belijders van ware Godsdienst van alle uytgespogene lasterkladden te suyveren: Ja ook by te rugg' kaatsing de opgegeven ball met onwraakbare getuygnissen ook van Roomse Schrijvers te rugg' te dryven tegens het *Voorhooft* en de *onbeschaamde Kaken* van den Lasteraar selve. Onder verscheydene *inmengsels* van geschiedenissen ter verder opheldering van de stoffe, die, so ick my voorstell', geen verdriet onder het lesen sullen aanbrengen. Lees en herlees derhalven *seer Waarde en Hoog-geëerde Heeren en Vermaagschapte Vrienden!* dit Boekjen, voor 't welke ter Opdracht de Namen van uwe H. A. en W. gestelt zijn van Hem, die de eere heeft van sich selven te mogen noemen, en so lange hy leeft te moeten betuygen, dat hy is

Seer Waarde, en by my Hoog-geëerde Vrienden Oom, Neef, Schoon-Vader en Broeder

Uwe H. A. en W.
Seer Onderdanige en Liefde toedragende
M. HEYDENRYK.
Maastricht den 12.
Augusti 1713.

Voor-reden.

Bescheydene en Onsydige Leser!

VErwondert u daar over niet, dat ghy aan 't VOORHOOFT van 't volgende Boekjen vindt een Aanspraak van een Leeraar aan sijn Gemeynte; dewijl dese stoff verhandeling met een Predikatie op den 4. December 1712. begonnen, en op den 11. December daar aan volgende door *P. Mattheus Dolmans* Dominicaan seer smadelijk belastert, met geen ander oogmerk in 't *eerste* ter Drukparss is overgegeven, om die stoff by form van een Predikatie in ruym anderhalf uyr tijdts verhandelt met haar enkel voorstel te suyveren van *Leugen, Laster, Bedrog, Heyligschending, &c.* die gemelte *Dominicaan* daar tegens, gelijk mede tegens den Prediker, die hy meer als eens met de naam noemde, hadd' uytgespogen; Wanneer hy sich niet ontsach den selven van de Predikstoel uyt te krijten voor een *Oude Leugenaar, Bedrieger, Lasteraar, Heyligschender; die de eene voet noch op de Aarde, en de andere reets in de Hell' hadd' &c.* Waar over ick den Dominicaan op den 12. December 1712. toe-sondt den Brief, van den volgenden inhoudt.

HEER DOLMANS!

GIsteren is my ter ooren gekomen, dat UE. my in U Sermoon op dien dagh gedaan *selfs met den Naam* heeft uytgekreeten als een *Oude Bedrieger, Godtslasteraar, Heylighschender, Leugenaar; die de eene voet op de Aarde en d'andere reets in de*

Hell' hadde, en wat diergelijke schoone uytbeeldingen meer waren: Uw selven op het wagen van de Galg (seker Pater een groote waaghalserye; *Want huyt voor huyt, en al wat yemant heeft sal hy geven voor sijn leven,* seyd eens de Duyvel *Job 2. v. 14.*) verbindende; immers so my heden noch bericht is, dat je my dat soud goet-maken. Zijnde tot sulke uytschreeuwingen over my aangezet, volgens u voorgeven, door een Predikatie, gisteren acht dagen door de gewoonlijke tijdt van onse Verschils verhandelingen 's avondts gedaan over de *Canonizatie der Heyligen en het leven en bedrijf van Paus Pius de V.* nu uwen *Nieuwen Gecanonizeerden Sancts;* wiens *Feest* so onlangs in uw Kerck wel plechtelijk was geviert.

Waar over U E. gelieve te weten, dat dese so schoone t'elkens herhaalde eertijtelen door uw *na de wijse der Monniken* uytgebraakt, my oock op den raadt van goede vrienden, bewogen hebben, om mijne Predicatie aan de Pars over te geven, op dat een yegelijk so van uwe als onse zijde na goedt ondersoeck daar door magh worden overtuygt; dat hoe verwerpelijk deselve oock by de *uwe,* en insonderheyt by uw *Order,* mocht worden geschattet; ick my, evenwel daar in aan geen *leugen* of *laster* hebb' schuldigh gemaakt.

Ick sal op morgen ordre stellen, dat men beneden met den Druck van dien sal beginnen, en so spoedigh als 't mogelijk is daar mee sal voortgaan. Na welkers afdruck ick een Exemplaar aan U E. in 't Klooster senden sal; wanneer U E. gelegentheyt sult hebben, om met bedaarde sinnen sich daar by neder te setten, en sonder *Dollemans werck* te doen, of u selven in *een yver sonder verstandt* verders te vergrijpen, de stukken door my uyt uwe

eygene Schrijvers voorgebracht nader in balance te brengen, en my van leugen of laster te overtuygen, of anders de waarheyt met beschaamde Kaken (indien je oyt schaamroot kondt worden) tegens wil en dank te erkennen.

Ick gelove, dat die Predikatie uwen heeten onbesonnen yver wel eenigsins verkoelen sal, en my ook al een weynig sal dekken tegens de Calange van een *Oude Verkindtsheyt,* door U E. onder so *veele andere versmadingen* my van den Predikstoel aangewreven.

Ick melde hier niets van *uw blasen van moordt en oproer* tegens ons als Ketteren; als een sake, die den *Politijken Rechter* betreft; maar segge evenwel so veel; Dat U E. hier mêe rondt heeft gegaan, en Juffer uyt de mouw gespeelt, en dus getoont; dat wanneer 'er eens bequame gelegentheyt toe was, ghy noch wel eens lust soude hebben, om op sijn *Parijsch* of na de wijse van *Duc d' Alve* te speelen: *Reyn af, reyn af, tot de wortel toe;* en dus metter daat willen bevestigen 't geene ick in uwen *gewaanden Heyligh* hadd' afgekeurt. Doch hier van by vervolg meerder. Dit voor desemaal tot U E. nodigh onderrecht genoech zijnde. Waar mee betuyge dat met waarheyt sonder leugen ben

HEER DOLMANS!

Uwen Dienstwilligen in den Gekruysten

MENSO HEYDENRYCK.

Maastricht den 12.

Decemb. 1712.

P.S. HEER DOLMANS! mijn vriendelijk versoeck is, dat U E. oock by verwisseling die goedtheyt gelieve te hebben van U E. Sermoon mede te laten Drukken, wanneer ick en andere met my; Ja al u Volck met vergelijking van de stukken nettjens sullen konnen sien, by wien *waarheyt,* of *leugen* of *laster* plaats vindt. *Vale.*

Hier op sondt P. DOLMANS, aanstonds dit antwoort aan my te rugg'.

MYN HEERE!

Hebbe gisteren begonst te vereydelen, de lasteringen, schimpen en andere trouwelоosheden van U E. begonst over 9 dagen op den Stoel der geveynsde waarheyt. So U E. voortgaat met woorden, Schriftuuren, of andere manieren, sal u oock in alles door Godts hulpe gemoeten. Wy sullen door experientie bevinden, of den naam Dolmans *meer past op my, den selven beteekenende eenen* Dollen Man: *dan op UE. den naam van* Heydenrijck, *beteekenende een* Rijck Heyden. *Met een woort sal u in alles pogen te voldoen, waar mêe verblijve*

Mijn Heere HEYDENRYCK
U E. Ootmoedigen Dienaar
en was geteekent

FR. MATTHEUS DOLMANS,
Ord. Pred.
Maastricht den 12.
Decemb. 1712.

Hier in siet men, dat *P. Dolmans* in geenerley wijse ontkent den inhoudt van mijn Brief over uytgeworpene laster-redenen, oock over Kettermoort *in 't gemeyn,* en over *Calvinus* en *Lutherus* in 't *bysonder,* die so *veele quade Kieckens niet souden hebben uytgebroeyt,* indien men op die wijse (so hy seyde) met haar hadd' te werk gegaan; maar dat hy daar aan genoechsaam stil-swygende toe-stemt; 't welck dan vervolgens oock is openbaar geworden; wanneer Hy de *Waldensen,* na dat Hy se als het Goddelooste gespuys en vervloekte Ketteren, op den 18. December, van sijn Predikstoel uytgekreeten hadd', haar met hare *Nazaten* voor Moort en Wrevel bloot stelde, daar toe selfs onder het strijken van sijn handt langs sijn hals, gebruykende de eygen worden van mijn Brief; *om op sijn Duc d' Alves of Parijsch te speelen: Reyn af, reyn af, tot den wortel toe;* voegende daar by, *Hoe wreeder, hoe beter.* Gelijk dit oock van my is aangehaalt in een tweede Brief op den 7. Jan. 1713. aan hem geschreven, die pag. 397. en vervolgens te gelijk met het antwoort van *P. Dolmans* te vinden is.

Dewijl nu *P. Dolmans* op die wijse al verder op *Christdagh* en *volgende Sondagen* sonder ophouden tegens my en mijne Predikatie van sijn Predikstoel blixemde en donderde, so wierd ick te rade mijn eerste voorneemen, terwijl de Drukparss over mijn Predikatie reets aan de gangh was, voor so verr' te veranderen, dat niet alleen mijn Predikatie door den Druk gemeyn maakte; maar dat oock de stukken, wegens de kortheyt des tijdts doenmaals enkelijk aangeroert, verder gingh vervolgen; onder toevoegingh van een *Verdedigingh van de belasterde Waldensen,* en dus is uyt die Predikatie van den 4den *December* 1712. aan 't *Voorhooft* hebbende

een *Aanspraak tot de Gemeynte,* dit tamelijk groot Boekjen her-voort gesprooten; gelijk sulks breeder met en nevens den T'SAMENHANG en de ORDRE der verhandelde stoffen ter onderrecht van P. DOLMANS is open geleyt in den Brief waar mêe dit Boekjen aan hem is toegesonden. Waar heen dan den *Goedtwilligen Leser* gewesen wordt.

Wat nu de *Hooftstoffe* over het CANONIZEEREN der Heylige voor af in dit *Tractaatjen* vervat, aangaat. Daar over moeten wy na goede wikking van *redenen* en *tegen-redenen* verklaren; dat niet bevroeden konnen: Hoe Christenen met den *naam,* die evenwel behoorden voor haar te gebruycken het *onfeylbare Woordt* van Godt, als de Koninglijcke *Leydtsterre* tot alle waarheyt, tot die *onredelijkste* dwalingen van het *Oude Heydendom,* daar mêe de *eerste* en *oudtste* Leeraaren doorgaans de spot dreven, hebben konnen vervallen? Indien wy hier niet wat hooger opklommen en sagen op het verborgen oordeel van Godt over de Opvolgers van *de Mensche der Sonde de Soone des Verderfs,* bedreygt door de mont van Paulus 2 Thess. 2. v. 10, 11. als hy seyt: *Dat daar voor, dat sy de liefde der waarheyt niet aangenomen hebben om saligh te worden, Godt daarom haar senden sou een kracht der dwalinge, dat se de leugen souden geloven.*

Immers hebben de Heydenen een *opperste Godtheyt* erkent, en beneden deselve *Engelen en Heylige Menschen,* so Mans als Vrouwens, die door hare verdiensten ten Hemel opgenomen zynde, als so veele *Middelaars* en *Middelaressen* voor haar by de opperste Godtheyt wierden gestelt, om hare *smekingen* in haar ongelegentheyt op te neemen, en voor de *opperste Godtheyt* te brengen, en door welke *Godts gaven* by verwisselingh oock weder tot de

menschen uytgebracht wierden, welke dan van haar genoemt wierden *Dii, Divi, Deae* en *Daimones,* als dat te lesen is by *Apulejus de Dogmat. Plat. Edit. Plant. p. 257. & de Deo Socratis pag. 290.* Waarom dan *Tertulliaan* een Leeraar der Kercke aan 't eynde van de *tweede Eeuw* verklaart: Dat veele *(plerique) Heydenen het so schikten met de Godtheyt, dat se het gebiedt van de opperste Heerschappye aan een alleen toe-eygenden, maar dat se wilden, dat des selfs diensten by veele souden zijn. Gelijk Plato de Groote Jupiter in den Hemel beschrijfft, verselt met een Heyrleger van Goden en Daimons, en dat men over sulks behoort en de Versorgers en de Oversten en de Voorsitters (& procurantes & praefectos & praesides pariter suscipi) t' effens,* of gelijkelijk, *te erkennen. In Apologet. adversus Gentes.* En even so mede den Autheur op den naam van *Clemens Romanus* uytstaande *lib. 5. recognistionum,* daar by de Heydenen aldus spreekende invoert: *Wy erkennen oock dat 'er eene Godt is, die een Heer is van alle dingen; maar dese, die wy dienen zijn oock Goden: Want gelijk 'er niet meer is als eene Caesar,* of Keyser, *die onder hem heeft veele Rechters; by exempel Gouverneurs, Burgermeesters, Beschermheeren (Tribunos) en andere mogentheden. Op deselve manier oordeelen wy, dat men eene Souvereyne Godt hebbende, oock heeft andere na de gelijkeniss van dese mogentheden, van welke wy gesproken hebben; welke in waarheyt wel zijn onderworpen aan die Souvereyn, maar die over ons het bestier hebben en over die dingen die in de Wereldt zijn.*

Dese *Goden* en *Godinnen* onder de *Opperste Godt* nu waren volgens het gevoelen der Heydenen *Heylige Menschen* geweest, die door haar verdiensten waren ten Hemel opgenomen, en na haar doot in

mirakelen hadden uytgeblonken. Lees daar van *Cicero lib. 2. de Naturâ Deorum, Maar* (seyt dien Heyden) *het leven der menschen en de gemeyne gewoonte heeft opgenomen, dat se Mannen uytmuntende in weldaden, door de gemeyne spraak (famâ) en met de wille hebben in den Hemel verheven. Hier van daan Hercules, hier van daan Castor en Pollux, hier van daan AEsculapius, oock hier van daan Liber.* En een weynigh daar na: *Hier van daan oock Romulus. . . . . Welkers Zielen, dewijl deselve overigh bleven en de Eeuwigheyt genooten, wettelijk als Goden zijn gereekent, dewijl sy en de beste en eeuwige waren.*

Dus waren sy volgens *Cicero* uytmuntende Mannen geweest in de Werelt, daar van men als *Tertulliaan in Apologet. adversus Gentes* seyt *kon aanwijsen en de Steden in welke sy gebooren waren, en de Landtschappen waar in sy overblijfselen van eenigh gewrocht hadden nagelaten, in welke sy oock begraven aangetoont wierden.*

Die dan oock volgens *Cicero lib. 2. de Naturâ Deorum,* niet verr' van 't beginsel, worden geseyt in *mirakelen na haar doot* uytgeblonken te hebben, als 'er staat: *Derhalven en by ons Volck en by andere worden de dienst-bewijsen aan de Goden, en de Heyligheden der Godtsdiensten daaglijks grooter en beter. En dat gebeurt niet lichtveerdelijk of by geval, maar om dat de Goden dickwils hare tegenwoordigheyt vertoonen. Gelijck oock by Regillum in den Oorlogh der Latijnen; wanneer A. Posthumius Dictator, als hy in de Toscaansche battailie met Octavius Mamilius streedt, Castor en Pollux zijn gesien geworden in onse slach-ordening te Paerd te strijden.* En na dat 't selve met noch andere exempelen was bekrachtigt; so roept hy uyt: *Dickwijls sijn de stemmen der Bosch-*

Goden (Faunorum voces) gehoort, veelmaals de gestaltenissen der Goden gesien: Sy hebben een yegelijk die niet of bot van verstant is of Goddeloos, gedrongen te belijden dat 'er de Goden tegenwoordigh waren. Hoedanigh een aanroepen van die *Heydensche Heylige* in den Hemel *Tertulliaan* dan beschimpt en verfoeyt, onder een betuygingh in het boven gemelte Boeck; Dat de Christenen niemant anders dienden in den Hemel als Godt alleen. Onder andere vragende: *Wat voor een schelmstuck begaat die, welke om de gunst des Keysers te verwerven, en sijn werck en sijn hoope tot hem overbrengt?*

Oock hebben de Heydenen voor sulke *aan te roepene* Heylige Menschen niet alle, die wel geleeft hadden, willen erkennen; maar alleen sulke, die daar toe van overlang waren by 't Volk opgenomen of by vervolg van tijt plechtelijker ingehuldt. Dit blijkt uyt de *aloude Wetten* van het *Hogepriesterlijke* Recht, te vinden by *Cicero lib. 2. de Legibus;* Daar de Wetten seggen: *Dat niemant afsonderlijk hebbe de Goden, noch oock nieuwe; oock geen Uytlanders, dient geene in 't bysonder als die in 't openbaar aangenomen zijn.* En verder: *Dient de Heylige (divos) en sulke, die altoos als Hemelingen gereektent zijn; en die, welke de verdiensten in den Hemel geroepen hebben, Hercules, Liber, AEsculapius, Castor, Pollux, Quirinus.* So dat eyndelijk tot een plechtelijke verklaring van een Heydensche *Raadts-Vergadering* is overgebracht, het uytroepen van een Heydensche *aanbiddelijke Heyligh* of *Onder Godt* in den Hemel *(Divus).* Waarom *Tertulliaan* in 't gemelte Boeck seyt: *Dat de staat van een yegelijke Godt afhing van de verklaringe van den Raad. Dat hy geen Godt was* (te weten een *Onder Godt* op de wijse voorheen gestelt) *welke een Raadtsheer (homo Consultus) en niet*

wilde, en niet willende hadd' verworpen. Waar over die Oude Leeraar dan eens hartelijk in 't selve Boeck het oude verydelde Heydendom uytlacht, seggende: *Dat eertijdts de menschen so onervaren waren, dat als sy door het aanschouwen van een vreemdt Man, als van een Goddelijk wierden bewogen. Daar sy heden geslepen zijnde (politi) sulcke, die se voor weynigh dagen beleden gestorven te zijn,* inwyeden tot Goden. En nochmaals een bladt of drie voorwaarts, als hy seyt: *Het was een oudt besluyt, dat een Godt niet van een Keyser mocht ingewyedt worden, het en ware hy wierd goedtgekeurt van den Raadt; gelijck M. AEmilius met sijn Godt Alburnus heeft gehandelt: en dit dient tot onse sake; dat by u de Godtheyt na het menschelijk goetdunken wort gewogen. Indien de Godt niet aan een mensch sal hebben behaagt, so sal hy geen Godt zijn: Dus sal nu een mensch aan Godt moeten gunstigh zijn.*

Wyders stelden de Heydenen over sulcke *ingewyedde Heyligen* oock vast; dat se met die te eeren en te dienen selfs den *Opper-Godt verheerlijkten* en sonderling behaagden: Lees daar over eens *Origines lib. 8. contra Celsum: Daar benevens* (staat 'er) *seyt Celsus, dat die seer veele Goden dient, den Hoogsten Gods oock in die sake toebrengt dat hem aangenaam is: Hy voegt 'er daar en boven by, dat geen eerbewijsen aan yemant konnen worden toegebracht, aan wien het van hem niet is vry gegeven. Want hy seyt, dat Hy, welke eere en dienst toebrengt aan sulke, die toebehooren aan dien Hoogsten Godt, in geenerley wijse hem sal vertoornen onder wiens heerschappye sy behooren.*

Ja *Tertulliaan* merkt in 't aangetrokken Boek aan, dat alles met de veelheyt van hare Goden door de Heydensche Priesteren om gewin en voordeels wille so was besteeken, als hy seyt: *De bedelende Gods-*

dienst loop de Winkels ront, Gy lieden vordert den loon voor de gront van den Tempel, voor den toegangh tot het Heylige; het is niet geoorloft de Goden om niets te kennen (venales sunt) zy zijn te koop. En wanneer souden wy met de Voor-reden af-breken, indien wy uyt die *Apologeticus* van *Tertulliaan* vervolgens souden uyt-trekken alle die *bysondere Tempel-plichten,* welke de Heydenen geheel gelijk, aan die der hedensdaagse Roomsgesinde, aan sulke plegtelijk gewyedde vervolgens toebrachten.

Vergelijkt hier mêe Christelijke Leser! 't geene over de Gecanonizeerde Heylige der Roomsche Kerke wort bygebracht, en gy sult u buyten twijffel verwonderen moeten; Hoe 'er Christenen hebben konnen gevonden worden, die een *oudt verkindt* en by de eerste Vaderen so seer *vervloekt Heydendom* in alle die bysondere stukken van Godtsdienst-betrachtingen omtrent het invoeren en eeren van hare Heylige hebben willen of derven na-aapen.

Over so veele *Chymerijke* Heyligen, die nochtans alomm' met hare *reliquien* door de Roomsche wereldt Godtsdienstelijk *geëert* en met hare *mirakelen* so hoogh geschat worden, sal den Leser ter ontdekking van de Roomsche ydelheden vinden een ten toon geleght *Sootjen* van *elf duysent Ursulijne* Maagden. En wat de Mirakelen der Heylige betreft; den Leser sal hier konnen vinden uyt de voornaamste der Roomsche Schrijveren voorgestelt *Mirakelen,* die so *sot, vuyl* en *schandelijk* ja *leugenachtig* zijn, dat yemant reden en conscientie moet uytgebluscht hebben, al eer hy deselve sou konnen geloven, en waar op nochtans de voornaamste stukken van de Roomsche Godtsdienst buyten de H. Schrift zijn ter neder gestelt.

Over de Excommunicatie van PIUS de V. sal den Leser konnen naspeuren des selfs bedrijf en leven, wreede vervolgingen, onbetaamlijk aan Christenen, en in 't gemeyn een wederlegginge van een goedt gekeurt Boeckjen sijn gewaande *Godtsvrucht* en *Wonderen* betreffende, met verscheydene niet onsmakelijke inmengsels, so wy gissen, doorspikkelt: Oock seer overtuygende bewijsen; waarom wy volgens het *onfeylbare Woort* van Godt, gemelte *Pius* van uyt het Register der *Heylige* hebben moeten uytmonsteren.

Wat de belasterde *Waldensen* door den *Dominicaan Dolmans* aangaat. Ick gelove dat deselve so redelijkjens verdedight zijn uyt Roomsche Schrijvers, dat het den *Monnick* niet meer gelusten sal dat stuck te hervatten; zijnde de laster-kladden door een *argumentum ad hominem* met goedt recht en met onwraakbaare getuygnissen den selven weder in den baart geworpen; daar over hy al veel Schrobbers sal nodigh hebben, eer hy sich van deselve die met goede Roomsche Lijm aan de klevende kant wel waren versorgt, daar van sal konnen ontkladden. Voor de rest versoecke ick den *Bescheyden Leser;* dat hy in opsicht van de bysondere verdere stoffen, en der selver order (als vooren is gemelt) gelieve in te sien den Brief aan *P. Dolmans* waar mee dit Boeckjen hem is verhandreykt. Waar mee den Leser mogelijk sal konnen genoegen neemen, betuygende inmiddels dat ben des Bescheydene en Onzydigen Leser

Volvaardige

MENSO HEYDENRYCK.

P.S. Den Leser mach het oock niet vreemt voorkomen; dat dese stoff met een Predikatie begonnen, niet voor aan vindt een ontleding volgens gewoonte der Predikatien van een voorgelesen text, dewijl het gebruyck hier ter plaats van oudts mede brengt dat men in onse gewoone Verschils verhandelingen, des Sondaghs 's avondts wel een text voorleest waar in de Verschil stoff als een grondt daar toe voor 't klaarste is vervat; maar dat men evenwel sonder den text onderscheydentlijk te ontleden en te verklaren aanstondts tot de Verschils verhandeling selfs overgaat.

Dus was doenmaals den text genomen uyt Matth. 20. v. 23. *Ende hy seyde tot haar; mijnen Drinkbeker sult ghy wel drinken, en met den Doop, daar ick mede gedoopt worde sult ghy gedoopt worden: Maar het sitten tot mijner rechter en tot mijner slinkerhandt en staat by my niet te geven; maar het sal gegeven worden, dien het bereyt is van mijnen Vader.*

Vervolgens tot den Goedtgunstigen Leser!

DEwijl my bericht wierdt, dat by het Letter-zetten van de OPDRACHT en VOOR-REDEN noch 4. Paginaas *Wit* voor het Tractaat souden over blijven, so hebb' ick, die PIUS de V. in het Tractaat selve, op wel versekerde gronden; immers so ick meyne, hadd' Ge-excanonizeert, konnen goedt-vinden, die witte Paginaas te vullen met *De Groote en Verscheydene AFLATEN vergunt door den Paus CLEMENS de XI. ten versoecke van den seer Eerw. P. M. Generaal der P. P. Predikheeren, ten opsicht van den Gecanonizeerden Paus PIUS de V. van de Order der P. P. Predikheeren;* so als deselve, met *verlof der Oversten* Gedrukt zijn by *Lambert Bertus tot Maastricht Stadts-Drukker en Boekverkoper* 1712.

Hoedanige *AFLATEN* dan geheel nettjens na rang en ordre geregistreert, en na de Roomsche wijse uytgegeven zijn, op de maniere als volgt:

Aan den P. Generaal 5000. om uyt te deylen &c. Siet het vervolg van het Boekjen ten eynde toe.

Wy laten ons hier niet in om den AFLAATS kraam der Roomschgesinde te openen, der selver ydele schatten aan 't Sonnelicht bloot te leggen, of aan te toonen, op hoedanige *ongerijmde, valsche* en *heylloose* Sandtgronden deselve zijn gegrondtvest, en hoe seer nadeeligh die zijn, so aan de diepte van de Goddelijke *ontferminge,* als aan de *volle vergevinge* der sonden door de *Kruysdoot* van Christus verworven, welke *Godt voorgestelt heeft tot een versoeninge door 't gelove in sijnen Bloedt, tot een betooninge van sijne rechtveerdigheyt door de vergevinge der sonden.* Rom. 3. v. 25. *En in welke wy hebben de verlossinge door sijn Bloedt, namentlijk de vergevinge der misdaden na den rijkdom sijner genade.* Eph. 1. v. 11. in so verre dat de Heere Jesus met *die eene Offerhande in Eeuwigheyt volmaakt heeft, die geene, die geheyligt worden.* Hebr. 10. v. 14. Ick segge in sulke stukken laten wy ons hier niet in, dewijl sulks wat meer ruymte als een pagina of vier sou vereyschen. Maar staat makende dat het enkel voorstel van dien nieuwen en versch gebakken Pauselijken AFLAAT in opsicht van PIUS de V. opentlijk genoech vertoont de YDELHEYT en wanschapenheyt dan de *Roomsch verkeerde* Christelijke Godtsdienst, so seggen wy enkelijk dat niet alleen Christus of sijne Apostelen van die *Kramerye der Aflaten* niets hebben geweten, en over sulks deselve in de H. Schriften niet is te vinden; maar datse selfs ook in de geheele Christenheyt tot over veele honderden van Jaren t'eenemaal is onbekent geweest; en dat seer voorname Roomsche Schrijvers gedrongen sijn geworden sulks met ons vast te stellen, hoewel dese of geene wel eenige texten daar toe hebben getracht te misbruycken. Durandus de S. Portiano seyt *in lib. 4. Sentent. Distinct. 40. quaest. 3. Van de Aflaten konnen weynig dingen met sekerheyt geseyt worden, om dat de H. Schriftuur daar van niet uytdrukkelijk spreekt. Want het geene tot Petrus geseyt is:* Ick sal u geven de sleutelen van het Koninkrijk der Hemelen &c. *wort verstaan van de magt die hem gegeven is in 't stuck van berouw (in foro poenitentiae)* en vervolgens: *Dat oock de Heyligen, Ambrosius, Hilarius, Augustinus, Hieronymus,* daar van in 't minste niet spreken.

Antoninus Aartz-Bisschop van Florencen, en na sijn doot een Gecanonizeerde Sanct schrijft, *1. part. Summa Tit. 10. cap. 3.* daar van aldus: *Van de Aflaten hebben wy niets uytdrukkelijks uyt de H. Schrift, hoewel daar toe wordt ingebracht dat van den Apostel* 2 Cor. 2. Dien ick vergeven hebb' om uwent wille in de Persoon van Christus, &c. Wyders oock betuygende, *dat se niet in de Schriften van de Oude, maar wel in die van de Jonge (modernorum) te vinden is. Cajetanus* seyt *Tom. 1. Tract. 15. Cap. 1 Indien men sekerheyt kon heb-*

ben van den oorsprongh der Aflaten, so sou dat hulpe toebrengen aan het ondersoek van de waarheyt, maar geen gesach van de H. Schrift, geen geschreven gesach van Oude Leeraren Griexsche of Latijnsche heeft dese tot onse kenniss overgebragt: Maar dit is alleen van drie hondert Jaren in Schrift nagelaten over de Oude Vaderen: Dat de Salige Gregorius de Aflaten van de Stationes heeft ingestelt; gelijk over 't 4. *Boeck der Sententien van den H. Thomas gevonden wort. Terwijl wy lang na Gregorius lesen, dat sommige onbescheydene en overvloejende Aflaten gaven, als Innocentius de III. seyt: in cap. quum ex eo extra de poen. & re. En bykans 40. Jaren te vooren vinden wy door Alexander de III. opgelost een gevoelen over de Aflaten gegeven van de Bisschoppen.*

Johannes Fisscherus Roffenser Bisschop, Artic. 18. tegens Luther schrijvende verklaart sich aldus: *Mogelijk beweegt veele om op de Aflaten niet veel te vertrouwen, dat der selver gebruyk schijnt seer nieuw in de Kerke te zijn, en seer laat gevonden by de Christenen &c. Aan welke ick antwoorde, dat het niet seker is, van wien se eerst begonnen zijn overgelevert te zijn.* Wyders redeneerende. *Dat by de Oude oock geen gewach of seer selden gewach gemaakt wierdt van 't Vagevuyr. Maar dat oock by de Griecken tot op den hedigen dagh niet gelooft wordt, dat 'er een Vagevuyr is. En in de eerste Kerke is het geloove of van 't Vagevuyr, of van de Aflaten niet so nootsakelijk geweest, als wel nu. Want so lang men geen bekommerniss hadd' voor 't Vagevuyr, so heeft niemandt Aflaten versocht. Want daar van hangt alle achtinge van de Aflaten af. Indien ghy 't Vagevuyr wechneemt, waar toe sal men Aflaten nodig hebben? &c.* Waardigh om verder na geleesen te worden.

Alphonsus à Castro ad versus Haereses Lib. 8. tit. Indulgentia, seyt: *Tegens dese dwaling* (te weten tegens die van de Waldensen, Wiclef en Luther die de Aflaten verwierpen) *sal ick weynigh woorden voortbrengen, om dat onder alle saken, van welke wy in dit Werk rede twisten, geene is, welke de H. Schriften minder hebben geopent, en van welke de Oude Schryvers minder hebben geschreven. Maar daarom zijn sy by dit voorval niet te verachten, dat haar gebruyk schijnt in de Kerck laat opgenomen te zijn. Om dat veele dingen aan de latere bekent zijn, welke die Oude Schryvers t'eenemaal niet geweten hebben.*

Petrus Soto verklaart *Instruct. Sacerd. de Indulgent. lect. 2.* rondt uyt: *Dat hy sijn Tegenpartyen toe geeft, dat 'er geen klare getuygnissen der H. Schrift zijn over de Aflaten;* Verder oock: *Dat 'er geene sekere getuygnissen desen aangaande zijn van de Eerste en Oude Kerck.* Waarschouwende wyder sijne Catholijken: *Dat se haar souden onthouden van te steunen op onsekere getuygnissen, het zy uyt de H. Schrift, het zy uyt de Eerste Kerck, om haar by de Ketters niet belacchelijk te maken &c.*

Sylvester Prieras Meester van 't Paleys van Leo de X., die de eerste over de Aflaten tegens *Luther* geschreven heeft, brengt wel uytdrukkelijk dese stellinge te voorschijn: *Dat de Aflaten haar niet zijn bekent geworden door 't gesagh van de H. Schrift, maar door 't gesach van de Roomsche Kerke, en van de Roomsche Pausen, welkers ge-*

sach grooter is. Voegende daar toe noch dese stelling: *Hy, welke niet gerust is in de Leere van de Roomsche Kercke en vande Roomsche Paus als de ondwaalbare Regel Godts, van welke de H. Schrift haar kracht en gesach haalt, die is een Ketter, &c.* En diergelijke getuygnissen souden wy uyt Roomsche Schryvers noch meer konnen voortbrengen.

Maar men moet het de Gereformeerde ten goede houden, dat sy hertelijk bedroeft over de misleyding van het Roomsche Volck, in dese dagen door hare Opperhoofden met de Roomsche Aflaten geen gemeynschap nemen konnen; en die leere daar over moeten aanmerken als een ontsenuwing van het ware wesen des Christendoms, terwijl sy verachtende de Roomsche besluyten in desen blyven willen, by de Leere van Christus en sijne Apostelen; seggende daar over, als Hieronymus eens deede in een andere gelegentheyt: *Dewijl de Aflaten geen gront vinden in de H. Schriften, so worden se al so licht verworpen als voorgestelt.* Zijnde verder het werck van ydelhoofden Aflaten te onderscheyden *in volle,* noch *meerder volle,* en *allervolste,* en die uyt te strekken tot veele duysenden van Jaren, en die dan verder voor klinkende Schijven te verkopen, gelijk in de Roomsche Kercke geschiet.

Eyndelijk kan oock het *Noteert* van 't Boekjen in opmerking genomen worden, als 'er staat: *Dat het van noden is te wesen in den staat van gratie om voorgemelte Aflaten te verdienen.* 't Welk dan by de Gereformeerde so veel sou te seggen zijn; als dat de Aflaten ten goede souden strekken van *sulke die se niet van noden hebben.* Of by de Roomsgesinde; Dat niemant van de deugdelijkheyt der Aflaten omtrent hem sich kan of mach versekeren, dewijl hy altoos twijffelen moet of hy by Godt in den staat van gratie is.

Dit kortelijk over de Aflaten verleent by de Canonizatie van Pius de V. Hoe droevigh wordt nu het Roomsche Christendom tegens al de Oude Waarheyt van den rechten wegh afgeleydt!

Vaar wel Leser! en neemt sulke stukken eens nader in bedenking.

Brief van de Predikant Menso Heydenryck
Aan
P. Dolmans Dominicaan,

Waar mêe hy hem sijn Tractaat over de *Canonizatie der Heyligen,* en de *Belasterde Waldensen* heeft t'huys gesonden;

Vervattende een Kort Begrijp van 't selve Boek:

En daar nevens een Betoogh van de Lasteringen van P. BONAVENTURA MOORS tegens het *Uytgedoofde Vagevuyr* van de Predikant HEYDENRYK voornoemt.

Brief van de Predikant Menso Heydenryk aan P. Dolmans Dominicaan.

ICk sende U E. hier nevens toe mijn *Tractaatjen,* vervattende een beschrijving, so van de Canonizatie der Heyligen *in 't gemeyn* met den aankleven van dien, als die van *Pius de V. in't bysonder,* met byvoeging van een verhaal van sijn leven en gedragh, oock van sijne mirakelen voor en na sijn doot, t'samen ten toon geleyt tot wederlegging van het Boekjen door *Carvajal,* goedgekeurt en met het wel-neemen van U *Order* so hier als elders in 't openbaar verkocht. Waar toe noch gevoegt is een Verdedigingh van de *Waldensen,* die door Uwe *Gecanonizeerde Heylige Dominicus* en *Pius* so wreedelijk vermoort, en door U E. so *schandelijk* en *leugenachtigh* van u Preekstoel belastert zijn.

Noyt hadd' ick konnen geloven, dat 'er yets, die stoff aangaande, door my met den druck sou zijn bekent geworden; maer u *onmenschelijk* moort-blasen tegens Ketteren, en u onophoudelijk lasteren en schenden van de *Waldensen,* daar by ghy my, om dat van de *Canonizatie der Heyligen* en van de *vervolginge der Waldensen* door *Dominicus* en *Pius* na waarheyt gepredikt hadd', met het noemen van mijn naam t'elkens hebt ingetrokken, heeft my genootdrukt (indien anders volgens uw uytroeping in 't aanhooren van meer als duysent menschen, hier in de Stadt niet wilde bekent zijn voor een *Oude Bedrieger, Lasteraar, Leugenaar, Heyligschender &c.*) om de penn' in de handt te neemen en aan het Gemeyn te doen sien, dat geen

bedrieglijke of heyligschendige lasteren of leugenen doenmaals hebb' voortgebragt, maar wel *suyvere en loutere waarheden* ter onderrecht en waarschouwing van onse Gereformeerde, en ter verydeling van alle uwe *Pausselijke Canonizatien,* en dat by voorval van so grooten ophef, als uwe *Order* hier en al omm' wegens de *Canonizatie* van uwen *Dominicaanschen Pius* gemaakt heeft.

Verwondert u niet, dat dit werk begonnen met een Predikatie tot so een *redelijk groot Tractaatjen* is uytgedyedt; dewijl u aanhoudend bolderen en bageren van de Predikstoel over *Ketter-moort;* het rechtveerdigen van *Dominicus* en *Pius* in alle hare so *bloedige* onderneemingen tegens de *Waldensen,* en het *schenden* van die goede Lieden daar aan de gisting heeft toegebracht: Behalven dat de *kortheyt van de tijt,* gewoonlijk tot een Predikatie beperkt, doorgaans veele stukken onafgehandelt overigh laat, die wanneer men yets aan 't licht geeft, als dan verder daer toe gevoegt, en uytvoeriger voorgestelt worden; gelijk het dan oock met mijn Prediken sigh op die wijse heeft toegedragen.

Immers in mijn Predikatie hebb' ick over de *Canonizatie der Heyligen in 't gemeyn* die stoff niet verder verhandelt, als van §. 1. tot § 78; genootsaakt zijnde af te breeken, om dat de tijt doen al merkelijk verlopen was. En is in die 77. Paragraphen niets met allen tusschen beyden ingeschoven, als het omdragen van de *Maastrichtse* so genoemde *Nootkist,* en den bedrieglijken handel van *P. Marcus d'Aviano.* Waar over my kan beroepen op alle die my doenmaals gehoort hebben.

Dus liet ick den *oorspronk* van de Canonizatie uyt het *Heydendom;* De *bepaling van de tijt,* wanneer uwe Pausen deselve afsonderlijk van alle an-

dere aan haar getrokken hebben; De *aanmerkinge,* hoe *Ouder Heylige* en daar onder *Goddelose,* en ontelbare *Chymerijke,* die noyt in wesen geweest zijn, nu noch sonder nader ondersoeck of *Canonizatie* in U Kerck gedient worden, en de *redenen* waarom sulks geschiet; Ook waarom men in een *vervolg van Eeuwen* tot op *dese tijden* so gretigh met het *Canonizeeren* voortgaat, t'eenemaal onverhandelt overigh, hebbende enckelijck met een woort die stukken doenmaals genoemt, so dat die geheele stoff van §. 78. tot 251. tot mijn Predikatie is toegevoegt.

En wanneer ick van de *Canonizatie in 't gemeyn* overgingh tot die van *Pius in 't bysonder;* so hebb' ick desen uwen gewaanden *Nieuwen Heyligh* by wege van een *Mantissa,* uyt uwe eygene Schrijvers sonder *leugen* of *laster* voor den dagh gehaalt (doch wegens het gebreck van de tijdt seer kortelijk) in opsigt van sijn *deugden, ondeugden,* voorgegevene *mirakelen,* en voornamentlijk *die van de macht over de Duyvelen:* Welke evenwel met de *groote kracht* die uwen *Dominicus* over de Duyvelen had, niet was te vergelijken; daar mee doenmaals eens (so ick gisse) niet onaardigh jokkende, als met *ydele* en *schimpens waardige* voorvallen: 't Welk alles door my nu volstrekter is uytgebreydt, met de stukken bewesen, en met vry na-drukkelijker woorden voorgestelt, tot *excanonizatie* van *Pius,* als in mijn Predikatie, sagtigheyts en beknoptheyts wille gebruykt wierden; so als je dit alles met sijn toebehooren vinden sult van §. 251. tot aan het eynde van de *Sekere onsekerheyt van uwe Roomsche Heyligen.*

Wat verder het andere stuck rakende de *Verdediging van de belasterde Waldensen* aangaat; daar

van is in mijn Predikatie, als U E. wel bevroeden kan, niet een eenigh woort gesproken, en is dus een geheel *Nieuw Aanhangsel,* door u *schenden* en *schelden* van onnosele menschen, my als hare *Voorspraak* afgedrongen.

Op dat je nu in alle die bysondere stukken niet soudt verbijstert worden; gelijk omtrent so driftige Monnick, als U E. is, seer licht sou konnen gebeuren; en dat je in een kort begrijp soudt mogen sien den geheelen inhoudt van het Boekjen, en te gelijck de vervolgende Ordre van de verhandelde saken; so sende aan U E. hier de *Schetz* op een kleyn Tafereel, na welk ick hebb' te werk gegaan; Waar by U E. den geheelen t'samenhang genoech sal konnen naspeuren, en t'effens seer gemakkelijk de onderscheydene stoffen vinden.

De *Canonizatie* wordt beschreven, en te gelijk de *wijse,* hoe die wort volbracht, en *door wie,* oock de *eere,* die daar door aan de *Heylige* wordt opgedragen van §. 3. tot §. 25.

De *Grontvesten* van deselve, zijnde een voorgewendde *Heyligheyt* in 't leven, en *Mirakelen voor en na de doot,* worden ondersocht en met goede Bewijsredenen, oock uyt *Roomsche Leeraars* selve verydelt en over-hoop geworpen, van §. 25. tot §. 78.

Hoe de *Canonizatie* oorspronkelijk is uyt het *Heydendom,* wordt getoont van §. 78. tot §. 88. En te gelijk de *Tijdt,* wanneer de *Roomsche Pausen* het *Canonizeeren* afsonderlijk van alle andere aan haar getrokken hebben, van §. 88. tot §. 95.

Hoe de *Ouder Heylige;* eer de Paus de Canonizatie *sich selfs in 't bysonder* gëeygent hadde, so in 't *hondert heen* op een *goedt gelove;* hoewel daar *Goddelose* en *duysenden van Chymerijke* Heyligen, met ontelbare van hare Reliquien en Mirakelen onder begrepen worden, die noyt den Aardtbodem betreden hebben, maar niet anders als lou-

tere heyllose en vercierde *Nonnen en Monnike* droomen zijn; nu evenwel in de Roomsche Kercke aangebeden worden, wort seer omstandigh en uytvoerigh versekert, van §. 95. tot §. 165.

De Vrijheyt, die 'er Oudtijts in een *vervallen* Kerck was voor *Bisschoppen, Priesteren,* ja *Leeken* selve onder oogluyking van 't Priesterdom, om op voorwendsels van *Mirakelen* een *Heylige* ter aanbidding op-te-nemen, als het *gereedtste middel* ter versegelingh van *verdorvene Leer en Seden* wort als een *reden* bygebracht, waarom men in de Roomsche geschiedenis-boeken niet vindt aangeteekent, dat tusschen *Leo de III.* en *Innocentius de II.* een reex van omtrent drye hondert Jaren yemant door de *Roomsche Pausen* als een Heylige is uytgeroepen. Hoedanigh verval in Leere en Seden, bysonderlijk oock in de Kerk van Romen, ten opsicht van de *beginselen* dan wort aangetoont, uyt *Eusebius, Cyprianus, Basilius, Hieronymus* en *Augustinus,* en vervolgens in des selfs *over groote mismaaktheyt* in de *negende, thiende, elfde* en *twaalfde Eeuwen,* tot op de tijdt van *Dominicus,* uyt de beroemste, der Roomsche Schrijvers, *Roelevinck, Genebrardus, Baronius* en *Bernardus.* In welke *laatste geheel verdorven tijden* de *gewaande Heylige met hare mirakelen,* hoewel vry onbesonnen als sodanige opgenomen en erkent, ter verdere verblinding van 't Volk, dan sonderlingh wel te pas quamen. Gelijk dese stukken te vinden zijn van §. 166. tot §. 175.

Hier na wordt gehandelt van 't *Licht van 't Euangelium* in de *twaalfde Eeuwe* door middel van *Petrus Waldus,* heen brekende door so grooten *duysternis* van verdorven Leer en Seden; waar door de *Roomsche Kerk* met hare ongegronde leerstukken, en insonderheyt die van een *eygentlijk* en *lichamelijk op-eeten* van Christus; van de *Aanroepinge der Heyligen,* en van de *Gezegende Maget Maria* in de uytterste ongelegentheyt verviel, niet langer machtigh zijnde het licht van waarheyt en gerechtigheyt te verduysteren of t'onder te houden, als door openbare vervolgingen en uytroejing van de gewaande Ketteren, en

door het vercieren van *nieuwe Heylige* met *hare Mirakelen;* en voor al van so veele *nieuwe* en *seltsame* Wonderen door de H. Maget, en den H. *Dominicus* ter invoeringh van een ydelen *Rosenkrans* (so men voor-gaf) gewrocht, en al om uytgeroepen, van §. 175. tot §. 180.

Waar op *sulke wonderen,* ter bevestiging van valsche Leere, en ter indringing van die op nieuws uytgevonden manier van bidden door een *Rosekrans,* daar van de *ouder* Christenheyt geen kenniss met allen hadd', en die voorts alle de *kracht* van ware Christelijke Gebeden tot Godt ontsenuwde, wat nader worden ondersocht en ten toon gebracht, als sulke *sotte, vuyle* en selfs *onbetaamlijke* en *schandelijke* aan de H. Maget, dat *Joden, Turken* en *Heydenen* naeuwlijks afschouwelijker souden derven uytdenken, om het *Roomsche* Christendom te beguychelen, en dat se by geen redelijk mensch konnen geloof vinden, als by sulke, *die het gehoor* moetwilligh *van de waarheyt afwendende haar tot fabelen willen keeren.* Gelijck dan ter verseekering uyt *veele,* eenige *weynige* bewijsen daar toe worden aangehaalt uyt *Bzovius, Alanus Redivivus, Caesarius,* en *Pelbartus;* en daar tusschen in gevoegt de herstelling van de *Rosekrans* op sulke wonderen na dat se was vervallen, door *Sixtus de IV.* met sulken groote ophef door de Roomsgesinde daar over, dat men selfs derft vast-stellen: *Dat niemant kan verlooren gaan, welke op die wijse de H. Maget aanbidt, al sou hy sonder Biecht en Poenitentie in dootsonde gestorven zijnde, ter bevryding voor de Helsche verdoemeniss, door Maria wederom in 't leven herstelt worden,* van §. 180. tot §. 201.

Hier van stapt men over, om de *over groote kracht* van de *Rosekrans* in mirakelen tegens de *Duyvelen in 't bysonder,* daar mee de Monniken doorgaans seer veel ophebben, uyt *Alanus Redvivus* voor te dragen, en dat door de mont van de *Duyvelen* selve, die doch by de *Monniken* voor goede *Leermeesters* in dit stuck doorgaans erkent worden.

Doch waar tegens de *ware schrik* van de Duyvelen, en de wel *versekerde wapenrusting* voor de gelovige van

beter proef tot afwendingh van de *Helsche Machten* met al haar vervloeckt gewelt uyt de H. Schriften worden voorgestelt, van §. 202. tot 212.

Terwijl de *bespottelijke* kracht van de Rosekrans om de *Duyvelen* te tormenteeren en by *duysenden* uyt te drijven; ja om die te nootsaken, dat se tegens *heug en meug* moeten openbaren, hoe 't in de Helsche kluys met *Princen, Vorsten, Burgers, Boeren, Priesteren* en *Monnicken* onder de verdoemde gelegen is, en hoe groot een Sanct *Dominicus* was. Oock hoe sy de *Maget Maria* de verschrikkelijckste van alle Heylige voor haar oordeelden te zijn, vertoont wordt uyt *Bzovius* in een Com*oe*die (so als ick dat geheele werk opneem) die Vader *Dominicus* in verscheyden *Actien* speelt met een *Albigensche Ketter,* met juyst *vijfthien duysent* Duyvelen uyt den hoofde van de *vijfthien thientjens* van de *Rosekrans* beseten, om dat hy deselve hadd' veracht. Waar van het uyt-eynde is *eerst* een *poenetentie Preek* na de Roomsche wijse, en het *uytgalmen van de Lof van de Gezegende Maria;* om op haar het grootste vertrouwen te stellen, door die *veele Duyvelen* voornoemt; so kostelijck en overbodigh, dat *Vader Dominicus* het niet beter sou hebben konnen maken. En *daar na,* het sichtbaar uytvliegen van veele Duyvelen teffens uyt dien *Albigenschen Ketter* by het voortbrengen van yeder *Engelsche groeteniss,* onder het overluydt opseggen van de Rosekrans door *twaalf duysent* menschen, waar onder *Dominicus* den *voor-roeper* was. Een *Comoedie* voorwaar, die als so genoechlijk is te leesen van §. 212. tot 230. als eenige sotte spel-vertooningh van *Harlequin.*

Waar op men dan wijders verklaart; dat de *Gereformeerde* naeulijks souden konnen geloven, dat Roomsche Leeraars dese en diergelijke meer *sotte, vuyle, schandelijke* en *leugenachtige Fabelen* voor *waarheyt* aan-namen; indien zy deselve niet vonden te boeck gestelt in de *voornaamste* van hare Schrijvers, en daar en boven so duyr bekrachtigt met de vervaarlijkste Eeden en vervloekingen van haar selven. Wanneer te gelijk verfoeyt worden alle

sulke Christenen; die onder 't *verwerpen* van 't H. Woort so dwase Leer-stukken, en in 't bysonder de uytgedachte kracht van de *Rosekrans* grontvesten op de *openbaringen* van afgestorvene Heyligen; op de aankondiging van de Duyvelen uyt de Hell, en op soo veele gewaande *mirakelen,* t' eenemaal aanlopende tegens het getuygniss van de H. Schriften van §. 230. tot §. 237.

Onder een kort betoogh, dat 'er oock al Mannen in de Roomsche Kerck gevonden wierden, die in sulk een *Rosekrans* met des selfs mirakelen geen groot genoegen namen. Terwijl die dwase Godsdienst-oeffening, welke oock al eenige verandering was onderworpen, evenwel nevens de andere dwalingen onder een daaglijkse aangroey van de verdorventheyt in de Roomsche Kerck wierden staande gehouden door seer bloedige vervolgingen, en van de Roomsche Pausen van tijdt tot tijdt gevernist met *Nieuwe Sancten* en *hare gewaande mirakelen,* om een verblindt Volk wat kinderlijk speeltuygh aan de handt te geven van §. 237. tot §. 240.

Daar toe hebb' ick my dan ingelaten, om wederom vervolgens open te leggen de *algemeyne verdorventheyt* van de Roomsche Kerk t'sedert de tijden van *Dominicus* tot op die van de hervorming in de sestiende eeuwe; edoch onder een stilzwijgend voorbystappen van de alderschandelijkste stukken; en sulks uyt *Alvares Pelagius Gerson, AEneas Sylvius,* of *Pius de II., Adrianus de VI. Cornelius Mussus,* en *Claudius Espenfaeus* alle groote en beroemde Mannen, en daar onder Roomsche Pausen selve: Om welke te verbloemen of te bedecken (hoewel anders de Canonizatien oock groote *voordeelen* aan 't Priesterdom toebrachten) dan t'elkens *Nieuwe Heylige* met hare veelvoudige *mirakelen* vereyscht wierden. Zijnde dien gront-regel by de Roomsche Godtgeleerde aangenomen: Dat hoe hoogh oock de verdorventheyt in de Kerk mocht zijn op-geklommen, zy evenwel daarom niet nalaat de *ware* en de *heylige* te zijn, zo lang als enkelijk een *eenige heylige* daar in kan worden aangetoont. Gelijk dat na soo veelvoudige *Canonizatien* in een vervolg van Eeuwen, ten

eynde gemelt (die voortijts van groote Mannen oock wel wierden mispresen) nu eyndelijk nevens andere *Pius de V.* volstrektelijck mede door de Paus tot een *aan te bidden Heylige* is verheven; en dewijl hy een *Dominicaner Monnick* was, in der selver Kloosters en Kerken met so veel gejuych en *Monnikse* toetakelingen hier en alomme plechtelijk ingewyedt geworden. So als de verhandelingh en het bewijs over dese stukken dan te vinden is, van §. 240. tot §. 251.

By voorval van welke *Canonizatie* en het *groote gerucht,* 't welk de *P. P. Dominicanen* hier in de Stadt en alomm' daar over verwekt hebben; *Pius de V.* voor heen genoemt *Michaël Gisler* door my uyt Roomsche Schrijvers na *waarheyt* sonder *leugen* of *laster* beschreven wort, van sijne straffe *onbescheydentheden* by sijne bysondere verheffingen, en van sijne onmenschelijke *wreedtheden* uytgevoert als hy *opperste Inquisiteur* geworden was, tegens de *Waldensen* in Kalabrien; Menschen, die over de drie hondert Jaren vreedsaam als getrouwe Onderdanen onder hare Souvereynen geleeft, Steden en Dorpen met voor-rechten gebouwt en bevolkt, en niemandt beledigt hadden van §. 251. tot §. 266.

Hebbende, doen hy nu Paus van Romen geworden was onder de naam van *Pius de V.* vervolgens verscheyden *blijken* gegeven van sijn *wreedtheyt* en *bloedtdorst,* en daar in volhardt tot aan 't eynde van sijn leven; van §. 266. tot §. 270.

Dewijl gy nu *P. Dolmans!* hebt vermaak genomen om sulke wreede moorderyen en so bloedig ombrengen door *Dominicus* en *Pius* van menschen, die men by u *Ketters* noemt, in 't openbaar van u Predik-stoel te billiken, ja selfs als een werk van Godtsdienst uyt te roepen; so ben ick daar door (indien anders mijn Predikatie van kragt en overtuyging in opsigt van *Dominicus* en *Pius* als *bloed-dorstige* menschen blijven sou) gedrongen geworden, om die stoff rakende *Ketter-moordt* tegens

uw op-te-nemen, welke dan op de volgende wijse door my is verhandelt.

Daar wordt dan wijders met onuytspreekelijke bewijs-stukken in mijn Boekjen bevestigt, dat sulke *wreede* en *bloedige* ondernemingen niet alleen niet voortvloeyen uyt de Leere van *Christus* of van sijne *Discipelen,* of van de *Oudtvaderen* in so veele honderden van achtereenvolgende jaren, tot omtrent de tijden van *Dominicus.* Maar dat'et selve oock opentlijk met het *Euangelium,* 't welk sy verkondigt hebben, en met haar geheele *gedragh strijdig* is. Waar by het *voorwendsel* als of in de Schriften van *Augustinus* yets was te vinden, 't welk daar na geleek, of 't welke strekken kon tot rechtveerdiging van so wreede handelingen, als in *Vrankrijk* tegens de Geloofs-genooten in onse dagen zijn uytgevoert, seer omstandelijk uyt *Augustinus* te eenemaal is verydelt, tot beschaminge van Partijen; en wijders aangetoont, dat *Conscientie-dwangh* door sulke geweldige wegen en middelen noyt is in 't werk gestelt van de *Rechtsinnige;* maer wel van *Joden, Heydenen* en *Ketteren,* van §. 270. tot 318.

Hier op gae ick verder *P. Dolmans!* met uw in alle uwe uytschreeuwingen ter rechtveerdiging van *Pius,* als een ydelen Kamp-vechter tegens Ketteren, aan 't Sonne-licht bloot te leggen.

Wanneer bewijs vordere; dat die bysondere Leerstukken, welke de *Waldensen* met de *Gereformeerde* gemeyn gehadt hebben *Ketteryen* zijn, en t'effens verseekere dat *Paus* en *Concilium* daar toe geen overtuygende blijk met hare verklaringen uytleveren konnen, van §. 318. tot 323. Vervolgens aantoonende in 't bysonder; welke *Kettersche* Leer-stukken zijn. Die dan in 't *Concilium van Trenten* goedt-gekeurt, in de *R. Kerke* tot op heden geleert, en nochtans met de Leere van Jesus en sijne Discipelen strijdig zijn: onder versekering dat bereyt ben 't selve t'allen tijde middagh klaar te sullen goedt maken; niet uyt de besluyten van onse vergaderde Kerken-Leeraars, (gelijk *Wy* met 'et selve recht als het

Roomsche Volk ons anders daar op souden mogen beroepen) maar volgens het eenparigh goedtvinden van *Christus* en sijn *Apostelen* en de t'samenstemmende *Oudtvaderen* door beproevinge van sulke Leerstukken aan de H. Schriften. So als dat alles wel gesterkt kan nagelesen worden, van §. 323. tot §. 334.

Welke *uytbreyding* over Kettersche Leerstukken den *Dominicaan* met sijn bloedige snorken tegens Ketteren, dan selfs moest brengen in gevayr om niet alleen *Kap* en *Keuvel,* maar oock sijn *bloet* en *leven* te verliesen, indien anders sijn Preek over *Ketter-moort* sou konnen standt houden; en wijders den *Pauselijken Gecanonizeerden Dominicaan,* wegens het vervolgen van sulke gewaande Ketteren met geenerhande recht den naam van *Pius,* (als den Monnik wilde) mocht dragen; maar dat het tegendeel van dien Naam aan hem recht toepasselijk geweest is. Wanneer het selve oock wordt opgeheldert met geen onaardigh uyt-treksel uyt *Lactantius;* van §. 334. tot 437. Waar na *Pius* verder wordt omschreven van sijn *stoutmoedigheyt, wraak* en *eersucht* in 't midden van een *geveynsde* nedrigheyt; hoedanigheden die niet seer *prijsselijk,* of aan een heylige *welvoeglijk* zijn, van §. 337. tot 341.

Maar *P. Dolmans!* dewijl met het wel-nemen van uw' Order hier een Boekjen van *Carvajal* goedtgekeurt door den druck is gemeyn gemaakt, vervattende de groote deugden en mirakelen van *Pius de V.* so voor als na sijn doot; so hebb' ick, indien anders den inhoudt van sulk *Straat-loperken* my niet tegens de scheenen springen sou; dat selve goedt-gekeurde Boekjen moeten voorneemen en aantoonen; hoe ydel en ongegrondt dien grooten ophef over *uwen Pius* was, 't welk dan is volbracht op de volgende wijse:

Wat de deugden van *Pius de V.* in 't Boekjen vermelt aangaat; deselve worden van my orders halven onderscheyden in *Borgerlijke* Deugden, en in sulke die *Gods-*

dienst betreffen. De *Borgerlijke* wederom in sulke die op *Pius selfs,* of oock *op andere* haar opsicht hebben.

De *Borgerlijke* met opsicht op *hem selfs,* zijn *matigheyt, ootmoedigheyt,* en *Engelsche suyverheyt,* die ondersocht worden van §. 341. tot 344. De *Borgerlijke* in opsicht van *andere* zijn de *besadigtheyt* in *Pius* in niet te yveren voor sijn Vrienden; sijn *miltdadigheyt* omtrent de Arme; sijn *dankbaarheyt* aan sulke die hem wel gedaan hadden; sijn welvoeglijke *ordres* so in sijn *huyshoudinge* als aan de Vyerscharen ter handthavingh van gerechtigheyt en ter weeringh van alle uytgelatenheyt. Sijn *precijsheyt* tegens de *Heydensche* Beelden, en sijn *strengheyt* tegens de *Lichte Dochters.* Welke Hooftstukken alle in 't *bysonder* ten toon geleydt worden: Doch by welkers *laatste* de afschuwelijke staat van Romen in dat opsicht wort afgeschetst uyt *Bapt. Mantuanus, Corn. Agrippa, Joh. Mariana* en *Claud. Espensaeus,* oock omtrent de tijden van *Pius;* met verwondering, dat *Pius* met sijn *Hervormingh* niet verder is doorgebroocken, van §. 344. tot §. 357.

Hier van gaat men over tot het ondersoek van de *deugden* van *Pius de V.* in 't stuk van sijn *Godtsdienst;* waar over bewesen wordt, dat den grooten ophef dieswegens in 't Boekjen gemaakt is *selfstrijdigh, onnatuurlijk,* en *bygelovigh* van §. 357. tot 363. Ja verder *Afgodisch* en *sot,* in 't aanroepen van de Zal. Maget in 't eeren van de Beelden; in de Voet-wasch van de 12. Bedelaars, en in het inweyjen van de *Agni Dei;* daar by men vinden sal een ontdekkingh van de geheele gelegentheyt van die *Wasse Lammeren,* en hoe, oock wanneer deselve oorspronkelijk uyt het *oude Heydendom* lasterlijk voor Christus, in de Roomsche Kercke ingevoert zijn, van §. 363. tot §. 378.

Na welk ondersoeck van de *deugden* van *Pius de V.* oock sijne *mirakelen* so in sijn *leven,* als *na sijn doot* worden ten proef gebracht. En in 't bysonder sijne schroomelijcke macht in het Duyvel bannen: Die evenwel, hoe groot se oock was uytgemeten, met de macht van Vader

Dominicus niet eens kon vergeleeken worden, hoewel anders de eene so seeker was als de andere, gelijk dit niet sonder eens te jokken geschiet, van §. 378. tot 392.

Waar uyt dan genoech kon blijken, dat de grondt-steunselen in voorgewende *deugden* en *mirakelen* van *Pius* de *deugdelijkheyt* van sijn Canonizatie geensins konden versekeren. Of schoon ('t welk belacchelijk is) de *H. Theresia* sou hebben gesien, dat de Ziele van *Pius* ten Hemel voer. Hoedanigh gesicht van gelijk gestelt wort met de *Heydensche* gesigten van *Proculus, Numerius Atticus,* en *Livius Geminius,* van §. 392, tot §. 395.

Daar op wordt de Gecanonizeerde *Pius* vergeleken met *Paulus* den Apostel voor sijn bekeering, doen hy noch *Opperste Inquisiteur* was, en met den Bloedtgierigen Hooge-Priester *Cajaphas,* doen hy nu *Paus* was geworden, en verder op goede en welversekerde gronden by my, en so ick om voorbygebrachte redenen vermoede, by de Gereformeerde in 't gemeyn *ge-excanoniseert,* het en ware dat de Dominicaner Monniken ons versekerder bewijs-stukken konden uytleveren; dat *Pius* wegens sijn onophoudelijk Prevelen van de *Rosekrans* door de Gesegende Maget ter naeuwer noot van de helsche verdoemeniss gereddet zijnde, tot de seer verschrikkelijke pijnen van 't Vagevuyr was veroordeelt geworden tot aan de Jongsten dagh, gelijk oudtijts aan Paus *Innocentius de III.* dien *overgrooten Heylige* (na de meting van *Bellarmijn de gemitu columbae*) en *wreeden Vervolger der Waldensen* te beurt viel. 't Welk men ontwijffelijk mach geloven, om dat de Paus sulks aan de H. *Ludgardis* na sijn doot selfs verklaarde, *lib. 2. cap. 9.* En het besluyt op alle voorbygebrachte bewijs-stukken wort over de *Canonizatien* in 't gemeyn gemaakt, dat se als geheel en al onseker en oorspronkelijk uyt het Heydendom by alle Godtsdienstige Christenen t'eenemaal te verwerpen zijn; van §. 395. tot 400.

Eyndelijk om aan Partije de *redenen* te benemen van oock eens te lacchen met onse *Martelaren,* en te gelijk de *gelegentheyt* van te lasteren; als of de Gereformeerde alle *eer en aansien* aan *ware heylige* ontseyden; so wort

met onderscheyding voorgestelt; hoe het daar mee in de *Gereformeerde Kerk* gelegen is, en verder aangewesen, so uyt de *H. Schriften,* als uyt *Augustinus* de manier en wijse op welke sy van Christenen buyten Godtsdienst konnen en mogen ge-eert worden, van §. 400. tot aan 't eynde van 't eerste stuck, 't welk de *Seekere Onseekerheyt der Roomsche Heyligen* genoech ontdekt heeft.

Siet daar dan *P. Dolmans,* een kleyne *Schetz* van den geheelen Inhoudt van de *Seekere Onseekerheyt &c.* tot een kort betoogh van den t'samen hangh der stoffen daar in begreepen, die U E. als een *Wechwijser* oock seer gemakkelijk sal konnen brengen tot de breeder verhandelingen van de saken selve.

Wat nu verder het *Aanhangsel,* vervattende een *Verdediging van de Belasterde Waldensen* betreft; het selve is op de volgende wijse opgestelt.

Reden, waarom sulks is opgenomen, wordt gegeven; de *Brief* dieswegen aan *P. Dolmans* en des selfs ongesouten *Antwoort;* oock verders de *uyttreksels* uyt eenige Laster-sieke *Roomsche* Schrijvers, die aan de *laster-preek* van *P. Dolmans* de stoff verschaft hebben; en de *redenen* waarom sy geen geloof verdienen, worden voorgestelt, en in 't voorby gaan bekrachtigt met een *Geloofs-brief* van *Innocentius de III.;* hoewel selfs de grootste *Vervolger der Waldensen;* van §. 1. tot §. 16.

Hoe sulk lasteren der *Roomsgesinde* na 't voorbeelt van *Joden* en *Heydenen* aan de *Gereformeerde* niet vreemt voorkomt, wordt verseekert §. 16. 17. Hoe *Waldensen* en *Albigensen* deselve waren en hoe eenige *Manicheen* in de Landen van *Albi* onder de *Waldensen* woonende, aan leugen-suchtige *Roomsche* Schrijvers gelegentheyt hebben gegeven tot het lasteren van de selve; even als eertijts de *Gnostici* en *Carpocratianen* door hare vuyligheden oorsaken waren, dat de *Christenen* in 't gemeyn door het *Heydendom* schandelijk wierden bekladt; wordt seer omstandelijk aangetoont van §. 16. tot §. 27.

Waar in evenwel de *Roomsche Monnicken* om reden het *Oude Heydendom* verr' overtreffen, zijnde volgens daaglijkse gewoonte so lastersiek, dat se haar niet ontsien selfs het *crimen falsi* te begaan, als met de stukken wordt bewesen, §. 27. 28. 29.

Daar na wort uyt andere *Roomsche* Schrijvers; hoewel met wrevel tegens de *Waldensen* ingenomen; derselver vermeynde dwalingen voorgestelt, geheel geen gelijkeniss hebbende met die van de *Manicheen* of de andere uytgespogen kladden; maar wel het tegendeel van die vervattende. Hoedanige *Roomsche* Schrijvers dan waren *Frater Reynerius* een Dominicaan, die lange onder haar heeft verkeert; *Wilhelmus Reginaldus, AEneas Sylvius,* naderhandt *Pius de II.* en *Thuanus;* waar toe van de zijde der Protestanten noch gevoegt worden de *Centuria-tores Magdeburgenses* van §. 30. tot §. 36.

So dat *Waldensen* Christenen waren, die uyt het O en N. Testament opentlijk bestreden het *by-geloove* en de *afgoderye* van de *Roomsche* Kerk. Zijnde in die *H. Schriften* op een verwonderlijke wijse door een geduurigh aanleeren by nachten en dagen so wel geoeffent, dat se haar niet ontsagen over Geloofs-stukken in 't strijdt-park te treden met de *Allergeleertste* en *aansienlijkste* in de Roomsche Kerk, *Dominicus* daar by ingetrokken. Die dan niet machtigh, om tegens sulke Mannen in de H. Schriften so wel geoeffent hare saken staande te houden, doorgaans het futsel-boek sochten: Terwijl de Geloofs-stukken der *Waldensen* over-een-komstigh waren met die van de *Gereformeerde* Kerk, als t'samen overtuygende wort beweesen uyt *Reynerius, Thuanus, Massonus, Vignierus, Guilielmus de Podio Laurentii, Jacobus de Riberia, Petrus Sarmensis, de Serres* en *du Tillet,* alle Oude en wel-bekende Schrijvers van de *Roomsche* Kerk van §. 36. tot 42.

Wanneer nu de *Waldensen* op die wijse verdedigt zijn tegens de onderscheydene *laster-preeken* van den *Dominicaan,* aangaande haare *Leer-stucken;* so worden se vervolgens uyt *Reynerius* en *Jacobus Lielenstein* beyde bittere.

Dominicanen, oock uyt *Nicolaus Bertrandus* en de *Inquisitie van Mentz* daar tegens gerechtveerdigt, rakende haar levens gedragh, 't welk so *stichtelijk* en *sedigh* is geweest, dat se daar door in tegenstelling van 't Roomsche Volk bekent waren onder den naam van *Bon-hommes,* dat is *goede Lieden.* §. 42. 43.

Na welke verdediging van der *Waldensen Leer* en *Leven* dan vervolgens wort vertoont, dat de *Roomsche Kerck* niet machtigh om de sulke te wederstaan met bewijs-redenen uyt het H. Woort, een aanvangh gemaakt heeft onder *Alexander de III.* in de 12. Eeuwe, van haar dieswegens te vervolgen door allerhande *lichamelijke* en *tijdelijke* quellingen, doch wel ten meestendeel sonder *Moort* en *bloet-stortinge* tot aan de Tijden van *Innocentius de III.,* die wreeder door *Dominicus* en de *Kruysvaarten* met *moorden, branden, blaken, &c.* tegens haar heeft gewoedt; van §. 44. tot 47.

Hier op wort dese *Innocentius,* op dat men soude weten hoe groten *Heylig* hy was, uyt *Matthaeus West-monasteriensis, Matthaeus Parisius, Conradus Liechtenhavius* Roomsche Schrijvers, uyt *sijn eygen Sermoon,* en het *Canonijke recht* ten toon gebragt met sijn giftende *Jonckheyt* van 30. jaren, sijn *hovaardye, eer* en *geltsucht,* ter verschooningh van allerhande *Schelmstucken.* Een Man die sigh selfs wel dorst stellen in de plaats van *Christus* als de *Bruydegom van de Kerck,* en die een *Roover* was van een anders recht. §. 47. 48.

Die oock in 't *Concilium van Lateranen* in 't Jaar 1215. allereerst de Roomsche *Transsubstantiatie* over 't H. Avontmaal heeft doen vast stellen. Een *Leerstuck,* waar aan de *Waldensen* niet geloofden, §. 45. Waar mee zy oock wel eens *jocten* volgens *Bzovius* §. 12. Num. 11. En 't welk onder andere oorsaak was van hare so bloedige vervolgingen. Ja een *Leerstuck,* 't welk onder de Roomsche Leeraars aanleyding gegeven heeft tot so ontelbare *Montreuse* bevattingen over 't *H. Sacrament,* tot nadeel van de eere en hoogheyt van onsen verheerlijkten Heyland, als nu hier by het *steelen* en *wechwerpen* van de *Ouwelen* genoeg is gebleeken; waar van §. 49. 50.

By welk voorval de vryheyt neem om ter *maintjen* van de heerlijkheyt van 's Werelds Heylandt seer omstandelijk voor een yeders oogen open te leggen; hoe de Roomsche Kerk op so een *seltsame* wijse buyten de *H. Schriftuure* en tegens de *geheele oudtheyt* aan, dat troostelijke en so seer verquikkelijke *Sacrament* voor Gods Kinderen, van de Heere Jesus tot sijn gedachteniss ingestelt, verwrongen, en tot een *Monstreusen Afgod* op een *Heydensche* wijse gemaakt heeft, en sulks uyt eygen Roomsche Schrijvers, van §. 51. tot §. 82. en op de volgende wijse:

Dat uyt de voornaamste van de Roomsche Leeraars aantoone, dat de Roomsche *Transsubstantiatie,* dat is, *de Overganck van het Wesen des Broodts in het eygentlijk Lichaam van Christus, en den overganck des Wijns in het eygentlijke bloet van Christus,* buyten overtuyging uyt de *H. Schrift,* enkelijk moet opgedragen worden aan het *goedtvinden* van de Roomsche Kerk. Hoedanige Leeraars dan zijn *Johannes Duns Scotus, Petrus d'Alliaco,* en ingewikkelt genoech *Bellarminus* selve, oock *Johannes de Bassolis, Gabriël Biël, Melchior Canus, Wilhelmus Lindanus* en *Franciscus Suarez.* Hoedanigh goedt-vinden (als reets is geseyt) dan wierdt vast gestelt in de tijdt der *Waldensen* in 't *Concilium van Lateranen* op 't Jaar 1215. Ja dat volgens de Kardinaal *Cajetanus* en *Johannes Fisscherus* Roffenser Bisschop, selfs de *eygentlijke Lichamelijke tegenwoordigheyt* van Christus in de *H. Eucharistije* geen ander steunsel vindt, van §. 51. tot 58.

Noch wijders; dat aantoone: Dat de Gronden tot sulk een *Wesentlijke* verandering en *Lichamelijke eygentlijke* tegenwoordigheyt so wankelbaar en onseeker in de Roomsche Kerk gestelt zijn; dat indien men selfs erkende: Dat 'er door een *wettige Consecratie* so grooten verandering kon aan worden toegebracht, evenwel so veele en onderscheydene *nulliteyten* als beletselen tot een *wettige Consecratie,* die noyt met sekerheyt konnen worden uyt de wech geruymt, daar omtrent konnen plaats grijpen, dat een *Roomsgesinde* die de minste vreese mocht hebben in een natuurlijke conscientie tegens de *Afgoderije* of *Broot-aan-*

biddinge, noyt voor den *Ouwel,* die ter aanbidding wordt voorgestelt, als voor sijn Godt sou derven nederknielen, §. 58. 59.

Blijvende niet tegenstaande so *onschriftmatige, onredelijke, selfstrijdige, onseekere* en sonderling *nadeelige* bevattingen aan d'eere en hoogheyt van Jesus. Evenwel sulk besluyt over 't H. Sacrament, daar van men voor heen in 't Christendom niets wist in de Roomsche Kerck vastgestelt, enkelijk ter besorging van de *Keukens* der Geestelijkheyt en ter verheffinge van 't *Priesterdom,* van §. 60. tot 65.

Na welk betoog de *statelijke bewaring* van het Sacrament in de Kerken; en het *dragen* van 't selve *langs straat* na de siecken wort voorgenomen, en uyt al-oude Schrijvers verydelt; met in 't bysonder te doen blijken, *voor eerst:* hoe de *Overblijfsels* van de *Communie* in sommige Kerken wel wierden *verbrandt,* in andere wederom aanstonts *gegeten,* of van de *Geestelijkheyt* selve; of van de *School-kinderen,* en dus sonder onderscheyt ontfangen met de *handen* der *Leeke;* welke alle *daden* zijn t'eenemaal *strijdigh* met de *voorgemelte bewaringh.* En *daar na* wijders: hoe men tot omtrent de negen hondert Jaren in de Algemeyne Christenheyt geen ander Broot in de Communie heeft gebruykt als gemeyn *gesuurt* en *spijsbaar* broot; hoe en wanneer 't selve in de Roomsche Kerck is verandert in *ongedeessemt* Broot; en hoe eyndelijk tot misnoegen van Geleerde Mannen in *Ouwelen;* niet anders zijnde, als een *windrigh schuym,* onder toevoeging van de *redenen,* waarom sulks is geschiet, en betoogh van de overgroote *belacchelijke,* en in de Christenheyt *noyt meer gehoorde angstvalligheyt* van de Roomsche Priesteren by de *Communie;* rustende op sulke ydele grondt-steunsels daar van men voor heen niets wist; Die dan oock oorsaken wierden van so onderscheydene *wetten,* rakende en het *plechtelijk bewaren* in de Kerken, en het pompeus *langs straat dragen* na de sieken, en verdere gelegentheyt gaven tot het opdringen aan de geheele Roomsche Christenheyt enkelijk op ydele gesigten van *Phantastijke*

Nonnen van een *Jaarlijkse* Sacraments-dagh, om tot verdriet en ongenoegen van veele wakkere Mannen in de *Roomsche* Kerck, als dan met so veel *pronk-staatsie* het Sacrament om te dragen, en sulks door een *heylloose* en *Godtvergeetene* Paus, die dan als sodanigh uyt Roomsche Schrijvers te voorschijn komt. Welk *jaarlijks omdragen* dan is achtervolgt van Roomsche *Cavalcades,* of het plegtelijk voor-rijden van 't *Sacrament* als de Paus plechtelijker wijse uytrijdt, alles t'samen in navolgingh van 't *Oude Heydendom.* Gelijk alle dese stukken omstandelijk zijn voorgestelt en t'effens bewesen van §. 65. tot 78.

Na verhandeling van welke stoffen wijders op wel-versekerde grondt-steunsels besloten wordt; Dat de Roomsche Kerck, hebbende nu tegens de geheele *Oudtheyt* aan het *Sacrament* gemaakt tot een *Godt;* deselve Godt heeft bloot gestelt an de *eygenste,* ja noch *grooter bespottingen* waar mee eertijts de Christenen de *Afgoden* der Heydenen beschimpten. Ja oock aan alle sulke mishandelingen, als deselve waren onderworpen; gebleken in dese Stadt by het steelen en wech-werpen van *gesegende* Ouwelen door twee *Kerk-dieven,* die daar over hier buyten de Poort so wreedelijk en onmenschelijk zijn gestraft; hoewel anders den Aartz-Vader *Dominicus* (de Diefstal buyten gesloten zijnde) sigh omtrent den *Ouwel* voortijts wel *swaarder* vergrepen hadde, van §. 78. tot 82.

Hier op keert men weder tot de bloedige vervolgingen van de *Waldensen* door *Innocentius de III.,* en op des selfs *Ordre* door den bloetgierigen *Dominicus* onder *Simon Montfortius* in de *Kruysvaarten,* daar by allerhande wreedheyden in *moorden, galgen, branden, &c.* van onnosele *Waldensen,* anders onder hare *Souvereinen* gerustelijk levende, geen eynde namen; en *Wettige Heeren* van 't Landt wegens de bescherming van dese menschen uyt hare Landen verdreven, en van hare Staten berooft wierden. Welke worden voorgestelt uyt de beroemste der Roomsche Schrijvers van die tijden, tot op de elendige doot van *Simon Montfortius,* en tot aan 't eynde van 't leven van

Dominicus. Zijnde so *wreede* vervolgingen door Godt geschikt tot meerder voortplanting van de waarheyt onder de Volkeren van *Europa,* so als dat in de tijden van de *Reformatie* wel gebleken is; wanneer oock de *Waldensen* van oudts in de Landen van *Albi* en daar rontsom overgebleven haar wederom openbaarden, en op nieuws, gelijk in *Kalabrien* door *Michaël Gisler,* so op de Grenspalen van Vranckrijck onder *François de Eerste,* hoewel tot sijn ongenoegen, seer wreedelijk mishandelt wierden: so dit alles te vinden is van §. 82. tot 90.

Na dit alles keere ick my tot *P. Dolmans,* met goede reden op voorgaande bewijs stukken in bedenking gevende; of 'er in 't *liegen* en *lasteren* met een verstaalt hert en voorhooft wel sijns gelijk te vinden is? Onder het verder opnemen van het *argumentum ad hominem* tegens alle sijne laster-redenen aen; 1. over de Ketteryen door hem de *Waldensen* aangewreven, en 2. over de *vuyligheden* die door de *Waldensen* tegens Christus en de *Maget Maria* souden zijn uytgespogen; waar aan de *Dominicaner* Order ten naasten by selfs wel sou schuldigh staan van §. 90. tot 97. Waar by ick hier noch voege 't geene *Bellarminus de arte bene moriendi lib. 1. cap. 3.* seyt; *Inter Catholicos quantus est eorum numerus, qui Matrem Domini Virginem esse fatentur, & blasphemando meretricem appellare non timent?* Dat is: *Hoe groot is het getal onder de Catholijke, die de Moeder des Heeren belijden een Maget te zijn, en die in 't lasteren niet schroomen haar een Hoer te noemen?*

Eyndelijk dewijl den *Dominicaan* so volmondigh heeft uytgeroepen, *Dat haare Hoog Mog. souden gelukkig zyn, indien sy geen Nasaten van die Ketters of Voorstanders van deselve onder haar gebiedt hadden;* so kaatse ick die Ball met veel sekerder treffen (daar over evenwel het oordeel aan den Leeser blijve) tegens den *Dominicaan* te rugg'; en wijse hem aan: hoe groote gunst-bewijsen de *Dominicanen* buyten *capitulatie* onder het gebiedt van haare Hoog Mogende genieten, en hoe deselve van sulke *moort-blasers* worden misbruykt; en wijders uyt *Roomsche* Schrijvers: Hoe groote beroerten de *Order* der *Dominicanen*

t'sedert haare eerste opkomste alomm' tot nadeel van de *Roomsche Clergie* verwekt heeft; en hoe gearbeyt, na dat se de *kracht van de Gebeden* der Christenen met haar *Rosekrans* genoechsaam ontsenuwt hadd', om oock het *Euangelium van Jesus* door een ander Nieuw en *Eeuwigh Euangelium* uyt de Wereldt te helpen, en in hoe groote verachting die *Order* daar door verviel; Ja hoe dat se, noch op de vervaarlijkste vervloekingen van *Dominicus* noch op sijn *Testament* passende, het selve met de voet geschopt, en daar tegens haar selven met Wereldtsche goederen overladen heeft. Van hoedanigh slagh van Volk, indien een Burgerstaat vry was, een Souvereyn wel wat meerder trouwe en gerustheyt by de Onderdanen sou konnen te gemoet sien. Welk Betoogh dan de *P. P. Dominicanen* in dese Stadt van my als een van de geringste der *Advocaten* voor de *Waldensen* geensins met reden qualijk mogen opnemen van §. 97. tot §. 104.

Waar op wijders het besluyt gemaakt wordt met een versoek aan den *Leser,* van alles sonder *voor-oordeel* na *reden* en *bewijs* te willen wikken, en voor so veel hy de stukken na *waarheyt* mocht vinden verhandelt, *sijne gedachten te laten gevangen leyden tot de gehoorsaamheyt Christi, &c.*

Siet hier dan *P. Dolmans!* oock een beknopte *ontledingh* van de Verdediging van de *Waldensen* die door U soo schandelijk belastert zijn. Welke twee *korte schetzen* in dese mijne Brief aan U E. begrepen worden, op dat U E. in die verscheyden stof-verhandeling niet soudt op den dwaal-wegh raken; maar als met een opslagh soudt konnen sien, en het *oogmerk* van mijn Boekjen, en de *aan-een-schakeling* van die onderscheydene stof-verhandeling. Alles tot u sonderlingh groot gerief in 't door-leesen.

Ick geloov' dat je oock ten naasten by sult konnen besluyten; waarom dit *Tractaatjen* niet eerder U E. heeft konnen toegesonden worden, als je

sult in opmerking genomen hebben, dat onder het daaglijks waarnemen van mijn Beroepinge de verhandeling van so veele saken, en het na-slaan van so veele Schrijvers (de uwe voornamentlijk daar onder begrepen) al eenige tijdt vereyscht: Behalven dat het *snijden van de Kopere Platen,* na dat het Boekjen was opgemaakt, daar aan het later in 't licht brengen oock al veroorsaakt heeft. *Somma,* hoewel het wat na 't midden van de Somer eerst aan den dagh komt, so sie je nu evenwel dat het noch door de koude *vervrooren,* noch in de *reveu* of *monstering* gebleven is; gelijk U E. sigh in 't openbaar daar over heeft uytgelaten.

Een versoeck hebb' ick op U E. dat eer je dit *Boekjen* in de *Hell'* gaat opsluyten; het selve aan de *Verstandigste* en *Conscientieuste* van Uwe Klooster Broers wilt te doorsoecken geven; mooglijk mocht 'er wel *een* onder sulke zijn, aan welke het eenige Christelijke nagedachten tot verder ondersoek sou konnen veroorsaken; hoewel anders van U E. als van een *Effraenis Monachus,* die al over lang met u *blateren* 't licht van sijn conscientie heeft uytgebluscht, geen verwachting maken mach. Voor al legt 'er geen verbodt op voor uwe goede Katholijke; want dat sou een blijk van de *grootste onredelijkheyt* zijn.

U E. *schendt* en *scheldt* in 't aanhooren van meer als duysent menschen; betuygt quanswijs met de stukken uyt uwe Schrijvers, dat alles ontwijffelbaar en onwederleggelijk sou zijn; bewijs vorderende over het tegendeel. En na datje uyt mijn Brief hebt konnen verstaan, dat ick opgenomen hadd' uwe rede-voeringen schriftelijk te wederleggen, so schersje in 't openbaar op geen *on-*

aardige wijse, met *koude, reveu* of *monstering,* over het vertoeven van mijn schriftelijk antwoort, onder een besluyt dat 'er niet van komen sal. Maar als de *Schriftelijke wederlegging* van al uw *blateren* overbodigh door den Druk aan 't Gemeyn wordt overgegeven; waar door uwe *laster-redenen,* en dat uyt uwe eygene Schrijvers, duydelijk genoech aan 't sonne-licht worden bloot gestelt, en na 't ontsenuwen van alle uwe bewijs-redenen uw over de Herssenen niets anders wordt gelaten als een *redeloose* en *lasterende Dominicaner Monniks-Kapp';* als dan soudt ghy 'er, of de uwe, de handt en onder zware *Kerkelijke Censuren,* te gelijk een verbodt voor uwe *Goede Katholijken* wel willen opleggen, van 't selve niet te mogen lesen; veel minder in hare huysen tot sulken eynde te mogen hebben. Ick geve aan alle *Onsijdige,* ja aan *u selfs* eens in bedenking; of dat is na *reden, recht* en *betamelijkheyt* te werk gegaan? Indien de Gereformeerde op die manier met uwe *Verdedings-schriften* eens handelden; Hoe souden 'er uwe Predikstoelen niet over moeten daveren? Ja het geluydt sou de Kalk van uw Kerk-muyren doen af-rijsselen, en wy so helder op bloot gestelt worden als het *onredelijkst gedrocht* van de geheele werelt; en seker, ghy soudt 'er in sulken val recht en reden toe hebben.

Geeft daarom veel eer niet alleen aan u Volck *vryheyt,* maar *moedigt* se oock aan, om dit *Tegen-bericht* tegens u Preeken en de toe-gevoegde stukken met ernst en lust te gaan ondersoeken, en door vergelijkingh van de bewijsen haar te versekeren waar *laster* en *leugen* of *waarheyt* te vinden is. Dan sal 'er gehandelt worden na *redelijkheyt;* na 't *getuygniss der Schriften;* na de *less van Christus*

en sijne Apostelen; na de *Primitive Kerk;* na 't algemeyn goetvinden van het *aloude Christendom;* En indien 'er *waarheyt* aan uw zijde geweest is, so sal die met haar licht te helderder doorstralen, en U E. als een grooten *Heraut* daar van te grooter roem en eere dieswegens ontfangen. Maar indien U E. dit *afgedrongen* en so seer *gevorderde Tegen-bericht* nu soudt willen verbieden, so souje immers alle uwe *redevoeringen, stellingen* en *bewijsen* van *laster* en *bedrogh* selfs verdacht maken; tegens het *Gemeyne* en al omm' bekende *Recht der Volkeren* aangaan; by welke dien grond-regel van *Audiatur & altera Pars,* onwedersprekelijck vast staat, en verkeerdelijk opvolgen de *quaataardige maximen* van 't *aloude Heydendom;* 't welk om haar verblindt Volck in de hittigste vervolgingen van de Christenen onder de onwetentheyt besloten te houden, dit als een der *nadrukkelijkste* middelen daar toe hadd' uytgevonden, dat het niet alleen de *Verdedings-schriften* der Christenen aan haar Volck verboodt te lesen; maar dat het deselve, om te *grooter voor-oordeel* daar tegens te verwekken; nevens de *H. Schriften,* oock opentlijk deed verbranden. Gelijk ick u daar toe de klachten van de *Oude Christenen* uyt *Arnobius, Eusebius* en andere *Oude Leeraars* meer, ja uyt de *Jaar-Registers* van uwen Kardinaal *Baronius* selve sou hebben konnen voor de neus leggen; indien de vreese van dat sulck een uytbreydinge aan een Brief onvoeglijck sou worden geoordeelt, my niet hadd' wederhouden.

Gelieft U E. nu op mijn Tractaat te antwoorden, so laat het geschieden met *goede reden en bewijs;* wanneer de moeyte neemen wil om de stukken tegens my als dan ingebracht in de *Waagschaal*

van 't Heyligdom en van een gesont verstant te wikken; en *openhertelijk* de kracht en 't gewichte van uwe redevoeringen, indien se de mijne mochten overhalen, erkennen. Maar indien U E. in geschrift den *trant van u Preeken* soudt willen involgen, en dus *ongesouten* sonder reden of bewijs den *Baas* willen speelen met *schenden* en *schelden,* met texten en woorden te *vervalschen,* en my dan noch volgens U *naturell* als de *grootste Leugenaar* en *Lasteraar* te beschrijven; gelijk *P. Moors* gedaan heeft, in sijne elendige beknibbelingen over mijn *Uytgedoofde Vagevuyr,* so sou ick U E. des antwoordens niet eens waardigh achten. Maar de stukken so de *uwe* als de *mijne* ter wikking over en weder, enkelijk opgedragen laten aan de *bescheydentheyt* van een verstandigh en overschilligh Ondersoeker en Liefhebber van waarheyt, die als dan door onderlinge vergelijking ten naasten by wel sal konnen staat maken *Hoe na by Landt.* Of, waar *leugen* of *waarheyt* te vinden is. Even als ick *dat Laster en Beusel Schriftjen* van *P. Moors* over gelaten hebb'. Wel verseekert zijnde, dat wanneer een *Verstandigh Man* sich eens by de stukken neer set, en die met malkanderen vergelijkt, deselve haast sien sal, dat *P. Moors* niet als met *laster-redenen* de oogen der menschen, die doch mijn *Tractaat* als een *verboden Boeck* niet derven ondersoeken, poogt te blindthocken, en op die *manier* goedt te maken, 't geene hy met *overtuygende* redenen en bewijsen niet kon volbrengen.

En op dat U E. niet sou mogen meynen, dat ick met sulks hier te melden *P. Moors* verongelijke, so versoeke, dat U E. dese weynige staaltjens daar toe enkelijk in opmerking gelieft te neemen.

Ick hadd' die Man in mijn *Uytgedoofde Vage-*

vuyr met so veel *sachtsinnigheyt* en *bescheydentheyt* behandelt, en tegens sijne *misvattingen* en *ydele* Vraagstukken en opmerkingen, om sijn zwakheyt al eenigsins soetelijk op te volgen, en waar 't mogelijk geweest hem daar van te overtuygen, niet anders als goede redenen ingebracht. Maar als hy nu in sijn *Beusel Boekjen* my sal antwoorden, so valt Hy al datelijk in den aanvanck aan 't *schelden* en *lasteren;* naeuwlijks wetende wat hy seyt: Even als de *halve Sotten* die in 't Dolhuys zitten; of de ontemmelijkste van de wilde Vogels, die in een kooy beknelt de herssenen selfs aan stukken vliegen.

Immers roept hy uyt: Dat ick *Augustinus aanvalle met schimp en schelt-woorden; als een Goliath tegens hem koom aandrillen; dat ick lasteringen tegen so treffelijken Vader en Overwinner van alle Ketteryen uytspouwe; Dat het geen kleyne lof voor Augustinus is, dat hy van my gelastert wordt,* op pag. 1, 2. *Dat ick ydelijk roepe en lastere; nieuwe lastering tegens Augustinus inbrenge; die schrikkelijke lastering niet en kan goet maken;* pag. 41, 42. *Dat hy mijne lasteringen tegens Augustinus sal afweeren,* pag. 68. en so al vervolgens. Terwijl ick de *misvattingen* van die *Groote Leeraar* hier en daar over eenige stukken, en dat volgens de eygen handeling van *Augustinus* in de Schriften van andere, en sijn *begeerte* oock over *sijne Schriften,* sonder de minste *hevigheyt* of *smaat* daar stelle; daar over ick alle Onpartijdige Lesers wel tot getuygen roepen kan.

Noch gaat hy al verder, en beschuldigt my: *Dat den text van Augustinus vervalsche en trouwloosheden begae,* pag. 13. *Dat hy in mijn vindt groote trouwloosheyt, als ick dese woorden die so*

seer ter sake doen, achterlate: Als ghy oock wederkrijgt het lichaam, pag. 15. *Dat ick den text van Augustinus vervalsche, wanneer ick de woorden ut sancti Angeli vident,* uyt 'et Latijn overbrenge in 't Nederlandts: *Als de Engelen in den Hemel,* in plaats van, *als de H. Engelen sien.* Daar over *P. Moors* dan verder een groot *Boha* maakt, met my *lasterlijk* aan te wrijven, dat ick sulks sou hebben gedaan met voordacht: *om te kennen te geven dat de Heylige Zielen, in tegenstellinge van de Engelen in den Hemel, niet en zijn:* voortvarende dat ick *Augustinus schende en sijn woorden vervalsche; en dat het so gaat met de Duyvel en Ketters, die een onuytputtelijke drift hebben om te liegen en te bedriegen; Calvinus en sijn aanhang als een Goliath* daar by intrekkende, *&c.* pag. 17, 18. *Dat mijn bewijs is, als van een mensch, die van sijn sinnen is berooft.* Uytboesemende: *O! als een hertnekkigh gemoet eens is ingenomen met een lust tot lasteren, wat en sal het niet aanvangen?* pag. 42, 43. Dat ick het woordeken OOCK *achterlate, en dus sijn NB. niet qualijk neemen moet, dat over een woordeken van vier letteren berispt wort. Want Esau oock om een schotel pap sijn voordeel van sijn eerste geboorte wel verloor.* pag. 52. *Dat ick so diep in Augustinus sie als in een slijpsteen, of om beter te seggen, moetwillens blint ben.* pag. 60. *Dat hy aan een redelijk oordeel overlaten sal, dat eenen mensch, den welken over sijn lasteringen* (my daar door bedoelende) *nu so dikwijls overwonnen is, voor geen Rechterstoel verdient, dat hem sou toegelaten worden in vordere beschuldingen te treden.* pag. 68. 't Welk hy dan bevestigt met *Gratianus Decisionum Rotae 227. Num. 5. Postquam egerat de mendacio & calumniâ; ille quidem post nattam.*

Item Mean. Opere posthumo Definit. 24. Num. 3. & 4. post Costalium & Riccium. (Ick schrijve dese *allegatien* met so veel letteren uyt, als se in sijn *Laster-Boekjen* gevonden worden:) En wat diergelijke vuyligheden by 't vervolgh noch al meer zijn.

Sou een *genoemt Catholijck,* die wegens het *verbodt* geenerhande vryheyt heeft van mijn *Tractaat* over 't *Vagevuyr* te mogen lesen; of de Schriften, so de *mijne* als de *sijne* met elkanderen te vergelijken; als hy sulke stukken in de Schriften van *P. Moors* vindt aangeteekent, niet meynen dat den Monnick groot gelijk hadd', en dat ick over sulks moest worden gereekent onder het getal van *openbare Lasteraars, Leugenaars, Bedriegers* en *Vervalschers* van de Schriften der Oude? Ontwijffelijk, ja. En nochtans *P. Dolmans!* (dit zy oock tot uw onderrecht en verbetering voor 't toekomende geseyt) daar en is niets minder, als dat, in mijn *Tractaat* van 't *Uytgedoofde Vagevuyr* te vinden: Maar wel in die stukken welke *P. Moors* om my te bekladden inbrengt; gelijk ick nu vervolgens sal doen blijken.

Mijn *groote rouwloosheyt* en *vervalschingh* (waar van Pag. 13. en 15. van sijn Boekjen) sal dan hier uyt openbaar worden; Dat ick uyt den Text van *Augustinus* over *Psalm 36.* sou hebben uytgelaten dese woorden die so seer ter sake doen: *Als ghy oock wederkrijgt het lichaam.* Daar *P. Moors* selve tusschen het eyndigen van mijn uyttreksel uyt *Augustinus,* en sijn toevoeging achterlaat dese woorden. *In illa requie positus certè securus expectas Judicii diem,* die tegens hem ter sake doen. Waar na eerst volgen sijne woorden: *Quando recipias & corpus.* So dat, na dat *Augustinus* verklaart

hadd': *Dat de Ziele na dit leven noch niet is, daar de Heylige zijn sullen, tot welke sal geseyt worden, Komt ghy Gesegende mijns Vaders &c.* sijn woorden in den t'samen-hang aldus vervolgen: *Maar dat se wel kan zijn, alwaar de hovaardige in 't midden van de tormenten van verre heeft sien rusten den armen die vol sweeren was.* Waar op noch volgt na een *punctum* of volstrekte sin-scheydinge: *In die ruste gestelt zijnde, so verwacht ghy voorwaar gerust den dagh des oordeels, wanneer ghy oock wederkrijgt het Lichaam &c.* Soo dat dese woorden vervat in een nieuwe aanspraak tot een gelovige, niet behooren tot de voorgaande periode, en daarom vervolgens van mijn niet zijn uytgeteekent. Terwijl evenwel de kracht van dese woorden: *Wanneer ghy oock het lichaam wederkrijgt,* opentlijk begrepen is in 't voorgaande, als 'er staat: Dat tot de *Heylige sal geseyt worden: Komt ghy gesegende mijns Vaders &c.* Of sou die taal wel tot haar worden gevoert, eer sy in den dagh der Opstanding het lichaam hadden weder gekregen? Ick geve my aan alle in bedenkingh waar hier *vervalsching* of *quaataardige uytlating* plaats heeft?

Maar wel magh men in 't tegendeel besluyten, dat *P. Moors* die woorden tusschen beyden; *om dat se ter sake tegens hem zijn;* met *voordacht* heeft achter gelaten. Immers wil hy soo klare en krachtige woorden van *Augustinus, ubi* en *ibi* in't Latijn; en in 't Nederlandts *alwaar* en *daar;* die by alle Verstandige (Ydelhoofdige Monniken uytgesondert) een *plaats* beteekenen, overbrengen tot een *gestalte van de Ziel* verlangende na 't lichaam. Waar tegens uytdrukkelijk strijden de woorden: *In welke ruste gestelt zijnde, ghy voorwaar gerust verwacht den dagh &c.* Alwaar die *ruste* of *rust-*

plaatse uytdrukkelijk van dat *verwachten* of *verlangen* van de Ziele na 't weder vereenigen met 'et lichaam in den dagh des oordeels onderscheyden wordt; en die *ruste* of *rust-plaatse* ondertusschen toepasselijk is aan *de Schoot van Abraham,* daar den Rijcken Man van verre sagh *rusten den armen Lazarus,* (welke *P. Moors* pag. 15. 16. selfs *plaatselijk* opneemt voor den *Hemel;* in welke sy na dit leven worden ontfangen.) Nochtans so dat *Augustinus* onderscheydene plaatsen in den Hemel aanmerckt; *een* voor de Ziele *na dit leven,* die genoemt word de *Schoot van Abraham,* waar in de ziele geplaatst zijnde saliglijk verwacht den dagh der opstandinge, die volgens *Augustinus* onderscheyden is van een *andere, daar de Heylige sijn sullen, als tot haar sal geseyt worden: Komt &c.* En dese zijn de *verwarde* gedachten over de *plaats* van de saliging, die ick uyt de Schriften van die Groote Leeraar hadd' aangeteekent, welke een yegelijk, die niet moetwillens blindt wil zijn en blijven, aanstonts sien moet. So anders het oude bekende spreek-woort aan hem niet sal toepasselijk worden. *Wat helpt my kaers of bril, als ick niet sien en wil.* En sodanigh is 't met *P. Moors* gelegen; die oock daarom de woorden hier voor gemelt, om *dat se hem tegens waren,* met *voordacht* heeft uytgelaten, en sigh dus selfs schuldigh gemaakt aan 't geene Hy my *valschelijk* wilde toedichten.

En wat aangaat de vervalsching van den Text uyt *Augustinus de Genesi ad Literam Lib. 12. cap. 35.* in mijn *Uytgedoofde Vagevuyr* te vinden, pag. 33.§. 11. Daar de woorden van *Augustinus* in 't Latijn aldus zijn luydende: *Non sic videre posse incommutabilem substantiam, us sancti Angeli*

vident, in 't Neerlandts hebb' overgebracht door dese: *So niet kan sien het onveranderlijk Goedt* (of oock het Onveranderlijk Weesen) *als de Engelen in den Hemel.* Daar het ondertusschen volgens 't Latijn moest wesen: *Als de H. Engelen sien.* Wijders tot mijn last brengende: Dat ick met *opset* die *laatste* woorden dus vertolkt sou hebben; *Om te kennen te geven, dat de heylige Zielen in tegenstellinge van de Engelen in den Hemel niet en zyn.* pag. 18. Dan verder spreekende van *schenden, vervalschen,* en my vergelijkende by de *Duyvel* en alle *Ketteren, &c.* so als hier voor is vermeldt.

Ick mocht over sulke aanwrijvingen de Leesers wel eens vragen; Of se wel *onbeschaamder Leugenaar* ergens ontmoet hadden, als hier deese *Monnick?* Niet hier over, dat de woorden, daar het doch niet op aankomt, anders leggen in 't *Latijn* als in 't *Neerlandts* (dat seer licht kan gebeuren of in 't *Letter-setten* of oock by 't *verschryven,* dat men het eene woordt voor het andere laat uyt de penn' vloeyen of oock wel voor by siet, in saken die het voor handen zijnde stuck niet vernadeelen; insonderheyt als men aan sulke spreekwijsen uyt de H. Schrift gewent is, en voor de rest aandachtelijk let op het oversetten van *die woorden,* die de *saak* selve aangaan.

Kan *P. Moors* my of yemandt anders met de minste *reden* of *waarschijnelijkheyt* selve overtuygen; dat de woorden door my gebruykt, eenige *andere nadruk* ter bekrachtiging van mijn voorstel hebben, als de woorden, die by *Augustinus* in 't *Latijn* gevonden worden so sal ick beschaamt staan, en erkennen dat *P. Moors* groot gelijk heeft; dat hy my sulks met na-druck heeft voor geleyt.

Maar wanneer Hy dat oock niet doen kan, so moet Hy selve beschaamt staan. Ja dewijl Hy nimmermeer voor sijne *eygene Roomsche Geleerde* machtigh is dit goedt te maken: *Dat ick door de verandering van die woorden sou hebben willen te kennen geven: Dat de heylige zielen, in tegenstellinge van de Engelen, in den Hemel niet en zyn;* so sal Hy als een *overgroote Leugenaar en Lasteraar* in een *Augustijner-Monniks-Kapp* moeten te pronk blijven.

Let dan eens op 't *Voorstel* tot welkers bevestiging ick die plaats hebb' by gebracht. Het selve was: *Of de salige Zielen het aangesigte des Vaders nu wel sien, als Gods Engelen in den Hemel, en gelijk zy het sien sullen na den dagh der Opstandinge;* te vinden pag. 33. §. 11. Van mijn *Uytgedoofde Vagevuyr.* Om dus aan te wijsen; dat die groote Man oock al *verwarde* gedachten hadd' gevoedt over de *manier van saliging,* gelijk hy had gehadt over de onderscheydene *plaatsen van saliging* in den Hemel, daar van in de voorgaande 10. §. reets gesprooken was. Om dat *tweede* stuck, rakende *de manier van de saliging* nu te bevestigen, so breng ick by de hier voor aangeroerde woorden, daar over de *Monnick* so sect uytvaart. Kan nu eenigh redelijk mensch wel de minste meerdere *nadruck* vinden in de woorden so als ick se hebb' *overgebracht,* om dit te bevestigen; als in die *Latijnsche* woorden, so als se by *Augustinus* gevonden worden? Ick meyne Neen. Welke kracht is daar toe doch meerder in dese woorden: *So niet kan sien het onveranderlijk goet, als de Engelen in den Hemel;* als die andere: *So niet kan sien het onveranderlijk goet, als de Heylige Engelen sien?* In 't tegendeel, indien ick hadd' konnen droomen, dat

P. Moors dat *enkelijk* sou hebben willen duyden op een *begeerte* tot een *weder-vereeniging* met het lichaam, die na den dagh der Opstandinge sal ophouden; so hadd' ick, om den *Hals* daar van te ontsetten, stippelijk moeten blijven by de woorden van *Augustinus: Gelijk de H. Engelen sien* om hem te overtuygen; dat *Augustinus* die noch verwacht wordende *manier van saliging* in sijn oordeel, *niet alleen* stelde in de *weder-vereeniging* van de Ziele met een verheerlijkt Lichaam; maar *oock* in *krachtiger inwendige bewegingen* van de Ziel, bestaande in een *geestelijk beschouwen* van Godt, in een *liefde* en *verlustiging* in Godt; waar in de Ziele door de *begeerte* tot een weder-vereeniging met het lichaam was belemmert en vertraagt geworden: gelijk *Augustinus* sulks in dat selve 35. Kapittel vervolgt, seggende: *Quo appetitu retardatur quodammodo ne totâ intentione pergat in illud summum coelum, quamdiu non subest corpus, cujus administratione appetitus ille conquiescat.* Dat is: *Door welke begeerte* (de Ziele) *eenigsints vertraagt wordt, dat se niet met alle aandacht voortgaat tot in dien hoogsten Hemel, so lang als 'er het lichaam niet by is, door welkers bestier die begeerte ophout te zyn.* Dus dan na de vereeniging met het Lichaam die begeerte ophoudende, so sal de Ziele, volgens *Augustinus* niet meer *belemmert* zijn, maar met haar *geheele aandacht* Godt alleen beschouwen, haar *geheel en al* in hem verlustigen, en *sijn Aangesichte sien gelijk de H. Engelen sien.* Siet daar! *Op sulk een wijse* hebb' ick die plaats van *Augustinus vervalscht;* dat ick in 't vertolken hebb' voorby gesien de kracht van de laatste woorden, die *P. Moors* over hoop souden hebben geworpen, indien ick sijn uytvlucht hadd' konnen voorsien.

Maar noch gaat het alle schaamte te buyten, als hy my *lastert;* dat ick die plaats sou *vervalscht* hebben om te beweeren: *Dat de Heylige Zielen in den Hemel niet en zyn.* Daar niet alleen in 't naast voorgaande, maar oock door mijn geheele Tractaat uyt *Augustinus* van my wordt bewesen, dat *Augustinus* voor de Zielen na de doot niet meer als *twee plaatsen* heeft toegelaten; *den Hemel,* in 't gemeyn voor de *goede,* en de *Hell',* in 't gemeyn voor de *quade;* en nu sou ick een plaatse uyt *Augustinus* vervalschen, om te bevestigen: dat de *Heylige Zielen in den Hemel niet zyn?* Daar over nu wordt ick so schoon door *P. Moors* afgeschildert, en met den *drift van den Duyvel en alle Ketteren* gelijk gestelt. Sou een Verstandig Man niet wel haast besluyten; Dat die Monnick als een *Dwaas met het houtjen her-om liep?* Doch het sal noch klaarder te voorschijn komen.

Op pag. 42. Num. 4. Wrijft Hy my wederom een *nieuwe lasteringe* tegens *Augustinus* aan, en hy seyt: *Dat ick die lasteringe niet kon goed maken;* die dan hier in sou bestaan, dat ick dit Leerstuk *Augustinus* hadd' toegedicht: *Dat sommige aan de smerten van de Helle overgegeven zynde, door de voorbiddinge van eeuwige pijnen konnen verlost worden;* en pag. 97. Daar hy als met mijn eygen woorden mijne *vileyne stellinge,* so hy seyt, herhaalt: Dat die geene *die aan de smerten van de Hell' overgegeven zyn, door de Voorbidding van eeuwige pijnen konnen verlost worden.* Maar het *tegendeel* van dien wordt van my gestelt, als ick segge: Dat *Augustinus* dit misverstandt heeft gehadt: Dat de *Zielen van eenige in 't gelove gestorven in den dagh des Oordeels noch barmhertigheyt van Godt nodigh hadden.* Terwijl ick spreekende

van EENIGE doch niet van ALLE in 't geloov' gestorven, daar mee ingewikkelt voor uyt stelle, dat *Augustinus* noch ANDERE heeft erkent, die in 't geloov gestorven zijnde, *geen barmhertigheyt in den dagh des Oordeels nodigh hadden.* Welke waren nu die se nodig hadden? Sulke, die so *quaat niet waren geweest, dat se aan de smerten van de Hell' overgegeven zynde, door de Voorbiddingen van eeuwige pijnen NB.* NIET ('t welk die *Quaataardige Man* in beyde sijne stellingen *trouwlooslijk* uytlaat) *konnen verlost worden.* So stelle ick dan hier ter loops (sonder den text van *Augustinus* uyt te trekken, en onder versekering, dat sulks enkelijk aanroert, en dat by 't vervolg daar van nader bewijs sou inbrengen) voor uyt. 1. Dat 'er eenige in 't geloov gestorven, by *Augustinus* worden aangemerkt als *sodanige, die in den dagh des oordeels geen barmhertigheyt nodigh hadden:* 2. Segge ick dat hy onder de Gelovige heeft erkent *sulke die so quaadt niet waren geweest;* te weten in vergelijking van andere *seer quade,* dat se aan de *straffen van de Hell' waren overgegeven,* en dus door Voorbiddinge van de *eeuwige pijnen niet konden verlost worden.* So waren 'er dan volgens *Augustinus Valdi boni,* seer goede; en dese, als de *Eerste* hadden geen *barmhertigheyt* van Godt in den dagh des Oordeels nodigh; en daarom, wanneer de *Offeranden* so des *Altaars* als der *Aalmoezen geoffert* wierden voor alle gestorvene die gedoopt waren, so waren die voor sulke niet anders als *dankseggingen;* 2. Waren 'er oock, *non valde mali niet seer quade;* en voor dese als de *tweede,* die gemelte *barmhertigheyt nodig hadden,* waren se *versoeningen;* en 3. Waren 'er *valde mali, seer quade,* van de *niet seer quade* onderscheyden;

Welke dan door geen *Voorbiddinge uyt de Hell' konden verlost worden:* gelijk *Augustinus* met *deselve woorden* die onderscheydingen maakt. Indien nu *P. Moors,* in die 26. §. mijn sin niet wel hadd' begrepen, so was het sijn plicht geweest het vervolg daar toe ik hem wees, na te speuren, en my hier niet *sonder gront* so *schandelijk* te lasteren met uyt te boesemen. *ô! Als een hartnekkigh gemoet eens is ingenomen met den lust van lasteren, wat en sal het niet aanvangen?* Doch dat is doorgaans het werk van *onbeschaamde* Monnicken, en de vrucht van een *toegeschroeyt mede-* en *beter* weten. Immers, als Hy tot het vervolg, waar heen hem hadd' geweesen, gekomen was, so moet hy bekennen pag. 96, 97. dat het selve so klaar en krachtigh is: *Dat ick niet deftiger* als met de *Knotz van Hercules* kon om verr' slaan mijne *vileyne stellinge: Dat die geene, die aan de smerten van de Hell' overgegeven zyn, door de voorbiddinge van eeuwige pijnen konnen verlost worden.* Ja seker! Ick sou my beroepen §. 26. op een vervolg, om daar het stuck nader te sullen bewijsen; en wanneer ick tot het bewijs koom, so sou ick die stelling als met de *Knotz van Hercules* om verr' slaan? Hy moet ten naasten by een *half sotte Monnick* zijn, die sulk vermoeden van my hebben kan. Derhalven ick kaatz Hem *die ball* met gewisser treffen weder toe: *ô! Als een hartnekkigh gemoet eens is ingenomen met den lust van lasteren; wat en sal het niet aanvangen?* Advijs aan den Leser; Ja *P. Dolmans!* Advijs aan U E. selve.

Pag. 52. tekent *P. Moors* wederom een *trouwloosheyt* aan, hier in gelegen, dat ick §. 31. van mijn *Uytgedoofde Vagevuyr* sou hebben uytgelaten het woordeken OOK, *en dus niet qualijk ne-*

men moet, dat ick om een woordeken van vier letteren (hy wil seggen van *drie;* immers op de wijse, als hier staat, heeft hy 't voorgestelt) *berispt* worde; *Want Esau oock &c.* als voorheen. Waar tegens aan te merken is: 1. Dat ick den *Text* selve uyt *Augustinus* by wege van *vertolking* niet heb uytgeschreven; wanneer men verplicht is *yeder woort* ter saak *dienende* en binnen *deselve* sin-snijdingen vervat te vertolken. Maar dat ick *redevoerender* wijse over een saak handelende, om in een t'samenhangh enkelijk het oogmerk van den Schrijver aan te wijsen, geen *trouwloosheyt* begae, noch kan begaan, wanneer juyst alle de woorden van de Schrijver niet vertolke, als aan een yeder, die het redeneeren verstaat, kennelijk is. Indien nu yemant dit doende het oogmerk van den Schrijver niet mocht hebben aangetroffen, so moet men over sijn misvatting met goede redenen hem overtuygen. Maar het is geen *Wakkere* Mannen werk; en het loopt tegens alle reden aan, dat men sijn Partije daarom *trouwloosheyt* sou aanwrijven. 2. Edoch als den Text nu selve wordt ingesien so sal men vinden: Dat *P. Moors* beknelt zijnde tegens sijn *beter weten* en de *eygenschap* van de Latijnsche taal aangaat, als hy my van *trouwloosheyt* beschuldigt en het woordeken OOK tusschen in-last, daar het niet behoort (hoewel het anders daar geplaatst blijvende Hem evenwel niet helpen kan. Dus sandt werpende in de oogen van de sijne, op dat de kracht van mijn bewijs niet mocht gesien worden. Daar toe sal ick dan uytschrijven de woorden in den geheelen t'samenhangh, op dat een *Taalkundige* daar van magh oordeelen.

Na dat *Augustinus* het gevoelen van de *Platoni-*

sche Wijsgeeren: *Dat alle straffen na de doot suyverende waren;* hadd' voorgestelt en sulks bevestigt met de Versen uyt *Virgilius,* breeder uytgebreydt pag. 44. §. 50. van mijn *Uytgedoofde Vagevuyr;* soo gaat hy aldus voort: *Qui hoc opinantur, nullas poenas nisi purgatorias volunt esse post mortem, ut quoniam terris superiora sunt elementa, Aqua, Aër, Ignis, ex aliquo istorum mundetur per expiatorias poenas, quod terrena contagione contractum est. Aër quippe accipitur in eo, quod ait suspensae ad ventos. Aqua in eo, quod dicit, sub gurgite vasto. Ignis autem suo nomine expressus est, cum dixit, aut exuritur Igni.* Nu volgen de woorden, waar in de *trouwloosheyt* sou plaats vinden: *Nos vero ETIAM in hac quidem mortali vita esse quasdam poenas purgatorias confitemur, non quibus affliguntur quorum vita vel non inde fit melior, vel potius inde fit pejor, sed eis sunt purgatoriae, qui eis coërciti corriguntur.*

Hier siet men, dat de Heydensche Opvolgers van *Plato,* die van so onderscheydene soorten van straffen *datelijk na de doot* (so als de Versen door *Augustinus* uyt *Virgilius* uytgetrokken in haar geheele t'samen-hang te kennen geven) spraken, *dit* wilden vast stellen: *Dat 'er geen straffen na de doot waren als suyverende. Nullas poenas nisi purgatorias volunt esse post mortem.* Dit verwerpt *Augustinus,* als een *dwaling sonder eenige* de minste voorbehouding, gelijk hy nochtans een uytsondering van de *Vagevuyrs smerten datelijk na de doot* hadd' moeten maken, indien hy sulke ontwijffelijk erkent hadd'. En hy stelt daar tegens vast, de Leere van de Kerk met dese woorden: *Nos vero ETIAM in hac quidem mortali vita esse quasdem poenas purgatorias confitemur.* Het welk aldus moet worden overgeset: *Maar wy oock belijden* (of wy

belijden oock) *dat 'er wel in dit sterflijke leven eenige straffen suyverende zyn.* Doch niet als *P. Moors* wil: *Wy belijden dat 'er ook wel in dit leven &c.* Even of *Augustinus* aan *eenige suyverende straffen datelijk na de doot* toestemming voor heen hadde gegeven, en behalven die noch wilde erkennen *eenige suyverende straffen in dit sterflijke leven.* Daar het *Tegendeel* van dien openbaar is uyt de byvoeging van het *Latijnsche* woordeken QUIDEM, in 't Neerlandts, WEL; waar door de suyverende straffen bepaalt worden *alleen* tot dit *sterflijke* leven, en sulks als by toegeving; dat de Christenen niet *alle* suyverende straffen van de handt wesen, maar ook wel eenige over *Gods Lievelingen* in tegenstelling van de *Goddeloose* toestonden; als maar sulke *suyverende* straffen niet verder uytstrekt wierden als tot dit *sterflijke leven:* gelijk de Opvolgers van *Plato* deselve *na de doot* wilden doen gelden; het welk *Augustinus* tegengaat. Die dit uyt de vergelijking niet aanstonts siet, is steke blindt. Derhalven sal een verstandige hier uyt ligt konnen besluyten, dat ick in mijn *Uytgedoofde Vagevuyr* §. 31. niet alleen geen *trouwloosheyt* hebb' begaan; maar dat ick oock de meyninge van *Augustinus* overtuygende genoeg hebb' voorgestelt, en dat dus de *laster, valsheyt,* en *verdraeijingh* van den Text tegens het oogmerk van *Augustinus* blijft aan de zijde van den *Augustijner Monnick.* En hoe kan doch een mensch so verr' tegens het licht van sijn mede-weten vervallen, dat hy aan *Augustinus* in dese plaats derft toedichten, dat hy sou hebben voor uyt gestelt eenige suyverende straffen *datelijk na de doot?* Daar hy *alle andere straffen* het zy *in dit leven* omtrent de Godtloose, (sijne gemelte *suyverende* omtrent Godts

Kinderen in dit sterflijke leven uytgesondert) *het zy datelijk na de doot,* wil aangemerkt hebben als blijken van Godts *Wrake* over Sondaren, sonder *suyvering?* Beginnende *onmiddelijk* na de hier boven uytgeschreven woorden aldus? *Caeterae omnes poenae, sive temporariae sive sempiternae, sicut &c.* Waar op hy dan met de woorden door my aan 't eynde van de 31. §. uytgeschreven verseekert: Dat *niet alle* welke de *tijdelijke straffen* in dit leven uytstaan in de *eeuwige* sullen vervallen; om dat de tijdelijke in dit *sterflijke* leven voor *Gods Kinderen suyverende* zijn; maar *dat sulke, die na de doot* nochtans voor de tijdt van dat seer strenge oordeel *NB. de tijdelijke uytstaan, in de eeuwige sullen vervallen.* Anders wilde *Augustinus* in 't *vuyr van het laatste oordeel,* en voor de uytsprake van het vonnis: *Komt ghy Gesegende &c.* en *Gaat wech ghy vervloekte &c.* noch wel *eenige suyvering* voor de niet seer quade toestaan: (gelijk breeder in mijn *Uytgedoofde Vagevuyr* is aangewesen) waar aan dan toepasselijk is met uytsluyting van *alle andere tijdelijke* straffen *datelijk na de doot,* 't geene *P. Moors* tot sijn eygen overhoop werping pag. 59. met een *NB.* uyt het 16. Kapittel van 't 21. Boek *de Civitate Dei* bybrengt. *Purgatorias autem poenas nullas futuras opinetur nisi ante illud ultimum tremendumque judicium.* Dat is: *Maar dat hy meyne* (of besluyte) *dat 'er geene suyverende straffen zyn, 't en zy voor dat laatste en verschrikkelijke oordeel.* 't Welk immers, als men de stukken met malkanderen vergelijkt, afsonderlijk alleen met buyten-sluyting van alle *andere* straffen *na de doot,* nootsakelijk moet worden ge-eygent aan het vuyr, het welk *onmiddelijk* voor de uytspraak van het vonnis, ter *suyvering van de niet seer Quade en*

niet seer Goede (breeder voor heen gebleeken) volgens *Augustinus* sal ontstoken worden. En dat daar mee by vervolg al wijders bevestigt wordt, dat wanneer *Augustinus,* in tegenstelling van de *tijdelijke suyverende* straffen voor Gods Kinderen in *dit sterflijke leven,* verseekert, dat de *eeuwige straffen* wesen sullen voor sulke, die *na de doot* de tijdelijke uytstaan (de suyvering in 't vuyr van 't laatste Oordeel voorbehoudens) die Groote Leeraar daar mee opentlijk genoeg te verstaan geeft, dat hy *ALLE* sulke bedoelt; gelijk ick in mijn *Uytgedoofde Vagevuyr* gestelt hadd'. 't Welk nochtans by *P. Moors* so qualijk wordt opgenomen, dat hy pag. 58. stelt: Dat ick den *Grooten Vader en Leeraar Augustinus beschimpe, en dat ick jammerlijk ben te ontfermen.* Doch ick stelle alle sulke laster redentjens stillekens nevens mijn zijde ter neder; en late *P. Moors* met sijn *Esaus Pap-schotel;* waar uyt hy my wilde opdissen, als een *Onverstandigen Bloedt-Beuling* heen lopen; het oordeel aan den bescheyden Leeser overgevende.

Van deselve alloy is de vervalschinge van *Augustinus,* die hy *pag. 70. num. 4.* my toedicht, als hy seyt: *Vorders is aan te merken, dat de beroemde Leeraar wederom Augustinus vervalscht heeft, seggende: Dat Augustinus Cap. 5.* (te weten van 't Boeck *de cura pro mortuis*) *versekert, dat de eygentlijke versoekingen en smekingen voor de dooden alleen NB. tot Godt gericht worden. Daar Augustinus dat woort alleen niet en heeft.* Dus verr' *P. Moors.*

Ick hadd' pag. 52. aan 't eynde van §. 38. van mijn *Uytgedoofde Vagevuyr* met dese woorden, sonder de *eygene* van *Augustinus* te vertolken, *redenerender wijse* uyt dat Kapittel sulk *besluyt* op-

gemaakt. Indien nu dit *besluyt* niet wel mocht zijn gegrondt, so *vervalsche* ick evenwel den *text* niet; maar trek 'er enkelijk een *gevolg* uyt, het welk op sijn beenen niet vast staat. Waar blijft de Man dan met het *vervalschen?*

Maar als men nu het *gevolg* door my uyt dat 5. Kapittel getrokken ondersoekt; so vindt men dat *Augustinus* tegens het *oneygentlijk versoek,* (bestaande niet meer, als in dit te *gelooven;*) *dat de Ziele door de verdiensten van de Martelaar wiert geholpen* (daar van in 't voorgaande van de §. en oock in 't 4. Kapittel door *Augustinus* gehandelt was) in dat volgende 5. Kapittel van een *eygentlijk aanbevelen* handelt, door middel van gebeden, als hy stelt: *Simul enim & quis, & cui commendandus fit. non utique infructuosè religiosam mentem precantis attingit.* Dat is: *Want te gelijk en wie, en aan wie hy, moet aanbevolen worden, raakt seker niet onvruchtbaarlijk de Godtsdienstige Ziele van een biddende.* Indien *Augustinus* nu van sulks gevoelen was geweest: *Dat men de Martelaren moest bidden voor de Afgestorvene vrienden,* so was het immers hier de plaats, daar *Augustinus* 't selve op sulk een *vragend voorstel, aan wien een afgestorvene moest worden aanbevolen,* nootsakelijk seggen moest. Maar hier is een *diep stilswijgen* van het *aanroepen der Martelaren voor de gestorvene. Augustinus* spreekt daar alleen *van Godt te bidden,* vergelijkende nochtans het bidden tot Godt voor een afgestorvene, die *begraven is in de Kerk van een Martelaar,* by de nedrige gestalte van de bidders in knyebuyging, handtvouwingh enz. waar door den *yver in 't nedrigh bidden* te meer wordt opgewekt. Want aldus staet 'er: *Quamvis eorum invisibilis voluntas, & cordis intentio Deo nota sit;*

nec ille indigeat his indiciis, ut humanus ei pandatur animus: sed his magis se ipsum excitat homo ad orandum gemendumque humilius atque ferventius. Dat is: *Hoewel der selver onsigtbare wille en aandacht des herten Godt bekent is; en dat hy dese kentekenen niet nodigh heeft, dat het menschelijk gemoet sou aan hem geopent worden. Maar den mensch wekt sich met dese* (gebeerten) *te meer op, om nedriger en vieriger te bidden en te suchten.* Terwijl hy na verdere uytbreyding daar over dese toepassing maakt: *Ita etiam cum plurimum intersit, ubi ponat corpus mortui sui, qui pro spiritu ejus NB. Deo supplicat, quia & praecedens affectus locum elegit sanctum, & illic corpore posito recordatur locus sanctus eum, qui praecesserat renovat & auget affectum.* Dat is: *So oock dewijl 'er seer veel aan gelegen is, waar hy het lichaam plaatst van sijn afgestorvene, die voor des selfs Ziele NB. aan Godt smeekt, om dat en de voorgaande genegentheyt een heylige plaats heeft uytgekosen; en als het lichaam daar geplaatst is, de gedachte heylige plaats vernieuwet, en vermeerdert de genegentheyt, die voor was gegaan.* Siet daar toone ick uyt dat 5. Kapittel aan; Dat *Augustinus* alleen spreekt van *Godt te bidden* voor de Afgestorvene. Dat de Monnick my nu aanwijse, waar Hy in dat selve Kapittel, ja selfs elders, handelt van het *aanroepen van de Heylige* voor de *Afgestorvene.* De uytgeschrevene *Latijnsche* woorden uyt het voorgaande 4. Kapittel konnen hem daar toe niets helpen, welke in haar t'samenhang aldus luyden: *Sed cum talia vivorum solatia requiruntur, quibus eorum pius in suos animus appareat, non video quae sunt adjumenta mortuorum. Nisi ad hoc, ut dum recolunt* (dese twee Latijnsche woorden heeft *P. Moors* met over te zien uytgela-

ten, als hy begint: *Ut ubi sunt posita*) *ubi sunt posita eorum quos diligunt corpora, eisdem sanctis illos tanquam patronis susceptos apud Dominum adjuvandos orando commendent.* Dat is: *Maar dewijl sodanige vertroostingen voor de levende vereyscht worden, waar door de selver Godtvruchtigh gemoedt tegens de hare mach openbaar worden, so sie ick niet, welke behulpselen voor de doode zijn,* (te weten de begraafnissen in de Kerk, of by de rustplaatsen der Martelaren) *'t En zy hier toe, dat als sy gedenken, waar de lichamen der gener, die sy lief hebben, geplaatst zijn, sy aan deselve Heyligen als Patroonen die opgenomene, om by de Heere geholpen te worden biddende* (of met te bidden, of in het bidden) *bevelen.* Dewijl nu die woorden *dubbelzinnigh* zijn, en opgenomen souden konnen worden, even of *Augustinus* gestelt hadd'; Dat met de *Martelaren aan te bidden* die afgestorvene aan haar als aan Patroonen wierden bevolen, als of hy hadd' gesegt, *orando eos;* of oock dat se aan de Heylige hare afgestorvene, met haar *door bidden by Godt* te willen helpen, bevolen: Of verder; Dat sy onder het *bidden tot Godt* in de Kerken der Martelaren, uyt eerbiedt tot de plaatse, te vyeriger en nedriger by Godt aanhielden, so dat de sterke drift in de gebeden tot Godt, spruytende uyt een *genegentheyt* tot een afgestorvene, en uyt een *herdenken* van des selfs begraafnisse by de rustplaatsen der Heylige als eenige gerustheyt en ontlastingh aan het gemoet van een bidder kon toebrengen, en dus in een *oneygentlijken* sin opgenomen worden als voor een *bevolen laten blijven aan de Martelaar;* terwijl hy sijn gebedt anders tot Godt gericht heeft. So verklaart *Augustinus* sich selfs in 't vervolg van 't 4. Kapit-

tel daar over; 1. Dat, dewijl een gelovige Moeder hadd' begeert dat het lichaam van de gestorven Soon mocht geplaatst worden in de Kerk van een Martelaar; *om dat se geloofde, dat sijn Ziele door de verdiensten van de Martelaar wierdt geholpen; sulk geloof als eenig versoek* (te weten in een *oneygentlijke sin,* als in mijn *Uytgedoofde Vagevuyr* pag. 52. hebb' bewesen) *geweest is.* En 2. so gaat hy in 't beginsel van 't 5. Kapittel voort, en eygent dat toe *aan de levendige genegentheyt van de Moeder,* ontstaande uyt de gedachteniss van de plaats. So dat se na 't *selve graf met haar gemoet wederkeert, en haar Soon meer en meer door gebeden aanbeveelt;* en daar op, om te verhoeden, dat de voorgaande woorden door *P. Moors* uytgetrokken niet wierden opgenomen voor het *aanbidden van de Martelaren* voor de afgestorvene, of oock de *gebeden* daar hy evens te vooren van gesproken hadd', voor *gebeden aan Martelaren;* so ondersoekt hy nader *tot wien* eygentlijk de gebeden in de *Kerken der Martelaren* moesten gericht worden; en hy spreekt van niemant anders *als van Godt,* die hy tot een voorwerp van 't gebedt stelt, sich selfs over sijn voorige uytdrukkingen, als *oneygentlijke,* verklarende, so als hier voor is uytgetrokken, en met de stukken bewesen. Behalven, dat indien het *bidden tot de Heylige voor de afgestorvene* al was vastgestelt by *Augustinus,* ('t welk ick ontkenne) daar in geen voordeel leggen sou voor een *Vagevuyr,* maar wel *voor het bidden voor de dooden.* So dat *P. Moors* in sijn woelen hier om redenen breder in mijn *Tractaatjen* te vinden al weder te kort schiet; zijnde die plaats alleen een weynigh van my *opgeheldert,* om alle *misduydinge* daar over voor te komen.

Op *pag. 71. num. 5.* spreekt hy nochmaals van *Valsheden en nieuwe vervalschingen van den text van Augustinus.* Het is of *P. Moors* niet anders als *valsheden* of *vervalschingen* in sijn *hooft* en *hert* hadd', en dat se daar van daan steets moesten uyt sijn mondt of penn' vloeyen, en dat noch in saken van *geene* of *kleyne* aangelegentheyt, en tegens alle waarheyt aan.

Ick hadd' pag. 53. §. 39. van mijn *Uytgedoofde Vagevuyr* verhalender wijse gestelt; dat een versoek van een *Godtsalige Weduwe,* dat haar *Soon* by een *grafstede van een Martelaar,* of in *een Kerk,* tot sijn gedachteniss opgericht, mocht worden begraven, aan de Bisschop *Paulinus,* hoewel Hy anders aan 't versoek van de Weduwe hadd' toegestemt, *vry vreemt was voorgekomen, en dat het wat nieuws was by hem in twijffeling, dat de overledene daar van eenigh voordeel konden trekken; Waarom Hy dan van Augustinus eenigh onderrecht daar over versocht.* Hier tegens bagert *P. Moors* nu so seer; schrijvende het zijn *valsheden, nieuwe vervalschingen &c.* Want *Augustinus* getuygt uyt de Brieven van *Paulinus,* dat *Paulinus* van 't selve gevoelen was met *Augustinus.* Waar toe hy dan een plaats aantrekt *Quaest. 2. ad Dulcit.* die nergens als *Quaest. 1.* te vinden is, en deselve sodanigh *vertolkt;* dat hy *voorbedachtelijk* achter laat de woorden waar uyt de *bevreemdingh* en *twijffeling* van *Paulinus* sonnen klaar openbaar wort. Oock sulke die vervat zijn binnen *deselve sin-snijdingh,* die hy vertolkt. Dus *sich selfs* opentlijk met te *vervalschen* schuldigh makende, 't geene Hy my tegens *alle* reden wil opdringen. Daar toe teekene ick dan hier de plaats in 't Latijn in 't geheel uyt, en vertolkse vervolgens. *Qua*

occacione (te weten van de Moederlijke genegentheyt en haar versoek) *factum est, ut per eosdem perlatores litterarum tuarum etiam mihi scriberes, ingerens hujuscemodi quaestionem: atque ut responderem, quid inde mihi videretur exposcens, nec tacens, ipse quid sentias. Nam dicis videri tibi* ---- (Alle dese woorden en insonderheyt de *laatste,* waar op mijn redenvoering gegront was, laat de Monnick achter.) Hier na vervolgt *Augustinus,* daar de woorden in de Oversetting van *P. Moors* beginnen, aldus: *non esse inanes motus animorum religiosorum atque fidelium, pro suis ista curantium, Adjungis etiam vacare non posse, quod universa pro defunctis ecclesia supplicare consuevit: ut hinc & illud conjici possit homini prodesse post mortem, si fide suorum humando ejus corpori talis provideatur locus, in quo appareat opitulatio etiam isto modo quaesita sanctorum. Sed cum haec ita sint, quomodo huic opinioni contrarium son sit, quod dicit Apostolus, Omnes enim astabimus ante tribunal Christi &c.* Dat is in 't Neerlandts: *Door welke gelegentheyt het is geschiet, dat je my door deselve overbrengers van u Brief schreeft, inbrengende sodanigh een vraagh; en versoekende, dat ick sou antwoorden, wat my daar over toe scheen* (of docht) *oock niet verswijgende, wat je selfs gevoelt. Want je segt, dat u dunkt dat de bewegingen van de Godsdienstige en gelovige gemoederen, die sulke dingen voor de haare besorgen, niet ydel zijn. Ghy voegt 'er oock toe, dat het niet ledigh kan zijn, dat de geheele Kerke de gewoonte heeft voor de doode te bidden: Soo dat oock hier uyt kan gegist* (of geraden, *conjici*) *worden, dat het aan een mensch na de doot voordeeligh is, indien door 't geloov' van de sijne sodanigh een plaats om des selfs lichaam te begraven versorgt werde, in welke de hulpe der Heyligen oock op die*

manier gesocht, blijke. Maar dewijl dese dingen also zijn, hoedanigh aan die meyninge niet strijdigh is 't geene den Apostel seyt, Want wy sullen alle verschijnen voor den Rechterstoel Christi. &c.

Nu laat ick alle *onsijdige* oordeelen, of het *valsheden* of *vervalschingen* van den text uyt *Augustinus* zijn, als ick heb gestelt; dat het versoek van de Moeder over het begraven van haar Soon enz. *vreemt en als wat nieuws* aan *Paulinus* was voorgekomen. Immers als het hem niet vreemt of als wat nieuws was geweest; waarom sou hy dan aan *Augustinus* door een expresse Brief die vraagh voorgestelt en sijn antwoort versocht hebben? Verder oock wanneer ick schreef dat hy noch in *eenige twijffeling* over die sake was. Want indien hy niet getwijffelt hadd', waarom onderrecht versocht, waarom van *dunken* en *gissen* of *raden* gesproken? waarom tegenwerpingen ingebracht ter oplossing by *Augustinus?* Alles is voor mijn stelling so klaar, dat geen redelijk mensch het anders kan opnemen.

Maar *P. Moors* vervalscht den text van *Augustinus* selfs; als hy, oock binnen deselve sinsnijding, Latijnsche woorden, sonder welke selfs de t'samenvoegingh volgens de regels van de *Syntaxis* geen plaats hebben kan, *voor bedachtelijk* uytlaat; Woorden, segge ick, die sulk een *twijffeling* opentlijk te kennen geven, so als hier boven baarblijkelijk is aangetoont. En nochtans is die *Monnick* noch wel so onbeschaamt stout, dat hy betuygt te geloven dat ik betovert ben, als hy op 't eynde van pag. 71. vraagt: *Wat een Toverey mach 'er doch wesen, die u praamt slagh op slagh de Text van den Oudtvader Augustinus te vervalschen?* Wat kan men van sulk slagh van Monniken doch verwachten?

Op pag. 109. Vraagt *P. Moors,* op nieuws.

Wat magh u doch wederom bewogen hebben, om den text van Augustinus te schenden? Hebt ghy misschien gevreest eenen grouwel te brengen in de gemoederen van uwe gereformeerde schapen. Voorwaar! zotte praat van een onervaren Monnick.

Ick hadd' in mijn *Uytgedoofde Vagevuyr* pag. 67. §. 59. een weynigh over het midden vertolkt de laatste woorden van 't 1. Kapittel *de curâ pro mortuis,* en onder die dese Latijnsche woorden: *Non parva hac consuetudine claret authoritas,* so als deselve in de beroemde *Babelsche Editie* van 't Jaar 1528. die by *Frobenius* onder het opsicht van de Grote ondersoeker der Oude Schriften de Rooms-gesinde *Erasmus* in 't licht gegeven is, te vinden zijn; brengende deselve in 't Neerlandts over met dese woorden: *So is geen klaar gesach openbaar door dese gewoonte.* Vervalsche ick dan *Augustinus,* als ick sulk een beroemde Afdruk stippelijk opvolge. De Leser oordeele.

Maar *P. Moors* wil den text van *Augustinus* aldus voortgebracht hebben: *Non parva tamen est universae Ecclesiae, quae in hac consuetudine claret authoritas.* Die hy dan aldus overzet: *Nochtans en is niet kleyn het gesach van de geheele Kerke, dewelke in dese gewoonte openbaar is.* Ik hebb' daar over ingesien den Druck door *Claudius Chevalonius* te Parijs uytgegeven in 't Jaar 1531.; te vinden in de Bibliotheek van de *P. P. Jesuiten* hier tot *Maastricht,* en daar vinde ick de woorden die hier uyt-teekene tusschen *twee haakskens,* op dese wijse: *Non parva [est universae Ecclesiae quae in] hac consuetudine claret authoritas.* Alwaar men dan siet, dat deselve enkelijk ter verklaring van den text zijn tusschen in gevoegt, of ten minsten, dat het niet seker is, of se wel de woorden van *Augustinus* zijn; want waarom souden se anders op die wijse geteekent

staan? Indien nu *P. Moors* sulk een geteekende Druck heeft opgevolgt, so toont hy genoech een *onwetenden Ezel te zijn,* als hy sonder nader ondersoeck, wat die teekenen beduyden, en sonder voorgaande Drukken te hebben na geslagen, sijn *Partye* so vryborstigh uyt met het *schenden* van den Text van *Augustinus* derft bezwaren. Maar indien Hy een Afdruck mocht opgevolgt hebben, waar in dese woorden sonder sulke *haakskens* gevonden worden, so is dit een openbare blijk van de *vervalsching* der Schriften van *Oude Leeraren* in de Roomsche Kerk, als men eerst de woorden tusschen *haakskens* invoegt, en daar na sonder *haakskens,* als of se ontwijffelijk de woorden van de Leeraar waren, doet herdrukken. Laat derhalven eens geoordeelt worden, waar de schendingh van den text uyt *Augustinus* plaats moet vinden, by my of by *P. Moors* of de Sijne?

Dus my verdedigt hebbende tegens de vuyle en schandelijke *lasteringen* van den *Augustijner* Monnick, en aangetoont; dat 'er niet een eenig waar woordt te vinden is in de kladden die hy tegens my heeft uytgespogen; maar dat hy daar mee sigh selfs heeft bekladt, so laat ik den Leeser de toepassing maken over *de Decisiones Rotae* van *Gratianus &c. postquam egerat de mendacio & calumniâ,* en over het *opus posthumum* van *Mean* by Hem te vinden pag. 68. hier voor breeder uytgetrokken. Of se aan my mogen ge-eygent worden; dan of se den Lasteraar selfs in 't Aangesigte treffen. *Hy verklaart sigh* pag. 68. *Dat so het my mogt lusten de stukken, die ick Augustinus hebb' opgelegt, te verdedigen, Hy noch wel eens alwaar 't noch seven maal, sal bereyt wesen om mijne valsheden aan te toonen, en mijne lasteringen tegens augustus begaan af te weeren.* Waar tegens ick vriendelijck

van hem versoeke, dat hy my dat vermaak wil geven, van enkelijk *een reysjen* daar toe van *Hasselt* hier tot Maastricht (daar elk vryheyt heeft van met reden en bewijs sijn sake te verdedigen) te onderneemen. Het is doch maar een tochtjen van 6. uyren gaans, oock sal ick hem seer gaern de reyskosten vergoeden.

Maar het is gering, dat hy my lastert, hy derft het door my quanswijs te bekladden wel ingewikkelt te wagen tegens den *H. Geest* selve; als hy §. 179. my vraagt: *Of het niet waar en is, dat ick aan de Huychelaren van de Gereformeerde Religie grote redenen gegeven hebb' van* §. 140. *tot* 146. *om over het Boek der Veropenbaring te spotten, en alle die Gesichten als als quispeltuyrige dingetjens te verfoeijen: dewijl met my sulke gesichten niet anders en konnen wesen als verdichtsels; waarom dan dit Boek van geen groter gesag moest wesen, als de Boeken der Heydensche Poëten, die welke schreven van het Vaderlandt der Pygmeen, de Krane-vechters, of drie vierdeel mannekens, en vande een oogige menschen.* Dus verre *Moors.* Is dit niet schrikkelijk om te lesen?

Ick hadd' in die bovengedachte paragraphen dan voorgestelt: Hoe *verwonderlijk* de Roomsche Leeraars redeneerden over den staat der Zielen in 't Vagevuyr, en de smerten die haar aldaar door de *Duyvelen* wierden aangedaan, door haar voor 't vuyr, als de Gansen, aan speten te braden, door se in 't ys te doen bevriesen, haar op paarden in sware tormenten om te voeren; door geheele jaren op klippen en rotzen als op schildwacht in alle ongenade van de lucht te doen staan, door in badtstoven als *oppassers* te moeten dienen, door de *Zielen* over en weder over een *sulphurachtige* valleye te *kaatzen,* en dan wederom in hare handen en nagels te doen

vervallen. Oock hoe se somtijts gevaagt worden in *doornbosschen, putten, onder den regendrop,* in de *vlammen van de bergen AEthna in Sicilien* en *Vesuvius by Napels,* en in t *fameuse Hol van Patricius* in Yerlandt, in welke de weeklagten van de Zielen so dikwijls waren gehoort. En hadd´ dit alles bewaarheyt uyt seer voorname Roomse Schrijvers, ja gesterkt met de verklaringen van Roomse Pausen selve; als sulks alles breeder te lesen is in mijn *Uytgedoofde Vagevuyr,* van pag. 136. tot 141. en van §. 140. tot 146. met een besluyt daar over; dat alle sulke grillen ons so *verwonderlijk vreemt* voor quamen, dat wy wel begonden in twijffel te trekken, of niet veele Roomsche Leeraars, die steets van 't Vagevuyr by *onwetende* en *eenvoudige* menschen de mont so vol hebben, het selve met ons niet wel so seeker stelden als het *Vaderlandt van de Pygmee &c.* En alle sulke sottyses, die als ware Historien en dadelijkheden worden beschreven, hoedanige dwaser en sotter de bedrieglijke Sathan noyt versonnen heeft, om een verblindt Heydendom met sijne strikken na sijnen wille gevangen te leyden, derft die Monnick *lasterlijk* vergelijken met de *Prophetische Gesichten,* door Godts H. Geest aan den Apostel *Johannes* voorgestelt in het Boeck der Openbaringe. Een Boeck, 't welk hoewel 't door so veele merkteekenen van Goddelijkheyt sich selfs aan de conscientien der menschen openbaar maekt, evenwel van geen groter gesach moest wesen als de boeken der *Heydensche Poëten, &c.* te weten by de Gereformeerde, en sulks door mijn toedoen; wanneer ick sulke schoone Historien over 't Vagevuyr verwerpende als heyllose fabelen, daar *mee groote redenen dan hadd' gegeven, om over het Boeck der Openbaring te spotten, en alle die Gesigten als quispeltuyrige dingetjens te verfoeijen.* So dan die *quis-*

peltuyrige by alle redelijke Christenen *belacchelijke Vagevuyrs dingetjes* hier voor gemelt, door de Monnick gelijk gestelt met de *Goddelijke Gesigten* in de Openbaringe, enz. Immers anders konnen sijne lasterlijke redenen tegens my geen klem met allen hebben, O gruwel! Wy laten het aan den Leser, om het een en 't andere in de waagschaal van een Christelijk verstandt te leggen, en na vergelijking van de stukken het oordeel te vellen. Wy geven eens in bedenking of aan sulk een Man in 't bysonder niet toepasselijk is 't geene den Apostel Paulus uyt de Godsspraken van *Esaias* als een oordeel Godts eens eygende aan de hartnekkige verblinde Joden Hand. 28. v 26, 27. als hy seyde: *Met het gehoor sult ghy hooren en geensins verstaan, en siende sult gy sien en geensins bemerken. Want het herte deses Volks is dick geworden, ende met de ooren hebben sy swaarlijk gehoort, en hare oogen hebben sy toegedaan: op dat sy niet t'eeniger tijt met de oogen en souden sien, en met de ooren horen, en met het herte verstaan, en sy haar bekeeren en ick haar genese.*

Van alle dese stukken van *vervalsching* door *P. Moors* so *lasterlijk* my aangewreven, en tot nu toe by my veracht, hebb' ick gemeynt dat tegenwoordig, by 't uytgeven van mijn *Tractaat* tegens U in desen Brief moest melding doen, en my daar van suyveren; op dat je daar uyt, als een Man tot het *schelden* en *schenden* seer genegen, geen stoff of gelegentheyt soudt konnen opvatten, om mijn *Tractaat* van de handt te wijsen en als verachtelijk uyt te krijten; onder voorwendsel, dat het was geschreven van een Man die al voor lang van *P. Moors* uytgeroepen zijnde, als *convictus de mendacio en calumniâ.* nu geen geloof met allen meer verdiende.

Voor de rest zijn de redevoeringen van *P. Moors* over mijn Tractaatjen sodanig ontset van wel ge-

gronde bewijsen, dat ick tot alle onsijdige en verstandige Lesers gerustelijk seggen kan: *Set u eens by de stukken neder;* lees, vergelijk, en oordeel; By voorbeelt: Ick hadd´ in mijn *Uytgedoofde Vagevuyr* pag. 45. §. 36. na de Versen uyt *Virgilius* door *Augustinus* getrokken, gestelt± *Recht so, als men by uwe Schrijvers de Gesigten over de smerten van ´t Vagevuyr ontdekt vind; dan eens in stormwinden, dan in water, sneeuw, vuyr &c. Even of Virgilius wel eer deselve gesien en daar van dese sijne spreekwijsen ontleent hadd'.*

Daar tegens seyt *P. Moors* pag. 49, 50. aldus: *Hier stelt ghy (Lieve Vrindt) u selven seer aardigh ten toon, gelijk ghy oock doet §. 140, 141, 142, 143, 144, 145. en met een woort, door het meestendeel van uwen Huychel-boek. Wel hoe! Om dat de Heydenen yets hebben geschreven van tijdelijke straffen na dit leven, sullen daarom alle tijdelijke straffen na dit leven moeten ontkent worden? of sal men daarom seggen dat de tijdelijke straffen van haar lieden ontleent zijn? De Heydenen hebben oock geschreven van eeuwige straffen na dit leven, dewelke van uwe Reforme tot noch toe niet worden gelochent, immers so ick meyne; sal men daarom seggen, dat uwe Reforme dat vande Heydenen geleert heeft &c?* Sou men niet meynen, dat de Man door op die manier te redekavelen blijken gaf, dat met sijn sinnen niet wel bewaart was. De *eeuwige pijnen in de Hell'* na dit leven worden by ons gelooft, om dat de H. Schrift ons daar van so overtuygende versekering geeft, en 't geene de Heydenen daar van getuygen, merken wy aan als vruchten van een overgebleven schemerlicht in een *natuyrlijk* Heydensch mede weten, waar door sy worden overtuygt; dat sonden die tegens de *oneyndige* majesteyt van Godt begaan zijn, oock met recht door *oneyndige* of eeu-

wige straffen mogen gestraft worden. Terwijl evenwel de *Gereformeerde* alle sulke *ydele bevattingen,* waar mee de Heydenen die *eeuwige straffen* omschreven, als Heydense fabelen, verwerpen. Laat dan *P. Moors* eerst sijn Vagevuyr doen blijken uyt de *H. Schriften,* dan sal men erkennen, dat het de Roomsche Kerke van de Heydenen niet heeft ontleent. Edoch dat is hem onmogelijk volgens onse uytbreydinge daar over in 't *Uytgedoofde Vagevuyr,* van pag. 165. tot 168. Derhalven dewijl het niet kan worden bewesen uyt de H. Schrift; en dat de Heydenen sulk een *Suyverend Vuyr* voor de tijden van het verval der Leere in de Roomsche Kerke erkent hebben; so gaat het seker, dat de Roomsche Kerke sulk Vagevuyr uyt de Schriften der Heydenen heeft overgenomen, en dit te meer, om dat de eygene manier van suyvering by de Roomsgesinde gestelt wordt, als by de Heydenen, gelijk dit reets is gebleken uyt de Versen van *Virgilius,* vergeleken met 'et geene in mijn *Uytgedoofde Vagevuyr* van pag. 251. tot 258. (die de paragraphen vervatten van §. 244. tot 250.) vervolgens is uytgetrokken. Behalven ('t welk hier opmerkelijk is) dat *Augustinus* daar alle sulke tijdelijke straffen datelijk na de doot, by de Heydenen ter *suyveringe* van de sonden voorgestelt, t'eenemaal afkeurt; die van *P. Moors* nochtans ten naasten by worden weder opgenomen en goed gekeurt; gelijk sijne *redeneering* daar over, hier voor uytgeteekent, genoegh verseekert.

Maar noch een schoner redekaveling die voorts alle redelijkheit van *P. Moors* te niet maakt, brengt hy aan 't licht pag. 83. num. 7. als hy seyt: *Maar nu volgt het krachtigste, dat de beroemde Leeraar weet in te brengen, als of Augustinus sijne Moeder geplaatst hadd' in 't eeuwig Jerusalem, daar toe in-*

brengende de spreuke van Augustinus: Laat se in dit voorbygaande leven gedenken aan mijne Ouders en aan mijne Broeders onder u Vader in de Katholijke Moeder, en aan mijne Borgers in het eeuiwge Jerusalem, waar na de Vreemdelingschap van u Volck sucht van den ingank tot de wederkomste. Welke sijn die (vraagt *P. Moors* verder) *de welke van Augustinus worden aangemerkt in dit voorbygaande leven, en in dat eeuwige Jerusalem?* En hy antwoort: *Dat zijn die welke lesen sijne belijdeniss, die worden versocht te gedenken aan sijne Ouders, Broeders, Borgers, 't zy dat de Lesers der belijdeniss noch zijn in dit leven; 't zy dat se geplaatst zijn in dat eeuwige Jerusalem; of anders soudt ghy moeten seggen, dat Augustinus sijne Ouders na dat se waren gestorven erkende te wesen in dit voorbygaande leven, en in dat eeuwig Jerusalem.* Dus verre *P. Moors.* Klemt en sluyt dat niet deftigh?

Seker geen redelijk mensch kan 'er wesen die de stukken, selfs eens ter loops, insiet, en daar mee vergelijkt de redewisseling van *Moors,* niet aanstonts besluyten sal, dat Hy sich daar in gedraagt, als een Man *buyten westen,* dat is sin en redeloos. Om dit te doen blijken, so sal ick den text uyt *Augustinus* in den t'samenhang, so alsse door my pag. 55, 56. van mijn *Uytgedoofde Vagevuyr* vertolkt is, in 't *Latijn* hier uyt teekenen. Deselve luyt dan *lib. 9. Confess. Cap. 13.* als volgt: *Et inspira Domine Deus meus, inspira servis tuis fratribus meis quibus & voce & corde & litteris servio, ut quotquot haec legerint, meminerint ad altare tuum Monicae famulae tuae, eum Patricio quondam ejus conjuge, per quorum carnem introduxisti me in hanc vitam quemadmodum nescio. Meminerint cum affectu pio parentum meorum in hac luce transitoriâ, & fratrum meorum sub te patre in matre Catholica, & civium meorum in aeterna Hie-*

rusalem, cui suspìrat peregrinatio populi tui ab exitu usque ad reditum. Ick wil nu Roomsgesinde, die der Latijnsche taal kundig zijn, selfs wel tot Rechters aanneemen; of *Augustinus,* welke versoekt, dat se sijne Ouders souden gedenken, en sijne Broeders en sijne Borgers; daar door kan versoeken eenige *Afgestorvene, in 't eeuwige Jerusalem;* het en ware, dat de Monnick kon goedt maken, dat *NB.* de Afgestorvene in 't eeuwig Jerusalem oock lasen *de Confessien van Augustinus,* en dat *Augustinus* hadd' erkent dat se *daar een Altaar hadden, waar by sy onder 't uytdeilen van de Communie, aan Monica met Patricius haar Echtgenoot souden konnen gedenken.* Immers so luyden de woorden, die de saak betreffen in 't Neerlandts: *Dat so veele als dese* (te weten Confessien) *lesen, gedenken mogen by uwen Altaar aan Monica, uwe dienstmaagt &c.* En nochmaals by 't vervolgh: *Gedenken in dit voorbygaande licht* (of leven) *aan sijne Ouders en Broeders en Borgers;* niet, als *die Lesers* souden aangekomen zijn in 't *eeuwige Jerusalem,* gelijk *P. Moors* wil (want dat strijdt t'eenemaal met den t'samenhang van de woorden en met het oogmerk van *Augustinus*) maar *gedenken by Godts Altaar,* als vooren, wanneer se in dit leven de *Confessien* van *Augustinus* lasen; aan Ouders, Broeders en Borgers die nu reets in 't *eeuwig Jerusalem waren.* So dat *P. Moors,* dese woorden dus verkeerdelijk toepassende, of als een t'eenemaal verhardt mensch deselve tegens sijn beter weeten, en 't licht van sijn verstant verdraeyt; of anders blijken geeft, dat den damp van mijn *Uytgedoofde Vagevuyr* hem sodanigh in de herssenen getrokken is, en sijn verstant benevelt heeft, dat hy voortaan niet meer weet, wat hy spreekt, of schrijft. Terwijl mijn bewijsreden in sijn volle kracht blijft. Het oordeel zy aan de Leser!

Voor de rest is die Man op deselve wijse beuselachtigh in sijn redevoeringen tegens my, op nieuws voor den dagh komende met *Opmerkingen* en *Vragen,* daar Hy ondertusschen over mijn bewijs-stukken heen loopt, als den *haan over de heete koolen:* Dat ick, die om te doen blijken dat met reden en bewijs wilde te werk gaan, selfs de onkosten opnam om het Boekjen van *P. Moors* voor mijn *Uytgedoofde Vagevuyr* te doen drukken; nu niet anders behoeve te versoeken, als *vryheyt* voor de Roomsgesinde, die lust hebben tot waarheyt, en tot gerustheyt van haar gemoet, insonderheyt in de *sterf-uyre,* ten opsicht van sulk een *vreesselijk Vagevuyr;* om de bewijsen so de *sijne* als de *mijne* met malkanderen te mogen wikken, en de schriften daar toe nevens een te leggen, wanneer de glantz en kracht der waarheyt wel haast sal doorbreken. En staat oock wyders aan te merken, dat *P. Moors* met my quanswijs te wederleggen, niet verder in een haastigen overloop heeft gelieven te komen, als tot §. 149. Latende over de 300. paragraphen onaangeroert; daar aan Hy uyt vreese van dat Hy als de *Kat, haar poten* verbranden mocht, niet eens derfde klaeuwen; met my, om dat de bewijsen van de Kardinaal *Bellarminus* voor 't *Vagevuyr* hadd' derven opnemen en ontsenuwen, enkelijk eens hartelijk lacchende pag. 99. met te seggen:

Imbellis puer, atque impar congressus Achillei.

Even als gy *P. Dolmans!* my in *tegenstelling* uytroept voor een *Alde Verkindste;* maar het kan mogelijk wel t'samen gaan, dewijl oude Luyden oock wel *tweemaal* Kinderen worden. Doch ick gisse selfs, dat het met my so wat sal zijn tusschen beyden; en dat andere het veel licht op die wijse mede wel sullen opneemen.

Wat sou men by sulk een Man, als *P. Moors* sich in sijn *laster-redenen* tegens my heeft vertoont met goede en overtuygende bewijsen, doch konnen uytwerken? Het geene hier voor gestelt en bewesen is doet genoechsaam blijken, dat het volgens de oude bekende Spreuk sou zijn *AEthiopem dealbare,* dat is, *den Moor witten,* of vruchtelosen arbeydt doen; aan hoedanigh een mach worden ge-eygent het geene in de Godts spraken van *Jeremias* Kap. 13. v. 23. staat: *Sal oock een Moorman sijn huydt veranderen, of een Luypaart sijne vlekken? &c.*

U E. *P. Dolmans!* gelieve dan sorge te dragen, dat, als je mocht goedtvinden my te antwoorden, de saken beter met reden en bewijs gesterkt mogen aan 't licht komen; op dat, gelijk het tot noch toe met u *Preeken* over de voorhanden zijnde stoff geweest is door lasteren en schelden, geen *Dollemans* werk blijven mag; Te willen blijven sonder bewijs aan 't laetste woort, is 'et werk van onnutte kijvende Wijven onder *Jan Hagel;* maar wakkere Mannen moeten reden en bewijs plaats verleenen. Ondertusschen so bedanke U E. dat je en in u *Brief* en van u *Predikstoel* hebt betuygt u goet gevoelen over my, met my meer als eens te noemen een RYCK HEYDEN. Seker wat groots en kostelijx! Immers, moet je met my vast stellen, dat wy alle door de erfsonde van Godt vervreemt, en van *natuyren Kinderen sijns toorns,* dat is, *Heydenen* zijn. Wanneer nu *sulke Heydenen* wegens de Erfsonde, door een Goddelijk onverdiende ontferming *rijk* zijn geworden, niet juyst in goederen van de Werelt, die men om Christus te gewinnen na 't voorbeeldt van den Apostel Philip. 3. v. 6, 7, 8. moet *dreck en schade achten;* maar *rijk in Gode, rijk in Gelove, rijk in Goede werken, rijk in Christus;* en dewijl des selfs rijkdom onnaspeurlijk is, *in alles rijk in hem in alle*

reden en kenniss; gelijk wy sulke uytdrukkingen over een *geestelijke* rijkdom meermaals vinden in 't Goddelijke Woordt; hoe overgelukkigh zijn de sodanige? De Heere geeve ons! dat wy sulken rijkdom onder een verlochening van alle eygen gerechtigheyt voor Godt in 't oogh houdende, ons daaglijks meerder daar van mogen trachten te versekeren; wanneer alle waan van eygen *verdienstelijkheyt* en voor al van *overtolligheyt* van werken van selfs sal verdwijnen, en sulke, die met het *Laodiceësch volk* Openb. 3. v. 17. eens seyden *rijk te zijn en verrijkt geworden, en geenes dings gebrek te hebben,* alsdan na overtuyging over hare *geestelijke* armoede voor Godt erkennen, datse in haar selven zijn *elendig, jammerlijk ende arm en blint en naakt,* en daar op na dien onnaspeurlijken rijkdom Christi rekhalsen, en uyt des selfs *volheyt ontfangen genade voor genade.* Maar indien je 't oock soudt willen toegepast hebben in een *averrechtse* sin, gelijk seer vermoedelijk is? so sou dat immers te bijster geoordeelt zijn; en ick daar op niet anders als met Paulus 1 Cor. 4. v. 3. willen seggen; *Het is voor my het minste dat ick van u geoordeelt worde.* Draagh maar sorg voor uw selven, dat je door een vertrouwen op eygen gerechtigheyt en verdienstelijke werken van de rechtveerdigheyt die uyt Godt is door 't gelove in Jesus, niet moogt versteeken blijven, en dus onder een Christelijken naam niet arger als een Heyden in Godts gerichte geschattet worden.

Eyndelijk dewijl U E. met my uyt te dagen, als de handtschoen voor my hebt uytgeworpen, so moet ick verklaren, dat deselve met blymoedigheyt opneem. Stelt maar *tijt en plaats,* ick sal niet in gebreke blijven van daar te verschijnen doch niet anders, als in tegenwoordigheyt van *Wakkere Mannen,* en onder de voorhoede van goede aantee-

kening. Want *afsonderlijk alleen* winnen het de Monnicken doorgaans, en maken haar Partye *so stom als een Visch,* al is het, dat noch reden noch bewijs by haar plaats vindt. Stads *Bibliotheek-kamer* of de *Uwe,* ja *u Kerck* selve souden tot goede gehoor-plaatsen voor de *Nieuws-gierige* in desen konnen verstrekken. Ick hebb' §. 319. kortelijk eenige *Hooftstukken* rakende Godtsdienst, so als die in de *Gereformeerde* Kerk worden beleden voorgestelt; Kies daar uyt sodanige, als het u believen sal, om die te bestrijden; ick sal se *onder de genade Godts verdedigen.* Ick hebb' vervolgens daar ook aangetoont eenige *Hooftdwalingen,* so als die in Uw Kerk geleert worden. Kies oock wederom hier sulke als 't u behaagt, ick sal se *bestrijden.* Edoch dewijl mijn hooft so weynigh een *Register* is als het uwe, so gelieft enkelijk een dagh of drie te vooren de stoff van onderhandelingh my voor te schrijven; op dat men sich kan in staat stellen, van met goede wapen-rustingh daar te verschijnen; en met een stichtelijke en ordentelijke verhandeling in de *Moedertaal,* die oock de ongeletterde verstaan, te doen blijcken, aan wiens zijde de waarheyt onwrikbaar standt houdt, aan de *Mijne,* of de *Uwe.* Ick hebb' my in mijn *Tractaat* verder uytgelaten over de *manier* en *wijse* van die onderhandelingh: Indien ghy sulke redelijke en wel-gegronde voorwaarden niet gelieft aan te neemen, so houde ick u voor een *Blodaart,* die het roer in de hegg' steekt, en gaat loopen; of, om een lachjen aan onse Luyden te verwekken; voor een *Don Quischot,* die groote bravades gemaakt hebbende, dan niet meer te vinden is, als het op 'et nijpen sal aankomen. Hier mee *P. Dolmans!* wensche ick U E. een goeden dagh, sullende verwachten als vooren beperkingh van *tijdt* en *plaats* en *stoff* tot onse mond-

delijke, en so ick hoope, seer *stichtelijke* onderhandelingh over Geloofs stukken; blijvende immiddels

Uwen volveerdigen in den Gekruysten
MENSO HEYDENRYCK.

Maastricht, in 't Jaaren
1713.

P.S. U E. sal mogelijk in desen *Brief* en oock wel in 't *Tractaat* selve eenige uytdrukkingen vinden, die U niet seer sullen behagen. Maar Vriendt! dat heb je met lasterkladden so op *my,* als op de *Waldensen* uyt te spuwen gerechtelijck verdient; ick stell' de waarheyt voor uyt uwe eygene voorname Schrijvers, en ghy suygt de leugenen uyt uwe lastermonden. Dus weet ick wel met waarheyt *scapham scapham* te noemen, en oock wel over verschil-stukken in sachtmoedigheyt met Partye te handelen, so als in mijn *Uytgedoofde Vagevuyr* genoech gebleken is. VALE.

De sekere onsekerheyt der Roomsche heyligen.

§. 1.

EEn reden op sijn pas gesproken (seyt de Wijse *Salomon* Spreuk. 25. v. 11.) *is als gulde appelen in silvere gebeelde schalen.* Met welke vergelijking dien grooten Koninck te kennen geven wil; dat, gelijk *gulde appelen,* hoe kostelijk en begeerlijk deselve ook op haar selfs mochten zijn, nochtans glantz en luyster-rijker voorkomen, als se worden aangeboden in *schalen van silver,* en die noch cierlijk *gebeeldt* zijn; dan wanneer se wierden vertoont, in *ysere, kopere, aarde* of *houte vaten;* even also dit mede plaats vindt in *Redenvoeringen,* die, daar se alle op *alle tijden* juyst niet welvoeglijk zijn, en daar door haar luyster verliesen; te meer nadruk en kracht by 't volk erlangen, wanneer se na voorval op een *gelegene tijdt,* en na vereysch van saken worden voortgebracht.

§. 2.

Dit (om uwe Christ. Aand. in 't portaal niet lang op te houden) is de reden, waarom by voorval van den grooten ophef van de *Canonizatie van Paus Pius de Vde,* en van het so *plechtelijk vieren* van des selfs *Feest dagh,* nu onlangs in de Kerk van de *PP. Dominicanen,* en van het aanplakken en verkopen van so veele *Aflaats-Bullen* en van noch een ander *Boekjen;* het leven en de mirakelen van dien Heyligh vervattende; die t'samen so veel geruchts hier in de Stadt veroorsakt hebben; ick met gemeyn goedtvinden voorgenomen hebbe de stoff van *de Canonizatie der Heyligen* in dese Avondt-stondt te verhandelen, en daar nevens by wege van een *Mantissa* of *toemate,* nader het *leven en bedrijf van Paus*

Pius de Vde, uyt eygene Roomsche Historie-schrijvers aan 't Licht te brengen; en sulks alles ter versekering van uwe harten in de waarheyt, tegens een opgepronkte ydelheyt en afdwaling.

§. 3.

Om dit nu met eenige voeglijke ordre te volbrengen; so moet men naspeuren 1. wat *Canonizatie* eygentlijk wil zeggen: 2. de maniere *en wijse,* op welk die in de Roomsche Kercke wordt voltrokken: 3. aan wien *het recht* daar toe eygentlijk behoort; en 4. de *grondtvesten* op welke deselve is op gebouwt. Na overlegh en ondersoek van welcke Hooft-stukken genoegh sal openbaar worden, dat het een geheel *ydel, onseker, en los gebouw* is, na de wijse van het *oude Heydendom* in de Christen Kerck eyndelijk ingevoert.

§. 4.

Canonizatie (anders ook in een *Voorreden* voor het Roomsche Ceremoniaal tot Keulen, by Birkman in 't Jaar 1588. gedrukt, en ook van andere, genoemt *Apotheosis Divorura,* dat is in onse taal, *Vergodinge der Heyligen*) is in de Roomsche Kerck van *Antoninus* Aartz-Bisschop van Florencen, en nu mede een *Gecanonizeerde Sanct* in sijne *Summâ part. 5. tit. 12 Cap. 8.* aldus beschreven: *Dat de Heylige daar door van de Paus worden voorgestelt als een voorbeelt van 't geloof en een heyligh leven, en om van alle aangebeden, en in noden aangeroepen te worden.* In 't Latijn aldus: *& ab omnibus adorandi & in necessitatibus invocandi.* De Kardinaal *Bellarmijn* seyt *lib. 1. de Eccles. Triumph. Cap. 7. Dat se niet anders is als een openbaar getuygniss van de Kerck, over de ware heyligheyt en heerlijkheyt van een mensch die gestorven is, en te gelijk een oordeel en vonnis, waar by aan hem worden toege-eygent sulke eerbewijsen, als men schuldigh is aan sulke, die geluksaliglijk met God heerschen:* Hoedanige eerbewijsen Hy dan in 't vervolgh optelt.

§. 5.

In welke beschrijvinge de Kardinaal niet rondt uyt gaat; immers eygent hy voor eerst de *Canonizatie* aan de Kerk; daar tegens men in 't vervolgh sal aantoonen en uyt *Bellarmijn* selve sterken: *dat het recht daar*

toe aan de Paus alleen wort opgedragen. Doch dit is de *Kardinaal* licht te vergeven; om dat, als men goedt ondersoeck doet, wat de Roomsgesinde door de Kerck verstaan, het tegenwoordigh eyndelijck alleen op de Paus uyt draeyt. Daar na spreekt Hy oock alleen van een getuygniss over de *ware heyligheyt en heerlijkheyt;* terwijl hy voor by stapt de *naaste en wesentlijcke vereysch-stucken* in sodanigh een, die *Gecanonizeert* sal worden, als daar zijn, niet alleen *de heyligheyt in 't leven,* maar voornamentlijk de *Wonderwerken in 't leven, en na de doodt.* Immers mogen noch moeten niet alle die *hier heyligh hebben geleeft* en vervolgens tot *de eeuwige heerlijkheyt sijn overgebracht,* daarom, volgens der Roomsgesinden eygen-stellinge, gecanonizeert worden. Doch dit overgeslagen.

§. 6.

Dese *Canonizatie* der Heyligen is nu in de Roomsche Kerck onderscheyden van een *Beatificatie* en *Elevatie.*

§. 7.

De *Beatificatie,* dat is in onse taal een *Saligh verklaringe,* gaat altijdt voor de *Canonizatie,* en geschiet van de Paus of *heymelijk* in de Conststorie alleen, gelijk plaats grijpt omtrent sulcke, die t' effens verder worden gecanoniseert. Of ook wel door een *opentlijcke verklaring* aan de Kerck omtrent die *Heylige,* welkers *Canonizatie* noch voor een tijdt word verschoven, en die 'er oock wel noyt op komt te volgen. Hoedanige *gebeatificeerde* in de voorgaande Eeuwe waren *Felix van Cantalicien, Andraeas Aveliinus, Cajetanus, Threnaeus, Franciscus Borgia, Jacobus de Marchia, Johannes Dei, Ludovicus Bertrandus, Maria Magdalena de Pazzis, Petrus de Alcantara, Paschalis Baylon, Philippus Bennitius, Thomas à Villa nova* en 23. *Minder Broeders* of *Observanten* in Japan gekruyst, alle opgetelt *in Constitut. Pontif.* aangetrokken van *Augustinus Barbosâ in Collectaneis Bullarii in voce Beatificatio,* uytgegeven in 't Jaar 1634. Waar toe in 't Jaar 1672. op het sterck aandringen van de Koninck van Vrankrijk noch is toegekomen *Paus Pius de Vde,* en mogelijck oock noch wel andere. Uyt welke *Gebeatifi-*

ceerde den 22. Mey deses Jaars, ten genoegen van de *PP. Capucijnen Felix van Cantalicien,* en ten genoegen van de *PP. Dominicanen Pius de Vde,* door de tegenwoordige *Paus Clemens de XIde* zijn Gecanonizeert geworden; en dus die twee Monnicke Orders yeder een *nieuwe volstrekten Heyligh* ter aanbiddingh verkregen hebben; terwijl so vele andere reets *gebeatificeerde* achter gebleven zijn, die mogelijk wel noyt tot dien *hoogsten trap* opklimmen sullen.

§. 8.

Waar omtrent men in opmerking neemen moet, dat alles aan 't Roomsche Hof op een geheel *wereltse* wijse gedreven wort, en *Canonizatien* daar naeuwlijks worden verkregen als *door sterck aandringen* van Koningen, Vorsten, Volkeren en Religieuse Orders; somtijts oock wel ten ongenoegen van de Paus, veelmaals niet wetende, hoe Hy 't yeder sal te pas maken, en daar nevens door *veel gelts te schieten* ter vergoedinge van so zware kosten, en so excessive Pompe, als men datelijk sien sal; terwijl 'er evenwel noch wel een Capitaaltjen overschiet. En dus klimt men te Romen niet alleen *langs een gulde en silvere ladder ten Hemel op;* maar wordt men 'er daar door oock verder tot een *Aanbiddelijken Heyligh* plegtelijk uytgeroepen; gelijk de ondervindinge van verscheydene Eeuwen herwaarts 't selve seer overtuygende geleert heeft. Immers is binnen Romen alles voor gelt te koop; *vergevinge der Sonden* in de *volle Aflaats Bullen,* een *ontslaginge van de grootste Schellemstucken* in de *Taxa Cancellariae Apostol.* en elders, gelijk eygene Roomsche Schrijvers, daar van ten vollen overtuygt zondelijk hebben erkent. *AEneas Sylvius* naderhant *Paus* onder de naam van *Pius de IIde,* schreef in sijn 66. Brief aan *Johannes Paragellus* aldus: *Daar is niets, 't welk het Roomsche Hof sonder gelt geeft. De oplegging der handen selve, en de gaven van den H. Geest worden verkocht, oock wort de vergevinge der sonden niet gegeven aan yemant, als die van Penningen voorsien is.* So dat Roomsche Geestelijke selve opentlijk daar mede den spot gedreven hebben, als sy seyden: *Dantes*

exaudit, non dantibus ostia claudit. Dat is, Het Roomsche Hof *verhoort de Gevers, maar sluyt de deuren voor die niets mede brengen.* En *Baptista Mantuanus* een Carmelijter Monnick, voor honderden van Jaren in sijne Schimpdichten, onder andere uytdrukkingen oock dese gebruykt *Eccl. 9.*

_____Venalia nobis
Templa, Sacerdotes, Altaria, Sacra coronae.
Ignis Thura preces, Coelum est Venale Deusque.

Dat is, *By ons sijn te koop Kerken, Priesteren, Altaaren, Heyligdommen, Kroonen, Vuir, Offeranden, Gebeden, Ja den Hemel en Godt selve is te koop.*
Petrus Mirandula rijmde van *Alexander de VIste,* dese versjens:

Vendit Alexander Cruces, Altaria, Christum,
Emerat ille prius, vendere lure potest.

Dat is, *Alexander verkoopt Kruycen, Altaren, Christus. Hy hadse eerst gekocht, Hy kan se weer verkopen.* En *Accius Sannazarius* songh van *Leo de Xde,* om dat Hy op sijn laatste de heylige dingen niet kon ontfangen, niet onaardigh dit Schimpdicht.

Sacra sub extremâ si forte requiritis, horâ
Cur Leo non poterat sumere? vendiderat.

Dat is, *Indien je mogelijk vraagt, waarom Leo op sijn uyterste de heilige dingen niet kon ontfangen? hy hadse verkocht.*

§. 9.

In so verr dat wanneer een *Gebeaticeerde* geen verdere aandringende voorstandt vindt van *Koningen, Vorsten, Volkeren* of *Orders,* en andere die *gelt* willen voorstrecken, deselve als dan in 't Vergeet-boeck raakt, en sig dus tussen beyden met een *halve eere* moet behelpen; wordense aangebeden niet in 't *algemeyn* van de geheele Kercke; maar van dese of gene in 't *bysonder,* of van de eene of d'andere Stadt of Volk of Order; voor so veel uyt de Roomsche Schrijvers hebben konnen naspeuren. So dat 'er oock in den *Hemel* door den Paus een *graad* of *trap* tot hooger heerlijkheyt is gestelt door de *Beatificatie,* gelijk in 't *Kerkelijke hier op aarden* het

Diaconaat een voor af vereyschte trap is tot het Priesterschap; en 'er so veel onderscheyt tusschen een *Gebeaticeerde* en *Gecanonizeerde* schijnt te zijn, als 'er is tusschen een *Candidaat* of *Licentiaat* en *Doctoraat.*

§. 10.

De *Elevatie,* in onse taal *Verheffinge,* brengt dit mede: Dat de *Reliquien* der Heylige van de gemeyne Begraafnis-plaatsen der gestorvene worden opgehaalt, en als *Heyligh* afgesondert, en in een *bysondere plaats en Kasse* tot Godts dienstige Eerbewijsing worden bewaart. Waar op oock wel volgt een versenden van eenige der selver Reliquien na andere Landen en Steden. Hoedanigh een *Verheffing,* als se voor de *Canonizatie* geschiet, alleen behelst een *bysondere* dienst van dese op gene hier voor gemelt. Maar wanneer die na de *Canonizatie* wort volbracht, alleen een toevallige sake wordt gerekent, die by de *Canonizatie* zijn kan; of oock wel daar van, doch seer selden, kan afgesondert blijven.

§. 11.

De *maniere en wijse,* op welke de *Canonizatie* wort voltrokken, bestaat in *drie* onderscheydene stucken, te weten, in een *Ondersoek;* in een *Besluyt;* en in de *Uytvoering* van dien; ondernomen in onderscheyden vergaderingen van 't *Roomsche Consistorium.* Waar door alles; hoewel de *Canonizatie* reets voor af by de Paus volstrekt is vastgestelt, op so een wijse word verhandelt, als of men over het uytbrengen van dien noch geheel onseker was, en dies halven noch eerst goed ondersoek doen moest. Jokkende dus, tegens haar beter weten, met haar eygen werk, om het onwetende en bygelovige Volk te beter te foppen, en als met de neus om te leyden.

§. 12.

De *Canonizatie* dan vastgestelt en maandt en dagh tot de *Uytvoeringe* beraamt zijnde, so wordt alles op 't kostelijkste tegens die tijdt voorbereydt. Kerck, Preekstoel, Altaaren, Toneelen, Throonen, en wat daar by verders sou mogen opgericht worden, op 't heerlijkste toegetakelt, aan alle kanten pronkt men met goude en silvere lakenen, goude en silvere franjens: Ja gout en silver selve in Kerkvaten en andersins, Peerlen en Juweelen niet uygesondert; so dat het prachtigste,

dat men uytdenken kan, daar te voorschijn komt. Van welk alles men hier in de Stadt en in de Kerck van de *P. P. Dominicanen,* (hoe seer het daar oock anders van gout en silver blonk) niet meer als een enkele schaduw, of een ruwe schetz met houtzkool getekent, onlangs gesien heeft. Nu sal uwe Christ. Aand. wel licht begeerte hebben, om te weten de geheele verdere uytdracht van desen so pompeusen toestel, die ick dan hier vervolgens aantoonen sal met twijffelende, of een yegelijk sal sigh daar over moeten verwonderen.

§. 13.

Als dan de tijt, tot het *Uytvoeren* van de Canonizatie bestemt, daar is, so gaat de Paus met sijn *roode Mantel en overkostelijke Myter* onder een prachtigh *verhemelt,* verselt van *Kardinalen, Prelaten* en *Officialen &c.* alle op 'et cierlijkste in haar *Pontificaal* Habijt gekleedt *Processie's wijse* na de Kerck daar worden in de Parament Kamer de Wasse-keerssen uytgedeylt; van waar men vervolgens met de brandende toortsen onder het singen van Litanyen in Processie sigh begeeft na de Kerck van St. Pieter. Als men nu aan de galerye voor die Kerk gekomen is, so word de *Paus* daar van de *Clergie* der Stadt op ´t ootmoedigst ontfangen, en na binnen geleyt, opgaande met *Kardinalen, Prelaten* en *Officialen* na een verheven plaats, rontsom welke de Clergie blijft staan.

§. 14.

De Paus, hebbende voor den Altaar een reden gevoert, klimt dan verder op een *meer verheven* Stoel, en ontfangt daar de gewoonlijke eer-bewijsen van de Kardinalen; waar na Hy weder afklimt, en sig nochmaals op een andere stoel, daar toe voor den Altaar gestelt, met de rugg' na den Altaar nederset, voerende op nieuws een reden; waar in Hy verhaalt wat 'er gedaan is, en daar nevens vermeldt *van het leven en de mirakelen van den Heyligh* in 't gemeyn; vermanende wijders het Volk, dat se Godt met Hem willen bidden; *dat Hy niet mocht toelaten, dat de Kerck in desen sou dwalen.* Daar na rijst de Paus op, desselfs Stoel word wegh genomen, en Hy knielt met de Mijter op

het Tapijt neder. De *Litanye* wordt van 't Choor gesang gesongen, terwijl zy alle met gebogen knyen bidden. Als de *Litanye* ge-eyndigt is, so staat de *Diaken* aan de *rechterhandt* op, en roept het volk overluydt toe: *Bidt:* Hy knielt ook selfs wederom, en sy alle bidden noch langer. Daar na rijst den Diaken aan de *linkerhandt* op, en roept mede overluydt: Richt u op, en dan staan se alle op.

§. 15.

De *Paus* nu staande sonder *Myter* begint het gesangh: *Veni Creator Spiritus &c.* en op het singen van het eerste vers so buygt Hy en alle die daar zijn nochtmaals de knijen; De *Sangers* vervolgen het gesangh, en de *Paus* klimt met sijn Mijter weder op een *hoogen* stoel, en de Mijter daar afgeset hebbende, wacht Hy af het eynde van den Lof-sangh. Hier na seggen *twee Sangers: Sendt uwen Geest uit, en zy sullen geschapen worden;* en de andere antwoorden: *En gy sult het aangesigte der aarde vernieuwen.* Dan seyt de Paus wederom; *Oremas &c.*

§. 16.

Vervolgens verschijnt de *Procurator Causae* of *Saak-besorger* en versoekt uyt den hoofde van sijn Volmacht *Sijn Heyligheid* seer ernstelijk; *Dat dese of* die *N. N. mach in 't register der Heylige worden aangeschreven* om *&c.* Hier op schikt sigh de Paus tot de *Verklaring* of *Canonizatie* selve, maar protesteert voor af; *Dat Hy niet voornemens is door die Canonizatie iets te doen, 't welk mocht zijn tegens het geloof, of de Katholijke Kerk, of de eere Gods.* Waar na Hy *gemijtert* sittende met een verheven stemme uytroept: *Ter eeren van de Heylige en ondeylbare Drie-eenigheid en tot verheffing van 't Christelijk geloof, en vermeerdering van de Katholijke Godsdienst, besluiten en verklaren wy opentlijk door de macht van deselve Almachtige Godt Vader Soon en H. Geest: en van de Salige Apostelen Petrus en Paulus; en van de Onse, op den raadt en bysondere toestemminge onser Broederen; dat N.N. van goeder gedachtenis; nu onder de reyen der Salige in 't Hemelsche Jerusalem opgenomen en aan de eeuwige Sa-*

ligheyt overgegeven; Heyligh is, en in het Register der Heilige moet aangeschreven worden, gelijk wy Hem in dat Register aanschrijven. Vast stellende; dat sijn Feest en Officie gelijk van een Confessoor of Martelaar devotelijk en plegtelijk sal worden geviert, ieder jaar in sulk een maandt op sulk een dagh, en dat by hem gunste of hulpe van de gelovige Christenen gebeden en verwacht magh worden. &c.

§. 17.

Wanneer nu dese overluyde verklaringe is volbracht, so versoekt de *Procureur Fiscaal* van de *Proto-notarisen* blijk van 't protest door de Paus gedaan; en de *Saak-besorger* enkelijk een *Instrument* vervattende het so plegtelijk voltrekken van de *Canonizatie,* en dat het de *Paus* magh behagen daar over behoorlijke *Bullen* te verleenen. Onmiddelijk daar na staat de *Paus* sonder Mijter op, en begint *Te Deum laudamus &c.* 't welk van 't Choor-gesangh ten eynde toe word vervolgt; terwijl de *Kardinaal Diaken* aan de rechterhandt op het eyndigen van den Lof-sang seyt: *Bidt voor ons Heilige N N.* En de *Sangers* daar op antwoorden: *Op dat wy der beloften Christi mogen waardig gemaakt worden.*

§. 18.

Hier na bidt de *Paus* met luyder stemm' en singender wijse een eygen gebedt over den Heylig aldus: *Heere! wy die u toebrengen de rechten van onse dienstbaarheid bidden u, dat gy door de gunstige bescherminge van de Salige N N. in ons uwe gaven wilt vermenigvuldigen, en tegens alle tegenspoedt beschermen door onsen Heere Jesum Christum.* Daar op bereydt Hy sigh verder met sijn *Pontificaal* habijt tot het singen van de Miss onder de gewoonelijke Ceremonien: of anders een *Kardinaal;* indien de *Paus* daar toe onvermogende mocht zijn. Terwijl het *Credo* gesongen wort, so dalen *drie Kardinalen* die Commissarisen in die sake geweest zijn neder na de benedenste poort van het *Theater,* en schikken daar in order het *Offertorium.* dat is, het geene daar staat geoffert te worden; en voor en al eer de Paus de handen wascht op een verheven stoel, so verschijnen zy daar ordentelijk een yder met sijn offerande. De Kardi-

naal *Bisschop* offert twee groote Wasse-keerssen, en met hem den *Eersten Redenaar (Orator)* sijn *Wassen-keers* en een *verguldt Korfken met twee Tortelduyven.* Dan volgt de *Kardinaal Priester* offerende twee *grote brooden* met Servetten, en de *Tweede Redenaar* ook sijn *Wassen-keers* en een *silvere Korfken met twee witte Duyven.* Ten laatsten komt de *Kardinaal Diaken,* en brengt *twee vaten met wijn,* en de *Darde Redenaar* sijn *Wassen-keers,* en een *Korfken van verscheide koleuren met verscheiden vogeltjens* De *Kardinalen* kussen daar op de *Knye,* en *andere* de *Voet* van de *Paus,* waar na men in de Miss, als op andere tijden voortgaat, ten deele gelijk dese omstandigheden uytgetrokken zijn uyt het *eerste Boek der Ceremonien van de Roomsche Kerk,* en ten deele uyt de *Bulle* over de *Canonizatie van Franciscus de Paula door Leo de Xde* uytgegeven, die te vinden is by *Laurentius Suvius* in sijn *2de tomus* van het *leven der Heiligen.*

§. 19.

Eyndelijk wort alles binnen Romen beslooten met een *Publicatie van de Bulle der Canonizatie;* die aanstonds in de Stadt al omm' wort aangeplakt, met publijke vreugde bedrijven door pragtige gastmalen, vreugde vuyren, het lossen van groot en kleyn geweer en wat diergelijke uytgelatentheden meer zijn; insonderheyt by de *Gesanten* en *Orders* die de *Canonizatie* doorgedrongen hebben.

§. 20.

Als men nu met bedaarde sinnen en een recht Christelijk overlegh dien opereusen handel vol van so vele lastige Kerk gebaeren in bedenkinge neemt; sou men daar over niet wel mogen met verwonderinge seggen: *Tantae molis erat Romanum condere Sanctum,* dat is; *So veel werks word 'er vereischt tot het maken van een Roomschen Heiligh,* in navolging van het geene men eertijds van 't oprigten der Roomsche Burgerstaat seyde: *Tantae molis erat Romanam condere Gentem.* Ja wanneer men so een *groote* en *çierlijke toetakeling* als hier omtrent geschiet, en *so veele ydele gebeerten,* die wy nu gesien hebben, doormengelt met Gebeden en Li-

tanyen *&c.* Een t'samenrapingh buyten *het woort van Godt,* ja buyten *overleveringe* selve; daar anders de Roomsgesinde haar op plegen te beroepen; en daar van de Christen Kercke tot verr' over de *duisent jaren* na Christus niets heeft geweten; eens in de weeg-schale van het Heiligdom opweegt; sou men niet met verfoeying de Roomsgesinde mogen verwijten 't gene *Julius Firmicus Maternus* eertijds de Heydenen verweet, als Hy seyde *Pag. 39. in 8. Scenam de Coelo fecistis, Ghy hebt van den Hemel een Toneel gemaakt?* Of wanneer men daar nevens noch in opmerkinge nam de af-beeldinge van den Hemel selve, en Godt onder de vertooning van een oudt Man, die *Paus Pius* met de vinger tot sigh wenkte (gelijk my is bericht, dat de P. P. Dominicanen in dese Stadt oock onder andere op *die wijse* haar Kercke op de Feest-dagh *van Pius* verciert hadden) sou men met ontsetting daar over niet wel mogen uytroepen? *O Goddeloosheid! ghy hebt den Hemel een Toneel gemaakt en Godt selve is uw geworden tot een drama, dat is een Spel-vertooning; en met 't geene Heilig is hebt ghy onder de Persoonen der Geesten* (hoedanige hy voorheen genoemt hadde, *Dionysius Vulcanus, Ceres, Neptunus Hercules,* en diergelijke by haar Gecanonizeerde menschen meer) *in de Comoedie gespeelt; de ware dienst van Godt en Religie door het by-gelove der Geesten dertel en vuil besoetelende.* Gelijk *Clemens Alexandrinus* omtrent *twee hondert* jaren na Christi Geboorte dit uytriep over de Heydenen in sijn *Protrepticus* of Vermaan-reden aan de Heydenen een weynigh over het midden.

§. 21.

Dus veranderen se mede de Heerlijkheid van den onverderfelijken Godt in de gelijkenis eenes Beelds van een verderffelijk mensch; om de roll' vol uyt te spelen; hoe verfoeyelijk het selve ook van *Paulus* wierd aangemerkt in het oude Heydendom, Rom. 1. vs. 23. en hoe grooten afkeer de *eerste Christenen,* selfs tot over de *seven hondert* jaren na de Geboorte onses Heylandts, daar van hadden; so dat *Johannes Damascenus,* anders

een groot Voorstander van Beelden en Schilderyen in sijn *4de* Boeck *de Orthodoxa Fide Cap. 17.* daar over dit voorstel deed. *Wie kan een repraesentatie maken van den onsienlijken on-lichamelijken en onafbeeldelijken Godt? Het is dan de uytterste dwaasheid en Goddeloosheyt de Godtheyt af te beelden.* En dat Paus *Gregorius de IIde* selve, hoe seer Hy ook yverde voor de Beelden, nochtans het *afbeelden* van de Godtheyt krachtigh verwierp, schrijvende; als de Kardinaal *Baronius* in sijn *Jaar-Registers* op het *Jaar 726.* getuygt; een Brief van na-druk daar over aan den Keyser *Leo Isaurus.* Doch dit in 't voor-by gaan.

§. 22.

Die geene, door welke dese *Canonizatie* eygentlijk wort volbracht is de *Paus.* Want, hoewel 'er in de Roomsche Kercke ook al gevonden worden die leeren; dat men dese macht aan de *Paus* onttrekken moest, en aan een *Algemein Concilium* eygenen, gelijk *Marsilius de Menandrino,* anders *Patavinus part. 2. defeus. pacis Cap. 21.* en hoewel se in 't *Consistorie* der Kardinalen wort besloten na een gewaandt ondersoek door haar en met haar, als wy gesien hebben; nochtans sy helpt die Vergadering de Paus niet by wege van *beperking* van des selfs macht, maar veel eer by wege van *bediening* en *raadtgeving,* seyt *Laelius Zecchus de Republ. Eccles. tit de statu Pontificis §. 11.* Waarom oock *Bellarmijn,* of hy wel voor heen hadde gestelt; dat die verklaring gedaan wierd van *de Kerck,* als wy dat hebben getoont; naderhandt evenwel *Lib. 1. de Eccles. Triumph. cap. 8. §. 4.* deselve opdraagt aan de *Pausen,* en 't selve bevestigt met de daden van *Leo de IIIde, Innocentius de IIde, Alexander de IIIde,* en van andere Pausen, die naderhant so vele in 't Register der Heyligen hebben overgebragt.

§. 23.

Ja indien men *Troilus Malvetius* geloven mag, *Tract. de Canon. Sanctorum, dubio tertio,* te vinden in *Oceano Iuris Tom. 14.* So heeft de Paus *so grooten magt in den Hemel, dat Hy een gestorven Mensch, wie Hy ook sou willen kan Canonizeeren, en in 't Register der Heyligen brengen, selfs tegens will' en danck van alle Bis-*

schoppen en Kardinalen. Voorwaar een *groote macht!* Hoedanigh een onsen Saligmaker als Middelaar, hem selfs noch niet heeft aangematight, doen hy *Matth. 2-. v. 23.* seyde: *Ht sitten tot mijne rechterhandt en tot mijne slinkerhandt en staat by my niet te geven, maar* (het sal gegeven worden) *dien het bereidt is van mijn Vader.* En wy konnen niet denken, dat ymandt ter Wereldt 't selve sigh sou hebben derven aanmatigen buyten het Oude *Heidendom;* of het mocht zijn den Grooten Anti-christ, *de Mensche der Sonde, de Sone des Verderfs; die hem tegenstelt, en verheft boven al dat God genaamt, en als Godt ge-eert wordt; also dat Hy in den Tempel Gods gaat sitten, hem selven vertoonende dat Hy God is.* soo als Hy van Paulus wordt beschreven *2 Thess. 2. v. 3, 4.*

§. 24.

De *Eere,* die door sulk een *Canonizatie* aan de Heylige wordt opgedragen vervat *Bellarmijn Lib. 1. de Eccles. Triumph. 7. in seven* bysondere stukken, te weten; *1. Dat se in 't Register der Heilige worden aangeschreven,* om van alle voor Heylige erkent en dus genoemt te worden. *2. Dat se in de publyke gebeden van de Kerke worden aangeroepen. 3. Dat Kercken en Altaaren tot haar gedachtenis worden gebouwt. 4. Dat de Offerhanden so van de Eucharistye als van Lof en gebeden;* welke onder de naam van 't *Officie* en *Canonijke uyren* by de Roomsgesinde bekent zijn; *tot hare eere in 't openbaar aan Godt worden opgedragen. 5. Dat Feestdagen tot hare gedachtenis worden geviert. 6. Dat Prenten en Schilderyen van haar worden gemaakt met een seeker licht om haar hooft. 7. Dat hare Reliquien in kostelijke Kassen worden gesloten en in 't openbaar ge-eert.* Waar by wy uyt andere Schrijvers noch voegen: *Dat men aan haar mach geloften doen. By haar naam sweeren. Broederschappen onder haar naam en om haar te eeren oprichten;* en verder *aan haar toevertrouwen het opsigt over Koningrijken; Volkeren; Provincien; Steden; Beesten; Vruchten; Konsten; Wetenschappen; Ambachten; Siektens,* en wat diergelijke de Wereldt betreffende sa-

ken meer zijn. Blijvende alles in de *Roomsche* Wereld na de wijse van het *verouderde Heidendom* in dese dagen so nettjens onder de Roomsche Sancten en Sanctinnen verdeylt; dat het eene ey niet gelijker is aan het andere, als de verdeeling in de Veel-goderye der *Heidenen,* gelijk is aan de verdeeling van alles onder de *Roomsche* Heylige; en de aanbiddinge van de Heydensche *Daimones,* dat zijn hare verheerlijkt verklaarde wakkere Mannen; over een komt met den dienst, die men in 't Paus-dom de *Gecanonizeerde* Heylige toebrengt; als by andere gelegentheden, en insonderheyt over de stoffe van de *Aanbiddinge* der Heyligen uytvoeriger aangetoont wordt. Hier de tijdt niet zijnde, om 't selve verder te bevestigen.

§. 25.

De *grondvesten,* op welke sulk een *Canonizatie* rust, zijn 1. De voorgegevene *heiligheit in 't leven,* en 2. De gewaande *mirakelen by haar leven en na de doodt.*

§. 26.

Wat de *Heiligheid in 't leven* betreft, deselve, indien se oyt aan Godt sal wel behaaglijk en dus *ware* heyligheyt zijn, kan geene andere geschattet worden; als die haar grondt vindt in de Goddelijke bevelen geopenbaart en aan ons voorgeschreven in de H. Schriften; *die ons als menschen Gods konnen volmaken, en tot alle goet werk volmaaktelijk toerusten.* So dat 'er buyten die geen andere *regel* kan noch mach gesocht worden, om daar na de *heiligheyt* in 't leven af te meten. *Gal. 6. v. 16.* Zijnde alles, wat daar buyten als *heiligheyt* wordt geroemt, niet anders als loutere vruchten van *Superstitie* of *By-geloof,* waar door de *ware* heyligheyt ontsenuwt, *Gods Gebod krachteloos gemaakt,* en vervolgens *Godt te vergeefs ge-eert* (so niet t'eenemaal ont-eert) *wordt,* te weten; als men hier in opvolgt en leert *leeringen, welke Geboden van Menschen zyn,* gelijk onsen Heylandt dit eertijds bracht tot last van 't Bygelovige Pharisaïdom onder de Joden *Matth. 15. v. 6. 9.*

§. 27.

Ondersoekt nu hier na eens de gewaande *heiligheyt* van de Roomsgesinde. Als Sy die sullen gaan

uytcijfferen omtrent hare *Heilige,* so komt 'er naulijks yets anders voor den dagh, als het daaglijks leesen van de *Roose-krans* (daar van het Christendom tot over de 12 *hondert* Jaren na de geboorte van onsen Saligmaker niets heeft geweeten, hoewel se nu bykans is de *Voor-* en *Achtersteven* van 't Schip; welkers *ydelheid, opkomste* en *vermindering* in de Pater Nosters, my noch wel eens lusten mocht te ontdekken met alle der selver omstandigheden) en verder *Getyden,* die aan malkanderen hangen als een koorde van sandt. Het *dienen* van dese of geene Heyligh. Het doen van groote *Beedvaarten.* Het *quellen* en *vermageren* van 't lichaam, door een daaglijx onthouden van sekere soorten van spijse, en door de andere soberlijk te genieten, so dat gesontheyt en levens krachten somtijds daar door vervallen. Het *slaan* van sigh selfs met *koorden en prickelen,* dat 'er de doot selve wel is opgevolgt, en wat diergelijke *beuseleryen* en *poenitentiale* voorgegevene daden meer souden mogen zijn, doorgaans te vinden in de *Legenden* der *Heylige.*

§. 28.

Wanneer nu alle dese en diergelijke, hoewel oock *smertelijke* dingen voor 't Lichaam, beproeft zijnde aan de toetsteen van Gods woordt, bevonden worden geen gront in dat woordt te vinden, (gelijk de Rooms-gesinde noyt kennen versekeren met bewijsen) so konnen se ook geensins voor plichten *van ware heyligheyt* doorgaan; maar mach men daar aan met het *grootste regt* eygenen 't geene Paulus stelt, *Coloss 2. v. 18. Dat dan niemant u overheersche na sijnen wille in nedrigheyt ende dienst der Engelen; intredende in 't gene Hy niet gesien heeft, te vergeefs opgeblasen zynde door het verstant sijns Vleesches.* En 't vervolg van dien, *v. 20, 21, 22, en 23. Indien ghy dan met Christo de eerste beginselen der Wereldt zijt afgestorven; wat wordt ghy gelijk of ghy in de Wereldt leefdet, meet insettingen belast. Namentlijk en raakt niet, noch en smaakt niet, noch en roert niet aan. Welke dingen alle verderven door 't gebruik ingevoert na de geboden en leeringen der menschen. Dewelke*

wel hebben een schijn-reden van wijsheid in eygenwilligen Godsdienst en nedrigheyt, en in 't lichaam niet te sparen, doch en zijn niet in eenige waarde, maar tot versadinge des vleeschs.

§. 29.

En seker, indien sulke *ydele* en *sotte* dingen, buyten het woort van Godt, enkelijk op menschen goet-dunken gegrontvest, en soo verscheydene *onnatuurlijke* quellingen van 't Lichaam selfs tegens het Woordt (want *niemandt heeft oyt sijn eygen vleesch gehaat; maar hy voedt het, en onderhoudt het, gelijk oock de Heere de Gemeinte,* seyt Paulus; *Eph. 5. v. 29*) blijken en stukken waren van *ware* heyligheyt; so sou men de *Paus* en sijn *Consistorie* wel mogen heen senden na *Turkyen* en *Indiën,* om daar te Canonizatie *de Heylige,* onder so verscheydene *strenge Monnicke Orders* der Turken, en onder de *Brachmanes* by de Heydensche Indianen dewelke steets van dese, als van *grote Heylige* tegens de Christenen roemen. Immers wanneer men de daden van de Roomsche in dese tijden *Gecanonizeerde Heylige* in opsigt van een overgelovigh en Afgodisch bidden van strenge Vastens, van Beedvaarten, van 't Lichaam te quellen met straffe kledinge, en pijnlijke kastijdingen, en wat diergelijke in haar oordeel p*oe*nitentiale uytwerkingen meer mogten voorgewendt worden, eens sou in de waagschaal brengen met de so hoogh by de *Turcken* en *Indianen* gewaande *poenitentie* werken van hare *Heylige,* so souden se op verr' na, ja in 't hondertste gedeelte, die niet konnen ophalen. Deselve gaan door waan en bygelove wel so verr'; dat, wanneer hare Afgoden plechtelijk in processie worden omgevoert, sy uyt een blymoedige devotie ter eeren van den *Afgodt* haar oock wel voor den wagen nederwerpen, dus levendigh laten vertreden, en onder de raderen van de Wagen verpletteren; gelijk kennelijk is by sulke, die vermaarde *Reys-beschrijvingen* door die Oostersche Landen gelesen hebben. Het is daarom geen *ware heyligheit,* hoe seer sulk een strengheyt oock schittert in 't oogh van een *overgelovige Werelt;* dat men Godt wil die-

nen na eygen goedtdunken of menschelijke voorgeschrevene regels.

§. 30.

Maar als men nu buyten sulk een *bygelovigh* vasten en bidden, en het waarneemen van allerhande *ingebeelde* p*oe*nitentiale wercken, de daden en het leven van de Roomsche Gecanonizeerde Sancten, wat nader sou gaan uytpluysen; so souden onder die *Heylige* oock wel te vinden zijn *onheylige Oproermakers,* en *onnatuurlijke Vervolgers en Bloedvergieters* van onnosele Christenen, na 't voorbeelt van Joodsche en Heydensche wreede menschen.

§. 31.

Het eerste stuck vindt men bevestigt met het voorbeelt van *Thomas Becket, Aartz-Bisschop van Cantelbergh,* over het midden van de 12de Eeuwe. Dese is in een vol Parlament, by sijn tegenwoordigheyt, van de Bisschoppen uytgeroepen voor een *Verrader, Falsaris,* en *Wederspannige,* die, na dat Hy so vele weldaden van *Hendrick de tweede* sijn Koninck ontfangen hadd, nu aan hem weygerde sijn *tydelijke eere en schuldige gehoorsaamheyt,* die hy noch onlanghs aan den Koninck met eede gezwooren hadd': Die, als Hy hier in, sigh op den Paus verlatende, onversettelijk bleef, eyndelijk van vier Edelen, die dit niet langer konden dulden, of ook wel daar toe mochten opgemaakt zijn, op sijn over stoute uytdagingh *onwettiger wijse* is gemassacreert en om 't leven gebracht, gelijk de beschrijvinge van sijn *geheele Levens bedrijf* uyt eygene Roomsche Schrijvers en ook andere opgemaakt, omstandelijk te vinden is by *Corput* in sijn 1ste deel van de *Goddelijke Vierschare.* Maar desen *Wederspannigen* Aartz-Bisschop is korts na sijn doot van Paus *Alexander de IIIde,* omtrent het Jaar 1170. als een *overgrooten Heyligh* Gecanonizeert geworden; niet tegenstaande vele van de *Sorbonne* tot Parijs; wanneer de *Quaestie,* of *Thomas* verdoemt of saligh was, by haar wierdt overwogen; verklaarden, dat Hy *verdoemt was;* als *Caesarius* schrijft *lib. 8. Dial. Cap. 69.*

§. 32.

Geen wonder; Hy hadd' de hoogheyt van de Paus boven Koningen en Vorsten van de Wereldt, en

dus mede boven sijn Konink van Engelandt willen doorsetten; en dit was het *wit,* 't welk dien hoogmoedigen *Alexander* geduurende sijn Pausdom enkelijk bedoelde; gelijk wel gebleken is binnen Venetien, daar Hy voor de Kerk-deure van *St. Marcus* den Keyser *Frederick de Iste* genaamt *Barbarossa,* de voet op de neck settede, met dese woorden uyt den 91. Psalm; *daar staat geschreven: Ghy sult over slangen en basilisken wandelen, leeuwen en draken sult ghy vertreden.* Dat deselve Paus omtrent Koninck *Hendrick de tweede* oock wel versekert heeft; wanneer Hy, hoe seer de Koninck ook in desen by den Paus protesteerde en zwoer, dat hy t' eenemaal onnosel was, en dat hem die daat van de Edelen seer hadde bedroeft; evenwel, om dat men twijffelde, of hy door 't uytspreken van *eenige woorden* over des Aartz-Bisschops bedrijf, daar toe niet wel aanleyding mocht hebben gegeven, seer zware lasten aan den Koninck opleyde, en onder andere *poenitentiale* werken oock dese als een *zielboete.* Dat Hy *barrevoets,* van *Londen* na *Cantelbergh,* ter besoek van het Graf van dese nieuwen *Heyligen Thomas* sou moeten gaan, en aldaar een *strenge* disciplijn ontfangen; gelijck oock geschiedt is in 't Jaar 1174. Wanneer de Koninck, komende in 't gesichte van de Kerck, daar *Thomas* lagh begraven, het bovenste gedeelte van sijn lichaam als een misdadige moest laten ontblooten, om van yeder der Monnicken en Religieusen, in een groote menigte daar tegenwoordigh, op sijn rugg' een slagh drie a vier met een roede te ontfangen, en ons verder gedwongen wierd om in een bykans ongelooflijke blinde gehoorsaamheyt te knyelen voor de doots beenderen van *Thomas,* en te aanbidden sulck een, die sigh in sijn leven tegens sijne rechtveerdige bevelen so wederspannigh hadd' opgestelt. Gelijk dit breder by *Corput* voornoemt te lesen is. Maar Koningen en Vorsten zijn in dese dagen so dwaas niet meer.

§. 33.

Over het *tweede* stuck, rakende so *bloedige vervolgingen* van onnosele Christenen; die de waarheyt Godts in de H. Schriften vervat onder weygering van

haar te onderwerpen aan de dwalingen van de Roomsche Kercke, betrachteden; dat sulke vervolgers eertijdts ook al in het *register* der Heyligen ter *aanbiddinge* gesteldt zijn; daar van kan men onder vele andere een exempel hebben in *Dominicus Gusman,* een Spangjart van geboorte, en de eerste *Oprichter* van de Dominicaner Order in het beginsel van de *13. Eeuwe;* wiens Moeder van hem zwanger zijnde sou hebben gedroomt: *Dat se zwanger was van een jongen hondt, die een brandende fackel in sijn mont droegh, en daar mee de geheele werelt verlichte en in brandt stack,* gelijck 't selve verhaalt wort in 't beginsel van sijn *Legende,* beschreven door *Jabobus de Voragine* Bisschop van Genua, en onder meer andere Schrijvers mede erkent *Bzovius* een Dominicaner Monnick die de Jaar-Registers van *Baronius* heeft vervolgt, op 't Jaar 1221. §. 13. sonder dat dese laatste dit evenwel vermeldt; dat sijn Moeder sulcks soude hebben gedroomt, seggende alleen: *Dat hy daar door voor heen is voorbeduyt en aangewesen geworden.*

§. 34.

Wy laten desen droom in sijn waarde en on-waarde; maar indien se waar is, so heeft sijn moort-basuyn tegens de so genoemde Waldensen of Albigensen, in Vrankrijck en aan Piedmontoyse grensen in 't beginsel van de 13. Eeuwe so sterck uytgeblasen, dat met 'er daat bekrachtight. Want door sijn ophitsen een vervaarlijck Oorlogs-vuur van nabuyrige Princen ontstoken zijnde, onder het uytroepen van een *Kruysvaart,* die men de *Heylige Ligue* noemde, tegens dese Belijders van Waarheyt; die niets bedoelden als een gerust leven onder haar Overigheyt, behoudens vryheyt van Conscientie; die men daarom *Ketters* noemde, en daar op, *na de wijse van Heydensche Vervolgers,* hondert verdichte schelm-stukken ten laste bragt, so heeft men duysenden en duysenden doen massacreeren, noch Vrouw noch Kinderen sparende; gelijck de Geschiedenis-boecken van die tijden vermelden. En dit is dien *groten Gecanonizeerde Heyligh,* de Vader van alle de P. P. Domincanen, en so vele *Heylige* als 'er van die Ordre mochten gecanonizeert

zijn. Dese twee staaltjes van naam en nadruck konnen als so veel proefstucken, uyt verscheyden andere uytgetrocken, voor de Roomsche Heyligheyt worden in bedenkinge genomen.

§. 35.

Maar nu sullen wy de sake noch wat nader komen, en de geheele *onsekerheyt* van die Heyligheyt overtuygende open leggen. Gestelt, doch niet toegegeven zijnde, dat die Gecanonizeerde *Sancten* al in uyterlijcke plichten, van Godt in sijn H. Woordt voorgeschreven, by haar leven hadden ge-yvert; souden se daarom als *ware ontwijffelbare* Heylige *voor Godt* moeten worden erkent? Voorwaar, geensins. Men sou verplicht zijn wel van haar te spreken, hare uyterlijke deugden te roemen, en na het oordeel der liefde wel van haar te gevoelen, te weten; als wy geen uyterlijcke tegen-blijcken tot haar nadeel hadden. Maar is het niet meermaals gebleken, dat men sigh daar by heeft bedrogen gevonden? Immers word tot de ware deugt vereyscht niet alleen een *uyterlijcke* plicht-pleging; maar ook een oprechte *inwendige* ziels gestalte. Doch van die, so als se in een *ander* sou gevonden worden, kan geen mensch ter werelt onfeylbaarlijk oordeelen. Dit heeft de Heere als een *Souvereyn Goddelijk voorrecht* alleen voor hem selfs behouden.

§. 36.

Wy worden in 't Goddelijke Woort wel onderwesen; dat een yegelijk *Belijder, indien hy niet eenigsins verworpelijk mocht zijn hem selven kan en behoort te beproeven, of hy in het gelove is,* en dat hy hem selven niet sou kennen, *indien hy niet sou weten, dat Jesus Christus in hem was.* 2 Cor. 13. v. 5. Ja dat de H. Geest als *een Geest van aanneeminge tot Kinderen met haren Geest getuygt, dat se Kinderen Godts zijn.* Rom. 8. v. 15, 16. Dat de Heere dus aan sijn Gunstgenoten sijn H. Geest schenkt als een *onderpandt van hare erffeniss tot de verkregene verlossingh tot prijs van sijn heerlijkheyt.* Eph. 1. v. 14. Doch dese kenniss in een *volle versekertheyt* van 't geloof omtrent den *inwendigen* staat van een *andere* kan daarom in hem geen plaats grijpen. Hier

gelt de vraag van Paulus 1 Cor. 2. v. 11. *Wie van de menschen weet het geene des menschen is, dan de Geest des menschen, die in hem is.* Maar die volstrekte of *onfeylbare* kenniss over den *inwendigen* staat van een *andere* komt, afsonderlijk van alle schepselen, alleen de Heere toe; *by welke het niet is gelijk de mensch siet, dewijl de mensch aansiet 't gene voor oogen is, maar de Heere het herte aansiet.* 1 Sam. 16. v. 7. Immers seyt Godt selve Jerem. 17. v. 9, 10. *Arglistigh is het herte van een mensch, ja doodelijk is het; wie sal het kennen? Ick doorgronde het herte, en beproeve de nieren, ende dat om een yegelijk te geven na sijne wegen, na de vrucht sijnder handelingen.* Op dese gront nu die t' eenemaal *onverwrikbaar* is, stellen wy vast, dat niemandt sonder onmiddelijke openbaring van Godt kenniss kan hebben van eens *anders inwendige* ziels-staat, en dat wy over sulks voor geen *ware Heylige* onfeylbaar konnen erkennen, als sodanige, over welke Godts Geest, die Propheten, Evangelisten en Apostelen, als *Heylige Mannen Godts* onfeylbaarlijk *gedreven heeft,* 2 Petr. 1. v. 21. in de H. Schriften sijne getuygnissen uyt levert.

§. 37.

Laat dan den Roomschen Bisschop eerst uyt het H. Woort bewijsen; dat aan hem beloften gedaan zijn, dat Hy in sulke verklaringe noyt feylen sal; of ook, dat Hy t' elkens in sulk een pompeus en plechtelijck voorval onmiddelijk van Godts Geest word gedreven; dan sal hy in dit stuck eerst *ontwijffelijk* mogen worden gelooft. Maar dit is hem in eeuwigheyt onmogelijk.

§. 38.

Wat men hier oock relt van de *macht der sleutelen* aan *Petrus,* en voor al nu aan de *Paus,* als een Opvolger van Petrus, toevertrouwt; is louter ydelheyt, en een stoff, die by andere voorvallen in haar groot misverstant by onse verschils-verhandelingen word ten toon geleyt. Immers kan daar uyt op generhande bedenckelijke wijse besloten worden, dat de Paus of *alwetende* wordt, of *herten en nieren kan doorgronden;* of *onmiddelijke openbaringe* ontfangt van Godts Geest over eens anders *inwendige* staat; of oock toegank krijgt

tot den Hemel, om onder het geselschap der Heyligen te soeken; wie daar is, en wie 'er niet is; of hoedanigh de een of d'andere meer of min verheerlijkt is, en de meeste toegank heeft tot Godts genaden Throon; en nochtans moest ten minsten *een* van dese stucken vast staan, sal niet alles in de *Canonizatie* op 't hoogste onseker en verwart zijn.

§. 39.

Maakt nu verder uyt de stucken over 's levens heyligheyt van Roomsche Sancten, hier voor bygebracht, een korte betrecking, vergelijkt die eens met de *gewaande* heyligheyt van de Oude Phariseen ten tijde van onse Saligmaker; en ghy sult by de Roomsche Heylige niets meer konnen vinden, als men oudtijts gevonden heeft by de Phariseen die by onsen Heylandt wierden afgekeurt.

§. 40.

Soekt ghy een *streng* en *beperkt* leven na de geboden van menschen, door *vasten* en het *stippelijk* opvolgen van 't gene aan haar van de Voorvaderen was aanbevolen? Ghy vindt het daar. Immers hoort men by *Lucas* in sijn Evangelium Cap. 18. v. 11, 12. een Phariseer Godt danken; *Dat hy niet was gelijk andere menschen; dat hy tweemaal ter week vastede, en dat hy thiende gaf van alles, wat hy besat. Oock* getuygt Christus Matth. 23. v. 23. en 24. van haar: *Dat se verthienden de munte, de dille en het kumijn, en ondertusschen nalieten het swaarste van de Wet het oordeel en de barmhertigheyt, en het geloof. Dat se de mugge uyt zygden, en den kemel doorswolgen.*

§. 41.

Soekt ghy groote *yveraars* voor een *bygelovige* Godsdienst, die geen moeyte spaarden, om andere tot deselve over te brengen? Ghy hebt se onder haar. v. 15. seyt Jesus: *Dat se Zee en Landt omreysden, om een Jodengenoot te maken, en als hy het geworden was, so maakten sy hem tot een kindt der Hellen, tweemaal meer dan sy waren.*

§. 42.

Siet ghy om na *tegenstanders* van Godt en waarheyt, die op de Goddelijke openbaring in 't Heylig Woort is gegrontvest: sulke komen oock te voorschijn

v. 13 alwaar staat: *Ghy sluyt het Koninkrijk der Hemelen voor de menschen, vermits ghy daar niet ingaat, noch die gene die ingaan souden, niet laat ingaan.*

§. 43.

Soekt men *bloedige Vervolgers* tot de doot van sulke, die de waarheyt verdedigden en voorstonden, ende onder voorwendsel van Ketteryen tegens de instellingen en stokregels der selve Vaderen te weeren en uyt te roeyen? Oock daar sullen se u ontmoeten in 't 34. vers: alwaar Christus seyt: *Dat se sommige van de Propheten en Wijse en Schriftgeleerde, die hy tot haar sou senden, dooden souden en kruycigen, en sommige uyt de selve souden geesselen in hare Synagogen, en van stadt tot stadt vervolgen.*

§. 44.

Soekt ghy *groote Heylige* in een *uytterlijke* schijn, die, hoewel het Jodendom in die tijdt seer vervallen was, evenwel noch al aan de handt hielden eenige *uytwendige* werken van Godt, in sijn Wet voorgeschreven, doch met overgelove vermengt? Oock daar sult ghy niet te vergeefs soecken of mis-tasten. Matth. 6. v. 3, 4, 5. getuygt den Heylandt: *Dat wanneer se aalmoessen deeden, sy voor haar lieten trompetten in de Synagogen en op de straten, om van menschen gesien te worden. Die wanneer se baden gaarne baden in de Synagogen en op de hoecken van de straten, en dat staande, om van menschen gesien te worden. Welke meynen, dat door middel van een ydel verhaal van woorden en door de veelheyt van dien sullen geholpen worden:* (rapport tot den *Rosekrans van Dominicus,* daar in men t'elkens bidt *vijfthien Pater nosters, en hondert en vijftigh Ave Marias,* en ten bewijs deselve opentlijk aan de handt of aan den gordel draagt). *Die,* gelijk wy verder Matth. 23. v. 5. lesen, *hare gedenk-cedels breet maakten en de soomen van hare klederen groot* v. 6. *Die de voor aansittingen in de maaltijden beminden, en de voor-gestoelten in de Synagogen* v. 7. *Oock de begroetingen op de markten, en om van de menschen genaamt te worden Rabbi, Rabbi.* Wat dunkt u? souden niet sulke pr*ae*cise yveraars, ander voorwendsel van ware Godtsdienst, voor hare

Vaderlijke insettingen, voor groote *heylige* moeten en mogen doorgaan? En sou het *overgelovige* Pausdom wel nadruckelijker blijken voor de hare konnen voortbrengen? Immers hebt ghy hier *straffe mannen* ten opsicht van een *ingetogen* en *naeuw beperkt* leven; *groote* en *bloedige yveraars* voor hare dwalingen, en selfs *onbesproken Opvolgers* in 't uyterlijke van eenige Goddelijke geboden, hoewel door overgelove besoetelt. Maar waren se daarom *ware* Heylige? O! verre van daar.

§. 45.

Hoort, wat lof en roem haar Christus geeft; (Christus, segge ik, die als *ware Godt* niet van noden hadd', *dat yemant getuigen sou van den mensch, also hy selve wist wat in den mensch was.* Joh. 2. v. 25.) Hy noemt se meer als eens *geveinsde* Matth. 23. *Blinde Leytslieden der blinde* v. 24. Ja *een slangen en adderen gebroetsel. Die de Helsche verdoemeniss niet souden ontvlieden* v. 32. *Die het buitenste des drinkbekers en des schotels reynigden, maar van binnen waren vol van roof en onmatigheyt* vs. 25. *Die de wit geplaasterde graven gelijk waren en van buiten wel schoon scheenen; maar van binnen waren vol doots-beenderen en allerley onreinigheyt. Die oock alsoo van buiten den menschen wel rechtveerdigh scheenen, maar van binnen vol geveinstheyt en ongerechtigheyt waren* v. 27, 28. Vergelijkt hier op nu de *uitterlijke* blijken over heyligheyt, so van *dese* als van *geene* met malkanderen, en maakt dus eens de rekeninge en 't besluyt op over de *sekerheyt* of *onsekerheyt* van *Roomsche* Heylige; en ghy sult bevinden dat 'er voor een mensch geen staat met allen op te maken is.

§. 46.

Gaat nu al verder, en doet eens naeukeurigh ondersoeck over so *veele mirakelen* of *wonderen,* die aan de Roomsche Heylige *in haar leven* en *na de doot* ge-eygent worden als de *tweede grontsteen,* waar op de *Canonizatie* wort gevestigt, en ghy sult deselve oock in dit stuck sonder sekere gront vinden, volgens der Rooms-gesinden eygen stellinge.

§. 47.

Merkt daar toe aan, dat hoewel daar toe de

mirakelen in 't leven en na de doot by malkanderen voegen, en het werk te sekerder stellen als se *die beyde* voor hare Heylige konnen by-brengen. Sy evenwel de meeste staat maken op de *mirakelen na de doot.* In so verre; dat yemant wel kan gecanonizeert of tot een Heyligh verklaart worden, of schoon hy geen mirakelen heeft gedaan in sijn leven; maar niemant, so 'er geen mirakelen van hem te voorschijn komen *na sijn doot.* Voor reden gevende: *Dat de Quade noch in leven zijnde oock wel mirakelen doen; maar na de doot geene andere wonderen konnen doen, als Godts Vrienden en die waarlijk heyligh zijn.*

§. 48.

Maar al sulk *voorgeven van mirakelen,* het zy *in 't leven het zy na de doot,* vervalt na goet ondersoek van self, en is om der selver ydelheyt, die wy vervolgens sullen aantoonen, niet een halve stuyver waardt. Oock kan men *uyt de H. Schriften* niet bewijsen, dat eenige *Apostelen,* of *Evangelisten,* of *Martelaren* mirakelen *na haar doot* hebben gedaan; die nochtans *alle* so van ons als van de Roomsgesinde voor *ware* Heylige en verheerlijkte worden erkent, en verder als sodanige in de Roomsche Kercke aangebeden. Gelijk dan al mede uyt de *Kerkelijke Historie* van de *eerste drie hondert jaren;* wanneer men noch van geen *aanbiddinge der Heyligen* wist; niet kan worden goet gemaakt: Dat de eerste Leeraars der Kercke en Martelaars, als *Ignatius, Polycarpus, Justinus Martyr, Iranaeus, Cyprianus* en diergelijke, die oock nu van de Roomsgesinde als verheerlijkte heylige Godtsdienstelijk ge-eert worden, *na haar doot* door mirakelen zijn verheerlijkt geweest. En noch veel minder is het bewijselijk; dat Godt mirakelen *na yemants doot* sou hebben gestelt tot *Kentekenen* van des selfs *ware* heyligheyt of heerlijkheyt, en tot een gront van sijn *aanbiddinge.* 't Welk nochtans voor af sou moeten vast staan; eer men sulke Roomsche gevolgen daar uyt sou mogen trekken, of so een groot gevaart, als de *Canonizatie der Heyligen* met den aankleven van dien is, buyten gevaar van bouwval, daar over konnen

oprigten; te meer, dewijl, gelijk *Eccius;* onder meer andere; in sijn *Enchiridion Cap. 15.* omtrent het eynde erkent: *Dat de H. Geest de eerbewijsingh aan de Heylige met geen uitgedrukte Schriftuur heeft willen leeren, maar dat hy heeft geleert door mirakelen en hulp bewijsen der Heylige, dat sulke versterkte in 't geloof door gebeden tot haar uytgestort moesten ge-eert worden.* In 't Latijn: *Noluit Spir. Sanctus expressis Scripturis docere venerationem Sanctorum; sed ejusmodi firmatos in fide, docuit per miracula & Sanctorum auxilia, fusis ad illos precibus venerandos.*

§. 49.

Voorwaar een geheel *averrechtse* manier van onderwijs; dat men sonder een voorgaand wel versekert bewijs over eenigh leerstuck uyt mirakelen en uytkomsten sou willen besluyten, dat het eene of 't andere Godt aangenaam was, en in sijn dienst moest worden waargenomen. Immers hebben alle getrouwe Dienstknechten en Mannen Godts, onmiddelijk door Godts Geest gedreven, eerst de Leere of 't bevel haar van Godt gegeven gepredickt en overtuygende verkondight, en daar na ten meerder luyster en glantz met wonderen bevestigt; maar noyt eenigh hooftstuck 't welk voor heen aan haar niet was geopenbaart uyt eenige wonderen besloten of vast gestelt. Indien oyt de Apostelen desen *dienst aan de Heylige* in hare onfeylbare en van Godt ingegeven Schriften hadden voorgeschreven, en dat men dan verder *ware* wonder-werken tot opwekkinge in den dienst konde daar stellen; wy souden 'er alsdan niets tegen hebben. Maar dewijl zy selfs moeten erkennen, dat noch *Propheten,* noch *Evangelisten* noch *Apostelen* in de H. Schriften, so van 't Oude als van 't N. Testament, yets daar van hebben nagelaten, so kan met geen reden uyt mirakelen (gestelt, dat 'er eenige omtrent de begraafnis-plaatsen van Oudtijts Heylige mochten gebeurt zijn) besloten worden, dat men se daarom ter aanbiddinge sou moeten Canonizeeren.

§. 50.

Leest men niet (om dit noch meer overtuygende aantedringen) in 't 2*de* Boek der Koningen *Kap. 13. v. 21.* Dat het geschiedde, als sy een man begroe-

ven, en de begravers een bende sagen; Sy van schrik en verbaastheyt *dien dooden Man* haastelijk *wierpen* in het Graf van de Propheet *Elisa; en doe die Man daar in quam en het gebeente van Elisa aanroerde,* dat *hy levendig wierdt en op sijn voeten rees.* Maar wie isser oyt gevonden onder het Joodsche Volk, die hier uyt heeft derven vast stellen; dat de Propheet daarom moest worden aangeroepen; of door jaarlijkse Beedvaarten sijn dootsbeenderen Godtsdienstelijk ge-eert; of oock by vervolg daar heen meer dooden gebragt, om door 't aanraken van de beenderen des Propheets opgewekt te worden. Want het geene de Heere somtijts op een buyten gewoone en boven natuurlijke wijse om bysondere redenen doet, kan of mach geensins geleyt worden tot een gront-vest van een Leerstuck, dat Godt voor heen niet uytdrukkelijk heeft voorgeschreven.

§. 51.

Sulx was de bedrieglijke onderneeming van valsche Propheeten, daar voor Moses het Israëlitische Volk so nadrukkelijk waarschouwt, *Deuter. 13. v. 1, 2, 3.* als hy seyt: *Wanneer een Propheet ofte Droom-dromer in 't midden van u sal opstaan, en u geven een teeken of wonder; ende dat teeken of wonder komt dat hy tot u gesproken hadde, seggende: Laat ons andere Goden, die gy niet gekent en hebt, navolgen, ende hen dienen: Ghy sult na de woorden van dien Propheet, ofte na dien Droom-dromer niet hooren: Want, de Heere uwe Godt versoekt u lieden, om te weten, of ghy den Heere uwen Godt lief hebt met u gantsche herte en met u gantsche ziele.* Daar heeft men wonderen en teekenen van een *valsch Propheet* gegeven, en ook met de uytkomst dadelijk bekrachtight, ter versekeringh van *Afgoderye* tegens Godt en sijn waarheyt aanlopende, van Godt selve bestiert en toegelaten ter *beproeving* van sijns volks stantvastigheyt aan de gesonde Leere. Even 't selve betuygt Christus, *Matth. 24. v. 24, 25.* en waarschouwt sijn Kercke daar tegens, seggende: *Daar sullen valsche Christi en valsche Propheten opstaan, en sullen groote tekenen en wonderheden doen, also dat sy (indien het*

mogelijk ware) oock de Uytverkorene souden verleyden. En welke overgroote dingen eygent den Apostel Johannes niet al toe aan *dat Beest, 't welk uit de aarde opquam, en twee hoornen hadd' des Lams hoornen gelijk, en het welk ondertusschen sprak, als de Draak* in het Boeck van sijn *Openb. Cap. 13. v. 11, 13, 14. Het doet grote tekenen,* seyt hy, *so dat het ook vyer uit den Hemel doet afkomen op de Aarde voor de menschen; ende verleyt de gene die op de aarde woonen door de tekenen, die het selve te doen gegeven zijn in de tegenwoordigheyt van het Beest.* Hoort desgelijks Paulus eens spreeken van den den grooten Antichrist. *2 Thess. 2. v. 9, 10. Dat sijn toekomste was na de werkinge des Sathans in alle kracht en tekenen en wonderen der leugen, en in alle verleydinge der onrechtveerdigheyt in de gene die verloren gaan.* Waar over *Bonaventura Serm. 2. Domin. adventus,* van den Antichrist geen ongegronde aanmerkinge voortbrengt; dat se wonderen der *Leugenen* genoemt worden, *niet om dat Hy geen ware tekenen doen sou; maar hebbende opsigt op sijn oogmerk, om dat Hy se doen sou, op dat hy de leugen soude aanraden.*

§. 52.

Om welk alles *Tertulliaan* een Leeraar der Kercke omtrent *twee hondert* Jaren na Christi geboorte, rondelijk *Lib. 3. contra Marcionem* niet verr' van het begin verklaart: *Dat Christus het getuygeniss der wonder-tekenen alle gesagh benomen heeft: Want als hy seyt, dat 'er vele sullen komen en wonderen doen, die evenwel on-aanneemlijk zyn; so toont hy, hoe temerair of lichtveerdigh het gelove is aan tekenen en krachten; als ook seer licht zynde voor valsche Christi.* Nochmaals in sijn *Tractaat de praescript.* by my *Cap. 17. De Ketters,* seyt hy, *sullen daar-en-boven toewerpen vele dingen over het vermogen van een ieder Ketters Leeraar; dat se op het hoogste het gelove van hare Leere hebben bevestigt, dooden opgewekt, verswakte versterkt, toekomende dingen te kennen gegeven, dat se billick souden mogen gelooft worden Apostelen te zyn; even of oock dit niet geschreven was, dat 'er veele souden komen, die oock seer groote*

krachten souden doen om het bedrogh van een verdorven Prediking te bevestigen. Desgelijx merckt *Hieronymus* een Leeraar in de *vierde* Eeuwe aan, *in Comment ad Gal. Cap. 3. Dat ook onder die welke de waarheyt van het Euangelium niet hebben, geseit worden krachten te werken; gelijk onder die, welke de Heere niet volgende in sijnen name tekenen deden. Als Johannes ten hoogsten klaagt: Meester, wy hebben gesien, dat iemand in uwen naam de Duyvelen uitwerpt, en wy hebben 't hem verboden, om dat hy met ons niet volgt; dit is tegens de Ketters, welke meinen dat haar geloof daar uit bewesen wort, indien se eenigh teeken doen. Die als se gegeten en gedronken hebben in den name des Heeren (want oock zy hebben een heyligh schendinge altaar) en door het aanroepen van den Saligmaker roemen vele tekenen gedaan te hebben, sullen hebben verdient in den dagh des oordeels te hooren: Ick hebbe u noyt gekent, gaat wech van my ghy die ongeregtigheyt werkt.* Voorwaar seer nadrukkelijk is het, dat Hy sulke hier oock voor *Ketters* uytroept, welke meynen, dat, als zy *eenigh teeken* hebben te voorschijn gebracht, daar mee *haar geloof beproeft* en bewesen wort. Hoort al mede hier over *Augustinus* in 't begin van de *vijfde* Eeuwe *Tract. 13.* in Joh. *Cap. 3.* Wanneer men seyde: En *Pontius heeft een mirakel gedaan, en Donatus heeft gebeden, en Godt heeft hem van den Hemel geantwoort;* So antwoort *Augustinus* met dese woorden; *Laat niemant u Fabelen verkopen.* En een weynigh lager, *tegen sulke Wonder-blasers (mirabiliarios) heeft my mijnen Godt voorsigtig gemaakt, seggende: In de laatste dagen sullen 'er valsche Propheten opstaan, doende tekenen en wonderen, op dat indien 't kan geschieden sy ook de Uitverkorene verleiden. Siet ik hebb' het u voorseyt. Derhalven heeft ons de Bruydegom voorsigtigh gemaakt, die ook door mirakelen niet moeten verleidt worden.* En hoe duydelijk stelt *Theodoretus* omtrent het midden van de *vijfde* Eeuwe dat vast. *Quaest. 12. in Deuter.* seggende: *Wy worden hier onderwesen, dat men op geen wonder-tekenen heeft acht te nemen, wan-*

neer Hy, die deselve doet, iets leert, dat tegens den dienst van Godt strydig is.

§. 53.

Slaat men hier over na de *Kerkelijke Historie,* so vindt men het voorgemelte daar met *voorbeelden* bekrachtigt. Immers verhaalt *Socrates lib. 7. Histor. Eccles. cap. 17.* Dat wanneer aan *Paulus een Novatianer Bisschop* eens seekere Joodsche bedrieger was voorgekomen, *die meermaals gedoopt zijnde nochmaals van hem versocht gedoopt te mogen worden; alle het water door een Goddelijke kracht schielijk uyt het Doop vat was verdweenen.* En *Sozomenus* schrijft *lib. 1. Cap. 14.* van een sekere Monnick *Eutychiaan* genoemt: *Dat Hy, hoewel een voorstander van de Secte der Novatianen, nochtans een deelgenoot is geworden aan de Goddelijke genade; dat hy oock siekten heeft genesen, en so grote wonderdaden gedaan, dat hy door de deught welke in sijn leven uitblonk, oock Constantijn selve tot een Vriendt gekregen heeft.* Hy verhaalt daar oock verder; dat, als deselve *Eutychiaan* eens een *Officier* in de gevankenisse opgesloten, wilde gaan besoeken; *de geslotene deuren van selfs voor hem zijn opgegaan, en de banden van de gebondene afgevallen.* Gelijk dan 't selve oock te vinden is by *Socrates lib. 1. Cap. 9. Histor. Eccles.*

§. 54.

Doch om Partyen overmaat te geven, so sullen wy het ontsakken van dese losse sand-gront selfs noch uyt hare *eygene Schryvers* gaan ten toon leggen. Hoort dan eens *Ferus* een beroemde Franciscaner Monnick en eertijts een groot Prediker onder haar, over *Matth. 24. Het geloof seyt hy en moet niet bewesen worden uit de mirakelen, maar de mirakelen uit het geloof.* By gevolge so moet eenigh leerstuck voor af sijn grondigh en overtuygend bewijs hebben, eer men mirakelen daar toe mach voorwenden. En seer merkweerdigh is hier toe de verklaring van de Jesuit *Maldonatus* over *Matth. 7. v. 22.* Daar Christus seyt: Veele sullen te dien dage tot my seggen: *Heere, Heere, en hebben wy niet in uwen naam gepropheteert, en in uwen naam Duyvelen uitgeworpen en in uwen naam vele krachten gedaan.* Over welke

woorden gemelte Jesuit aldus schrijft: *Uit dese plaats selve wort lichtelijk besloten, dat die valsche Propheten van welke Christus spreekt ware mirakelen sullen doen, dat zy waarlijk hebben gepropheteert, waarlijk de Duyvelen uitgeworpen. Want Christus en antwoort niet dat se liegen; maar dat hy haar, hoewel zy die dingen gedaan hadden, niet en kent. En de reden vordert, dat Christus te kennen geeft dat sy ware mirakelen doen sullen; want het sou niet te verwonderen zijn, indien hy antwoorde aan die gene, welke geen ware maar valsche mirakelen souden gedaan hebben ick hebb' u noyt gekent; Maar het was grotelijx te verwonderen, dat hy die, welke ware mirakelen gedaan hadden, sulk een antwoordt gaf. Het sou ook niet groot zijn, indien Hy ons vermaande, dat wy niet souden geloven aan sulke die valsche mirakelen deden. Maar geheel iets groots en te verwonderen, dat Hy vermaant, dat wy de valsche Propheten niet geloven moeten oock als zy ware mirakelen doen.* Na dat hy voor heen hadd' verklaart: *Dat Chrysostomus, Hieronymus, Euthymius en Theophylactus met veele exempelen bewesen dat oock door ongelovige menschen ware mirakelen gedaan wierden.*

§. 55.

Dit wort ook al toegestemt van de Jesuit *Martinus Delrio Disquis. Mag. lib. 2. q. 7.* betuygende: *Dat oock van bose menschen en die qualijk van 't Gelove gevoelen somtijds mirakelen gedaan zijn, en dat Godt somtijds gewoon is oock dese genade genadelijk aan sodanige te schenken: Maar sulx tot beproeving van 't ware geloof. En dat Godt door ongelovige mirakelen uitwerken kan.* Gelijk dan even so spreekt *Stapleton* een Engelsche Jesuijt en Professor te Douay mede vast; *In Prompt. Moral. Dom. 24. post Pentecosten num. 4.* als hy seyt: *Voorwaar tot groter beproevinge van de gelovigen, so sal niet alleen den Antichrist selve, en des selfs naaste Voorlopers; Ja alle Ketters niet anders als de Tovenaars onder de Goddelijke toelatinge ware mirakelen konnen uitwerken.*

§. 56.

Desgelijks erkent de Jesuijt *Josephus à Costa,* over de mirakelen, die den *Antichrist* doen sou met een

grote uytbreydinge, *de temp. noviss. Lib. 2. Cap. 18. Dat Hy niet alleen sal die verschrickelijke dingen verrichten,* namentlijk; het vyer doen nederdalen van den Hemel, en haastige stort en plas-regens doen voort komen enz. *maar hy sal oock dese andere, eigen aan de Evangelische en Apostolische tijt, vol van goed-dadigheit en soetigheyt verrichten, dat hy de siecke geneest, de gequetste schadeloos stelt, de hongerige van een kleine stoffe voedsel verschaft, de wrede geesten van de besetene uitdrijft, en andere behulpsels van een Goddelijke kracht als door een Goddelijk gesagh volbrengt.* Hy bevestigt dat met het gesagh van den Apostel *Petrus* uyt *Clemens Romanus,* en met het getuygniss van *Hyppolitus Martyr;* waar na hy deselve uyt de bygebrachte Schrijvers in 't bysonder optelt, alle so groot zijnde, dat se alle verwonderinge te boven gaan. Waarom deselve *Josephus Acosta* in 't selve Boeck *de novis. temp. lib. 3. v. 3.* sijn verdere verklaringe over de mirakelen geeft met dese woorden: *Stoutelijk derve ick seggen, dat alle mirakelen ydel en te vergeefs zijn, het en zy, dat se van de H. Schrift goed gekeurt worden, dat is een leere hebben over een komstig met de Schrift; maar de Schrift is op sich selven het onoverwinnelijkste bewijs.* En seker die redekaveling staat om voor by gebrachte redenen wel op sijn beenen.

§. 57.

Want konnen *Ketteren;* ja sal den *Antichrist* selve *ware* mirakelen doen, en sal sulx volbracht worden onder de wijse en rechtvaardige bestieringe van God om sijn Volk in hare stantvastigheyt en vasthoudinge aan sijn voorgeschreven woort te beproeven? gelijk wy 't selve nu uyt de *H. Schrift,* uyt de Leere der *Oudt-Vaderen,* uyt de *Kerkelijke Historie,* en uyt so veele vermaarde Roomsche Schrijvers hebben daar gestelt. Welke kracht kan 'er dan overigh blijven in de mirakelen, om *buiten het woort* van Godt eenigh *Leerstuck,* of yemants onfeylbare *heyligheyt* of *rechtsinnigheyt,* daar mede te bevestigen. Voorwaar hy moet sijn neus niet wel gesnooten hebben, die dit sou aan een verstandigh mensch of conscientieuse Opmerker derven versekeren. Ja het isser

so verr' van daan, dat, wanneer mirakelen worden voorgewendt over het eene of 't andere stuck, dat in 't Goddelijke woort sijn grondt niet vindt; sulke Mirakel-blasers op de hier voorby gebrachte bewijs-stukken by alle sulke die trouwe en liefde tot Godt en sijn waarheyt hebben, moeten verdacht gehouden worden als *Bedriegers* en werktuygen van den *Antichrist,* door welke Godt wil beproeven de onverwrikbare stantvastigheyt van sulke, die hem lief hebben.

§. 58.

Doch mochten Roomsgesinde seggen, alle dese voorgemelte bewijsen sien op *mirakelen in 't leven,* en wy bedoelen voornamentlijk in de *Canonizatie* de *mirakelen na de doot.* Maar wy konnen geen redenen sien, waarom indien Ketteren, die *ware wonderen* konnen doen *in haar leven* door het Goddelijk bestier, tot *beproevinge* als vooren, gelijk wy reets uyt Roomsche Schrijvers hebben bewesen, sy die wonderen door *deselve* Goddelijke schikkinge niet souden ten *selven* eynde konnen doen *na haar doot.* Doch dit wort ook al in de Kerkelijke Historie bevestigt met het exempel van den Ketter *Macedonius,* waar van *Cedrenus* getuygt, en van de Kardinaal *Baronius,* op het Jaar 525. Num. 50. verhaalt: *Dat deselve als hy nu in 't Graf sou worden geleyt, eer sulx volbracht wierd sijn rechterhandt opgeheven, en met het teeken des Kruyces het Graf verzegelt, en na sijn doot veele van siekten genesen heeft.* Verder getuygt *Septem-castrensis, lib. de moribus Turc. cap. 14. Dat de Religieusen der Turken veele mirakelen doen, so doot als levendigh zijnde.* Welke sekerheyt magh 'er dan gemaakt worden ter bevestigingh van eenigh niet beschreven *leerstuck* (in dese tijdt, daar Godt den wegh der Saligheyt so ten vollen heeft geopenbaart door een onvergelijkelijke fakkel van sijn Woort) of ter bevestigingh van *ware heyligheyt of heerlijkheyt* van dese of geene op wonderen *in 't leven of na de doot?* Voorwaar geen met allen; so als een *verstandige* en *onsydige* opmerker uyt 't geene hier voor is by gebracht, overtuygende genoegh kan besluyten.

§. 59.

Maar al verder: Hoe veele wonderen konnen 'er niet worden gewrocht door de Duyvel, die seer bezwaarlijk van *ware* mirakelen konnen worden onderkent? De Jesuijt *Josephus Acosta* seyt *de noviss. temp. lib. 2. Cap. 19.* Dat om sulks te onderscheyden vereyscht wort *een grote wijsheyt, en een seltsame Goddelijke gave.* De Kardinaal *Bellarmijn* schrijft *Lib. 4. de Notis Eccles. cap. 14. Dat het ons niet bekent is met die sekerheyt die geen valsheyt kan overworpen zijn, dat* (hy handelt daar van een mirakel) *het geen bedrogh van een Duyvel is; want de Duyvel, alhoewel hy niet waarlijk mirakelen doen kan* (Let; dat dit sijn bysonder gevoelen is tegens sijn med-gesellen aan) *nochtans kan hy waarschijnlijk de grootste dingen doen:* hoewel hy daar seer *vermetelijk* de sekerheyt van eenigh mirakel opdraagt aan de goetkeuring van de Kerk; even of die in diergelijke verklaringen t' eenemaal onfeylbaar was. De Kardinaal *Toletus* getuygt over *Joh. cap. 3. annot. 2. Dat de Duivelen veele dingen konnen doen boven de menschelijke krachten, welke mirakelen schijnen te wesen, en somtijts zijn.* Dit is immers gebleken in de *Egyptische Tovenaars,* waar van *Exod. 8.*

§. 60.

Wie sou anders niet verset staan over het geene *Valerius Maximus* verhaalt *lib. 8. cap. 1.* van een Heydensche *Vestale Maagt, die met een seef het water geschept en daar in behouden heeft?* En dat *Silius Italicus,* van den tweeden Punischen Oorlogh schrijvende, vermelt van een *Vestale Maagt; Dat alleen met haar Gordel een Schip heeft aangebracht, dat door geen kracht van menschen kon worden bewogen.* Oock leest men by *Suetonius in Vespasiano,* dat den Afgodt *Serapis* een blinde en kreupele in den droom hadd' versekert; dat wanneer dese Heydensche Keyser in de oogen van de blinde sou hebben *gespuwt,* aan de selve van het *gesigt* sou worden herstelt; en dat de verminkte sijn gesonde leden sou machtigh worden; wanneer de Keyser hem enkelijk met de hack sou verwaardigen aan te raken. Dat als dese blinde en kreupele hier op tot den Keyser quamen, hy

sulks als een *ongelooflijke saak* in 't eerst geweygert heeft, maar eyndelijk op 't aanraden van vrienden volbracht, en dat sy beyde daar op genesen zijn. *Lactantius* een Oudt-Vader omtrent het eynde van de derde Eeuwe getuygt *Institut. Lib. 1. Cap. 8.* Dat *Actius Nevius* het gesagh der Heydensche *Priesters* of *Waarseggers (Augurum) bevestigt heeft, door een Slijpsteen met een Scheermes door te snijden.* En diergelijke staaltjens meer souden uyt Heydensche Schrijvers meer konnen bygebracht worden.

§. 61.

Alleen voegen hier noch toe een *oculair* getuyge *Augerius Busbeeck,* die in de *sestiende* Eeuwe Ambassadeur is geweest van *Maximiliaan de II.* aan 't Turkse Hof, verhalende in sijn 4de Brief: Dat hy met eygen oogen gesien heeft; Dat een *Turkse Monnick* (want by de Turken worden oock verscheyden soorten van Monnicken en *Santons* gevonden) *sijn handt aan een gloejend yser geslagen en in sijn mont omgeroert heeft sonder eenige belediging.* En verder: *Dat een Opperste van een Klooster sijn mantel heeft op 't water gespreydt, daar op is gaan sitten en een meyr soetjens is overgevaren.* En 't welk noch meer is te verwonderen: *Dat als deselve in een heeten en brandenden oven was geworpen nevens een Hamel, hy geheel onbeschadigt daar weder is uytgehaalt.* Wat dunkt u? sou de Paus sulke *Wonderwerkers* in sijn Kerck ontmoetende haar na de doot wel niet hebben willen *Canonizeeren?* Sekerlijk ja. So wel als *Magdalena de La Cruce* een Nonne in Portugaal omtrent het eynde van de *sestiende* Eeuwe na haar doot sou zijn *gecanonizeert* geworden, op haar gewaande heyligheyt en mirakelen, indien het schennis eyndelijk niet was ontdekt geworden. *Magdalena de la Cruce* (segge ik) welke door geheel *Portugaal* en *Spangien* so seer van *heyligheyt* en *mirakelen* beroemt was, dat 'er naeuwelijks yemant meer aan twijffelde; dat *Paus, Keyser* en *Koningen* meer als eens met haar hebben raadt gepleegt, en sigh in hare gebeden hebben aanbevolen; dat *Philippus de tweede,* die vervaarlijke Vloot; waar mee Hy Engelandt en Hol-

landt in 't Jaar 1588. meynde te sullen inslokken; niet wilde laten vertrekken, voor dat sy deselve volgens 's Koninks bevel gezegent hadde. En nochtans was dese Nonne een heyl-lose Hoer, die gelijk se naderhandt selfs heeft bekent, meer als dertigh Jaren met de Duyvel in de gedaante van een Moor hadde te doen gehadt. Gelijk *Cassiodorus Reinius* de Historie daar van beschreven heeft.

§. 62.

En of ook hier tegens als voor heen de Roomsgesinde inbrengen wilden; dat dit *Duyvelsche wonderen* waren by *'t leven;* maar dat sy voornamentlijk over hare Heylige sien op de *wonderen na haar doot,* en dat die over de Heydenen en andere bose menschen niet konnen te voorschijn worden gebracht, so moet men, boven 't gene §. 58. reeds is aangetrokken, weten, dat *AElius Spartianus* een Heydensch Schrijver, meldende van den Heydenschen Keyser *Adrianus,* getuygt: Dat niet alleen *een blinde Vrouw by 't leven van den Keyser door hem haar gesigt heeft weer gekregen; maar dat oock een andere blinde door 't aanraken van sijn doot lichaam deselve weldaadt is deelachtigh geworden.* Maakt dan eens een versekerde staat uyt mirakelen en wonderen, so in 't leven als na de doot, over de *ontwijffelbare* verheerlijking van de Roomsche so genoemde *Sancten,* daar de Duyvel selve in wonderen so bedrieglijk is.

§. 63.

Merkt noch al wijders aan: Dat 'er grote en seltsame uytwerkingen door verborgene krachten van de natuur konnen gewrocht worden sonder dat Duyvels werkingen daar mee vermengt zijn, en die evenwel meermaals niet alleen van *onwetende* menschen, maar selfs oock van *verstandige* Mannen ten eersten opsight voor mirakelen worden uytgeroepen. Hoort daar van de Jesuijt *Acosta, de temp. noviss. libr. 2. cap. 18. Daar is,* seyt hy, *een ruymer plaats van bedriegerye, so dat oock geleerde Mannen konnen bedrogen worden; Want sy ondervinden ware saken, en dewelke sy van te vooren weten, dat de Duyvel noit heeft gewrocht. Noch oock sy begrijpen sijne macht so groot niet. Wie siet hierom niet hoe licht men feylen kan?*

§. 64.

Voegt eyndelijk hier toe den *bedrieglijken* handel van de Roomsche Geestelijkheyt in wonderen *om vuil gewins* wille voor te wenden, daar 'er geene zijn, en die deselve op Domestijcke getuygnissen opentlijk voor Goddelijcke wonderen doen uyt-roepen. Hoedanigh bedrogh *Cornelius Agrippa lib. de Vanit. Scientiarum cap. 97.* toestemt. En of het getuygniss van desen Schrijver by Partyen geen groote ingang vondt, so kan men daar aan knoopen de ronde belijdeniss van die vermaarde Roomsgesinde *Nicolaus de Lyra,* die voor omtrent drie hondert Jaren uytleggingen over den geheelen Bybel geschreven heeft; deselve seyt dan over het 14. of *Apocryphe* Kapittel van *Daniel; Dat 'er somtijds een grote bedriegerye voor 't Volk geschiet door mirakelen die van Priesteren versiert zijn.* En niet hoe veele exempelen souden wy dat niet uyt Roomsche Schrijvers konnen waar maken? Neemt 'er een proef van in *Johannes Vincentinus,* (sommige noemen hem *Valentinus*) een *Dominicaner Monnick* in de *dertiende* Eeuwe, daar van men leesen kan de *Kerckelijke Historie van Vignierus op 't Jaar 1264.* Dese heeft door sijn veelvoudige bedriegeryen so grooten naam niet alleen by 't gemeyne Volck, maar oock by de geheele Magistraat van die Volkrijcke Stadt *Bononien in Italien,* verkregen; *dat se hem hebben geëert niet anders als een Man, die uyt den Hemel was nedergedaalt, dat sy haar geluckigh en saligh rekenden, als sy enkelijk den boordt van sijn Kleedt hadden aangeraakt; dewijl sijn mede Knapen eendragtigh swoeren, dat hy achtien dooden had opgewekt, dat hy ook alle siekten kon genesen, en alle Duyvelen uitdrijven.* Door welke snoode kunsten hy *in een Jaar* tijdts, eer sijn bedrogh kenbaar wierd, van het volck ten voordeel van sijn Klooster heeft uytgemolken twintigh duysent ponden. Wetende sijn bedrogh so te dekken, dat *Guido Bonatus een vermaart Mathematicus,* die al in den aanvank sijn kunstjens hadde geroken, en daarom deselve niet gelijk andere toe-gestemt; selfs in vermoeden van Ketterye vervallen is. Van wiens ongelukkigen uytslach na de ontdekkinge verder kan nage-

sien worden *Matthaeus Paris* over *Hendrick de derde* op 't Jaar 1263.

§. 65.

Heeft men hier noch niet genoech aan; so kan men 'er noch by aanmerken dat *vervaarlijke,* en so seer *listelijk aangeleyde* bedrogh van de *Dominicaner Monnicken* tot *Bern* in Switzerlandt, die een Leke-Broer van hare ordre so seer quelden door nacht-gesichten, en andersins, die een Marie-beeldt so groot toe-stelden, dat 'er een geheele Monnick kon instaan, die 't selve dan deeden spreken en sigh bewegen so als se wilden; en dat om tegens de *Franciscanen* door mirakel op mirakel te beweeren, dat *Maria* buyten erfzonde ontfangen en gebooren was. Doch oock die Goddeloosheyt wierdt ontdekt, en de Monnicken daar in overtuygt, zijn op bekenteniss in 't Jaar 1509. daarom binnen *Bern* levendigh verbrandt; op so vervloekte wijse hadden sy 't werk ondernomen. Dit is in de Historien bekent; niemant kan aan de waarheyt daar van twijffelen; het was voor de tijden van de *Reformatie,* en de authentijke stukken van ondersoek en bewijs zijn als noch te vinden onder de *archiven* van de Stadt.

§. 66.

Ick zwijge van diergelijk bedrogh door *Franciscaner* Monniken gepleegt daar van *Sleidanus* gewaagt *lib. 9. op 't Jaar 1534.* Ja men sou dit al verder, om het voorgevallene voor omtrent een halve Eeuw geleden in dese Stadt niet aan te roeren, gelijk al andere voor my gedaan hebben, konnen bevestigen met so veel voorgegevene mirakelen voor omtrent ses a seven-en-twintig Jaren, van den Capucijn *Pater Marcus d'Aviano,* die groote *Mirakel-blaser,* geroemt bykans door geheel *Europa,* die hoewel 'er duysenden van alle kanten na hem toevloeyden, evenwel niet een eenigh mirakel ter overtuyging in plaatsen daar Gereformeerde vryen toegank konden hebben, heeft konnen uytwerken, gelijk wel in onse nabuurschap tot Gronsvelt opentlijk is gebleken, daar *kreupele* en *blinde* en andere *gebreckelijke* in meenigte, om mirakeleuslijk genesen te worden, haar lieten heenen voeren, daar toe, om sulks te sien, onse Stadt

bykans geheel uytliep, en daar van sy alle so gebrekkelijk, als sy 'er waren heen gebragt, weder van daar keerden. En nochtans was dit die grooten Baas, die in alle Paapse Landen wierdt uytgeroepen, selfs by Princen en Vorsten, als een die mirakelen wrocht, voor welken de Boeren, oock op 't gebiedt van den Staat, als hy daar passeerde, op haar knyen, sonder slijk of drek te ontsien, haar nederwierpen, en hem, als of hy een Godt was, om een segen baden. Het is hier dan overtuygende gebleken dat die Capucijn tot Gronsvelt in onse Nabuurschap, niemandt heeft konnen genesen; en nochtans wierd alomme verspreydt, selfs aan 'et Hof tot *Dusseldorp,* dat 'er so veele van dese Stadt door hem mirakels wijse waren herstelt, en onder andere met de grootste versekertheyt eenen *blinden Man* met de naam wierd genoemt; die de gewoonte hadd' van daaglijks in het straatjen, dat op de *Moes-merkt* uytloopt, te sitten, en de voorbygaande om een aalmoes te smeeken. En dit moest so lang met verseekering binnen *Dusseldorp* aan 't Hof standt houden, tot dat ick op 't ernstigh aansoeken van een Gereformeerde Heer, doenmaals aan 't Hof zijnde, sijn Hoogh Edele door een Brief van het tegendeel versekerde; gelijk die Man dan oock veele volgende Jaren aldaar blindt heeft geseten, en oock so is gestorven. Ondertusschen sal de uytkomste veel licht wel leeren, dat, als de P. P. Capucijnen na omtrent hondert Jaren eens weder een *nieuwen Heyligh* nodigh hebben; desen Pater *Marcus d'Aviano* met sijn groote *Heyligheyt* en so veele verdichte *mirakelen,* op eedtzweeringe en notarieele getuygenissen, als dan uyt de kluyten weder te voorschijn sal gehaalt worden.

§. 67.

En derven wy ons nu wel eens beroepen op de verklaring van alle de *Rooms-gesinde* van dese Stadt, dat, daar de *Gereformeerde* nu omtrent 80. Jaren in dese Stadt geweest zijn, en daar de *Wonderen* van onsen *Heylandt* en van sijn *Apostelen* doorgaans volbracht wierden in tegenwoordigheyt van *ongelovige* tot meerder ophelderinge van de waarheyt, die sy uyt *Moses en de*

Propheten bevestigden; sy ons nu doch aanwijsen, waar en wanneer in die groote reeks van tijdt een eenigh mirakel hier is te voorschijn gekomen; of het moest vervat zijn geweest in het plechtelijck omdragen van de so genoemde *Nootkist* (dat is de Silvere Kist met de *reliquien* van *St. Servaas*) op *drie Koningen dagh* in 't Jaar 1674. a 1675. als de Stadt was onder het gebiedt van de Fransche Konink; wanneer men met de geheele Clergie van de Stadt enz. in een pompeuse Processie moest halte houden voor het *Oude Stadthuys,* konnende, of mogende die *Nootkist* daar niet voorby gedragen worden, voor dat eenige gewaande gevangene Burgers aan feytelijkheden schuldigh; die 's voormiddaghs of met een wacht daar waren opgebracht, of oock wel op ordre sonder wacht daar waren opgegaan; van daar weder waren ontslagen, en ten blijk van hare seltsame verlossing, yeder met een wassenkeers in de handt moesten achter de *Nootkist* gaan. Doch hadde des *Stads-Majoor* dien *eygensten* voormiddagh twaalf andere over de Contributien gevangen, op een scherp ondersoek, of 'er oock meer waren, van daar onder het Nieuwe Stadthuys gebracht, op dat, so hy seyde, de *Nootkist* daar onverhindert sou konnen voorby raken; die dan oock 's na-middaghs na haar oudt gevangenhuys wederkeerden. Edoch ick gelove niet, dat yemandt der Roomsgesinde nu (hoewel het by 't gemeyne Volk doen al grotelijks wierd uytgemeeten) 't selve aan ons voor een mirakel sou derven in de handt steken. Anders weten wy hier in so lange tijdt van geen mirakelen, terwijl 'er Jaarlijks *so veele* te voorschijn komen in Landen en Steden onder een volstrekt Rooms gesagh; daar het niet minder als *Ketterye,* en daarom ten hoogsten strafbaar door de *Inquisitie* sou worden geschat, die te ondersoeken, of daar aan te willen twijffelen. En so gaat het alomme toe, daar de Gereformeerde huyshouden, en sonder gevaar van *Geestelijkheyt* of *Jan Hagel* onderworpen te zijn, op voorgewende mirakelen mogen goedt ondersoek doen. Sy houden daar op, als eertijds de *bedrieglijke Heydensche Godts-spraken van Apollo,* doen

het Christendom met het licht van 't Evangelium aan alle kanten doorbrak, en die duystere nevelen, waar in het Heydendom so seer verbijstert en verduystert lagh, deed verdwijnen.

§. 68.

Dus rust alles in de Roomsche Kerk ten desen opsicht op domestijke getuygenissen van *Monniken, Nonnen, Quesels* en diergelijke lichtgelovige menschen, welkers voordeelen oock wel doorgaans daar mee vermengt zijn, dat die dingen dus voor waarheyt mogen doorgaan. Waar op dan de Predikstoelen daveren van de *mirakelen* van hare Heylige, die evenwel noyt in de werelt gebeurt zijn. Hoort 'er *Erasmus* eens van *Argum. in lib. Confess. August. Wat sal ick,* vraagt hy, *van sulke seggen, die daar na trachten, dat sy de naam en gedachtenis der gener die sy goetgunstigh zijn met verscheyden fabelen en versierde mirakelen soeken het gemeine Volk aan te prijsen? En ick meine, dat 'er geweest zijn, die geoordeelt hebben, dat se met dit bedrogh een heyligh en Godsaligh gemoet tot Godsdienst en vroomheyt konden ontfoncken. Ick hebbe altoos een gruwel gehadt van sulke leugen gieters.*

§. 69.

Maar of dese verklaring van *Erasmus* niet aanneemlijk was by Partyen; so laat al ons verder hooren, wat *Melchior Canus* Bisschop van *Canarien,* mede-lidt in het *Trentische Concilium,* en een *Dominicaner Monnik, in Locis Theol. lib. 11. cap. 6.* daar van getuygt met dese woorden: *Ick betuige het met leetwesen, dat het leven der Philosophen met meerder oprechtigheyt beschreven is van Laërtius, als het leven der Heiligen van de Christenen.* En vervolgens: *Het grootste deel van onse Schrijvers dienen hare driften, of versieren met opset so veele dingen, dat ick my daar over schame, en dat het my tot walging strekt.* En dus al verder opklimmende tot de tijden selfs van *Gregorius* en *Beda,* dat is, tot over de duysent of elf hondert Jaren, so seyt hy van dese: *Ick kan mogelijk met recht en na waarheyt seggen van Beda en Gregorius, dat sy somtijds vallen en onder den last beswijken; en somtijds het vermaak van haar Geest en het*

Volk iets toegeven. Den eenen in de Historie der Engelschen, den anderen in sijne Dialogen, schrijvende sommige mirakelen hy het Volk gelooft en geroemt, die de beste Keurmeesters, voornamentljk van dese Eeuwe souden afkeuren. Ick seker soude die geschiedenissen meer achten, indien de Autheuren daar van nevens een gesont oordeel meer sorge gedragen hadden in 't uitkiesen van saken. En nochtans waren *dese twee* in de Roomsche Kerk geen *Slechthoofden;* maar hoog geschatte *Heilige,* den eenen genoemt *Gregorius de Groote,* Paus van Romen, en de andere boven so veele bekent en omschreven met den naam van *Eerwaardige, Venerabilis.* Magh men nu aan hare getuygenissen geen volkomen geloof geven; welke vastigheyt kan men dan grontvesten op so veele andere, die in vergelijking van dese niet meer als *schuim van de ketel* konnen gerekent worden?

§. 70.

Doch hoort deselve *Melchior Canus* in dat selve aangetrokken *elfde* Boek op een na het laatste Kapittel oock eens van die mindere Knapen sijn oordeel vellen; als Hy *Ludovicus Vives* prijst: *Dat deselve voorsichtigh en deftigh sulke bestraft, die het voor Godtvruchtigheyt hebben gerekent leugenen voor de Godsdienst uit de denken, met valsche leugenachtige schriften de gemoederen der menschen te bewegen, en over te brengen tot den dienst der Heilige; die hem niet anders toescheenen gedaan te hebben, als dat aan ware saken om de valsche het geloof wierdt ontnomen.* En wat lager: *Nu worden doorgaans niet uit nootsakelijkheyt van de Kerk, maar na de driften der menschen nieuwe openbaringen uitgeboesemt. So worden in het poinct van de Ontfankenis* (hy siet hier op de besmette of onbesmette ontfankenis van de Maget Maria) *indien het, die daar boven zijn behaagt de openbaringen of tegenstrijdige dingen te voorschijn gebracht.* Noch verder: *Voorwaar het is nootsakelijk, dat de goederen en mirakelen van Godt veracht worden, indien sy of aan onse meiningen of driften sullen hebben gedient.* Nochmaals: *Dese vernadeelden grotelijks de Kerke Christi, welke meinen, dat se de deftige daden der*

Heilige niet wel sullen uitleggen, indien sy se niet met uitgedachte en openbaringen en mirakelen opgeschikt hebben. Noch al wijders by 't vervolg aldus voortgaande: *Wy konnen niet lochenen, dat seer deftige Mannen somtijts, voornamentlijk in 't beschrijven van de wonderen der Gecanonizeerde Heilige (Divorsum) verspreyde geruchten, en hebben opgevat, en oock met Schriften tot de nakomelingen overgebracht. Waar in sy, gelijk het my wel toeschijnt, of te veel aan haar selven, of seker aan 't gemeine Volk der Gelovigen hebben toegegeven, om dat se ontwaar wierden, dat het gemeine Volk niet alleen lichtelijk die mirakelen geloofde, maar oock seer ernstelijk vorderde.* Siet so moet men de werelt bedrieglijk foppen. Eyndelijk voegt hy daar toe: *Noch ick ontschuldige hier niet den Autheur van dat Boeck, 't welk genoemt wordt het Spiegel der Exempelen, noch oock de Historie van die, welke genoemt wort de Gulde Legende. Want in dat moogje meerder lesen monsters van mirakelen, als ware mirakelen; en die Legende heeft beschreven een mensch van een ysere mondt, van een looden hert, en van een gemoet van weynig deftigheyt en oprechtigheyt.* Dus sprak die grote Man in de Roomsche Kerck overtuygt van so veel valsheyt en bedrogh. En nochtans en ontsien noch heden ten dage haar de Roomsgesinde niet, van die selve Boeken vervult met so veel leugenen en monsters van mirakelen, te laten herdrukken. Ja oock de voornaamste Schrijvers onder haar niet van uyt die gemelte Boeken de mirakelen te trekken, en daar mee haar groote Boeken te bekladden, als onder andere te sien is in die vermaarde Dominicaner Monnick *Bzovius,* de Vervolger van de Kerckelijke Historie van *Baronius,* in de beschrijving van de 13*de* Eeuwe. Geen wonder; het Volck sou anders aan de Heylige niet geloven, noch die aanbidden. Want Godt dat in sijn H. Woordt niet geleert noch bevolen heeft. Het moet 'er daarom als de Kinderen met wat speeltuygh toe gehouden worden.

§. 71.

Vergadert nu eens alle die hier voor by ge-

brachte, ten deele so *onsekere,* ten deele so *valsche en bedrieglijke* stukken by malkanderen, op welke de Canonizatie der Heyligen met so veel statie binnen Romen wordt uytgebracht; en oordeelt dan van de *sekerheyt* en *onsekerheyt* van 't geheele werk. Dit heeft daarom vele voorname Leeraars in de Roomsche Kerk so verr' gebracht, dat se rondelijk hebben erkent: *Dat de Paus in 't Canonizatie der Heyligen dwalen kan.* Dat is: Dat Hy yemant aan *de Kerk ter aanbidding in den Hemel* kan voorstellen, welke by de *Duyvelen in de Hell* tot in eeuwigheyt vervloekt blijft.

§. 72.

Lees daar van de Kardinaal *Cajetanus,* die groote *Meester-Knecht* van het Huys, gelijk hem *Canus* noemt, en nu al onder het getal van de *Gebeatificeerde* voor heen gemelt. Deselve seyt *Tom. 1. Tract. 15. de Indulgentiis Cap. 8. Gelijk men sonder valsheyt verklaart sodanigh een heyligh te zijn, voor uit stellende, dat hy wettelijk is Gecanonizeert. Also gestelt zynde; dat die Gecanonizeerde geen Heilige was, maar een verdoemde, so sou evenwel de Leere van de Kerke en de verklaringe niet leugenachtig, of vals zyn; Om dat hier de dingen, die tot het geloof niet behooren, verstaan worden, dat se worden toe-gestemt en verklaart, niet anders als met een graantjen souts, dat is vast staande 't geen men gemeinlijk voor uit stelt. Stantibus communiter praesumtis) Want de Kerck stelt voor uit vast, dat de Canonizatie wettelijk is volbracht, en dat desgelijks den Aflaat wettelijk is gegeven: en dus verkondigt zy, dat de Aflaten so veel gelden als se luyden (indulgentias valere, quantum sonant) maar gelijk een menschelijke dwalinge in de Canonizatie van een Heylige (als den H. Thomas seyt) kan plaats grypen, also kan een menschelijke dwalinge tusschen beyden komen in 't geven van den Aflaat* (vraagt; wat dat arme verbijsterde Volk dan heeft aan den *vollen Pauselijken Aflaat;* en in 't bysonder aan die, welke op de *Canonizatie* der Heyligen is gegrontvest, en die men op der selver *Feestdagen* al omme aan de Kerkdeuren vindt aangeplakt? Seker niets anders als een blaas

met windt gevult) Hy gaat voort: *Maar indien yemant mocht meynen, dat de Roomsche Paus niet kan dwalen in die bysondere daden (hoedanige zyn de uitdeilingen (Dispensationes) van goederen, so wereltlijke, als geestelijke van de Kerke) laat die oock meynen, dat hy geen mensch is.*

§. 73.

De plaats van *Thomas van Aquinen,* al mede een Dominicaan en *Gecanonizeerde Sanct,* daar *Cajetanus* hier op siet, is te vinden *Quod lib. 9. Artic. 16. Daar na wordt gevraagt,* seyt hy, *so veel als de heerlijkheyt betreft; of alle de Heilige, die door de Kerk Gecanonizeert zyn, in heerlijkheyt zyn, of dat eenige der selver zyn in de Hell. En 't schijnt dat eenige konnen sijn in de Hell van dese, die in de Kerk zijn Gecanonizeert.* En opmerckelijk zijn daar over sijn volgende redenen: *Want niemant kan so seker zijn van yemants staat, als hy selfs van de sijne; om dat de dingen, die des menschen zijn niemant kent als de Geest des menschen die in hem is; als 'er geseyt wordt* 1 Cor. 2. *Maar een mensch kan niet seker wesen van hem selfs, of hy is in een staat van zaligheyt* (te weeten na Roomsche Grond-stellingen) *Want daar wordt geseyt* Eccles. 9. (dit is na de Roomsche verkeerde Oversettinge tegens de Grondtaal aan) *Niemant weet of hy des haats, of der liefde waardigh is. Derhalven weet het de Paus veel minder: Daarom kan hy in 't Canonizeeren dwalen. Daar en boven; dewelke in 't oordeelen steunt op een feilbaar middel die kan dwalen. Maar de Kerk in de heilige te Canonizeeren steunt op een menschelijk getuygenis: dewijl sy door getuygen ondersoek doet over het leven en de mirakelen: derhalven, om dat het getuygnis der menschen feilbaar is, so schijnt het, dat de Kerck in de Heilige te Canonizeeren dwalen kan.* En na dat *Thomas* eenige andere tegen-redenen ontleent van de *vervloektheyt* van so een dwalinge, en van het *volstrekte Geloof* aan het geene de Kerk bepaalt, so wel als aan dat, 't welk de H. Schriftuur leert, hadd' bygebragt, en daar op in sijn verdere antwoort had gestelt: *Dat het oordeel der gener, die de Kerk bestieren in alle*

dingen dwalen kan, indien men alleen siet op hare Persoonen. Maar als men op de Goddelijke voorsienigheyt let, die de Kerk regeert met sijn H. Geest, het seker is dat het is onmogelijk, dat de Kerk kan dwalen in dingen die 't geloof betreffen. Dat is, als hy voorheen had geseyt, die *volstrekt nodigh zijn ter zaligheyt,* onder andere oock by brengende het voorbeeldt van den Hooge-priester *Cajaphas; die, hoewel hy een Deugniet was, nochtans onwetende Propheteerde* Joh. 11. *Maar in andere vonnissen* staat 'er, *die tot bysondere daden behooren, gelijk als men handelt van besittingen, of van schelmstucken, of van diergelijke, so is het mogelijk, dat het oordeel der Kerke om de valsche getuygen feilen kan. Maar de Canonizatie der Heiligen is midden tusschen dese twee: Nochtans om dat de eere, welke wy aan de Heilige bewijsen, eenige belijdenis des geloofs is, waar mee wy de heerlijkheyt der Heiligen geloven; so moet men Godtsaliglijk geloven, dat ook in dese dingen het oordeel der Kerke niet feilen kan.* Latende ondertusschen alle sijne eerste so krachtige bewijs-redenen tegens de *onfeilbaarheyt* t' eenemaal on-opgelost; en enkelijk stellende, dat men dit so in 't hondert heen als *een sake tusschen beyden,* doch sonder *volle sekerheyt* des geloofs *Godtsaliglijk* behoort aan te nemen. Terwijl dit verschil tusschen de Roomsche Broeders noch in haar Kerk by vonnis niet is beslecht, en het tegendeel van dien, als by 't vervolg blijken sal, genoech is openbaar geworden.

§. 74.

Augustinus Triumphus de Anconâ (wanneer hy in opmerking hadd' genomen die van oudts-bekende spreuk op de rekening van *Gregorius de Groote* gestelt: *Dat de Lichamen van veele ge-eert worden op de aarde, welkers Zielen gepijnigt worden in de Hell')* derfde niet verseekeren: *Dat alle gecanonizeerde door den Paus waren in 't eeuwige leven,* Hy wil evenwel den Paus over de *Canonizatie* vry spreken van *dwaling;* makende daar toe een onderscheyt tusschen een oordeel over eenige sake uyt des *selfs oorspronk,* of door de sekerheyt van des selfs *oorsaak;* en tusschen een oordeel daar over uyt de *tekenen.*

Hy verklaart, dat de Kerck een Heylige niet Canonizeert op de *eerste,* maar op de *tweede,* wijse; En dat deselve nochtans daar in niet dwaalt, hoewel die Heylige in het *oordeel van Godt,* door de sekerheyt der oorsake, *niet genoot het eeuwige leven.* Om dat de Kerck oordeelt met een *menschelijk oordeel* volgens de tegenwoordige Justitie; *na welke wijse zy heyligh sijn door de achtinge en eerbewijsing (reputatione & veneratione) dat se evenwel kan bedrogen worden en bedriegen, hebbende alleen de blijk van uitterlijke werken tot een getuyge. Quaest. 17. ad 4.* En dit hadd' hy voor heen *Quaest. 14. ad 4* dus verklaart: Dat hy niet dwaalt; *om dat gelijk hy gelooft op het ondersoek (per informationem) dat hy heylig is, hem als sodanigh aan-neemt volgens 't gene voor hem aangetrocken is.* Want die spreekt als hy gelooft hoewel hy valsche dingen spreekt, so spreekt hy nochtans getrouwelijk. *Of dan wel de Paus;* seyt hy verder; *geen ware dingen mocht goed keuren met eenigen Heyligh te Canonizeeren of goed te keuren; so dwaalt hy evenwel niet, om dat hy getrouwelijk en waarlijk hem goet keurt op het bericht, dat hem gegeven is.* Ja seker, hoewel hy van 't *liegen* in sulken val sigh mogt vry houden, so *dwaalt* de Paus evenwel, om dat Hy voor een Heylige in den Hemel verklaart, die geen deel aan 't eeuwige leven heeft, of hebben sal; als een yegelijk, die verstant gebruykt, sal moeten oordeelen. Doch wat daar van is of niet; de gemelte Autheur, hoe seer anders oock aan de Paus verslaaft, erkent evenwel: *Dat yemant door 't oordeel van Godt kan verdoemt zyn, die door 't oordeel van de Paus op aarden moet worden aangebeden.* Want daar heen loopt sijn geheele redenvoeringe.

§. 75.

By dese sou men noch al konnen voegen *Antoninus part. 3. Summae. tit. 12. Cap. 8. Melchior Canus Loc. Theol. lib. 5. cap. 5. Dominicus Bannes 2. 2 art. 16. Dub. 4.* en andere meer; indien uyt de voorgaande uytbreydinge en omstandige redevoeringe van de bygebrachte Roomsche Godsgeleerde de *dwaalbaarheyt* van den Paus

niet genoegsaam was daar gestelt. En seker, hoe sal yemandt met *onfeylbaarheyt* yets konnen vast stellen over eens *anders* saligheyt, die volgens de Roomsche grond-regelen aan sijn *eygene* saligheyt, so langh hy leeft, moet twijffelen? als wy voor heen by *Thomas van Aquinen* gesien hebben. Ja noch meerder: Hoe sal yemandt, die, wat hem selfs betreft, eeuwigh met de Duyvelen tot het Helsche vuyr kan verwesen worden (gelijk geen verstandige Roomsche Godsgeleerde sal derven ontkennen; dat sulx niet alleen plaats kan grijpen, maar oock wel plaats gegrepen heeft omtrent hare Pausen) met eenige schijn van een onverwrikbaar gevolg, sich konnen of mogen aanmatigen het recht, om een ander *onfeilbaarlijk* als een *Hemelingh* uyt te roepen, en als een seer hoogh boven andere verheerlijkte te doen aanbidden.

§. 76.

Oordeelt eens; of men daar aan niet met groot recht sou mogen toepassen de bespottingen, waar mee de verstandigste onder de Heydenen uytlachten dat *Deificeeren* of *Vergoden* van menschen, ondernomen by eenige onder haar; en de seer aardige redenvoering van *Angesilaus;* van welke als de *Thasii* hem noch levende onder de Goden hadden aangeschreven, *Alex. ab Alexand. lib. 6. cap 4* verhaalt; dat hy schimpende sou hebben geseyt: *Dat de Thasii indien sy macht hadden om Goden te maken, eerst haar selven tot Goden souden maken, en dan daar na Agesilaus oock vergoden?* En 't geene aan *Aventinus Lib 2. Bojorum* in 't leven van *Antoninus Pius* tot verwondering strekte: *Dat de Heydenen so sot waren geweest; dat se een Godtheyt, die sulke allersotste stervelingen selfs niet besaten, meinden tot andere te konnen overbrengen, en die so geck waren geweest, dat se met die alleronnutste spotternyen den Hemel te sullen openen geloofden?* Voorwaar wy mogen ons veel meer verwonderen, dat 'er Christenen konnen worden gevonden, die in dit heldere licht van 't Evangelium, so dwaas zijn, dat se omtrent hare *Heilige* een diergelijk gevoelen hebben met de oude Heydenen; als wel verder blijken sal.

§. 77.

Maar de *mogelijke feilbaarheyt* van de Paus in dit stuck is oock onwedersprekelijk hier uyt openbaar; dat se *Heylige* hebben aangebeden, die door volgende Pausen naderhandt *ge-excanonizeert* of *ge-exbeatificeert,* dat is uyt het register der Heylige zijn uytgemonstert en dat wel *opentlijk* en *plegtelijk,* gelijk *Hermannus de Ferriaria,* die reets twintig jaren als een *Heylig ge-eert en aangebeden* zijnde door *Bonifacius de VIII.* is gedegradeert, en als een Ketter veroordeelt. Of met *minder gedruys;* wanneer de Leeraars der Kerke, als een Wapenschouw over die *geestelijke* Krijchs-helden doende, de namen van eenige uytwissen; gelijk *Philipp. Ferrarius* op den 28. January aanteekent; dat den *H. Turpinus* Aartz-Bisschop van Reems onder de Heylige niet getelt wort; dat bewijsende met de authoriteyt van *Democharis* Tafelen: En wat diergelijke bedekter handelingen meer zijn, om se soo met ter tijd geheel in 't *vergeet-boek* te brengen; daar van voorbeelden te vinden zijn by *Bocacius in Dodecaëmero,* en daar over men verder kan na-zien *Praefat. Coci ad censuram patrum.* Waren se voor heen *onfeylbaar* geschat en ge-eert geweest in den Hemel; waarom naderhant in vergetenis gestelt? Doch men moet voor *Nieuwelingen* ook plaats maken, en men mach 'er niet so veele aan de handt laten; hoewel 'er bykans ontelbaare zijn; dat se het getal van *Xerxes Leger* souden evenaren, als eertijts *Plinius* van so vele *Heydensche* Goden sprak, *lib. 2. cap. 7.* En *Eusebius de Laud. Constant.* ook *Tertullianus* en *Lactantius* vermelden.

§. 78.

Maar *waar van daan* heeft dit *Canonizeeren* der Heyligen sijn *Oorspronck,* en *wanneer* is dat in de Christenheyt ingedrongen, mocht yemant vragen? Siet men op den *oorspronck;* het is uyt het *Oude Heydendom* overgenomen. Immers daar vindt men, dat se *Mannen* van naam en die over Burgerlijke deugden beroemt waren, of die door hare Helden-daden, of uytvinden van *Konsten* en *Wetenschappen* het *Gemeyne-best* veel voordeels toegebracht hadden, tot *mindere* Goden onder

Jupiter haren Opper-Godt maakten; *eerst* door een *bysondere verheffing* van dese of gene; *naderhant* met meer toestel en *eyndelijk* op sijn *Romeynsch* haar door den Roomschen *Raadt* en den Heydenschen *Opper-Priester,* met de *uyterste pracht* en kostelijkheyt, Wyeden en Heyligden als verheerlijkte in den Hemel; daar op aan haar verder opdragende *Godtsdienstige* betrachtingen door 't oprigten van Tempelen en Altaren t'harer eere; door te offeren in haar naam; door haar te stellen als *Bescherm-Goden* over Landen, Koninkrijken en Steden, en door haar devotelijk in alle bysondere voorvallen aan te roepen; gelijk dit doorgaans by de Heydensche Schryvers en oock by andere te vinden is, als by *Cicero Lib. 2. de Natura Deorum;* by *Plinius Lib. 2. Cap 7;* by *Eusebius de praepar. Evangel. lib. 2. cap. 9.* en by meer andere.

§. 79.

Menetius Actors Sone stelde eerst voor *Hercules van Theben* een Jaarlijkse Feest-dagh in; aanstonts plaatsten die van *Athenen* hem onder de Goden; waar na gevolgt is de toestemming van geheel Griekenlandt en van andere volkeren, als te lesen is by *Sabellicus lib. 6. Ennead. 1.* Ick gae voor by de Egyptenaars, die *Bacchus,* om dat hy de Wijnstock hadd' uytgevonden, *Isis* wegens de genees-middelen, en *Proserpina* wegens het broodt bakken uyt vruchten, daar se menschen waren, in 't Register der Goden gebracht hebben. Voornamentlijk hebben de Romeynen hare groote Mannen en Keysers, aan welke om haar deugt en beschermingh de Republijck grootelijks was verbonden, na haar doot in 't getal der Goden plechtelijk ingewijdt, die zy tot een eeuwige eer noemden *Dii indigites geheyligde Goden. Alexander ab Alexandre. Lib. 6. cap. 4.*

§. 80.

Dit wierd by de Romeynen daar na volbracht met meerder uytwendige Ceremonien, gelijk *Augustus* sijn Oudt Oom *Julius Caesar* liet uytroepen als een *Hemeling,* stellende Schouwspeelen t'zijner eere in, die van 't gemeene volk daar op oock als sodanigh wierd erkent, te meer; dewijl in die tijd aan den Hemel ver-

scheen een *gehayrde Comeet,* die zy geloofden de ziele te zijn van *Caesar,* die na den Hemel was opgenomen, so by *Suetonius* te lesen is. By de andere Heydenen wierdt het by vervolg de Opper-Priesteren aan bevolen, die het gantsche bestel hadden over de *Godtsdiensten, de Feest-dagen, de Goden,* en so voorts, volgens het getuygniss van *Aulus Gellius Lib. 2. cap. 28.* Doch by de Romeynen wierdt het verder als een *Wet* vastgestelt, *dat niemant voortaan als een Godt sou ge-eert worden, dewelke van den Raadt van Romen niet was gecanonizeert en in 't getal der Goden overgebracht.* Waarom het sou gebeurt zijn; dat als *Tiberius Caesar den Raadt hadd' voor gestelt met het voor-recht van sijn goed-vinden, dat Christus* wegens sijn *deugden* en *wonderen,* door Pilatus aan den Keyser overgeschreven, *als een Godt mocht ontfangen worden; deselve sulx heeft verworpen, enkelijk om dese reden; om dat den Raadt, voor de Keyser, niet eerst daar over was aangesprooken,* by *Alexander ab Alexandro Lib. 6. cap. 4.* by *Aventinus in Annal. Bojorum lib. 2. in Tiberio.* En by *Eusebius Histor. Ecclesiast. Lib. 1. Cap. 1.*

§. 81.

Dese *Apotheosis* of *Canonizatie* of *vergodinge* eerst sonder groote statie ondernomen, wierd daar na niet anders als met de grootste praal en pracht voltrokken. *Nero* liet sijn Vader *Claudius* door een overheerlijke begraafniss uytbrengen, hem prijsende, en gebiedende dat men hem in 't register der Goden plechtelijk overbrengen sou. En wilt ghy weten de *manier en wijse,* op welke dat voltrokken wierde? Ghy vindt die onder meer andere beschreven by *Polydorus Virgilius de Invent. rerum, lib. 6. cap. 8;* by *Herodianus lib. 4,* by *Aventinus in Annal. Bos. in vita Antonini Pij,* en by *Alexander ab Alexandro Lib. 6. cap. 4.* En daar vindt ghy niet anders als pracht en praal, een toestel van hout opgericht na de form van een Tabernakel, dat se met gout en elpenbeen en geschilderde teekenen en tafelen op een wonderlijke wijse vercierden, en met een andere die korter was daar boven tot de derde verdiepinge toe oprigteden

terwijl een Arent met allerhande reukwerk op den hoogsten top wierd geplaatst, en met een bedd' met purper en gout elders toetakelde, waar op de beeltenis van de overledene wierdt nedergeleyt. Den Raadt, de Ridder-Ordre, de zegepralende Mannen en die het meest vereert waren in processie gaande, brachten dat so kostelijke toebereyde bedd' en de beeltenis van den overledenen na dat so heerlijk opgerigte toneel met Liederen en Goddelijke Lof-sangen, en een ophopingh van alle menschelijke en Goddelijke eerbewijsen. Sou je u niet wel konnen hier verbeelden de *Processie van Paus, Kardinalen, Prelaten* met de beeltenis van den Heylige, gaande om te Canonizeeren; waar van voor heen?

§. 82.

Waar na als dit kostelijke opgecierde houte timmerwerk was in brandt gestoken, en den Arent door roock en damp van boven dien tabernakel sigh in de wolken begeven had, dien religieusen indruk by haar overbleef; dat de ziele van de overledene door de wolken haar had na den Hemel begeven, en dat Hy, hebbende afgeleyt al 't geene sterflijk en vergankelijk was, onder 't getal van de Hemelingen en in den Raadt der Goden was ontfangen en aangenomen. *Hoedanig een Consecratie;* voegt *Alexander ab Alexand.* daar toe; *de Grieken noemen Apotheosis* (dat is in onse taal *vergodinge*) zijnde 't selve woort waar mee de Roomsch-gesinde hare Canonizatie voorstellen, als wy hier voor gesien hebben. Ick zwijge nu van soo veele plegtelijke voorbereydingen tot dit werk in de tijdt van seven dagen door de *grootste* en *aansienlijkste* van Romen; en van so groote en uytgelatene vreugde bedrijven op allerhande wijse door de geheele Stadt by de voorgemelte Schrijvers breeder uytgemeeten.

§. 83.

Door dese *Consecratie* wierdt sulk een *gecanonizeerde* dan ter *aanbidding* aan 't volk voorgestelt, Tempelen, Altaren, en allerhande Heyligdommen aan hem gewijdt; sijne beeltenissen in de Tempelen in 't openbaar ge-eert, en selfs in de huysen in 't bysonder ter eerbewijsingh bewaart; *ja soo verr'* (seyt *Sabellicus Lib. 4. En-*

nead. 7. van *Antoninus Philosophus*) *is de ydele aanradinge voortgerukt, die de beeltenis van de overledene niet in sijn huys en eerde.*

§. 84.

Vergelijkt nu het eene met het andere, en oordeelt dan van den Oorspronk. Immers worden in de Roomsche Kercke oock ontelbare als *Heylige* aangebeden, die noyt van de Paus zijn gecanonizeert, gelijk geen Roomsgesinde, die sijn Godsdienst kent, kan lochenen; anders behoeft hy enkelijk na te slaan sijn *Roomsche Kalender;* of oock dat *groote Register der Heyligen* buyten het Roomsche Martelaars boeck, uyt alle Schrijvers uytgetrokken, door *Philippus Ferrarius,* waar in so vele Heylige uyt alle hoeken van het Pauselijke oppergebiedt aan 't licht gebracht worden, die als *Heylige* daar worden ge-eert door een bysonder goedtvinden van dese en gene; sonder dat der selver *heyligheyt* of *mirakelen* by Paus of Consistorium eens ter proeve gebracht of goed-gekeurt zijn. De aanbiddinge van welke Heylige de Paus dan oock niet verbiedt, maar die draagt en dult of *willens* of *onwillens,* of uyt *sorgeloosheyt* of uyt *onachtsaamheyt* of uyt *onwetentheyt.* En dese zijn die *Heylige,* die voor dat men gewoon was so plegtelijk te Canonizeeren, al omm' in de Roomsche Kercke of van 't *gemeyne volk* ter aanbidding zijn opgenomen, of van bysondere *Pastoren* en *Bisschoppen* aan 't volk voorgestelt, sonder dat de Paus oyt daar aan geroken heeft. Daar in heb je voorbeelden van een bysonder voorstel en van een daar op met ter tijd aangegroeyde eerbewijsing, so stilzwijgens uytgebreydt over de Kerke, als wy dat over het Heydendom reeds gesien hebben.

§. 85.

Gaat so voort tot de hedensdaagse so plegtelijke Canonizatie door Paus en Consistorium, op de wijse voorgemelt, voltrokken; en ghy vindt een voorbeelt daar van in den *Opper-Priester* der Heydenen, die by haar het bestel over de Goden en der selver Godtsdiensten hadd'; of oock in den *Roomschen Raadt,* die het met so veel pracht en statie volvoerden, als getoont is; als

of je nu binnen *Romen* het Oude *Heydendom,* oock wat dit stuck aangaat, in praal en pracht saagt herleven.

§. 86.

Siet eyndelijk in de *eerbewysen,* die in Goddelijke diensten door de *Canonizatie* of *Apotheosis,* dat is Vergaderinge (want so noemense de Roomsgesinde mede) tegenwoordigh in de Roomsche Kerck aan de Heylige worden opgedragen; en ghy sultse deselve vinden; een yeder op sijn wijse; die door de *Consecratie* of *Apotheosis,* van de Heydenen aan hare *Heylige* en Groote *Verhemelde* Mannen wierden ge-eygent. Want dat men in 't stuck van *Godsdienst* hier wil onderscheyt maken tusschen den dienst van *Douleia, Hyperdouleia* en *Latreia,* is louter ydelheyt; dewijl dat onderscheyt *buyten,* ja *tegens de H. Schrift,* en *buyten de eerste Oudheyt* in latere tijden van de Roomsgesinde is uytgevonden, om daar mee hare *Afgoderye* eenigsins te vernissen.

§. 87.

Laat eens yemandt, die geleert wordt hert en ziel met alle des selfs krachten en bewegingen oprechtelijck aan afwesende *Heylige* in den Hemel op te dragen, seggen, wat hy meer aan sijn *Godt* kan toe-brengen. Oock en soude het my niet zwaar vallen, uyt voorname Roomsche Schrijvers dese erkenteniss daar te stellen: Dat de *Gecanonizeerde Heylige meermaals van haar Volk worden aangeroepen en ge-eert; als eertijds de vergode menschen ge-eert wierden by de Heydenen.* Doch de ondervinding leert her oock opentlijk; als men siet, dat men aan haar opsicht toe-vertrouwt de voorsorge en bescherming over Landen, Volckeren en Steden; gelijk *Paulus Jovius lib. 24. Histor.* aan 't eynde; daar hy de verwoestingh van Romen door *Karel van Bourbon* des Keysers Veltheer beschrijft; die *Heylige,* aan welke de bewaringh van de Stadt was bevolen, noemt met de rechte *Heydensche* taal, *Dii Tutelares Vrbis,* dat is, *des Stads Bescherm-Goden.* Als men verders oock aan haar eygent de *genesing* van allerhande sieckten en gebreken aan vee en menschen; so dat men in alle bysondere ongelegentheden aantstonds weet, tot wien van de Heylige

in 't bysonder men sich keeren en wenden moet. En als men van haar *gewyde Beelden en Schilderyen* maakt, en daar voor t'harer eere nedervalt. Seker so deeden de Heydenen eertijds mede.

§. 88.

Vraagt ghy nu; *wanneer* die plegtelijke *Canonizatie* door Roomsche Pausen aan haar in 't bysonder ge-eygent is, en ons in 't Roomsche Christendom heeft stant gegrepen? Wy vinden in de *Decretalen* van *Gregorius de XIII Lib. 3. Tit. 45. De Reliquiis & Veneratione Sanctorum* dit afzonderlijck voor Romen alleen bedongen met dese woorden: *Wy hebben gehoort, dat eenige onder u door een Duyvelsch bedrogh verleydt zijnde, een seker Man, die onder 't suypen in dronkenschap is doodtgeslagen, als een Heyligh (na de wijse van ongelovige) eeren. Terwijl naeuwlijx de Kerck voor soodanighe in dronckenschappen gedoodet toelaat te bidden. Want den Apostel seyt: De dronckaarts sullen het Koninkrijke Godts niet besitten. Derhalven neemt niet voor hem mirakelen gedaan wierden, u lieden niet sou geoorloft zyn, hem sonder 't gesagh van de Roomsche Kercke eerbiedt te bewijzen, (venerari.)* Siet daar niet alleen, dan niemant moet worden ge-eert sonder gesagh van de Roomsche Kerck, indien oock door hem mirakelen gedaan wierden; maar oock de woorden op die wijse t'samen geschakelt; dat het aan den Lezer toe-schijnt, dat sulck een in dronckenschap doot geslagen op sijn mirakelen wel als een Heyligh sou mogen ge-eert worden, als 'er het gesagh van de Kerck by quam. So hangt het eeren van dese of geene Sanct, niet tegenstaande hondert mirakelen na sijn doot, enkelijk af van het goedt vinden van den Paus van Romen, als de Kerck verbeeldende. Waarom oock tot noch toe *Petrus de Luxenburgio,* van *Clemens de VII.* een Speelkindt uyt het huys *De Medicis,* nauwelijks in den Jare 1527. heeft konnen gebracht worden onder het getal van de *gebeatificeerde,* sonder verder te konnen raken. Niet tegenstaande dat Hy; gestorven zijnde in 't Jaar 1387, in 't 18. Jaar van sijn ouderdom; in de *twee eerste* Jaren

na sijn doot sou hebben gedaan *negen hondert en vier-en-tsestigh* mirakelen (door 't bevel van een andere Scheur Paus *Clemens de VII.* in drie *Volumina* beschreven;) waar van kan na-gelesen worden *Molanus in Natalibus Fastorum Belgii ad 2. Iulii,* en *Miraeus in Fastis Belgicus ad 5. Julii.* Waarom hy oock den by-naam kreeg van *Thaumaturgus,* dat is, Mirakel-werker. Ja niet tegenstaande *Philippus de Goede* Hertogh van Brabant sulks ernstelijk versocht van 't Concilium van *Bazel;* gelijk sijn Brief den *30. Jan. 1437.* daar over van *Brussel* geschreven, in de Acten van 't *Concilium* te vinden is.

§. 89.

Siet daar hoe vrymagtigh de Paus sich dat geheele werk nu aanmatigt, al doet yemant na sijn doot *ontelbare mirakelen* na de wijse van de Roomsche Kerke; al heeft Hy de Grootste van den Lande tot sijn Bloedt-verwanten, die haar daar aan oock laten gelegen zijn; evenwel als het de Paus niet na de sin is, so wordt men binnen Romen so hoogh niet verheven. Maar welck mach doch het groote beletzel zijn dat dese *Petrus de Luxenburgio* nu so bykans twee hondert Jaren sijn ruste moet houden enkelijk onder de *Gebeatificeerde?*

§. 90.

Ick sal die groote Hinder-boom aanwijsen: Hy was onder de *Kardinalen* (hoewel op sijn *achtiende* Jaar stervende) die het met Paus *Clemens* hielden tegens *Urbanus de VI.* een wreedt en bloedgierigh mensch, gelijk de Roomsche Schrijvers hem uytschilderen; die ses of seven van de *oudtste* Kardinalen, alleen uyt quaat vermoeden, heeft in de gevankenisse geworpen; wreede pijnen aangedaan, en na dat hy se in sakken hadde doen naeyen heeft laten versmooren in 't water. *Platina, Antoninus:* Ja die *Johanna* Koninginne van Sicilien, om dat se aan hem niet wilde toestemmen, van haar Rijck heeft berooft, en onder hare devotie in de Kerck wreedelijck doen vermoorden; so *Theodorus à Niem* Secretaris van *Bonifacius* by *Platina de IX.* getuygt. Noch verder: Hy was oock *Patroon van Avignon,* daar *Clemens* sijn stoel had in die so merkwaardige *scheuring,* wanneer de allergeleerste en conscientieuse Mannen in de Roomsche

Kerk niet konden onderkennen, wie dat de ware Paus was; zijnde die qu*ae*stie oock vervolgens onbeslecht gebleven, gelijk men het eerste leest by *Roelevinck in fascie. temporum,* en by *Paulus Langius in Chron. Zitizensi,* doch het laatste by *Nauclerus.* Hebbende die scheuring over de veertigh Jaren geduurt, sonder dat men wist aan wien de macht van al het inwyen van Bisschoppen en Aartz-Bisschoppen enz. (waar aan de geheele kracht van Godsdienst volgens Roomsche stelling in haar Kerck is vast geknoopt) moest opdragen, en door wien de *successie* vervolgens oprekenen. Terwijl de eene Paus tegens de andere nevens alle sijn aanhangers louter met den Ban Blixemden en dus elkanderen vervloekten.

§. 91.

Derhalven even daarom, dat *Petrus de Luxenburgio* altoos volstandigh was gebleven aan de zijde van *Clemens,* en in den Ban van *Urbanus de VI.* was gestorven, so heeft hy noyt tot die hoogste graadt van een Roomschen Sanct konnen of mogen opklimmen. Maar is hy in den *Ban van Urbanus de VI.* door welke men nu de *successie* rekenen wil, in 't Jaar 1387. gestorven, en dus onder de *vervloekte* gebragt; hoe heeft hem *Clemens de VII.* in 't Jaar 1527. wederom konnen uyt de *Vervloekinge* ophalen en onder de *Gebeatificeerde* in den Hemel plaatsen? het en ware dat men het *bannen* van den Paus selfs by 't Roomsche Volck, so weynigh achtede, als het blixemen van Jupiters throon; daar ick het dan oock mee sou houden. Laat die knoop eens los gemaakt worden. Doch dit met een kleyne schreede ter zijden.

§. 92.

Nu dan nader tot den *Oorspronk* van de *Canonizatie* buyten het *Canonijke Recht* uyt de Kardinaal *Bellarmijn lib. 1. de Sanct. Beat. cap. 8. §. 4.,* daar hy aldus schrijft: *De eerste Paus (indien mogelijk niet bedrogen worde) die gelesen wordt Heylige gecanonizeert te hebben, schijnt geweest te zijn Leo de III. van welke aldus de Heylige Ludgerus schrijft in een Brief over de Mirakelen van den Heyligen Suibertus c. 9. in 1. tomo Surii: Eyndelijk op het devoot aanhouden van Karel de Groote*

en van Hildebrand Aartzbisschop van Keulen, is de Paus van Keulen na Werden gekomen en heeft na andere plechtelijkheden S. Suibertus plechtelijk in 't Register der Heylige Confessoren op den 4. September (pridie nonas Septembris) gebracht. Dese hebb' ick gelesen als de eerste plechtelijke Canonizatie, voor welke misschien oock andere geweest zijn; doch dat is my niet bekent. Maar daar na heeft Innocentius de II. Gecanonizeert den H. Hugo Bisschop van Gratianopel, gelijk blijkt uyt den Brief van deselve Paus aan de Prioor van Carthusien gesonden, by Surius Tom. 2. Daar van daan heeft Alexander de III. de salige Bernardus onder de Heylige gestelt, als 'er staat aan 't eynde van sijn Boeken over het leven van deselve Bernardus. Dus verre *Bellarmijn.*

§. 93.

Siet daar de *Oudheyt* van de *eerste* Canonizatie door een *Paus* na de *acht hondert* Jaren na Christus en dat noch niet binnen *Romen,* maar als de Paus van *Keulen* na *Werden* in *Westphalen* tot dit werck gekomen was; sonder dat 'er gewaagt wort van so veele pompeuse Ceremonien, of dat 'er een verbodt gedaan wierdt, dat niemant anders sou mogen Canonizeeren, 't welk, als wy hier voor uyt het *Canonijke Recht* hebben gesien allereerst is geschiet door *Alexander de III.* over het midden van de *twaalfde* Eeuwe; of dat 'er oyt door de Pausen eenigh nader ondersoek gedaan is over alle de voorige *Aanbiddelingen* in haar Kerck; 't welck nochtans, om redenen aanstondts by te brengen, voor de Roomsche Kercke wel op 't hoogste nootsakelijk was geweest. Ick geve u eens te bedenken, of men aan *dit Volk,* 't welck altoos den roem van *Oudtheyt* tegens ons in de mondt heeft, niet wel oock over dit stuck sou mogen te gemoet voeren, 't geene *Tertulliaan* omtrent *twee hondert* Jaren na Christus eens verweet aan de *Heydenen,* in sijn *Apologie cap. 6.* als hy seyde: *Gy Lieden roemt altijd van de Oudheyt en gy leeft geduurig in Nieuwigheden.*

§. 94.

Maar mogt men hier vragen: Hoe heeft het sich dan toe-gedragen met so veele *voorgaande* Heyligen, en met soo veele daar aan *volgende,* die nu alle in de

Roomsche Kercke als sodanigh worden geëert en aangebeden? Ick sal u het een en het andere onderscheydentlijk voor oogen stellen.

§. 95.

Wat de *Ouder Heyligen* betreft; daar van getuyght *Bellarmijn,* dat se niet zijn Gecanonizeert; *Maar dat de Oude Heylige hebben begonnen gedient te worden in de Algemeyne Kerck, niet so seer door eenige Wet als wel NB. door gewoonte. Maar gelijk andere gewoontens de kracht van een Wet hebben uyt de stilswygende toestemming van den Vorst, en sonder deselve geen kracht hebben, als blijkt uyt de H. Thomas 1. 2. quaest. 97. artic. 3. even so den dienst van eenige Heyligh, in 't gemeyn ingevoert uyt de gewoonte der Kercken, heeft de kracht, uyt een stilswygende of uytgedruckte gewoonte van den Hoogsten Priester Lib. 1. de Sanct. Beat. Cap. 8. §. 5.* Wat dunckt u? Is dat niet recht conscientieus geredeneert van een Kardinaal door 't vergelijken van de gewoontens in een Burgerstaat, met saken, die het geloof en Godsdienst en Ziel en zaligheyt betreffen? Sou 'er wel een conscientieus Christen konnen gevonden worden die na een gesont oordeel en overlegh sijn conscientie aan sulcke Bestierders sou derven vertrouwen? of dus gaan rusten en slapen op een *stilswijgende toestemming,* sonder het minste voorgaande ondersoeck, van een Paus? van welke in 't *Canonijke Recht Distinct. 40. Can. Si Papa* die de *Vde* in ordre is, wort geseyt: *Indien de Paus, verwaarlosende sijne en der Broederen saligheyt, bevonden wort onnut en leuy in sijn werken, en daar en boven stilswijgende van het goede, dat hy meer nadeel toebrengt aan hem selfs en aan alle; niet te min ontelbare volckeren hoopswijse met hem leydt door de eerste Slave van de Hel, (primo mancipio gehennae) sullende nevens hem met veele straffen in eeuwigheyt geslagen worden. So matige niemant der stervelingen sich aan in sulken val sijn schulden te bestraffen: om dat Hy, alle sullende oordeelen, van niemant moet geoordeelt worden, 't en zy hy afwijcke van 't gelove.* Laat een droevigh en verslaaft Pausdom dan ziel en zaligheyt, boven welk dat niets hoogh of ho-

ger is te schatten in de wereldt; als den Heylandt leert Matth. 16. v. 26. aan een *onnutte leuye en saligheyt verwaarlosende* Paus sorgeloos sonder ondersoek vertrouwen, en dus met hem ter Hellen varen, om eeuwigh van den Oversten der Duyvelen gestraft te worden; gelijk den text selve mede brengt. Wat de Gereformeerde betreft; sy sijn so quistachtigh noch sorgeloos niet, dat sy dat *dierbaarste* van alle dierbare dingen, 't welk een eeuwigh belang aangaat, aan het Schip van sulck een Stierman souden derven of willen vertrouwen.

§. 96.

En nochtans weet de *Paus* van Romen seer wel; dat, van so veele Eeuwen voor heen, die spreuk is opgenomen in de Kerck (te vooren reeds bygebracht) *dat veeler lichamen worden geëert op de aarde, welkers zielen worden gepijnigt in de Hell,* en dat 'et selve oock nu noch plaats kan grijpen in de Kerke, wanneer men sonder goedt ondersoek, enkelijk so den *slender van oudts* opgenomen, laat sijn voortgank neemen. En seker de Gereformeerde konnen daar aan niet twijffelen, of 't selve grijpt tot dese dagen toe noch standt in de Roomsche Kerk; wanneer sy daar als een *Heylig* en *groot Patroon van Engelandt* eeren *Georgius* of *Joris van Cappadocien,* gelijck gelesen hebbe, dat deselve in de Kerck van het Collegie der *Engelsche Jesuiten* sou afgeschildert zijn met dese eer-tijtel daar onder: *Georgium Cappadocem Anglia sibi Protectorem eligit, & maximis beneficiis tum pace tum bello receptis religiosissime semper coluit.* Dat is, *Engelandt verkiest als een Beschermer voor sich Joris van Cappadocien, en heeft na 't ontfangen van de grootste weldaden so in Vrede als Oorlogh hem altijdt op 't aller Godsdienstigste gedient.* Of die Schilderye noch daar is kan ick niet seker seggen; de Monnicken souden 't door hare Correspondenten best konnen vernemen, zijnde my de moeyte niet waardt om door een tochtjen dat selfs te gaan zien. Oock is 't juyst niet nodigh; dewijl het Boeck onder de tijtel van *Ecclesiae Romanae seu Anglicanae trophaea* die Afgodendienst aan *St Joris* genoegh te kennen geeft, en het verder ontwijffelbaar blijkt, als men in opmerking neemt; hoe hy

als een Patroon van *Steden, Ridderen, Soldaten en gewapende Burgeren enz.* gedient wort; en dat men 't sijner eere geheele *Broederschappen* instelt, en dus de plaats van den Heydensche Afgodt *Mars* doet bekleden; soo *Mantuanus* rijmt, *Fast. lib. 4.* als 'er staat:

Maxime bellorum Rector quem nostra juventus
Pro Mavorte colit!

dat is: *ô! Allergrootste Bestierder der Oorlogen! wien onse Jongelingschap dient in plaats van Mars.*

§. 97.

Maar wie was doch dese *Joris van Cappadocien?* Wy konnen geen beter noch ouder getuygen daar van hebben als *Athanasius* en *Epiphanius,* twee soo groote Leeraren in de *vierde* Eeuwe. De *eerste* en *tweede* Apologie van *Athanasius* over *sijn vlucht,* en soo veele *volgende* brieven zijn vol van *Georgius Cappadox* of Joris van Cappadocien, en beschryven hem dat hy is geweest een heyloose *Ariaan* of lochenaar van de aanbiddelijke Dry-eenigheyt, die gewapender handt met Krijcks-lieden in een groote statie van den Keyser na *Alexandrien* gesonden zijnde, sigh aldaar als Bisschop in de plaats van *Athanasius* ingedrongen heeft, en de onmenschelijkste wreedtheden gepleegt tegens de *Rechtsinnige,* als de *grootste Schelm,* gelijk hem *Athanasius* noemt. Die onder meer andere gruwelen *de maagden niet alleen in Kerckers heeft doen werpen, maar haar oock, door haar te braden tegens de vlammen van een brandenden hoop houts, gedrongen tot het aannemen van de Godsdienst van Arius, en als zy onoverwonnen bleven dan hare lichamen heeft doen ontbloten, en sodanigh in 't aangesigte geslagen, dat se lange tijdt daar na naeulijx by de hare kenbaar waren. Die aan veertigh mannen op een nieuwe wijse de lichamen heeft doen rijten, haar geesselende met roeden van prikkels dragende palmen, so dat sommige over de so seer vast inklevende prickelen van Genees-meesters vruchteloos verbonden, en sommige de geneesing niet konnende dulden door de doot wegh gerukt zyn. Die als een Dief en Rover de huysen van Weduwen en Weesen heeft geplondert, en 's nachts de Christenen heeft*

doen grypen, en verders allerhande moorderyen doen uitvoeren; gelijk *Athanasius* meer als eens so bitterlijk in de voorgemelte boecken over hem klaagt. Maar die elendigh daar na van de Heydenen in de tijdt van *Juliaan* den Apostaat is doot gesmeeten, sijn doot lichaam verbrandt, en de assche in de wint gestroyt, waarom de Ariaanen hem als een van hare Martelaren, die heerlijk tegens de *Athanasianen* en *Heydenen* voor het gelove van *Arius* gestreden had, hebben opgenomen. Leest hier van *in vita Athanasii ex Hist. Ecclesiast.* beschreven door *Aloysues Lipomanus;* alwaar wat verr' over het midden uyt *Socrates* wort bygebracht: *Dat als binnen Alexandrien* de tijdinge wierd gebracht, dat *Constantius* gestorven was, en *Julianus in sijn plaats heerschte, de menigte der Heydenen binnen Alexandrien oproer heeft ondernomen, en een aanval op Georgius of Joris doende, hem aan banden gelegt hebben. Welken zy weynigh tijdts daar na tot den Kercker loopende vermoort, sijn doot lichaam van 's morgens tot 's avonds op een Kemel door de geheele Stadt omgevoert, en op 't laatste van den dagh verbrandt hebben.* Voegende daar toe; *dat veele van de Arianen verhaalden; dat de begunstigers van Athanasius dit gedaan hadden; maar dat hy ontwijffelijk geloofde, dat de Heydenen dit hadden uytgevoert; dewijl oock zy klachten hadden tegens Georgius over de Afgoden, het schenden van hare Tempelen, en het verbieden van hare Feesten.*

§. 98.

Epiphanius spreekt *Haeresi 6.* aldus van hem: Dewijl de *Alexandrinen so seer tegens Georgius waren ingenomen, so hebben zy hem gedoodt en verbrandt, en sijn assche in de windt gestroyt:* Nochmaals met meer uytbreyding *Haeresi 76. Georgius Alexandriner Bisschop te gelijk van Arianen en Meletianen, is in de tyden van Julianus (als te voren van my is verklaart) in een praal door de Stadt op een Kemel omgevoert, en hy is wel eerst door de Grieken* (daar door verstaat *Ephiphanius* Heydenen) *opgesloten, veel geleden hebbende en zynde omgevoert door de Stadt, als geseyt hebb', en met stok-*

ken geslagen. Daar na door de geheele Stadt gesleept, en zo gestorven; na sijn doot verbrand en met vele beenderen van Vee en Beesten tot assche vergruyst, en naderhandt van de winden vervoert. Dus heeft hy eyndelijk sijn eynde gekregen. Yemant sou mogelijk van sulk een, die so gestorven is, seggen. Derhalven is hy, die dit van de Grieken geleden heeft, een Martelaar geworden. Ja indien hy dese strijt hadd' ondergaan voor de waarheyt, en hem dese dingen door de Grieken waren aangedaan uit nijt en om het Geloof in Christus, so sou hy waarlijk onder de Martelaren, en die geene kleine, geplaatst zyn. Doch het gelove in Christus was 'er geen oorsaak van, maar sijn groote geweldenarye, dewelk hy in sijn genoemde Bisdom tegens de Stadt en 't volk had in 't werk gestelt. Des verr' *Epiphanius:* waar na hy dan sijne veelvoudige geweldenaryen en schelmstukken te voorschijn brengt.

§. 99.

Hier van daan hebben de opvolgers van *Gregorius* in 't Licht gegeven des selfs *Lijden,* die so veele heeft misleydt, als sy gemeynt hebben dat *Joris van Cappadocien* is geweest een *Heyligen Martelaar;* gelijk dan *Metaphrastes* het selve heeft van die *Joris* die by de Grieken wordt ge-eert, in de Historie, welke *Lipomanus* verklaart goedt gekeurt te zijn door het getuygenis van de Oostersche Kerck, alwaar zy hem toeschrijven een strijt met *Athanasius den Tovenaar, (Athanasius Magus)* gelijk mede doen *Vincentius Belvacensis* en *Antoninus.* Door welken *Athanasius Magus,* de Autheuren van *sijn Lyden* dan verstaan hebben *Athanasius* die groote Voorstander van de aanbiddelijke Dry-eeingheyt tegen *Joris van Cappadocien* in de Kerck van Alexandrien, gelijk *Baronius* oock erkent *in Martyr Rom. April. 23.* Zijnde buyten twijffel van de Autheuren, over het *Lijden van Joris,* genoemt een *Tovenaar,* om dat Godt *Athanasius* meer als eens op een seer verwonderlijke wijse uyt de handen van *Joris* met sijn aanhangh heeft doen ontkomen. Siet daar dan een so overheerlijke Roomschen Sanct. Sou de Paus dan niet veel verplicht zijn, om te ondersoeken

ter verhoedingh dat sijn Volk geen verdoemde eerde; Wie dese *S. Joris* en meer diergelijke waren; die sy in de Kerck eerden? Maar dat komt daar so naeuw niet. Voorsigtiger voorwaar was eertijts *S. Martinus* Turonenser Bisschop, van wien *Sulpiter Severus* getuygt: Dat; als het volk yemant in sijn Bisdom als een *Martelaar* eerde, die by hem wierd verdacht, dat sodanigh niet was geweest; Hy op ondersoek en bidden eyndelijk dit sou hebben verkregen; *Dat de Ziel, van die daar ge-eert wierdt, by hem verscheen, en beleedt, dat se was de ziel van seker Moordenaar, die om sijn schelmstukken de uyterste doot-straff hadd moeten lijden.*

§. 100.

Wat nu die *S. Joris* aangaat, die by haar wort uytgeschildert als een *Ridder te Paerdt* moediglijk strijdende tegens den *Draak* en die dodende ter verlossinge van een *Maagt* 's Koninks eenigste Dochter, hoewel hy in de *Gulde Legende* genoemt word *Georgius Cappadox,* en dat daar so veele wonderen nevens sijne tormenten met alle der selver omstandigheden worden voorgestelt, is niet meer als een loutere *Monnicke-droom,* of ten besten genomen geen onaardig *Sinnebeelt* van onsen Heylandt Jesus, so moediglijk strijdende tegens den Helschen Draak ter verlossinge van sijn Kerck, om die als een reyne Maagt den Koningh aller Koningen als sijn Uytverkoren en eenige Dochter en verlost uyt de klaeuwen van den Duyvel voor te stellen; sonder dat 'er eygentlijk oyt sulk een *Ridder S. Joris,* als de *Legende* deselve beschrijft *in rerum natura* (dat is in de werelt) geweest is, gelijk *Baronius* in de aangetrokken plaats, en *Villa Vincentius de ratione studii Theol. lib. 3. cap. 7.* my gaern sullen toegeven.

§. 101.

Maar noch al verder: wat zijn 'er niet veele *Chymerijke* of versonnen Heyligen, die noyt het licht van de Sonn' beschouwt hebben, welcke in de Roomsche Kerck ook al met groote devotie in 't stuck van Godsdienst gedient worden? In plaats van een omstandige uytbreyding over vele, van sulk een soorte (als *S. Catharina, S. Christophorus, S. Margareta, S. Longinus, S. Veronica, S. Petronella, S. Martialis, S. Hyppolitus,*

de *h. Seven Slapers, S. Thais, S. Viarius, S. Suetonius;* De vier *Aims Kinderen,* en diergelijke meer, die als *Heylige* in de Roomsche Kerck, de een wat *minder,* de andere wat *meerder* gedient worden; waar over wy de getuygenissen uyt voorname Roomsche Schrijvers souden konnen bybrengen, ter versekering dat se de Aarde noyt hebben betreden, en daarom veel minder van de Aarde Hemelwaarts zijn opgenomen, of verheerlijkt: So sullen wy kortheytswille hier alleen met een kleyne uytbreydinge tot een proef voorbrengen *S. Ursula met hare elf duysent Maagden,* die volgens *Lindanus* by *Baronius in notis ad Martyrol.* tot *Upen,* of *Uben* (daar ten tijde van *Lindanus* noch sou geweest zijn een *Ursulyne Klooster* van Edele Maagden) maar volgens andere en wel de meeste Schrijvers, omtrent Keulen, so als zy t 'samen van Romen quamen, door de Barbarische Hunnen alle zijn doot geslagen nevens haar geselschap, bestaande uyt seer veele Groote en Aansienlijke Mannen, tot over twee hondert; onder welke souden geweest zijn *Cyriacus* Paus van Romen (die uyt liefde tot dese Maagden sijn Pausdom tegens will' van de geheele *Clergie* verliet, en sekere *Antherus* by andere *Amethos* tot sijn opvolger maakte) *Etherius* de Bruydegom van *Ursula,* en Erfgenaam van de Engelsche Kroon, *Valerius* des selfs medgesel die oock een Koninck was, *Agrippinus* Christen Koninck in Engelandt, en Vader van *Etherius, Maurus* Koninck van Schotlandt de Vader van *Ursula, Dorothaeus* Koninck van Constantinopolen: En dan noch so veele Aartzbisschoppen en Bisschoppen, als *Jacobus Britannicus* Aartzbisschop van Antiochien, *Aquilinus* Aartzbisschop van Keulen, *Simplicius* Bisschop van Ravenna, *Pantulus* Bisschop van Bazel, *Billanus* Lucenser Bisschop, *Marculus* Bisschop in Griekenlandt, en *Vincentius* Priester en Cardinaal van de Roomsche Kerck.

§. 102.

Maar verder bestont dit Heyr der *Maagden* uyt veele groote en aansienlijke Dames, als *Demetria* Koninginne en Moeder van *Etherius, Florentina* Suster van *Etherius;* de Hertoginne *Axpara* Dochter van de

Moeye van *Etherius, Formundina* Huysvrouwe van Koninck *Dorothaeus,* en haar eenige Dochter *Constantia. Verena* Dochter van de Oom van *Ursula,* en voor al niet te vergeten *Gerasina Britannica* Koningin van Sicilien, Suster van den H. Bisschop *Matrysius* en van *Daria* de Moeder van *Ursula,* en mede van *Dorothaeus* Koninck van Griekenlandt, gelijk alle dese te vinden zijn in de Gesichten van de Abdiss *Elizabeth,* uytgegeven door *Faber Stapulensis,* waar van verder by 't vervolg; terwijl hier noch grover buytensporigheden overstappe uyt de Gesichten van *Richardus Praemonstratensis,* voorgevallen na die eerste van *Elizabeth;* die wel *elf* Koningen optelt in dat geselschap, *vijf* Bisschoppen alleen uyt Engelandt, verscheyden Kardinalen en andere van de Clergie van Romen nevens haren Paus; *vijf* van de Allervoornaamste Maagden, en *elf* andere als Overstinnen, yeder gestelt over *duysent;* alle evenwel Dochters van Koningen, Princen en Vorsten, onder het Opper-gebiedt van *Ursula,* als een andere Vorstinne der Amazonen: Even of het in die tijden daaglijks niet anders als *Koningen, Princen* en *Vorsten,* oock t'effens *Koninginnen, Princessen* en *Vorstinnen* had geregent. Die uyt een brandenden yver tot het Christendom hare Koninckrijcken, Vorstendommen, Hoogheden en Staten verlatende, met dese Maagden, over Zee en Landt na Romen en elders waren rond geloopen, en van Romen wederkeerende, haar willens in handen van de *Hunnen* geworpen hadden. Alles *sonder,* ja *tegens* het getuygnis aan van alle Historye-Schrijvers van die tijden, so *Kerkelijke* als *Wereldlijke,* als men hier na noch sien sal.

§. 103.

Maar welk was de reden, dat de *Hunnen* so wreedelijk en sonder barmhertigheyt dese Edele en Aansienlijke Maagden, nevens haar byhebbende geselschap, vermoorden? Was het om het Christen Geloof? Neen: *Baronius* seyt in 't *Martyrologium;* dat se op haar als hare *Vyanden* zijn aangevallen, en in sijn *Jaar-Registers* op 't *Jaar 383,* dat de Barbaren haar hebben gedoodt als *Vrouw-lieden van hare Vyanden,* te weten; gelijk ande-

re daar by voegen; als sulke die in Engelandt geschikt waren om te huwelijken aan hare Krijgs-lieden, die in Bretaigne oorlogden, hoewel het voorneemen van *Ursula* door andere bygebracht, dat schijnt niet te konnen toelaten. Doch de Roomsche Schrijvers, niet wetende hoe sy 'er sullen uytkomen, loopen misselijk met de hoofden tegens malkanderen, de eene dit, de andere weder wat anders voortbrengende. Immers het is seker, datse om 't *Christelijk Geloof* niet gedoodt zijn. *Ursula* op 't laatste, van dat groote sooytjen alleen overgelaten zijnde, kon haar leven behouden hebben, indien sy met *Julius* den Prince der *Hunnen,* die wegens hare uytstekende schoonheyt op haar verlieft was had willen trouwen; maar doen sy dat weygerde, gelijck de Historie vermelt, moestse mee den wegh van de andere opvolgen. En dewijl sy niet gedoodt wierden om 't *Christelijk Geloof,* maar als *Vrouw-lieden van de Vyanden* der Hunnen, welcke reden steeckt 'er in, dat men haar, indien selfs de Historie waar was, als Martelaressen eeren moet? Voorwaar niet de *straff* (als *Augustinus* seyt) of 't *lijden* van 't lichaam, *maakt een Martelaar,* maar, als *by alle bekent* staat, de *reden* of *oorsaak* waarom men lijdt. Anders seker souden 'er veele die oock als vroome lieden van Vyanden in d' Oorlogen wredelijk omkomen, als Heylige in den Hemel moeten aangebeden worden.

§. 104.

Laat ons nu wijders sien; hoe dese *Ursula* met hare *gewaande elf duysent Maagden* in de Roomsche Kerck Godtsdienstelijk geëert wordt; waar na men de Fabel nader ten toon sal leggen: Daar door dan de *wanschickelijkheyt* selve van die Afgoderye seer overtuygende openbaar worden sal.

§. 105.

Hoe 'er so veele rijcke en aansienlijke *Urseline* Kloosters voor de aansienlijkste Jufferen in de Roomsche Kerk, ter eeren van dese gewaande Maagden, gestigt zijn, kan aan niemant, die onder de Roomsgesinde verkeert, onbekent zijn. Hoe men *Altaren* aan haar wyedt; Jaarlijkse *Feesten* in haar naam viert, onder *verdubbelde* heylige diensten haar *gunst* en *hulpe* versoekt, met bysondere

nadruckelijke uytgedachte *Formulier-Gebeden,* als men onder andere Rijmt:

O! Praeclarae vos puellae!
Nunc implete meum velle,
Et dum mortis venerit horâ,
Subvenite sine morâ,
In tam gravi tempestate,
Me peccantem defensate
A Daemonum instantia.

Dat is,

O! ghy voordeftige Meysjens! vervult nu mijn begeerten; en als de uyre des doots sal gekomen zijn, so komt sonder vertoeven te hulp; in so groote noot beschermt my sondaar tegens den drang der Duyvelen. Diensten die van Pausen goedt gekeurt zijn. *Een dubbele dienst* seyt *Barbosa in Collectan. ad Bullarium* is aan *Ursula van de seer heylige vergadering toegestaan. Een geheele eygen plechtelijke dienst in 't Brevier 1550 Pius de V. heeft de gedachteniss vast gestelt (commemorationem decrevit) indien daar van dese Maagden by komt een hooft of een uytstekende reliquie, en dat men de naam niet weet, so laat over haar den dienst gedaan worden met een dubbele ceremonie (duplici ritu) werde toegestaan, of wettelijk voorgeschreven.*

§. 106.

Daar op zijn hare *reliquien* aan alle kanten versonden na Italien en Vrankrijk, eertijds mede na *Engelandt, Schotlandt* en *Yerlandt,* verder oock na de Indiën; mede door geheel Duyts-landt, gelijk noch den 20. Augusti van 't Jaar 1645. *vier* van hare *dootshoofden* nevens veele andere *reliquien* doen onlanghs tot Keulen (so men seyt) gevonden, van daar plechtelijck na *Praag* in Bohemen zijn over-gevoert. En hoe veele Kloosters in de Nederlanden en daar rontsom zijn daar van niet al voorsien? men kan, om veele Schrijvers voor by te stappen, daar over enkelijk na leesen *Arnoldus Raisse in Hierogazophilacia Belgico,* en *Molanus Natalibus Sanctorum*

Belgii ad 22. Octobr. cum Append. Arn. Raisse, alwaar men vinden sal; dat het hooft van *S. Ursula* en van *S. Loscia* haar medgesellin rusten in 't Klooster van de *Cistercienser* Order by *Bergen* in Henegouwen; gelijk *twee* andere hoofden van hare mede Maagden tot *Luyck* en *Camerijck.* De lichamen van *Cordula* en *Victorina* uyt dat geselschap in een *Benedictijner* Klooster drye uyren van *Douay.* Veele van de beenderen deser Maagden in kostelijke kassen opgesloten in 't *Markettenser* Klooster der gedekte Maagden *(virginum velatarum)* by *Rijssel* in Vlaanderen: Oock veele van hare beenderen tot *Mechelen,* en dus vervolgens meer andere gewaande reliquien in andere Kloosters en Steden. Ja het blijft in opsigt van de *reliquien* niet by de lichamen en beenderen van die Maagden; maar sy worden oock verder uytgestrekt tot veele andere dingen, die eenigsins aan *S. Ursula* opsigtelijk zijn. Immers spreekt ´er *Erhardus Winhemius in Sacrario suo Agrippinae* aldus van: *Ick heb in dese vergulde Kamer* (hy bedoelt de vergulde Kamer in de Kerck van *S. Ursula* tot Keulen, waar van hy had seydt, dat de drye hoofden van Paus *Cyriacus* van *S. Ursula* en van *S. Conanus,* anders oock *Etherius* Bruydegom van *Ursula,* afsonderlijck met veele voorname andere hoofden onder een sterck Slot bewaart worden) *gesien de Pyl waar mee S. Ursula is doorschoten. Desgelijks de gulde ringh van een eenvoudigh werk, waar mee deselve heylige van haar Bruydegom is ondertrouwt; oock konstigh gemaakte kistjens van Elpenbeen, waar in de reliquien, die sy van Romen had mede gebracht, en die tot een Koninklijke Vrouwelijk opçiersel behooren, en die sy op reys gebruykt hadd', vervat worden. Ick hebb' daar in oock gedronken uyt een waterkruyk, in welke Christus te Cana in Galileën het Water in de Wijn verandert heeft.*

§. 107.

Na dese *reliquien* doet men van alle kanten jaarlijkse plechtelijke *Beed-vaarten;* om dese reliquien houdt men deselve Maagden als *Bescherm-heylige* of *Godinnen* van die plaatsen, alwaar se vertoont worden, en worden oock als sodanige daar aangeroepen en ge-eert.

Heylige *Beeltenissen* en *Schilderyen* van haar vindt men daar in de *Keken,* en worden oock in 't *bysonder* uytgegeven, en daar voor valt men neder en kust se. *Geloften* worden van deselve gedaan. Droevige *Tragoedien* worden t' harer eeren opgemaakt en gespeelt; dus beuselachtige saken, en die noyt geweest zijn met Fabelen op *Theaters* en in toneelspelen verbeeldende; even als eertijts de Heydenen oock met toneelspelen hare Goden plachten te vereeren, en hare daden daar als levendig te vertoonen, als by *Plautus, Seneca* en andere te sien is.

§. 108.

Maar oock honderden van hare gewaande *Mirakelen* worden al omm' van dese Maagden en hare reliquien geroemt en uytgeroepen; onder welke ontelbare wy hier alleen *een eenige* van een sonderlinge nadruk en opmerkingh door de eerste Bisschop van Roermondt, *Lindanus* (by *Baronius in Martyrolog. ad 21 Octob.* te lesen) beschreven, tot een proef van de meer-rest sullen by-brengen, als hy seyt: *Dat vrome lieden niet sonder reden schijnen te versekeren; dat die plaats alwaar men tot Keulen de Kerk en 't Urselinen Klooster heeft opgebouwt, is geweest het Slag-velt van dese Maagden; om dat die plaats niet toelaat, dat yemant daar wort begraven. Ja dat se kinderen evens gedoopt 's nachts als brakende op hare oppervlakte voor een ieders gesigte weder uitwerpt. Van welke saak de Inwoonders verhalen, dat niet selden aldaar sulke mirakelen geschieden, die men niet licht elders vinden zal.* Trouwens ja; hier aan mach niet worden getwijffelt; het en ware de Gereformeerde dat Klooster en die Kerck niet meer als 24 uyren onder haar opsigt hadden, wanneer alle diergelijke voorwendsels aanstonts voor *Leugen Mirakelen* souden aan 't licht komen.

§. 109.

Evenwel die Fabel of dat Leugen praatjen wort voor loutere waarheyt by Roomsche Schrijvers op-genomen. *Henricus Kornmannus tract. de miraculis mortuorum part. 3. Cap. 31.* getuygt 'er niet alleen van, maar *Cap. 118. de Virginitate* geeft hy ook reden *waarom* geen doot lichaam *daar van blyven rusten: Om dat,*

seyt hy, *gelooft wordt, dat dese aarde van de lichamen der heylige Maagden geheyligt is, gelijk ick gevonden hebb' in 't passionaal van S. Ursula Cap. de undecim mille Virgin: &c.* Waarom dan oock *Hermannus Flejenus in libelle de S. Vrsulae & sodalium ejus Historiâ* (te vinden by *Zacharias Lippelous tom. 4. de vitis Sanctorum*) verklaart, dat hy in een seer oudt boekjen van de Kerck van *S. Ursula* binnen Keulen gevonden heeft; dat het begraven der dooden op die plaats onder een zware vloek verboden is, gelijk hy de vloek daar oock voorstelt, luydende uyt het Latijn vertolkt aldus: *Clematius menigwerf door Goddelijke vuyrvlammige gesigten vermaant &c. heeft dese Kerck volgens belofte, die hy schuldig was, uit de fundamenten weder herstelt. Maar indien iemant over so groote Majesteyt van dese Kerk, alwaar de H. Maagden voor sijn naam (pro nomine suo) bloet gestort hebben, het lichaam van iemant sal hebben neder geset, de Maagden uitgesondert, die moet weten dat hy met de eeuwige vlammen van de Hell' sal worden gestraft.* Seker een scherpe Wet en een sware vloek, over yets dat niet om het Lijf heeft.

§. 110.

Vervolgt dit alles met so veele *Gesigten* en *openbaringen* als worden voorgewendt, dat dese geluksalige Maagden daar in aan dese en geene souden verscheenen zijn; niet om *Geloofsartijkelen* in de H. Schriften voorgestelt nader aan te dringen, en een belijder die heyliglijk te doen beleven. Neen; maar enkelijk om *Afgoderye* en *bygelove* tegens het woort van Godt in te voeren, ja om haar *eygen eere* met een sonderlinge nadruk in te boesemen. By voorbeelt; *Ursula* wordt geseyt hare openbaringen aan de Abdisse *Elisabeth van Schonawgien* besloten te hebben met dese woorden: *En die onse passie sal vernieuwt hebben, den selven verleene de Heere loon van sijn werk tot in eeuwigheyt der eeuwigheyt.* Desgelijks een andere *Verena* genoemt wort ingevoert geseyt te hebben in een gesigte: *Dat se de eer-bewijsen begeerden aan hare lichamen, en dat se sulx van den Heere verkregen hadden; dat se tot noch toe hadden*

gesucht, om dat se so onagtsaamlijk waren verborgen geweest, en dat 'er niets des lofs aan Godt waardig was volbracht; gelijk 'er dan veel meer andere diergelijke gevonden worden in 't Boeck van hare Openbaringen, alle strekkende als geseyt is, om een *Afgodische heyligen dienst* tegens de Schriften van 't O. en N. Testament in te voeren.

§. 111.

Neemt na dit alles noch wijders in opmerkinge. Hoe so veele Roomsche Schrijvers hare pennen hebben stomp gemaakt, en hare Geesten als uytgeput om de Historie van *Ursula* en desselfs elf duysent Maagden hare groote boeken te vervullen, en die (was het mogelijk) voor een *ware* geschiedenis te doen doorgaan; so dat *onwetende* menschen en *onervarene* in de Oudtheden, die voor een geheel ontwijffelbare erkennen; en dat die sulx in 't midden van 't Pausdom nu sou willen lochenen, sich selven aan geen kleyne ongelegentheden sou bloot stellen: Nochtans dese so schoon opgesmokte Historie met so veele *Kerck-plichten, Reliquien, Mirakelen* en *Gesigten* is niet hoger te schatten, als een verwerpelijke *Oude Wijfsche Fabel* getrokken uyt een Spinrokkens Euangelium. Laar ons daar toe eens sien, op welke ydele gronden dit *losse gebouw* is opgemaakt; wanneer wy geen Romeynsche *Arietes* of stormrammen sullen behoeven t' ontleenen, om dit gevaart om verr' te bonzen; maar 't selve als een sandt-duyn door de windt wel selfs verstuyven zal.

§. 112.

Eenige willen de waarheyt van dese Geschiedenis bevestigen met het getuygnis van *Beda* een Engelsche Priester, gestorven in 't Jaar 740. Waarom de Keulsche *Ursulaansche* Liefhebbers oock wel hebben gesorgt, dat sulks voor aan met de *Tytel-plaat* voor sijn Werken tot Keulen in 't Jaar 1688. gedrukt sou versekert worden. Immers heeft men daar in de Schepen (mogelijk sullen 't noch wel deselve zijn, in welke sy uyt Engelandt overscheepten, en de Rhijn opwaarts na Keulen, en so verder na Bazel gevoert waren) vervult met de Maagden, en insonderheyt den Admiraal met de

gekroonde *Paus* en *Ursula* aan 't stier, en verders de *gemyterde* Bisschoppen en *gekroonden* Koninginnen enz. onder het opschrift van *Ursula* achter boven de Kajuyt, niet onaardigh afgebeeldt, so als sy t'samen voor windt en stroom tot voor Keulen den Rhijn afsakten. Wie sou nu uyt soo schoone Tijtel-plaat niet besluyten; dat 'er voor al in dat Boek moest te vinden zijn een omstandige beschrijvingh van die geheele Historie soo net in de *Tytel-plaat* afgeschetst. Maar niets minder als dat.

§. 113.

Ick hebbe dan wel drye maal doorsocht het *Martyrologium* of Martyrboek van *Beda;* maar daar in geen de minste meldinge gevonden van eenige *gemartelde Engelsche Maagden,* veel minder van *Ursula* en haar geselschap. Maar wel *ad 18. Calendas Maji van de H. Maget Domna met het Martyrdom gekroont te Romen, nevens Maagden hare medgesellinnen.* Ook *ad 1. Idus Octobr.* van *drie hondert en veertigh* gemartelde Moorsche Soldaten by Keulen, als 'er staat: *InVrankrijk by Keulen (in Gallia apud Coloniam Agrippinam) zijn van de Soldaten der heylige Mooren, (Sanctorum Maurorum de militibus) zijnde van het heylige Legioen der Thebeen, drie hondert en veertigh, het Martyrdom ondergaan hebbende, begraven in de Kerk, die door een verwonderlijck werk uyt een Mosaïsche toestel (musivo opere) vergult zijnde gliinstert. Waarom de inwoonders deselve oock plegen te noemen, tot de vergulde Heylige.* Welke reden kan 'er nu bedacht worden, waarom *Beda* een Engelsche Sax zijnde; daar hy in 't Martyrboek spreekt van *drie hondert en veertigh gemartelde* Moorsche Soldaten by Keulen, en van een gemartelde Maget *Domna,* nevens *Maagden* hare medgesellinnen te *Romen,* van so vele duysenden gemartelde *Engelsche Maagden,* en daar benevens van sulk een groot en talrijk geselschap van *Paus, Kardinalen, Koningen* en *Bisschoppen* sou hebben gezwegen; Indien dit so merkwaardige voorval hem was bekent geweest? gelijk het selve aan *Beda* moest bekent zijn geweest, indien het voor sijn tijd oyt was gebeurt.

§. 114.

Hier van begaf ick my tot het nastaan van

sijn *Engelsche Kerckelijke Historie,* daar in Hy so omstandigh over de voortplanting van de Christelijke Godsdienst in *Engelandt,* van de tijden van Paus *Eleutherius* in 't Jaar 156. af, tot het Jaar 731. handelt, en soo veele bysondere seltsame voorvallen voor den dagh haalt. Maar oock daar vond ick niets het minste, 't welk daar na geleek. Selfs niet op die plaats, daar sulks anders wel wierd vereyscht; als hy namentlijck beschrijft de overtocht van *Maximus* uyt Britannien in Vrankrijk, en des selfs behaalde Zege over de Keyser *Gratianus* en *Valentinianus,* op het Jaar 377. ; of volgens het *Breviarium* op het Jaar 381. Tot welke tijden de Kardinaal *Baronius* anders dese geschiedenis betrekken wil. Hoe is 'et nu te begrijpen, dat een Schrijver die de voortplantinge van 't Christendom in Engelandt by so veele bysondere gelegentheden omtrent groote en kleyne voordraagt, van dese so seer rijcke uytbreydingh door *Ursula* over so veele duysenden niet een eenigh woort sou hebben daar gestelt?

§. 115.

Ick sagh hier op in het *register* over alle de Werken van *Beda,* en daar door wierd ick gewesen tot het *Martyrologium Metricum,* anders genoemt *Ephemeris* of *Almanack,* daar ick *ad 12. Calendas Octobr.* nevens *versen* over meer andere Heylige oock dese over duysenden van Maagden gevonden heb.

Tunc numerosa simul Rheni per littora fulgent
Christo virgineis erecta trophaea maniplis
Agrippinae urbi; quarum furor improbus olim
Millia mactavit ductricibus inclyta sanctis.

Dat is:

Doen blonken t'effens langs den oever van den Rhijn talrijke zegeteekenen ter eeren van Christus door Maagelijke benden opgerecht voor de Stadt Agrippina, van welke de heyllose verwoedtheyt duysenden beroemt wegens hare heylige voorgangsters eertijds heeft vermoort. Verwondert; hoe soo breedt hier van *duysenden* gehandelt wierdt, daar 'er van niet een eenige Maget tot Keulen gemartelt gesproken was, noch in 't rechte *Martyrologium,*

noch in de *Kerckelijke Engelsche Historie,* van *Beda,* als evens gebleken is; so socht ick verder in 't *Martyrologium* van *Usuardus,* een Schrijver ruym *tsestigh* Jaren na *Beda;* die ten deele door eygen lust, den deele door een uytdrukkelijk bevel van *Karel* de Groote het *Martyrologium* van *Beda* en van alle voorige Vaderen verbetert, 't geene sy mochten hebben achter gelaten daar by gevoegt, en dus een volkomen *Martyrologium* opgemaakt heeft; gelijk te lesen is in sijn *brief* of *Voorreden* aan Karel de Groote, en by *Sygebertus Gemblacensis,* een Schrijver in 't beginsel van de 12. Eeuwe in sijn Boeck *de Viris Illustribus cap. 85.* Indien nu ten tijde van *Beda* eenige *Feestdagh* ter eeren van dese Maagden geviert, en door *Beda* vergeten was, so moest het immers nootsakelijk by *Usuardus* te vinden zijn. Maar oock by desen Schrijver wort niets het minste van dese Maagden vermelt; te weten, so als *Usuardus* in die tijdt dat beschreven heeft, 't welk met *bysondere letteren* onder het opsigt van *Molanus* Koninklijke Professor tot Leuven ter onderscheyding van de *byvoegselen* in 't Jaar 1573. is afgedrukt, ten blijck dat se doenmaals in de Kerk geheel *onbekende Heylige* waren. Hoewel, indien *Beda* sulcks al hadde voorgestelt, sijn gesach, als van een geheel lichtgelovige Knecht in dit stuck, by ons niet veel gelden sou; gelijk 't selve oock niet veel geldt by onse Partyen selve, die aan hondert Fabeltjens in sijn *Martyrologium* en elders voorgestelt, hoe bygelovigh sy anders in sulke beuselingen oock mochten zijn, geen volkomen geloof souden willen geven; als reeds §. 69. uyt *Melchior Canus* is aangetekent.

§. 116.

Maar wat raadt met het *Martyrologium Metricum* in het *eerste deel* van *Bedaas* Werken te leezen? Daar over seggen wy op goede gronden; dat het geen *Martyrologium* is van *Beda* t'samen gestelt, maar van een Schrijver, die over hondert Jaren na *Beda* in sijn fleur is geweest; te weten *Wandelbertus* Diaken en Monnick van het *Prumienser* Klooster van de Order van *S. Benedictus;* die volgens *Trithemius* in 't Boeck *de Scriptoribus*

heeft geleeft in 't Jaar 850. Dat het van *Beda* niet is, blijkt onder andere hier uyt, om dat daar in word gehandelt van het verbrengen van sommige heylige na Vrankrijk, dat eerst na de tijden van *Beda* is geschiet. Gelijk dan *Johannes Trithemius* en voornamentlijk *Sigebertus,* die in *Wals Brabant* omtrent het Jaar 1100. geleeft heeft, mede getuygen: dat van *Wandelbertus* een *Martyrologium* in versen *Metrico stylo of Metrice; als Trithemius de Scriptoribus* seyt; geschreven heeft, en *Wandelbertus* selfs in 't leven van *S. Goar Lib. 2.* getuygt, *dat hy die Schriften heeft ten einde gebracht op 't Jaar 839. onder den Keyser Ludovicus, en onder Marquardus den derden Abdt van het Klooster te Prumien, 't welk Pipinus de Vader van Carel de Groote gesticht heeft.* Waarom dan dese *Ephemerides* te gelijk met *Usuardus* binnen Leuven in 't Jaar 1568. gedrukt zijn, onder den naam van *Wandelbertus,* en des gelijks in 't bysonder dese selve voor heen uytgetrokkene *Latijnse versen* in de aantekeningen over *Usuardus ad 21. Octobr.* gestelt worden op de rekeningh van *Wandelbertus Prumiensis.* Behalven dat 'er geen ander *Martyrologium op versen,* of *stylo metrico* kan voor 't licht gebracht, en aan *Wandelbertus Prumiensis* geëygent worden, als even dit, 't welk nu in de werken van *Beda* als des selfs *capitale post* voor aan staat. Siet soo gaat men in de Roomsche Kerck (en dat wel meer als eens) pronken met de Tijtels van *Oudere geachte* Schrijvers Voor-Schriften, die sy noyt gemaakt of gesien hebben, en die over hondert en meer Jaren daar na door andere van minder achting zijn opgemaakt, om door sulke Tijtels het gesach te vermeerderen. Behalven dat het vry bedenkelijk is, of niet andere van veel *latere* Eeuwen dese *versen* in 't *Martyrologium Metricum,* voltrokken in 't Jaar 839., en dus omtrent 30 Jaren na *Usuardus,* tusschen beyden heeft ingeflanst, even als men sigh nu niet en ontsiet dat geheele *Martyrologium* met so schoone *Tytel-plaat* over *Ursula* toe te eygenen aan *Beda;* dewijl niet seer wel voor een onsijdigh Oordeel over een te brengen is; hoe *Usuardus,* alles so omsichtig en naeuw

(als hy verklaart) opgesocht en by een getrokken hebbende, omtrent 30. Jaren voor *Wandelbertus,* van so een seltsaam en in de Kerk beroemt voorval voor honderden van Jaren gebeurt, sou hebben konnen zwijgen; en dat niet een eenigh Schrijver in de tijdt van *Beda, Usuardus* en *Wandelbertus,* behalven *Wandelbertus,* daar van yets souden hebben nagelaten. Waarom dan oock, in de aanteekeningen over *Usuardus,* van *Wandelbertus* een resolute sprongh van 321. Jaren gedaan wort tot *Rogerius Cisterciensis* in 't Jaar 1160.; tot bewijs, dat in die geheele tusschen-tijd geen Schrijver daar van heeft vermaan gedaan. Oock in 't bysonder niet *Ado* Aarts-Bisschop van Trier, die na *Wandelbertus* oock een *Martyrologium* gemaakt heeft, en evenwel van geen Roomsche Schrijvers daar toe oyt is aangehaalt.

§. 117.

Dit kan dan oock wel de reden zijn, waarom de Kardinaal *Caesar Baronius* alle de voorgaande Schrijvers voorby stappende, sich in sijn Jaar registers op het Jaar 383. §. 4. alleen beroept op het getuygnisse van *Gaufridus Monumethensis,* naderhandt *Asaphenser* Bisschop omtrent het Jaar 1160., waar uyt hy de geschiedenis aldus voorstelt: *Ondertusschen als Maximus met de Britten (Britannis) de Armorijkers uyt hare besittingen verdreven, en een Landstreek vruchtbaar, doch ontledigt van Inwoonders aan de Brittische Soldaten geëygent had, soo heeft hy, op dat hy een nieuwe Volk-plantingh tot de Nakomelingen mocht overbrengen, op den raadt van het Brittisch Koningsken (Regulus) Connanus, die hy, als een Veldtheer over de Britten in 't Leger hadde, door een Gezantschap aan den Koninck van Cornubien in Brittannien versocht, voor de nieuwe Inwoonders yeder een Maget, door het huwelijk te verbinden aan yeder Soldaat, men heeft geoordeelt, dat niets moest geweygert worden aan dien nieuwen Gebieder, dien uyt Britannien geboortigh deselve Koningskens van Britannien met allen vlijt aangequeekt, voornamentlijk dewijl sy versekert waren, dat hare Dochters seer eerlijk door 't huwelijk souden uytbesteedt worden, niet anders als aan haar Lands-*

luyden, en die seer rijck begiftigt waren met een nieuwe Provincie. Derhalven zijn voor twee Brittische Legioenen, voor so veel Soldaten als 'er in gevonden wierden, uytgesocht so veele Maagden (want Engelsche Hoeren of Weduwen mochten daar onder geen plaats vinden) *alle tot het getal van elf duysent; daar onder de voornaamste plaats Ursula de Dochter des Koninks van Cornubien genoemt Dionocus, uyt-verlooft aan Connanus Veldtheer der Britten. Sy alle binnen Londen vergadert zijnde, zijn tegens haar wil t' Scheep gebracht; en terwijl de Schippers oversteken na 't Landt der Armorijkers, so sijn sy door een woedend tempeest geworpen aan de Duytsche strandt, alwaar doenmaals waren Melga en Gaulus Zee-roevers van de Picten en Hunnen, die voor Gratianus tegens Maximus de Zee doorkruysten; welke, na dat se haar vermeestert hadden, op haar aanvallende als op de Vrouwlieden van hare Vyanden, door wreedheyt en wellust gestreden hebben. Maar als se op aanraden van Ursula gekosen hadden liever de doot te ondergaan, als schade te lijden aan de Maagelijke schaamte (quam Virginei pudoris ferre dispendium) so vallen sy (door een Barbarische wreedtheyt ontstoken) om dat se elders heen haasteden, en geen tijt hadden, om haar door bekooringen te verlocken, op haar als op vyanden aan, en sy brengen se altemaal om den hals, welke den Hemel als vermeerdert met een dubbelde Kroon, te weten van het Martyrdom en Maagdom* heeft ontfangen. Dese *dingen geeft Gaufridus Bisschop van S. Asaph over, als door hem uit-getrocken uit de oude Monumenten van de saken van Britannien.* Dus verre *Baronius.* Siet daar, onder vele andere stukken hier na te vergelijken, hoe *Keulen* ten tijde van *S. Ursula* moet gelegen hebben aan de stranden van den Oceaan; indien anders dese Maagden tot *Keulen* of daar dichte by souden zijn omgebracht. Doch het Landt groeyt somtijds wel een weynig aan, en dus worden *Zee-Steden* somtijds oock *Land-Steden,* al souden se ruym veertigh of vijftigh uyren gaans achterwaarts raken.

§. 118.

Polydorus Virgilius mee een groot Onder-

soeker van Engelsche en andere Oudtheden, spreekt 'er op dese wijse van: *Dat Connanus verachtende de huwelijken met Franssen, heeft versocht, Vrouwens uit Britannien. Waar door men seyt gebeurt te zyn, dat een groot getal Maagden uit het Eylandt daar na toe is overgevaren, en dat elf duysent van beyde Sexen op eene tijt, ten deele door Schipbreuk, ten deele door 't Swaart zijn omgekomen. Want de Barbaren bragten die aan 't strandt gevangen waren, om, en onder deselve wort geseyt, dat geweest is Ursula Dochter van Dionotus Konink van Cornubien, die aan Connanus was uitverlooft.* Dus verr' *Polydorus, Virgilius Lib. 2. Histor. Angl.*

§. 119.

Vergelijkt hier mee nu eens *Jacobus de Voragine* in sijn *Gulde Legende cap. 153. van de elf duysent Maagden;* en daar sulje die Historie sodanigh vinden beschreven, dat se niet alleen met het hier voorbygebrachte niet is over-een-komstigh, maar regel recht daar mee strijdigh. Die geheele Historie dewijl die so seer verr' is uytgebreydt, sal men hier niet vertolken; maar onder jock en ernst; als by ydelheyt voegt; kortheyts wille daar van uyttreksels maken. *Jacobus de Voragine* verhaalt dan: *Dat Nothus of Maurus een seer Christelijk Koninck in Britannien een uyttermaten schoone Dochter hadde, Ursula genaamt,* dat de seer machtige Koninck van Engelandt, op het gerucht van haar schoonheyt, *sich geluckigh rekende, indien hy Ursula tot een Vrouw voor sijn Soon, die 'er oock op verlieft was, kon erlangen. Ursula's* Vader hier over seer beangstigt, om dat den Pretendent een Heyden was, *wort door Ursula, die hier over een Goddelijke openbaringe hadd' ontfangen, overredet; dat hy sulx sou toestaan;* doch onder voorwaarde; *dat die Koninck en de Vader thien van de uytgelesenste Maagden aan haar ter verquicking sou toevoegen, en, so wel aan haar, als aan de andere yeder duysent Maagden eygenen; oock, onder Scheeps versorging, aan haar sou vergunnen een drie jarige uytstant ter Inwyjing van haar Maagdom;* terwijl *den jongen heldt selve gedoopt zynde, in die drie jaren in 't gelove sou worden onderwesen.*

So voorgestelt, so toegestemt; Want de liefde was te groot. Doch oock moesten 'er Mannen by zijn ter vertroosting van *Ursula* en haar Heyr. Wat gebeurt 'er? So haast als dit al omm' ruchtbaar was geworden, so quamen oock van andere plaatsen behalven de Maagden na *Ursula* spoeyen, Mannen en groote Dames, als wel eertijts de Dieren na Noachs Arke. Daar op valt men aan 't beorderen van 't Heyr en het aanleeren van de dril-konst, *so dat se somtijts 's middags, somtijts naulijx 's avonds wederkeerden, en dat de eerste een grootste van 't Rijck met blijtschap en verwondering over 't gedragh van dese Meisjens waren ingenomen.* Immers so getuygt de *Legende.*

§. 120.

Eyndelijk dan als *Ursula* op dese wijse alle die Maagden tot het gelove had bekeert, so gaat dat geselschap t' scheep, en *komt met een voorwindt op een dagh in een haven van Vrankrijck, Thiel genaamt, en van daar verder tot Keulen.* 't Is jammer dat de Heeren van Thiel over so heerlijke aankomste in hare Archiven geen aanteekening konnen vinden; want *Thiel in de Betuwe* wierd doen so wel gereeckent onder Vrankrijk als *Keulen;* gelijk dan *Lindanus* en *Gelenius* het oock opnemen voor *Thiel in Gelderlandt.* En moest de windt doenmaals wel voorspoedigh in de zeylen hebben geblasen, dat se op eene dagh uyt Engelandt tot *Thiel* aanquamen. Doch *Ursula* was t'scherp.

§. 121.

Tot Keulen verscheen 's Heeren Engel aan Ursula, en voorseyt haar dat sy alle in getale daar heen souden wederkeeren, en aldaar de Martel-Kroon ont-fangen. Daar op spoeyense na Romen op de vermaning van den Engel. Veel licht oock wel, om voor haar Martelaarschap door een Beedevaart daar *vollen Aflaat* te gaan halen, want men sou anders naeulijks konnen raden, wat sy 'er te doen hadden. Dus al *verder te scheep opwaarts na Bazel.* Hoe gelukkig moet de windt doenmaals weder de zeylen hebben vervult? of anders wat al trek-paarden waren 'er niet wel nodigh geweest, om dit kleyn geselschapjen van *elf duysent Maagden,* en so veele

andere, als haar verselden, in Schepen van Engelandt ingeladen, tegens stroom na *Bazel* te brengen?

§. 122.

Tot Bazel gingh het arm leven eerst aan; want tot so verr' hadden sy 't mogelijk op haar muyltjens gebracht. Immers de *Legende* seyt: *Dat sy de Schepen daar gelaten hebbende te voet tot Romen gekomen zijn.* Een reysje te voet over het Alpische geberghte, ruymtjens over de anderhalf hondert uyren gaans, voor so delicate en tedere Maagden! Hoe sou yemant sigh niet wel op een uytgelaten wyse hebben verwondert, die so een heerlijke Processie van so veel deftige en wel georderde Maagden gesien had? Trouwens ja; *de Paus Cyriacus, oorspronkelijk mee uyt Britannien, was oock seer over haar aankomst verblijdt, te meer, dewijl hy onder dat gezelschap veele bloedverwanten had; haar nevens de geheele Clergie, met de grootste eer ontfangende.* Siet daar dat soet gezelschap, sonder een eenige achter te laten, na so veel sukkelens te *Romen.* Maar hoe komen sy 'er weer van daan? Luyster wyders toe.

§. 123.

In die selve nacht wordt aan de Paus Goddelijk geopenbaart, dat hy met deselve Maagden de Kroon van 't Martyrdom soude ontfangen. Hy houdt dit verborgen, schikt sigh evenwel daar toe; *ondertusschen veele Maagden, die noch niet gedoopt waren, dopende.* Maar eyndelijk legt hy sijn dienst en Pausselijke waardigheyt neer, *tegens wil van alle, en voornamentlijk der Kardinalen, welke meynden, dat de Paus in sijn Sinnen geraakt was, om dat hy, de heerlijkheyt van 't Pausschap verlatende, sommige gecke Vrouwlieden achter na gingh.* Evenwel hy laat sigh niet houden; *maar die salige Cyriacus gaat met die edele menigte Maagden uyt de Stadt,* om *sonder nootsakelijkheyt* nevens de Meysjens en 't verder gezelschap te Keulen dootgeslagen te worden. Gelijk dan oock gebeurt is; want so haast quamen sy niet omtrent Keulen, dat doemaals van de *Hunnen* belegert was, of *Julius* opgehitst door twee Heydensche Roomsche Princen, als hy dit Heyr-legertjen in 't gesicht kreegh, *valt met de sijne onder een groot geschreeuw* (mooglijk hebbense wel

in 't Frans geroepen: *tuez, tuez,*) *op haar aan; en dus hebben sy als woedende Wolven tegens de Schapen, die gehele meenigte van 't leven berooft. Maar als sy na 't doden van alle de andere eyndelijk tot de salige Ursula gekomen waren; so heeft den Vorst verstomt over hare uytstekende schoonheyt, haar vertroostende over de doot van de Maagden* (want aan de andere groote Mannen was *Ursula* doen so veel niet gelegen, gelijk oock noch op heden niet in de Roomsche Kerck, als wel aan hare Maaghden) *haar belooft, dat hy sich met haar als sijn Vrouw vereenigen sou. Doch als sy dat t' eenemaal weygerde, so heeft hy, siende dat hy veracht wierdt, haar met een pijl doorboort; en dus heeft sy 't Martyrdom voltrocken.*

§. 124.

De *Legende* gaat voort: maar sy hebben geleden in 't Jaar des Heeren 238. Doch voeght 'er de Schrijver by; *De tijdrekening, gelijk het sommige behaagt, laat niet toe, dat dese dingen op sulken tijdt geschiet zijn. Want Sicilien was doen noch geen Koninkrijk, noch oock was 'er Constantinopelen; terwijl hier wort geseyt, dat die Koninginnen met de Maagden geweest zijn. Met meer waarheit wort gelooft, dat langh na de Keiser Constantijn, als de Hunnen en Gothen aan 't woeden waren, sodanigh Martyrdom is voorgevallen, te weten, ten tijde van de Keiser Marcianus; gelijk in seker Kronijck gelesen wort; die geheerscht heeft in 't Jaar des Heeren 452.* En dit is juyst geen groot verschil, of het schoon opklimt tot 214. Jaren, *Baronius* stelt de geschiedenis, als wy hebben gesien, op het Jaar 383. Sommige by *Nauclerus* op 't Jaar 218. *Johannes Major lib. 1. Hist. Scotiae cap. 14.* op 't Jaar 444. *Petrus de Natalibus in Catologo Sanctorum lib. 9. cap. 87.* op 't Jaar 450. *Bonfinius Decad. 1. Hist. Hung. lib. 5.* op 't Jaar 352. *Philipp. Bergomas de Claris Mulieribus cap. 134.* op 't Jaar 455. *Dempsterus lib. 1. Histor. Eccles. Scotorum.* op 't Jaar 466. en dus wort het groot verschil van de tijt by meer andere gevonden. Evenwel aan die schoone Historie magh niet getwijffelt worden; of wel eertijds eens *Tatianus* in

sijn *Oratie tegens de Grieken* seyde: *Daar de oprekening der tijden niet t' samen hangt, daar kan oock de Historie niet waarachtig zijn.* Maar was 'er in alle die tijdrekeingen wel te vinden een Koninkrijk van Sicilien; of een Paus *Cyriacus;* of so veele Koningen, en Koninginnen, Vorsten en Vorstinnen, Bisschoppen en Aartsbisschoppen, enz. als 'er §. 101. 102. opgetelt en met name genoemt zijn? Laat dit eens uyt de Historien over die tijden worden goedt gemaakt. Indien nu yemandt van de Maastrichtenaars mogt genegen zijn, om over dese Historie en noch hondert andere des selfs bysondere voorvallen, die juyst in de *Gulde Legende* niet staan aangeteekent, verder bericht te hebben, die gelieve sigh enckelijk te begeven na des *Stadts redelijk voorsiene en noch daaglijks aangroejende Bibliotheek,* en aldaar op te staan den Foliant *Bonsinius,* een Schrijver voor omtrent drie hondert Jaren, over de *Ungersche saken, Decad. 1. Lib. 5. pag. 74. 75. 76. 77. 78.* en daar sal hy alles so *omstandelijk* beschreven vinden, als of die Schrijver dat gezelschap der Maagden al omme ten eynde toe had verzelt, en om hare Historie te beschrijven alleen was overgebleven, en daar nevens so *beklaaglijk,* dat een *oudt onnosel Besjen* de tranen uyt medelijden wel haast souden over de wangen baggelen.

§. 125.

Evenwel als men 't oock met ernst overdenkt; het was een groote en noyt meer gehoorde wreedheyt van die *Barbarische Hunnen,* dat se dus alle die *Maagdekens* sonder de minste barmhertigheyt, sonder een voor haar selfs uyt te behouden, of een eenige over te laten (als men anders wel gewoon is) om de tijdinge in Engelandt en elders te brengen; hoe die sake van haar med=gezellinnen sigh eygentlijk hadd' toe-gedragen, haar alle soo bloediglijk op eene dagh kapot maakten. Maar was het oock niet der Maagdekens eygen schult? Wat hadden sy by de *Hunnen* voor *Keulen* te doen? Schroomden sy niet met schaamte, van voor haar doot eerst te sullen worden geschonden? Hoe liepen dese onnosele Schapen die wreede en bloedgierige Wolven doch so van selfs in den mont?

Maar sy moesten gehoorsamen, den *Engel* hadd' het *Ursula* aanbevolen; het was oock *Goddelijk* aan den Paus *Cyriacus* geopenbaart: Hoewel men anders noyt in de H. Schriften gelesen heeft, dat Godt aan yemandt, buyten nootsake van de Prediking van 't Euangelium ('t welk hier met de Maagdekens geen plaats greep) oyt heeft bevel gegeven dat men sigh met voorweeten tot een lichamelijk verderf moet gaan bloot stellen; maar wel in 't tegendeel by tijden van vervolginge aanbevolen, dat men van de *eene Stadt sou vluchten na de andere,* en dus, so veel doenlijk, sigh selfs trachten in 't leven te behouden; te weten, als 'er het Gemeyn van Godts Kerk niet by leedt.

§. 126.

Maar sou die Historie niet seker en waar zijn? Och jae! so seker en waar, als de Historien van *Amadisus* of eenigh ander *Roman.* So seker, segh ick nochmaals, als de Fabelen in de *Joodschen Talmud,* en de seer seltsame voorvallen van *Mahometh Alcoran.* Dewijl se, gelijk wy nu al hebben versekert uyt de *verscheidenheit* der Geschiedenisse by Roomsche Schrijvers, t'eenemaal met sigh selven strijdigh is; dewijl daar van niet de minste meldinge gevonden wordt by eenige *Wereltlijke* of *Kerkelijke* Schrijvers van die tijden, als daar zijn *Eusebius, Socrates, Sozomenus, Evagrius, Cassiodorus, Theodoretus, Sulpitius Severus, Paulus Orosius, Photius* en meer andere: Die seker, indien 'er een waar woort aan was, van so een groot en seltsaam voorval in het Christendom niet souden hebben verzwegen, terwijl sy so veel andere mindere dingen beschrijven. Ja dewijl se nergens anders op rust als op ydele vertellingtjens, niet alleen sonder de minste waarschijnlijkheyt, maar selfs tegens alle waarschijnlijkheyt aan, die honderden van Jaren, ja selfs tot over de *acht* en *negen* hondert, duysent en meer Jaren daar na met so veel *selfstrijt,* als men reets gezien heeft, zijn aan 't licht gebracht, en dat van dese of geene *Fabel-Schrijver* als *Wandelbertus Prumiensis* geweest is; indien het waar is, dat hy in sijn Almanak of *Ephemeris* yets daar van heeft nagelaten; of dat veel

eerder, om reden voorheen by-gebraght, een ander op sijn naam het daar heeft ingeflanst. Van *Gaudridus* na 't Jaar 1160. wiens sotte ydelheyt wy datelijk uyt *Baronius* noch ontdekken sullen. Van den *Dominicaan Jacobus de Voragine* na 't Jaar 1300. een man, so uyt *Canus §. 70.* is bewesen, van *een loden hert, een ysere mont, en een gemoet van weynigh deftigheyt en oprechtigheyt.* En eyndelijk op het ontdekken van de al-oude *Tijtels* en *Graf-Schriften* in de Graven selve gevonden; op *Openbaringen* en *Gesichten,* die wy nu vervolgens noch in opmerking nemen sullen.

§. 127.

Wat de al-oude Tijtels en Grafschriften tot Keulen in de Graven gevonden betreft; daar over doet *Petrus Ribadeneira* een Keulse Jesuijt, *Flor. Sanctor. Tom. 1. pag. 501. edit. Colon. de anno 1630.* die van Keulen met desen roem voor den dagh komen: *Dat hare reliquien te recht onder de allersekerste moeten gehouden worden; dewijl der selver namen, staat en conditie binnen drie dagen na de moort der Maagden, van sulk een, die daar is by geweest, beschreven, en selfs in de Graven,* so dat se daar van niet konden gescheyden worden, te gelijk met de lichamen selve bewaart, en eyndelijk op de openbaringe van Godt in 't Jaar 1156. gevonden zijn. Die Man nu, die dese *namen, staat* en *conditie* van de vermoorde Maagden drie dagen na haar doot beschreven heeft, sou volgens de Openbaringen geweest zijn *Jacobus Aartz-Bisschop van Antiochien,* mede een Engelsman, die sijn Landtsgenoot *Paus Cyriacus* besoekende sich te Romen vondt, als dit Maagden-heyr daar aan quam, en by haar vertrek nevens *Cyriacus* mee slenderde, om de Kroon van 't Martyrdom te Keulen te soeken; en die na de doot van alle de Maagden en het verder geselschap alleen overgebleven, so als hy de namen en Graf-tijtelen op steenen teekende, in 't midden van 't werk gemartelt wierd; so nochtans dat se op sijn versoeck aan hem toe-lieten sijn eygen naam voor af in een steen te schrijven. Siet daar hebje de Historie van de *Tijtels en Grafschriften* in 't Jaar 1156. aller eerst gevonden.

§. 128.

Seker, den Aartz-Bisschop *Jacobus,* heeft van de Barbarische wreede *Hunnen,* die geen ontsagh met allen hadden voor de uytstekende schoone *Ursula,* en so veele andere Edele Maagden en Mannen, wel grote beleeftheyt ontfangen, dat se hem eenige tijdt overlieten om Tijtels en Grafschriften na de staat der omgebrachte Mannen en Maagden op steenen te schrijven, en als hy nu met 'et werk ten halven eynde reets was geraakt, en sy hem doch wilden ombrengen, aan hem noch vergunden de tijt, om sijn eygen naam op een Zarksteen te snijden, en oock de andere Graf-tijtels in de Graven op te sluyten. Hier in hebben de *Hunnen* buyten twijffel *Jacobus* geholpen, dewijl het geheele restjen doot was. Dus noestigh besigh zijnde om aan alle kanten steenen op te soeken, daar in Graf-tijtels te snijden, en met *Jacobus* die te leggen in de Graven der Mannen en Maagden. Oock hebben sy hem wel een sonderlinge trouw bewesen, dat doen hy nu van haar was omgebracht, en dus onmagtigh om sig selfs te begraven, sy hem so eerlijk hebben ter aarde bestelt, en tot een blijk daar van sijn Graf gesloten met die *Zarksteen,* daar hy even voor sijn doodt sijn eygen naam hadd' opgestelt. Verder moeten het wel seer duursame steenen van eenige harde stoffe geweest zijn, die so veele honderde Jaren in de gront gelegen hebbende noch so ongeschonden met die oude letteren voor den dagh quamen, dat men door het lesen van de namen, staat en conditie noch goedt onderscheyt kon maken; en wat diergelijcke aanmerkingen meer daar over souden konnen gemaakt worden. Wat dunkt u Vrienden? Staat dit alles niet wel recht vast op sijn kooten? Voorwaar hy moet meer als half geck zijn, dit sou derven geloven.

§. 129.

En met de voorgewende *Openbaringen* en *Gesichten* is het niet beter gelegen. Wanneer dan dese *Graf-tijtels* gevonden waren, en dat men voorwende noch met eenige twijffelmoedigheyt hier over te zijn ingenomen, of dat men de saken op 't allerklaarst en ten vollen daar uyt noch niet konde begrijpen; so heeft by dese gelegentheyt seker Abdt *Gerlacus, Elizabeth* Abdiss van Schonaw-

gien (veel licht *Schoonhoven in Hollandt,* om dat in 't *Hierogazophylacium Belgicum* van *Arnoldus Rayssius* vinde, dat te *Schoonhoven* een Kerck is aan *S. Elizabeth* toegewyedt; en dan verder in de *Aantekeningen* op 't *Martyrologium* van *Usuardus* door *Molanus* uytgegeven, *ad 18.* Junij, dat, volgens het getuygniss van *Trithemius, Einicho* Abt van Schonawgien geschreven heeft *van den lof van de H. Maget (Divae Virginis) Elizabeth van Schonawgien*) versocht, dat se by dien *Engel,* die gewoon was meermaals aan haar te verschijnen, over de saken van *Ursula* en hare *Maagden* wilde ondersoeck doen; en dat dese *Abdiss* daar op oock over alles door Gesighten goedt onderricht heeft ontfangen. Zijnde sulks dan al verder mede bevestigt door de *Mirakeleuse Openbaringen* van verscheyden Maagden selve; so als dat te vooren ook al is aangeroert.

§. 130.

Dese *Elizabeth van Schonawgien* wort dan gerekent onder de Heylige van de Roomsche Kerk, als nu is bewesen. En worden hare gesichten voor *Goddelijke* gehouden by *Jacobus Faber Stapulensis;* gelijk te sien is in de *Voor-reden,* die hy voor de *Gesigten* heeft gemaakt, als hy deselve het aller-eerst door den Druck, gelijk gelesen hebb', binnen Parijs gemeyn maakte in 't Jaar 1513, nevens de *Gesigten* van *Hermas, Uguetinus, Robertus Hildegardis,* en *Mechtildis.* Hoewel, gelijck andere willen, sy in het bevorderen van die Gesigten haar sou bedient hebben van de hulpe van *Egbert* Abdt van *S. Florinus* by Schonawgien haar Broeder; of ook wel van *Rogerus Cisterciensis,* Monnick van het Fordaner Klooster in Engelandt. Van de *eerste* kan men lesen *Vision. Elisabeth lib. 1. Cap. 1. & lib. 4. Cap. 6.* en *Trithem. Chronic. Hirsaugiense ad annum 1165.* en van de *andere, Joh. Balaeus Script. Britann. Cent. 3. Cap. 23.* Zijnde alle die *Gesigten* en *Openbaringen;* gelijk men noch wijders met de stukken uyt de Roomsche Schrijvers bevestigen sal; niet anders als een louter *Papen, Monniken* en *Nonnen* bedrogh om des vuyl gewins wille.

§. 131.

Maar om de *Goddelijkheyt* van de Gesigten

van *S. Elisabeth* te vernietigen, so dient men voor af wel yets te weten; wat die Sottin, beset met een groote en sterke inbeelding en achting van haar selfs getuygt, over de gelegentheyt, by welke zy aan sulke openbaringen is geraakt. Men kan daar van lesen; *Elisabethi vision. lib. 4. cap. 2.* daar se de sake aldus verhaalt: *Daar sijn onder de Begraafnis-plaatsen van de Maagden gevonden vele lichamen van Bisschoppen, en van andere groote Mannen; en daar waren in ieders graf-steenen wechgeleyt, hebbende tytels op haar ingesneden, door welke wierden onderkent, wie, en van waar sy waren geweest. Van dese heeft de voornoemde Abdt* (te weten *Gerlacus* Abdt van *Tuitien,* of *Abbas Tuitiensis;* die se voor heen had genoemt) *de voornaamste en meest opmerkelijke aan my overgesonden uit de voornoemde Stadt, hopende, dat door de genade van Godt iets daar van aan my sou konnen worden geopenbaart, en begeerende van my versekert te worden; of men daar aan geloof mocht geven of niet, want hy hadd' vermoeden* (seker niet te onrecht, immers is dit het gemeyne verdedigde *heylig bedrogh* tot vermeerderig des geloofs in de Roomsche Kerk) *van de Uytvinders der Heylige Lichamen; of zy niet wel, om winst te doen, die tytels bedrieglijk hadden doen maken. Maar hoedanige die tytels geweest zyn, en wat my daar van is geopenbaart, heb ick besorgt in de tegenwoordige reden door verscheiden plaatsen voor de oogen der Lesers open te leggen.* En dus gaat zy in dat Sermoon uyt de Openbaringe door *Verena* een der vermoorde Maagden beschrijven het bedrijf van *S. Pantulus* Bisschop van Basel; van *Cyriacus* Roomsche Paus; over wien, na ontdekking van veele sijner daden door *Verena;* op de vrage van *Elisabeth, waarom hy in 't Register der Pausen niet was aangeschreven? Verena* dese reden gaf: *Dat sulx was geschiet door verontwaardiging van de Clergie, om dat hy in de ordre van sijn waardigheid ten einde toe niet had willen blyven.* En verder worden daar na openbaringen door *Verena* gedaan over *Jacobus* Aartz-Bisschop van Antiochien; over *Etherius* Bruydegom van *Ursula &c.*

§. 132.

Waar na den *Engel,* die gewoon was met *Elisabeth* om te gaan mee op de baan komt; die dan van seer veele bysondere dingen heeft getuygt; als wat *S. Ursula* en de andere is wedervaren op de wegh; Wat aan *Etherius* Konink in Engelandt, sijn Moeder *Demetria;* en sijn kleyne Suster *Florentina;* Wat aan de Koninginne *Constantia,* anders *Firmundina,* aan *Gerasina* oorspronkelijk van de gelukkige Wortel Aarons, aan *Dorotheus* Konink van Griekenlandt, aan *Babila, Juliana, Victoria* en *Aurea,* gebeurt is; dat ick, om de waarheyt te betuygen, geen lust meer hebbe, om alle die *sotte* dingen, en *heyllose* fabelen; gelijk se na goedt ondersoek aan alle *verstandige* moeten voorkomen; uyt het Latijn in 't Nederlands over te brengen. Te meer; dewijl wy aanstonts uyt *Richardus Praemonstratensis* noch eenige dingen vertolken moeten.

§. 133.

Doch hoe sot voor een redelijk en onverschillig oordeel alle sulke *Openbaringen* oock mochten zijn, so heeft evenwel Oudtijts *Robertus* Monnick van het *S. Mariane* Klooster by de *Antissiodorensen in Chronologia Altissiod. ad annum 453;* als hy het *Treurspel* uyt den *Vervalscher* van de Kronijk van *Sigebertus* of de *Britannische Historie* had vertelt ('t welk men met de stukken noch nader sal doen blijken; daar sulx vereyscht wort) geoordeelt; *Dat die hem souden lesen, moesten worden vermaant; dat het verhaal in die Britannische Historie na den regel der openbaringen van S. Elisabeth moest verbetert worden; met dese woorden: Maar dat men van 't heilig Collegie en 't heilig Martyrdom van de elf duysent Maagden anders moet gevoelen, maakt de eerwaardige Nonn' met name Elisabeth in hare openbaring op 't allerwaardigst bekent, welke nu in onse Eeuw, te weten in 't Jaar van de Menschwerding des Woords elf hondert ses en vijftigh, verwonderlijk heeft verdient, om Goddelijk onderrecht te ontfangen, niet alleen op welke tijt de voorseide Maagden geleden hebben; maar oock wie de Vader is geweest van Ursula, welke haar Bloedverwandschap, met hoe groote Godsdienstige Persoonen so Leecken als Kerkelijke*

dat geselschap der Maagden is ondersteunt geweest; en welke en hoe ook dese met de heilige Maagden voor Christus het Martyrdom hebben ondergaan. Want zy seyt, dat sekere Paus van de Stadt Romen met name Quiriacus, de negenthiende na Petrus, met haar heeft geleden. Gelijk hy dan geweest is de Opvolger van Paus Pontianus, en de Kerk heeft bestiert een Jaar en thien maanden, en alsoo in sijn plaats heeft geschikt een heilig Man, die Antheros genoemt is, en met de elf duisent Maagden scheidende sijn Stoel verlaten heeft. Want oock hy selve uit Britannien van geboorte was, en versekert wordt onder het getal der heylige Meisjens veele Bloedtverwanten gehadt te hebben, en om dat hy tegens wil van de Clergie den Apostolischen Stoel daar heeft gelaten, so heeft de Clergie sijn naam uit het Register der Roomsche Pausen uytgeschrapt. Siet so hoogh wierden dese *Gesigten* in die vervallene duystere en bygelovige tijden opgevijselt.

§. 134.

Wanneer nu dese *Elisabeth* van Schonawgien was gestorven, en dat die Fabel noch niet cierlijk genoeg was opgeschikt; so heeft *Richardus Praemonstratensis* negenthien jaren na haar doot *nieuwe Gesigten* aan den dagh gebracht, met welke de *Bedrieger* verklaarde overvloedigh vervult te hebben de gebreken der Openbaringen van *Elisabeth,* en dat wel door de vermaningen van de *Maget* de Moeder Godts en van *Ursula* selve. Immers aldus schrijft hy in een *Brief,* die voor dese Nieuwe Openbaring gestelt is, aan alle de Maagden van de Christus. *In 't Jaar des Heeren elf hondert drie-en-tachentigh so sijn wy op het inblasen van de Heere, en medewerking van sijn Godtsalige Moeder de Koninginne van alle, als Beschrijvers van een nieuwe Historie van de elf duysent Maagden, door een Goddelijke aanmaninge overredet geworden, om deselve aan uwe liefde op te dragen en te heyligen. Want dese sijn de woorden van de Koninginne der Hemelen, seggende: Ghy! schikt u om te voorsien aan de gemeine nuttigheit van alle, met dit werk aan de Maagden toe te eygenen; Derhalven mijnent weten* (of oock wel verdienstelijker wijse, *ex parte mei vel meriti*)

aan haar schrijvende, segt haar, dat se deselve in kuysheidt en heyligheidt willen navolgen. En in den aanvang van sijn vertelling seyt hy: *Klaarder wordt hare edele volmaking en de heerlijkheyt van haar lijden beschreven gevonden in het Gesigte van sekere Maget Elisabeth geluckiger gedachteniss. Daar en boven oock de Heere harer Bruydegom en Liefhebber, willende haar noch met meerder glantz verheerlijken verwaardigt onlangs in 't Jaar elf hondert drie-en-tachentigh te openbaren dingen die over hare Pelgrimagie en bedrijf tot hier toe verborgen waren. Derhalven in 't begin van dit verhaal, volgens de vermaning van dese salige Ursula selve; welke de Meesteresse en Leidster van de andere Maagden geweest is; So sullen wy de Order van der selver lijden aanraken, en aantoonen, welke of waar van daan geweest zyn, en haar Geslagte en Vaderlandt. Want zy waren van verscheiden Natien: Namentlijk Engelsche, Britanniers, Walen, Schotten, en oorspronkelijk oock noch van meer andere Koningrijken en Landtschappen.* So moet het met dit geselschap ten naasten by wel geweest zijn een half *Babel.* Want hoe hebben die *Engelsche, Walen, Britanniers, Schotten,* en van *andere Koningrijken* en *Landtschappen* elkanderen konnen verstaan. Immers hadden die Meysjens geen Latijn geleert; en geen andere taal heeft oyt na de verwarring aan so vele Volkeren en Natien t' effens gemeyn geweest. Doch dit overgeslagen.

§. 135.

Aldaar vindt men dan dat geheele Heyr seer fatsoenlijk en netjens in Troepen en Benden onder hare respective Overstinnen verdeylt, en *Ursula* als de Princes en het Hooft, in navolging van *Penthesilea de Vorstinne der Amazonen,* met de Baniere voor aan. Daar op volgen vier Lieutenant Generalinnen; *Pinnosa, Cordula, Eleutheria, Florentia,* en hier na *elf Overstinnen,* yeder over duysent, als *Jota, Carpophora, Benigna, Sapientia, Benedicta, Clementia, Odilia, Sibilia, Columba, Chelindris, en Lucia;* alle van Koninklijken en Princelijken Bloede, so als Heer *Richardus* yder der sel-

ve van haar Vader beschrijft. Noch blijft het hier niet by; maar hy telt onder dat Maagden Heyr oock op *vijf Bisschoppen* alleen uyt Engelandt, (mogelijk voor *Ursula* en de *vier* volgende Principalen yeder een) als *Wilhelmus, Columbanus, Ywanus, Eleutherius, Lotharius;* Behalven de *Paus* en *Cardinalen* en *Bisschoppen,* die op reys sigh by dese Maagden gevoegt hebben. Hoedanigh dan waren de Paus *Cyriacus,* de Cardinalen *Pontius* en *Petrus;* twee Diakenen, *Kalixtus* en *Kilianus;* drie onder-Diakenen *Ambrosius, Justinus* en *Christianus;* doch voor al niet te vergeten *Florentius* Aartz-Diaken van de Roomsche Kerk en Bloetverwant van Paus *Cyriacus,* oock niet onder de Bisschoppen *Caesarius* en *Donatus.* Die te gelijk alle door Vader *Richardus* seer omstandelijk van hare Bloetverwanten en Geslachten omschreven worden.

§. 136.

Maar doet men de *Koningen* geen ongelijk aan, dat men harer noch niet is gedachtigh geweest, dewijl so vele haar by dese Maagdekens gevoegt hebben? Neen; de Geestelijkheyt heeft den rang, en moest over sulks voorgaan. Als Heer *Richardus* nu van Koningen sal beginnen te spreken, so laat hy voor af dit Voor-redentjen daar voorgaan: *Laat ons nu verhalen over de Order van sommige Koningen die dingen, die van den Hemel sijn geopenbaart;* en daar mee valt hy aan 't optellen; Voor eerst van *elf Koningen,* als *Olophernes,* de Bruydegom van *Ursula* (dus genoemt wegens de groote deugt van sijn gemoet en sijn Lichaams schoonheyt, terwijl Me-Vrouwe *Elisabeth, Domina Elisabeth,* seyt de Monnick, hem *Ethereus* noemt) *Oliverius, Crophorus, Lucius, Clodoneus, Canutus, Pipinus, Odulphus, Anitus, Firanus, Refridus;* en daar na noemt hy 'er noch twee *Bonifacius* en *Laurentius;* alle wederom met so veel bysonderheden, in de uytrekening van Geslagten en optellingh van Bloetverwanten; dat men de Monnick *Richardus Praemonstratensis* groot ongelijk sou doen, indien men hem niet hield, juyst niet voor de *grootste Leugenaar* (want dat luydt wat leelijk) maar

voor de grootste *Geslagt-rekenaar van de geheele Wereldt,* dewijl hy 'er heeft weten uyt te vinden, daar niemant oyt aan heeft gedacht, en die oock noyt op Aarden geweest zijn. Doch laat ick zwijgen; het waren doch *Hemelsche Openbaringen,* (seyt die Sotte-bol) van de Maget *Maria* en *Ursula. ô!* Schande der schanden! aanlopende tegens het Gelove en Getuygenis van alle welversekerde en bekende Geschiedenis-Boeken der Oude. En noch derft die verydelde Knecht dit Register van de Koningen besluyten met dese uytdrukkingen: *Derhalven wy schryven geopenbaarde dingen, beminnende de Waarheyt en t'eenemaal vervloekende de omwegen van valsheyt.* Sou men niet meynen, dat sulk een loutere waarheyt moest spreken.

§. 137.

Maar noch is 'er geen eynde aan de *Openbaringen;* Hy verklaart al verder: *Dat 'er oock noch veele so wel uyt Yerlandt als uit andere Koningrijken sijn by geweest; Dochters van Princen, Koningen en van Hartoginnen en Gravinnen.* Ja oock *Suygelingen* bykans ten getale van *vijf hondert;* Maar waar van daan dese *Suygelingen?* Hadden de Moeders die *Suygelingen* aan de Maagdekens op reys, om gekristent en met haar gemartelt te worden, overgelevert? Of hadden de Maagdekens in de tijt van hare versamelinge en daaglijkse oeffening, wanneer se (als in de Legende staat) *naeulijx 's avonts t'huys quamen,* die selfs aangewonnen? Maar oock hoe kregen die *Suygelingen* haar voedsel en onderhoudt? Mogelijk leefden se van de windt, of wierden oock wel met een *Roomsch Mirakel* gevoedt, door de Melk van de suyvere Maagdelijke Borsten. Wie sou anders daar naeulijks raadt toe weten; dewijl de andere *Matroonen* alle op haar dagen waren? Dus mach men met geheel belacchelijke Openbaringen oock lacchende wel eens jokken. Hy voegt over het getal der Mannen noch dit volgende toe: *Wy derven voorwaar versekeren, gelijk weynig te voren Goddelijk is geopenbaart; dat'er meer als drie hondert Mans waren in haar geselschap, van welke twee hondert en weynige meer met haar gewillig*

de Kroon van 't Martyrdom hebben opgenomen (waar zijn dan de andere gebleven? Zijn se mogelijk als Blodaerts gaan lopen? Of hebben de *Hunnen* haar levendigh gevangen gehouden, of wel tegens wil haar doot geslagen? Want daar is geen verder verhaal van, dat ick wete) *Maar wegens het getal van so vele Maagden wort in der selver lijden geen melding gedaan van Vrouwen of Mans.* En een weynigh daar na: *van hoge Personagien en Mannen, die in 't geselschap van deselve seer salige Maagden dootgeslagen zyn, wat het getal een weynig meer als twee hondert; Want dus is seker aan twee van den Hemel geopenbaart: Daar sijn ook onder haar geweest meer als twee hondert Matronen, die van het getal der Maagden niet waren.* So dat *Richardus* niet veel meer als *twaalf duysent* Martelaars van alle die verscheyden soorten in dit Heyr optelt.

§. 138.

Evenwel wort 'er in 't leven van *S. Achasius* en sijn Medgesellen; den 22 Juny op de laatste verbetering van *Surius* gedrukt; uyt een oude overlevering van de Keulenaars verhaalt: *Dat in die heylige vergadering lichtelijk veerthien duysent heylige Martelaren van beyde Sexen, en van die velerhande menigte geweest zyn;* gelijk de *Keulsche Jesuijt* in sijn Historie van *Ursula* getuygt. Oock verklaart de *Engelsche* Vertaalder van de Gulde Legende te Londen gedrukt in 't Jaar 1512., die gemeynlijk geseyt wort dat *Wilhelmus Caxtonus* geweest is; dat hy tot Keulen verstaan had; *Dat met dese elf duysent Maagden, oock vijftien duysent Mannen hebben geleden, en dat 'er dus t'samen ses-en-twintig duysent* Martelaars geweest zijn. Ja men sal datelijk uyt *Gaufridus* noch versekeren, dat hy boven de *elf duysent* Maagden noch telt, *t'sestigh duysent Wijven,* en dus t'samen *een-en-seventigh duysent* alle geschikt ten dienste van de *Mans* en *Jongelingen* die in *Armorica* (nu *Bretaigne* genoemt) huys hielden en van de Fransche Vroulieden een afkeer hadden. Siet so wel komen de *Roomsche Fabel-Schrijvers* in het getal met malkanderen over een; so dat wy wegens so vele nu gemelte verschillen en onoplosse-

lijke selfstrijdigheden, daar aan wel mogen toe-eygenen 't geene den Euangelist *Marcus cap. 14. v. 56.* seyt van de getuygenissen tegens Christus, *dat se valschelijk getuygden en dat hare getuygenissen niet eenparigh waren,* en daarom op 't hoogste verfoeyelijk. En wanneer wy daar na verder gaan aanmerken so vele sottijses en ydele vertellingen, alle tegens de waarheyt van wel bekende Geschiedenis-boeken strijdende, so kan men met een hertelijke lach jokkende dieswegens de Lever wel eens schudden; of anders ook met verontwaardiging daar over meer als eens uytroepen 't gene by *Apulejus Lib. 1. Metamorphos.* staat: *Daar is niets Fabuleuser als dese Fabel, en niets ongerijmder als dese Leugen.*

§. 139.

Reden, waarom mede verscheyden *Roomsche* Schrijvers alle die vertellingen en openbaringen als loutere ydelheden hebben verworpen, en daar op of die geheele geschiedenis als een Fabel t'eenemaal afgekeurt; of anders, dewijl men in dese latere tijden, sonder in *ongenade* te vervallen, in de Roomsche Kerk niet vry uyt derft spreken, so als 't yemandt om 't herte leydt; so veele omwegen gesocht, en ydele gissingen hervoor gebragt; datse daar mee *bedektelijk,* niet te min voor verstandige *opentlijk* genoegh, te kennen gaven, dat 'er met die geschiedeniss geen waarheyt verknocht was. Gelijck de Roomsgesinde *Gelenius in Coloniâ supplice* moet erkennen, als hy wel hoogdravende seyt: *Voorwaar door de lof van Ursula's Geselschap, welke te vergeefs de boosheyt van de Duyvel, de dwaasheyt der Ketters, en NB. de ongeleerde onsinnigheyt van de Catholijken (weynige nochtans) heeft trachten te verstrooyen, is de naam en eer van een Keulen breder uytgeblonken, als de kennis van de Duytse Natie selve.* Hy noemt 'er evenwel geene, maar spreekt enckelijk van een *ongeleerde onsinnigheyt der Katholijken.* Wy sullen derhalven over 't een en 't ander; so als hier boven met onderscheyding geseyt is, eenige bewijs-stukken by brengen, wanneer wel blijken sal dat het niet is geweest een *ongeleerde onsinnigheyt der Katholijken;* maar een *geleerde* en *overtuygende* bevatting,

rustende op een gesont verstant en oordeel, selfs van de *Meester-knechts* van haar huys.

§. 140.

Merkt dan aan, wat *Gobelinus Persona* Deken van Bijlevelt en Officiaal van Paderborn (een groot Ondersoeker der Oudtheyt, die in 't Jaar 1418. geschreven heeft) daar van seyt; *in Cosmidromio,* of Algemeyne Kronijk *aetat. 6. cap. 14.* Als hy voor heen daar toe by-gebracht het seer diep stilzwijgen van het *Pauselijk* Boeck en *Eusebius,* so gaat hy aldus voort: *Die gene, welke seggen, dat die Cyriacus met de Maagden vertrocken is, verklaren dat de Vader van S. Ursula is geweest Koninck van Britannien, en de Vader van de Bruydegom Koninck van Engelandt. Maar het Koninkrijk van Engelandt was doe noch niet begonnen; oock was Sicilien geen Koninkrijk, noch oock eenige Stadt genoemt Constantinopelen; van welke alle de voorseyde Fabel-Schryvers versekeren, dat 'er eenige menschen of Vrouwlieden geweest zyn in 't geselschap der geseyde Maagden. En eyndelijk is het niet waarschijnelijk, dat de Christenen in die tijden met so groot geselschap de Stadt Romen hebben konnen besoeken, terwijl het noch niet in gebruyk was; dat die Stadt, welke doen maar weynige Kerken hadd', om Aflaat wierd besogt, noch ook geen Keyser tot daar toe het gelove, van Christus hadd' aangenomen. Maar die dwaling is opgekomen, gelijk geseyt wort, van seker Vrouwmensch, ick weet niet of het een Opgeslotene, of een Nonne geweest is, die by Schonawgien was in de tijden van Frederick de Eerste, omtrent het Jaar des Heeren 1156; Welke verklaarde, dat sulke dingen en vele andere aan haar door Goddelijke Openbaringen waren bekent gemaakt. Hoedanige opgegevene Openbaringen Ick hebb' doorlesen, en in veele dingen strijdigh zyn met de Kronijken en Historien. Waarom ick sommige dingen hebb' versamelt om te bestrijden, of waarlijker om de duysternis deser dwaling ter verlichting uyt te roepen, die ick na Keulen om ondersocht te worden gesonden heb. En hoewel vele deftige Mannen en van groote achting die dingen hebben doorlesen, noch-*

tans kon ick niet verkrijgen een oplossing van die stucken, die ick heb bygebracht tegens de gemelte voorgestelde openbaringen, voor so veel sy raken de Historie van de voorseyde Maagden. Siet daar hoe overtuygende en verstandigh die Man over het Werk redeneert, en alles als een Fabel afkeurt, konnende geen oplossing van Mannen van Naam en groote achting te Keulen machtigh worden over die dingen, waar mede hy deselve had bestreden.

§. 141.

En wat de Paus *Antherius,* die *Cyriacus* had in sijn plaats gestelt betrefte; daar over spreekt hy vervolgens aldus: *Antherus van Natie een Grieck heeft geseten een Jaar en 25 dagen, en in die tijdt waren binnen Romen, Maximus en Africanus Burgemeesters, als blijkt uit de Brief van Antherus, die hy aan de Bisschoppen van de Toletaner Provincie geschreven heeft. En in de voorgestelde voorseide openbaringen seyt het voornoemde Vrouwmensch; dat de voorgemelte Burgemeesters Maximus en Africanus geschreven hebben aan een sekere Julius haar Bloetverwant, doenmaals Prince der Hunnen, dat hy de elf duysent Maagden soude dooden, als se na de deelen van Duitsland wederkeerden. Maar die Burgemeesters souden macht hebben gehadt, om haar te Romen te dooden. Dewijl de vervolging in die tijt in de Stadt seer sterk was; so dat selfs de Paus Antherus voor het Geloof van Christus is gedoodet, gelijk de Paus Damasus in sijn Boek schrijft; noch oock het volck der Hunnen was doen niet bekent in de deelen van Duitsland en Italien.* Zijn dit wel ongeleerde en onsinnige redenvoeringen; of niet veel meer onwederspreekelijke bewijs-redenen van een Man in *Oude Schriften* seer ervaren? En seker voor sodanigh een staat hy by verstandige Mannen in de Roomsche Kerck te Boeck, gelijk blijkt uyt de alomm' beroemde *Cassander, in Scholiis* of aantekeningen over de *Humnus,* of Lof-sangh van *S. Catharina* (die hy nevens meer andere Geleerde oordeelt, dat noyt in de Wereld is geweest) als hy daar van *Gobelinus Persona* seyt, na dat hy even voorheen van *Geleerde* en *neerstige* Mannen

gesproken had; onder welke is de *Eerwaardige Man de Heer Gobelinus Deken in Bilevelde, die dese ongerijmtheden vlijtig heeft verhaalt in het Boek van sijn Jaar-Registers, het welke sy Cosmidromium, dat is 's Werelds loop noemt.* Gelijk dan andere Geleerde Mannen meer van dese *Gobelinus* aantekenen; dat *Crantzius* en *Kesenbroch* Schrijvers van grooten Naam uyt *Hem* haare Geschiedenis-Boeken hebben opgemaakt; en dat *Molanus* en *Surius* uyt de Schriften van dese Man hebben getrokken het leven van *Meinulphus* Bisschop van Paderborn.

§. 142.

En seker wanneer de bewijsen van *Gobelinus Persona* nader in overlegh worden genomen, so sijn zy van sulk een overtuygende kracht, dat vermaarde Roomsche Schrijvers die aan de bygebrachte Gesigten van *Elisabeth* en *Richardus Praemonstratensis* eenigh geloof hebben gegeven, evenwel een andere tijt uytdenken moeten, op welke dese so wonderlijke geschiedenis sou gebeurt zijn. En dat andere wederom die *Openbaringen* als een versonnen ydelheyt t' eenemaal verwerpende geheel een andere Historie en tijt daar over op-nemen; doch alles niet anders als op loutere ongegronde gissingen, als blijken sal.

§. 143.

Let daar toe eens hoe *Jacobus Philippus Bergomensis de claris Mulieribus cap. 134.* of hy schoon in andere dingen opvolgt de *Gesigten* van *Elisabeth,* evenwel in de Tijdt-rekening haar verwerpt, en alles verschuyft tot de tijden van *Attila;* als hy seyt: *Men heeft bevonden, dat de Maget en Martelaresse Ursula een Britannisch Vrouwmensch van seer hoogen oorsprongh en een vermaardt verstant in 't Jaar des Heeren vier hondert en vijf-en-twintigh met elf duysent Kristenen van beyde Sexen (die alle met de naam van Maagden genoemt worden) by Keulen een uitmuntende Stad van Duytslandt door de Hunnen en Schijten, de onreynste en schelmagtigste wilde Volkeren, ten oorlog dienende onder den Koning Attila, het glorieuste Martyrdom uitgestaan hebben voor de naam van Christus.* En een weynigh daar na: *Van de tijden des lijdens deser heylige Maget en haar Medgesellinnen*

is by vermaarde Schrijvers van geschiedenissen eenige twijffeling geweest; dewijl 'er zyn, die seggen, dat se geleden heeft in 't Jaar onser Saligheyt twee hondert ses-en-dartigh, ten tijde als Alexander Prins van Romen was, dewelke heeft opgehouden te heerschen in 't Jaar der Saligheyt twee hondert ses-en-dartigh. Maar de reden laat niet toe, dat de salige Ursula in die tijt geleden heeft, dewijl Sicilien doen geen tijtel ven een Koninkrijk had, noch Byzantium: maar waarlijker, datse geleden heeft op de tijdt boven gestelt. Maar siet een verstandige Opmerker hier door niet aanstonts, dat dese Schrijver dus redeneerende over de *tijdt* t' effens over hoop werpt de *Goddelijkheyt* deser Openbaringen? Of sou Godt wel en de Hemelingen onfeylbaar zijn in de anderestukken der Openbaring, doch wat de *uytrekening* van de tijden aangaat, missen en feylen, of oock wel liegen en bedriegen konnen?

§. 144.

Voegt hier toe de Kardinaal *Baronius,* een Schrijver voor omtrent hondert Jaren, so seer beroemt in de Roomsche Kerk, als hy in sijn Jaar-Registers op het Jaar 237. §. 11. aldus schrijft: *Geheel niet moeten gehoort worden eenige Nieuwelingen, die na Pontianus invoeren sekere Cyriacus tot Paus van Romen; waar van geen meldinge met allen wordt gedaan in de order van de Roomsche Pausen door de Latijnen beschreven (gelijk in 't Boeck van de Roomsche Pausen, of by Optatus Milevitanus, of Augustinus, of Cresconius, of andere Vaticaanse Registers) oock niet by de Grieken, als Eusebius, den Tijdrekenaar Nicephorus, of andere: So dat het selfs niet waardig is, dat dit gevoelen met vele saken werde wederleyt; als 't welk op geenerhande reden of getuygenis der Oude Schrijvers rust; getrocken zynde alleen uit de leugenachtige (commentitiis) daden van de heylige Ursula en hare heilige Medgesellinnen,* Dus spreekt hy met reden over *Cyriacus;* en nochtans was dit gevoelen niet alleen by *Nieuwelingen* in de Roomsche Kerk voorgestelt; maar van *al oude* tijden daar in so *algemeyn* opgenomen, dat het selve oock is ingevloeyt

in de *Glossen van het Canonijke recht,* als te sien is, *Sext. Decretalium lib. 1. De renunciatione Tit. VII. cap. 1. Quoniam,* alwaar in de Glosse staat; *Maar daar wort een seker exempel gegeven van de Paus Cyriacus, van welke men leest, dat hy met Ursula en elf duysent Maagden gemartelt is. Want daar wort van hem geschreven, dat hem eertijts is geopenbaart, dat hy met die Maagden, de Martelaars Kroon sou ontfangen. Daar op vergadert hebbende de Clergie en de Kardinalen, so heeft hy in tegenwil van alle, en voornamentlijk van de Kardinalen voor haar sijn waardigheyt en dienst neergeleyt. Maar die Cyriacus wort in 't Register der Roomsche Pausen niet genoemt; om dat de Kardinalen geloofden dat hy niet uyt Devotie; maar om de genoeglijkheden (oblectamenta) van de Maagden het Pausschap had daar gelaten.*

§. 145.

Doch hier moet Ick (om by onkundige, en daar door te meer onbeschaamde Monniken voor geen *Leugenaar* uytgeroepen te worden) den Leser waarschouwen, dat dese *Glosse* naderhant in den *nieuwen Roomschen Druck* door de Roomsche Boekschenders (die doorgaans gewoon zijn de Schriften der Oude te verminken, en na 't uytschrappen van 't geen haar niet aanstaat, deselve in 't Licht te geven) zijn uytgelaten. Terwijl se net en klaar te vinden is in den Druck, *cum Rubrica* te *Lions* en met *Privilegie* van den Konink uytgegeven in 't Jaar 1514., onder my berustende.

§. 146.

Maar wy konnen oock van dese aantekeninge van *Baronius* niet wel scheyden sonder dese opmerking; dat gelijk *Baronius* sigh schaamt over de melding van *Cyriacus* als die 'er noyt geweest is, om dat sulk verhaal aanloopt tegens alle Oude Schrijvers van die tijdt, en volgende; Dat even om deselve reden Hy en alle andere in de Roomsche Kerck haar schamen moeten over de *geheele Historie van Ursula en hare Maagden,* om dat 'er in gene Oude Historien van die tijden, of Eeuwen daar na, yets het minste daar van wort gerept; maar veel meer het tegendeel van dien daar uyt te besluyten staat.

§. 147.

Evenwel *Baronius* wil so vry uyt, als *Go-*

belinus Persona, noch niet erkennen; maar soekt die *Fabel* (de tijt van twee hondert acht-en-dertig Jaren uytrekkende tot drie hondert drie-en-tachentig, gelijk voor-heen is getoont) als een vuyle wandt met verdere loose kalk noch so wat te plaasteren. Hy verwerpt dan geheel alle de Gesigten van *Elisabeth* en *Richardus Praemonstratensis,* als een louter menschen verdichtsel. Maar, even als een Man, die in 't water gevallen aan 't sinken raakt, dan alle onverwachte en voorkomende dingen aangrjpt, meynende daar in heul te vinden; so grijpt dese Kardinaal, in die genoegsame verlooren gegeven sake aan, het geene hem by geval was in handen gekomen op de Bibliotheek van 't Vaticaan binnen Romen, dus een geheele andere Historie, doch immer so ydel en onseker als de voorgaande te berde brengende, als men sien sal.

§. 148.

Laat ons daar toe eens ondersoek doen op 't gene *Baronius* so in sijn *Aantekeningen* over 't Roomsche *Martyrologium,* als in sijn *Jaar-registers* (behalven het gene reets §. 117, en §. 144. daar uyt is aangehaalt) hier over schrijft, en de sake sal klaar zijn. In 't *Martyrologium Romanum ad 21. Octobr.* seyt hy. *Het gebeurt in dese dingen wel, dat, na 't verliesen van de ware en opregte Historie van die maagden, een yegelijk so als het hem lust, of 't geene hy met sijn verstant heeft versonnen, of het welke hy door eenig licht gerucht van 't gemeyne volk heeft verstaan, aan de gedenkeniss van 't schryven toe vertrouwt; niet sonder groot nadeel van de waarheyt, dewijl zy een seer deftige (gravissimam)* geschiedenis bykans een leugenachtige *(commentitiam) gemaakt hebben.* Maar hoe seer deftigh die geschiedenis is, en op welke grontsteunsels die Kardinaal deselve vestigt, sal men datelijk ten toon leggen; wanneer het sal voorkomen als en versiert pampiere timmer, dat door een kleyn windeken selfs om verr' gedreven wort. Maar so moeten in dese tijt ook seer Geleerde Mannen in de Roomsche Kerk tegens haar beter weten spreken over *geschiedenissen,* daar so veel aan vast is, als dese; sullen se anders niet over het bankjen worden geleyt, en de klets krijgen.

§. 149.

Hoor hem dan al verder: *Als ick wel in de*

waarheyt van dese sake te ondersoeken veel arbeyts had aangewendt, so is het na wensch gebeurt; dat ick eyndelijk gevonden heb een seer oudt Vaticaans Boeck, waar in een Tractaat was met het opschrift: Van de Britannische saken door Gaufridus Bisschop van Asaph, onder het teken van 't getal van negen hondert vier-en-veertigh; In 't welke den Autheur, handelende van de saken van den Tyran Maximus, die het Rijck geweldelijk heeft aangegrepen ten tijde van de Keyser Gratianus, oock van Ursula een korte Historie uitlevert. Hoe moet die groote Man na soo veel aangewende moeyten over het ondersoeken na de waarheyt van dese Fabel, die doch nergens is te vinden, voorheen in 't werk niet wel gezwoegt hebben, eer hy tot so verr' gekomen is? En nochtans is hy niet verder met dien Autheur geraakt, als in de wilde Zee, in stormwinden, in woedende baren, en in Schip-breuk aan de stranden, daar men geen streek houden, of Compas meer gebruyken kan (recht toepasselijk in dees gelegentheyt aan *Baronius,* als een geheel verbijsterd *Stierman,* in dit stuck) sonder op vijftig en meer uyren gaans met de Schepen *Keulen* eens te konnen naderen, so als de wrakken van de Schipbreuk op Zee (waar van §. 117. reets hebben uytgewesen, en wy noch verder sien sullen.

§. 150.

Wanneer nu de *Kardinaal* voortgaat; so stelt hy in sijn Aantekeningen over 't *Martyrologium* de Historie uyt *Gaufridus* selfs niet voor; maar hy brengt se te voorschijn by wege van een uyt-treksel door eenige andere *Nieuwer* Schrijvers van veel latere tijden gedaan. Mogelijk heeft die beroemde *Baronius,* na dat hy alle de voorgemelte *Historien, Gesichten* en *Openbaringen* als loutere ydelheyt hadd' uytgeroepen, sigh wel geschaamt, van door de beschrijvinge, die *Gaufridus* so omstandelijk daar over uytlevert, sigh selven, even so als de andere, ydel en belacchelijk te maken, en daarom liever willen gebruyken een *kort begrijp* door een ander uytgetrokken. Gevende dan verder daar aan noch eenigh gesach met *Sigebertus;* doch niet so als *Sigebertus* sijn Kronijk selfs

beschreven heeft, maar so als se door *latere* Schrijvers is verdorven, met onder andere haar in te lassen verscheyden dingen genomen uyt de *Britannische Historie van Gaufridus Monumetensis;* so blijkt uyt de Brief of Voorreden van *Antonius Rutus* aan *Guilielmus Parvus,* die voor de eerste Parijssche Druk van *Sigibertus,* in 't Jaar 1513. uytgekomen, te vinden is. En oock breeder heeft aangewesen *Possevinus in Apparatu Sacro;* daar hy versekert: Dat *Sigebertus,* tot Parijs in 't licht gekomen is met dese tijtel: *De Kronijk van Sigebertus van 't Jaar des Heeren 381. tot 1113. met de tusschen-voegingen van Gaufridus &c.* Waar over hy dan eyndelijk besluyt, dat het seker genoech is, dat *Marianus Scotus* en *Sigebertus* verdorven zijn. Hoewel anders uyt *Sigebertus* oock niets meer blijken kan, als dat het gene *Gaufridus* verhaalt van de Zee-rovers der *Hunnen* en *Picten,* in welkers handen de Vrouwlieden of Maagden, ten huwelijk geschikt voor de Britannische Legioenen in Armorica, hadden konnen vallen, niet onwaarschijnlijk was.

§. 151.

Wil men nu nader opening van saken hebben, so kan *Gaufridus* selve worden ingesien, *Histor. Britann. Lib. 5. Cap. 14. 15. 16.* alwaar men boven 't gene *Baronius* in sijn Jaar-registers op 't Jaar 383. §. 4. daar uyt voorstelt, en §. 117. door my reets vertolkt is, vinden sal; dat niet alleen *elf duysent Maagden* met *Ursula,* die aan *Connanus* uyt-verlooft was, tegens haar wille t'Scheep gebracht zijn, om na *Armorica* te worden overgevoert; maar dat boven dit getal van Adelijker stamme, noch *tsestigh-duysent* Vrouwlieden van 't gemeyne Volk gescheept zijn (dus t'samen 71000.) om t'effens onder Soldaten verdeylt, een groote Volk-planting op te richten. Gelijk dan *Trithemius* mede spreekt van *een-en-tseventigh duysent,* behalven de kinderen. En wanneer dit vervaarlijke Vrouwen-Heyr sigh op Zee hadd' begeven, het selve voor 't meeste gedeelte door de stormwinden op Zee was vergaan, en de andere, gevallen in handen van het Leger onder het gebiedt van *Guanius* der Hunnen en van *Melga* der Picten Konink, of elendigh

waren omgebraght, of tot een schandelijke slavernye bewaart. Welke de minste waarschijnlijkheyt is hier in doch te vinden? Wie heeft oyt gehoort van een diergelijk ingescheept Legertjen van 71000. Vrouwlieden? En nochtans *Baronius* heeft 'er so veele mee op, dat hy het verhaal van *Gaufridus* omhelst, gelijk niet alleen blijckt uyt §. 149. Maar oock uyt het vervolgh van sijn aantekeningen over het *Martyrologium;* als hy na 't voorstel van de Fabel, so als se door een ander uyt *Gaufridus* is gecalefatert, seyt: *Dese dingen worden veel meer van my goedt gekeurt, als andere verdichtsels der voorgemelte dingen, die van alle waarschijnlijkheyt ontbloot zijn.*

§. 152.

't Welk dan mede verder openbaar wordt uyt het vervolg van sijn Jaar registers op 't Jaar 383. §. 5. daar hy seyt: *Maar hoewel den Autheur van andere dingen veel Fabelen voortbrengt, die al eenigh geloof onttrekken aan de ware, so dat het Boek met een grote keus moet worden gelesen. Dewijl evenwel de sake sodanigh is gelegen, dat, terwijl de Rechters sitten tusschen het uytvaagsel der Apocryphen, de meer waanschijnlijke saken goet gekeurt worden; wy meynen, dat die ook met recht mogen uytgekipt worden; so hebben wy met uytgestrekte handen aangegrepen het geene van die selve Autheur verhaalt wordt, om dat het is onderstut van veele waarschijnlijke gissingen. Maar dat de andere aan 't licht gebrachte handelingen NB. aan een yeglijk, die voorsigtigh is voorkomen als vervult met seer veele verdichtselen. Hier van hebben wy gesproken in onse aantekeningen op 't Roomsch Martyr-boek, en daar by gevoegt de toestemming van Lindanus, Bisschop van Gent, een Man door geleertheyt seer vermaart. By welke mach gevoegt worden 't geene de Edele en voornamentlijk welsprekende Marcus Velserus in de stukken van een Oudt Reys-tafereel met groote ervarentheyt opgeheldert, niet onlangs in 't licht gegeven heeft; waar in hy handelt van een Rechthuys* of Burgt *van Agrippina (Praetorium Agrippinae) aan de Zee gelegen: Wiens gevoelen bevestigt met een seker geloof van Oude gedenktekenen wy niet onwil-*

ligh onderschrijven. Een verwonderlijke redeneering, die het dubben van *Baronius* in dese saak opentlijk genoeg te kennen geeft. Zijnde anders de Fabel van *Gaufridus* over 't bevolken van gants Armorica door *Christoph. Browerus* selfs oock een Roomsgesinde, *in notis ad lib. 3; epigramm. 8. Venantii Fortunati,* sodanigh t'onderste boven geworpen, dat daar tegens niet meer te bedillen valt.

§. 153.

Merkt evenwel eens, hoe *Baronius* hier te werk gaat, 1. so verwerpt hy, als geseyt is, alle de Gesigten en Openbaringen van *Elizabeth* en *Richardus Praemonstratensis.* 2. Oock alle de Historische beschrijvingen die *Jacobus de Voragine, Bonfinius, Surius,* en bykans ontelbare andere uyt sulke Openbaringen hebben opgemaakt, en daar op verder de gemeyne erkentenisse van de Kerk; deselve *uytkrijtende voor verdichtsels, die van alle waarschijnlijkheyt ontbloot zijn.* 3. So verlaat hy sigh in desen op het verhaal van een *Autheur,* waar van hy erkennen moet, dat hy *van andere dingen veel Fabelen voortbrengt.* 4. Verzwijgt hy 't geene den Autheur voorbrengt van noch *andere tsestigh duysent Vrouwlieden,* te gelijk met de *elf duysent,* na Armorica t' Scheep geladen enz. 5. So neemt hy het verhaal van dien Autheur onder uytgelatene stukken evenwel aan, juyst niet, om dat het ontwijffelbaar vast en seker sou zijn; maar om dat het is *onderstut van veele waarschijnlijke gissingen,* sulks verder bekrachtigende met de toestemming van de vermaarde Bisschop *Lindanus,* hoewel anders *Lindanus* sigh van *Gaufridus* niet houdt voldaan. 6. So stelt hy dese Maagden voor als geschikt om met *Ursula* uyt-getrouwt te worden, in Armorica, gelijk *Ursula* aan *Connanus,* so oock de andere na haar staat aan de Edelen van 't Leger. 7. So stelt hy uyt *Gaufridus,* dat dit Vrouwen Heyr voor 't *grootste gedeelte* op Zee is vergaan. 8. Dat van die behouden uyt de Schipbreuke aan Landt geraakt zijn, of anders van de Zee-rovers vermeestert, veele tot een schandelijke *slavernye* zijn bewaart, en *de andere aan strandt doot geslagen,* en dewijl dit scheen

te strijden met de uytdrukkingen van de Stadt *Agrippina,* daar de *overgebleven* Maagden souden hebben geleden, (waar door gemeynlijk *Keulen* aan den Rhijn verstaan wort) so weet de *Kardinaal* dat evenwel in te schikken met de geleerde opmerkingh, bevestigt *door een seker geloof van oude gedenktekenen van Marcus Velserus.* Waar by dan blijken sou, dat 'er eertijds een *Praetorium Agrippinae,* dat is, een *Rechthuys, Burgt,* of *Stedeken van Agrippina* is aan de Zee-kant geweest. Waar blijf je nu gy *Keulenaars* met alle de *H. Reliquien* van uwe *Patronessen* en *Patronen* van het *Urselijns* geselschap; die in *uw Stadt* tot op dese dagh noch worden ter aanbiddinge ten toon gestelt; daar van 'er uyt uw Stadt door geheel Europa so ontelbare ter *aanbiddingh* zijn vervoert, en daar door *duysenden* van mirakelen, indien se alle wierden opgesocht, souden na 't voorwendsel zijn uytgevoert. Daar 'er volgens *Baronius* niet een eenige binnen of omtrent uw Keulen het leven heeft gelaten? Verlangt gy die te hebben? so moet ghy volgens *Baronius* die soeken in 't sandt aan de Hollandse Zee-stranden. En dus is 't met uwe *Urselijnsche Maagden,* en alle der selver Reliquien en Mirakelen niet anders als een Guychel-spel, waar mee je u Christen Werelt sopt, en een ongeneeslijk *Nonnen* en *Monniken* bedrogh, om vette Keukens te maken en te bewaren; hoewel Paus *Pius de V.* met het voorschrijven van den *dubbelden dienst,* waar van §. 105. sijn zegel heeft gehangen. Doch men sal datelijk uyt de Krijsis over *Baronius* die *Fabuleuse Monster-roll* noch af meerder aan flenteren scheuren; wanneer *Aubertus Miraeus* de voor-rang sal hebben gehad.

§. 154.

Deselve *Miraeus* heeft, op 't verwerpen van al 't geene voor sijn tijdt daar over geschreven was, na veel hooftbrekens noch een ander Historitjen by wege van *gissing* daar over aan 't licht gegeven, *in Fastis Belgicis,* 't welck aldus luydt: *Als Maximus uyt Britannien na Vrankrijk haastelijk overstak, so was 'er van het geheele Leger van Maximus, ontwijffelijk in Britannien achtergelaten een grooten hoop jonge luyden van beyde Sexe en*

van Vrouwens, (Virginum sexus utriusque ac Mulierum) als een hinderpaal van een schielijk ondernemen, tot tijt en wijlen de saken beter voortgank souden krijgen. Welken hoop wel, als Gratianus gevelt, en de overwinninge nu door Maximus verkregen was, terwijl se haar begeeft onder Ursula, als de Leydster van de trop, na de Ouders Vrienden en Bloedverwanten door de mondt van de Rhijn, en door Verona van de Vriesen. . . . . volgens deselve wegh, door welke sy (te weten de Ouders enz.) *gekomen waren, in de handen van de Hunnen, begunstigers van Gratianus, vervallen is, &c.* Hoedanigh een gissinge, *Miraeus* verklaart goedt gekeurt te zijn van *Bartholomaeus Petrus,* Godtgeleerde te Douay; *Heribertus Rosweidus* en *AEgidius Buccherius* Jesuijten, *Nicolaus Faber* de meester van *Lodewijk de XIII.* Koninck van Vrankrijk, en *Marcus Velserus,* die, so als wy even uyt *Baronius* hebben gesien reeds hadd' goedt gekeurt de Fabel van *Gaufridus,* en nu mogelijk door het voorstel van *Miraeus* daar over nader licht hadd' ontfangen; met welke alle *Myraeus* verklaart, hier over geraadtpleegt te hebben. Siet daar een nieuwe Historie noyt voor heen so wel versonnen, en met het groot Zegel van so vele Geleerde Mannen, om dat sy 'er doch anders geen uytwegh mee weten, bekrachtigt.

§. 155.

En seker hoe waar of onwaarschijnlijk is het niet? Dat de Krijgslieden in die tijdt, niet alleen hare Vrouwens, maar ook duysenden van Maagdekens (hare Dochters namentlijk en nabestaande) plachten met hare Heyrlegers om te voeren? Dat die Vrouwlieden en Maagden in Kinderen en Jongelingen (te weten de Soonen en nabestaande van deselve Krijgslieden) vermengelt haar op een Scheeps-vloot, na Armorica souden hebben laten brengen, om daar en elders op te soeken hare Vrienden, Magen, Vaders en Mans? Dat se dus in handen gevallen zijn van de *Hunnen* omtrent de mont van de Rhijn by Verona in Vrieslandt, dicht, als elders wort geseyt, gelegen by Alkmaar in Hollandt; en wel voornamentlijk dat *Ursula* dit schoon Leger uyt *Vrou-*

wens, Maagden, Jongens, Kinderen, en wat voor *gespuys* meer, voor-heen by 't overhaastigh vertrek uyt *Britannien* achter-gelaten, en doorgaans het Leger volgende, daar mocht zijn by geweest, met de Vaan voor aan sou hebben geleydt? Konnen die geleerde Mannen niet sien, dat se dus redeneerende als blinde lieden na de wand allesins missende tasten? Ja dat se *Ursula* indien se oyt in leven was geweest, dus onteeren met haar als een Generalinne van een woesten hoop te pronk te stellen; gelijk men in de Duytsche Heyrlegers de gewoonte hadd', om *Vrouwens, Kinderen* en allerhande verder *gespuys,* dat het Leger volgt, in de marsch afsonderlijk, van het Leger te begrijpen onder een Vaan die men de beste naam niet gaf, en die nochtans yeder van haar verplicht was te volgen. Is dat geen groote eere aan *Ursula* toegebracht, die als een beroemde Heylige na haar doot so groote mirakelen gedaan heeft? Voorwaar het zijn bevattingen die sigh selven schamen; hoedanige ydele en geheel onwaarschijnlijke meer, een Fabelaar wel soude konnen verdichten.

§. 156.

Maar laat ons eyndelijk daar over eens hooren *Antonius Pagi,* een Leeraar in de Godgeleertheyt van de Order der *Conventuale* Minder-Broeders *in Criticis Historico Chronologicis* over de Jaar-registers van de Kardinaal *Baronius,* uytgegeven in 't Jaar 1705. daar hy over 't Jaar 383. *Num. 3. &c.* aanteekent. *In dese tijden is de H. Ursula met hare Medgesellinnen met de Kroon van 't Martyrdom gekroont, welke Historie vele Fabuleuse dingen vervat.* Maar dit moest die geleerde Man sonder bewijs voor uyt niet vast stellen. Anders sou men eenvoudigh, doch oock met goede reden, tot hem mogen seggen: *Bewijst dese uwe vooruitstelling.* Anders indien je die niet uyt Aloude Schrijvers kont goet maken, so verdienje geen geloof met allen, so handel je doorgaans met andere, en dat vordert de reden selve: Maar dewijl dit onmogelijk is, en men niemant op sijn woort buyten de Oude en ware Gedenk-Schriften, en veel minder tegens de selve aan, sonder met het houtjen om te lopen,

geloven mach, so vervalt sijn *vooruitstelling,* als een belagchelijke saak sonder gront, van selfs.

§. 157.

Hy vervolgt: *En 't sijn ook, geen wettige handelingen, die van Surius op den 21 October, uyt een Autheur sonder naam worden vertelt; gelijk mede niet, NB. die van Baronius in sijn aantekeningen over 't Roomsche Martyrologium worden aangetrocken, en welke gemeynlijk in de Brevieren worden gelesen. Hermen van Crombak een Jesuijtisch Godtgeleerde heeft wel een geheele tomus* (of Werk) *geschreven over de verdedigde Ursula; Maar hy heeft de sake, die hy had opgenomen te verdedigen meer ongelooflijk gemaakt. Want hoewel het op de meeste seker is, dat Pontianus en Antherus Roomsche Pausen elkanderen gevolgt zyn; nochtans voegt Crombak Cyricius een uytversonnen Paus tusschen beyden, die de elf duystent Maagden, na dat hy de Stoel verlaten hadde, sou hebben verselt uit een begeerte tot het Martyrdom, waar van door openbaring hem was bekent geworden, dat in haar geselschap de Kroon aan hem sou worden gegeven.* Siet daar van dese Allernieuwste Historische Tijdrekenaar overhoop geworpen alles, wat oyt of oyt by voorgaande Historicijns van dese elf duysent Maagden en haar by-hebbend geselschap is aan 't licht gebracht.

§. 158.

Hy geeft 'er oock verder redenen van, als hy seyt: *Het Martyrboek van Usuardus, beschreven door 't bevel van Karel de Kale, maakt op den 21 Octob. geen gewach van Ursula en elf duysent Maagden. Maar op den 20 October. so tekent het aan het lijden van de H. H. Maagden Martha en Saula met meer andere, en dat wel te Keulen; terwijl het Roomsche Martyrboek, en andere, die nieuwer sijn het lijden van Ursula en hare Medgesellinnen op den 21 Octobr. daar stellen. Eindelijk de Schole van de Sorbonne die Ursula en hare Medgesellinnen als hare Patronessen eert, leest in het heyligh Officie, het welk sy op der selver plegtelijkheyt betaalt, alleen van der selver geschiedenis een eenige geschiedenis op, verswijgende het getal van Ursula's Medgesellinnen; en de Keulsche Brevieren so Oude als Nieuwere hebben vele dingen afgesne-*

den, welke sy niet twijffelden of waren Fabuleus. Het is als of dese en gene nu al eenige overtuyging van voor heen begane dwaasheyt begonden te krijgen.

§. 159.

Doch hy verklaart sigh aldus verder? *Derhalven het Martyrdom van de H. Ursula en hare Medgesellinnen is seker, maar haar getal onseker, en veel dingen tot de Historie behorende sijn t'eenemaal Fabeleus.* Wy nemen op 't geene hy van de seer veele *verdichtselen* van die Historie getuygt, maar als voren verlangen bewijs te sien over de *sekerheyt van haar Martyrdom* op het Jaar 383., ja oock in *honderden* van Jaren, *voor* of *na,* uyt een eenigh getuygenis van een beproeft Schrijver van die oude tijden, en dat in een voorstel van de *ware Historie* met afsnijdingh van de *Leugen-praat.* Het welk immers met reden van een Man, die het *relaas* van alle vorige Schrijvers voor *ydel* en *ongelooflijk* hadde verklaart, kan worden gevordert. Of sou *Antonius Pagi* wel gemeynt hebben, dat men hem in Historyen sonder het minste bewijs moest geloven op sijn woort? Daar dien Heere selve geen geloof heeft konnen of willen geven, noch aan de voorgewende *Gesigten* en *Openbaringen* van *S. Elisabeth* en *Richardus Praemonstratensis,* noch aan so vele ongegronde *redeneringen* en *gissingen* van so vermaarde Roomsche Schrijvers, als voor heen van my ter schouw en proef gebracht zijn? Maar 't is hier wederom, gelijck reets al is geseyt, een verklaring tegens *overtuyging van 't gemoet* aan, om geel blixem van de *Tarpejische rotz,* of vervolging van Roomsche Broederen onderworpen te worden; als den Opmerkenden Leser seer licht sal konnen sien.

§. 160.

Evenwel het schijnt als of meer andere geleerde Mannen haar al een weynigh begonden te schroomen over dese *elf duysent* Maagden; dewijl het getal so bijster groot is. Hierom so brengt *Antonius Pagi* eenige gewaande verbeteringen voor den dagh, als hy vervolgens seyt:

Te recht heeft het Roomsche Martyrologium op den dagh van den 21. Octobr. daar het te voo-

ren las: In Keulen de Geboorts-dagh (dus placht men Oudtijds te noemen de dagh van het Martyrdom) *van de elf duysent Heylige Maagden, die voor de stantvastigheyt van haar maagdom door Martelisatie het leven voltrokken hebben; nu in plaats: By Keulen de Geboortsdagh van de H. Ursula en hare Medgezellinnen, die voor de Christelijke Godtsdienst en stantvastigheyt van de maagdom, door de Hunnen gedoodet zijnde, het leven in Martelisatie hebben voltrokken, en seer veele van hare lichamen tot Keulen begraven zijn. Oock is by het oversien van het Roomsche Brevier de melding van so een groot getal van Maagden met voorsichtigheyt uytgelaten.* Dus verr' *Antonius Pagi,* in sijne *Criticis Historico Theologicis* over *Baronius,* als is geseyt, in 't Jaar 1705. in vier Folianten aller-eerst uytgegeven.

§. 161.

Waar by wy noch in bedenkingh konnen neemen den inhoudt van de *Aflaats-bull van Urbanus de VIII. in 't Jaar 1640.;* daar in hy generhande meldingh doet, noch van de *Maagden van Ursula,* noch van *haar Heyr,* noch van 't *getal der elf duysent,* noch van der selver *aanroeping* als heylige Beschermsters van Keulen, gelijk wel *Surius* en so veele andere doen; even of hy sigh des verontwaardigde; maar daar in hy den Aflaat vervat met dese woorden: *Aan alle Christen gelovige van beyde Sexen, die de Kerk van S. Ursula te Keulen op Ursula's Feestdagh van de eerste Vesperen tot den ondergangh der Sonn', op yeder Jaar van dusdanigh Feest devotelijk sullen hebben besocht, en aldaar Godtsalige gebeden tot Godt uytgestort voor de eendracht van de Christen Princen en uytroejing der Ketteren &c. vollen Aflaat van alle hare sonden &c.* Maar *Paulus Stravius* Bisschop van *Joppe* en Generaal Vicaris van *Keulen,* daar mee niet te vreden, als hy een kort begrijp van *die Pauselijke Bulle* in de Hoogduytse Taal deed Drukken, bragt het onder desen tijtel te voorschijn: *Op de Feestdagh van S. Ursula en haar heyligh*

Geselschap de 11000. Maagden en Martelaressen. Dus magh men 'er onder geen andere betrekking binnen *Keulen* van spreken. Dit vordert, so de *daaglijkse* Godtsdienst, als de *plechtelijke* in de Processien, op de Jaarlijkse *Feestdagh* van *Ursula* en hare Maagden, wanneer de Historie wordt verbeeldt op de manier van een Heyrleger en een wel verdeylde slagh-order van *elf duysent* Maagden, en sy alle op die wijse oock gedient. Gelijk dit beschreven is van *Gelenius Num. 12. pag. 57. 58,* en van *Mathenesius* Canonnik en Professor tot Keulen, *in Theophoriâ Coloniensi pag. 80.* en so veele andere. In 't korte onder geen andere *Tijtel* of benaming, als onder dese van *S. Ursula en hare elf duysent Maagden,* worden die *Bescherm-Goddinnen (Divae tutelares)* en hare *reliquien* alomm' gedient en aangebeden.

§. 162.

Maar of 'er schoon in de Roomsche Kerck gevonden wierden, die haar over het groote getal van die *elf duysent* Heylige schaamden, en daarom liever sagen dat 'er vervolgens geen melding meer van dat *beperkte getal* gedaan wierd; evenwel in *Brevieren, Missalen, Officien &c.* heeft hare *eere* en *aanbidding* sijn voortgank in alle die bysondere stucken die wy hier voor §. 105, 106, 107. hebben opgetelt: Hare al omm' versondene reliquien worden aangebeden; deselve worden als §. 127. gebleken is, uytgeroepen als de *allerversekerste reliquien* van de wereldt; *geloften* worden daar aan gedaan; *verdubbelde heylige* diensten aan haar ge-eygent, en voorts alles wat de Roomsche *Heylige Afgodendienst* na sigh sleept; hare mirakelen vindt men aan alle kanten aangetekent: En nochtans, als uyt 't voorgaande aan alle opmerkende, onsydige en waarheyt lievende Christelijke Leesers met genoechsame overtuyging blijken moet, so is *Ursula met hare elf duysent Maagden* noyt in de Wereldt geweest. Maar alles niet anders als een Chimere, een *non ens,* een ydel verdichtsel en herssenschim; hoewel men roemt dat door *Ursula met hare elf duysent Maagden* een *Keulen in de Wereldt meer bekent is, als de geheele Duytsche Natie.* Reden; waar-

om wy tot een proef en monster van de Roomsch verkeerde en ydele Godtsdienst, dit voorbeeldt van *Ursula met haar geheele geselschap,* uyt so veel duysent gewaande Heylige bestaande, onder veele andere uytgekipt, der selver geschiedeniss, so als die by de Roomsche Schrijvers te vinden is, uytgetekent, en opentlijk en overtuygende genoegh, immers so wy meynen aan 't sonne-licht hebben ten toon geleyt, als een Christen, die verstant en oordeel ter ondersoek van waarheyt genegen is in 't werk te stellen, uyt de voorige omstandelijke uytbreydingh seer licht sal konnen bevroeden.

§. 163.

Dit sou men konnen vervolgen met eenige korter voorstel van diergelijke uytgedachte meer andere Roomsche Heylige voor heen §. 101. aangeroert; maar dit Heyr-legertjen sal voor dese reys genoegh zijn, en magh men hier over vragen: Dat indien het so gelegen is met de Roomsche *Heilige* en hare *reliquien* en *mirakelen,* die in 't Roomsch *Martyrologium* en *Kalender* ter bysondere aanbidding worden voorgestelt; wat men dan niet verder sou mogen besluyten over de ydelheyt van so ontelbare andere, die enkelijk in 't *gemeyn* en dus in 't *hondert* heen in de Roomsche Kerke worden aangeroepen, en buyten het Roomsch *Martyrboek* gebleven zijn; van welke *Philippus Ferrarius* een onmetelijk Register in een bysonder Tractaat heeft voor-gebracht? Noch eens: Dat indien 'er dwalingen, met niet alleen twijffelachtige Heylige, maar oock die nergens ter werelt geweest zijn, voor te stellen, begrepen worden in het *Brevier* en *Missaal;* wat 'er dan niet gebeurt omtrent sulke, die buyten 't Missaal enz. zijn, en die de Roomsche Kerk *Extravaganten* noemt, welker gedragh en levens *Petrus Ribadeneira* in een bysonder boeck beschreven heeft? Gelijk dan hier mee t'effens oock vervallen so veele *reliquien,* als 'er na *alle deelen in Europa* en elders heen versleept zijn, en so menigte *mirakelen,* als daar door souden zijn gewrocht, zijnde alles niet anders als loutere bedriegeryen van de Geestelijkheyt, ter verrijking van Kerken en Kloosters, en ter voeding van hare buyken; saken die noyt in wesen ge-

weest en oock noyt gebeurt zijn; (want *non entium nullae reliquiae nec miracula*b) waarom oock de vermaarde *Cassander* in 't gemeyn over de veelerhande *reliquien,* die in so veele duysenden Kerken en Kloosters aan alle hoeken van de Werelt ter aanbidding worden voorgestelt, aan de Keyser *Maximiliaan* in sijn *Consultatien de Veneratione reliquiarum,* dese verklaring gaf. *Maar in dese dagen, daar alles doorgaans met de reliquien der Heylige schijnt vervult te zijn, is 't te vreesen, dat, indien de Bisschoppen en Princen die moeyte of arbeyt quamen aan te wenden, in 't ondersoecken en oordeelen over de ware reliquien, gelijk se schuldigh waren, niet wel grote en vervloekte bedriegeryen souden openbaar worden.* En nochmaals een weynigh lager. *Dewijl derhalven ware en beproefde reliquien, voornamentlijk in dese Provincien seer weynig zijn.* (Dit schreef die beroemde Man tot *Keulen* daar Hy Professor was, buyten twijffel mede met opsigt op de *Urselijnsche reliquien,* die anders daaglijks so veele volgens voorgeven, daar gevonden en vertoont wierden) en dat veele van *sulke, die vertoont worden, niet lichtveerdelijk konnen verdacht gehouden worden, en dat der selver besoeking en eerbewijsing niet veel aan de Godsaligheyt, maar seer veel aan 't Overgeloof of gewin dienstbaar zijn, soo schijnt het veel raatsamer te wesen, dat men sich onthoude van alle vertooning der reliquien, en dat het volk werde opgewekt, om de ware reliquien der Heylige te dienen, dat is de voorbeelden van Godtsaligheyt en deugden op te volgen, die in de Schriften van haar of van andere uytstaan.* Recht so als de Gereformeerde het opvatten.

§. 164.

Tot hier toe heeft men dan gesien; hoet het niet alleen in de Roomsche Kerk, volgens de stelling der Roomsgesinde selfs, sig kan toedragen; maar oock in der daat aldaar plaats grijpt; dat sy dus in den dienst en aanbidding der Heylige, die door gewoonte van langer handt in de kerk opgenomen zijn, sonder nader naeukeurig ondersoek te doen, wie en welke sy zijn geweest, voortgaande, een wijde deur hebben opengelaten om sorgeloos aan te

bidden sulke, welke niet alleen by de Duyvelen in de Hel zijn (behalven dat sy door de Canonizatie, als voren bewesen is, haar daar van oock niet konnen vry maken) maar dat zy selfs daar door so verr' reets zijn vervallen, dat sy dienen en aanbidden herssen-schimmen die de aarde noyt hebben bewandelt, als dat nu uyt den dienst van *Ursula en haar geselschap* van omtrent sestehalf hondert Jaren by uytbreydinge gebleken is.

§. 165.

Laat ons nu eens verders ondersoeken hoe het met het Canonizeeren der Heyligen gegaan is; na dat volgens *Bellarmijn, Leo de III.* het allereerst over de acht hondert Jaren na de Geboorte van onsen Saligmaker, *Suibertus* in het Register der Heylige sou hebben overgebracht, waar van §. 92. t'Zedert welke tijt wy niet vinden, dat in de tijt van meer als drie hondert jaren *een eenige* heylige der Roomsche Pausen is Gecanonizeert geworden, gelijk *Bellarmijn* genoeg erkent; als hy van het Canonizeeren van *Suibertus* geen nadere gecanonizeerde weet in te brengen als *Hugo,* so *Bellarmijn* seydt, Gecanonizeert door *Innocentius de II.,* welcke *Innocentius* Paus is geworden in het Jaar 1130. Naderhant heeft *Alexander de III.,* Paus geworden in 't Jaar 1160. de Canonizatie afsonderlijk ge-eygent aan den Roomschen Stoel, als §. 88. uyt het *Canonijke Recht* gebleken is, en daar op Gecanonizeert *Bernardus* Abdt van Claravall en *Thomas* Aartz-Bisschop van Cantelbergh, *&c.* Na welke tijt voorts alles met te Canonizeeren in de Roomsche Kerke sijn volle ruymte gekregen heeft, en den Hemel door de Roomsche Pausen met so veele *Sancten* en *Sanctinnen,* of Goden en Goddinnen (want dat is 't selve) vervult is, als tegenwoordig boven de Aloude met name van haar ge-eert worden.

§. 166.

Maar welke mach doch de reden zijn, dat men in so groote tusschen-tijdt van over de drie-hondert Jaren, te weten van de tijt van *Leo de III.,* tot *Innocentius de II.,* indien wy de eerste Canonizatie (waar op anders al wat sou te seggen vallen) al toe-stonden, geen heylige zijn gecanonizeert geworden? Ick heb tot noch

toe geen reden daar van by Roomsche Schrijvers konnen uytvinden. Ick sal 'er dan eens na raden, en mogelijk de Nagel op 't hooft treffen.

§. 167.

Merkt dan aan, dat de Christelijke Kerck na de tijden der Apostelen, behalven de Ketteryen, die daar in zijn ontstaan op haar selven, als *Hegesippus* by *Eusebius Lib. 3. cap. 26. niet lang Maagt is gebleven.* Immers getuygt *Eusebius* van *Hegesippus* aldus: *Daar na so doet deselve Autheur van ons aangehaalt tot de dingen, welke voorgevallen sijn op tijden die van ons reets met onse reden doorlopen zyn: Namentlijk, dat tot die tijden toe* (te weten tot de tijden van de Keyser *Trajanus* omtrent het begin van de *tweede* Eeuw) *de Kerk geheel en ongeschonden gebleven is.* Spreekende vervolgens van 't bederf van de Kerk na die tijden. So dat door quaadt gedragh en door velerhande bygelove en menschelijke instellingen haar seer schoone luyster en glantz al merkelijk is verduystert geworden. Hoort 'er de Leeraar *Cyprianus* eens van omtrent het eynde der derde Eeuw *in Tract de Lapsis* de vierde afdeyling; daar hy verklaart: *Dat een yegelijk sorgde voor sijn goedt, en vergeten hebbende, wat de gelovige, of ten tijde der Apostelen te voren gedaan hadden, of altoos hadden moeten doen, door een onversadelijke brant van begeerlijkheyt haakte na vermeerdering van Rijkdommen. Dat in de Priesters geen devote Godsdienst was; in de Dienaars het Geloof niet opregt, in de Werken geen barmhertigheyt, in de Seden geen tucht &c. Dat de meeste Bisschoppen, die andere tot aanmaning en tot een voorbeeld behoorden te zyn, de Goddelijke besorging veracht hebbende, Besorgers van Wereldse dingen waren geworden.* Gelijk van *Eusebius* als de oorsaak van de tiende of laatste vervolging in 't 19 Jaar van de regeering van de Keyser *Diocletiaan* op 't Jaar 306. voorgevallen (na dat de Christenen voorheen volgens sijn verhaal so veel vryheyts, ja eer en aansien, selfs oock aan de Hoven van de Keysers en andere Grooten ontfangen hadden) stelt: *Dat de eene Christen de andere begon te benijden, met scheltwoorden te ver-*

volgen, en dus als in een binnenlantschen oorlogh met de tongen als met wapenen onderling te bestrijden, en smaat-woorden als werp-spiessen tegens malkanderen uyt te werpen. Dat de Voorstanders van de Gemeyntens de een des anders krachten begonden te verbreken, en de Volkeren te verwekken tot oproer tegens 't Volk. Dat een geveynsde en versierde gedaante van heyligheyt, die met geen reden kon uytgedrukt worden tot een onmetelijke boosheyt was voortgekropen. En wederom een weynigh verder: *Dat hare Harders verstoten en veracht hebbende de regelmaat der Godtsaligheyt door tweespalt en twist tegens malkanderen ontbranden.* Nochmaals. *Dat dese met gemoederen, door een brandende hitte van eergierigheyt ontstoken, wrochten, om na de wijse van de Tyrannen de heerschappye te verkrijgen;* Gelijk dit alles met noch meer uytbreydinge te vinden is by *Eusebius Histor. Eccles. Lib. 8. cap. 1.*

§. 168.

En dat dit boven andere Kerken al vry de overhandt genomen heeft in de Kerk van *Romen.* In die Kerk, segge ick, van wiens gelove Paulus eertijdts met so veel roems sprak, als hy Rom. 1. v. 8. *Sijnen Godt dankte, dat haar gelove verkondigt wierdt in de geheele wereldt.* Maar haar verval was in de *vierde* Eeuw reets so verre doorgebroken; dat den Leeraar *Basilius* in sijn *10. Brief* aan *Gregorius Theologus* van Romen en byleggende Kerken klaagt: *Dat van haar Hoogmoet weynigh hulpe te verwachten was, dat sy noch de waarheyt kenden, noch sochten te leeren, maar dat sy door valsche meyningen verhindert zijnde, nu die dingen pleegden, die sy te vooren in Marcellus begaan hadden; dat sy namentlijk twisteden met die, welke de waarheyt verkondigden, en dus de Ketterye door haar selven bevestigden.* Waarom oock de Oude Leeraar *Hieronymus* in sijn Voorreden voor het Boeck van den H. Geest, door *Dydimus* gemaakt, *de Kerk van Romen* in 't bysonder noemde *Babylon en de gepurperde Hoer,* als hy seyde: *Doen ick in Babylon verkeerde, en een Inwoonder was van de gepurperde Hoer, wou ick wat schrijven van den H. Geest.*

Maar siet de pot, die by Jeremias achter den stok gesien wort, begon in 't Noorden te branden en den raadt der Phariseen te roepen en te schreeuwen, en daar was niemant onder haar, die de gelijkenis hadd' van een geleert man. Maar even of sy alle den oorlogh van wetenschap gelijkelijk aangedient hadden, so spannen sy een t'samenrotting van onervarene met malkanderen aan, om my te overwinnen. En was hier door de Christen Kerke, van tijt tot tijt t'elkens meerder, so seer met menschelijke insettingen en lasten overladen, dat se volgens den Leeraar *Augustinus* daar onder als onder een *ondraaglijke* last suchtede; gelijk te sien is in sijn 119. Brief aan *Januarius.* Want als hy daar te vooren gesprooken hadd' van verscheyden stukken, die als menschelijke vonden nevens de gronden van 't geloof in de Kerke waren ingedrongen, so seyt hy omtrent het eynde van den Brief: *Hoewel 'er dit niet kan in gevonden worden, dat die dingen tegens het gelove zijn; nochtans sy NB. beswaren de Godsdienstigheyt met slaafachtige lasten, die de Goddelijke barmhertigheyt heeft gewilt, dat door seer weynige en seer klare tekenen van bediening soude vry zijn, so dat NB. de staat van de Joden verdraaglijker is; die hoewel se de tijdt der vryheit niet hebben gekent, nochtans wel onderworpen zijn aan de lasten van de Wet; maar niet aan de menschelijke vermetelheit. Doch de Kerke Godts onder kat en onkruit gestelt zijnde, verdraagt veele dingen; en nochtans keurt se niet voor goedt, noch verswijgt, noch stelt te werck sulke dingen, welke tegens het geloof en het goedt leven zijn.* Siet dus was de vryheyt van de Godtsdienst al in de tijt van *Augustinus* bezwaart met lasten die door menschelijke insettingen ingevoert, en door 't onvergelove aangenomen waren.

§. 169.

Maar gelijk men in tijden van verval; wanneer menschen aan 't bestier raken, die het Gemeyn welwesen aan een sijde gestelt hebbende, nergens anders op toeleggen, als dat se met *Diotrephes* (waar van in de derde Brief van Johannes vers 9. 10.) mogen arbeyden, *om de eerste te zijn;* als dan gemeynlijk van quaat

tot erger voort gaat; so is het oock hier gebeurt. Want als de Kerken van Romen en Constantinopelen met elkanderen twisteden, wiens Bisschop van beyde de eerste boven alle andere verheven zijn soude, en dat *Phocas* de Keyser moorder van *Mauritius* en van sijn geheele Huys, de Tijtel van *Algemeyn* Bisschop over de geheele Christenheyt, (die *Gregorius de Groote,* de Voorsaat van *Bonifacius* als *heilloos,* dwaas, *hovaardigh* en *Antichristisch* in *Johannes,* en *Cyriacus,* Patriarchen van Constantinopelen verfoeyt, verworpen en vervloekt hadd', als te sien is *Lib. 4. indict. 13. Epist. 32. 36. 38. & 39.* en *lib. 6. indict. 15. Epist. 24. 28. 30.*) na veel voorgaande twist hadd' opgedragen in 't Jaar 606. in spijt van *Cyriacus* aan *Bonifacius de III.* Roomsche Bisschop, die, niet tegenstaande *Phocas* een *moordenaar* was, en daar benevens een *gruwelijke Tyran, Beestachtigh van leven, een Wijnsuyper en Ketter &c.* (gelijk *Baronius* op 't Jaar 603. §. 9. hem met soo schoone eertijtelen op-pronckt) hem evenwel in sijn schelmstukken pluymstreek, terwijl *Cyriacus* Patriarch van Constantinopelen aan hem sijn gruwelen voor oogen stellende, daarom by *Phocas* in ongenade raakte. So namen *dwalinge* en *overgelove* wegens de onachtsaamheyt der Leeraren daaglijcks in de Kerk toe; insonderheyt dewijl *Gregorius de Groote* (een Man van veel geleertheyt en oneyndige superstitien, als sijn Schriften uytwijsen) daar van de gronden tot groter aanwas gelegt hadd'. Doen raakte de H. Schrift voor 't meerder gedeelte achter de bank; de lijdens van de Heylige wierden aan alle kanten opgesocht, en daar mee de Martyr-boeken vervult; men stack deselve aan het gemeyne Volk in plaats van de H. Schriften in de handt; hare veelvoudige gewaande mirakelen wierden in de boeken helder opgehaalt; als dat by *Beda* in sijn *Martyrboek* en Historie, en by *Usuardus* en andere meer te lesen is; dese wierden ter bevestiging van *dwaling* en *overgeloof* van de Predikstoelen alomm' uytgeroepen, dewijl men uyt 'et Goddelijke Woort daar toe geen bewijs kon voort-brengen, en de dwaling anders oock niet aanneme-

lijk was; of se moest met een uytgedacht *mirakel* buyten het woordt van Godt, en dus evenwel als van Godts wegen *mirakeleuselijk* bekragtight, ingeboesemt worden. Daar toe quamen van wel te pas de Heylige die daar voor geleden en gestreden hadden, en die so veel wonderen hadden gedaan, dat de wonder-werken van Jesus en sijne Apostelen in 't honderste gedeelte in getal en andersins daar by niet konden halen. En voor al greep dit plaats op de *Feestdagen* van die Heylige, welke alomm' reeds in die tijden door de Christenheyt, dan in dese, dan in die Kerken van Provincien, Steden en Dorpen geviert wierden; dat men niet een eenige dagh in 't Jaar kan uytvinden, die niet sou zijn een *Feestdagh,* niet enkelijk van *eene* Heyligh, maar van een geheel *register* van die soorte, gelijk dat blijckt uyt de Martyr-boeken van *Beda* en *Usuardus,* nevens desselfs bygevoegde *Almanak,* in die tijden beschreven. En door dese wegh wierden de dwalingen van de *Kerkelijke,* die niets sochten als *vette Keukens* en *eygen glorie* en verheffinge (hier en daar eenige weynige uytgesondert zijnde) in de Christenheyt ingevoert, bevestigt, en hoewel *klatergout* in sigh selve (op de proef aan de toets van 't H. Woort) evenwel by 't gemeyne volk, dat op 't ontbeeren van 't Woort, sigh met sulke *vertellingtjens,* gelijk oock in dese dagen gaern vergenoegt hield; voor *suyver gout* aangenomen.

§. 170.

Twijffelt yemant aan de waarheyt van mijn voorstel over de verdorventheyt van die tijden in de 9, 10. 11. en selfs de 12. Eeuwe? Die merke aan, wat de voornaamste der Roomsche Schrijvers selve daar over hebben aangeteekent, en daar sal hy de bevestiging vinden. *Warnerus Roelevinck* breekt over die tijt omtrent het Jaar 900. in sijn *Fasciculus temporum,* uyt in dese klachte: *Eylaas! Eylaas! Och Heere Godt, hoe is het gout verduystert geworden, en sijn schoone verwe verandert? in welke de Heylige afgevallen is, en de waarheyt onder de kinderen der Menschen vermindert Genebrardus* anders een groot Liefhebber van de Pausen getuygt *Lib. 4. Chronic. ad annum 901. Dat doenmaals in*

den Stoel elkanderen gevolgt zyn, hondert en vyftig jaren achter een, omtrent vijftigh Pausen t'eenemaal vervallen van de deugt harer Voorsaten, also deselve meer ongeregelde en afvallige (Apostactici en Apostatici) als Apostolische waren. En wanneer de Kardinaal *Baronius* voor heen een lang verhaal had gedaan van de smetten van den Pausselijken Stoel, so roept hy eyndelijk in sijn Jaar-registers op 't Jaar 912. daar over uyt: *Hoedanigh was doen de gestalte van de Roomsche Kerke? Doen te Romen machtige en vileyne Hoeren heerschten, na welkers Willekeur de Stoelen wierden verandert, en Bisschoppen wierden gemaakt, en 't welk schriklijk is te seggen, hare Boeleerders de valsche Pausen wierden in de Stoel van Petrus ingedrongen.* En hoewel dit heerschende quaat voor weynigh tijds somwijlen als door eenig Medicinaal *corrosijf* tegens een spoediger verderf wierdt gestut en beteugelt; nochtans het brak t'elkens wederom door, en sette sigh als een in-eetende Kanker daar na te vaster.

§. 171.

Waarom de Vrymoedige *Bernardus* Abdt van Claravaur omtrent het midden van de *12de* Eeuwe niet en schroomde aan de Paus *Eugenius de III;* die wel eer een van sijne onderhoorige Monniken geweest was, opentlijk te verklaren; Dat wanneer hy tot Paus verkoren was op hem niet kon gepast worden de Spreuk van den Apostel. *1 Cor. 9. v. 19. Daar ick van allen vry was, hebb' ick my selven allen dienstbaar gemaakt. Dat is verre van Uw,* seyt hy; vragende verder: *Was hy ook in die dienstbaarheyt aan menschen dienstbaar in 't verkrygen van vuyl gewin? Vloeyden oock tot hem van de geheele Wereldt Eergierige, Gierigaarts, Simonisten, Heylig-schenders, die Concubijnen houden, Bloedschenders, en diergelijke monsters van Menschen, op dat sulke door des selfs Apostolische gesagh, Kerkelijke eere ampten souden verkrijgen of behouden? Lib. 1. Considerat. ad Eugenium* omtrent een zijde van 't begin. Nochmaals omtrent twee bladeren verder; als hy van Paus *Gregorius* gesproken had, die niet tegenstaande de belegering van de Stadt, en het dreygent zwaart aan de nekken der

Burgers, so neerstigh en fraey had verklaart het laatste deel van *Ezechiels* Prophecye, so seyt hy: *Laat dat so zyn; Nu heeft een andere mode stant gegrepen, het zijn andere dagen, andere manieren van menschen: En de gevaarlijke tijden staan niet voor de deur, maar sy sijn 'er tegenwoordigh. Bedrog en omleydinge en gewelt hebben magt verkregen op de aarde. Vele Lasteraars, een rare beschermer.* Een weynig lager. *Laten de saken verhandelt worden, maar gelijk het behoort. Want die manier die nu op de baan is, is t'eenemaal te vervloecken, en die niet voegen sou, ick segge niet de Kerk, maar selfs ook niet de Burgerstaat.* En omtrent het eynde: *De Kerk is vol eersugtige menschen. Het is nu niet, dat men schroomt voor eersucht te yveren en die uyt te werken, niet meerder als een Kuyl van Moordenaren schroomt de Reysigers te beroven.* Oock *Lib. 4. Consider. Wat sal ick van 't Volk seggen? Het is 't Roomsche Volk. Ick kan niet korter, en nochtans niet nadruckelijker openen van uwe Parochianen, 't geene ick 'er van oordeele. Wat is 'er bekender aan de Eeuwen, als de brootdronkenschap en hoogmoet der Romeynen. Een volk ongewent aan de Vrede, gewent aan den oproer; een onbarmhertig en onhandelbaar Volk, tot noch toe niet wetende te gehoorsamen, als wanneer het niet kan tegenstaan. Siet daar de plaag: Uw is dese sorge aanbevolen. Het is niet geoorloft te ontveynsen. Ghy lagt misschien met my, overredet zynde dat het ongeneeslijk sijn zal.*

§. 172.

Noch heeft *Bernardus* in dat gemelte *vierde Boek* niet gedaan met de gruwelen van de Roomsche Kerke in die tijdt voor te stellen; maar hy gaat voort: *Voor alles sijn zy wijs om quaat te doen, maar goedt te doen en kennen sy niet. Dese gehaat van Hemel en Aarde hebben aan beyde hare handen geslagen: Goddeloose tegens Godt; Lichtveerdige tegens de heylige dingen; Afgunstige tegens haar Nabuyren, oproerige tegens elkanderen, onmenschelijke tegens de vreemde, welke niemant beminnende van niemant bemint worden. En dewijl zy trachten van alle gevreest te worden, oock nootsakelijk*

alle vresen moeten. Dese sijn 't die niet konnen onderworpen sijn, en die niet weten het bestier te voeren. Ontrouw aan hare meerdere, ondraglijk voor de lagere. En na dat die vermaarde Leeraar noch meer andere vuyligheden omtrent de Burgerlijke begroetingen had laten invloeyen, so gaat hy al voort, seggende: *Maar laat ons het overige vervolgen. Ondertusschen gae je daar als een vergulden Harder omhangen van so veel verscheydentheyt. Wat genieten de Schapen? Indien ick 't derfde seggen NB. meerder de Weyden van de Duyvelen als van Schapen. Te weten, so handelde Petrus, so speelde Paulus. Ghy siet dat alle de Kerkelijke yver ontbrandt alleen om de waardigheyt te beschermen. Alles wort aan de eere opgedragen, aan de heyligheyt niets of weynigh.* En verder: *Van Gods welbehagen is geen melding, over het verlies van Saligheyt geen vertoeving, 't en ware 't gene verheven is, wy saligheit noemden; en dat geregtigheit, 't welk na glorie riekt. De vreese des Heeren wort gereekent eenvoudigheyt, dat ick niet en segge sotheyt.* Noch by een lager vervolg: *Ick bidde draagt een weinig, en duldt my; ja geeft my verlof, die dese dingen niet so seer lichtveerdig als wel vreesachtig spreke: Ick yvere voor U met een goeden yver, en och of se so nutbaar was, als se sterk is. Ick weet waar ghy u verblijf hebt, ongelovige en die niet anders doen als het onderste boven te keeren (subversores) zijn met U. Wolven sijn het; geen Schapen, en nochtans van sulke bent gy een Harder.* En diergelijke uytdrukkingen vindt men over 't verval van de Kerk in die tijden noch meer.

§. 173.

Doch die voorby stappende sullen wy eens verder gaan insien, wat hy daar van wijders seyt *Serm. 33.* over Salomons Hoogliedt, *Cap. 1. v. 7.* Alwaar *Bernardus* de Kerk invoert met een sucht en verlangen; dat den Oppersten en Grooten Harder der Schapen *die hare Ziele lief had* aan haar wilde bekent maken; *waar hy weydde in den middagh, dewijl se niet gaarn was als een die haar bedeckte by de Kudden sijner Medgesellen:* Als Hy dan betuygt had onder andere, dat het met de

Kerk *Nacht* en geensins *Middagh* was geweest; *Wanneer een yegelijk, die de Heylige sou dooden, meynen sou Godt een dienst te doen.* Ja oock *Nacht,* wanneer de *Ketteryen* in de Kerk de overhandt hadden genomen. Maar wanneer dese *twee duysternissen* waren voorby gegaan; dat het evenwel in die tijden noch nacht was voor de Kerke in opsigt van *geveynstheyt* en *boosheyt.* Hoort hem selve seggen: *Wee dit Geslachte van den Suyrdeessem der Phariseen! het welke is de geveinstheyt. Indien 't nochtans geveynstheit mach genoemt worden, welke nu wegens den overvloet niet kan, en wegens de onbeschaamtheyt niet soekt verborgen te zijn. Heden kruipt een stinkende teeringh door 't geheele lichaam van de Kerk, en hoe breder hoe desperater, en hoe gevaarlijker. Want indien een openbare Kettersche Vyandt sigh tegenstelde, hy sou na buyten geworpen worden, en verdorren. Indien een geweldige vyandt; Sy sou haar mooglijk voor hem verbergen. Maar wie sal se nu uitwerpen, voor wie haar verbergen? Alle zijn se vrienden, alle vyanden; alle bloetverwanten, en alle tegenstanders: alle huisgenoten en geene vreedsame; alle even-naastens, en alle soekende haar selfs. Dienaars van Christus zijn se, en dienstbaar aan den Antichrist.* En na dat hy de *hovaardye, hoeren-verciersel, dronkenschappen, brasseryen, pracht,* en allerhande uytgietinge van overdadigheyt en *vuil gewin,* sucht van *Proosten, Dekenen, Diakenen, Aartz-diakenen, Bisschoppen* en *Aartz-bisschoppen* hadd' voorgestelt: so seyt hy; *Inwendigh en ongeneeslijk is de plaag van de Kerk.* En verder voert hy Godt klagende in: *Sy hebben my veracht, en my besoetelt door het schandelijk leven, door 't vuil gewin, door een schandelijke koophandel; eindelijk door een besigheit die in de duisternis wandelt. Daar is overigh, dat nu van het midden werde een Duivelsche middagh om te verleyden, indien 'er noch eenige overigh mochten zijn die in haar eenvoudigheyt volharden.* Siet daar Christenen, gelijkt dat niet wel na een *Heilige Catholijke Christelijke Kercke?* Hoedanigh een *eertijtel,* niet tegenstaande so veele *ver-*

vaarlijke gruwelen de Roomsche Kerke in afsonderingh van alle andere, haar alleen in alle tijden en Eeuwen wil toe-geëygent hebben. Ick kan wel seggen, dat ick dese dingen niet als met ontroeringh van 't gemoet gelesen, vertolkt en uytgeteekent hebbe. Laat het geen Christen Leser verveelen die een en andermaal te leesen en te herleesen met opmerking; en dan oordeelen van het verval van de Kerk, ook al in de tijden van *Bernardus,* omtrent *twaalfde-half hondert* Jaren na Christus. Ick ben in de beschrijving van de vervallene staat der Kerke ten tijde van *Bernardus* wat ruymer en breeder geweest, om dat deselve ons verder sal konnen dienen by 't vervolgh, als wy noch spreken sullen van het gedragh der *Waldensen,* in leere en wandel in die dagen.

§. 174.

Om nu in die verdorven tijden van so *onderscheydene* Eeuwen, het Volk, dat door sulk gedragh tot ondersoek en beproevingh van de leerstukken sulker Leermeesteren, aan 't Goddelijke woort seer licht kon overgehaalt zijn geworden, al verder buyten ondersoek in onwetenheyt en dwaling onder te houden, in een tijt in welke het Goddelijke woort voor de gemeyne Man so raar was, wegens de onkunde in de Konst van Drukken en Letter-setten; so moesten 'er al wederom, behalven de oude, nieuwe *Heylige* nevens hare *mirakelen* te voorschijn komen. En hoewel men niet en vindt, dat tussen *Suibertus* in de *negende* en *Hugo* in de *twaalfde* Eeuw yemandt anders door de Roomsche Pausen is gecanonizeert geworden; so moet men daarom niet meynen, dat niemant in die tusschen-tijt sou zijn gestelt geweest in 't Heylige Register. Neen; want dit voltrocken wel de *Bisschoppen* in hare Bisdommen, en *Priesters* in hare *bysondere* Kerken, gelijk het vermeerderde *Martyrologium* na *Usuardus* van *Wandelbertus, Simeon Metaphrastes,* en dat van *Ade* Aartz-Bisschop van Tryer hebben uytgewesen; te weten so lang als *Alexander de III.* in de twaalfde Eeuwe 't selve door een uytdruckelijke Wet niet aan sigh, en aan de volgende Pausen alleen ge-eygent had, ja so wierd sulks oock wel door den drangh van 't

volk selve uytgevoert, als dat §. 99. gebleken is, wanneer sy eerden een Man, daar sy in 't leven hadden ontsagh voor gehadt, hoewel hy in sijn *dronkenschap* was dootgeslagen, en dat op voorwendsel van *mirakelen* na sijn doot; 't welk dan het beweegmiddel is geweest om die gedachte Wet te maken.

§. 175.

Nu begon het Licht van 't Euangelium door de duysternis heen te breeken; en behalven de volstandig geblevene Belijders van de Waarheyt in Piemont, en de Alpische Gebergtens, van der *Apostelen* tijden af, als wy op sijn plaats uyt de notulen van den Dominicaan *Rainerius,* hier na noch sullen bevestigen. So openbaarden sigh binnen *Lions* en de omleggende Provincien *Petrus Waldus,* en die sijn onderwijs aan namen, waar van wy op een andere plaats noch spreeken sullen; en dat met sulken *uytbreyding,* dat volgens den droom en 't gesigte van *Innocentius de III.* de Kerk van *Lateranen* te Romen (als de geheele Kerck verbeeldende) schielijck een zware ruijne wierd gedreygt. 't Welk als *Innocentius* met beving aansag, so verscheen ook t'effens de Man Godts *Dominicus;* die met grooten yver toelopende sijne schouderen quam setten onder de Kerk; en het geheele gevaart, dat vallen soude, dus onderschoorde. Het welk dan de Paus oock bewoogh, om aanstonts het versoek van *Dominicus,* de bevestigingh van sijn Order rakende, toe te stemmen: Als dat te vinden is in de *Gulde Legende* over het leven van *Dominicus.* Dese bestreden de dwalingen van de Roomsche Kerk, en verfoeyden het heyloose gedragh van de Roomsche Geestelijkheyd: Sy verwierpen alle menschelijke instellingen, en beweerden dat de H. Schriftuur alleen moest zijn de *richtsnoer van gelove en wandel,* in eenvoudigheyt overleverende de artijkelen over de Belijdenis van haar Geloof, als se daar toe gevordert wierden. Gelijk hier na omstandelijk en tot overtuyging, so wy ons voorstellen, niet uyt de Laster-Schriften van eenige Leugen-suchtige Monniken, maar uyt de waarheyt lievende gematigde en nochtans beroemde Roomsche Schrijvers sullen kondt doen. Hier door

raakte dan de geheele Roomsche Geestelijkheyt op de baan, menigte van valsche Leerstukken wierden haar toegedicht, en sy daar op door *Alexander de III.* in 't Concilien van Lateranen als Ketters veroordeelt, in het Jaar 1179.

§. 176.

Wat raadt nu, om dese Ketteryen tegen te gaan; en die geweldige vloedt, die Provincien en Prinsdommen doorstroomde, en ingank vondt niet alleen by luyden van een *geringh* aansien, maar oock by de *grote, machtige* en *rijke,* ja by veele van de *Geestelijke* selve? Met het woordt van Godt vermochten zy niet; want daar in waren dese luyden seer wel geoeffent, hadden 't selve in haar Moeder-tale overgeset, en wierden 'er boeren selve gevonden, die geheele Boeken van de Schriftuur van buyten konden (gelijk dat uyt Roomsche Schrijvers blijken sal) en daar in wierd niets gevonden 't welk haar van *Ketterye* kon overtuygen, of 't welk de Roomsche dwalingen kon billijken; en *traditien* of menschelijk overleveringen, waar op de Roomsgesinde hare dwalingen voor 't meest doen rusten, wierden by haar niet aangenomen, maar afgekeurt. Derhalven moest hier het zwaart van *Petrus* uyt de scheede getrokken, tegens haar gewettet; en geweldelijk nevens dat van andere Princen en Vorsten, door het aanhitsen der Geestelijckheyt, tot uytroeying van dese Ketters gebruykt worden: men maakt tegens haar een Verbondt dat men noemde de *Heylige Ligue,* men roept een Kruysvaart uyt, men overwint, slaat wredelijk doot; men verstrooyt, en die men levendigh in handen krijgt, en hare gewaande dwalingen niet konnen of willen herroepen, en tot de Roomsche Kerke overkomen; die straft men sonder medelijden aan 't leven door galg, vuyr en radt, en allerhande andere wreede en onmenschelijke tormenten.

§. 177.

Wat raadt verder; om sulke wreede handelingen by haar eygen volk te billiken, dewijl Christus noch sijne Apostelen in het H. Woordt daar toe geen aanleydinge hadden gegeven? En door welke middelen sou men in so groote beroerten het Roomsche volk buyten

ondersoek en proef besloten houden tot een vasthouding en opvolging van de Roomsche Leerstukken? O! geen gereder middel als de onderhouding van de *Feestdagen der Heylige;* op welke so ontelbare *mirakelen* van haar vertelt wierden, en daar benevens het plechtelijk *canoniseeren van Nieuwe* Heylige, nu alleen in de macht der Pausen; en dan het verder uytroepen van so vele spick-spelder *nieuwe* mirakelen, so in 't leven als na de doot deser Heylige, als van *Bernardus, Thomas van Cantelberg, Dominicus, Franciscus* en so voorts; waar door, gelijk se versekerden, de Leere van de Roomsche Kerk in 't gemeyn als Goddelijk, *onmiddelbaar* van Godt verklaart wierdt. Ja waar door in die tijt het op nieuws invoeren van den *Rosekrans in 't bysonder,* door *Dominicus* voorgestelt, als het krachtigste middel ter bewaring van de Roomsche Leere, en ter uytroeying van *Ketters* en *Ketteryen,* allesins bekrachtigt wierdt, en die onder vele buyten gewoone *Hemelsche Gesigten en Openbaringen,* so van de Maget *Maria* selfs, als van andere aan *Dominicus, Alanus Redivivus,* en andere meer, alle ter *versegeling* van den *Rosenkrans,* van des selfs *Goddelijke* kracht oock tegens Vyanden en Duyvelen selve, en tot opwekking en aanmoediging van het volk, om op die *aller-nadruckelijkste* wijse de Salige Maget daaglijks te vereeren, en dan verders in noot, in doot, en in allerhande gevaarlijke ongevallen van de Werelt onbekommert te leven, en op *Maria* het enkelijk te laten aankomen.

§. 178.

Een *soorte* van Godtsdienstige oeffening, die noyt voor die tijden aan de Christenheyt is bekent geweest; maar die of door *Dominicus* selve aller eerst is uytgevonden, gelijk *Pius de V.* in sijn Bulle over den *Rosenkrans* den 17. September van 't Jaar 1569 wil: of gelijk *Bzovius ad ann. 1213. §. 11* stelt, dat die door de *H. Maget* selve aan *Dominicus* is voorgeschreven, en op 't hoogste, als van haar sonderling welgevallen zijnde, aangepreesen. De Bull van *Pius de V.* op den 17. Septemb. van 't Jaar 1569. en 't *vierde* van sijn Pausschap, welkers

beginsel is *Consueverunt.* is over *Dominicus* van de volgende inhoudt: *De Vergoodde Dominicus* (*Divus Dominicus,* even als eertijdts het Heydendom hare *Vergoodde Helden* noemde) *aangeblasen zijnde van den H. Geest, gelijk Godtsaliglijk wordt gelooft, by voorval dat de Ketterye der Albigensen de deelen van Vrankrijk en Italien elendigh overstroomde, en so veele Wereltlijke hadd' verblindt, dat se seer wreedelijk quamen te woeden tegens de Priesteren des Heeren en de Geestelijke: heeft sijn oogen verheffende na den Hemel, en siende na dien bergh van de verheerlijkte Maget Maria, die vruchtbare (almae) Moeder Godts, uytgedacht, een lichte en voor alle ge-opende en seer Godtsalige manier, om Godt te bidden en te smeeken, genoemt de Rosekrans of den Psalter van de selve Salige Maget Maria, waar door de Allersaligste Maget met de Engelsche groeteniss hondert en vijftigh maal, na 't getal van Davids Psalmboek herhaalt, en met het tusschen stellen van 't Gebedt des Heeren op yeder thientjen met seekere overleggingen, het geheele leven van onse Heere Jesus Christus aanwijsende, ge-eert wordt, en heeft, die Rosekrans dus uytgedacht hebbende, door de deelen van de heilige Roomsche Kerk voortgeplant.*

§. 179.

Bzovius eygent die *Rosekrans* toe aan het bevel van de *Maget Maria* in sijn *Jaar-Registers* op het Jaar 1213. §. 9. en 11. dewelke, als *Dominicus* aan haar seer bittere klachten hadd' gedaan over de groote versmadingen der *Albigensen* (waar van wy evenwel het tegendeel by 't vervolg genoegh aanwijsen sullen) onder andere tot *Dominicus* hadd' geseyt: *Stelt een Rosekrans in, en leert de menschen dat Formuliertjen van bidden, het welk ick u overlevere, en versekert haar, dat sulcks aan mijn Soon, en aan my op 't hoogste aangenaam is. Dat sal wesen het eenigste groote en uitmuntende werktuig in de Kerk, om Ketteryen om te keeren, fouten uit te blusschen, om de deugden voort te planten, om de Goddelijke barmhertigheit te verkrijgen, en om mijne onderstanden magtigh te worden. Maar ick wil, en aldus beveele ick, dat ghy en alle uwe opvolgers in de Prediker-*

lijke Godtsdienst (in religione Praedicatoriâ) herauten en verkondigers geduirigh zijn sult van dese Hemelsche en van my uytgedachte gewoonte. Waar van groote nuttigheden sullen ontstaan in de herten der Gelovige, en ick sal selfs noit in gebreeke blijven met hulpe en bystant, en dikwijls met volgende teekenen. Laat dat zijn tot een uitsteekend en sonderling geschenk van my aan u, en aan uwe Order, die aanstonts sal oprijsen, in een vast verbond tot in eeuwigheit. 't Is daarom geen wonder, dat de P. P. *Dominicanen* sulke groote yveraars, en voorstanders zijn voor de *Rosekrans.* Is het niet te beklagen, dat dese *Rosekrans* aan de *verheerlijkte Maget* niet eerder is ingevallen, als juyst over de *twaalf hondert* Jaren na Christi geboorte ten tijde van *Dominicus?* Maar wy konnen, behoudens *de eere* van die salige Maget, dese *Rosekrans* aan haar niet toe-eygenen; maar moeten die op nemen als een *ydel herssen-gedrocht* van *Dominicus,* tot dat *Pius de V.* ons sal hebben doen blijken, dat Hy hier toe *onmiddelbaar* is gedreven door Godts Geest.

§. 180.

Hier op sou de *Rosekrans* niet alleen van de *Salige Maget* door soo veele *wonderen* op de Heerlijkste wijse omtrent hare Liefhebbers zijn versekert: Maar die heeft ook door de Duyvel selve, die een Leugenaar is, moeten beleden worden. *Wonderen* segge ick, die so sot zijn, dat se geheel geen geloof konnen erlangen, als by sulke die volgens Paulus, *haar gehoor van de waarheyt afwenden en haar keeren tot Fabelen 2 Tim, 4. v. 4.* of welke Godt, om dat se de waarheyt in ongeregtigheyt t' onderhouden, heeft overgegeven in een verkeerden sin, *en om dat se de Liefde der waarheyt niet hebben aangenomen om saligh te worden, aan haar,* gelijk deselve Apostel seyt, *2 Thess. 2. v. 10, 11. heeft toegesonden een kracht der dwaling, dat se de leugen geloven souden.* Ja, noch eens, segge ick, *wonderen* die so *vuyl, schandelijk* en *lasterlijk* zijn, dat se niet anders konnen strekken als tot onteering en versmading van die salige en Heylige Maget, en dat *Joden, Turken* of *Heydenen* naeulijks afschuwelijker souden konnen bedenken om sulk Christen-

dom te beguychelen, als even sulke zijn, die se aan die so seer *Gesegende Maget* toe-dichten; niet enkelijk by wege van een vertellinge, maar oock in hare goedtgekeurde schriften. Eenige weynige sullen wy hier ter versekering aantrekken.

§. 181.

Merkt eens, wat een sot mirakel, door dien *Rosekrans* gewrocht, den Dominicaan *Bzovius* de vervolger van de Jaar-registers van *Baronius* bybrengt op het Jaar 1213. §. 9. *Dit wonder is te verwonderen* roept hy uyt: (ja seker, *wat wonders, wat nieuws,* even als de *Savoyarts,* die met het kraamtjen langs straat lopen, gewoon zijn te roepen; wanneer het wonder op speel-poppen voor de Kinderen uyt-draayt;) Hoort dan: *Een sekere Matroon Luscia genoemt, Adel van geslacht en Godtsvrucht, ontrooft zijnde aan Spangien haar Vaderlandt, wierd van de ongelovige wechgesleept na Africa. Daar wierd se met onwaardige diensten overvallen, sonder dat men acht nam op haar grof swanger gaan, so dat se bevuilt tusschen de vuiligheyt van de beessem baarde. Wat sou se doen? Sy neemt haar toevlucht tot de Rosenkrans van de Maget, die haar eertijts seer gemeensaam was. En siet, Sy, die noyt nalaat een helpersie te wesen voor de hare, heeft sigh oock verwaardigt voor dese swangere een Vroedvrouw te zijn; Sy heeft het Kindt ontfangen, gekoestert, en Christus met een heilige Myter (infulâ) aangedaan, heeft het gedoopt. Na weynige dagen heeft een Engel haar tot de schuldige suyveringh genodigt. Hy heeft haar in 't geselschap van de H. Anna en Magdalena na een onbekende Kerk gebracht, al waar sy in de tegenwoordigheyt van de Moeder Godts, deselve Christus, die den dienst der Misse deed, heeft ontfangen, en weynigh tijds daar na haar hersteldt gesien aan haar selve en 't Vaderlandt.* Siet so kan de Maget *Maria* oock wel voor *Vroed-Vrouw* speelen by de Liefhebsters van haar *Rosekrans,* en Christus behoorlijk toegetakelt op aarde Dopen, en Miss doende hem selven doen opeeten, terwijl hy als de *Priester* onopgegeeten blijft staan. Is dat niet wel versekert *mis?* Wie sou daar mee niet jokken?

§. 182.

Noch een; die so seker als het *Misselijke misverstant miss,* wel voor waarheyt mach worden opgenomen, het welk wy by deselve *Bzovius* vinden op het Jaar 1224. §. 11. *Daar was,* seyt hy, *in 't Koninkrijk van Aragon een seker Meisjen van Adelijk geslacht, en een kostelijke gedaante, met name Alexandra. Als dese in de Sodaliteyt van de seer Heilige Rosekrans was ingeschreven, so is 't seer dikwijls gebeurt, dat sy en door den ommegangh met meysjens haar gelijke, en door al te grooten optojingh van 't lichaam het voorschreven Formulier van bidden na-liet. Dese hadd' twee Vryers, die op haar versot waren, en wanneer sy haar niet konden machtig worden, so hebben sy elkanderen in een twee-gevecht gedoot. Yemant der bloedverwanten van den eenen Jongelingh, qualijk nemende, dat hy om de schoonheyt van 't Meysjen was omgebracht, hadd' Alexandra by nacht aangerandt, en haar die versocht te mogen biechten, den hals afgesneden, en het afgesneden hooft in de naaste put geworpen.* Siet daar; dat had sy 'er voor, dat se onachtsaam omtrent den *Rosekrans* was geweest, dat se *ongebiecht* vermoort wierd. Maar hoe gingh het verder? Sy was evenwel in de *Sodaliteyt* van de seer Heylige *Rosekrans* ingeschreven geweest, of se schoon somtijts versuymt had haar plicht op te volgen, 't welk oock so op 't aller ergst van Adelijke en gaarn spelende meysjens niet moet opgenomen worden. Luystert toe; *Maria* verleende haar daarom oock een sonderlinge gracie. *Want als vijf maanden verstreken waren, so quam de H. Dominicus van de seer Heilige Moeder Godts vermaant zijnde tot die put, en hy heeft Alexandra geroepen. Een wonderlijke sake is daar op gevolgt. Het hooft van 't meysjen, zijnde herstelt in 't leven, is uyt den gront van de put opwaarts geklommen in de tegenwoordigheyt van veele, die tot de schouw gekomen waren; hebbende so een versche wonde, of het in deselve uyr was afgesneden, en met een sterk gesicht Dominicus aansiende, so seyde het: Vader ick wil mijn sonden biechten, en dat heeft het niet alleen verkregen, maar oock de H. Eucharistie. Het heeft verwonderende*

wonderen vertelt, en heeft twee dagen geleeft. Dese zijn alle de woorden van *Bzovius.* Wat naam sal men doch dit Hooft geven? De Walen noemen een Vrouwen ligchaam sonder hooft; *bonne femme,* maar een meysjens hooft sonder lichaam hebb' ick behalven *Dominicus* noch geen mensch een andere naam hooren geven als dat van een *dootshooft.* Doch het was hier by *Dominicus, Alexandra, en die moest biechten.* Dit dan was het mirakel van de *Rosekrans;* gelijk dan sulk weder levendigh worden, en 't biechten van het hooft van *Alexandra* na de *vijf* maanden, effen netjens uytquam op de hondert en vijftigh *Ave Maria's* van den *Rosenkrans.* Maar hoe wonderlijk heeft dat biechten toe-gegaan? Hoe heeft Vader *Dominicus* niet wel in sijn oude dagen (want het was nu omtrent het eynde van sijn leven) moeten bukken om de biechte hooren? of anders dat lieflijk biechtend meysjens hooft in sijn armen neemen? of een nieuwe soorte van een biecht-stoel daar toe moeten uytsoeken? Wie van een gesont oordeel sou met sulke *beusel-praat* niet wel eens hertelijk lacchen? En evenwel zijn 'er veele meerdere diergelijke en noch sotter mirakelen door middel van den *Rosenkrans* voor *Maria's* Dienaars uytgewerkt, en dat tot overtuyging en bekeering der *Albigensen.* Maar ick gae van dese *sotte* over tot veel *vuilder* en *schandelijker* die aan de H. Maget t' eenemaal onbetamelijk zijn, en dus haar geheel en al onteeren.

§. 183.

Merkt daar toe aan 't geene *Alanus Redivivus* een Dominicaan en *Hersteller* van de *Rosekrans* in de Eeuwe na *Dominicus,* na dat des selfs gebruyk een weynigh was aan 't slabbakken geraakt; van het gedragh van de Maget *Maria* omtrent *Dominicus* getuygt *part. 2. cap. 17.* daar hy verhaalt: *Dat als Dominicus in een spelonk by Thoulose sigh selven voor de sonden van de Tholosanen strengelijk hadd' gekastijt, so dat hy geheel bebloedt was om verr' gevallen,* (want dit vereyst de sotte Godtsdienst van de Monnikken mee) *de Maget Maria met vijftigh maagden als haar Kamenieren in een meer als menscheljke heerlijkheit,* daar tot de uytterste verbaast-

heyt, *van Dominicus, was verscheenen;* en dat de H. *Maget* tot hem hadd' geseyt: *O Dominicus! mijn Soon en seer lieve Bruydegom, om dat ghy op 't ingeven van Jesus tegens de vyanden van 't geloof en onder mijne hulpe dapper hebt gestreden; Siet, so ben ick selfs, dien ghy aanroept, u tot hulpe.* Waar op drie Koninginnen hem die half doot was, oprichteden, en voor *Maria* stelden; *Wanneer sy Dominicus met hare maagdelijke omhelsingen aangegrepen hebbende, in een grote drift een nadrukkelijke Kus gegeven heeft (osculo fixo dissuaviavit) en de Borsten van haar seer kuysche Boesem ontbloot hebbende, hem met haar melk heeft gedrenkt, en volkomen herstelt.* Gelijk dan sulk verloven, kussen, omhelsen en so voorts van de H. Maget meer by andere van hare Dienaren is voorgevallen. Immers verhaalt de Jesuijt *Hautinus Ang. Custod. cap. 4 num. 3.* uyt de beschrijving van 't leven van *Hermannus Joseph.* Dat, als hy tot seer diep in de nacht was geweest in seer ernstige contemplatien aangaande *Maria; Sy met twee Engelen verselt daar is verscheenen, en dat Maria swijgende, nochtans met haar aangesigte de liefde genoech te kennen gaf. Dat een van de Engelen den anderen aan sprekende seyde: aan wien sullen wy dese Maagt uit-trouwen? Maar dat den anderen hadd' geantwoort: Laat aan dese Mariaansche Jongeling, Maria tot een Bruidt gegeven worden. Het welk dan den andere toestemde, en Herman daar op beval dat hy sou nader komen. Dat, hoewel de liefde hem daar toe opwekte, evenwel de schaamte hem wederhielt; en nochtans dat de liefde de overhandt krijgende hy nader toetradt.* Dat doen verder die *Hemelsche Speelgenoot* tot *Herman* seyde: *Wel aan, het is nootsakelijk dat ghy dese overheerlijke Heldinn' ondertrouwt,* en als hy uyt eerbiedigheyt verschrikte en aarselde, den Engel de handt van desen schoorvoetenden met een *vriendelijk gewelt aangegrepen hebbende, die met de rechterhandt van de allerheiligste Maget heeft t' samen-gevoegt met dese woorden: Ick trouwe dese Maget aan u uyt, gelijk se eertijts aan de Salige Joseph is uitgetrouwt geweest, en ick bevele, dat*

ghy de Bruydt te gelijk met de naam wilt aanneemen, en voortaan Joseph genoemt worden.

§. 184.

Even so verhaalt de Cestercienser Monnick *Caesarius,* die geleeft heeft in de tijt van *Dominicus, Dialog. Lib. 7. Cap. 52.* Dat in alle getrouwigheyt en sekerheyt een siecke Monnick in Spangien aan een andere over 't besoeck van de H. Maget sigh aldus verklaart hadd': *Gisteren heeft onse Vrouwe my besocht, en voorseyt, dat ick over seven dagen van hier na den Heere vertrecken sal; daar by voegende: om dat ghy boven alle stervelingen my op 't vierigst hebt gedient, so sal ick oock aan u doen, dat ick noit aan iemant gedaan hebb', en mijn hals met haar armen druckende, so heeft sy aan my een soen gegeven.* En noch eens *Lib. 7, Cap. 33.* verhaalt deselve *Caesarius;* Dat seker Soldaat verhit op de Huysvrouw van sijn Heer, na dat sy als een kuyssche Matroon en die haar Man getrouw was, hem sijn versoek hadd' geopenbaart, *die dan in vertrouwelijkheyt tot hem seyde: O! schort u anders niet, ick sal u raad geven, dat uwe begeerte sijn uitwerking verkrijge. In dit Jaar so sult ghy alle dagen in de Kerck onse Vrouw en Moeder Godts Maria hondert maal groeten met het Versjen van den Engel, en ghy sult van haar verkrijgen al wat je wilt.* Dat dien onkuysschen en verliefden Soldaat met dit oogmerk sulks heeft ingevolght, en op den laatsten *dagh als hy uyt die Kerk quam heeft gesien een seer schone Matroon, die alle menschelijke schoonheyt te boven gingh, en sijn paerdt met de handt by den toom hield: Dat dese aan hem die verwondert was, wie sy wesen mocht, geantwoort heeft: Hebt ghy sin in my? En als de Soldaat seyde: Ick hebb' noit schoonder gesien; sy daar op heeft laten volgen: Sou je genoegen hebben, indien je my tot een Vrouwe kondet genieten? En als hy hadd' ge-antwoort dat haar schoonheyt genoegh was voor een Koningh, en dat hy sigh geluckig sou rekenen met haar t'samen leven; sy verder heeft geseyt: Ick sal uw Vrouw zijn, nadert tot my, en kus my eens. En dat sy hem daar*

toe gedwongen heeft, seggende: Nu is de ondertrouw geschiet, en op so een dagh sal het voor mijn Soon voltrocken worden. Waar uyt die Soldaat erkende, dat het de Moeder des Heeren was. Siet so aangenaam waren geweest, alle die daaglijkse so veelvoudige *Ave Maria's* in de Kerk aan de Gesegende Maget van een *overspelige* Soldaat, die onder het optellen van de selve hunkerde, na sijn Meesters Huysvrouwe, en niet anders verwachte, als dat hy eyndelijk sijn begeerte sou machtig worden; dat de H. Maget haar tot so verr' by hem vernederde, dat dien *onkuisschen Knecht* op versekering, dat hy haar tot een Vrouw sou genieten, gedrongen wierd haar te soenen.

§. 185.

Maar noch gaat het alle schaamte te buyten, 't geene *Alanus Redivivus* een *Dominicaner* Monnik van hem selfs getuygt *Part. 2. Cap. 4. Dat hy veele Jaren van den Duivel was gequelt geweest, en by na tot wanhoop gebracht om de handen te slaan aan sijn eygen leven,* indien niet *Maria,* wiens *Rosekrans* hy daaglijks las, sulks met *hem een klabats in 't aangesicht te geven,* verhindert hadd'; ondertusschen als hy seer geslagen wierd, en daar over veele woorden van wanhoop voortbragt; eyndelijk de Maget *Maria* aan hem wederom is verscheenen des nachts tusschen thien en elf uyren, hem seer vriendelijk groetende; en dat *de Maget na veele Goddelijke t'samen-spraken met haare suiverste melk de seer veele dodelijke wonden, die de Duivelen hem hadden toegebracht, bestreken, en hem so aanstonts genesen heeft. Dat se te gelijk desen haren knecht in de tegenwoordigheyt van de Heere Jesus Christus, en terwijl veele Heilige daar rontsom stonden, voor haar heeft ondertrouwt, en hem daar op gegeven een ring van haar Maagdom (annulum virginitatis suae) geheel çierlijk van haar maagdelijke hayren opgemaakt; en dat sy op gelijke wijse hem heeft om den hals geworpen een keten van haar maagdelijke hayren gevlochten, waar in hiengen hondert vijftigh kostelijke gesteentens en vijfthien; volgens het getal van haar Psalter. En dat na die dingen, die allersoetste Me-Vrouwe of Heer-*

scherse (Domina) hem druckende heeft gekust; en dat se ook hare borsten hem heeft te suygen gegeven; aan welke, als hy gratigh soogh, hem toe-scheen, dat hy in alle sijne Ledematen en kracht vervarscht en tot Hemelsche dingen overgebracht wierd. En dat die vruchtbare Moeder (alma parens) die selve genade van melkvoeding aan hem menigwerf gegeven heeft. Hoedanige schoone stukken meer in dat selve Boek gevonden worden. Foey ydel Hooft en arger! Wat derfje niet al die *Gesegende en Heilige Maget* toe-dichten, en dat ter bevestiging van uw ydele *Rosekrans?*

§. 186.

En nochtans dit was *Alanus* dien Hersteller van de *Rosekrans,* aan wien *Navarrus Miscellan. Secund. de institutione Rosarii,* so veel lofs geeft als hy seyt: *Dat hoewel deselve in den aanvangh als Dominicus en sijn Broeders Predikten, vieriglijk was aangenomen; nochtans die seer laauw begon geoeffent, en bykans geheel achter gelaten te worden. Maar dat in 't Jaar 1360. de aller-doorluchtigste Maget selve is verscheenen op een rotz van Britannien (in rupe Britanniae) aan de saligen Alanus, een Broeder van deselve Order en een uitsteekend Leeraar, geheel aan haar oveeergegeven; en te gelijck heeft aangemaant, dat hy met een groote sorg en vlijt door sijne en sijner Broederen Prediking op nieuws de Wereldt daar toe soude aansetten. En dewijl 'er geene ontbraken, die de vernieuwing van NB. die nieuwe uitvindingh van bidden* (so was het dan van oudts in de Kerk geensins in 't gebruyk geweest) *vernadeelden; so heeft den Hertogh van Britannien en Margriet sijn Huisvrouw, en veele andere, seer ernstelijk Sixtus de IV. versocht, dat hy tot heerlijkheyt van Godt en de Moeder Maget, het selve met een Apostolisch gesach moght goedt keuren, het welk geschiet* is in 't Jaar 1479. Op welke hy dese instellinge met Aflaten heeft vermeerdert.

§. 187.

De Bull van *Sixtus de IV.* selve is ingelast *onder de Voorrechten van de Dominicaner Order.* Over welke evenwel *Navarus* opmerkt, 1. dat *Sixtus* daar in geen melding doet van de *Rosekrans,* maar van een *darde*

deel van den *Psalter,* bestaande uyt *vijf Pater Nosters* (so men gemeynlijk seyt) en *vijftig Ave Marias;* 2. *Bestraft hy sulke, welke seggen, dat de Aflaten gegeven zijn, aan die, welke de Rosekrans opseggen of een gedeelte daar van door sigh selven of door andere; dewijl hy het woort van Rosekrans niet heeft gebruikt, noch oock eenigh gewach gemaakt van de opseggingh door een ander* (waar omtrent men moet aanmerken, dat sulke, die de tijdt niet wilden neemen om so veel *Pater Nosters* en *Ave Maria´s* achter malkanderen te prevelen, de vryheyt hadden om door *middel van gelt* andere daar toe te huyren, wanneer sy evenwel van de vruchten van de *Rosekrans* niet versteken waren. Voorwaar een *huurlinkse Godtsdienst* door middel van gelt; doch dit grijpt niet alleen daar, maar oock in alle andere stukken van haar Godtsdienst plaats, als onder andere uyt de Kramerye van de *Aflaten,* en uyt de Koophandel van de *Ziel-missen* openbaar is) en ten 3, *dat de Paus door de gemelte Bulle Aflaat verleent aan alle gelovige, en by gevolge aan sodanige, die geen Medebroeders zijn van dit Confraterniteit, als van welke Broeders of Confraterniteit de Paus niets het minste gewaagt.* Siet so weten die Lesers van den *Psalter* naeulijks selfs, aan wien den *Aflaat* moet gëeygent worden. Wy laten dat verder op sijn beloop by sulke (dewijl wy niet een veseltjen ons daar by vervoordeelt of vernadeelt konnen vinden) die haar daar aan laten gelegen zijn.

§. 188.

Evenwel wanneer wy hier over eens als *Rechters* geroepen wierden (dat niet gelooft wort licht te sullen geschieden) so souden wy, die oock al eenigh menschelijk verstant hebben, om yeder sonder verbittering te vriend te houden, de saken inschikken na den regel; *die wel onderscheyt, die wel onderwijst, (qui bene distinguit, bene docet)* op volgende wijse: Dat wy voor de *Broederkens* en *Susterkens van de Rosekrans* souden doen stant houden, 1. de Bull van *Sixtus* de *IV.* verleent in 't Jaar 1476. den 10. Martii in 't *Vijfde Jaar* van sijn *Pausschap,* die genoemt wort de Bull van de goedtkeuring van de *genoemde Broederschap van de Rosekrans.* Daar in *Sixtus*

aldus voortgaat: *wy geven barmhertiglijk vry (misericorditer relaxamus) aan alleen yegelijke van beyde Sexe der geseyde Broederschap, Mede-Broeders en Susters op de vijf voorname Feestdagen van de salige Maget, te weten, van de Bootschap, van het Besoeck; van de Opneeming; van de Geboorte en van de Suyvering hondert dagen Aflaat, op yeder dagh van de geseyde Feesten* (dus zijn 'er in 't rondt Jaar *500. dagen,* by gevolge so veel meer als het Jaar mee brengt, of sy 't een of andermaal mochten vergeten) *en dat so menigmaal, als se daar tegens door haar selven, NB. of door een ander, de Rosekrans van de salige Maget, 't welk vijftigh Ave Maria's met vijf Pater Nosters behelst, sullen gelesen hebben, of maken, datse gelesen worden &c.* en 2. daar nevens de uytbreyding die deselve *Sixtus de IV.* aan deselve *Broederschap,* noch nader heeft verleent in de Bull van 't Jaar 1478. *2 Cal. Iunii* (so wy 't wel vatten den 31 Mey) Wanneer hy daar in al verder die Broederschap bevestigde en goedt keurde, en oock noch veel groter Aflaat daar toe voegde, vergunnende aan sulke; *die drie dagen van yeder week het gebedt des Heeren vijfthien maal, en de Engelsche groeteniss hondert en vijftighmaal, alle de drie dagen van yeder weke, ter eeren van deselve Moeder Maget, volgens de instellingen van deselve Broederschap gewoon zijn geweest te lesen,* dat se namentlijk, *sullen hebben ontbinding (relaxationem) over de poenitentien, die haar opgeleydt zijn van seven Jaren en so veel veertigjens (quadragenarum.)* Siet daar dan het voorrecht van de *Broeder* en *Susterschap van* de *Rosekrans.*

§. 189.

Maar dat evenwel oock, als *Sixtus de IV.* sigh nader hadd' bedacht, hy insonderheyt op 't sterk aanhouden van *Frans Hertogh van Britannien* en van *Margriet* sijn Huysvrouw, in de Bull van 't Jaar 1479. *8. Idus Maji.* (dat is den 8. Mey) dese manier van de Salige Maget te begroeten door *Rosekranssen en Psalters,* dat is door *vijftigh* en *hondert en vijftigh Ave Maria's* hier voor gemelt, sodanigh heeft goed gekeurt, dat hy oock heeft gewilt, dat des selfs waarneeming en vrucht door de *gehele*

werelt sou worden uytgebreydt, en voor 't opseggen van *yeder vijftigh Ave Maria's, vijf Jaren* aflaat heeft vergunt, en dat voor so verr' *Navarrus* oock gelijk heeft. Dit dan is de uytwerking geweest van so vele *mirakelen* en *openbaringen,* als tot *herstellingh* van den *Rosekrans* gewrocht zijn door en omtrent *Alanus op een rotzsteen in Britannien,* als reets is geseyt. So dat, als men de sake wel met de stukken vergelijkt; De *eygentlijke eerste* ingevoerde *Rosekrans,* bestaande in hondert en vijftigh *Ave Maria's* en vijfthien *Pater Nosters* van geen hoger oorspronk is, als van de tijt van *Dominicus Gusman,* nu omtrent *vijf hondert Jaren;* dat de instelling of de goedtkeuring van de *Broederschap van de Rosekrans* niet hoger kan opklimmen als tot het Jaar 1476. nu omtrent 237., en de invoering van de hedens daagsche so genoemde *Pater Nosters* voor de gemeyne man geen verder reeks van Jaren bereyken kan, als tot het Jaar 1479. nu omtrent 234. Jaren geleden, en ondertusschen is daar in vervat de grootste practicale oeffeningh in 't stuck van de Roomsche Godtsdienst, als aan yegelijk bekent is. Is dat nu geen deftige *Oudtheyt* van Godsdienst by een verydelt Christen volk, 't welk *altijt roemt van Oudtheyt,* en, gelijk voor heen oock al is aangemerkt, ondertusschen altijt *leeft in nieuwigheyt?* Over welke *Rosekransse Broederschap Innocentius de VIII.* In 't Jaar 1483. En *Pius de V.* In 't Jaar 1569, en noch verder *veerthien* andere Pausen (die van den Dominicaan *Bourmault* alle opgetelt worden in een boekjen door hem genoemt, *Collectio indulgentiarum, quas concesserunt S. Pontifices Fratribus Rosarii*) sodanige meer *uytgebreyde Aflaten* vervolgens verleent hebben; dat een goet *Boekhouwer* van die Broederschap, na het net oprekenen van so *vele* en so dikwijls *herhaalde volle Aflaten,* sijne Mede-broeders en Susterkens met de grootste nadruk versekeren magh; dat sy niet alleen op de hare volkomen konnen gerust zijn, sonder na meer om te sien; maar dat se noch wel rijkelijk een gehele malder sack vol daar van konnen overhouden, om die te schenken aan hare goede vrienden buyten de Broederschap; want wy verlan-

gen se niet. Doch dit in 't voor by gaan. Nu weder tot de grote mirakelen van de *Rosekrans,* daar van men noch wat *wonders* hooren sal.

§. 190.

Wat dunkt u Christenen? Sou de *Heylige Maget* niet wel op een vervaarlijke wijse worden onteert, indien men haar maakte tot een *Patrones van Hoeren,* die veel *Ave Maria's* lesende, evenwel in hare hoererye *daaglijks* en *Jaarlijks* voortgingen? ja sulk een Patroness, datse selfs het *dienst werk* van sulk een Hoer in 't Klooster waarnam, op dat die Hoer na lang genoech gehoereert te hebben, sonder smaat en schande en sonder dat men se eens uyt 't Klooster voor heen hadd' gemist, veyligh tot haar Klooster sou konnen weder keeren? Seker, de Gereformeerde souden oordeelen; dat 'er naeulijx groter versmading kon uytgedacht worden: En nochtans en ontsien de *Grote Liefhebbers* niet van de H. Maget, immers so sy voorgeven; sulks op de *schandelijkste* wijse aan haar toe te eygenen. Leest eens wat den Liefhebber *Caesarius* daar van getuygt *Dialog. Lib. 7. Cap. 35. In seker Nonne-Klooster* seyt hy, *welkers naam ick niet weet, leefde, niet voor vele Jaren, sekere Maget Beatrix genoemt. Sy was schoon van lichaam, devoot in de ziele, en op 't hoogste vuyrigh in den dienst van de Moeder Godts. Sy rekende het voor de grootste lekkernyen, so menigmaal als sy bysondere gebeden of toelatingen aan haar heymelijk opdragen kon. Maar Poortiersse geworden zijnde, so heeft se die dingen gedaan; so veel devoter, so veel te vryer: Welken seker Geestelijke siende en begeerende heeft beginnen te verlokken. Wanneer sy de woorden van wellust verachte, en hy te onbeschaamder aanhield, so heeft de Oude slange so sterk haar boezem ontstoken, dat se de vlamm' van liefde niet dragen kon. Maar komende tot den Altaar van de salige Maget, de Patroness van 't Bedehuys, so seyde sy: Me-Vrouwe! so devoot als ick kon hebb' ick u gedient. Siet daar ick stelle uwe sleutels weer in uwe handen; ick kan de versoekingen van 't Vleesch niet langer tegen staan, en na dat se de sleutels op den Altaar hadd' neergeleyt, so is se den Geestelijken heymelijk gevolgt. Als die elendige*

haar nu geschonden hadd', so heeft hy se na weynigh dagen verstoten. Dewijl sy nu niets hadd' om van te leven, en oock haar schaamde na 't Klooster weder te keeren, so is sy een Hoer geworden. In welke sonde als sy in 't openbaar vijftien Jaren hadd' doorgebracht, so is sy op een sekere dagh in wereltlijke kleding tot de poort van 't Klooster gekomen, en als se de Portier hadd' gevraagt, of hy niet wel hadd' gekent Beatrix eertijts Deurbewaarster van dat Bede-huys, so antwoorde Hy, ick kenn' haar seer wel. Want sy is een vroome en Heylige Vrouw, en van haar Kindtsheyt af tot op dese dagh heeft sy sonder klacht in dit Klooster verkeert. Terwijl sy opmerkte de woorden van de Man, doch die niet verstont, en sy nu wilde wech gaan, soo heeft de Moeder der barmhertigheyt, in een bekende gedaante aan haar verschynende, tot haar geseyt: Ick hebb' de vijfthien Jaren van u afwesen u dienst vervult, keert nu weder in uwe plaats, en doet poenitentie, want u uytgank is aan geen menschen bekent geworden. Dewijl de Moeder Godts in haar gedaante en habijt de beurten van de wacht hadd' waargenomen; Voegt 'er *Caesarius* by. Past dien gruwel niet wel aan de H. Maget? wy seggen daar niets meer toe, maar laten 't aan den Leser over. Dit is die *Caesarius,* wiens leven met so veel lofs beschreven staat voor sijn *Dialogen;* die, hoewel hy by ons gerekent wordt voor een ydele *Fabel-kramer,* evenwel tegens ons en andere, die sy Ketters noemen, heeft willen verdedigen *Jacobus Fischerus van Haarlem* in 't Jaar 1590. in de opdracht aan *Johannes Roderus* Abdt van 't vermaarde Klooster *Hemmenrode;* alwaar hy hem noemt een *Autheur van gesagh, niet alleen door oudtheyt, maar oock door geleertheyt met het hoogste recht by alle Rechtsinnige &c.* Gelijk dan sijne *Dialogen* nochmaals datelijk daar aan in 't Jaar 1605. herdrukt zijn te *Antwerpen* by *Martinus Nutius,* hoedanigh exemplaar ick hebb', daar je menigten van diergelijke wonderen meer door de *Maget Maria* gewrocht, seer omstandelijk vindt voorgestelt, daar uyt wy by 't vervolg noch een sullen aentrekken; na dat wy voor af noch eenige voorbeelden de *oneerbaarheyt* ra-

kende uyt andere Schrijvers sullen te berde gebracht hebben.

§. 191.

Wat getuygt *Bzovius* niet van de kracht van de *Rosekrans* in dit stuck, in sijn Jaar-registers op 't Jaar 1221. §. 10. *Daar was te Romen seyt hy een schoone Straat-hoer en van een groten naam (formosa & magni nominis prostituta) die genoemt wierd Catharina met de toenaam van Schoone, tot welke een groote toevloejingh was van de jeugt, om de fraeyheyt van seden en gestalte, en om de uytermaten schoonheyt van 't lichaam. Dese hoewel sy door de bedorven seden vele verdorf, hoorde nochtans de H. Dominicus garen prediken, en het gebedt van de allerheyligste Rosenkrans van hem geleert hebbende, so sey se seer dickwijls te Kerk komende deselve op.* Siet daar een *publijk bekende Hoer* ter verderving van so vele Jongelingen, terwijl sy sodanigh was en bleef; een grote gemeynsame met *Dominicus,* want die hadd' haar als een van sijne Discipelinnen den allerheyligsten *Rosekrans* geleert; en die teffens evenwel was een grote Devotaris van de Salige Maget; want dit kan by de Monniken wel t' samen gaan. Maar wat gebeurt 'er nu? *Als sy eens de Stadt doorwandelde* (te weten na de manier van de Straat-hoeren, om neering te krijgen, als de uytkomst leerde) *so ontmoet haar een schoone Jongelingh, die ondersoek doet, waarom sy so omwandelde, en of sy geen huis hadd'. Sy antwoordt wat van de sake was, en sy brengt hem eerst na huis, en daar na nodigt sy hem tot de byslaap.* Dese Jongelingh nu was Christus, als men noch hooren sal. Hoe schoon heeft dit aan Christus gevoegt, dat deselve met een bekende Straat-hoer door Romen wandelde, en met haar in 't Hoer-huys gingh? *Als het avond-eeten was opgeset, so was het wonder te sien, dat het bloet alles besmette, wat de Jongeling aanraakte. Sy was verbaast, en vroegh wat dat sijn mocht. Doen seyde hy Catharina! weet je niet, dat een waar Christen niet moet eeten of drinken het welk niet met 'et bloet van Christus geverwt is. Doen de Hoer wederom. Ick denke sey sy, dat je eenig eerwaardigh Man bent. Waar*

op hy seyde: Wie ik ben sal u niet onbekent zijn, als wy de slaapkamer sullen zijn ingetreden. Sy zijn dan beyde in de slaapkamer gegaan, sy springt eerst op het bedd', en nodight de Jongelingh tot haar. Waar op hy dan schielijk in een ander veranderde; te weten, so als Jesus aan 't Kruyce heeft gehangen, haar verder nodigende tot bekeering, die daar op dan oock sou zijn gevolt. O gruwel! Christus om een Hoer te bekeeren, komt uyt den Hemel, neemt de gestalte aan van een Jongeling die Hoeren na gaat, treedt in 't Hoer-huys, eet en drinkt met de Hoer, verwt de spijs met sijn bloedt, treed met haar in de slaapkamer, laat de Hoer aller-eerst op 't bedd' springen, en doen ontdekt hy sigh aan haar, wie hy was. Wie heeft sijn leven yets vervaarlijkers en ongerijmders gehoort? En nochtans is dese *Bzovius* een van de meest geachte *Dominicaner Monniken* geweest; onder so veele duysenden andere, door de Kardinaal *Alexander Montaltus* uytgekipt, en versocht van de Jaar-registers van *Baronius* te willen continueeren, wiens werck aan Paus *Paulus de V.,* door hem is opgedragen, en wel met seven voorname goedt-keuringen gesterkt. Saken die ick van *Bzovius* naeulijks sou hebben konnen geloven, indien se niet selfs by hem gelesen, de Latijnsche woorden in ordre, so als se daar staan vertolkt en uytgeschreven hadd'. Doch dit was eyndelijk de vrucht van de *Rosekrans,* en het opseggen van so veelvoudige *Ave Maria's,* die dese Hoer, terwijl se een Hoer was en bleef, van Vader *Dominicus* hadd' aangeleert. Hoort daar toe het vervolgh: *Als sy nu het voornemen tot kuisheyt hadd' vastgestelt, so klom se op tot so groote volmaaktheyt; dat op een sekere tijt de vergoodde Moeder Godts, te gelijk met de H. Martelaresse Catharina* (siet so moest de eene *Catharijn* de andere verwellekomen, hoewel sy anders noyt in de wereldt is geweest) *aan haar is verscheenen, en haar de manier van poenitentie heeft voorgeschreven.* (So wort 'er dan noch *poenitentie* vereyscht, na dat men tot de hoogste volmaaktheyt is gekomen) *Maar als nu Dominicus sigh verwonderde, dat so een voor weynigh tijds uytgeschudde Hoer*

(projecta meretrix) tot sulken hogen trap en uitmuntentheyt van heyligheyt gekomen was, so voerde de H. Maget hem te gemoet, seggende; Mijn Soon, weet gy niet, dat ick een voorsprekersse ben van sondaren? Of merk je niet aan, dat mijn soete geboorene (meum dulcem natum) op mijn begeeren vergiffenis verleent, aan alle die oprechtelijk berouw hebben. Laat dese u tot een voorbeelt genoeg zijn; dat niemant der verlorene oit heeft te wanhopen, indien hy sich enkelijk vertrouwt aan mijn voorstant, en dit Godtsalige Gebedt niet alleen met de lippen, maar oock door opvolging, en 't werk sal uitgedrukt hebben. Sy gaf daar mee te verstaan de allerheiligste Rosekrans. Te weten, dat had ook *Catharina* gedaan, doen se onder het opseggen van de *Rosekrans* aan hare onkuysheyt bleef overgegeven, als men nu heeft gesien. Die *Rosekrans* was dan het geheele Euangelium dat *Dominicus* predikte, en die moest de H. Maget so seer als een *Eersuchtige* aanprijsen, om dat se gaern *thien maal so veel,* als de Heere Godt haar geëert sagh. Christenen! waar loopt dit heen?

§. 192.

Noch hebje een ander schoone blijck over de sorge, die de *Gesegende* Maget voor de *Geestelijke Hoeren* heeft, dat haar Kinder-baren niet magh uytlekken, als se *Maria* maar devotelijk eeren, by *Pelbartus lib. 21. Cap. 3. ex Scalâ Coeli, & lib. de miraculis B. Virginis 2. Tom. Serm. Discipuli,* Gedrukt tot Mentz by *Johannes Albinus* in 't Jaar 1612. *Exempl. 25.* alwaar men vinden sal, dat een *Abdiss met haar Tafel-dienaar in de sonde van wellust was vervallen, en van hem beswangert. Dat, als se de H. Maget had aangeroepen, Sy eindelijk in 't Gebedt eenigsins slaperigh geworden was; dat de Salige Maget met twee Engelen haar heeft aangesproken, en na de vergevinge van de sonde haar heeft belooft, dat de schande haast sou uitgewischt worden. En dat se aanstonts tot de Engelen heeft geseyt, dat se haar van de last van 't Kindt souden verlossen.* 't Welk dan oock is volbracht en op 't bevel van de Maget het Kindt door de Engelen is toevertrouwt aan een Heremijt; dat het daar na van den Bisschop, aan wien de verborgentheyt ontdekt was, is

opgevoedt, en als dese was gestorven, in des selfs plaats Bisschop is geworden. Merkt dan al eens wederom aan, dat de *Engelen* op 't bevel van de Salige Maget oock het werk van *Vroed-Vrouwen* verrichten moeten by de *Devotarissen van Maria,* en dan verder noch den Bastaart gaan uyt besteden, op dat het schennis mocht verborgen blijven. Van hoedanig een alloy dan ten naasten by mede is 't geene *Pelbartus* uyt het boeck *Scala Coeli. lib. 12. cap. 3. Stellarii Coronae* verhaalt, van sekere *Overspeelster*, die daaglijks seven maal met gebogen knyen de *Engelsche groeteniss* opseyde; en dat als de nabuurinne, wiens Man met haar overspel bedreef, van de Salige Maget hadd' versocht; dat se doch die Hoer wilde beschamen, die haar Man verdorven hadd', dewijl sy de Salige Maget altijt suyverlijk hadd' gedient: *Dat doen het beeldt van de Maget de Vrouwe heeft toegesproken en geseyt: Die, van welke ghy spreekt, offert my een seer aangename erkenteniss, en so lang als se dat doet, so kan ick haar niet beschamen; ja ick se tegens de schande decken. Maar siet ick sal haar herte bekeeren. &c.* Merkt hier wederom dat groote Sondaressen, *buiten bekeeringh* blijvende, evenwel niet konnen in schande vallen; ja selfs van de Heylige Maget daar tegens sullen beschermt worden, als se maar by het volharden in de sonde *Maria* vyerighlijck dienen.

§. 193.

Doch dit alles heeft plaats gegrepen omtrent Sondaressen, die hoewel in hare sonden haar daaglijks omwentelende als onreyne Seugen op hare veelvoudige *Ave Maria's* daar in beschermt en verdedigt wierden; doch eyndelijk als de texten luyden tot p*oe*nitentie quamen (te weten, na de Roomsche wijse). Maar nu sullen wy noch eenige *weynige* voorbeelden te voorschijn brengen van sulke die in hare onbekeerlijkheyt gestorven zijnde, evenwel om de eere, die sy aan de *Maget* nu en dan gegeven hadden, door de *H. Maget* zijn geredt geworden.

§. 194.

Pelbartus, Stellarii Coronae lib. 2. part. 4. Cap. 2. verhaalt: Dat 'er over een Man, die in doot-sonde gestorven was, een groote twist was geresen tusschen Engelen en Duyvelen, dewijl yeder hem voor sigh eygenen

wilde. *Maar dat, als bekent was geworden, dat de gestorvene in sijn leven seer dickwijls de Salige Maria hadd' gegroet, en des selfs officie devotelijk opgeseyt, de Engelen datelijk haar hadden beginnen te verheugen, en te seggen: Waarlijk hy kan niet verlooren gaan, die dit gedaan heeft.* Dat de Ziel dieshalven tot het lichaam was wedergekeert en p*oe*nitentie gedaan hadde. En in 't volgende 3. Kapittel voegt hy uyt *Anselmus* over de *mirakelen* daar by: *Dat seker Schelm (scelestus quidam) dikwijls de Salige Maget hadd' begroet, en dat, als hy door een schielijke doot was verrascht, de Duivelen des selfs Ziel hadden willen wech-rucken; maar dat, als een Engel seyde, dat of hy schoon een sondaar was geweest, hy nochtans uyt devotie gewoon was geweest menigmaal te seggen Ave Maria, en dat als de Duivelen dit gehoort hadden, en dat die Ziel om de verdiensten van de Salige Maget om poenitentie te doen mirakeleuselijk tot het lichaam was wedergekeert.* Wat is nu doch *poenitentie doen* by de Roomsgesinde? Seker niet anders, als sijn sonden aan den Priester te biechten, en daar op te volbrengen al sulke p*oe*nitentiale kastijdingen, so veel *Pater Nosters* en *Ave Maria's* te lesen enz. als de Priester sou konnen goetvinden den biechtenden op te leggen; en daar mee is de sake klaar, en heeft de *absolutie* van de Priester, sonder dat men daar aan mach twijffelen, sijn volle kracht, en dus sal sulk een gebiechte ontwijffelijk saligh worden. So dan, dewijl hy (volgens de uytsprake der Engelen hier boven gestelt) *niet kan verlooren gaan, die de H. Maget dikwijls begroet, en haar officie opseyt;* en dat 'er ondertusschen geen saligheyt is te hoopen sonder Roomsche *Biecht* en *Poenitentie.* Ja dat sulks niet kan noch mach geschieden als in dit leven, so moest die Ziel, sou se oyt saligh worden, om dat te verrichten, op de verdiensten van de H. Maget mirakeleuselijk weder-keeren tot het lichaam, en dus de Man in doot-sonde gestorven, en die andere, welk als een Schelm hadd' geleeft, en als sodanigh gestorven was weder levendigh geworden. Ont-

breekt 'er dan noch yets aan de *poenitentie,* dat sal het *Vagevyer* na dit leven vervolgens wel uytsuyveren.

§. 195.

Waarom als de Jesuijt *Mendoza* dese vrage hadd' in bedenking genomen. *Of het t' eenemaal onmogelijk was, dat yemant die de Salige Maget hadd' gedient, eeuwiglijk sou konnen verdoemt worden?* Daar op dese antwoort geeft: *Dat wat de manier van spreken betreft, deselve niet gevaarlijk maar seker is.* Maar, *wat de sake aangingh,* hier in de zwarigheyt was; hoe die *onmogelijkheyt* sou konnen ingeschikt worden met 's menschen *vrye wille.* Doch dat de oplossing daar van seer licht was; indien men seyde: *Dat de Salige Maget door haar voorstant altoos voor sulke, die haar dienen, verkrijgt de hulpe van een overeenkomende (gratiae congruae) genade, waar door hare aanbidders, hoewel ook boose en schelmachtige, tot Godt bekeert worden.* Gelijk dat kan worden gelesen, te gelijk met eenigh verder uytgebreydt besluyt by *Fr. Mendoza lib. 2. Viridarii probl. 9.* Die dit in de Gereformeerde Kerk vast stellen over de *aanbidders* van den Heylandt Jesus, en over die geene welcke met een oprecht geloove aan hem ingelijft zijn, die worden by Jesuijten en by alle de Voorstanders van een algemeyne genade in 't Pausdom uytgekreten voor lasterlijke menschen, die een wijde deur openen voor een Goddeloos leven in alle sonden en schelmstucken, gelijk sulks aan een yegelijk bekent is. Maar nu de S. Maget met hare gebeden en verdiensten op de baan komt omtrent de goddeloose in hare grootste gruwelen, so moet dit seker gaan, dat, als sy haar enkelijk inlaten om so veel *Pater Nosters,* en *Ave Maria's* op te rellen als de *Rosekrans* mede brengt, (al is het sonder de minste heylige inwendige aandacht van 't gemoet, die in sulke booswichten immers geen plaats hebben kan) dat die onmogelijk kan verdoemt worden tot in eeuwigheyt; want *Maria* sal voor hem verwerven *de bystant van een welvoeglijke genade. Waar door* (gelijk *Mendoza* vervolgens in sijn besluyt seyt, *sy onfeilbaarlijk haar bekeeren, en eindelijk salig worden.* Ja al souden sy in onbekeerlijkheyt gestorven zijnde, door de

verdiensten van *Maria,* tot het onderneemen van de bekeering weder verlevendight worden, so als uyt de twee by-gebrachte voorbeelden gebleeken is. Of dit geen wijde deur opent tot het bedrijf van alle schelmstukken, als se maar so uytterlijk den *Rosekrans* lesen en blijven lesen? Willen wy aan de bedenkingen van alle Christelijke Lesers overlaten.

§. 196.

Maar het is oock notoyrlijk bewaarheyt door het voorbeeldt van een *Rover* en *Moordenaar,* en dat ook so verr', dat hy is saligh geworden, of hy schoon in sijn sterf-uyr de *biecht* selve veracht hadd'. Lees daar van de meer gemelde *Caesarius Lib. 7. cap. 59. Daar was* seyt hy, *in de Nabuurschap van Trenten; gelijk seker Abdt my heeft verhaalt; een fameuse moordenaar, door welke veele wierden berooft, en die haar verdedigen wilden, en niet konden, gedoodet. Aan desen quam te ontmoeten op sekere dagh een Monnick van onse Order, en, terwijl hy hoopte, dat hy gelt by sigh sou hebben, seyde hy tot hem: Indien je my niet gewilligh volgt, so sal ick u dooden. Welken als de Monnick volgde, en onderwegens vroeg, wie hy was, of wat hy deed? So antwoorde hy: Ick ben die bekende moordenaar, sijn naam noemende. Tot welke als de Monnick seyde: Ja begint nu grijs te worden, ende en vreesje noch niet voor u Ziel? So gaf hy hem tot antwoort: Niet meer als het vee, en de Monnik sweeg. Komende in des selfs spelonk, sey hy by hem selven: Indien je die man kondt bekeeren, so sou je aan Godt een groote dienst doen; en dus seyde hy tot den Moordenaar: Is 't my geoorloft, so liet de Monnik volgen: Hoedanigh is u leven geweest van den aan-begin? Hy antwoorde het allerbooste: Doen ick een Jongen was krakeelde ick met alle van de selve ouderdom, als ick. Een Jongeling zijnde geworden, so begaf ik my tot gaeudieven; Daar na een Man wordende hebb' ick my in roof en moorderye geoeffent, waar in ick so seer hebb' gevordert, dat ick nu het Hooft en de Meester van alle de Struykrovers van dese Provincie ben. Waar op de Monnik seyde: vreesje*

niet voor de eeuwige straffen bereidt voor sulke werken? en als hy seide: over mijn ziel behoefje my niet te vragen, om dat se verloren is. De Monnick antwoorde: Indien ick U den wegh der Saligheyt kon aantoonen, sou je my geloven, of niet? *De Moordenaar seide: Ick soude U ook toestemmen. En hy: vast een maal ter week ter eeren van de Heilige Moeder Godts Maria, en beledigt op dien dagh niemandt, en weet voor seker, dat se by de Soon genade voor u verwerven sal.* Was dat nu geen deftigh bekeering preeken? *De Moordenaar antwoorde: Dat sal ick waarachtig doen, en nu beloof ick, dat ick op dien dagh niets sal eeten, ick sal daar op niemant beroven, niemant quetsen, en daar toe heeft hy den Saterdagh gekosen; geen quaat op dien dagh doende, maar seer veele, die stonden berooft of gedoot te worden, ter eeren van de Salige Maget, ruckende uit de handen van sijn Med-gesellen.*

§. 197.

Siet daar sijn Bekeering volgens de *goede raadt van de Monnick, terwijl het hem vry stont op andere dagen te roven en te moorden.* By seeker voorval wierd dese Struykrover van 's Stadts Soldaten op een Saterdagh, nevens andere gevangen, om dat hy op dien dagh was ontwapent, en sigh niet hadde willen beschermen, hoewel hy op 't hoogste sterk was. Eyndelijk dewijl hy niet wilde zweeren dat hy de Provincie sou verlaten, en oock geen pardon begeerde; so wierd hy niet ter galg, maar *so men geloofde door het bestier van de H. Maget,* veroordeelt om onthooft te worden. *En als hem door de Overigheyt wierd gevraagt, of hy ook wilde dat men voor hem een Priester sou roepen? So antwoorde hy: Dat is niet nodigh, want je bent alle Christenen; ick belijde voor u alle mijn sonden, 't welk als hy deed met veel verslagentheyt (contritione) so betuygde hy dat hy noit iets goedts gedaan hadd', behalven dat vasten, dat hy van de Monnick hadd' geleert;* en dus is hy buyten de Stadt onthooft en op deselve plaats begraven; (te weten) sonder voorgaande Biecht en Absolutie aan en van den Priester.

§. 198.

Maar wat gebeurt 'er nu verder? merk op. *In die selve nacht sien, die aan de poorten de wacht hadden, omtrent sijn Graf lichten; want vijf Matronen sijn lichaam uytgravende, en het hooft weder aan 't lichaam voegende, hebben zy 't selve op een baar geleyt, en een Purper kleedt van een wonderlijck weefsel* (mogelijck was dat wel in den Hemel geweven) *daar boven op geleydt. Van welke, vier,* yeder brandende keerssen in de handen hebbende, *aan de vier hoeken de baar opheften, en de vijfde,* (als den rouw dragende) *die van alle de heerlijkste was, met een Keerss volgde; en sy dus met het Lijk aan de Poort quamen.* Wanneer de *Heerlijkste* tot de verbaasde Wachters seyde, en dit was de H. Maget *Segt uwen Bisschop, dat hy mijn Capellaan die van u onthooft is, in so een plaats van de Kerk eerlijk begrave; dreygementen daar by voegende indien hy 't versuimde.* Sy doen de bootschap, de Bisschop met de Clergie en 't Volk gaat uyt, *neemt het purper af, siet het afgehouwen hooft weder met het lichaam vereenight, staat verbaast, verwondert sigh over het weefzel van 't purper dat alle menschelijke Konst te boven ging, gelooft daarom aan de bootschap, en begraaft de Man met vreese en seer groote eere niet als een Moordenaar, maar als een Martelaar van Christus,* op de plaats die aangewesen was. En het verder vervolgh van dien was, dat van die tijdt af aan, naeulijks een bejaarde in die Provincie gevonden wierd, die niet op de *Saterdagh* vastede.

§. 199.

Dat is nu wel een veel deftiger CANONIZATIE, als de Paus van Romen doet. Want *Maria* komt met vier Matronen niet sonder veel *Wasse Keerssen* uyt den Hemel; die slaan de *handen aan 't Werk;* halen dat doot lichaam op 't *galge-velt uit de kluiten;* maken door een *mirakel na de doodt,* het hooft weder aan 't lichaam vast; brengen 't selve *met toortsen en flambeauwen so statelijk na de poort. Maria* roept hem, als of se *Pausinne* van Romen was, voor haar *Capellaan* uyt; bedekt hem met een over kostelijk *purper Kleedt.* De Bisschop, de Clergie en 't Volck stellen den Man met de

grootste eer seer deftigh, in *een plaats van de Kerk,* door de H. Maget selve daar toe geschikt; en sy handelen met hem als een *Martelaar van Christus.* Indien ick mis getast moght hebben met den Oorspronck van de hedensdaagse *Pausselijke* prachtige *Canonizatie* te soecken en te vinden by het Oude Heydendom, dat ick niet vermoede, mogelijk konden de Roomsgesinde ten bewijs van mijn misvatting, die wel vinden in dit exempel, en daar mee wel willen sterken, dat de *H. Maget* de Canonizatie der Pausen met haar voorbeeldt hadd' in de Kerck ingevoert. En hoe sou ick dan staan kijcken als een poelsnip, met de neus na de mols heuvels?

§. 200.

Ick moet bekennen, dat het al vry wat bedenkelijk sou voorkomen; want hier is een *moordenaar,* die nu een Man geworden zijnde, sijn leven hadd' doorgebracht met roven, en indien onnosele menschen na sijn pijpen niet wilden danssen, maar het minste tegen-weer boden, als dan deselve *sonder barmhertigheyt* ombragt; volhardende daar in tot het eynde van sijn leven, uytgesondert, dat hy, tot eenigh inkeer na de *bekeering-preek* van de Monnick gekomen zijnde, sulks niet deed op den *Saterdagh.* Immers so hebben *Dominicus* en *Pius de V.* een *Oude* en *Nieuwe* Pausselijcke Sanct, nu Mannen geworden zijnde, haar geheele leven by alle voorvallen met branden en moorden van onnosele menschen, sonder de minste barmhertigheyt doorgebracht; niet dat sy 't selve op publijke *straten* of *wegen* als dese Rover en Moordenaar souden hebben volbracht; of de handen selfs souden hebben aan 't werk geleyt. Neen, daar van spreken wy haar vry, maar dat sy, en door wreede en onbarmhertige en onrechtvaardige bloedige vonnissen van de *Roomsche Inquisitie,* en door 't geduurigh *aanhitzen* van Princen en Vorsten, om die alomm' te vervolgen en om te brengen, die haar aan den Roomschen Stoel weygerden te onderwerpen, de *Vuur-stokers* en *Moort-rokkenaars* zijn geweest, dat niet enkelijk *thien, twintigh* of *hondert* onnosele menschen, maar *duisenden* en *duisenden;* ja hondert *duisenden* wredelijk zijn van het leven be-

rooft. So dat de Gereformeerde met overtuygende blijken uyt oude Archiven souden konnen daar stellen, dat onder *Paulus de IV.* van welke *Michaël Gisler,* naderhant *Pius de V.* tot *opperste Inquisiteur was aangestelt,* en naderhant onder hem selve, en seer *weynige Pausen* na hem meer Christen bloedt is vergooten, als in de *thien sware vervolgingen,* die het Christendom heeft moeten uytstaan onder verscheyden Heydensche Keysers, in de geheele tijt van *drie hondert* Jaren na Christus; en waren sy hier in noch veel wreeder als dese Moordenaar, dewijl hy *niemant* vermoorde die sijn goet overgaf; en dat noch met uytsonderingh van *een dagh in de week,* wanneer hy die onnosele niet alleen *geen quaat* deed, maar selfs tegens andere Rovers en Moordenaars *beschermde.* Daar dese sonder eenige *uytsonderingh* van dagen, 't selve door *haar geheele leven* hebben werkstelligh gemaakt, en met het *goet* van de onnosele niet te vreden; te gelijk oock na haar *bloedt* gedorst hebben. Doch waren *Dominicus* en *Pius* in 't vervolgen van des Sal. Magets dienst anders wel wat overvloediger en naeuwer, om dat se daaglijks lasen haren *Rosekrans,* daar wy van *dese Man* niet anders vinden, als dat hy ter eeren van de S. Maget *een dagh alleen* in de week vastede, sonder dat 'er van de *Rosekrans* of *Ave Maria's* het minste wort gewaagt. En mogen de Roomsgesinde deese vergelijking van ons niet qualijk opnemen, om dat de Bisschop en de gehele Clergie *van Trenten* hem hebben ge-eert niet als een *moordenaar,* maar als een *martelaar* van Christus, gelijk de *Dominicanen* oock handelen met *Dominicus* en *Pius,* en dat de Maget *Maria* na so veel plechtelijkheyt door haar selven omtrent sijn doot lichaam onmiddelbaar verricht te hebben, hem voor haar *Capellaan* heeft uytgeroepen, hoedanigh een *eere* immers *Pius* noch niet heeft ontfangen; hoewel men anders van *Dominicus* wel vindt, dat de gesegende Maget hem voor haar *Bruydegom,* jae *Soon* verklaart, en daar op hare *borsten te suygen* gegeven heeft.

§. 201.

Maar de onvergelijkelijke Goddelijke kracht

van de *Allerheyligste Rosenkrans* seyt het Pausdom, is niet alleen openbaar geworden uyt so vele *mirakelen* van allerhande soorte, waar van wy kortheyts wille enkelijk een proefjen van een of twee uyt yeder soorte hebben te voorschijn gebracht. Maar de *Duyvelen* selve hebben wederom door een *nieuw mirakel* daar aan getuygniss moeten geven. Hoor eens! hoe het gehuyl der Duyvelen daar over wort uytgemeten by *Alanus Redivivus* van *Coppenstein part. 2. Cap. 17. Wee! wee! wee onser!* riepen de Duyvelen. *Dese Dominicus ontsenuwt ons, en vermoort ons onsterflijk, die rukt als met een haak onsen roof wech, die ontsluit onse Slaven; onse gevangene stelt hy in vryheyt, en ons ach! ons* (even of se moesten snikken eer se hare klachten te deeg konden uytten) *geeft hy sijn Psalter tot een senuwe of kluyster, dat is hy geesselt ons met een geessel van senuwen, en hy kluystert ons gevangene, en hy verbant ons sterk gebondene na de Hell. Wee onser!* Dus 't geene de H. Schrift aan Jesus toepast, aan *Dominicus* en *Maria's Rosekrans* toe-eygenende.

§. 202.

Maar de Gereformeerde geloven niet, dat de Duyvelen dus in pijn of weedom voor de gezegende Maget *Maria* of voor haar *Rosekrans* of voor *Dominicus* geweest zijn. Daar toe moeten wy hier een weynigh ons verlustigen met ter onderricht voor te stellen de ware schrik voor de Duyvelen, en het gesegende Wapentuygh van beter en al ouder proef, waar mee een yeder Christen tegens den Duyvel en alle de Helsche Machten kan stant houden, en over haar listen, en gewelt volkomentlijk zege-pralen. Die Groote Krijgs-Helt waar voor de Duyvelen t' zitteren is Jesus, voor wien de Helsche Geesten so seer vervaart waren. als zy Matth. 8. vs. 29. met schrik uytriepen. *Jesu! ghy Sone Godts! wat hebben wy met uw te doen? zijt ghy hier gekomen om ons te pijnigen voor den tijdt?* Dese als het *Saadt der Vrouwe,* heeft de *Oude Slange,* welke genaamt wordt *Duyvel* en *Sathanas* waar van Openb. 12. vs. 9. volgens de Moeder-belofte *den Kop vermorselt.* Gen. 3. vs. 15. Die heeft

als de *Leeuw uyt de Stamme Juda overwonnen.* Apoc. 5. vs. 5. en dien Helschen Draak vermeestert. *Die heeft door sijn Doot te niet gemaakt den geenen die het gewelt des doots hadd', dat is den Duyvel, en dus verlost alle die geene, die met vreese des doots all' haar leven der dienstbaarheyt onderworpen waren,* Hebr. 2. vs. 14, 15. Die heeft ontfangen *alle macht in Hemel en op Aarde van den Vader* Matth. 28. v. 18. Ja *macht over alle vleesch,* op dat hy al wat hem *de Vader gegeven hadd', haar het eeuwige Leven geven sou;* volgens de versekering, die de Saligmaker selve ons daar van geeft Joh. 17. v. 2. *Daar toe is hy opgevaren in den Hoogte en heeft de gevankeniss gevangen genomen.* Eph. 4. v. 8. En dus, *de Overheden en Magten uytgetogen en aan 't Kruyce over haar Getriumpheert hebbende* Coloss. 2. v. 15. *Is hy verheerlijkt* aan 's Vaders Rechterhandt, daar de Heylandt *als Konink moet heerschen tot dat hy alle de Vyanden* (en so mede alle de *Helsche Machten* als de voornaamste) *onder de voeten sal gelegt hebben.* 1. Cor. 15. v. 25. In en door hem konnen de gelovige over de verdoemeniss triumpheeren en met den Apostel uytroepen. Rom. 8. v. 34. *Wie is 't die verdoemt: Christus is 't die gestorven is, ja dat meer is, die oock opgewekt is, die oock ter Regterhandt Godts is, die oock voor ons bidt,* en volgens v. 38, 39. Zege-pralender wijse *versekert zijn en blyven; dat noch doot noch leven noch Engelen noch Overheden noch magten noch tegenwoordige noch toekomende dingen; noch hoogte noch diepte, noch eenigh ander schepsel haar sal konnen scheyden van de liefde Godts die daar is in Christus Jesus onsen Heere.* En dat se, gelijk die selve Apostel, Philipp. 4. v. 13. Over hem selven verklaart, dus *alles sullen vermogen door Christus, die haar kracht geeft,* die gelijk hy de macht heeft om de herten der gelovige te konnen *vertroosten* en *in allen goeden woorde en wandel* tegens alle strijt en aanvechtingen van den Duyvel te versterken, oock *also getrouw is,* als 'er staat 2. Thess. 3. v. 3. Als sulk een, *die hare herten sal versterken en bewaren van den boosen.* Dit was immers oock sijn belofte en

versekering tot troost en moetgeving van den Apostel Petrus in 't bysonder, ten opsigt van sijn inwendige ziels staat en des selfs eeuwigh belangh tegens alle toelegh van den Duyvel by Lucas Cap. 22. v. 31, 32. Als Christus seyde *Simon, Simon, siet de Sathan heeft u lieden seer begeert om te ziften, als de tarwe: maar ick hebbe voor u gebeden, dat uwe gelove niet op en houde.* Wanneer de Sathan hem wel in de seev' kreegh, doen hy sijn Heer en Meester tot drie-maal toe so schandelijck verlochende, maar evenwel oock uyt de klaeuwen van de Duyvel wederom wierd vry gestelt, wanneer hy op 't kraeyen van den Haan, en door 't aanschouwen van de Heere Jesus quam tot inkeer, uyt de Zaal van Cajaphas uytgink en over sijn *sonden so bitterlijk weende:* als te sien is Matt. 26. v. 75. Derhalven kan nu eenigh Christen sigh ergens wel veyliger tegens de listen en 't gewelt van de Duyvelen heen begeven, als tot dese Jesus; die, na dat hy haar eens vermeestert heeft, haar vervolgens sodanigh onder sijn almagt beteugelt en geketent houdt, datse sonder sijn toelating of wille haar noch reppen noch roeren konnen? Onder wiens baniere konnen de gelovige haar met moedt en Dapperheyt geruster tot den strijt aangorden, als onder dese *Semper Augustus,* die noyt in de strijt feylde, maar in de allerzwaarste en verschrikkelijkste altoos Overwinnaar bleef.

§. 203.

Wie van de *Propheten* heeft het geleert: wie van de *Evangelisten* en *Apostelen* heeft het aangekondigt? dat de *Gesegende Moeder des Heeren* daar toe als een *Heldinne* voor ons is aangestelt, en van Godt macht ontfangen heeft om den Sathan ter bevrijding van de Kinderen Godts onder hare voeten te verpletteren. Sy is wel de *Uytnemenste onder de Vrouwens:* En haar naam en lof *ter opvolging van haar deugden* zy en blyve by ons in segening! maar sy is evenwel *niet meer als een mensch,* hoewel boven andere uytmuntende geweest in een heerlijke en heylige cyeragie; maar Godt nochtans *vervloekt* alle sulke, *die op een mensch vertrouwen en vleesch tot haren arm stellen.* Jerem. 17. v. 5. 't Is daarom een onver-

antwoordelijk af-hoereeren van de eenige ware Bruydegom van de Kerk geweest door *Dominicus,* en die hem daar in gesterkt en gevolgt hebben, als sy met een diep stilswijgen van Jesus, de Moeder of in sijn plaats geschoven hebben, als wy seer licht het werk naeu beschouwt hebbende souden konnen met de stukken daar stellen, of op een *lasterlijke* wijse, in opsigt van de Heylige Maget, haar nevens den Sone *gelijk* gestelt, *so niet boven hem* verheven hebben, als wy aanstonts noch wel uyt een schooner staaltjen aantoonen sullen. De aanbiddelijke Dry-eenheyt mach over sulk een afvalligh, verbastert en verbystert volk wel uytroepen, als 'er by *Jeremias* de Propheet staat. Cap. 2. v. 13. *Mijn volk heeft twee boosheden gedaan: My den Sprinck-ader des levendigen waters hebben sy verlaten, om haar selven bakken uyt te houwen, gebrokene bakken, die geen water houden.*

§. 204.

Soekt men nu verder oock een wel versekerde wapenrusting, waar mee een Christen onder de toesight, de hulpe en 't beleyt van Jesus als *Opper-Velt-heer* en *Overste Leydtsman onser Saligheyt,* gelijk hy genoemt wordt. Heb. 2. v. 14. en voleynder des geloofs. Hebr. 12. v. 2. Ten strijde wel kan gewapent zijn? Waar sult ghy die beproefder konnen uytvinden; als in het Magazijn van den Heylandt en des selfs Onder-Generaals, geopent en voorgestelt in de H. Schriften. Wat seyde de Saligmaker doch tot sijn Discipelen, als hy voor heen haar hadd' aangekondight de versoeking van den Sathan in de argerniss van haar alle aan haar Heer en Meester. Matth. 26. v. 41. *Waakt en bidt,* staet 'er, *op dat ghy niet in versoekinge komt.* Maar tot wien moest dat gebedt worden gerigt? was het wel tot eenigh Schepsel? Neen tot dien Vader die in de Hemelen is, die de Heylandt aanmerkte als het volstrekte voorwerp van het gebedt. Matth. 4. v. 10. Doen hy tot den Duyvel seyde: *Den Heere uwen Godt sult ghy aanbidden, en hem alleen dienen.* Een aanbidden volgens sijn eygen voorbeeldt, als hy seyde: *Mijn Vader! indien het mogelijk is, laat desen drinkbeker van my voor by gaan.* Matth. 26. v. 39.

§. 205.

Een gebedt van een geheyligde ziel, gelijk *een krachtigh gebedt des Rechtveerdigen veel vermagh.* Jac. 5. v. 16. Een gebedt 't welk uyt een *oprecht gelove* volgens *Jacobus* Cap. 1. vs. 6. dewijl *sonder gelove het onmogelijk is Godt te behagen;* Hebr. 11. vs. 6. Ja om dat *alles wat uit den gelove* niet is, niet anders *is als sonde.* Rom. 14. vs. 23. Een *gelove* 't welk niet enkelijk bestaat in een *uytterlijke* belijdenis, maar het welk is *door de liefde werkende,* Gal. 5. vs. 6. in so verr', dat wanneer yemant geloof sou voorwenden, en geen vruchten des geloofs in opvolging van plichten, door Godt in sijn Woordt voorgeschreven, sou voortbrengen, deselve niet anders sou hebben als een Lichaam sonder Ziel; of om de woorden van den Apostel *Jacobus* Cap. 2. vs. 17, 18, 19, 20. te gebruyken *een gelove 't welk doot is,* en niet beter als *dat van de Duyvelen.* Een gebedt by gevolge, 't welk met een geheyligde inwendige ernst en aandacht, met een toeversigt op de beloften van Godt, en met een vertrouwen op de verdiensten van de Saligmaker (*in wien wy alleen de vrymoedigheyt hebben en den toeganck met vertrouwen door 't gelove aan hem,* Eph. 3. vs. 12.) Hemelwaarts tot Godt en den Throon van sijn genade wort opgesonden. In so verr'; dat Godt de gebeden van moetwillige sondaren, die geen steunsel konnen vinden op de beloften van Godt, om dat se qualijk bidden, *niet alleen niet hoort,* Joh. 9. vs. 31. en dat hare gebeden vruchteloos zijn, sonder verwachtinge, *dat se iets van den Heere sullen ontfangen* als *Jacobus* versekert Cap. 1. vs. 7. Maar dat Godt oock sulke bidders met verontwaardiging van de handt wijst, als wy vinden Psalm 50. (by de Roomsgesinde) 49.) vs. 16. 17. Daar *Godt tot den Goddelosen seyt: Wat hebt ghy mijne Insettingen te vertellen, en neemt mijn Verbondt in uwen monde? Dewijl ghy de kastijdige haat, en mijne bestraffinge achter uwen rugge werpt.* So dat het *reukwerk* van der sulke Gebeden *aan Godt, hem tot een gruwel is,* terwijl de Heere tot sulke Sondaars seyt: *Als ghy uwe handen uitbreydet, verberge ick mijne oogen voor u, oock*

wanneer ghy het gebedt vermenigvuldigt, en hoore ick niet, by *Jesaias* Cap. 1. vs. 13, 14, 15.

§. 206.

Reden waarom den Apostel *Paulus,* alle dese inwendige deugden van de Ziel vereyscht by het gebedt, en daar mee een geestelijke Krijgsheldt van het hooft tot de voeten in 't harnas klinkt, en in sodanigh een wapenrustig daar stelt; welken als hy *sal hebben aangedaan; hy daarmee, als met een Wapenrustinge Gods, kan wederstaan in den boosen dagh, en alles verricht hebbende, staande blyven.* In den boosen dagh segge ick; *als hy den strijdt sou moeten ondergaan tegens de Overheden, tegens de Machten, tegen de Gewelthebbers der Wereldt, der duysterniss deser Eeuwe en tegens de Geestelijke boosheden in de lucht.* Eph. 6. vs. 12. 13. Daar onder immers oock alle de Duyvelen in de Hell begrepen zijn. Let dan eens nader, wat 'er al niet toe vereyscht wordt in de volgende verssen 14, 15, 16, 17, 18. *Staat dan,* seyt den Apostel, *uwe lendenen omgegordt hebbende met de waarheyt, ende aangedaan hebbende het borstwapen der geregtigheyt. 15. Ende de voeten geschoeyt hebbende met de bereytheyt des Euangeliums des vredes. 16. Boven al aangenomen hebbende den Schilt des geloofs, met welke ghy alle de vyerige pylen des boosen sult konnen uitblussen, 17. Ende neemt den helm der saligheyt ende het sweert des Geestes 't welk is Gods Woort, 18. Met alle biddinge en smekinge, biddende tot aller tijdt in den Geest, en tot het selve wakende met alle geduyrigheyt en smekinge voor alle de Heylige.* Siet daar Waarheyt, Geregtigheyt, bereydtheyt van 't Euangelium, 't Gelove, de Hope, het Woort van Godt, en het Gebedt t'samen uytmakende het volstrekte Harnas, waar mee een Christen kan stant houden tegens alle sijne geestelijke vyanden. Wat is nu *waarheyt* waar mee de lendenen moeten omgordt zijn? Anders als de vervulling van alles in Christus, 't welk in de Wet der schaduwen voortijds by de Vaderen van 't O. T. was afgeschetst? Wat *geregtigheyt,* het welk als een borstwapen moet worden aangetrokken, als de te niet making van de sonde en des selfs

handtschrift in insettingen bestaande door het volwaardig rantsoen aan den eysch van de Goddelijke Rechtvaardigheyt opgedragen, in die *eene offerande waar mee Christus in eeuwigheyt volmaakt heeft die geene, die geheyligt worden.* Hebr. 10. vs. 14? Waar door niet alleen den eysch van de sonde geheel is te niet gedaan, so dat 'er *geen verdoemenis meer is voor die geene die in Christus Jesus zyn* Rom. 8. vs. 1. Maar waar door oock t'effens het recht is verkregen tot het eeuwige leven. Wat is de bereytheyt van het Euangelium des vredes, waar mee de voeten moeten geschoeyt worden anders? als de Christelijke kloekmoedigheyt, daar door men pal blijft staan om niet te zwichten voor Duyvelsche aanvegtingen, of andere ongevallen van de werelt, even als de oude strijdende met gepende schoenen haar vast stelden om haar tegen-partye af te wachten, of anders oock wel de bereytwilligheyt, om daarom daar men geroepen wort het Euangelium sonder schroom van gevaren, of onminne van de wereldt te verkondigen, gelijk sulke die tot de reys vaardigh niet sonder schoenen aan de voeten bevonden worden. Wat is *de schilt* aan haar arm? Als het *gelove* en het *kinderlijk vertrouwen* op die verworvene geregtigheyt, waar mede alle aanklacht van de Wet, Sonde en Duyvel wort te niet gemaakt, en alle vyerige pijlen van de Sathan in sijn zware versoekingen worden afgekeert, jae t'eenemaal uytgebluscht; so dat de ware gelovige met een zegepraal in de mont konnen seggen: *Wie is 't die verdoemt? Christus is 't die gestorven is,* etc. als te vooren is gesien; of anders met de woorden van den selven Apostel, 1 Cor. 15. vs. 55, 56, 57. *Doot, waar is uwen prikkel? Helle waar is uwe overwinninge. 56. De prikkel nu des doots is de sonde, en de kracht der sonde is de Wet. 57. Maar Gode zy dank, die ons de overwinninge gegeven heeft door onsen Heere Jesum Christum.* Wat is *de helm* der saligheyt op het hooft anders? Als de *levendige hope* van Godts Kinderen die haar niet beschaamt, waar door het verstandigh overlegh in vergelijking van Aarde en Hemel, van het Tijdelijke en het

Lichamelijke met het Geestelijke en Eeuwige onkreukbaar wordt bewaart, en een Gelovige in die staat behouden, dat hy in 't *midden van alle verdruckingen kan blyven roemen in de hope der heerlijkheid Gods;* gelijk den Apostel leert; Rom. 5. vs. 2, 3. Wat is het *Swaart* in haar handen? Als het Woort van Godt, het welk den Apostel met sijn Goddelijke kracht so heerlijk omschrijft. Hebr. 4. v. 12. Als hy seyt: *Dat het is levendig en kragtigh, een twee-snijdend swaart, 't welk doorgaat tot de verdeeling der Ziele, en des Geestes, en der t'samenvoegselen, en des mergs, en een oordeeler der gedachten en overleggingen des Herten.* Een zwaart, waar mee den *Opper-Velt-Heer Jesus* ten voorbeelde van sijn geestelijke onderhoorige Soldaten, den Duyvel eertijts overwonnen en met schande en schaamte den neck heeft doen toe-keeren, en dat in des selfs plaats de *Engelen Gods sijn toegekomen om den Heylandt te dienen;* gelijk men leest, Matth. 4. v. 7, 8, 9, 10. Wat is het *bidden* en *smeken* anders? als een aandachtigh, nedrigh, vierigh en gelovigh aanhouden by Godt, in navolginge van Jesus, een vrymoedigh toegaan, gegront op de genoechdoeninge en voorbede van Jesus tot den Throon der Genade, op dat wy barmhertigheyt mogen verkrijgen en genade vinden, om geholpen te worden ter bequamer tijt. Dit is het wapentuygh van een Gelovige en de gront van alle hare verwachting over de Goddelijke hulpe, ter bereykingh van *het eynde des geloofs, het welk is de zaligheyt der Zielen;* so als die van Christus is aanbevolen, van de Apostelen beschreven en in de Gereformeerde Kerk beleden en geleert wort.

§. 207.

Nu derven wy wel aan alle verstandige en onsijdige Christelijke Lesers overlaten; of na sulk een wel doorklonken wapenrustingh van den Heylandt en sijne Apostelen, noch voor de Kerck nodigh was een *Rosekrans van Dominicus,* bestaande voor eerst *in hondert en vijftigh Ave Maria's;* waar in niet alleen is aan te merken een sott herhaal van groetenissen, die wanneer een mensch quam doen aan eenigh Prins of Vorst van de Werelt,

hem voor alle bespottingen van het Hof souden bloot-stellen, en hem uyt het Hof doen vertrekken als een sottebol, die sich moght inbeelden, dat den Vorst in sulk een ydel optellen van herhaalde groetenissen van een half-bakken verstant sijn verlustingh nam; maar daar en boven noch een *aanroepen* en *vertrouwen* stellen op een mensch van Godt verheerlijkt, 't welk als reets is getoont de Heere als een Afgoderye verbiedt. Van een mensch die afwesend is in den Hemel; gelijk alle andere Geesten van de volmaakte Rechtveerdige; en over sulcks volgens *Salomon* Eccles. 9. v. 6. *geen deel meer heeft in dese Eeuwe, in alles, dat onder de sonne geschiet, en so als* Esai. 63. v. 16. Van Abraham en Israël getuygt: *dat se van ons niet weten, dat se ons niet en kennen;* in opsicht van onse bysondere nooden, ongelegentheden en gebeden in en over deselve. Een *Afgoderye* daar van de Christen Kerke, ick segge niet alleen in de eerste drie hondert, maar oock vier hondert Jaren na Christus en langer, niets met allen geweten heeft; (terwijl geen Roomsche Leeraar magtig is sulks te bewijsen uyt een eenige Oudt-Vader van die Eeuwen, te weten uyt der selver *Echte* Schriften) hoewel se wel hier of daar een blijkjen trachten op te rapen uyt het een of 't ander Tractaatjen, vernist met de naam van dese of geene Leeraar, maar 't welk by het nader beschouwen aan 't licht van der Sonne voor een *Bastaart-Kindt* van haar eygen Leeraars is erkent en verklaart geworden. Een *Afgoderye* in navolgingh van de *Colly-ridianen,* een hoop *onwetende Arabische* Wijven, die onder schoone toetakelingen de Maget *Maria* als een *Koninginne des Hemels* eerden en dienden, gelijk daar van handelt den Oudt-Vader *Epiphanius* een Leeraar in 't midden van de vierde Eeuwe *Haeres. 79.* En dat met sulken na druck, verfoeying en verachting, dat wy niet weten hoe dat de hedensdaagse *Roomsgesinde;* die het noch veel erger maken als die *Arabische sotte Vrouwlieden;* die 79 Ketterye van *Epiphanius* sonder schaamroot te worden geheel konnen doorlesen. Dit segge ick niet als ín 't *generaal* over het aanroepen van de H. Maget sonder

beperking van de *Ave Maria's* en de *Rosekrans,* welke is van later uytvindinge.

§. 208.

En wat nu verders de vijftien *onse Vaders,* daar van t' elkens *een* tusschen yeder *thiental* van *Ave Maria's* wort ingeschoven; dat gelijkt na dat ydel verhaal van woorden in de gebeden van de Oude Heydenen, het welk onsen Saligmaker bestraft en af-keurt Matth. 6. v. 7. seggende: *Ende als ghy bidt, so en gebruykt geen ydel verhaal van woorden,* gelijk *de Heydenen: want zy meynen dat sy door de veelheyt harer woorden sullen verhoort worden.* Wat is doch het dikwijls herhalen, op een en deselve tijd, tusschen een yeder *thiental* van *Engelsche* groetenissen, van het *Onse Vader* anders? als een *ydel verhaal* van woorden, in een geheel *onredelijke* Godtsdienst; even of de Heere vermaakt was met een rijk getal van vernieuwde herhalingen van een en 't selve Gebedt, 't welk, gelijk wy so evens geseyt hebben, geen ingang sou konnen vinden by eenigh groot Prins of Vorst van de Werelt. En wat de beschouwingen over 't een of 't andere stuck van 't lijden van Christus op yeder *Onse Vader* betreft; daar op wort geseyt: Dat 'et selve ons in weynige Kapittelen van de Euangelien beter, levendiger en nadrukkelijker is voorgestelt, als het by het oplesen van den *Rosenkrans* buyten en sonder geopende Euangelien sou konnen beschouwt worden. Zijnde daar geen tijt tot ernstige en omstandige beschouwingen, maar niet anders als een ydel gerabbel en een haastigh voortspoeijen van het een tot het andere, als aan een yeder kennelijk genoech is.

§. 209.

Behalven dat de *honderste mensch* in de Roomsche Kercke van het overleggen van het eene en het andere stuck van Christi lijden, op yeder *Onse Vader* geen kenniss met allen heeft, en daarom de woorden sonder aandacht en opmerking daar slechts so heen rellen, wel gerust en te vreden zijnde, als se haren *Rosekrans* so rabbelender-wijse ten eynde gebracht hebben; in verwachting dat se daarom de *vrucht* en *nuttigheyt* van den *Rosenkrans* in 't geheel niet sullen ontbeeren. Want, hoewel

se wel meerder verdienstelijkheyt daar in stellen, als yemant den *Rosenkrans* opseyt met Aandacht en Opmerking. Nochtans soo loopt hy niet geheel mis; die dat *(Opus Operatum)* dat uytterlijcke gewrochte Werk, al is het sonder aandacht, so na de gewoone slender enkelijck aan de handt houdt. Hoedanigh dan is geweest het lesen van den *Rosenkrans* door so veele onheylige en Goddelose menschen; waar van voor-heen reets is gehandelt; die des niet tegenstaande so veel nuttigheyt en vrucht daar uyt souden getrokken hebben. 't Welk dan oock, sonder dat het als onvolgelijk betwist kan worden, nootsakelijk volgen moet uyt de *Bullen* van *Sixtus de IV.* en andere Pausen daar over verleent, als sy daar toegeven dat yemant *de vrucht van de Rosekrans* kan genieten, als hy deselve laat lesen *door een ander.* Waar in immers geen aandacht van die geene die deselve door een ander doet opseggen eenige de minste plaats grijpen kan.

§. 210.

Het welk dan oock van *Franciscus Arias* in sijn Tractaat van de *Rosekrans* wort toegestemt, als hy *Pag. 70.* seyt: *Dat de manier van de Rosekrans* te lesen *alleen met de stemm' (tantummodo vocaliter) heyligh is en vruchtbaar; maar dat de manier om die alleen met het verstant te lesen (mentaliter tantum legendi) en te overleggen, veel nutbaarder is als de eerste.* Gelijk mede *Navarrus in Miscell. de Mysterii Psalter 21.* lochent: *Dat in 't opseggen van den Psalter of Rosenkrans nodigh is de overlegging van de 15. Verborgentheden* (te weten de 15. stukken, die 't lijden van Christus raken) *maar dat yemant genoeg doet met de Rosekrans te lesen, of hy schoon geen gedachten heeft van Goddelijke saken of van Godt, als hy enkelijk maar in 't gemeyn en deugdelijk (virtualiter) voorneemt genoech te doen aan het Gebedt, het welk hy op sigh genomen heeft, of dat hem opgeleyt is (orationi susceptae aut impositae)* te weten by wege van *poenitentie.* Hier aan hangt de *Jesuijt Swarez* desgelijks sijn zegel *Tom. 1. de religione Lib. 3.* betuygende: *Dat die manier van aandacht en devotie niet behoort tot het Weesen van de Rosekrans, voor so veel se is een Ge-*

bedt met de stemm' (oratio vocalis) wettigh en heyligh gedaan; by gevolge dat se niet nootsakelijk is. Ja dat die manier, hoewel se Godtsaligh en nuttigh is, niet is de beste van alle, oock niet voeglijk voor alle die de Rosekrans lesen, en dat men 't daarom aan haar niet moet opleggen. Och elendigh *Christendom* met de blote naam! daar in de gront-regels van het *verouderde Heydendom* wederom verlevendigt zijn en de overhandt genomen hebben. Daar in men vast stelt, dat men door het rellen van de Gebedekens met een veelvoudigh herhaal, en dat noch met de *mont alleen* sonder de *minste aandacht* of opmerking van de redelijke Ziel, voor sijn Godt bestaan kan, voor die Godt segge ick, welke volgens het voorstel van de Saligmaker Joh. 4. vs. 23, 24. *alleen in Geest en waarheyt van de ware aanbidders wil aangeroepen zyn, en geene andere soekt.* Die van de Wijse *Salomon,* Spreuk. 23. v. 26. wort ingevoert met desen eysch: *Mijn Sone geeft my uw herte.* En daar *Paulus* den Apostel van het *ware* Christendom afvordert een *redelijke Godsdienst.* Rom. 12. v. 1. Terwijl dese sonder een heylige *aandacht van de redelijke Ziele,* immers niet anders als *t'eenemaal onredelijk* wesen kan. Hoedanigh een Godtsdienstige betrachting de Heere, als t'eenemaal bespottelijk voor hem, komt te verwerpen, en sulx over uytterlijke plicht-plegingen die Godt nochtans selfs aan sijn volk hadd' voorgeschreven, als dat reets weynigh hier voor uyt Psalm 50. en Esai. 1. gebleken is.

§. 211.

Reden waarom wy niet alleen die manier van Godsdienstige oeffening, als geheel *onredelijk* en voor Godt *bespottelijk* t'eenemaal afkeuren en verwerpen; maar dat wy ingevolge van dien oock die kracht ter verschrikkingh en uytdrijvingh van de Duyvelen, die de *Dominicanen* met so veel ophefs boven alle andere dingen in 't bysonder aan haren *Rosekrans* toe-eygenen, moeten aanmerken als geheel *fabuleus,* veel eer gelijkende na een versierdt *guychelspel* van 't eene of 't andere fantastijke hooft en half sotte herssenen opgemaakt, om de *Rosekrans* aan een licht-gelovigh volk smakelijk

te maken, als dat se de minste schijn van ware geschiedenissen aan eenigh verstandigh en redelijk mensch souden konnen uytleveren.

§. 212.

Schouwt ey lieve! daar toe eens aan: hoe voorgedagte *Bzovius* het *Theater* opent in sijn Jaar-Registers op 't Jaar 1213. §. 12. en met het opschuyven van de Gordijnen op het Toneel brengt sijnen Vader *Dominicus,* die met een *Albigensche Ketter* beset met *vijfthien duysent* Duyvelen, en met *Maria* en over de *hondert Engelen* wel met klink-klaar gout gewapent, seer aardigh de Com*oe*die speelt, en ghy sult 'er, so ik gelove, eens hartelijk om moeten lacchen; want *Harlequijn* sijn leven geen schooner klucht versonnen, of gespeelt heeft. De eerste Personagie die te voorschijn komt is een *Albigensche Ketter; die, wanneer Dominicus by Saragossa (Carcasonna) de verborgentheyt van de grote Rosenkrans van de Maget predikte, daar mee hadd' gespot, sijne prediging verdoemt en Dominicus met vele lasteringen bitterlijk hadd' beswaart. So dat hy daar door eenige Ketters, die voornemens waren geweest de Ketterye af te sweeren, en haar te begeven tot den heyligsten dienst van de Salige Maget, van haar heyligh voornemen hadd' te rugg' gehouden. Waarom dan de Salige Maget Moeder, willende door sommige teekenen openbaar maken, hoe aangenaam die groetenis aan haar was, verworven heeft, dat die Ketter door een Rechtveerdigh oordeel van Godt sou komen in de macht van vele Duyvelen. Van welke hy op een ware manier so seer is beseten, dat hy met sijn tanden alle sijn kleederen van een scheurde, en op andere ongewoone wijsen sijne rasernye vertoonende.* Daar op volgen des selfs *Ouders,* en Vrienden, die hem willende bedwingen met gewelt, *hem niet alleen met touwen (want die aanstonts gebroken wierden) maar oock met ysere ketenen geknevelt hebben. Wanneer hy op die wijse gebonden zynde schreeuwde, lasterde, velerhande talen sprak en de sonden van vele openbaar maakte.* Welke Ouders nevens des selfs Vrienden daar op verder hebben voorgenomen *hem tot de Man Godts den heyligen*

Dominicus te brengen; op dat die, gelijk hy de Duyvelen van vele uitgeworpen hadd', sigh oock wilde verwaardigen sigh sijner te erbarmen. Siet daar dan dien vervaarlijken beseeten mensch onder sulk een verschrikkelijke gestalte met sijne Ouders en Vrienden op reys na *Dominicus,* met een hertelijk versoek, dat hy als macht hebbende over de Duyvelen sig sijner wilde erbarmen. Welke Ouders en Vrienden buyten twijffel sullen zijn geweest van de bekeerde *Albigensische* Devotarisen door *Dominicus* bekeert; Want anders souden sy als met sijn macht spottende, met haar besetenen voor *Dominicus* niet verscheenen zijn. Dit nu is de *eerste* Actie.

§. 213.

In't *twede* Spel wort *Dominicus* ingevoert als een seer vermaard' Preek-heer, ten minste wel *voor twaalf duysent menschen,* met veel deftigheyt de *Lof en kracht van den Rosenkrans* uytgalmende. Seker, hy moet vry sterk van stemm' zijn geweest, souden anders alle die menschen den Lof hebben konnen hooren. *Wanneer na de Preek dien beseeten Ketter door gewelt voor de voeten van dien heyligen Preek-Heer wierd neder-geleyt:* En die geheele menigte op de ootmoedigste wijse *Dominicus* versocht, dat hy hem doch, die eertijts sijn vyant was, de sonde wilde vergeven, en uyt sijn lichaam de bose Geesten uytdrijven. Dit was dan een erbarmlijk Schouwspel door het ootmoedigste versoek wel van *twaalf duysent menschen,* die alle mogelijk (volgens de gewoonte der Roomsgesinde, als se van een groote Sanct een zegen af-smeeken) oock hier wel op haar knijen sullen gevallen zijn, ten blijke van hare eenparigh ootmoedig versoek, want hoe sou *Dominicus* dat anders hebben konnen raden.

§. 214.

De *darde Vertooning* vervat het *gemurmel* der Duyvelen in den beseten Ketter, het verwonderlijk *mede-lijden* van de Barmhertige *Dominicus,* die anders tegens de *Albigensche Ketters* so wreedt was, dat hy se te vuyr en zwaarde vervolgde, en by veele duysenden van de Werelt hielp, evenwel nu door de meenigte bewogen, met bezweering geweldelijk de Duyvelen begon aan te

grijpen op volgende wijse: *Ick beveele uw boose Geesten! In de naam van de Allerheyligste Drie-eenheyt, en van de Allersaligste Maget Maria, en des selfs dienst dat ghy klaar sult antwoorden hier voor al het volk op de vragen, die van my aan uw worden voorgestelt. Ick vrage U dan voor eerst af: Waarom je in dese mensch bent gevaren, en hoe veele in 't getal je hem besit.* Waar op se na veel gehuyls hem hebben geantwoort: *De eerste oorsake, om welke die mensch van ons word beseten is de sonde van oneerbiedigheyt tegens de Maget de Moeder Godts begaan, NB welke sonde wy met de grootste haat vervolgen.* Wie hadd' sijn leven konnen geloven, dat de Duyvelen so groote Voorstanders waren van de eere van de Zal. Maget, dat se om de *oneerbiedigheyt* van desen *Albigenschen Ketter,* tegens de Moeder Godts begaan niet in een kleyn getal, maar met so veele duysenden, als men datelijk sien sal, in so groote rasernye op hem zijn aangevallen, en hem so wreedelijk gehandelt hebben? Sou *Dominicus* met sijne *Consorten* uyt een even-gelijkmatige eerbiedigheyt met de Duyvelen voor de Moeder Godts, en een haat van de sonde van oneerbiedigheyt, volgens dat Duyvelsch exempel de *Albigensen* wel so bitterlijk vervolgt hebben, en dus in die vervolgingen de Duyvel met sijn Lijfguarde wel tot Kapiteyn Generaal gekosen hebben? De Gereformeerde souden 'er bykans *Ja* toe seggen. Want de seer groote haat tegens die sonde betuygden de Duyvelen opentlijk in 't aanhooren van omtrent *twaalf duysent menschen,* en Vader *Dominicus* stemde het selve toe; dus waren se immers in dit stuck ten minsten seer goede *Confraters.* Maar men sal, eer de Com*oe*die is uytgespeelt, noch wel anders sien.

§. 215.

De *Tweede Oorsaak* (vervolgden de Duyvelen) *is sijn ongelovigheyt. Want nu een maandt geleden heeft die allerbooste Ketter aan u, die even als nu predikte geen geloof willen geven, maar uwe vermaningen verachtende, so heeft hy uw met bespottingen en beguygchelingen vervolgt, en hy heeft sigh verstout uwe Sermonen tegen te spreken, en de navolgers van sijn Ketterye tegens*

u te verwekken. Waarom wy door 't rechtveerdig oordeel van Godt gedrongen, tot vijfthien duysent toe (dewijl hy sigh niet had ontsien te spreken tegens de Psalter van de Maget Maria) in hem gevaren zyn. Dus betuygden de Duyvelen, dat se met veel lofs voor *Dominicus* tot tweemaal toe Toehoorders waren geweest van de schoone preeken van *Dominicus.* Doch hadden de Duyvelen doen wel opgemerkt den inhoudt van de Sermonen van *Dominicus;* so sal dien *goeden Vader* by verwisseling oock wel aandagtelijk sonder gerucht onder die groote menigte toe te laten, hebben toegeluystert na 't voorstel van de Duyvel en gespeelt: *Arrigite aures Populi!* Want dat was 't geene in sijn kraam recht wel diende.

§. 216.

Doch *Dominicus* seer nieuwsgierigh, waarom se juyst tot *vijfthien duysent* toe hem hadden beseten, stelde haar die vraagh voor; waar op sy antwoorden: *om de vijfthien thientjens van de Allerheyligste Rosekrans tegens welke dien Booswicht blaterde.* Sou men niet meynen dat alle die Duyvelen hier goede Katholijken waren geweest? Verder gevraagt zijnde: *Of alle de dingen welke hy Dominicus van de Allerheyligste Rosekrans hadd' voorgestelt, waar waren.* Dus socht *Dominicus* van een *Leugenaar,* ja van de *Vader der Leugenen,* gelijk Christus hem noemt Joh. 8. v. 44. het getuygniss over sijne redevoeringen aangaande de *Rosekrans.* Geen wonder! Want *Dominicus* hadd' bewijs nodigh, en dewijl hy dat in de H. Schriften van Godt niet vinden kon, so moest hy 't uyt de mont van de Duyvel soeken. Hoedanig getuygenis evenwel Christus niet begeerde. *Scilicet, similes habent labra lactucas.* Waar op se dan na veel gehuyls en de vervloeckingh van de dagh en uyre op welke zy in den Besetenen gevaren waren, en na bittere klachten over *Dominicus,* dat die haar drong om de waarheyt te seggen, aldus voort gaan: *Luystert dan toe ghy Christen Mans en Vrouwens, die wreede Dominicus en onse onversoenlijke vyandt! Alle die dingen welke hy in 't openbaar heeft aangekondigt van Maria en haar Rosekrans sijn op 't hooghste waarachtig, en je moet*

weten dat aan u alle om uwe ongelovigheyt boven het hooft hangt de grootste elende, indien je niet eerst aan sijn woorden en 't gene hy voortbrengt, geloof en geeft. Hoort daar de schoone Evangelisten en waarheyts met de grootste kracht, je *Poenitentie* Preekers in de Roomsche Kerk. *Dominicus* ging al voort en vroegh: *Wie die Man was, welken de Duyvelen het meest vervloekten.* Sy gaven tot antwoort, en 't was wonder dat *Dominicus* van schrik niet nedersonk, als sy seyden: *Ghy ben het selve. Want door uwe gebeden, en door uwe strenge manier van leven en poenitentie te doen; eyndelijk door uw Preeken so toonje aan een yegelijk den wegh tot het Paradijs: Door welke redenen ghy aan onsen roof ontrukt. En je moet weten dat onse geheele Vergadering verwekt, en de allersterkste en meest schadelijke Geesten tegens u heeft uitgesonden, die met alles wat se vermogen tegens uw en de uwe op de subtijlste wijse sullen trachten aan te vallen, uw te bedriegen, en het voetjen gelicht hebbende (supplantatum) 't onderste boven te werpen.*

§. 217.

Past op *PP. Dominicanen,* want den toeleg van de geheele Hell' vol Duyvelen niet alleen tegen uwen Aartz-Vader *Dominicus,* maar gelijck je hier uyt de mont der Duyvelen selfs hoort, tegens des selfs *geheele Ordre* is ingespannen; dat hy uw met leugenen in plaats van waarheyt niet listelijk omleyde, of mogelijk, als of hy een Engel des Lichts was en ghy sijn Afgezanten, reets niet wel bedrogen heeft. Wilt ghy hier in tegens alle listige omleydingen van de Sathan u versekeren, neemt de Fakkel van Godts Woordt in uw handt. Van Gods Woort segge ick, 't welk voor so grooten en Godtvruchtigen Konink als David was verstreckte *als een Lampe voor sijn voet en een Licht voor sijn padt* Ps. 119. v. 105. Jae van Gods woort segge ick, waar toe ons de Heylandt selve gewesen heeft, als hy Joh. 5. v. 39. seyde: *Ondersoekt de Schriften.* Van Gods Woort: 't welk ons volgens de verklaring van *Paulus* 2 Tim. 3. vs. 15, 16, 17. *kan wijs maken tot saligheyt door 't ge-*

loove, 't welk is in Christus Jesus. Dat is doch niet van een *Paus* van Romen, of van *Dominicus* of van eenigh mensch voortgekomen, maar van *Godt selve,* die niet en bedriegt noch bedrogen kan worden, *ingegeven;* en over sulks *nuttigh tot leeringe, tot wederlegginge, tot verbeteringe, tot onderwijsinge die in de rechtveerdigheyt is.* En dat als in 't 17. vers staat. Tot de *Volmaaktheid* selve toe. Hier op kan doch een Christen so onbedrieglijk seeker gaan, en tegens alle verleydinge van de waarheyt onverwrikbaar als een Man in sijn vierkant blijven vast staan; dat indien het mogelijk ware, dat *Paulus,* ja een Engel uyt den Hemel sou komen, om een ander Euangelium te verkondigen buyten het geene *Paulus* reets verkondigt hadd', hy sulk een, als wel gerust in 't geene *Paulus* reets hadd' verkondigt, met vervloeking sou verwerpen. Hoor den Apostel selve daar over Gal. 1. v. 8, 9. *Doch al ware 't oock, dat wy, ofte een Engel uit den Hemel U een Euangelium verkondigde buyten 't geene wy u verkondigt hebben, die zy vervloekt. Gelijk wy te voren gesegt hebben, so segge ick oock nu wederom, indien iemant u een Euangelium verkondigde buyten 't geene wy u verkondigt hebben, die zy vervloekt.* Dese stelling en waarschouwing van den Apostel is de dootsteek van alle de *Mirakel-blasers, Waarseggers, Duyvels-konstenaars, Doode-vragers;* Ick voege daar by wegens dit voorval met *Dominicus; Duyvel-vragers.* Dewijl alle der selver voorstellingen aan die toets van de Goddelijke geopenbaarde waarheyt in de Schriften van het O. en N. T. moeten beproeft en ondersocht worden; en dat met sulk een naeuwe beperking, dat so je de Propheet *Jesajas* derft geloven, ghy Cap. 8. v. 19, 20. de versekering vinden sult; dat men over het stuck van Waarheyt of dwalinge niemant anders vragen mach als Godt, so als hy sijn Woordt ter schiftingh van Waarheyt en Leugen van malkanderen, heeft voorgeschreven; als 'er staat: *Sal niet een Volk sijnen Godt vragen? Sal men voor de Doode de Levendige vragen? Tot de Wet en tot het Getuygeniss, so se niet en spre-*

ken na desen woorde, 't sal sijn dat se geenen dageraat sullen hebben.

§. 218.

Seker *Paters!* woudt ghy dien trouwen raadt die Christus (ghy kondt immers geen beter Raadsman uytdenken) geeft, en de Propheeten en Apostelen, Mannen door Gods Geest onfeylbaarlijk gedreven, 2 Pet. 2. v. 21. in hare Schriften hebben voorgestelt, opvolgen; en 't gesagh van u Kerk en de blinde Beloften en Verbintenissen aan uw Ordre, welke t'samen het Gesagh van Christus en sijn Apostelen in de H. Schriften vermeestert en onder de voet gebracht hebben, een kleyn weynighjen in twijffel trekken, en daar op uwe Leerstukken als redelijke menschen, die oock verstant en oordeel konnen gebruyken, en geoeffende sinnen erlangen tot onderscheyding des goets en quaats, ter toetz brengen aan 't Goddelijke Woort, so souden de gedachten des Sathans u niet onbekent zijn, gelijk Paulus dat hem selven toepast. 2. Cor. 2. v. 11. So soudt ghy konnen overtuyght worden, dat de Leerstukken van u Kerk de proef niet konnen uyt-staan; Maar dat *gelijk de Slange Eva door hare arglistigheyt bedrogen heeft, also oock de sinnen van u Kerk sijn verdorven geworden om af te wijcken van de eenvoudigheyt die in Christus is.* Even als *Paulus* eertijts die vreese hadde voor de Kerk van Corinthus in 't bysonder. 2. Cor. 11. v. 3. Nu weer tot het vervolg van *Bzovius.*

§. 219.

Dominicus desen roem die hem de Duyvelen gaven, van dat hy so groote dingen tot verderf van de Hell' uytwerkte hebbende aangehoort, veynst uyt den Hoofde dat de Duyvel een Leugenaar was, hy niet gaern hadd', dat men hem voor so grooten Man aansagh; maar 't was om van de Duyvelen noch meer verheerlijkt te worden. Want waarom anders *voor heen* de Duyvelen so veel gevraagt, en waarom noch so veel *hier na;* en dat met de uytterste noot-dwanck, indien hy opregtelijk hadd' vast gestelt, dat de Duyvel een Leugenaar was, en niet moest worden gelooft? Doch dat verhaal (hoewel wy anders alles enkelijk voor een versonnen

Guychel-spel houden) over het voorstel van *Dominicus* voor het Volk moest strekken tot sijn grooter lof, wanneer de Boose Geesten hier op uytriepen: *Vervloekt is sodanigh eenen so groote nedrigheyt, die ons so verschrickelijk wringt en pijnigt.*

§. 220.

Nu volgt de *derde Vertoning* met een nieuwe Vraagh aan de Duyvelen, tot na-richt aan *Dominicus,* en tot voldoening van sijn nieuwsgierigheyt, dewijl *Dominicus* gaern wist, hoe het in de Helsche kluys al toegingh. Maar om daar toe te geraken, so moest hy eerst de Duyvelen bandt-vast maken op dat sy hem niet mochten ontlopen. Hy trekt dan sijn Rock uyt. *(Stola)* Want seyt *Bzovius hy hadd' doen noch geen Schapulier,* anders is daar in nu wel groter kracht gelegen; hy werpt die *(Stola)* den Beseetenen om den hals/ en vraagt de Duyvelen: *Wie dat onder de Christenen het meest verdoemt wierden? Daar gebeurde doen iets nieuws en seltsaams. Want so haast als die (Stola) den hals van de Beseetene hadd' aangeraakt; so was daar sulk een vervaarlijken beroerte onder de Duyvelen; dat een dick bloet ter neus uitvloeyde, uit den ooren slijk als een fenijn, en dat de mont van bruys schuymde:* so dat *Dominicus,* die anders met de *Ketters* geen medelijden had, evenwel hier over de *Albigensche Ketter* so seer bewogen wierd, dat hy de Duyvelen over haar onmenschelijk woeden bestrafte. Die daarom wel gaarn souden hebben willen verhuysen, maar niet vermochten, om dat *Dominicus* haar alle met sijn *(Stola)* hadd' aan den bandt gelegt. Sy dan gedrongen om op de vraag te antwoorden, en dus in tegenwil de geheymen van haar rijk te ontdekken, seyden als volgt: *Wy hebben van Prelaten en Princen van beyde Sexe een groot getal: maar van Landtbouwers en boeren een kleyn getal.* Sy gaven 'er oock redenen van. *Wy hebben van Kooplieden en Stedelingen seer veele.* De redenen waarom daar by voegende. En daar mee was 'er een diep stilzwijgen by de Duyvelen. Doch *Dominicus* noch niet voldaan, vroeg verder: *Hoe het in de Hell stont met de Priesteren en Religieuse?* Daar over sy dan verklaarden: *Dat se een on-*

telbaar getal van Priesteren besaten, maar geene ware Religieusen; even of se anders oock wel *ware Priesteren* konden machtigh zijn, maar dat de Monniks Kapp de *ware Religieuse* volstrekt daar voor bevryde. Maar dat se uyt de *Religieuse seer veele hadden, die geen achting nemende op de regels van haar Order, deselve lichtveerdig overtraden.* Als *Dominicus* dit als een kneep opnam voor de Broeders van sijn Order; so vroeg hy, hoe het dan stont met de Opvolgers van *Franciscus?* Waar op de Duyvelen aan 't huylen en klagen vielen, seggende: *Heu! heu! wy hebben voor tegenwoordigh daar van niet een eenige. Maar de tijdt sal komen, dat wy een oneyndigh getal daar van sullen machtig worden, wanneer het waarnemen van hare regels en ceremonien soude onder de voet raken, en hare devotie verkouwen.* Sou men niet meynen, dat het een vertellingjen was uyt de *Spaanse Dromen?* Evenwel je siet de *Monniks-Kappen* hebben de *voor-rang,* om onder alle de Geestelijkheyt op 't sekerst voor de Hell bevrijt te zijn. Men mach dit wel geloven, want so veele duysenden Duyvelen hebben dat eenparigh uyt eenen mont getuygt.

§. 221.

Maar nu komt het *vierde Schouwspel;* het welk so over-heerlijck en luyster-rijck, en in alles so opmerckelijk is, dat niemant ter werelt diergelijke oyt meer gesien heeft, en noyt meer sien en sal. Waar in op nieuws *Dominicus met vijfthien duysent Duyvelen* (want niet een eenige hadd' hy van dat groote *Guarnisoen* uytgelaten) op het Theater verschijnt, en daar nevens de *Gezegende Maria,* met een Suijte van over de hondert Engelen, alle in louteren goude tot de wapenen toe; en daar volgens *Bzovius,* yeder so net en deftigh sijn roll weet te speelen dat dese *Heylige Klucht* mogen wy seggen (te weeten met Roomsche approbatie) sijns gelijcke nergens vindt. Hoor dan vervolgens! wy sullen se u uyt *Bzovius* omstandelijk voorstellen, en dewijl het de moeyte wel waardt is, met nieuwe verklaringen t'elkens wat ophelderen.

§. 222.

Na dat *Dominicus* over het *gezelschap in de*

Hell so goedt onderrecht ontfangen hadd', so wordt hy aangemoedigt, om van de Hell na den Hemel op te klimmen, en so voorts by de Duyvelen ondersoek te doen: *Welke die Heylige in den Hemel was, dien de Duyvelen het meest vreesden, en die de menschen het meest behoorden te verheerlijken, lief te hebben en te dienen?* Wist *Dominicus* dit niet, en versocht hy daarom goedt onderwijs van de Duyvel? Of wist hy het, en sagh ondertusschen gaern dat de Duyvelen aan sijn Preeken, rakende den dienst van de Gesegende Maget, haar Zegel hingen, ter versekering van so veele duysenden menschen daar tegenwoordigh? so is dat immers wederom als voren een bewijs soecken by de *Vader der Leugenen,* die al sprak hy de waarheyt geen geloof met allen verdient. *Op die vraag nu, so brulden alle die Duyvelen so vervaarlijk, dat de menschen van schrik op de vloer nederstorteden; Maar als Dominicus haar een stilswijgen hadd op geleyt, so moedigde hy alle die menschen aan. Terwijl hy evenwel van de Duyvelen dese woorden hoorde: ô Dominicus, Dominicus! erbarmt u onser; en wy beloven u dat wy u noit eenigh leet toebrengen sullen. Met toevoeging: Ghy bent geheel barmhertigh tegens elendige Sondaren; en weet ghy niet, dat wy onder alle de vervloekte het meest vervloekt zijn? Waarom neemt ghy so groot vermaak in onse pijnen en tormenten? Laat u genoegh zijn de straff, welke wy van de Hell uytstaan.* Sulke klachten souden immers een *steenen hert* vermorwt hebben. Maar oock men leest wel, dat de Duyvelen de menschen tormenteeren hier en in de Hell. Maar waar heeft men oit gehoort, dat eenigh mensch de Duyvelen so hart gevallen is als even hier *Dominicus?* Doch het groot aanbelangh van antwoort op die vraag, sloot de *gewoone ingewanden* van des selfs *groote barmhertigheyt* t'eenemaal toe. *Immers Dominicus seyde:* even of hy haar op de tortuur rekte, om haar tot het klappen te dringen. *Ick sal niet ophouden* (en dat was semer wreedt) *u te pijnigen, tot dat je aan die voorgestelde vraagh sult hebben genoegh gedaan.* Doen versochten de Duyvelen te kapituleeren;

biddende, dat sy hare verklaringe dan immers niet mochten geven in 't midden van soo groot een menigte menschen; dewijl se versekerden dat de Hell daar by so grotelijks sou worden vernadeelt. Maar *Dominicus;* die kapitulatie afbrekende, en ondertusschen met so *veele Duyvelen* niet konnende te recht raken; *werpt sich op de gront neder, en bidt de Heilige Moeder Godts door de kracht van den Allerheiligsten Rosekrans, dat se de Duyvelen doch wilde dwingen om de waarheyt te openbaren.* Dit was nu een vernieuwden verschrikkelijken storm op de Vesting, tot noch toe van so veele boose Geesten bewaart. 't Welk oock genoegh bleek; *Wanneer 'er aanstonts uyt de ooren, neusgaten en mont van den besetenen mensch een vlamm' uytborst, die nochtans niemant beledigde;* en dat de Duyvelen enkelijk om Quartier en lijfs genade aanhielden, versoekende vryheyt om die Vestingh te mogen verlaten en heen te gaan, seggende; ('t Welk so lang als de Werelt gestaan hadde, noch noit uyt de mont der Duyvelen was gehoort) tot *Dominicus: Wy bidden u door het lijden van Jesus Christus en door de verdiensten van sijn Moeder, en door de gunst-bewysen van de Kerke Godts, datje ons vryheyt geeft, om van hier te mogen vertrekken (Per Passionem Jesu Christi & per merita ejus Matris, nec non per suffragia Ecclesiae Dei te rogamus, ut nos hinc abire permittas)* en dit Gebedt deden sy niet tot Godt, maar tot *Dominicus.* Ick bekenn' dit gaat vry grof.

§. 223.

Het geheugt my niet, hoewel al redelijk veele oude Schriften hebb' doorgebladert, dat ick oyt of oyt sulk een nadrukkelijk versoeck op eenigh mensch, in eenigh boeck voor de tijt van *Dominicus* gelesen hebb'; ja oock niet, dat op die wijse eenigh Gebedt tot Godt gericht is geweest, hoedanigh na die tijt ('t welk de Roomsgesinde niet sullen willen ontkennen) nu in haar Kerck plaats heeft. Derhalven sullen dese *vervloekte Leermeesters,* als uytvinders van dit *Nieuwe Formulier* van te bidden so lang moeten stant houden, tot dat men ons sal hebben aangewesen eenigh *Schrijver* voor de tijdt van *Dominicus,*

waar by het selve te vinden is. Onsen Heylandt Jesus heeft ons Joh. 14. v. 13, 14. leeren bidden in *sijnen naam,* dat is met een vertrouwen op sijn *verdiensten* en *voorbidding,* als hy seyde: *Ende al wat gy begeeren sult in mijnen name, dat sal ick doen: op dat de Vader in den Sone verheerlijkt worde. 14. So gy iet begeeren sult in mijnen name, dat sal ik doen.* Nochmaals Joh. 16. v. 23, 24. *Voorwaar, voorwaar, ik segge u, als wat gy den Vader sult bidden in mijnen name, dat sal hy u geven. 24. Tot noch toe en hebt gy niet gebeden in mijnen name: bidt en gy sult ontfangen, op dat uwe blijtschap vervult zy.* En wijders v. 26. *In dien dagh sult ghy in mijnen name bidden.* Siet daar de versekerde gront van alle de Gebeden in de Gereformeerde Kerck. Kan men beter *Leermeester* daar toe uyt-denken als Jesus? Ick meyne, Neen. Dit is daarom oock gebleven het steunsel van de Gebeden voor alle de Kinderen Godts, soo wy vinden Eph. 3. v. 12, als den Apostel gesproken hebbende van Christus Jesus onsen Heere, vervolgens seyt: *In den welken wy hebben de vrymoedigheyt en den toegangh met vertrouwen door 't Gelove aan hem.* Ja met die volle versekering, uyt de mont van den selven Apostel; dat de Heere Jesus sulke bidders kan en sal volkomelijk salig maken, gelijk 'er staat Hebr. 7. v. 25. *Waarom hy oock volkomentlijk kan saligh maken de gene, die NB. door hem tot Godt gaan, alsoo hy altijt leeft om voor haar te bidden.* Dit is dan het een eenige middel om te bidden *in den gelove, sonder 't welk onmogelijk is Godt te behagen,* Hebr. 11. v. 6. als hier voor oock al is aangeroert.

§. 224.

Maar van sulk een *Formulier (Per Passionem Jesu Christi, & per merita ejus Matris, nec non per suffragia Ecclesiae Dei te rogamus)* hebben niet alleen de Apostelen niets geweten; oock niet de *oude Kerk* tot over de *ses hondert* Jaren na de geboorte van onsen Heylandt; het welck ick segge met een volle versekertheyt: Maar ick gelove niet, dat eenigh Roomsch Schrijver machtig is, om uyt die volgende Eeuwen tot

op die tijt van *Dominicus* (wanneer de *Afgoderye* met de Gesegende Maget al in de Christen Kerk was ingevoert) eenigh wel versekert bewijs sal konnen uyt-leveren voor sulk een Formulier. Ick segge niet alleen, niet tot *menschen,* maar oock niet *tot Godt.* Ick hebb' juyst alle die Schriften van de *Afgodische Maria Dienaars* niet doorbladert, en daarom kan ick 'er niet *ten vollen* op seker gaan. Ick versoeck derhalven goed onderrecht, 't welk als ick sal hebben ontfangen, en na goedt ondersoek bevonden, dat het op sijn beenen staat; so sal ick seer gaarn mijne misvatting erkennen. Dus is dan dese paragraaf oock al van eenige nadruk ter opheldering hier tusschen beyden in-geschoven.

§. 225.

Nu dan verder tot het vervolg van de geschiedeniss: De Duyvelen begonden oock Vader *Dominicus* met goede redenen aan boort te klampen: *Want seyden sy de H. Engelen die sullen so haast als 't u belieft, openbaren het geene ghy vraagt. Wat ons belangt, dewijl wy valsche getuygen zijn en worden geoordeelt, so sullen de Christenen ons geen geloof geven. Dus verontschuldigden haar de Machten des Luchts daar over.* En voor so verr' hadden sy groot gelijk. *Dominicus* vondt sich daar mee oock seer verlegen. *Hy versoekt dan wederom de Allerheiligste Maget seer ernstelijk, dat sy haar doch wilde dwingen, om de suyvere en oprechte waarheyt aan te kondigen. Als nu het Gebedt ge-eindigt was, so verschenen daar schielijk meer als hondert Engelen, aangegordt met wapenen van goudt, en in 't midden van haar de Aller-doorluchtigste Moeder Godts, welke met een gulden roede* (even of het de *Koninginne van Scheba* was geweest, die met veel *gouts* en *kostelijk gesteente* tot *Salomon* quam 1 Kon. 10. v. 2. of dat se dese Wapenen t'samen noch overig hadden gevonden *in 't huys des Wouts van Libanon, daar in Salomon ter bewaring hadd' doen wechleggen twee hondert Schilden van geslagen gout,* als 'er staat v. 16, 17. van 't selve Kapittel. Want de Gereformeerde geloven niet, dat 'er in den Hemel sulk een aardsch en

stoffelijk metaal te vinden is: Immers was dit geen *Sinnebeeldt* of een *Droom* of *Nacht-gesigt,* maar een *ware Verschijning* op den helderen dagh, in tegenwoordigheyt van *twaalf duysent* menschen) *die se in de handen droeg, den Besetenen geslagen heeft, en bevolen, dat hy de waarheyt sou uytspreken van 't gene Dominicus ondersocht.* Seker! (gelijk het Spreeckwoort seyt) de Kool was de Sopp' wel waardt; dat de Gesegende Maget, om haar lof en eer en 't groot vermogen, dat sy in den Hemel hadd', en te gelijk de kracht van haar *Rosekrans* door de Duyvelen te doen uytbrallen, expresselijk in Persoon met sulk een overheerlijk gevolg van Engelen, en dat so deftigh gewapent, hier op het sterk aanhouden van *Dominicus* op de aarde verscheen.

§. 226.

Doen geraakten de Duyvelen aan 't klappen na een voor-afgaande schelding van de Maget. *Immers sy begonden uyt te roepen: O onse Vyandin! O onse Verdoemster! O onse verwerringe! waarom bent gy van den Hemel neder-gedaalt, dat je ons hier soud pijnigen? Nu worden wy door u, die de Hell ontledigt, en voor de Sondaars als een machtige Advocatesse (advocata) tusschen treedt; O allersekerste, en allerveyligste wegh na den Hemel! sonder vertoeven gedwongen, om aan te kondigen de geheele waarheyt der sake. Nu moeten wy verklaren en t'effens in 't openbaar bekent maken het middel en de manier selve, waar door wy selfs beschaamt gemaakt worden. Waar van daan wee en vervloeking tot in eeuwigheyt overkomt aan onse Vorsten der duisterniss.* Voorwaar een seer smertelijke voor-reden voor de Duyvelen, so het schijnt, dat se dus haar eygen onvermogen en *Maria's* almacht moesten open leggen. Waar op dan volgt sulk een over kostelijk *Sermoon* van den Duyvelen over de voortreffelijkheyt van de *Maget,* de groote nutbaarheyt van haar dienst, en de kracht van de *Rosekrans;* Dat, indien de Gordijnen van het Theater waren toegeschoven geweest, en de beschrijving van de eerste Persoon in de *darde,* dat is van *Wy* in *Sy* was verandert, men sou gemeynt hebben, dat *Dominicus* selfs op den *Cantzeler* gestaan hadd';

of dat hy 't immers niet beter sou hebben konnen maken. En op dat de *Monniken* niet souden mogen uytroepen, dat ick *lasterde* of *loogh* (want men omtrent haar vry voorsichtig zijn moet) so sal men het *Sermoon* selve, uyt *Bzovius* vertolkt, hier voorstellen.

§. 227.

De boose Geesten gingen nu voort en seyden: *Luister dan toe gy Christenen! Dese Moeder Godts is al te machtig in hare Dienstknechten te bewaren, dat se niet neder-storten in den Afgront van de Hell. Dese is 't; welke als de Sonn' de duisterniss, oock also vernietigt alle onse bedriegeryen. Sy ontsenuwt en maakt te niet alle onse loose vonden: Wy belijden gedwongen, dat niemant met ons wordt verdoemt, die aan haren heiligen dienst, en Godtvruchtige gehoorsaamheyt overgegeven volhardt. Een eenige des selfs sucht, van haar en door haar aan de Allerheiligste Drie-Eenigheyt opgedragen, gaat te boven en overtreft de Gebeden van alle Heilige; en wy vreezen haar meer, als alle de Burgers van 't Paradijs. En tegens de getrouwe dienstknechten van haar konnen wy niets met allen verrichten. U lieden zy ook bekent, dat seer veele Christenen, die haar in de uyre des doots aanroepen, tegens de rechten zaligh worden. En indien dit Marytjen (Marietta) niet was in de wegh geweest, en alle onse pogingen hadd' bedwongen, nu van over lang souden wy de Kerk uytgeroeyt hebben. Want seer dikwijls souden wy geheele Staten en Orders van 't Gelove hebben verleyt. Noch meer: door nootdwang gedrongen lochenen wy opentlijk; dat iemant, die in de heilige oeffening van den Allerheiligsten Rosekrans volhardt sou ondergaan de eeuwige smerten van de Hell. Want sy verkrijgt voor hare devote Dienstknechten de ware verbryseling, waar door 't gebeurt, dat se en hare sonden belijden, en haren aflaat van de Heere verkrijgen.* Siet daar de *Preek* van de Duyvelen; daar aan de *Preek-heeren* en navolgers van *Dominicus* volkomen geloof geven. Waar in *Christus* met sijn *trouwe bewaringe* en *voorsorge* so voor *sijn Kerke in 't gemeyn,* als voor yeder van sijne *Schapen in 't bysonder* niet eens meer in bedenking komt.

§. 228.

Christus magh versekeren, dat hy sijn Gemeynte (*Die namentlijk, welke hy gekocht heeft door sijn eygen bloedt.* Hand. 20. v. 28. Die aan welke *Godt onsen Heylandt heeft gegeven tot een Hooft boven alle dingen, welke sijn lichaam is, en de vervullinge des genen die alles in allen vervult.* By Paulus Eph. 1. v. 21, 22. *Die Gemeynte* segge ick, *die hy heeft lief gehadt, en waar voor hy hem selven heeft over gegeven, op dat hy se heiligen soude, haar gereynigt hebbende met het badt des waters door het Woordt; op dat hy se hem selven soude heerlijk voorstellen, een Gemeinte, die geen vlekke of rimpel heeft, of iets diergelijks; maar dat se soude heiligh zijn en onberispelijk.* Eph. 5. v. 25, 26, 27. En niet een *hoop* van *uitterlijke* belijders, daar goede en quade onder malkanderen vermengelt zijn) dat hy die Gemeynte, herhale ick, *heeft gevestigt op een Petra* (dat is een Steenrotz) *en dat de Poorten der Helle deselve niet sullen overweldigen,* Matth. 16. v. 18. Die grote en getrouwe *Harder der Schapen* mach beloven) *dat hy sijne Schapen het eeuwige leven geeft, dat de niet sullen verlooren gaan in der eeuwigheyt, en dat niemant deselve uit sijn handt sal rukken.* Joh. 10. v. 28. Dat is by *Dominicus* en sijn Navolgers, oock by so veele andere, naeulijks de moeyte meer waardt, om daar aan eens te gedenken. *Maria* is in sijn plaats geschoven, die verricht het alles; dat moet men voor ontwijffelijk erkennen, en voor de suyvere en oprechte waarheyt aanneemen; als was het op de *nootdwank* van de Gesegende Maget, uyt de mondt van *vijfthien duisent* Duyvelen selve, als men nu heeft gesien. O! afgedwaalt, verblindt, ja sot Roomsch Christendom, tot hoe verr' ben je niet vervallen?

§. 229.

Nu volgt het *vijfde Spel* of de laatste vertooninge, en daar mee sullen de Gordijnen van 't Toneel toe-geschoven blijven. So haast als de Duyvelen dit hadden geseyt, so keurt het *Dominicus* voor goet, en hangt 'er opentlijk sijn zegel aan. Immers *Bzovius* seyt: *Dat Divius Dominicus alle en een yegelijk van het Volk heeft vermaant, dat se met een luyde stem, en als met eene*

treck of sonder ophouden (tractim) de Rosekrans van de Allerheiligste Maget souden opseggen: (Wat een vervaerlijk en onordentlijk geluyt onder so veele duysenden moet dat niet verwekt hebben; want het Spreekwoort seyt: *Dat 'er wel veele t'effens konnen singen,* maar veele t'effens niet spreeken) *Hy seyd dan oock selfs de Rosekrans op met de grootste devotie.* Zijnde nu over sijn Vraag volkomentlijk voldaan, en van 't geheele werk door de verklaringe der Geesten wel versekert. *En doen, ô groot mirakel!* (roept *Bzovius* uyt) *borsten op yeder van de Engelsche groetenissen uyt het lichaam van den Ketter een grote meenigte van Duyvelen in de gedaante van brandende Koolen. En als dese dingen op die wijse waren voltrokken,* staat 'er, *so heeft de Allerheiligste Maget en Moeder haren Segen aan 't Volk mede gedeelt; en als sy verdween, so heeft die Man van den Duyvel verlost zijnde gelegentheyt gegeven aan de Ketteren, dat veele van haar tot het Geloof bekeert zijnde, de Ketterye hebben afgeswooren, en seer vlytelijk de Allerheiligste Rosekrans oplesende, haar selven geheel en al aan den dienst van de Saligste Moeder Gods hebben overgegeven.* Waar na *Bzovius,* op dat men hem in allen desen geloven mocht, by brengt die wakkere Mannen in de Roomsche Kerke; waar uyt hy die geschiedeniss hadd' overgenomen: als daar zijn *Johannes Martinus Valencenensis, Jordanus, Humbertus* en *Theodoricus,* Schrijvers over het leven van den *H. Dominicus.* Christenen! daar hebje de rollen van den besetenen *Albigenschen Ketter,* in so een *vermakelijke* (doch by ons *geheel bespotlijke,* ja vervloekte) Comedie door verscheyde personen uyt den Hemel en op de Aarde uytgespeelt gesien.

§. 230.

Wat dunkt u? Indien de *Predikanten* van de Predikstoel eens versekerden; dat *Roomsche Schrijvers,* ja de *grootste* Mannen, en *Hooft-Pylaren* van haar Kerk sulke *vervaarlijke en vuyle* Fabelen ter bevestiging van haar nieuws ingevoerde dwalende Leerstukken aan haar Volk inboesemden; ja selfs in hare voornaamste Schriften voor de geheele Wereldt derfden te Boek stellen? Souden de Gereformeerde hare Leeraars in desen wel

volkomen derven geloven? Of niet veel eer denken, dat se oock al mee, na 't voorbeeldt van verydelde Monniken, op een *enkel vertellingtjen* uyt een *onbesonnen* yver die dingen t'onrecht hare Partijen opdrongen; en de Roomsche Kerk sonder waarheyt daar mee poogden te bekladden? Ja souden de Monniken, die *ydele Preuvel-kramers* selve; die steets so veele lasterlijke dingen tegen *Calvinus* en andere eerste *Reformateurs,* in opsight van Wandel en Leere op hare Predikstoelen uytbolderen; als sy vernamen dat de Gereformeerde Leeraren, op die wijse met sulke *sotte, ysselijke* en *verfoeijelijke* Mirakelen hare Kerke en des selfs Leerstukken ter waarschouwing van hare Gemeynte ten toon leyden; souden zy segge ick daar over niet wel stoutelijk in 't openbaar uytroepen: *Leugen* op *Leugen,* en *Laster* op *Laster?* En nochtans heeft men dit alles uyt de *voornaamste* van hare Schrijvers aan het middagh-licht van de Sonn' daar gestelt. Ja oock worden 'er wel eer *voorname Dominicaner Monniken* gevonden; die *sulke Fabelen,* en noch *ongelooflijker* en *verfoeyelijker,* om die voor ware geschiedenissen te doen door-gaan, met seer *verschrickelijke vervloekingen* van haar selven derven versterken.

§. 231.

Getuyge is hier van de Beroemde *Alanus* onder haar; dien *grooten Hersteller van de Rosekrans,* Waar aan voor heen oock al is gedacht; aan wiens Openbaringen en Gesigten de Roomsche Pausen soo veel geloofs gaven, dat se de *Rosekrans* op nieuws door haar verscheyden *Aflaats Bullen* seer glantz en luysterrijk hebben gemaakt. Dese (als men vindt in de *Alanus Redivivus* van Coppensteyn Cap. 60.) hadd' voorgestelt de seltsame mirakelen voorgevallen met *Dominicus* en een *befaamde Hoer (nobile scortum)* genoemt *Benedicta Florentina* die anders een groote Liefhebster was van de *Rosekrans;* en sulks uyt de *Legende van Thomas de Templo* een Spanjaart en Medgesel van *Dominicus;* kortelijk hier in bestaande: Dat *Dominicus* haar van *vier hondert en vijftigh* Duyvelen een en andermaal verlost, en verder oock van een *overgroote lichaams ongestalte,* door

de Duyvelen veroorsaakt, *mirakeleuselijk* herstelt had. Dat *Dominicus* sullende *Miss doen in de Kerk van de H. Maget,* van haar gesien was, naderende tot den Altaar *in de gedaante van de gekruyste Jesus met alle sijne Wonden en een Doorne Kroon op 't Hooft, en met de Maget Maria en seer veele Engelen verselt:* Dat als de *Consecratie geschiet was, de gekruyste Jesus daar selfs ook verscheenen is met alle de teekenen van sijn lijden.* Dat hy *over Dominicus heeft doen druppen van sijn Aller-Goddelijkste Bloedt (sanguinem divinissimum) en hem aan sigh selven volmaaktelijk heeft gelijkformigh gemaakt.* Dat se het Boek, waar in hare sonden waren opgeschreven, nu geheel suyver, en op *de beste wijse geheel Wit* hadd' gevonden. *Dat de Maget Maria haar boven kleedt hadd' opgelicht,* en van haar hals *getrokken hebbende een overschoon Pater noster (Patriloquium) van kostelijke gesteentens 't selve aan Benedicta getoont hadd',* seggende: *Dochter dat hebje my geschonken, en ick draagh het aan mijn hals, als een Keyserlijk hals çieraadt (tanquam torquem Imperialem) Dat de Maget Maria een gedeelte van de Hostie en van het Bloet Christi nemende, dat hadd' mee gedeelt aan Dominicus, die met haar seer gemeensaam was (sibi Familiarissimo) tot een teeken van de bysondere vriendschap, als een Bruydt aan haar Bruydegom. Dat Maria, Dominicus heeft geholpen, als hy de klederen van de Kerk uit-trok, hem also dienende:* En dat se *van hem op een nedrige wijse (humiliter) af-scheyt nemende, en Benedicta segenende met een seer aangenaam gelaat verdweenen was.* Wie nu onder de Verstandige Roomsgesinde sal met de Gereformeerde niet vast stellen, dat alle sulke voorstellingen niet anders zijn als *Fabelen* en *afgrijsselijke leugenen?* Daar voor een Christen ziele moet verbaast staan, als hy se leest of hoort; en nochtans *Alanus* versekert, dat die geschiedenis *noch onlangs door openbaringe van Christus en van de Maget Maria* was bevestigt; dat verder sterkende met een vervaarlijke vloek over sig selven, als hy seyt: *Van alle dese dingen geve ik geloof en getuygenis onder den eedt des geloofs van de Drie-*

Eenheyt (sub juramento fidei Trinitatis) onder het gevaar (sub periculo) dat alle vervloeking op my mach uitgestort worden, ingeval ick afwijke van de regte regelmaat van waarheyt. Voorwaar seer schrikkelijk. En dat over sulke *Fabelen,* als hier voor gestelt zijn. Hy moet wel geheel ontmenscht zijn, en geen gesigt van Gods Rechtveerdigh en streng Oordeel hebben, die sigh so ligtveerdigh daar aan met vervloeking derft overgeven.

§. 232.

Foey! sulke Christenen die in hare uyterste verlegentheyt, om bewijsen voor hare Leerstukken uyt te vinden; dewijl zy met goede redekavelingen *noch jota, noch tittel* daar toe konnen bybrengen uyt de Schriften van 't O. en N. Testament; *Afgestorvene Heylige* quanswijs uyt den *Hemel* te voorschijn brengen, om aan de Hooftstukken van haar geloof by wege van *mirakel* getuygnissen uyt te leveren, en dat noch om *haar eygen* dienst en eerbewijsen in te voeren. In de *Parabel van de Rijcke Man* en *Lazarus den Bedelaar,* versocht den Rijckaart, als hy gestorven was, eens aan *Vader Abraham,* dat *Lazarus uit Abrahams Schoot mocht gesonden worden tot sijns Vaders Huis, daar hy noch vijf Broeders had; en dat hy aan haar sijn droevigh ongeval wilde betuygen, op dat oock zy niet mochten komen in de plaatse der pyniging daar hy was.* Maar hy wierd met verontwaardiging afgewesen; gelijk Vader *Abraham* seyde: *Sy hebben Moses en de Propheten, dat se die hooren.* En wanneer de Rijckart noch sterker aanhield, seggende: *Neen Vader Abraham, maar so iemandt van den Dooden opstond, en tot haar heenen gingh, sy souden haar bekeeren;* so kreegh hy tot antwoort: *Indien sy Moses en de Propheten niet hooren, soo sullen zy oock, al waar 't dat iemandt uit den doden opstond, haar niet laten geseggen.* Gelijk men dat vind by Lucas Kap. 16. vs. 27, 28, 29, 30, 31. Alles daar heen strekkende; dat men eeniglijk en alleen sigh moet vast houden aan de *Goddelijke Openbaringen* in de H. Schriften vervat, en dat men uyt den Hemel van *de Geesten der volmaakte Rechtvaardige* geen verschijning of onderrechting over 't eene of 't andere te verwachten heeft.

§. 233.

Doch het blijft in de Roomsche Kerk niet by *de Heylige uyt den Hemel;* Maar, gelijk men heeft aangetoont, *de Duyvelen uyt de Hell* moeten ook mede-helpers worden, om de waarheyt van de *Roomsche* Leerstukken met hare verklaring voor duysenden van menschen te sterken. Geen wonder! Want het Euangelium, dat zy nu verkondigen, is niet *van Godt uyt den Hemel,* door sijn H. Geest aan *Propheten, Evangelisten* en *Apostelen* als sijn Heylige Mannen ingegeven; of van *Christus selve uit den Hemel* mee gebracht, gelijk het *ware Euangelium* zijn moet, volgens het getuygeniss, Joh. 1. v. 18. als 'er staat: *Niemant heeft oyt Godt gesien, de Eenig-geboren Soone Godts, die in den Schoot des Vaders is, die heeft Hem ons verklaart.* En wederom by *Paulus* Hebr. 1. v. 1. *Godt voortijts veelmaal en op velerley wijse tot de Vaderen gesprooken hebbende door de Propheten, heeft in dese laatste dagen tot ons gesproken door den Sone.* En dat aldus de *ware Kerck* met hare *Leere* daar mee moet vergeleken, en indien se als sodanigh oyt sal konnen stant houden, bevonden worden, *gebouwt te zijn op het Fondament der Apostelen en Propheeten, waar van Jesus Christus is den uittersten Hoeksteen: Op welken het geheele Gebouw bequaamlijk t'samen gevoegt zynde, opwast tot een heyligen Tempel in den Heere.* Gelijk *Paulus* leert Ephes. 2. vs. 20, 21. Voor sulk een Euangelium nu door *Christus en sijn Apostelen* aangekondight; met *Moses en de Propheten* uyt het O. Testament bevestigt; en door so vele *wonderen van Jesus en sijne Apostelen* opgeheldert, en so luyster-rijck gemaakt, dat 'er geen *nieuwe Mirakelen* meer toe vereyscht worden; als de Oude Leeraren eenstemmelijk vast-stelden; heeft men niet nodigh getuygenissen *uit de Hell* op te soeken. Oock is sulks t'eenemaal ongeoorloft; sullen wy anders aan de H. Schriften geloof geven. Immers Christus, als de Duyvel hem wilde bekent maken, wie dat hy was, deed hem zwijgen en verstommen. Lees dat Marc. 1. vs. 24, 25. en Luc. 4. vs. 34, 35. Wanneer de Duyvel daar uyt-riep:

Laat af, wat hebben wy met u te doen, ghy Jesu Nazarener! Zijt ghy gekomen om ons te verderven? Ik kenne u wie ghy zijt, namentlijk de Heylige Godts. So bestrafte hem Jesus, seggende: *Swijgt stil en gaat uit van hem.* Waarom ook *Raphaël de la Torre Tom. 1. Summae de relig. quaest. 90. artic. 2. advers. 7.* hoewel een Roomsch Schrijver, nochtans seer wijsselijk aanmerkte: Dat door het voorbeeldt van Christus *ons een heylsaam bewijs gegeven wordt, dat men na de Duyvel nimmermeer moet luysteren; oock niet, als hy de waarheyt seyt, om dat, als hy siet, dat hy bereytwillige en begeerige toehoorders heeft, hy valsche dingen met de ware sal vermengen.* Hoewel anders *Dominicus* en sijne Navolgers daar in geen graat hebben konnen vinden, als het maar mocht strecken tot bevestiging van de *Religieuse dienst aan de H. Maget,* en tot voortplanting van den *Rosenkrans.* Wanneer *Dominicus* niet alleen niet afwachte, tot dat de Boose Geesten *van selfs* daar aan een getuygeniss gaven; maar wanneer hy sulks van de Duyvelen oock *met grooten ernst* vergde, en als zy 't getuygniss sochten te ontvluchten, hy haar daar toe nootsaakte, niet minder als door een groot gewelt uyt den Hemel selve, als nu gebleeken is. Somma, geheel averrechts als Christus; om dat het Euangelium, 't welk *Dominicus* Predikte, oock met dat van den *Heylandt* geheel geen over-een-komst hadde.

§. 234.

Dus verre hebben wy dan gesien de *verdorventheyt* van de Roomsche Kerke uyt eygene Roomsche Schrijvers omtrent de tijden van *Dominicus;* het *doorbreeken* van de *Sonne der Gerechtigheyt* met sijne verlichtende stralen, doch naeulijks meer als by wege van een aanlichtende dageraat na een nare nacht van duysterniss, so ten opsigt van Leere als leven. Welk aanbreekend licht, dewijl het strekte tot ontdekking van de Roomsche dwalingen door een *dicke duysterniss* van vervolgingen, en door *donkere Wolken* van vernieuwde dwalingen sodanigh weder wierd overschaduwt, dat men daar over wel sou mogen gebruyken de woorden van

Jesajas Kap. 21. v. 12, daar de Wachter seyde: *De morgenstont is gekomen, en het is noch nacht.* In so verr', *dat het Euangelium bedekt bleef in die geene die verloren gingen. In de welke de Godt deser Eeuwe de sinnen verblint hadd', op dat haar niet soude bestralen de verlichtinge des Euangeliums der Heerlijkheyt Christi,* als *Paulus* eens seyde: 2 Cor. 4. vs. 3, 4. De Roomsche Pausen en haar Geestelijkheyt stelden haar tegens dat doorbreekend licht aan; poogden het selve te doen verdonkeren, t' eenemaal uyt te blusschen en uyt de wegh te ruymen, niet door eenige bewijs-redenen *uit het Heylig Woort;* Want *Licht* met *Licht* vergeleken, kon *geen duysterniss* veroorsaken, en dwaling vond daar in geen voorstant. Derhalven dat *Wapentuygh* was hier toe niet voeglijk, en daarom oock voor een *blinde* en *verhardde* en *verslaafde* Geestelijkheyt geheel niet duldelijk. Het was hier als de Saligmaker getuygt. Joh. 3. v. 19. 20, 21. *Dit is het Oordeel; dat het Licht in de Wereld gekomen is, en dat de menschen de duysternis liever gehadt hebben als het licht, dewijl hare werken boos waren. 20. Want een iegelijk die quaat doet, haat het licht, ende en komt tot het Licht niet, op dat sijne Werken niet bestraft en worden 21. Maar die de waarheyt doet komt tot het Licht, op dat sijne werken openbaar worden, dat zy in Gode gedaan zijn.* Maar even gelijk de Kerk by onse Leef-tijt, en voornamentlijk by die van onse Voor-Vaderen in dese Nederlanden oock al ondervonden heeft, so gingen zy in die tijden mee te werk, dat se de bewijs-redenen sochten ten deele *in de Wapenen* van groote Princen en Vorsten door zware Oorlogen, en ten deele in de *Winkels van de Beulen,* door Galgh, Vuyr en Swaart. Waar toe voor al *Dominicus Guzman* als een wreede Spangjaart en een *gewaand* heyligh Man, wierd geoordeelt een seer bequaam Werktuygh te zijn; om in hoedanigheyt van een *Geestelijken Heraut* de Moord-Trompet te steecken, en niet anders als vuyr en vlam te blasen. Terwijl hy eeniglijk het *Euangelium van sijn Rosenkrans* verkondigde, 't selve met *sulke Mirakelen,*

als wy nu gesien hebben, doordrong, en die het weygerde aan te nemen tot in de gront toe deed verwoesten, en door de wreedste tormenten vervolgen. Dus was het in die tijden *mirakel,* op *mirakel,* waar aan het volk sigh vergaapte, daar aan geloof gaf; hoe *sot, vuyl, schandelijk* en *Godtslasterlijk* deselve oock wierden voorgestelt, en dus alle ondersoek van waarheyt na de regel-mate van Gods Woort ter zijden stelde. Gelijk wy dan over sulke wonderen van die tijden, niet meer als eenige weynige staaltjens ten proef hier vorens uytgetrokken hebben.

§. 235.

Terwijl 'er hondert andere en noch meer van deselve soorte en van die tijden te vinden zijn by de gemelte *Alanus Redivivus;* by de Kardinaal *Petrus Damiani;* by *Albertus de Castello, Venetus de virtute Rosarii;* by de *Discipulus de Tempore de Miraculis beatae Virginis, Exempl. 43, 45, 47, 51, 69.;* by *Reginaldus de Cavanao* een Dominicaner Monnick en by *Sebastianus Michaël* Vicaris Generaal van deselve Order, *in mirabilibus Rosarii.* En om geen meer andere op te halen in 't *Viridarium* van de Jesuijt *Mendoza* te Lyons in 't Jaar 1630. Gedrukt onder 't Zegel van *Binetus* Provinciaal der Jesuijten aldaar, uyt een bysondere Commissie van haar Generaal *Vitelescus,* en met verdere goedtkeuring van andere *twaalf Doctoren.* Naderhandt noch herdrukt tot *Keulen,* onder approbatie van *Gosuinus Nikkel* Provinciaal aan den Neder-Rijn. Een Boek, dat boven andere van my hier met sijn *approbatien* wort omschreven, om dat daar in de Boeken hier voor gemelt van *Discipulus de Tempore en 't Promptuarium Exemplorum & Miraculorum Beatae Virginis;* vervattende so veele *heyllose* en *schandelijke* saken; die wy als stinkende *Fabelen* schatten, als beschrijvingen van *ware geschiedenissen* worden daar gestelt. In welke voor-genoemde Boecken so *sotte,* so *ysselijke,* ja *oneerlijke* mirakelen, alle uyt den hoofde van de *Rosekrans* aan de *Geluksalige,* so seer *verheerlijkte, heylige* en *gesegende* Maget *Maria* worden toegedicht, en dat noch al omtrent de tijden van *Dominicus;* dat ick meyne wel

versekert te zijn, dat seer veele *eerlijke* en *deftige Mannen* in de Roomsche Kerke, als sy deselve lasen of hoorden, die als een louter *guychelspell* en *Monniken-bedrog,* met de Gereformeerde in haar hert souden verfoeyen en vervloeken; hoewel sy om het gesagh en 't groot Credijt 't welk de *Monnike Orders* al omm in de Roomsche Kerk, en voor al door middel van hare *Generaals* binnen *Romen* hebben, sulke gedachten in haar hert moeten opkroppen, sonder vry uyt te derven spreeken; sodanigh hebben zy boven de andere Roomsche Geestelijkheyt haar aansien verheven, en die alle genoechsaam onder het Zim betrokken.

§. 236.

Wy laten, behalven de *mirakelen* omtrent de tijden van *Dominicus* met sijnen kragtigen *Rosekrans* voorgevallen, daar van wy, als geseyt is, enkelijk eenige weynige ten Proef van de meer-rest hebben aangehaalt, ons nu niet verder in; om so vele andere van *latere tijden* en dat by *honderden* t'effens op te soeken; even of de *Gesegende Maget* vergetende de *verheerlijking van de Aanbiddelijke Drie-eenigheyt,* nevens de *heylige Engelen* en de *Geesten der volmaakte Rechtveerdige* in den Hemel, nergens anders om hadd' gedacht, als om haar *eygen Eere* door de geheele Wereldt dagh op dagh met *mirakelen* op de aarde in te voeren. 't Welk immers by geen redelijk mensch, als hy 't sonder voor-oordeel by hem selfs in bedenking neemt, ingangh vinden kan. Neen; wy hebben 'er al lang genoegh mee besigh geweest. Met sulke meer sou men wel een geheel dick Foliant konnen bekladden. Die lust heeft om 'er meer van te weten; kan onder veel andere insien het Boek van *Thomas Wadrightonus mysteriis Rosarii. Antonius van Balingem* in sijn *Kalendarium Romanum. Miracula & beneficia SS. Rosario Virginis Matris Devotis à Deo Optimo Maximo collata Antwerp. apud Theodorum Gallaeum* Anno 1619. *Rosarium Germanicum Conradi Sittardi Colommae, Anno 1603.* En in 't besonder voor sulke die geen latijn verstaan, 't Boek van den Dominicaan *Vincentius Hensberge,* gedrukt tot *Antwerpen* by *Plantijn* in 't Jaar

1610 in 4. in de Nederlandsche Taal, onder den Tijtel van; *Wonderlijke en uitnemende Weldaden en Mirakelen van de Almagtige Godt door de verdiensten van de heylige Rosekrans aan de Glorieuste Moeder en altoos Maget gegeven, t'samen vergadert uit geloofwaardige Schrijvers van Vincentius Hensberge.* En in die Boeken sal men *wonderlijke* en geheel *ongelooflijke* Historytjens wel meer vermelt vinden.

§. 237.

Hoewel ook nu en dan wel eenige in de Roomsche Kerk (doch uyt vreese so niet vry uyt de borst, als se wel wenschten) gevonden zijn, die sulken *Rosekrans* met hare *mirakelen* niet seer hoog geschat, maar als *onnutte beuselingen* verworpen hebben. 't Welk genoegh blijkt uyt *Coppenstein, Lib. 2. Cap. 18.,* daar hy *Alanus* tegens sulke verdedigt. En dan verder *ex oratione Quot-libeticâ de Rosariis Michaëlis ab Insulis,* gedaan binnen Keulen in 't Jaar 1475. Als 'er onder andere voorgeworpen wierdt. *Dat door die Rosekrans andere gebeden wierden veronachtsaamt. Dat 'er veel fantasyen en droomen omtrent plaats grepen,* die men niet kon aannemen. *Dat niet alle die konden leesen, als met andere dingen beswaart zynde. Dat veele openbaringen souden sijn gedaan, die niet konden goed gekeurt worden.* En so voorts. Oock sullen 'er mogelijk in dese dagen noch wel binnen Maastricht en elders zijn, die; hoewel se om der *Monniken,* en der Pauselijke verscheyden *Aflaats-bullen* wil, haar niet opentlijk daar tegens derven verklaren, nochtans haar zegel daar aan niet souden willen hangen.

§. 238.

Evenwel is 'er in de naast voorgaande Eeuwe in 't Landt van Gulick in onse Nabuurschap tot Hinsbergh een Canonijk *Petrus Strijthagen* geweest, die *in Libr. de vitâ Canonicorum soecularium instituendâ Cap. 19.* aldus daar van schreef: *Veele dragen uit gewoonte de Rosekrans* al om mee, *maar met welke aandacht zy deselve ontrollen (evolvant) sal ick tegenwoordigh niet seggen. Die soorte van bidden heeft een kommerlijke Godsvrucht (sollicita pietas) ingevoert, daar van de Ere-*

miten Autheuren waren (hy bedoelt hier mee *Petrus Eremita* den aanstoker van het vervaarlijk *Asiatisch* Oorlogs-vuyr in die schroomelijke *Kruis-vaarten* na 't Joodsche Landt, nu omtrent *ses hondert* Jaren geleden (daar wel Millioenen van Roomsche Christenen elendigh na de slacht-bank door de Roomsche Pausen gesonden zijn) die omtrent 't Jaar 1090. de manier om door middel van *knobbeltjens* aan Godt de Gebeden toe te tellen; dat hy mogelijk by de *Onchristelijke Asiatische* Volkeren gesien hadd', allereerst in 't Christendom gebracht heeft, sonder evenwel eenige juyste beperkingh van so veele *Pater Nosters* of *Ave Maria's* te maken, 't welk een werk is van *Dominicus* versonnen) *en de Dominicanen de voortplanters. Het is te verwonderen* seyt hy verders, *wat kracht sy dese knobbeltjens (globulis istis) niet toeschrijven. Ick prijse de Godtsdienst, Ick verdoeme het bygeloof. Ick eere de Moeder Gods. Ick stelle Godt voor de Moeder. En sy acht haar niet verontwaardigt wegens dit voor-recht; die haar selven veel lager schat als haar Soon. Sy is een Mensch geweest, wel van Godt gepraedestineert; nu in den Hemel groter zijnde in genade. Vry genoech van de oorspronkelijke sonde, die Godt heeft ter werelt gebracht. Geen gelofte nodigh hebbende, (nihil indigens voti) die als Maget heeft ontfangen.* Maar des niet tegenstaande blijft dat *Rosekrans Euangelium* van *Dominicus* als het gereetste middel tot een krachtige bekeeringh van de *Albigensen,* met alle die mirakelen in de Roomsche Kerke op den Throon; als zijnde by het *daaglijks vermeerderen* en toe-neemen van de Verdorventheyt in de Kerk, t' elkens door *Nieuwe Canonizatien* van so veele *gewaande mirakeleuse Heilige,* so in 't leven als na haar doot (als daar zijn *Dominicus, Franciscus,* en bykans ontelbare andere so Vrouwens als Mannen van die tijden af tot op dese dagen) vervolgens bevestigt.

§. 239.

Hoewel het in de Roomsche Kerk verscheyden verminderingen, veranderingen en vermeerderingen van menschen, die met *nieuwe* uytvindingen en mirakelen na de gewoonte van het daaglijks veranderende Pausdom,

voor den dagh quamen, is onderworpen geweest, gelijk openbaar is uyt den Autheur *Praefationis ad Rosarium TVVA,* die 'er *drie Credo's* toevoegt, en het selve dan oock al vermindert op *vijftigh Ave Maria's,* en *vijf Onse Vaders* en *een Credo,* dat noemende *de kleyne Rosekrans.* Deselve Autheur spreeckt daar mee van een *Kroon van Maria,* bestaande in *drie-en-tsestig Ave Maria's,* om dat men meynde dat *Maria 63. Jaren* was oudt geworden, en *ses Onse Vaders* en het *Symbolum* achter aan; welcke volgens het getuygniss van de Jesuijt *Joh. Bourgesius, Lib. 2. de bono Sodalitatis Partheniae &c. Cap. 8. De Religieuse Vaders van S. Franciscus uytgevonden hebben.* De Jesuijt *Canisius heeft dat gebracht op seven thientjens,* dat is, *t'seventigh Ave Maria's,* en *seven Onse Vaders, om dat Baronius stelde dat Maria t'seventigh Jaren was oudt geworden.* De Paters van de *Order van St. Franciscus* hebben oock ingevoert het *Hoedeken van de H. Maagt (Corolla)* bestaande in *12 Engelsche groetenissen* wegens de *Kroon van 12 Sterren* die de Vrouw Openb. 12. op haar hooft hadd'; afgeschetst door de *12 Toon-broden;* de *12 Fonteinen in Helim,* waar van Exod. 15. v. 27: De *12. Gesteentens* in de Borstlap van den Hogen-Priester, de *12 Steenen tot den Altaar* van *Elias,* waar van 1 Reg. 18. van 31, 32. en de *12 Vruchten* van den boom des Levens, daar van Openb. 22. v. 2. het welk dan besloten wort met een *Salve Regina, &c.* alles breeder te lesen in 't aangetrokken Kapittel van *Bourgesius.* Is dat niet wel schriftuurlijk uytgevonden? Maar als se hare *Concordantien* opslaan; so souden se bykans noch *twee hondert twaalf tallen* konnen uytvinden. Waar lopen verydelde hoofden niet al heen? *Ludovicus Bloisius* heeft een *Bloeme-kransjen* van de H. Maget gemaakt van vijf deelen, genoemt *Sertum Beatae Virginis quinque partium;* 't welk van *Franciscus Arias in Rosario* in aan 't licht gegeven, en daar van *Bourgesius* oock gewach maakt. Het welk uyt *vijftigh* verborgentheden bestaat, voor welkers yeder *thientjen* worden opgezeyt *thien Onse Vaders,* en *thien Engelsche groetenissen,* en dit wordt boven de gemeyne

Rosekrans van den Autheur seer hoogh verheven. Ick zwijge van noch andere, dewijl het nastaan my begint te verveelen. Hebbende dese *Paragraaf* enkelijk hier tusschen gestelt, om te doen blijken hoe men daaglijks in 't Pausdom *nieuwe bygelovige* uytvindingen omtrent het toetellen van de Gebedekens aan Godt en de Maget *Maria* opmaakt, en dus met het schikken van de Gebedekens in de Roomsche Kerk te werk gaat, als de verydelde Franssen met hare nieuwe Modens, die dan oock gratelijk van andere opgevolgt worden.

§. 240.

Nu weder ter sake. 't Geene hier voor over het vermeerderen van de *Verdorventheyt* in de Roomsche Kerck na de tijden van *Dominicus* gestelt is, moet geensins opgenomen worden voor *leugen* of *laster.* Daar toe souden wy, niet uyt onse, maar uyt seer veele Roomsche Schrijvers getuygnissen konnen bybrengen, die veele bladeren souden beslaan. Wy willen oock schaamte's halven uyt *Alvares Pelagius* van de Ordre der *Minder-Broeders,* en Bisschop van *Algarbien in de veerthiende Eeuwe,* hier niet uytteekenen 't geene hy in sijn Boek *de planctu Ecclesiae,* in Folio te *Lyons* gedrukt by *Joh. Cleyn,* in 't Jaar 1517. *lib. 2. Art. 2. fol. 83.* over de woorden van de *Klaagliederen* van *Jeremias* kap. 5. v. 13. en *lib. 2. artic. 27. fol. 133, 134.* verhaalt van een naeulijks meer gehoorde verdorventheyt, als doen in de Roomsche Kercke rakende onkuysheyt in zwang gingh; oock niet wat *Franciscus Picus de Mirandula* in sijn *publijke Oratie voor Leo de X. de morum reformatione* te voorschijn bracht, in vergelijking van het Priesterschap van die tijden, met het gedragh van de *Sonen van Eli,* en noch gruwelijker. Oock niet wat *Paulus Jovius Nuceriner Bisschop de vita Leonis lib. 4.* van hem voortbrengt; en verder *Andraeas Alceatus* in sijn Brief aan *Jovius,* op de eerste pagina, van *Leo* schrijft, welke brief voor de *Historien sui temporis van Jovius* te vinden is. Oock niet wat *Accius Sannazarius* van *Alexander de VI in Epigrammat.* en aan *Martinus Caracciolus* van *Caesar Borgia,* en *Guicciardijn,* die hem noemt een *Draak &c.* vermelden. En wijders wat *Mantuanus*

Lib. 4. in Nicol. Tolent. ter neder stelt van *Romen* in 't gemeyn, met dese Versen:

Ad stygios olet usque lares, incestat Olympum,
Nidore & facta est toto execrabilis orbe.

En als hy *lib. 3. de Calamitate suorum temporum,* redenen daar van geeft met versen, die wy schandelijkheyts wegen stilzwijgens voorby gaan. En wat *Petrarcha* in sijn *achtste* Brief *sine titulo* daar van niet al rijmt, 't welk wy om deselve redenen hier niet uyttrekken; Oock hoe geringe straff nochtans volgens de *Roomsche Canones* daar toe gestelt is, kan by deselve *Alv. Pelagius artic. 2. fol. 83.* gesien worden. Ick brenge hier oock niet by die voordeftige groote uytbreydinge die *Claudius Espensaeus* Meester van de Sorbonne van Parijs daar over maakt *lib. 3. de Continentia cap. 4.* En nochtans zijn dit *sodanige sonden,* dat, doen se de overhandt al hadden in de Kerke genomen ten tijde van *Leo de IX.* en dat *Petrus Damiani* deselve aan de Paus hadd' voorgestelt, de Kardinaal *Baronius* op 't Jaar 1049. §. 10. daar aan toepast de staat van de verdorven Wereldt ten tijde van *Noach* Gen. 6. *Dat alle vleesch sijnen wech verdorven hadd';* verder verklarende: *Dat, om die vuyligheden af te wasschen niet alleen genoech scheen te wesen een Sondvloedt, maar dat die gruwelijke schelmstukken (nefanda scelera) vereysten het vuyr van Gomorrha uyt den Hemel, waar door vijf Steden verbrandt zijn.* En dat voorgedachte Portugaalsche Bisschop over sulke sonden in sijn tijden in 't aangetrokken Boek *de Planctu Ecclesiae Lib. 2. cap. 2.* daar over uytroept: *Sodanigh is de geheele Werelt en instonderheyt Italien met de soorten van die sonde overvallen, dat 'er geen geneesmiddel overigh is, noch van Predikatien, noch bykans van tijdelijke vreese; als dat het Solpher-vuyr van den Hemel in Godts toorn, en tot verbeteringh van andere, wederom op die allergrootste booswichten die de tweederley doot seer waardigh zijn, haastelijk nederdale en verteere, gelijck het de Sodomiten verteert en uytgeroeyt heeft.*

§. 241.

Laat dien Dominicaner Monnick; die so ve-

le gruwelen op den 18. December laatstleden tot laste van het voorgewende schandelijk leven van de Albigensen en Waldensen door *Dominicus* en *Pius de V.* te vuyr en te zwaarde vervolgt, uyt de Schriften van sijn Roomsche Leeraars, so hy seyde, op sijn Predikstoel in 't aanhooren van *duysenden* van menschen heeft uytgeschreeuwt (waar van wy hier na in 't vervolgh het tegendeel wel *sonnenklaar* sullen doen blijken) nu eens in de schoone Bibliotheek van sijn Klooster, de so voorname Roomsche Schrijvers, van my aangehaalt, gaan opsoeken; de gruwelen van sijn Kerck, die ick hier eers en schandts-halven niet hebbe willen uytschrijven, daar met so veele nadruckelijke uytbreydingen na lesen, die schandt-vlekken, so hy kan, daar uyt lekken; of my van *laster* en *leugen* overtuygen. Wanneer ick wel versekert ben, dat indien hy noch maar een *graantjen* van schaamte overigh heeft, het hem niet meer lusten sal van *Albigensen* en *Waldensen* (welkers aangewrevene kladden ick in 't vervolgh wel haast ontkladden sal) meer uyt *laster-schriften* van Partijdige menschen te bekladden.

§. 242.

Maar die over groote vuyligheden van de Roomsche Kerck, sonder die uyt te schrijven, hebbende daar gelaten; so vinden wy by ondersoek al verder oock een algemeyn *verderf van de leden in die Kerke* door Roomsche Leeraars niet alleen, maar door de Pausen selve, beschreven en voorgestelt. Siet kortheyts will' tot een proef het geene de voorgedachte *Alvares Pelagius de Planctu Eccles. lib. 2. art. 7. fol. 102.* bybrengt, seggende: *De ordineeringen (ordinationes) in de Kerk gelijk se gemeynlijk met gout gekocht worden, so worden se oock voor gout verkocht, voor gout worden de Sacramenten gekocht en het gout soeken sy.* Al verder *Art. 7. fol. 106. Alle de Prelaten zijn in 't gemeyn Huirlingen, soekende het geene haar aanbelang is, niet die dingen die Christi zijn. Sy zijn in de Kerk niet soekende de winst der zielen; daarom ontvlieden sy hare Gemeyntens, sy hebben geen sorg voor de Schapen, maar sy sorgen voor de Melk en voor 't Vleesch.* En *artic. 9. fol. 109. Voor gelt doen sy*

Miss (pro pecuns celebrant) voor gelt verkopen sy het lichaam Christi; voor gelt wyjen en ordineeren sy; voor gelt deylen sy alle de Sacramenten om. Sy kopen de Sacramenten, sy verkopen de Sacramenten. Maar sy geven geen genade, die sy niet en hebben. Niets wort voor niet gegeven; Niets wort voor niet ontfangen. Verder *artic. 15. fol. 117.* Van de Kardinalen. *Wat sullen wy Heeren Kardinalen tot dese dingen seggen; welke hebt geopende onversadelijke handen om te grijpen, en die noit en segt, het is genoech. Is het niet een sake van de andere Werelt, dat een Gesant van het Gout-Landt weder gekeert is sonder Gout, dat hy gegaan is door het Silver-Landt, en van 't Silver niet en weet?* En eyndelijk van de Paus. *fol. 118. Tot hem hebben weynige toegangh, als die betalen. Niemant kan als een Arme in dese dagen ingaan; hy roept, en hy wort niet gehoort, om dat een arm Man niets heeft, dat hy kan betalen.* En wat diergelijke dingen in die artijkelen meer gevonden werden.

§. 243.

Hoort al verder (terwijl wy onder meer *andere* voorby gaan *Gerson de signis ruinae Eccles.* en *Antoninus Chronic. 3. part. tit. 22.* op 't Jaar 1388) *AEneas Sylvius,* die naderhandt Paus is geweest onder de naam van *Pius de II. Epist. 56. Daar is niets,* seyt hy, *dat het Hof van Romen sonder gelt geeft. De oplegging der handen selve, en de gaven van de H. Geest worden verkocht. En de vergevingh der sonden wordt aan niemant toegebragt, als die met penningen sijn voorsien.* Dus klaagde *Laurentius Valla in Oratione de Denatione Constant. Ick segge het, en roepe 't uyt (want ick vreese geen menschen, my op Godt verlatende) dat niemant by mijn tijdt is geweest een getrouwe uytdeelder; ja den Paus selve brengt krijch en oorlogh onder de Volkeren, die stil en vreedsaam zijn; hy dorst na vreemde rijkdommen, en de sijne slokt hy op. Daar is geen heiligheyt, geen Godtsdienst, noch vreese Godts. En, ick schrikke het te verhalen; het is so verr' gekomen, dat de Goddelose menschen haar selven met het voorbeelt van de Paus in alle hare schelmstukken ontschuldigen.* En dit was voor het *midden* van

de *vijfthiende* Eeuwe. Doch wat getuygt *Platina,* omtrent het *eynde* van de selve? Wanneer hy in 't leven van *Marcellinus* hadd' verhaalt het groot verval van de Kerck aan 't eynde van de *derde* Eeuwe, die oorsaak was van de bloedige Vervolgingen onder *Diocletiaan,* so roept hy uyt: *Maar wat meynen wy dat in onse leeftijt gebeuren sal, in welke onse fauten tot so verr' zijn aangegroeyt, dat se ons naeulijks by Godt plaats van barmhertigheyt overig laten. Men magh niet seggen, hoe groot daar is de gierigheyt der Priesteren, en der geener, die het meeste bestier hebben; hoe groot de wellust die van alle kanten gesocht is; hoe groot de eersucht en de pracht; hoe groot de hovaardye en leuyheyt; hoe groot de onwetenheyt, so van sich selfs, als van de Christen leere; hoe weynigh Godsdienst en die eerder geveinst, als waar; hoe verdorven de seden oock in profane menschen (die men wereltlijke noemt) te vervloeken; Dewijl sy opentlijk en voor 't oogh van een yeder sondigen, even eens of sy daar in haren roem sochten.*

§. 244.

In de *sestiende* Eeuwe wanneer de Reformatie al omme doorbrack stont het met de Roomsche Kerke niet beter. Doen de Keyser, Koningen en Vorsten van Europa van alle kanten klachten over het groot verval aan de Roomsche Pausen inbrachten. So dat oock Paus *Adrianus de VI.* een Uytrechts Man, in 't Jaar 1522. in sijn Brief aan de Duytsche Vorsten schreef: *Wy weten dat in dese heilige Stoel veel vervloekte dingen geweest zijn; het misbruik in Geestelijke zaken; de buyten maat in de bevelen, en alle dingen ten quade verandert. De siekte is van het hooft op de leden, en van de Hoge-Priesteren op andere neder gedaalt.* Waar na hy 'er noch byvoegt: *Dat van 't Roomsche Hof het verderf tot alle die lager waren was overgegaan.*

§. 245.

Gaat men al voort in deselve *sestiende* Eeuwe, so sal men *Tom. 3. Conciliorum* vinden een Oratie van *Cornelius Mussus* Bisschop van *Bitonte,* op den *derden* Sondagh in den Advent. Daar men onder veele andere

klachten oock dese vindt: *Met welke monsters van schandelijkheden, met welk een t'samenvloejing van vuiligheden, met welke pest zijn niet besmet, niet in de heilige Kerke Godts verdorven, en het Volk en de Priester? Van het Heiligdom Godts begint. (Vaders! aan u oordeel geve ick de sake over) Indien 'er nu eenige schaamte, indien 'er eenige kuisheyt, indien 'er eenige hoop van reden van wel te leven overigh is: Indien 'er niet een ongetemde en onbeteugelde onkuisheyt; indien niet een buyten gemeene stoutheyt, indien niet een ongelooflijk schelmstuk. Ach hoe is het gout verduistert!* En een weynigh daar na: *Och of sy niet waren vervallen van Godtsdienst tot ongodsdienstigheyt, van het Gelove tot ongelovigheyt, van Christus tot den Antichrist! Ja van Godt tot Epicurus, of tot Pythagoras; als geheel sonder ziel zijnde, seggende in het Goddeloose herte en met een onkuissche mont, daar is geen Godt. En daar is nu langh geen Harder geweest, die ondersoek deed; Vaders! ick segge, daar is geen geweest die ondersoek deed: Om dat sy alle sochten het hare, en niet een eenige het geene Christi was.* Hoor, dit wierdt van een vermaardt Bisschop uytgeroepen, geklaagt en gepredikt voor het geheele *Concilium van Trenten.* Wie sou op sulke voorstellingen niet hebben derven verwachten, dat deselve van 't Concilium souden zijn ter herten genomen, de seden verbetert, de leere herstelt, en dus voldaan aan de algemeyne klachten van *Europa?* Maar niet minder als dat. Alles heeft vervolgens in de Roomsche Kercke sijnen ouden gang gegaan.

§. 246.

Lees daar van *Claudius Espensaeus* Meester van de Sorbonne te Parijs, in sijn verklaringen over 't eerste Kapittel van de *Brief aan Titus;* daar hy seydt: *Het Concilie van Trenten beloofde verbetering; doch na soo veele Jaaren wordt noch niets met allen verbetert; maar alle hoope van verbeeteringh is wech-genomen; dewijl se de Stadt door 't verloop van so veele honderden Jaren geheel mismaakt aan ons op de allerleelijkste wijse hebben nagelaten. Waar is onder den Hemel grooter vry-*

heyt van alle sonden, getier, onreynigheyt, om niet te seggen dulligheyt en onbeschaamtheyt? (den Autheur bedoelt Romen) *sodanigh en so groot, dat het niemant geloven soude, dan die het heeft gesien, en niemant lochenen, als die het niet en heeft gesien. Ick sal daar laten de klachten van alle tijden van de Eeuwe van Hieronymus af. Van wien quam doch dit Versjen?*

Vivere qui sancte cupitis discedite Româ,
Omnia cum liceant, non licet esse pium.

(Dat is in onse taal: *Gy die begeerte hebt om heyligh te leven, gaat uyt van Romen; dewijl men daar geen vryheyt heeft om Godtsaligh te zijn, daar anders alles is geoorloft) was het niet een Godtsgeleerde* (vraagt *Espensaeus*) *een Munnick, ja een Italiaan? En dese Man, daar hy niet minder is als een Lutheraan, heeft het selve oock met andere woorden derven vervatten; seggende het huys van St. Pieter vervalt door weelde.* Een verklaring van *Espensaeus* die te opmerkelijker is; om dat hy het verval van de Roomsche Kerke, t'elkens voortgaande van quaat tot erger, begint van de tijden van *Hieronymus* af, tot verr' over de tijt van 't *Trentische Concilium,* behelsende een reeks van omtrent *twaalf hondert* Jaren.

§. 247.

Wat middel was 'er nu doch gereeder voor handen, om so een verdorven Kerk met hare dwalingen by 't Volk te doen stant houden, en om der selven besluyten sonder vryheyt van ondersoek in een blinde gehoorsaamheyt te doen opvolgen? O geen beter en meer verblindende, als het opentlijk uytroepen, en so plechtelijk Canonizeeren van so veele Heylige van *Dominicus* en *Franciscus* tijden, door die achter-een-volgende Eeuwen, tot op de dagen die wy heden beleven. *Canonizatien* seggen wy, dewelke rusten op de *heiligheyt* des Levens, na de Roomsche wijse van sulcke, die *Gecanonizeert* zijn. Waar door men meynt dat alle de vuyle kladden van de Kerke genoegh konnen gesuyvert worden, sonder dat se daarom eenigsins de naam van de *Heilige Kerk* behoeft te verliesen. Gelijk dan de Jesuijt *Costerus* in sijn *Enchirid. cap. 2. de Ecclesia* dit ront uyt vast stelt, als hy seyt

Dat de Kerk de naam van Heiligh niet verliest, so langh als 'er maar een is, die de Godtsaligheyt van herten betrachtende, de heiligheyt bewaart, welke in de tijt van 's Heeren lijden in de heiligste Maget alleen levendigh is gebleven. Want een boom wort geseyt te leven, so langh als hy eenigh leven heeft; hoewel 'er veele dorre takken aan zijn. Derhalven by provisie redens genoech voor Romen, om ter versegeling van de *heiligheyt* van haar verdorven Kerck, veele leeden daar van feestelijk als Heylige in de Religieuse dienst ter eerbewijsing aan 't Volck, vervolgens voor te stellen. Hoewel anders dat *praatjen,* van dat de *Heiligheyt* in de tijt van het lijden van Christus alleen in *Maria* sou levendigh gebleven zijn, van de Kardinaal *Bellarminus* voorgenomen, en *lib. 2. de Eccles. Milit.* door 't geheele 17. Kapittel wordt wedersproken.

§. 248.

Maar die uytterlijcke blijcken van zedelijke deugden, en een precijs leven na opgenomene of voorgeschrevene regelen, konnen niemant ontwijffelijk als een Heylige doen aan-nemen, dewijl anders ook van de kant der Gereformeerde en andere, oock al Sancten souden voortgebracht konnen worden, gelijk de Jesuijt *Costerus* in 't bygebrachte Boeck en Kapittel erkent: *Dat we somtijds goede sedelijke werken voortbrengen, dat we aalmoezen schenken, Gasthuysen oprigten, matelijk leven, en van schelden en Eedt-sweeren ons onthouden;* verder seggende: *Dat die soorte van deugden oock in verscheyden Heydensche Wijsgeeren worden gevonden, en dat die uitterlijke plichtplegingen na 's menschen Ziels staat (ex mente hominis) so wel tot fouten als tot sonden konnen gebracht worden. Dat 'er derhalven andere teekenen van heyligheyt moeten gesocht worden.* Recht wel, so als wy het werk in onse voorgaande uytbreydingen oock al hebben opgevat. Edoch die teekenen van *ware heyligheyt* zijn aan Godt (die alleen herten en nieren doorgront) af-sonderlijk van alle Schepselen bekent, en daarom is geen mensch in staat om daar van onfeylbaarlijk te oordeelen. Daarom hebben de Roomsgesinde hare Heylige met so *veele mirakelen voor en na de doot,*

als *St. Jacobs* Pelgrims met hare Schulpen moeten omhangen (die in 't voorgaande sodanigh van ons zijn ontmaskert; dat se ten naasten by haar Credijt wel wat sullen hebben verlooren) om dus een blindt en onwetend Volk om den tuyn te leyden, aan sulke *gewaande mirakeleuse Heyligen* geloof te doen geven; daar mee het doorstralend licht van 't Euangelium voor haar te verduysteren, en haar buyten ondersoek der Leere na Gods beschreven woort, als Lijf-eygene Slaven onder een blinde gehoorsaamheyt, aan voorgeschrevene Kerkelijke regelen besloten te houden: Gelijk voorheen oock al van ons is aangemerkt. Dus siet men Sonnen-klaar de redenen van so veele in voorgaande Eeuwen, en oock noch in dese Tijden t'elken *nieuwe Canonizatien* van Heylige, als een van de voornaamste Pijlaren om een bouwvallig Huys te onderschooren.

§. 249.

Immers luystert een mensch uyt een aangeboren nieuwsgierigheyt nergens gratiger na als na wat wonders en seltsaams, insonderheyt grijpt dit plaats omtrent een Volk dat in 't stuck van Godsdienst gantsch onwetend is; zijnde over sulks met de *nieuwe Heylige* het gelegen in 't Pausdom, als *Bellarmijn* eens seyde over het invoeren van de *Nieuwe Orders* in de Kerk, *Lib. 2. de Momachis Cap 3. Dewijl ieder Order in het begin kokend heet is, en veel menschen tot de Godtsvrucht opwekt, en daar na van die hitte wat verkoelt; dat Godt door somtijds nieuwe Orders te verwecken, als geduurig die hitte, nu door dese, nu door die wil bewaren.* Even so wordt het *bygelove* en *verdere dwaling* t'elkens meerder geconfijt en smakelijk, ja als onwederspreekelijk gemaakt door een nieuwe drift, welke verwekt wordt door 't Canonizeeren van de Heylige; het so breet uytmeten van haar heyligh levens gedragh, en het uytgalmen van so groote wonderdaden, die de Monniken van de Predikstoelen aan een lichtgelovigh volk; 't welk het ook gaern so hoort, als dan, in prenten. Waar by niet weynigh mede konnen als van aangelegentheyt in opmerking genomen worden, so veele voordeelen als hier

door so verscheyde Monnike Orders in 't Roomsche Christendom komen te genieten, als daar zijn het opbouwen van *nieuwe Kerken;* gelijk by exempel na 't Canonizeeren van *Carolus Borromaeus* drie *nieuwe Kerken* hem binnen Romen toegewyedt zijn; en na 't Canonizeeren van *Ignatius Loyola* de Kardinaal *Ludovisius tweemaal hondert duysent* Philippen ten opbouw van de Jesuijte Kerck geschonken heeft; en het Jaarlijks vieren van de Feestdagen, van die Heylige aan de respective Kloosters merkelijke voordeelen toebrengt, dewijl het Volk, om aan den *vollen Aflaat* deel te verkrijgen, daar met geen ledige handen ten offer komt; oock dat 'er de Monniken ten minsten mee een *smeuligen* en *smakelijken dagh* van genieten. *Somma;* de t'elkens *nieuwe Canonizatien* zijn voor de Roomsche Geestelijkheyd, om alle en diergelijke nuttigheden en voordeelen meer, niet te verwerpen.

§. 250.

Hoewel ick mede niet wil ontveynsen, dat 'er oock wel Mannen zijn geweest in de Roomsche Kerke, en oock noch wel of schoon bedektelijk zijn sullen, die in dat *t'elkens Canonizeeren* van *nieuwe* Heylige geen groote sin gehadt; ja het selve aangemerkt hebben als een groot verval van de Kerke, daar tegens men behoorde te voorsien; gelijk *Bodinus Methodi historiae lib. 4.* verhaalt. Dat, als de Kardinaal *Bessario* hadd' gesien; *dat door sekere onnutte vergodinge (Apotheosis) seer vele onder de Heylige wierden gestelt, welkers leven hy hadd' afgekeurt, hy geseyt heeft: dat hy seer twijffelde, of die dingen al waarheyt waren die van d' Oude waren voortgebracht.* Dus heeft *Cassander* in sijn *Consultatien* aan de Keysers *Ferdinandus* en *Maximilianus Artic. 1.* onder de misbruyken van de Leere en Practijk in den dienst der Heyligen opgetelt; *Dat de Oude en beproefde Heylige bykans veronachtsaamt zynde, het gemeyne volk de nieuwe en onbekende vlijtiger diende, van welkers heyligheyt men duysterder bewijs hadd', en sommige alleen door openbaringen waren bekent geworden.* Waar mede hy als *Professor tot Keulen* buyten twijffel de *elf duysent Ursu-*

lijnsche Maagden bedoelt heeft. En eyndelijk is daar toe seer merkwaardig de ronde verklaring van *Petrus de Alliaco* Kardinaal van Kamerijk in sijn Boek *de Reformatione Eccles.,* als hy seyt: *Men moest voorsien, dat in de Goddelijke dienst, niet so seer een lastige uitbreyding als een devote en opregte kortheyt wierdt behouden; dat in de Kerken niet soo groote verscheydentheyt van Beelden en Schilderyen wierd vermenigvuldigt; dat niet so vele nieuwe Feest-dagen wierden geviert, dat niet so vele nieuwe Kerken wierden gebouwt; dat, NV. niet so veel nieuwe Heylige wierden gecanonizeert.* Maar hoe vele zijn 'er na de leeftijt van dese Man, niet tegenstaande dese heusche vermaninge van een Kardinaal door de Roomsche Pausen niet wel ter aanbiddinge aan het Volk voorgestelt? Gelijk dan onder deselve nu eyndelijk Paus *Pius de V.* juyst *hondert en veertigh* Jaren na sijn doot mede zijn beurt gekregen heeft; dewijl Paus *Clemens de XI.* op den 22 Mey 1712. hem so plechtelijk uyt den rangh van de *Gebeatificeerde,* daar in hy in 't Jaar 1672, nu *veertigh* Jaren geleden en effen *hondert* na sijn doot, gebracht was; hoger in den Hemel opgevoert, so statelijk onder de *Gecanonizeerde* geplaatst, en een *Jaarlijkse Feestdagh* t'sijner eeren, alomm by de *PP. Dominicanen* door de geheele Roomsche Christenheyt, onder toesegginge van so wel gegronde *volle Aflaten,* te vyeren, aanbevolen heeft. Gelijk dan de *PP. Dominicanen* nu in de maandt *November* laatstleden, onder so schoone toe-takelingen van haar Kerk; (daar in den Hemel met de *af-beeldingh van Godt de Vader* wel uytgedoscht, door so veel kleyne kaarsjens, die brandende ront om dat Beeldt de glantz van 't Hemel-licht te kennen gaven, op een *Afgodische Heydensche* wijse vertoont wierdt) geduurende, soo ick het wel hebb', de tijdt van *acht dagen,* desen *nieuwen Heyligh* voor hare Ordre en tot haar sonderling *voordeel* in dese Stadt ingewijdt hebben. Dit niet alleen; maar die dien *vollen Aflaat* alomm' aan de Kerken hebben doen aanplakken; die verder door uytgegevene kleyne Boekjens, met alle omstandigheden den Aflaat, oock tot *uit-*

roejinge van de Ketteryen hebben kondt gedaan; onder een doen uytveylen van noch een *ander Boekjen;* 't welk het *leven* en de *mirakelen* so *voor* als *na* de doot van dien Heylig beschrijft. En dat alles op so een *uytgelaten* wijse, dat onse Gereformeerde, oock genodigt om sulk een Tempel çieraat te sien, haar met genoegh over dat *Monnike-werk* konden verwonderen; en veele zwacke naeulijx wisten, wat se van sulk een zeltsame sake verder souden of vast stellen of daar laten.

§. 251.

Laat het uw dan niet verdrieten Christenen! en houdt het my ten goede; dat Ick u hier by wege van een *Mantissa* of toemate nader gae ontdecken het Leven en Bedrijf van desen nu op nieuws Gecanonizeerden Roomschen Sanct, en te gelijk eenige aanmerkingen make over des selfs gewaande *heyligheyt* en *mirakelen.* Waar in evenwel op die wijse sal te werk gaan, dat wat sijn *leven en handel en wandel* betreft, ick sulks sal opmaken niet uyt onse *Schryvers,* die men aantstonts voor *grote Leugenaars* sou uytkrijten; maar uyt de *voornaamste* van de Roomsche selve, en my aldus van *leugen* en *laster* sal pogen vry en onbezoetelt te houden.

§. 252.

Pius dan voor sijn verheffinge genoemt *Michaël Gisler* van geringe Ouders, die met hare handen de kost moesten winnen, te *Boscho* in 't Milanees oorspronkelijk ('t welk evenwel aan hem niet ten *nadeel,* maar veel eer tot *roem* mocht toegerekent worden, dewijl in de Wereld den Adeldom en het aansien in so vele dappere en wakkere Mannen wel eerst begint, daar se in andere als een *goude bagge in Verkens snuyten* door haar Beestelijk gedragh eyndight; indien anders het bestier van sijn leven na 't Voorschrift van 't Euangelium was gericht geweest) is volgens 't getuygniss van den Roomschen Franschen seer al omm' Vermaarden Historye-Schrijver *Thuanus* in 't 37. Boek van sijn Historyen tot Parijs gedrukt in 't Jaar 1606. Pag. 284, 285.; in 't 14. Jaar van sijn Ouderdom, *wegens de sobere staat van sijn Ouders aangelokt tot de Ordre van Dominicus, en heeft onder de sijne door de Inbeeldinge (opinione) van onthouding en strenge*

sedelijkheyt so veel vermocht, dat hy met het vermeerderen van de Jaren is geroepen tot het bekleeden van de voornaamste Bedieningen, en eyndelijk te Como in 't Hertogdom van Milanen over de Inquisitie gestelt zynde, wegens de hatelijkheyt van sijn Rechtpleginge, seer grote twisten geoeffent heeft met de Broeders van 't Collegie van die Stadt, die haar verdedigden onder het gesagh van Ferdinandus Gonzaga President van het Over-Alpisch Vrankrijk. (insubrum) Als nu hier door het gerucht van hem verspreydt was; so wierdt hy gesonden na Bergomo, een Stadt onder het gebied van Venetien; alwaar hy tegens Georgius Medolacus selve, die te vooren over de Inquisitie gestelt was, de Inquisitie te werk gestelt; en, op dat 'er niets aan de grootste vryheyt van iets te ondernemen, sou ontbreeken, Victor Superantius Bisschop van die Stadt in recht betrokken heeft (postulavit) Maar Nicolaus Pontius Gouverneur van die Stadt, die naderhant Velt-Heer van Venetien verklaart is, heeft die geweldige Rechtspleginge uit naam van den Raadt verydelt, niet sonder versmading, hebbende bevolen, dat dien mensch de Stadt sou ruymen.

§. 253.

Hier uyt kan men voor-af sien het onversettelijk naturell van *Michaël Gisler,* om sonder de minste bescheydentheyt het zy omtrent kleyne, het zy omtrent Groote te voldoen aan de Regels van sijn Order, en om na sijn stijfhoofdigheyt uyt te voeren, en omtrent andere als een geheel Meesterlijken Baas, in die bysondere Provincien werkstelligh te maken de Wetten van een *nieuws Ingevoerde* en by alle redelijke menschen *seer gehaatte Inquisitie;* Welk van *Paulus de III.* op het sterk aanraden van *Johannes Petrus Caraffa* (naderhant Paus onder de naam van *Paulus de IV.*) als hy hem tot Kardinaal verheven hadd', in de Kerk was vastgestelt; so als *Thuanus* getuygt in 't *15. Boek* van sijn Historyen op 't Jaar 1555. Een *Inquisitie* segge ick, welke yeder een tot verschrikkinge was: Eensdeels gelijk *Thuanus* in sijn *darde Boek* op 't Jaar 1547. deselve beschrijft, om dat se *aanliep tegens de natuurlijke billikheyt en tegens alle wettige*

Ordre, en andersdeels, *wegens de vervaarlijkheyt van de tormenten, door welke gemeynlijk tegens de waarheyt alles, wat die gedelegeerde Rechters in de sin quam, van de elendige en onnosele schuldige (innocentibus reis) op dat se haar van de pijniging souden los maken, door 't geweldt wierd afgeperst. Waar door het gebeurde, dat men seyde deselve uitgevonden te zyn, niet so seer om de Godtsvrucht te bewaren; waar in door een andere wegh uit de Oude Disciplijn van de Kerk genoegh voorsien was; als wel, om met een omkeering van de Goederen of 't wel zyn van alle voor vrye Hoofden het gevayr toe te bereyden.* Waar door *Michaël Gisler* sigh dan oock so seer gehaat maakte, dat hy nergens langh kon huyshouden, maar hier en daar verplaatst zijnde, eyndelijk uyt *Bergomo* door Ordre van den Raadt van Venetien, niet sonder versmading of wierd wegh-gejaagt, of om grooter gevayr te vermijden, daar uyt des nachts moest ontvluchten. 't Welk dan dat tochtjen sal zijn geweest waar van het Boekjen, *sijn Leven en Mirakelen* beschrijvende, op pag. 28. vermeldt, als 'er staat: Dat hy Paus geworden zijnde te Romen eens aansprak dien Boer, *in wiens hutte hy sestien jaren geleden was geherbergt, als hy om de Verschillen met Superantius Bisschop van Bergomo, by nacht door onbekende wegen ontlopen moest.* Dus was dan sijn Levens-manier, wanneer hy in particuliere Provincien en Steden de so seer hatelijke bediening van *Inquisiteur* so scherp en wreedt uytvoerde.

§. 254.

Maar als nu *Johannes Petrus Caraffa* in het Jaar 1555. na de doot van *Marcellus de II.* tot Paus gekosen was, en uyt genegentheyt tot *Paulus de III.,* dien hy so seer de *Inquisitie* hadd' aangeraden, de Naam van *Paulus de IV.* aangenomen hadd', so heeft dese *Paulus de IV.* aan die *Inquisitie* geduurende sijn Leven, sigh selfs met de uyterste strafheyt overgegeven, oock so dat hy (so *Thuanus* betuygt in 't 23. Boek van sijn Historyen op 't Jaar 1559. *deselve* op sijn doot-bedd' aan de Kardinalen seer sterk liet aanbevolen, deselve noemende;) *Het Allerheyligst Officie van de Inquisitie, op welke alleen*

hy versekerde, dat het Gesagh van de H. Stoel was gegrondtvest. Maar dewijl *Paulus de IV.* die Gerichts-Sitting niet anders binnen Romen alleen kon waarneemen, en dat 'er een Man vereyscht wierd, die door herwaarts en derwaarts buyten Romen te reysen, dat werk elders kon doorsetten en strengelijk doen uytvoeren so heeft hy geen bequamer daar toe weten uyt te vinden als dese *Michaël Gisler,* die reets door sijn wreede en onversettelijk humeur in het bedienen van het *Inquisiteurs* Ampt, in bysondere Steden en Provincien, by *Paulus de IV.* doen hy noch Kardinaal was, sigh bemint gemaakt, en door de twisten, die hier over waren ontstaan een groote Naam verkregen hadd. Dese maakt hem dan tot *Kardinaal Alexandrijn,* en daar op verder om redenen voorgemelt (het welk noyt meer *voor heen,* en oock nimmermeer *daar na* is gebeurt) tot *Opperste en eenige Inquisiteur.* Lees daar van *Thuanus* in 't 22. Boek van sijn Historien op 't Jaar 1559. daar hy aldus schrijft: *Paulus de IV. als hy vry was van de bekommernissen van den Oorlogh, heeft sich geheel verslaaft aan het ampt van de Inquisitie, het welk hy het alderheiligst noemde, en dat hy oock tegens alle seer straffelijk heeft uytgevoert. Hy heeft oock verkooren Michaël Gisler Alexandrijn, die onlangs van hem in 't Collegie van de Kardinalen was geplaatst, een Man van de hoogste wreedtheyt en strafheyt der seden (summa austeritate & morum asperitate virum) dat die het oppergebiedt daar over hebben sou; en hy heeft gewilt dat voor dese Rechtbanck, niet alleen de sonden van Ketterye souden verhandelt worden, maar oock andere sonden, welke plachten gevonnist te worden door de uytspraken van andere Rechters.* Voegt hier toe 't gene deselve *Thuanus* op 't Jaar 1566. *pag. 285.* seyt: *Michaël Gisler hebbende door dese en andere twisten* (hy siet op de twisten te *Como* en *Bergomo* te vooren vermelt) *over het oeffenen van die Rechts-pleging gesocht de naam van strafheyt, heeft by Paulus de IV. verdient, dat hy in 't Jaar 1557. van hem in het Collegie der Kardinalen is gebracht, en terwijl hy en drie andere Kardi-*

nalen te vooren tot hooghste Inquisiteurs gestelt waren, en het aan voorsichtiger Mannen gevaarlijk toe-scheen die hoogste macht aan een toe te vertrouwen, so heeft hy die nieuwe Kardinaal alleen verheven, om dit Ampt te bedienen, verklarende, dat die macht, welk tegens alle behoorde onoverwonnen te zijn, door het getal verswakt wierd; dewijl hy door ervarentheyt hadd' geleert, dat het geene andere straf en wreedelijk (graviter ac severe) hadden beslooten, andere sulks onder voorwendsel van menschelijkheyt versachtende gemeinlijk verdorven. Siet daar dan *Michaël Gisler* als een so langh wel beproefden en stijfkoppigen Wreedaart als boven alle andere op 't hoogste bequaam om die *bloedige manier van Rechts-pleging,* onbarmhertelijk uyt te-voeren, van *Paulus de IV. verheven* tot opperste *Inquisiteur.* Van *Paulus de IV.* segge ick, die wreede Tyran; onder wiens *Inquisitie* meer duysenden van onschuldige menschen door *vuur, galg* en *radt* al omm' in de Christen Wereldt wreedelijk sijn gemartelt geworden, als oyt in eenige van de Heydensche vervolgingen; als men in de Historien vindt aangeteekent. Waar door die *Paus,* en de *Dominicaner* Monniken, daar van *Michaël Gisler* het Hooft was, sodanigh sich binnen Romen hadde gehaat gemaakt; dat (gelijk de Roomsche *Onuphrius* in sijn beschrijving van het leven der Pausen verhaalt) wanneer het gerucht door Romen verspreydt wierdt, dat de Paus doot was, het Volk is t'samen gerot; de gevankeniss van de *Inquisitie* heeft opgebroken, de gevangene daar uyt verlost, en dien Kerker als een *Moortkuil* in den brandt gestoken; ja dat se het vyer al hadden gebracht in 't Klooster van de *Dominicanen;* doch door smeeken en bidden haar van een verder vervolg hebben laten afleyden. Dat het Volk verder na 't *Capitolium* is geloopen, en van daar het Marmore Beeldt van den Paus om verr' gerukt, en 't Hooft en Handen afgekapt hebbende, langs de straat sleepten, en vervolgens in den Tyber wierpen. In so verr', dat men het doode Lichaam van de Paus ter naeuwer noot sonder gewoone plechtelijkheyt kon in een slecht gemetselt

Graf krijgen, daar het lange tijdt, sou het van daar niet uytgehaalt en geschonden worden, van Soldaten heeft moeten bewaart blijven.

§. 255.

Merk hier nevens aan wat *Thuanus* daar van aanteekent in 't 23. Boek van sijn Historien op het Jaar 1559. *pag. 645. Van het rasende Volk,* staat 'er, *het welk als uytsinnigh (lymphatâ mente) door de Stadt liep, is den nieuwen Kerker van de Inquisitie in den brandt gestoken, na dat 'er de gevangene waren uytgelaten; en naeulijks heeft het Volk konnnen bedwongen worden, dat se het vuur niet staken in het Huis der Dominicanen tot Minerva (in aedem Dominicanorum ad Minervam) uyt haat van de Inquisitie; over welkers uitvoering sy van den Paus gestelt waren. En noch is den haat daar mee niet versadigt geweest. Want aanstonts door 't aanhitzen van sommige; sijnde van het sinneloose Volk een storm gedaan op 't Capitolium; so is het Hooft en de Rechterhandt van dat beeldt, het welk van Parisch Marmer (marmore Pario) door de handt van een Edele Konstenaar van S. P. Q. R. met groote kosten voor hem in 't Paleis was opgerecht, afgehouwen, en geheele drie dagen lang met de hoogste bespotting door de straten van de Stadt gesleept: 't Welk eyndelijk, als die publijke rasernye wat verflaeuwt was, door barmhertigheyt van eenige goede Lieden in den Tiber is geworpen, op dat de oogen der menschen niet langer souden gewennen aan so een schandelijk schouwspel. En datelijk heeft men met een afgekondigt Placaat uyt naam van 't Roomsche Volk, door een onsekere Autheur bevolen; dat de Wapenen van de Familiae der Caraffa's uyt de Stadt souden worden wechgenomen, onder bedreyging van de straff over gequetste Majesteit voor sulke, die 't niet souden gehoorsamen. Nergens is 'er in de grootste vryheit meerder wackerheit in het gehoorsamen geweest, en naeulijks is 'er eenigh Wapen van de Caraffa's op dien dagh in de Stadt overgebleven. Ondertusschen is het doot lichaam op de schouderen van de Celle-Broers of die van 't Collegie van St. Pieter (Collegis B. Petri succollantibus) met slechte Pompe in de Vaticaansche Kerck gebracht;*

buyten gewoonte, uyt vreese van 't Volk door Krijgslieden eenige tijdt bewaart; en eindelijk in een Graf van gebacken Steen voor een tijdt neergeleyt. Dus verr' *Tuanus.* Nu kan men wel haast gissen, in welcke achtingh *Michaël Gisler* des selfs *Primo Visier Opperste Inquisiteur* en *Creatuur* in die tijden by het Roomsche Volck niet moet geweest zijn?

§. 256.

Evenwel heeft *Michaël Gisler* volgens sijn aangeborene onbescheydene wreedtheyt, noch al volhardt in het doen ombrengen op de *onmenschelijkste* wijse van sulcke die men Ketteren noemde. Getuyge hier van is sijn wreede onderneeming tegens de *Waldensen in Calabrien.* Dese zijnde omtrent *drie hondert* Jaren voor de tijden van *Gisler,* door den Heer van *Calabrien* aangesocht, om uyt de Valeyen van Piedmont, (daar in se seer vermeenigvuldigt en bykans elkander in de wegh waren) te komen bevolken het Landt van *Calabrien,* 't welck tegens 't Oosten het uytterste van Italien beslaat; hebben na goedt ondersoeck over de vruchtbaarheyt en voortreffelijkheyt van het Landt aangaande die bevolking met de Heeren van 't Landt goede Contracten gemaakt, en Voorwaarden bedongen; dat sy onder het bestier van haar *ëygen* Overigheyt, sonder van *vreemde* gemoeyt te worden (mits betalende een Jaarlijks inkomen van de Landen, die men haar soude aanwijsen) *Gehuchten* en *Gemeynschappen* souden oprichten, en het Landt aldaar bebouwen: Contracten en Voorwaarden; die daar na oock van *Ferdinandus van Arragon* Konink van Napels bevestight zijn. In welk Landt sy dan oock sodanigh sijn aangegroeyt, dat se metter tijt niet alleen seer *voorname Dorpen* hebben beslagen; maar dat de *Marquis de Spinello* haar oock in sijne Landen onder bedingh van veele Voorrechten toeliet te bouwen de Stadt *Guardia,* na by *de Middelantsche Zee,* die vervolgens een rijke en vermaarde Stadt is geworden.

§. 257.

En wanneer de *Waldensen* in Provence omtrent het Jaar 1400. als de Pausen in een grote scheuring van haar Kerk haren stoel gevestigt hadden te *A-*

vignon, vervolgt wierden; so keerden veele uyt *Provence* weder na *Piedmont,* en andere begaven haar na hare Broederen in 't *Ooster gedeelte* van Italien, en bouwden met goedtvinden van de Hoge Overigheyt omtrent *Napels vijf besloten* Stedekens, als *Monhone, Montavato, Faito, La Cella,* en *La Motta.* Volkeren, die dagelijks in getal sodanigh toenamen, of oock door 't voorplanten van hare Leerstukken so veele andere aanwonnen, dat se haar verder uytgebreydt hebben, tot andere gedeeltens van 't Koninkrijk van *Napels* en tot in *Sicilien* toe. Ja door *geheel Italien,* so dat 'er naeulijks een voorname Stadt in Italien gevonden wierdt (als *Venetien, Genua, Florencen,* en oock *Romen* selve) of men vondt daar *Waldensen.* Edoch waren sy in die Steden meer bedektelijk, in een heymelijke oeffeningh van haar Godtsdienst; daar se in *Calabrien* en *Apulien* omtrent *Napels,* geheele Gemeyntens hadden, onder het opsicht van hare *Barbes* (dus wierden hare Leeraren genoemt) dat is in onse tale *Ooms;* gelijk de Monniken in 't gemeyn onder de naam van *Paters* bekent zijn. Hoedanige verscheydene Gemeyntens in die genoemde Steden dan besocht en bedient wierden door t'elkens Afgesondene van de *Synodens* uyt de *Piedmontoysche* Valeyen; die van Stadt tot Stadt reysden, en de Gelovige vermaanden, onderwesen en vertroosteden. Zijnde ordinairis in het afsenden twee en twee begrepen; Een van de *Ervarensten* in de kennis der *Personen, plaatsen* en *wegen,* en *een* van de *Nieuwelingen,* om dus door het heen en weer te reysen ervarentheyt en kennis van saken te erlangen.

§. 258.

Tot *Venetien* ontfing de Predikant *AEgidius,* by sijn besoeck omtrent het Jaar 1550. de versekering; dat het aantal van de Gelovige mocht worden gerekent op *ses duysent.* Tot *Genua* hadden sy veele Discipelen en een Huys met Penningen en andere nootsakelijkheden voorsien, tot verpleging van de reysende *Barbes* door Italien. Even so was het gelegen met *Florencen;* alwaar de Monniken, hoewel sy deselve niet onderscheydentlijck konden ontdecken, nochtans wel versekert waren, dat 'er

veele in die Stadt gevonden wierden, wanneer sy van hare Predikstoelen seer heftigh tegens deselve donderden; gelijk de Predikant *AEgidius* en sijn Medgesel daar binnen eens een Monnick op den Predikstoel hoorden uytroepen: *O Florence! wie sal willen seggen Florence, bloeme van Italien? En ghy hebt geweest ter tijt toe, dat dese Outremontains,* (dat is Overbergsche, dus wierden se gemeynlijk te *Florencen, Napels* en in *Calabrien* genoemt, wegens het tusschen leggend *Appennijnsch Gebergte,* tusschen die Steden en Landen, en tusschen de Valeyen, daar van sy oorspronkelijk waren) *u wijs gemaakt hebben; dat den mensche gerechtveerdight wordt door het gelove, en niet door de werken, 't welk sy gelogen hebben. &c.*

§. 259.

In die staat bleven de Gemeyntens in *Kalabrien* tot op het Jaar 1556. Wanneer by het doorsetten van de Reformatie in *Duytslandt, Vrankrijk, Switzerlandt* en elders, en het openbaar vereenigen van de Gemeyntens in de Valeyen van *Piedmont,* met de Kerken van *Switzerlandt* en *Geneve,* en het involgen van der selver opentlijk Kerk-bestier, sy oordeelden, dat se sonder eenige veynsing het voorbeeldt van de Gemeyntens in de Valeyen, daar van sy voortgesproten waren, behoorden op te volgen; hoewel 'er oock al onder haar gevonden wierden, welke meynden, dat men om der quade Nabuyren will, de oeffening van haar Godtsdienst in haar ordinayr Kerk-bestier moest blijven houden; en dus al eenige dingen tegens haar sin ontveynsen, sonder door sulk een opentlijke aanneeming van het Kerk-bestier van hare Broederen in de Valeyen, en verdere vereenigingh met deselve te seer in 't oogh te lopen, en hare Heeren die anders haar goetgunstigh waren, en tot noch toe wegens haren deugdelijken handel en wandel, als getrouwe Onderdanen, tegens alle aanklachten verontschuldigt hadden, buyten staat te stellen van haar langer te konnen beschermen; dewijl de *Calvinisten* en *Lutheranen* (gelijk de Belijders van de Waarheydt in *Switzerlandt* en *Vrankrijk* van de Roomsgesinde genoemt wierden) doch

al omm' als openbare Ketters uytgekreten, en tot een voorwerp van de bloedigste Vervolgingen gestelt wierden. En dus meynde *AEgidius,* die haar staat en hare vyandige nabuyren van over lang seer wel kende, dat haren yver wel *prijsselijk,* maar evenwel niet seer *tijdigh* was. Gelijk dat breeder te leesen is, in de *Kerkelijke Historie der Waldensen kapitt. 3.* in 't Fransch beschreven door *Petrus Gillis,* Predikant van *La Tour* in de Valeyen van *Piedmont.*

§. 260.

Evenwel, dewijl sy een goede saak verdedigden, so meynden sy in 't gemeyn, dat se in een vertrouwen op Godt met het werk moesten voortgaan: in hope dat hare Heeren die haar t'aller tijd seer genegen waren geweest, oock daarom hare hulpe en bescherming haar niet ontseggen souden. Gelijk dan eene *Marcus Useegli,* in de wandel genoemt *Le Marquet,* een Man vol van yver en Godtsaligheyt, is heen gereyst na *Geneve,* en van de Italiaansche Kerk aldaar heeft versocht een Leeraar van *Kloekmoedigheyt* en *Voorsichtigheyt,* om nevens de Predikant *Negrim,* die se reeds in *Kalabrien* hadden, dat werk te onderneemen. Op hoedanigh versoek hem dan is toegevoegt *Johannes Louys Paschal de Cuni in Piedmont,* een Persoon die buyten gemeyn begaaft was. Met welke als *Marcus Useegli* was aangekomen in *Kalabrien,* so heeft aanstonts het gerucht daar van sich al om verspreydt, en den *Marquis Salvator Spinelli,* die Opperheer was van 't Landt, daar in de voornaamste Waldensche Gemeyntens waren, aangeset, om eenige van der selver Hoofden by hem te ontbieden, welke verselt zijnde van de Predikant *Paschal,* op hoope, dat die als een *Geleert, Welsprekent, Kloekmoedigh* en *Beleeft* Man, met goede redenen over sijn aankomste aan de *Marquis* (die altoos haar Patroon en beschermer geweest was) genoegen geven sou. Maar verre van daar. De *Marquis* reets aangehitst zijnde, wilde hem niet hooren; wierp hem nevens *Marcus Useegli* in de gevankeniss in de Stadt *Foscalda;* sonder dat de *Marquis* in de tijt van eenige maanden iets verder ondernam, of oock dat de *Wal-*

densen de verlossing van haar *Predikant,* hoe seer sy 'er om aanhielden, konden machtigh worden. Als nu het gerucht hier van, dat 'er een *Calvinistisch* Leeraar in *Kalabrien* was aangekomen, tot binnen Romen was overgevlogen; so wierd daar geraadtpleegt om het Volk van *Kalabrien* met de Ketterye van *Calvinus* besmet, geweldelijk uyt te roepen. Als dan de *Marquis Spinelli* had verstaan; dat men sich te *Romen* wapende tegens sijn Onderdanen, so nam hy uyt vreese voor dien bloetdorstigen *Paulus de IV.* om selfs niet in ongenade en 't vermoeden van Ketterye te vervallen, het werk vyeriger op; de *Predikant Paschal* wort den 20. January 1560. uyt de gevankeniss van *Foscalda* na de Bisschoppelijke Stadt *Confence,* van daar na *Napels,* en dus verder na *Romen* gebracht, alwaar hy, na de waarheyt al omm' verdedigt, en alle versoekingen door groote beloften verydelt te hebben, onder dien Oppersten Inquisiteur *Michaël Gisler,* met een verwonderlijke stantvastigheyt en deftige redenvoering opentlijk de Martel-Kroon door 't vyer verkregen heeft, op den 9. Sept. 1560. als breeder te leesen in 't groot Martelaars boeck.

§. 261.

Maar dit was niet genoech; *Michaël Gisler Kardinaal Alexandrijn* Opperste *Inquisiteur* en een onbermhertige wreeden Vervolger van de Ketteren moest hier weder aan 't werk. Niet enkelijk door eenige mindere *Inquisiteuren* na *Kalabrien* te seynden, als wel geschiet was na *Provence,* het *Dauphine,* de *Valeyen van Piedmont,* en andere plaatsen; maar om selfs mee te gaan, en onder sijn bestier de Ketteren of te *bekeeren* (gelijk men seyde) of om die ter verschrikkinge van anderen op de wreedste wijse *uyt te roeyen.* Als dese nu in *Kalabrien* aangekomen was, in 't Jaar 1561. so was 't daar voor eerst te doen met groote beloften, waar door seer veele verlokt wierden die haar onderwierpen; zijnde verschrikt door de bedreyginge van de wreede tormenten, en geen uytkomste voor haar overgelaten, om weder te mogen keeren na de *Valeyen van Piedmont,* hoe seer sy sulks ook versochten. Alle wegen waren beset en al omm' in de

Steden Placcaten afgekondigt, dat de Wachten van de Steden haar niet souden laten door reysen, geen Schippers haar over de Rivyeren setten, en geen Waarden haar herbergen. Terwijl bevolen wierd, dat geen vreemdelinck door 't Landt mocht reysen, sonder getuygniss van sijn Pastoor waar van hy was, bevestigt door alle andere van plaats tot plaats: Soo dat 'er voor de gevluchte geen doorkomen was, of sy moesten by dagh haar in 't Koorn of de Bosschen verborgen houden, by nacht reysen, en de Rivyeren overzwemmen, of der selver eerste oorsprongen soecken; levende by 't Graan en andere Vruchten, die se onderwegens vonden; of oock van 't geene sy ter zijden van de wegen hier of daar noch konden koopen, so dat noch al eenige in de *Valeyen van Piedmont* (niet tegenstaande deselve wel vijf-en-twintig dagh reysens van *Kalabrien* gelegen waren) door Bosschen en over de onbewoonbare Gebergtens eyndelijk te recht gekomen zijn, en daar de tijding van so verschrikkelijke verwoestingen gebragt hebben.

§. 262.

Maar *duysenden,* die haar Conscientie (waar over Godt alleen wil heerschen) met afval niet wilden of konden bezwaren, namen haren toevlucht tot Bosschen, Bergen en Wildernissen, van waar sy, om niet wreedelijk omgebracht te worden, door nootsake haar poogden te beschermen. Maar de *Viceroy van Napels* selfs een *wreedt Mensch,* door de *Inquisiteurs* aangeport, om aan sulck een verstooring en uytroeyingh de handt de houden, hadd' hier toe met wapenen de bereydtselen gemaakt, en de Bandijten met belofte van genade in-geroepen, mits dat se tot het vernielen van de Ketteren souden mede gaan. Onder die toe-rustingh gingh de Viceroy selfs mede, en wierden die menschen, die al eenigen tijdt voorheen haar lijf en leven tegens andere verdedigt hadden, nu van alle kanten door de meenigte omcingelt en in de Bosschen besprongen; veele wierden gedoodt, veele klommen op de Boomen, veele verborgen haar in 't dichtste van de Haagdoornen; maar wierden ontdeckt door een meenigte Jachthonden, en als of se Wilde Bee-

J. Goeree in: et fec.

sten waren, aldus gevangen. En de overgeblevene geen uytkomst voor haar ziende, wierpen haar om dien briefschenden Leeuw de Viceroy te ontvluchten, in handen van de Inquisiteurs, maar vonden daar geen waarschijnlijkheyt van medelijden, of van menschelijkheyt. Somma, aan alle kanten was 'er voor die haar niet aan de Roomsche Geestelijkheyt, behoudens een goede Conscientie, overgeven konden; (Vrouwen en Maagden niet uytgesondert) niets anders bereyt als galg en vuyr, en verder allerhande de wreedtste tormenten, die men uytdenken kon, tot het levendigh aftrecken van de huydt, als Schapen ter slachtbanck, en tot het verder van malkanderen te rijten, in begrepen; en dat alles onder 't bestier van Michaël Gisler doen Kardinaal Alexandrijn, Opperste Inquisiteur, en naderhant Paus Pius de V., ten dien eynde van Romen expres in Kalabrien over

§. 263.

Twijffelt yemant aan de waarheyt van die onmenschelijke wreedtheden? Die lese enkelijk den volgenden Brief (die sonder beving en de uyterste verfoeying niet kan gelesen worden) welke een van de Huysgenoten en voornaamste dienaars van den *Oppersten Inquisiteur Michaël Gisler,* over dien gruwelijken handel in Kalabrien in die tijt geschreven, heeft, so als se uyt het oorspronkelijk Italiaansch vertolkt in 't voor aangetrokkene 29. Kapittel gevonden wort. Deselve luyt aldus: *Na dat ick met mijn Heer, mijn Meester en al de Huysgenoten in welvaren te Monthaut aangekomen ben, so hebb' ick door dese mijnen eersten aan Uwe Doorlucht. eerbiedt willen bewijsen. En daar na, gelijk het mijn plicht is een verhaal doen van 't geene daar op gevolgt is, tot den hedigen dagh toe, de Ketters aangaande, die men aan dese zijde Outre Montains noemt. Van de welke, al eer mijn Heer hier was, door de Eerw. Commissarissen en de Vicaris van Cosence ses-en-tachtigh overgelevert wierden, alle van de Stadt Guardia, plaatse van de Heer Salvator Spinelle, in de macht van de Wereltlijke Overigheyt, en alle voor*

vervallen Ketters. Dewelke, als men langen tijt beproeft hadd', om haar tot het geloove weder te brengen, volgens alle neerstigheyt in sulken geval door de Katholijke Kerke gebruykt, en als men eyndelijk niet anders sagh dan een hartnekkige ongetrouwigheyt, en een begeerte om haar van eenigh Landt meester te maken (te weten, so moest men se hatelijk voor-stellen, daar nochtans niets minder by haar is te vinden geweest, als sulken geweldigen toe-legh, gelijk alle omstandigheden uytwijsen) *men daar over heeft gedaan een rechtveerdige Justitie; so dat die ses-en-tachentigh levendigh zijn gevilt, en daar na in twee deelen gescheurt; wierden in dese manier gebonden aan staken, ten desen eynde langhs de wegh geplant, in de lengte van ses-en-dartig mijlen siet men sulk een schrikkelijken schouwspel voor de Ketteren, en tot groote versterkinge van de Katholijken. Van de overgeblevene Ketters, so wel van de Stadt Guardia als van S. Sixte, van Mannen, Vrouwen en Kinderen, zijn 'er veerthien hondert in de gevankeniss. Eenige vluchten noch door de Bergen, waar op gestelt is een prijs van thien Kroonen voor een yegelijk hooft, dat sal gevangen worden; en worden vervolght van de Katholijke Soldaten, tot desen eynde uitgesonden. Derhalven brengt men alle dagen gevangene binnen. Van de geene die reets gevangen zijn in een merkelijk getal, zijn mijn Heer met den Commissarissen, en t'effens den Eerw. Vicaris van Cosence beraden, om een heilsame boete op te leggen aan die geene, die minder schuldigh zijn; en de geene, die hertnekkiger zijn over te geven aan de Justitie, om veele te senden op de Galeyen, en de andere, als de Predikanten, en de valsche Leeraars en voornaamste Hoofden van die soorte tot het vuyr, tot kastijdinge waardigh sulke menschen over te leveren, en om andere een exempel te geven; van welke men vijf gesonden heeft tot Cosence, om die levendigh te verbranden, alvoorens zijnde met harst oversmeert, op dat se allengskens souden branden, en tot straffe van hare Goddeloosheyt te meerder lijden. Wat aangaat dei van S. Sixte, die niet vervallen zijn, maar eenvoudige Ketters, komen*

van selve tot de afsweering, met belofte van te onderhouden de boete, die haar van den Oversten is opgeleyt; sy sullen onderwesen en vrygelaten worden, volgens het gebruyk van de H. Kerk. En t' sedert mijn Heer hier is geweest, zijn 'er vrywilligh en van selfs gekomen meer dan hondert en vijftigh, die in 't geberghte waren, om in sijn handen haar Godtsdienst af te sweeren, onder belofte van in 't toekomende goede Christenen te sullen zijn. Men heeft 'er hier te Monthaut omtrent twee hondert overgelevert; van welke men een gedeelte gebannen heeft in sekere plaatsen na by Guardia, als tot Cetrajo en tot Fiscaldo en andere, met het kleedt van Poenitentie vry gelaten. Seer veele Vrouwen zijn gevangen gebleven, die wegens hare groote hartnekkigheyt alle t'samen als in instrumenten van den Duyvel in het vuyr sullen geworpen worden. Overmorgen sullen wy gaan tot Cosence, van waar ick aan Uwe Doorlucht. advijs geven sal; ondertusschen verhalende, dat men heden desen dagh in handen van den Wereltlijken Rechter overgelevert heeft vijf der voornaamste Vrouwens der grootste Ketteren, en seer kurieus in haar Crescite & multiplicamini; welke tot het vuyr veroordeelt zijn. Dat men morgen tot Cosence sal ter executie stellen. Hier mee beveele ick my aan Uwe Genade, u ootmoedelijk de handen kussende. Van Monthaut den seven-en-twintigsten van Junius duysent vijf hondert een-en-tsestigh.

Uwe Doorlucht.
Seer toegenegen Dienaar
LOUYS D'APPIANO.

§. 264.

Hier uyt kan men sien, hoe *Michaël Gisler* te werk heeft gegaan met de Geloofs-genoten, Ketteren genoemt, in *Kalabrien;* die geen gedrochten van menschen, schuldigh aan eenige uytterlijke Schelmstukken, waren; maar getrouwe Onderdanen in gunst by *haren Souvereyn.* Die oock geene sulke *afgrijselijke Leerstukken* vast-stelden, gelijck den *Dominicaner Munnick* op den *18. December,* en in noch volgende Predikatien aan de *Waldensen,* van sijn Predikstoel heeft willen opdrin-

gen; maar die onder een verfoeijen van de *Roomsche dwalingen,* de gronden des Geloofs uyt de H. Schriften met de *Gereformeerd* voornaam Leeraar van *Geneve* tot haar geroepen hadden; die so heerlijk en onder so openbare blijken van een kloekmoedige stantvastigheyt, te Romen door 't vuyr levendigh is gemartelt geworden, op den 9. Sept. 1560. Welkers voortreffelijke Brieven, uyt de verscheyden gevangen-huysen geschreven als noch in het groot Martelaars-Boek van onse tijden te leesen zijn. Dat nu de Brief van *Louys d'Appiano* een Huysgenoot en een van de voornaamste Bediende van *Michaël Gisler* (vervattende so veele verschrikkelijke handelingen, die omtrent onnosele menschen onder de naam van Ketteren, werkstelligh gemaakt zijn) niet is een versierde of versonnen Brief, kan seer haast by overtuygingh kenbaar zijn aan sulk een, die de manier van de Roomsche proceduyren kent, en op alle de omstandigheden, in dien Brief begrepen, goede achtingh neemt. Siet daar dan een staaltjen van sonderlinge nadruk, het leven en bedrijf van *Michaël Gisler,* naderhant *Pius de V.,* betreffende, in so naeulijks meer gehoorde wreedtheden op die tijt, wanneer Hy *Opperste Inquisiteur* en in *Kalabrien* selfs tegenwoordigh was.

§. 265.

Door hoedanige en meer andere uyt de hoogste macht van de *Inquisitie* voortvloejende handelingen, hy by de volgende Paus *Pius de IV.* selfs in 't oogh heeft geloopen, en een en andermaal in groot gevayr is geweest, van in het *Kasteel van St. Angelo,* of den *Toren van Adrianus,* in de Kerker geworpen te worden. Immers gaat *Thuanus* in sijn 37 Boek pag. 285. aldus van hem voort: *Wanneer Hy* (te weeten *Michaël Gisler*) *onder de Dominicaner Broeders groot geworden, die macht onder een Paus, welke meer als recht was de Inquisitie begunstigde, tegens alle, so lang als die leefde, met een hatelijke strengheyt hadd' geoeffent, en deselve onder Pius de IV. wilde behouden; so heeft hy sich bykans altijt gestoten; (plerunque offendit) dewijl de nieuwe Paus,*

op dat hy de goetwilligheyt van het Roomsche Volck te gelijk, en van de Heilige Order, die door die Rechtspleging seer was gequelt geweest, mocht erlangen, oordeelde dat het nuttigh en nootsakelijk was, dat men sulk een bovenmatige en gehaatte macht beteugelde. Derhalven heeft het weynigh gescheelt, dat hy den mensch, die doorgaans in het Consistorie een afgrijsselijke vryheyt (horrida libertate abutentem) misbruykte, niet eenige reysen in den Toren van Adrianus bevolen hadd' te werpen. Dus hebt ghy hier een levendige en krachtige uytbeeldingh van *Michaël Gisler,* eer hy tot den Pausselijken Throon verheven was; geheel strijdigh, als een redelijk mensch licht oordeelen kan, met de *innerlijke bewegingen der barmhertigheyt, goedertierentheyt, ootmoedigheyt, sachtmoedigheyt en langmoedigheyt, die de heilige als uitverkorene Godts moeten aan doen, volgens de Lesse van Paulus* Coloss. 3. v. 13. Doch hier van by 't vervolgh meerder.

§. 266.

Wanneer nu *Michaël Gisler,* na de doot van *Pius de IV,* buyten verwachtinge tot Paus gekosen was, in Januarij 1566., en sulks om dat de *twee Factien* van *Borromaeus* en *Altempsius,* haar bysondere oogmerk voor een *andere,* tegens malkanderen niet konnende bereyken, eyndelijck in dese *darde* over-een stemden; so was het Roomsche Volk ontstelt, en met een verontwaardiging over hem ingenomen *wegens de varsche geheugenis,* seyt *Thuanus* vervolgens *lib. en pag. citat. van Paulus de IV. door wien hy tot Eere-ampten verheven was; en men daarom geloofde dat hy sijne handelingen en geheugniss soude verlevendigen.* Gelijk sy dan in die verwachtinge oock niet sijn bedrogen geweest. *Immers,* vervolgt *Thuanus; so heeft hy die Rechtspleging, welke hy onder andere Pausen met soo groote strafheyt hadd' geoeffent, nu en selfs op het allerstrengst te werk gestelt, en besorght, dat se door andere met een groote en ondraaglijke quelling, van veele sou te werk gestelt worden.* En pag. 286. *Hy heeft oock in 't Borgerlijk bestier veele dingen met de selve strengheyt, maar minder voorsichtelijk vast gestelt,*

waar door hy veel eerder aan de gemoederen van sijn Onderdanen heeft ingeboesemt een schrick voor hem, als een liefde en opvolging van de Wetten. En verder: *En dewijl hy wist, dat in een Vorst voornamentlijk gepresen wierdt gerechtigheyt, kloekmoedigheyt, sachtmoedigheyt, mildadigheyt en voorsichtigheyt; so omhelsde hy so seer de gerechtigheyt, dat hy gemeynlijk tegens recht en reden (plerumque injuriose) door een scherp waarnemen van het recht sondigde. Maar van goedertierentheyt hadd' hy sulk een afkeer, dat hy nochtans sijne wreede (feram) en onversoenlijke natuur ontveinsde; wanneer hy veele dingen ter eeren van de sachtsinnigheyt geseyt hebbende, ten laatsten verklaarde, dat die bestont in het scherp straffen van de schuldige.* Na desen regel dan in sijn Pausselijk bestier voortgaande; so is hy vervolgens al verder een oorsaak geweest *niet alleen,* dat veele *eerlijke en onnoosele Mannen* binnen Romen, en onder 't Pausselijck gebiedt wreedelijck van 't leven sijn berooft; maar oock, dat na 't Pausselijk exempel en goetvinden *duisenden van menschen* elders in de Christenheyt zijn vervolgt, getormenteert, en door zwaart, galgh, vuyr en radt, van 't leven berooft.

§. 267.

Van het eerste vindt men eenige voorbeelden ter bevestiging by *Thuanus* voornoemt, *lib. 37. pag. 285.* aan 't eynde met dese uytdrukkingen: *In 't beginsel van sijn Pausschap heeft hy aanstonts groote blijken van sijn strengheyt gegeven, voornamentlijk in 't stuck van Godsdienst, doorgaans door Italien opgesocht, en na Romen getrokken hebbende, die aan sulck een sonde (criminis) verdacht waren. Julius Zoannetus, die tot Padua sijn huishouding had genomen, heeft hy om die oorsaak van den Raadt van Venetien verkregen, en hem te Romen veroordeelt zijnde met de wreede straffe des vuirs gedoot. En op de selve tijdt heeft hy de Meester van sijn Hof (Magistrum Palatii) na Florencen gesonden, die ten overgave eisschen soude Petrus Carnesecus, in een seer naeuwe Vriendtschap met het Huis de Medicis verbonden, en die lang met Margarita Huisvrouwe van den Hertogh van Sa-*

vojen kennis hadd' gehouden. Maar dese als hy aan Cosmus den Brief verhandreikte, vondt Petrus aan de tafel van Cosmus selve sitten. Maar Cosmus, die de gunst van de Paus met een te gemoet tredende gehoorsaamheidt, en op allerley andere wijse hadd' voorgenomen te verdienen, verwaarloost hebbende het gevair van sijn Vriendt, heeft hem sonder eenigh dralen overgelevert. Die na Romen zijnde gebracht; terwijl Achilles Statius een Portugijs, een Man niet ongeleert, maar van geen geloof (Prostitutae fidei) die de Brieve Schrijver van Carnesecus was geweest, hem beschuldigde, en overtuigt; dat hy met de Sectarisen in Duitslandt, en in Italien met Victoria Columna, Weduwe van de Markgraaf Pischarius, en Julia Gonzaga, Uitgelesene Vrouwens, verdacht over Sectarise boosheit, vriendschap hadd' gehouden; eindelijk ten vuire is veroordeelt. Daar na is oock Aönius Palearius, van wiens sonderlinge Geleertheit sijne Schriften getuigen, met deselve straff te Romen gestraft, als hy overtuigt was geseyt te hebben; dat de Inquisitie een uitgetrokken dagge was tegens de Geleerde. Dien *Aönius Palearius,* seggen wy, wiens Schriften (in 't Jaar 1696 t'Amsterdam by *Wetstein* herdrukt) geen geleert Man, in opsicht van stijl en stoff verhandeling, anders als met een verbaasde verwonderingh leesen kan; die daarom niet van de *Monniken,* maar van alle *wakkere* Mannen in *Italien* en elders bemint en geëert was. Siet daar van eenige preuven van sijn Pausselijcke wreedtheyt *binnen Romen.*

§. 268.

Maar hoe veele duysenden zijn 'er door sijn aanhitzen van Koningen, Princen en Vorsten al omm' in 't Roomsche Christendom, achtervolgende het Pausselijcke Voorbeeldt door de *Inquisitie,* en andersins niet op een wreede en onbarmhertige wijse van 't leven berooft? Hoe veele bewijsen souden wy daar toe niet wel van alle kanten konnen bybrengen? Doch ter versekering met een volle overtuyging behoeven wy niet verder te gaan, als tot dese *Nederlanden.* Wanneer *Ferdinandus Alvarez de Toledo* Hertog van Alba in de Nederlanden alles, 't welk

sich aan de Roomsche Kerke weygerde te onderwerpen, en daar nevens so veele andere te vuyr en te zwaarde vervolgde, sulks dat hy by sijn vertreck over Tafel derfde roemen, dat Hy in de tijdt van 6. Jaren in de *Nederlanden* alleen door Beuls handen, omtrent achthien duysent menschen hadd' doen sterven; (gelijk *E. van Meteren* getuygt in sijn Nederlandsche Historien op 't Jaar 1573.) so hadd' *Pius de V.* in sulk een onmenschelijken en tyrannijken handel niet alleen een volkomen genoegen; maar vond sich selven oock verr' plicht, om daar van aan dien *Spaanschen Bloedthont,* die aan een yegelijck tot een schrik en vloek verstrekte, een plechtelijk getuygniss van sijn *Pausselijke* goedtkeuringh uyt te leveren, en daar door dien Bloetdorstigen Wreedaart tot verdere opvolgingh van sulke *Romeynsche* Helden-daden verder aan te moedigen; wanneer hy hem plechtelijk binnen *Brussel,* van *Romen* toesondt een *vergulden Degen,* en een *Hoedt met Edel gesteenten* omset. Merk op 't geene *Thuanus,* van de Nederlandtsche Troubelen, ten tijde van den Hertogh van *Alva,* spreeckende; verder van desen Pausselijcken Degen en zegen getuygt. *lib. 44. pag. 516.* op 't Jaar 1569. *Terwijl dese dingen verhandelt wierden,* staat 'er; *so komt wegens de Paus tot den Albaan, Carolus Nicolaus Neapolitanus, en heeft met een uytnemende Ceremonie aan hem, als aan den wakkersten Voorvechter van het Katholijke Geloove, en die het op de allerbeste wijse aan de Heylige Roomsche Kerk verdient hadd', op het goedtvinden van de Paus en Kardinalen opgedragen een Gulden Degen, en een Hoedt met Edel gesteentens omset, en door een plechtelijke Ceremonie ingewiedt. Hy na dankseggingh voor 't ontfangen Geschenk, heeft oock sijn openbare blijdtschap met de pracht en genoechlijke Schouwspeelen betuyght; en op die selve plaats, alwaar 's Jaars te vooren soo veele voorname van den Lande (proceres.) waren op 't Schavot omgebracht, hebben de Spanjaarts en sommige van den eersten Adel in een groote toestel met Tournoyen tegens elkanderen aangelopen.* Hoor! so wel quamen die twee *Wreedaarts;* beyde so seer dorsten-

de na 't bloedt van so veele duysenden onnosele menschen; in geest en uytwerckingen met malkanderen over een. Mogelijk zijn se oock als twee seer goede Vrienden t'samen na haar doot wel overgebracht in een Hemel; waar in de Gereformeerde, ja oock wel veele goede Katholijke na haar afsterven haar niet gaarn souden willen versellen. Den *eenen* door de *segening* over so verbysterde *Romeinsche* Helden-daden, als evens beschreven zijn; en den verderen *vollen Pausselijken Aflaat* (openbaar door so plechtelijke gewyede Geschenken) en den *anderen,* hoewel anders Aards-Oppervoogt over den Hemel, door de *absolutie van sijn Biecht-Vader* met een *Valeat quantum possit* na 't Vagevuyr of den Pausselijken Hemel moest heen gesonden worden. 't Welk dan met een soet grimlachjen by een Verstandigh Christen oock al eenige opmerkinge verdient.

§. 269.

In sulk een vervolg van *wreede* en *bloedige* uytvoeringen door de *Inquisitie* en andersins, heeft dan *Pius de V.* ten laatsten op den *1. Mey* des Jaars 1572. in 't 68. Jaar van sijn Ouderdom, en in 't 7. Jaar van sijn Pausselijk bestier sijne dagen geëyndigt, *tot geen duistere blijdtschap van het Volk,* seyt *Thuanus lib. 49.* op 't Jaar 1572. *'t welk aan de toegevingh gewent, de straffe seden van een gemelijke Grysaart in 't verborgen hatede, en de strengheyt in 't oeffenen van 't Officie der Inquisitie, voor vrye menschen ondraaglijk, vervloekte.* Evenwel om *Pius de V.* niet te verongelijken, willen wy niet ontveynsen; dat Hy oock al heeft gehadt eenige *Borgerlijke deugden,* en andere ten exempel is geweest, in 't sorgvuldigh opvolgen van de *Regels der Dominicanen.* Gelijk wy na wat nader ondersoek, rakende de eygenschappen van 't eene en 't andere, in 't vervolgh geensins sullen in gebreke blijven, van aan hem daar over sodanigh een lof te geven, als die dingen op haar selven aangemerkt, in alle billikheyt verdienen. Doch voor af sullen wy eens in overlegh neemen; of die wreede uytwerkingen

van *Pius* wel konnen over-een-gebracht worden met den inhoudt van 't Euangelium; met de lessen van *Christus* en sijne *H. Apostelen,* en verder oock by *toemate* met het goedtvinden van de *Oudt Vaderen* selve?

§. 270.

Waar heeft doch *Pius* met de andere Roomsche Pausen, en in 't gemeyn de Clergie, hare so bloedige vervolgingen tegens Christenen, onder voorwendsel van Ketterye geleert? Seker niet van den Heylandt Jesus, die so meenigmaal in 't Euangelium heeft betuygt *eerst van hem selven;* niet dat hy vervolgen sou; maar *vervolgt en gedoodet worden,* om de leere die hy verkondigde; by Matth. cap. 16. v 21. cap. 17. v. 22, 23. cap. 20. v. 18, 19. en dus verder by de andere Evangelisten: gelijk dit van sijn vervullingh heeft verkregen in sijn laatste *lijden* en *sterven,* so omstandelijk in de Evangelische Schriften voorgestelt. *Daar na* heeft hy oock aan sijne Discipelen voorseyt; dat sulks haar in de wereldt en van de werelt sou ontmoeten. *Sy sullen u overleveren in de Raadts-vergaderingen, en in hare Synagogen sullen sy u geesselen* seyde den Heylandt Matth. 10. v. 17. Wederom Matth. 20. v. 9. *Als dan sullen sy u overleveren in verdrukkinge, en sullen u dooden, ende ghy sult gehaat worden van alle volkeren om mijns naams wille.* Luc. 21. v. 12, 13. *Sy sullen de handen aan u slaan en u vervolgen, u overleverende in de Synagogen en gevankenissen, ende ghy sult getrokken worden voor Koningen en Stadthouders om mijns naams wille.* v. 13. En by *Johannes* cap. 15. v. 18, 19, 20. *Indien u de werelt haat, so weet dat sy my eer dan u gehaat heeft. 19. Indien gy van de werelt waart, so sou de werelt het hare lief hebben: Doch om dat ghy van de werelt niet en zijt; maar ick u uyt de werelt hebb' uytverkooren, daarom haat u de werelt. 20. Gedenkt des Woorts, dat ick u gesegt hebb'. Een dienstknecht is niet meer dan sijn Heer. Indien sy my vervolgt hebben, sy sullen oock u vervolgen.* Nochmaals cap. 16. v. 2. *Sy sullen u uyt de Synagogen werpen: Ja de uyre komt, dat een yelijk die u sal dooden, sal meynen Gode een dienst te doen.* En v. 23. *In de werelt*

sult gy verdrukkinge hebben maar hebbet goede moet, ik heb de werelt overwonnen. Gelijk dan de uytkomste dit over de Apostelen oock bevestigt heeft.

§. 271.

En gelijk dit het nootlot is geweest van *Christus* en sijne *Discipelen,* so mede in 't gemeyn van alle die sijnen naam souden belijden Hand. 14. v. 22. *Moesten de zielen der Discipelen worden versterkt, en sy vermaant, dat se souden blijven in 't geloove, en dat wy door veele verdrukkingen moeten ingaan in 't Koninkrijke Godts. Paulus* seyt 2 Tim. 3. v. 12. *Oock alle die Godsaliglijk willen leven in Christo Jesu, die sullen vervolgt worden.* Die selve Apostel eygent aan de Gelovige in 't gemeyn toe, *verdrukkinge, benauwtheyt, vervolginge, honger, naaktheyt, gevaar, sweert;* en past aan haar toe Psalm 44 (by de Roomsgesinde 43.) v. 23. *Want om uwen't wille worden wy den gantschen dagh gedoodt, en wy zijn geacht als schapen ter slachtinge.* Rom. 8. v. 35, 36. En onder hoe veele sukkelingen en versmadingen sy haar leeftijdt doorbrachten, kan men vinden 1 Cor. 4. v. 11, 12, 13. *Tot op dese tegenwoordige tijt,* staat 'er, *lijden wy honger, en lijden wy dorst, ende sijn naakt, en worden met vuisten geslagen, ende en hebben geen vaste woonplaatse: 12. Ende arbeyden, werkende met onse eygene handen: Wy worden gescholden, en wy segenen: Wy worden vervolgt, ende wy verdragen: 13. Wy worden gelastert, ende wy bidden: Wy zijn geworden als uitvaagsels der werelt, en aller afschapsel tot nu toe.* Wat seyt niet den Apostel Petrus van haar in sijn eerste brief cap. 2. en 3. en elders, *dat se als Quaatdoenders souden worden gehandelt.* Dus staat het dan in 't gemeyn vast; dat de ware Kerk Jesu Christi sou zijn tot een smaat den Volkeren, en tot een voorwerp van allerhande onbarmhertige verdrukkingen.

§. 272.

Maar waar heeft men oyt by de Evangelisten of in de Handelingen en Brieven der Apostelen gelesen, dat sy yets diergelijks hebben ondernomen omtrent andere, of oock de minste aanleydingh gegeven of gronden geleyt in haar Schriften, om sulks by bequame ge-

legentheyt in 't werck te mogen stellen? Voorwaar daar van is by haar een diep stilzwijgen. Spreken sy van het voortplanten van 't Euangelium, van de beschermingh van de waarheyt, en van het gebruyk van eenigh wapentuygh daar toe, het is hier alles *geestelijk. De wapenen onses krijgs* seyt den Apostel 2 Cor. 10. v. 4, 5, 6. *en zijn niet vleeschlijk, maar krachtigh door Godt tot nederwerpinge der sterkten. 5. Dewijl wy de overleggingen ter nederwerpen, en alle hooghte, die haar verheft tegens de kennisse Gods, en alle gedachte gevangen leyden tot de gehoorsaamheit Christi. 6. Ende gereet hebben (het gene dient) om te wreeken alle ongehoorsaamheit, wanneer uwe gehoorsaamheit sal vervult zijn.* En in den Brief aan de Hebreen kap. 4. v. 12. betuygt hy van 't woort Gods; *dat het is levendigh en krachtigh en scherpsnijdender dan eenigh twee snijdende sweert; dat doorgaat tot de verdeilinge der ziele ende des geestes, ende der t'samenvoegselen, ende des mergs, ende is een oordeeler der gedachten ende der overleggingen des herten.* Door het Prediken van dat Woort kregen sy ingangh by Joden en Heydenen, en deeden de duysternissen en dwalingen verstuyven. *Door openbaringe der waarheit maakten sy haar selven aangenaam by alle conscientien der menschen in de tegenwoordigheit Godts.* 2 Cor. 4. v. 2. Daas mee moesten sy volgens het voorschrift van *Paulus* aan *Timotheus* in sijn 2de Brief cap. 4. v. 2. *tijdelijk, ontijdelijk aanhouden, wederleggen, bestraffen, vermanen in alle langmoedigheit en leere.* Gelijk daarom den Apostel 't selve als een nodigh vereysch-stuck vorderde in alle Bedienaren van 't Woordt *in 't gemein,* als hy 2 Tim. 2. v. 24, 25, 26. verklaarde: *Dat een Dienstknecht des Heeren niet moest twisten, maar vriendelijk zijn tegens alle, bequaam om te leeren, en die de boose kon verdragen; 25. Met sachtmoedigheit onderwijsende de geene die tegenstaan; of haar Godt t'eeniger tijt bekeeringe gave tot erkenteniss van de waarheit: 26. En sy wederom ontwaken mochten uit den strick des Duivels, onder welke sy gevangen waren na sijnen wille.* Plichten, die se met nadruck hadden te

betrachten *in de laatste dagen, wanneer so sware tijden souden ontstaan; dat de menschen souden liefhebbers van haar selven zijn, geltgierigh, laatdunkige, hovaardigh, lasteraars, den ouderen ongehoorsaam, ondankbaar, onheilig, sonder natuurlijke liefde, onversoenlijk, achterklappers, wreedt, sonder liefde tot de goede, verraders, roekeloos, opgeblasen, meer liefhebbers der wellusten, dan liefhebbers Godts; hebbende de gedaante van Godtsaligheit, maar die de kracht daar van verlochent hadden.* Van hoedanige dan een Dienstknecht des Heeren *een afkeer hebben moest.* Gelijk den Apostel dit alles so onderscheydentlijk by een trekt in 't vervolgh 2 Tim. 3. v. 1, 2, 3, 4, 5. Voorwaar een levendige schilderye van de Roomsche Geestelijkheyt en haar gedragh, oock omtrent de Godtsdienst; even als wy hier voor sulke pourtraicten meer gesien hebben door *Bernardus* en soo veele andere Roomsche Leeraars aan ons in hare Schriften nagelaten. Waar ick oock de verbeeldinge van *Pius de V.* ten opsicht van het uyt-trekken van de *natuurlijke liefde, van sijn onversoenlijkheit, wreetheit, liefdeloosheit tot de goede,* in so onmenschelijke vervolgingen, als hier voor sijn beschreven, so hand-tastelijk te vinden is; en wijders onder alle die ondeugden al mede *sijn gedaante van Godtsaligheit met een verlochening van des selfs kracht* (waar van by 't vervolgh meerder) niet duyster ten toon geleyt wordt.

§. 273.

Ja 't is merkwaardigh, dat wanneer de Heere Jesus met sijn discipelen eens qualijk wierdt onthaalt in een Vlek der Samaritanen, die hem niet wilden herbergen noch ontfangen; en dat *Johannes* en *Jacobus* daar over met ontstelteniss ingenomen, den Heylandt vraagden: *Heere wilt ghy dat wy seggen, dat vuir van den Hemel nederdale en dese verslinde, gelijk Elias gedaan heeft.* So keerde Jesus hem om, *bestrafte haar en seyde: Gy en weet niet van hoedanigen Geest gy zijt; want de Sone des menschen en is niet gekomen om der menschen zielen te verderven, maar om te behouden.* Luc. 9. v. 54, 55, 56. Oock was het een seer wijse en by de eerste Chri-

stenen een volstrekt goedt-gekeurde *raadt van den Pharisaeus Gamaliël, een Leeraar der Wet, in waarde gehouden by al het Volk.* Wanneer op de so vrymoedige Prediking door de Apostelen van 't Euangelium Christi, in de tegenwoordigheyt van den Joodschen Raadt *haar het herte berstede, en sy raat hielden om haar te dooden;* hy dien toeleg verydelde, seggende tot haar: *Gy Israëlitische Mannen, siet voor u, wat ghy doen sult, aangaande dese menschen.* En na dat hy hadd' voorgebracht *Theudas* en *Judas Galilaeus,* die, om dat se een werk *uyt menschen* en niet *uyt Godt* ondernomen hadden, verstroyt en tot niet geworden waren, so hervat hy sijn redenvoering over de Apostelen aldus: *En nu segge ick u lieden, houdt af van dese menschen, en laat se gaan. Want indien dese raat, of dit werk uyt de menschen is so sal het gebroken worden. Maar indien het uyt Godt is, so en kondt ghy dat niet breken, op dat ghy niet misschien gevonden wort tegens Godt te strijden.* Waar door dan voor die tijdt het *bloedigh* voornemen van de Joodsche Raadt gesteuyt wierdt. Gelijk dit te vinden is Handel. 5. van vers 33. tot 41.

§. 274.

En seeker de Geestelijke Krijghs-knechten van Jesus overwinnen *(het Woort des Levens voorhoudende)* niet door moorden en branden; maar door te sterven en *tot een drank-offer geoffert te worden over de offerhande en bedieninge des geloofs.* Philipp. 2. v. 16, 17.; niet door wreedtheyt maar door lijtsaamheyt, en de Vossen die de Wijngaart des Heeren verwoesten, worden gevangen niet met een *uitterlijk gewelt,* maar uyt haar schuylhoeken worden se ten voorschijn gehaalt door *kracht van overtuyging,* en het klaar schijnend licht van de *Sonne der Gerechtigheyt.* Wanneer nu yemant onder Joden of Heydenen gevonden wierdt, die de duysterniss liever had als het licht, of die heylsame en genesende stralen, met welke de Apostelen de verduysterde Werelt in den naam van Jesus quamen verlichten veronachtsaamden, so waren de Apostelen voor so verr' gerust, dat het bloedt van sulke niet verlooren gingen, van hare handen niet sou worden geëyscht, en merkten het aan als een by-blijvend

oordeel van Godt over sulke sondaren, gelijk men leest. 2 Cor. 4. v. 3, 4. *Indien ons Euangelium bedekt is,* seyt den Apostel, *so is 't bedeckt in die geene die verlooren gaan. 4. In welke de Godt deser eeuwe de sinnen verblint heeft, op dat haar niet en bestrale de verlichtinge des Euangeliums der Heerlijkheyt Christi, die het beeldt Godts is.* Maar omtrent sulke die het Euangelium hadden beleden, en daar na 't selve vervalschten, of verwierpen, of ongeregelt daar onser leefden, so waren se besigh met de Kerckelijke tucht, en sloten hem na een vruchtelose *eerste* en *tweede* vermaninge volgens de lesse van de Saligmaker Matth. 18. v. 17. buyten hare Christelijke gemeynschap. Dus *moesten sy haar onttrekken van een yegelijk Broeder die ongeregelt wandelde.* 2 Thess. 3. v. 6. En vers 14. van 't selve kapittel. *Indien iemant onsen woorde door desen Brief geschreven ongehoorsaam is, tekent dien: ende vermengt u niet met hem, op dat hy beschaamt worde: 15. Ende en houdt hem niet als een vyandt, maar vermaant hem als een Broeder.* In 't bysonder beveelt den Apostel aan Titus kap. 3. v. 10, 11. *Dat hy eene Ketterschen mensche sou verwerpen na de eerste en tweede vermaninge, 11. wetende dat de sodanige verkeert is ende sondigt, zijnde by hem selven veroordeelt.* Gelijk den Apostel 't selve op dien voet selfs hadd' te werk gestelt omtrent *Hymeneus en Alexander die een goede conscientie verstoten hebbende, van het gelove hadden schipbreuk geleden, die hy den Sathan hadd' overgegeven, op dat sy leeren souden niet meer te lasteren;* Waar van 1 Timoth. 1. v. 19, 20. Welkers dwalingen met *Philetus* ingesloten dan nader worden voorgestelt 2 Tim. 2. v. 17, 18. en kap. 4. v. 14. Dit is alles, 't welk de Apostelen tot *voortplantinge* van de waarheyt en tot *weering* van de Ketterye hebben en selfs ondernomen, en met haar voorbeeldt en uytdrukkelijk bevel aan de Verkondigers van 't Woort ter opvolginge voorgeschreven.

§. 275.

Het en kan, noch mach oock niet anders wesen; dewijl het geloof sal het oprecht zijn, niet afhangt van een *uitterlijk* bevel, maar van een *overredingh* van

't gemoet, en daarom geen openbaar gewelt kan dulden. *Met het herte gelooft men ter rechtveerdigheyt* leert Paulus Rom. 10. v. 10. En Godt volgens de versekeringh van Jesus wil *gedient wesen in geest en waarheyt.* Joh. 4 v. 23, 24. Doch tot sulk geloof en geestelijke dienst kan geen menschen dwangh plaats vinden, maar *alleen de liefde van Christus* moet haar volgens des Apostels opmerking 2 Cor. 5. v. 14. *daar toe dringen,* sullen se anders immermeer *de liefde der waarheyt aanneemen, om saligh te worden;* gelijk het van Paulus wort begrepen 2 Thess. 2. v. 10. En sullen de onderdanen van Jesus oyt konnen zijn *een Volk dat seer gewilligh is op den dagh sijner heyrkracht in heilige cieragien.* Psalm 110. v. 3. Een *menschen dwangh* door wreede en vreesselijke straffingen, mach eenige om die te ontvlieden, dringen tot een uytterlijke belijdenis; maar het is een belijdenis van 't geen sy in haar hert vervloeken; so dat door sulke wegen en middelen geene ware gelovige, maar enkele geveynsde huychelaren tot de Kerke overgebracht worden. Doch dat is voor 't Pausdom al even goet, als se maar in plaats van Godt mogen heerschen over de conscientien der menschen, van der selver zielen een koopmanschap maken, en geen menschen ontmoeten, die hare handelingen in 't uytterlijke betraffen of tegen gaan. Lees eens wat den ouden Leeraar *Lactantius lib. 5. Divinar. Institut. cap. 21.* den desen opsigt seyde: *Het is geen offerhande, 't welk van een onwillige wort uitgeperst: Want 't en zy dat het van selfs en van herten geschiedt, so is het een vervloekinge; wanneer de menschen door bannissement, verongelijkingen, gevankenis en tormenten gedrongen het selve doen:* sulks toepassende aan den nootdwangh der Heydenen omtrent de Christenen, drie hondert Jaren na Christus. Reden waarom in de geloofs belijdeniss van *Annas Burgaeus* een grondt geleert Man en een eerlijck Raadts-Heer in het groot Martelaars-boeck wort aangeteekent, dat wanneer Hy in 't Jaar 1559. binnen Parijs wegens de belijdeniss van de ware Godtsdienst was veroordeelt om verbrandt te worden, betuygde: *Dat de*

ware Kerck tot hare verdediging geen andere roede of stok gebruykte, als de tongh; en geen ander sweert, als het sweert des Geestes, het welk is het woordt van Godt. 't Welk wy dan tot overtuygender versekering nu uyt de Schriften der Vaderen, na de tijden der Apostelen noch een weynigh klaarder ophelderen sullen.

§. 276.

Wy behoeven hier toe niet op te soeken de *Apologien* van *Justinus Martyr.* van *Tertullianus* en andere, die over de wreede vervolgingen door Joden en Heydenen, in de *eerste drie hondert* Jaren na Christus geschreven, en deselve als wreede handelingen van onredelijke en uytsinnige menschen, en oneerlijke en bespottelijke voor hare Goden selve hebben te pronck gestelt. Neen, een eenige *Oudt-Vader van die tijden (Lucius Coelius Lactantius Firmianus* een Italiaan, die aan 't eynde van de derde Eeuwe, in de laatste Heydensche vervolgingh heeft geleeft, sal aan ons daar van getuygnissen konnen uyt-leveren. Een Schrijver die wy daarom uyt andere hebben uytgekipt, om dat hy sulcke uytdrukkingen daar over heeft nagelaten, als of je in 't voorstel, van die vervolgingh door de *drie Beesten* (gelijck hy *Diocletianus, Maximianus Herculius* en *Galerius Maximianus* noemt) levendigh saagt beschreven, de Roomsche vervolgende Pausen *in 't gemeyn;* ja de Persoon van *Pius* in 't bysonder by verbeeldingh van *Maximianus Herculius,* wanneer wy des selfs *straffe stuursheyt* oock by andere Schrijvers naspeuren. Lees, om van het een tot het andere by vervolgh over te gaan; daar toe eens hoe *Lactantius* by vervolgh over te gaan; daar toe eens hoe *Lactantius lib. 5. Divin. Instit. Cap. 21.* na onse evens uytgetrokken woorden aldus voortgaat: *Indien het Goden sijn, die so gedient worden, so moeten se selfs hierom alleen niet gedient worden, om dat se op die wijse willen gedient worden, waardigh namentlijk de vervloekinge der menschen, aan welke men offert met tranen, met suchten, met het bloedt van alle leden afvloejende. Maar wy daar en tegens versoeken niet NB., dat wy onsen Godt, welke is de Schepper van alles, sy willen of sy willen niet, yemant tegens sijn will' sal dienen, noch wy worden niet*

gram, indien hy hem niet sal hebben gedient. Want wy vertrouwen op sijn Majesteit, die so wel over sijn verachting kan wrake oeffenen, als over de verdrietelijkheden en verongelijkingen van sijn Dienstknechten. En daarom als wy sulke onuytsprekelijke dingen verdragen, so wederstreven wy daar tegens niet met een eenigh woort. Maar wy geven aan Godt de wrake over, niet gelijk sy doen, welke willen schijnen verdedigers van hare Goden te zijn, en gelijk de wilde beesten (efferate) woeden tegens sulke die haar niet en dienen. Waar door te verstaan gegeven wort; NB. hoe dat het niet goet is, de Goden te dienen: om dat de menschen liever door het goede moesten gebracht worden tot het goede, als door het quade. Maar dewijl dit quaat is so ontbreekt oock aan sijn dienst het goede. Merck hier in niet alleen hoe *Lactantius* de menschen dwangh, door veele Heydensche wreedtheden tot den offerdienst van hare Goden afkeurt, en het tegen-gestelde gedragh der Christenen, die op sulke wijse niet te werk gingen, daar stelt. Maar oock verder verklaart, hoe de Heydenen daar mee een opentlijke blijck gaven van de valsheye van haar Goden en Godtsdienst, die door sulke quade dingen moest gehandthaaft worden.

§. 277.

En nochtans in alle die vervolgingen wilden de Heydenen niet voor *wreede* en *bloedt-dorstige* menschen uytgekreten zijn, maar alleen voor sulke die na *rechten* handelden, en *justitie,* ja *sagtmoedigheyt* selve oeffenden. Doch oock hier tegens wierden sy van *Lactantius* als ongerechtige bloedthonden ten toon geleyt. Laat ons *Lactantius* daar over eens hooren in 't selve *vijfde Boeck cap 9. Maar de gerechtigheyt voor hare oogen swevende neemen sy niet alleen niet aan, noch kennen die niet, maar sy haten deselve oock heftiglijk, en trachten die uyt te roejen. Laat ons dan eens een verbeeldingh maken, dat dit geen gerechtigheyt is, die wy volgen; hoe sullen sy die, als die geene komt welke sy meynen dat de ware is, ontfangen? Die sulke verscheuren en dooden, welke sy selfs moeten erkennen navolgers te zijn van de rechtveerdige* (gelijk wy hier na noch uyt de Schriften van de

vervolgers der *Waldensen* selven sullen versekeren, dat sy haar als goede Burgerlijke lieden hebben erkent) *om dat sy werken het geene goet en rechtveerdigh is. Dewijl indien sy alleen quade menschen ombrachten, waardig souden zijn, dat de gerechtigheit tot haar niet quam, welke geen andere reden heeft gehadt om de aarde te verlaten, als het storten van menschen bloedt. Hoe veel meer als se de Godtsalige dooden, en de navolgers van de gerechtigheit selve voor vyanden schatten, ja oock meer als voor vyanden? Welke, of men schoon haar levens en rijkdommen en kinderen ten vuir en swaarde vordert, nochtans overwonnen zijnde gespaart geworden; en so vindt men onder de wapenen plaats voor de sachtmoedigheit. Of indien men welgevallen heeft van so te woeden; so geschiet 'er niet meer tegens haar, als dat se worden gedoot, of in slavernye wech-gevoert.* (Siet daar de *sachtmoedigheit (clementia)* op de *Calabrische* wijse hier voor aangeroert) *Maar dat is niet uyt te spreecken, het welk geschiedt tegens sulcke, die niet en weten quaat te doen. En geene worden schuldiger gehouden; als die onder alle onschuldigh zijn.* (Sulcke waren by de Heydenen de beste Christenen, en by *Gislers* vervolgingen in *Calabrien* na de Roomsche verklaring de grootste en volstandigste Ketteren: rapport tot de brief van *Louys d'Appiano*) *Derhalven die allerbooste menschen derven melding doen van de gerechtigheit, die in wreedheit de wilde dieren te boven gaan, die de vriendelijkste Kudde Godts verwoesten; wolven of*

Raptores, quos atra in nebula, quos improba ventris
Exegit caecos rabies.---

Dat is, *Rovers, welke in een swarte nevel, welke een boose rasernye van de buick, als blinde vervoert heeft.* En wanneer *Lactantius* die Vers tusschen beyden hadd' laten invloejen, so vervolgt hy met dese woorden: *Maar dese heeft niet de rasernye van de buick, maar van het herte so verwoedt gemaakt, oock beroven sy niet in een swarte nevel, maar met een openbare plondering: noch de Conscientie over de schelmstukken herroept haar oit, op dat*

sy de heilige en Godtvruchtige naam van gerechtigheit niet souden schenden met die mont, welke als de opgesperde van de beesten, nat is van het bloet der onnosele.

§. 278.

Wanneer *Lactantius* nu op die wijse had vervloekt de *Justitie,* of het *oeffenen van recht* by de Heydensche Vervolgers voorgewendt; so doet hy ondersoek na de oorsaack van die vervolginge; vragende: *Of de waarheit haat verwekte, als de Poët seyt, als of hy door een Goddelijke Geest was gedreven; dan of se haar schaamden in tegenwoordigheit van goede en rechtveerdige lieden ondeugend te zijn; of veel liever om beyde?* En hy betuygt in 't vervolgh by een wel beredende uytbreydingh, dat het was *om beyde.* En dat dewijl sy dus haar selven tegens Godt hadden opgestelt, *deselve nootsakelijkheit de rechtveerdige oock volgde, die geschonden hadd' den oorspronk van de geregtigheyt; Derhalven,* seyt hy, *tormenteeren en pijnigen sy met uitgedachte soorten van straffen: En het is voor haar gering te dooden die zy haten, indien niet de wreedtheyt oock de lichamen bespotte. Maar indien eenige of uit vreese voor de pijn of doot, of door hare eygene trouwloosheyt de Hemelsche verbinteniss (Coeleste sacramtentum) mochten verlaten, en aan de gruwelijke offeranden toegestemt hebben, deselve prijsen en overladen zy met eere-ampten (honoribus mactant) op dat zy door der selver exempel andere mogen aanlokken. Maar die het gelove grotelijks in waarde hebben gehouden, en niet verlochent, dat zy Godt dienden; tegens die valt men aan met alle krachten van doodingen, gelijk als die na bloed dorsten, en sy noemen se wanhoopende (desperatos), om dat se haar lichaam geensins sparen. Even of 'er iets wanhoopiger (desperatius) zijn kon, als te pijnigen en te verscheuren sulk een, dewelke men genoech weet onnosel te zijn. So seer is 'er geen schaamte by haar overigh, by welke alle menschelijkheyt t'soek is, en sy doen te rugg' steuyten de scheltwoorden, die aan haar selfs voeglijk zijn. Want zy noemen se goddelose; Sy die, spots wijse, Godtvruchtige zijn, en een afkeer hebben van 't menschelijk bloet. Dewijl indien se oock*

hare daden souden aanmerken, en die van sulke, welke sy als goddelose veroordeelen, nu verstaan souden; hoedanige Leugenaars sy zijn, en waardiger alle die dingen, welke sy tegens de goede of seggen of doen. Waar na *Lactantius* een geheele Lijst opmaakt van alle de gruwelen daar aan de Heydenen haar schuldigh maakten, niet ongelijk aan sulke, als in 't gemeyn in de Roomsche Kerk gevonden wierden, als wy voor heen uyt Roomsche Schrijvers middagh klaar reets te voorschijn gebracht hebben. Siet daar nochmaals een volle over-een-komst van de *manier* en *wijse* der vervolgingen, eertijdts by de Heydenen werkstelligh gemaackt tegens de *Christenen,* met *die* der Roomsgesinde tegens *sulke,* die zy *Ketteren* noemen; even of de Roomsgesinde waren getreden in de schoenen van de Heydenen, en met de uytterste vlijt hare voetstappen poogden op te volgen.

§. 279.

Maar noch kan ick niet aflaten van verder hier by vertolkingh in te lassen, 't geene *Lanctantius* schrijft in 't *elfde* Kapittel van 't selve Boek, dewijl daar de Roomsche manier van vervolgingen in die van de Heydenen so klaar is verbeeldt geworden; als hy seyt: *Derhalven die menschen, die over-een-komst hebben met de manieren van hare Goden, welke hebben een sware en scherpe Justitie; oeffenen geweldelijk tegens de Rechtveerdige deselve hare goddeloosheyt, die sy in andere dingen gebruyken. En worden niet t'onrecht van de Propheten Beesten genoemt. Derhalven M. Tullius deftig seyt: Want indien 'er niemant is, die niet liever wil sterven, als in eenige gedaante van een Beest verandert worden, hoewel hy behouden sou het verstant van een mensch: Hoe veel elendiger is het in de gedaante van een mensch het gemoet te hebben van een verwoedt Beest? Het dunkt my so veel te wesen, als de Ziele het Lichaam overtreft. Sy verachten dan de lichamen van de wreede dieren, daar zy wreeder zijn als dese; en sy hebben behagen daar in, dat sy menschen geboren zijn, waar van sy niets als de trekken, en de buytenste figuur dragen. Want welke bergh*

Caucasus, welk Indiën, welk Hyrcanien heeft so wreede, so bloetdorstige beesten oyt gevoedt? Om dat de rasernye van alle wilde dieren woedt tot de satheyt van den buyk, en als den honger gestilt is, t'eenemaal ophoudt. Dat is een waarachtigh beest, door wiens eenigh bevel

Funditur ater ubique cruor, crudelis ubique
Luctus, ubique pavor, & plurima mortis imago.

Dat is, *over al bloet uit de wonde wort vergoten, over al wreedt rouwklagen is: over al angst, en seer veel beeltenis van de doot.* Is het niet, als of *Lactantius* daar *Michaël Gisler* als opperste *Inquisiteur,* of naderhant *Pius de V.* in sijn Pontificaal habijt hadd' afgeschildert met sijne bevelen aan sijne Dominicaansche Kettermeester door de geheele Roomsche Christenheyt, om die de naam van Ketteren droegen al omm' op te soeken, en door de verklaringh van de *Inquisitie* wreedelijk te doen ombrengen? gelijk dan *Lactantius* dit aldus vervolgt: *Niemant kan de wreedtheyt van dit groote wreede Dier na verdienste beschrijven, het welk op eene plaats rustende, nochtans door de geheele wereldt met ysere tanden woedt, en niet alleen de leden der menschen van een scheidt, maar oock de beenderen selve verbrijsselt, en tegens de asschen onsinnigh is, op dat 'er geen plaats van begraafniss zy. Even eens of die geene die God belijden, daar op uyt waren, dat men sou naderen tot der selver begraafnis-plaatsen, en niet dat zy souden naderen tot Godt. Welke is die verwoedtheyt, welke die rasernye, welke die sinneloosheyt, dat men het licht aan de levendige, en de aarde aan doode weygert?* En nochtans heeft de rasernye van de *Inquisitie* in het verbranden der Ketteren, niet alleen tot so verr' gegaan; maar noch verder: Wanneer sy op de Pausselijke bevelen de lang begravene lichamen wederom uyt de graven hebben doen ophalen, tot assche verbranden, en tegens de asschen na de Heydensche voorbeelden selve gewoedt, wanneer sy die of in 't water geworpen, of in de wint verstrooyt hebben. Gelijk *Paulus de IV.* (so groote Patroon van *Michaël Gisler* als voor heen is aangetoont) dit heeft ten tijde van de Koninginne

Maria in Engelandt doen uytvoeren, omtrent de begravene lichamen van *Bucerus* en *Fagius,* die ten tijde van *Eduard de VI.* de Leere der waarheyt in Engelandt nevens andere verkondight hadden. Hier op seyt *Lactantius* verder: *Maar wat een iegelijk door de geheele werelt gedaan heeft, is onmogelijk te verhalen. Want welk getal van Boeken soude omvatten so oneyndige, en so onderscheydenen soorten van wreedtheyt?* Waar van hy dan noch eenige voor den dagh haalt. Alles so toepasselijck zijnde aan *Romen,* dat het eene ey het andere niet meer kan gelijken: Gelijk een yegelijk, die dese dingen onderling by een brengt uyt het geene hier voor is bygebracht, datelijk sal konnen sien. Wat dunkt u Christenen? wanneer de Christenen door hare Leeraars op die wijse de Heydenen te keer gingen, souden se dan wel oyt de Roomsche vervolgingen als Goddelijk hebben konnen goedtkeuren, gelijk nu een *Dominicaner Monnick,* en so veele met hem? O! verr' is het daar van daan.

§. 280.

Als men nu eens nader insiet; wie dat *Lactantius* door dat *Beest* verstaat, so moet het een van de drie, te weten, of *Diocletianus,* of *Galerius Maximianus,* of *Maximianus Herculius* zijn, die hy *lib. 3. de mortibus per secutorum cap. 16.* noemt *drie allerwreedste Beesten (tres aecerbissimae Bestiae)* van welke drie *Maximianus Herculius* de aller *onversettelijkste* was, volgens het getuygniss der Historieschrijvers, die van hem seggen dat hy is geweest een straff, wreedt en onbeleeft Man. *Eutropius* seyt *lib. 9. Maar Herculius was opentlijk wreedt, en van een onbeleeft verstant, sijn scherpigheit oock door de strafheit van sijn aangesicht te kennen gevende; en lib. 10. Een Man tot alle scherpigheit en wreedtheit genegen, die niet te trouwen was, ongemakkelijk en van beleeftheit geheel ontbloot.* Ja *Diocletianus* die het hooghste gebiedt met hem gemeyn gemaakt hadd', was gewoon hem over sijn strafheyt te bestraffen, gelijk *Flavius Vopiscus* in *D. Auresiano* leert; gelijck mede *Juliaan den Apostaat lib. de Caesaribus* daar over kan nagesien worden. Of nu *Pius de V.* die tot so grooten Sanct nu verheven is, eenigh

na-beelt van *Herculius* in die gemelte opsichten sou konnen uytleveren? mogen de *P. P. Dominicanen* eens gaan ondersoeken en besluyten door vergelijkingh van sijn straffe natuur en onversettelijke wreedtheden; so als wy die reets voor-heen uyt *Thuanus* hebben voorgestelt, met die schone hoedanigheden van *Herculius*.

§. 281.

Edoch niet alleen hebben de Leeraren van de Christen Kercke sulck woeden tegens het Menschdom tot voortplantigh van Godtsdienst afgekeurt, in een tijdt, wanneer het Heydendom onder de regeeringe van Heydensche Keysers en Opperhoofden de overhandt hadd'; Maar oock wanneer de Keysers belijdenis deeden van de Christelijke Godtsdienst. De Navolgers van *Arius,* die groote Verlochenaar van de Aanbiddelijke Drie-eenheyt, hadden omtrent het midden van de *vierde* Eeuwe so seer in de Christenheyt de overhant genomen; dat hare vervaarlijke Ketterye, die de gronden van de Christelijke Godsdienst t'eenemaal om verr' wierp in een Concilium van ses hondert Bisschoppen te *Ariminen* gehouden, volgens het eenparigh getuygenis van de Kerkelijke Schrijvers, was vastgestelt, als de Algemeyne Leere van de Kerke; in so verr', dat de Keyser *Constantius* een volslagen Ariaan was, dat de Paus *Liberius* selve de Ketterye van *Arius* hadd' ondertekent, dat de Arianen onder de naam van *Katholijke* de Kerken al omm' in 't besit hadden, en dat gelijk *Hieronymus* seyt, de geheele Christen Wereldt haar verwonderde, dat se *Ariaansch geworden was.* Wanneer de overgeblevene Rechtsinnige, als *Athanasius, Paulinus, Hilarius* en diergelijke voorwerpen waren geworden van de vervolging, van hare Gemeyntens wierden ontset, aan Bannissementen onderworpen, of door de vlucht het gevaar van haar leven moesten ontlopen, terwijl de Arianen tegens de rechtsinnige Gemeyntens, die *Arius* en sijn Leere vervloekten, op een vervaarlijke wijse, aan 't woeden raakten. Gelijk men in de Kerk van Alexandrien daar van sulk een ysselijk Schouwspel door toedoen van *Georgius* een Ariaansch Bisschop hier voor §. 97. gesien heeft, en

Hilarius een Leeraar der Kercke omtrent het Jaar 360. daar over so bittere klachten voortbrenght in sijn Boeck tegens *Constantius,* als hy gestorven was, seggende: *Ghy werpt de Priesters in de gevankeniss, ghy gebruikt uwe heyrlegers tot schrik van de Kerck; ghy roept by een vergaderingen, en het geloof van de Westersche brenght ghy tot Goddeloosheyt: Die t'samen in een Stadt besloten zijn, verschrikt gy door dreygementen, gy verswaktse door den honger, ghy mat se af door de winter, door veinsingh verderft gy se.* En verder: *Ick swijge van de mindere Steden en Volkeren, voor welke door 't geheele Oosten is of verschrikkingh of oorlogh. Na dat ghy alle uwe wapenen hebt gebracht tegens het geloof van het Westen, en uwe Heyrlegers gewent tegens de Schapen van Christus &c. Uwe Hooftmannen zijn genadert tot de heilige der heiligen, en hebben met alle wreedtheit door het Volk voor haar een wegh geopent.* Wat lager; *De Klerken zijn met stokken geslagen; de Diakenen door het loot gebroken, en gelijk de allerheiligste het met mijn verstaan, de handen zijn aan Christus selven geleyt.* En so voorts.

§. 282.

Maar welk oordeel (hoewel de beveelen van *Constantius,* anders wat oock woedende Soldaten sonder ordre mochten uytvoeren) haar geensins uytstrekten tot lijf of levens straffen; velt niet *Hilarius* over dit alles? Welk is doch het versoeck van die Leeraar tegens dese dingen by den Keyser, en met hoedanige beweegredenen heeft hy dat gesterkt? Hoor hem in 't volgende Boek aan *Constantius: Wy bidden,* seyt hy, *niet alleen met woorden, maar oock met tranen af, dat de Katholijke Kerken niet langer met de swaarste verongelijkingen mogen gequelt worden, en geen ondraaglijke vervolgingen en versmadingen en het gene schelms is, van onse Broeders meer verdragen.* Verders: *Dat de Rechters van de Provincien na desen niet mogen onderneemen en gebruicken en goedvinden kenniss te neemen van de saken der Klerken, en onnosele menschen te breken en te quellen met verdruckingen, bedreygingen, geweltdrijving, verschrickingen. Uwe sonderlinge en verwonderlijke wijsheit weet NB. dat het*

niet betaamt noch behoort onwillige en wederstrevige te dwingen en te nootsaken; dat se door 't gewelt overvallen zijnde haar onderwerpen en overgeven aan dese, die niet ophouden de verdorven seden van een vreemde Leere te verspreyden. Ghy arbeidt daarom en bestiert de Republijk met heilsame raats-plegingen; ghy staat oock op de wacht en waakt, op dat alle, over welke ghy gebiedt, mogen verkrijgen een seer soete vryheit. Door geen andere wegh konnen dingen die beroert zijn ingeschikt, en die afgetrokken zijn beteugelt worden; NB. ten zy een yelijk door geen nootsakelijkheit van slavernye gebonden, een vol vrye keuse om te leven heeft. Vervolgens: *Het moet glorieuste Heerscher! aan uwe Heiligheit billick toeschijnen; dat sulke die de Heere Godt vreesen, en het Goddelijk oordeel, niet besmet noch bevuilt mogen worden met Godts-lasteringen die te vervloeken zijn; maar macht hebben, om te volgen sulke Bisschoppen, en die over haar gestelt zijn, die en de verbintenissen van liefde ongeschonden bewaren, en een geduirige en oprechte vrede verlangen te genieten.* En noch wat lager: *Dat uwe sachtmoedigheit aan de Volkeren toelate, dat se sodanige, die se sullen willen, die sy sullen goedtgevonden hebben, die se sullen uitgekosen hebben, mogen hooren onderwijsen, de Goddelijke plechtelijkheden van de Verborgentheden bedienen, en voor uwe behoudeniss en saligheit gebeden offeren.* Siet daar met welke overtuygende billijke redenen hy den Keyser poogt te bewegen tot het weder intrekken van des selfs bevelen betreffende eenige *lichamelijke straffen,* hoewel onbloedigh en niet tot de doot, tegens sulke, die in een Concilie van *ses hondert Bisschoppen* als Ketteren; hoewel se anders de leere der Waarheyt vast hielden; veroordeelt waren. Alle daar op uytlopende, dat conscientie-dwangh uyt het midden van de Christenheyt mocht wechgenomen worden.

§. 283.

Maar dit is het noch niet all' dat hy tegens lichamelijke vervolgingen over Godtsdienst van een Ariaansch Keyser versoekt: Omtrent een half bladt verder houdt hy nochmaals aan met dese woorden: *Wat bidden*

sy met dese letteren anders af, als de vryheit van 't geloof, en de besmettingh van de Ariaansche naam, en sy smeken dat verboden mogen worden banden, gevankenissen, vyerscharen, en alle die wreede toestel, oock nieuwe ondersoeckingen tegens de schuldige. Godt heeft sijn kenniss liever geleert als uitgeperst, en het gesach bereydende voor sijn bevelen door verwondering over Hemelsche uitwerkingen, NB. so heeft hy versmaadt een gedwongen will' om hem te belijden. Indien tot het ware geloof sodanigh een recht wierd te werk gestelt, so sou de Bisschoppelijke leer daar tegens voortgaan, en seggen: Godt is een Heerscher in 't geheel All, hy heeft niet van noden een genootsaakte gehoorsaamheit, hy vordert niet een gedwongen belijdeniss. Hy mach niet bedrogen worden, maar men moet hem dienst bewijsen. Veel meerder moet hy om ontsent wille, als om sijnent wille geëert worden. Ick kan niet als een die wil ontfangen, als een die bidt hooren, als een die belijdt vesegelen. Door eenvoudigheit moet hy gesocht, door belijdeniss geleert, door liefde bemint, door kinderlijke vreese geëert, en door oprechtigheit van de will' behouden worden. Maar wat heeft dit te beduyden; dat de *Priesteren door banden worden gedwongen, door straffen gedrongen om Godt te vreesen? De Priesters worden gehouden in gevankenissen, het Volck wordt gebonden geschikt ter bewaring van een geketende Order, de Maagden worden ontbloot tot de straff, de aan Godt geheiligde lichamen ten openbaare schouw gestelt, worden bequaam gemaakt tot de vrucht van een schouwspel en ondersoeck. Sy dwingen, namentlijk niet dat se alle mogen Christenen, maar Arianen zijn. En dringen het geloof dat voor Godt beleden is tot een gemeinschap aan het versoen-middel van haar schelmstuck.* Oordeelt nu na 't naeukeurigh ondersoeck van alle dese stellingen eens; wat dien Leeraar niet sou geseyt hebben over alle so gruwelijke wreedtheden van de *Pausen* van Romen in 't *gemeyn,* en van *Pius de V.* in 't *bysonder,* indien hy in die tijden hadd' geleeft; Hy, segge ick, die met sulk een kracht van overtuygende redenen over min-

dere vervolgingen, die het leven noch niet raakten, een Ariaansch Keyser derfde aanspreeken, en betuygen, dat het een onderneemen was geheel vervreemt van de ware Godtsdienst, die de *Rechtsinnige Leeraars* met alle kracht uyt het Christendom souden weeren. Seker sulke verklaringen souden by *Pius de V.* niet minder zijn gestraft geworden, als met het vuyr; en hy sou sonder barmhertigheyt met *Hilarius* gespeelt hebben als met *Aönius Palearius,* om dat hy die vreesselijke *Inquisitie* verfoeyde, daar van §. 267. *Ad Carbones itaque Amice!*

§. 284.

Van dat selve gevoelen is oock geweest de Oude Leeraar *Hieronymus,* als hy in sijn bekorte uytleggingen over Gal. 4. v. 29. seydt: *Maar dit is oock fraey dat hy die na den vleesche gebooren is, vervolgt den Geestelijken. Wat noit vervolgt den Geestelijke den vleeschelijken, maar hy vergeeft hem als een Boerschen broeder: (rusticano fratri) hy weet dat hy kan toe-nemen metter tijdt.* En seker dit komt oock hier seer fraay en wel te pas, om, na opmerking, dat de Roomsgesinde veel zwaarder vervolgingen tegens de Geloofs-genooten hebben verwekt, als eertijds de Joden en Heydenen t'samen tegens de Christenen. Gelijk *Hieronymus* dus de vervolginge van de Joden vergeleek met die van de Heydenen, een weynigh voorheen, en daar aan toepaste de woorden van den Apostel, uyt die aangetrokken plaats; oock also volgens de stelling van *Hieronymus* verder te besluyten; dat de *Roomsche vervolgende Geestelijkheit* in 't *gemeyn,* en *Pius de V.* in 't *bysonder* in al haar woeden en vervolgen notoyre blijken hebben gegeven, dat se *vleeschelijke menschen* zijn geweest van *Ismaëls geslachte,* en ten opsigte van haar woest bedrijf, van die *wilde Wout-Esels,* gelijk *Ismaël* Gen. 16. v 12. genoemt wort; *wiens hand sou zijn tegens alle, en de hand van alle tegens hem.*

§. 285.

Wy sullen hier noch toevoegen de Leeraar *Augustinus,* en dien Oudt-Vader te eerder; om dat onse Partyen meynen, dat se hare geweldige onderneemingen uyt de Schriften van die Leeraar konnen goedt maken, gelijk sy daar toe dan gemeynlijk aantrekken, sijn 48ste

brief aan *Vincentius,* een Rogatiaan, en sijn 50ste brief aan *Bonifacius.* Wy sullen de stukken uyt-teekenen, deselve van na by beschouwen, en dus aantoonen dat 'er geen vergelijking is tusschen het geene doenmaals op een Keyserlijk bevel wiert uytgevoert tegens de *Donatisten,* en tusschen de bloedige vervolgingen der Roomsgesinde in 't Ketter-moorden, en andere wreetheden noch zwaarder als de doot.

§. 286.

Augustinus betuygt dan in sijn 48ste brief aan *Vincentius: Dat sijn gevoelen eerst was geweest, dat niemant tot de eenigheit van Christus moest gedwongen worden, maar dat men met het woort moest handelen met redenvoeringen, over en weder strijden en met redenen overwinnen, op dat se geen geveinsde Katholijken mochten hebben, welcke sy wisten dat openbare Ketters waren. Maar dese mijne meyning,* seyt hy, *wierdt vermeestert, niet met woorden der tegensprekers, maar met voorbeelden der vertoonders. Want voor eerst wierdt aan my mijn Stadt voorgeworpen, welke, daar se geheel was aan de zijde van Donatus, weder gebracht is de Katholijke eenheit door de vreese der Keyserlijke Wetten, die wy sien sodanigh vervloeken het verderf van uwe stoutmoedigheit, dat men gelooft dat sy 'er noit is geweest.* 't Welk dan verder met de voorbeelden van meer andere plaatsen was bewaarheyt. Siet daar het gevoelen van *Augustinus;* 't welk hy in die twee brieven wijdt en breedt met een bysonder opsigt op de *Keyserlijke Wetten* tegens de *Donatisten* verdedigt. Wie sou met den eersten opslach niet meynen, dat *Augustinus* met dit sijn verandert gevoelen geheel was aan de zijde van de wreede Roomsche vervolgers? maar niets minder als dat.

§. 287.

Om hier van overtuygt te worden, moet men weten, wat voor een slach van menschen in hare leer en leven de *Donatisten* waren; wijders, welke de *Keyserlijke Wetten* waren, en tot hoe verr' deselve tegens haar uyt-gevoert wierden. Wanneer men sal bevinden, dat *Augustinus* met ons en wy met *Augustinus* in dit bysonder geval seer wel t'samen stemmen. *I.* dan waren de *Dona-*

tisten Christenen, die, om dat *Donatus,* voor wien sy op 't uytterste yverden niet gevordert was tot het Bisschopdom van Carthago, maar dat tegens haar drang en will' sekere *Caecilianus;* een Man tegens welke sy wel groote klachten en zware beschuldigingen inbrachten, doch niet bewesen, daar toe was verheven; haar van de gemeyne Christenheyt afscheurden en derselver Sacramenten vervloekten; terwijl *Donatus* en sijn navolgers alleen in *Africa* afgesonderde vergaderingen hielden, daar sy anders wat de *grontstukken van 't Geloof* aangingh, met de gemeyne Christenheyt t'samen stemden. Hier over vindt men in de Schriften van *Augustinus* seer goedt onderrecht, als onder andere in de voorgemelte 48. brief aan *Vincentius,* als hy seyt: *Indien Caecilianus of onnosel is geweest of schuldigh, en dat hy niet en heeft konnen overtuygt worden. Wat heeft in dese saak het Christelijk geselschap so wijdt en breedt verspreyt gesondight? Waarom is aan de Christen werelt niet geoorloft geweest niet te weten, het welk die geen die hem beschuldigt hadden, niet hebben konnen bewijsen? Waarom worden sulke, welke Christus in sijn akker, dat is in dese werelt gesaayt heeft, en bevolen, dat se onder het onkruit tot den Oogst souden opwassen; so veele duisenden der gelovigen onder alle Volkeren, welkers meenigte de Heere heeft vergeleken by de sterren aan den Hemel, en by het sandt aan de Zee, die de Heere belooft en gemaakt heeft, dat se in Abrahams Saadt souden gesegent worden; om die oorsake gelochent Christenen te zijn? Om dat se in dese sake in welke te beslechten sy niet tegenwoordigh zijn geweest, liever hebben de Rechters willen geloven, die voor hare rekeningh oordeelden, als overwonne twistsoekers.* Uyt hoedanige verklaring, en diergelijke andere meer by *Augustinus* te vinden; de onredelijkheyt der *Donatisten,* in haar selven halsterrigh van de Gemeyne Christen Kerke af te-sonderen, en als sodanige te willen blijven seer klaar vertoont wordt. Uyt welken hoofde sy dan; dewijl sy anders tegens de Leerstukken van het andere Christen-volk niets wisten in te brengen, en deselve oock niet vervalsch-

ten; niet als in een *ruimer* betrekking de naam van *Ketters* konden dragen; daar sy eygentlijk *Scismatici,* dat is *Scheurmakers* waren. In seekere opsigte niet ongelijk (voorbehoudens de gesonde Leere ten opsigt van de geloofs gronden in de tijden van *Augustinus,* die naderhant in de Roomsche Kerk zijn t'soeck geraakt) aan so grote scheuringen, daar aan de Roomsche Kerk meermaals is onderworpen geweest, wanneer niet alleen *twee* maar oock wel *drie* in weerwil van de verdeelde Factien tot Pausen door de Kardinalen zijn gekosen; daar van yeder geheele Koninkrijken vondt in sijn aanhangh, die hoewel sy in de Leere t'samen stemden, nochtans wegens die verdeeltheyt elkanderen met alle hare aanhangers verbanden en vervloekten, en die nochtans daaglijks Bisschoppen, Aartz-Bisschoppen enz. maakten, met so veel vertwijffelinge voor de Roomsche Kerke, dat se selfs niet wisten, door wien sy het vervolg van de Pausen souden rekenen, en van wien sy de kracht van de *Priesterlijke Wyjingen* (daar van alles nochtans in de Roomsche Kerk afhangt) souden doen voortvloeyen.

§. 288.

II. Na dat sy haar dus van de gemeyne Christenheyt sonder wettige redenen hadden afgesondert, so namen sy tegens de andere Christenen een onversoenelijken haat op, om die te vervolgen waar sy konden of mochten. Immers getuygt *Augustinus* in de 50ste brief aan *Bonifacius* van haar aldus: *Maar doe zijn sy sodanigh ontstoken geworden, en door so groote prikkelen van van haat aangestelt, dat tegens hare lagen en geweldenaryen, en opentlijke straatschenderyen naeulijks eenige gemeyntens van onse gemeenschap konden seker zijn; naeulijks was 'er een wegh veiligh, door welke die konden reysen, so veele als 'er de Katholijke vreede Predikten tegens hare rasernye, en hare dwaasheit met de heldere waarheit overwonnen. So seer harde conditie wierd eenigsins voorgestelt, niet alleen de Leeken en gemeyne Geestelijke, maar oock selfs de Katholijke Bisschoppen: Of men moest de waarheit verswijgen, of men moest hare wreedheit verdragen.* En twee bladeren verder; *In wel-*

ken arbeyt veele Katholijke, en voornamentlijk de Bisschoppen en Klerken schrickelijke en harde dingen hebben geleden, welke te langh zijn om te verhalen; wanneer oock de oogen van sommige zijn uitgestoken, en van seker Bisschop de handen en de tonge is afgesneden, en eenige zijn gedoodt. Ick swijge de allerwreedste doodt-slagen, de beroovingen van de huysen, door aanvallen des nachts, en de brandtstichteryen, niet alleen van bysondere huysen, maar oock van Kercken; in welke vlammen, geene ontbroken hebben, die 'er des Heeren boeken inwierpen. Gelijk *Augustijn* daar toe dan eyndelijk de grote moetwil voortbrengt aan den *Vagienser-Bisschop;* die se niet alleen doodelijk hadden gequetst, maar oock over de aarde door stoff en dreck gesleept; en wanneer de rechtsinnige hem met Psalm-gesangen poogden wech te brengen, *sy door heftiger toorn ontbrandende, hem uyt de handen van de dragers hebben wechgenomen; na dat se de Katholijke hadden qualijk gehandelt en op de vlucht gedreven, welke sy in een groot getal overtroffen, en door 't woeden seer licht verschrikten,* en dien Bisschop voor doot in een seekere toorn wierpen, hoewel hy anders noch leefde. Op die wijse pleegden de *Donatisten* dan wreedtheden tegens de *Rechtsinnige,* die onder haar woonden, en daar sy eenigsins konden bykomen uyt een enkele verwoedtheyt als *uitsinnige* menschen, sonder dat se te vooren eenigsins van *haar* waren beledight.

§. 289.

III. So bleef dit niet by wrevel en moort omtrent *andere;* maar sy waren oock verschrikkelijk omtrent haar *eygen selven,* wanneer sy na sulken moetwil af andere nootsaakten om haar doot te slaan, of anders op een noyt meer gehoorde wijse haar selven het leven benamen. *Sy beminden* (seyt *Augustinus* in de selve brief) *sodanigh de doodtslagen, dat sy deselve tegens haar selven in 't werk stelden, als sy die tegens andere niet konden begaan. Want gelijk de liefde van de Kerk arbeidt, om haar sodanigh van dat verderf te bevrijden, dat niemant van haar sou sterven; so arbeidt hare rasernye, dat se de lust van haar wreedtheit mogen voeden, of met ons te dooden, of ook*

haar selven, op dat se niet souden schijnen de macht van menschen te dooden verlooren te hebben. En een weynigh verder: *Sommige wierpen haar oock in handen van gewapende Reysigers, om van haar gedoot te worden, vreesselijk dreygende; dat sy haar souden dootslaan, indien sy van haar niet dootgeslagen wierden.* Noch verder: *Maar nu is het by haar een daaglijks spel haar selfs te dooden door haar van hooge steiltens af te werpen, door water en vuur. Want dese drie soorten van doot heeft haar als willende sterven de Duivel geleert, als se niemant vonden, welke sy verschrikten, op dat se door sijn swaart mochten neer gemaakt worden, dat se haar dan van de steenrotzen afwierpen, of haar overgaven aan de vlammen en diepten der wateren.* Merk aan welke Monsters van menschen seer veele onder de *Donatisten* waren, anders oock bekent onder de naam van *Circumcelliones.*

§. 290.

IV. Waren se so verschrikkelijk voor haar eygen Volk; dat hoewel eenige onder haar daar van een ysing en schrik hadden, sy daar tegens niet een eenigh woort evenwel derfden voortbrengen, of de Donatistische gemeynschap verlaten, indien se anders niet in lijf en goet t'eenemaal wilden verdorven zijn. Dit is al mee te vinden in *die selve brief* van *Augustinus;* als 'er staat: *Wat sullen wy van sodanige seggen, die daaglijks voor ons belijden, dat se nu overlangh wilden Katholijken zijn, maar dat se onder sulke woorden, onder welke 't geene sy wilden, sy niet vermochten door de swakheit van de vreese; alwaar, indien sy een woort voor de Katholijke Kerk spraken; en sy selve en hare huisen tot in den gront toe wierden omgekeert.* En wat lager: *Dat by haar de uitsinnigste troupen van de grootste deugnieten, de rust der onnosele in verscheyden saken beroerden. Welken Heer,* vraagt *Augustijn; is niet gedwongen geweest sijn knecht te vreesen, indien hy tot hare beschermingh sijn toevlucht nam? Wie derfde aan een Autheur van verderving enkelijk een bedreyging doen? Wie konde een doorbrenger van goederen of eenige schuldenaar in Rechten betrekken, die hare hulp en bescherming versocht, uyt vreese van stock-*

slagen, brandt en presente doot? De contracten van de booste knechten wierden gebroken, op dat se vry mochten heenen gaan, de afgedrongen handtschriften wierden aan de schuldenaars weder gegeven. Die hare harde woorden hadden veracht, wierden met noch harder slagen gedrongen te doen, 't geene sy aanbevolen; de huisen van onnosele, die haar hadden vertoornt, wierden of tot den gront toe afgeworpen, of met vuir verbrandt. Eenige Huisvaders eerlijk gebooren en opgevoedt, zijn naeulijks levendigh na hare dootslagen wechgenomen, of gebonden na de meulen, en om die in 't rondt om te draeijen als de verachtelijke beesten met slagen gedwongen. En alle dese geweldenaryen wierden van haar gepleegt, eer noch eenige Keyserlijke Wetten of straffen tegens haar waren vastgestelt, so *Augustinus* vervolgens verklaart. Daar men anders hadd' mogen meynen, of sy die voor een Christen so heyllose en onbetamelijke gruwelen hadden uytgevoert in weerwraak van de Wetten, en van sulke die deselve tegens haar poogden uyt te voeren.

§. 291.

V. Wat nu de *rechtsinnige Leeraren* der Kerke tegens dese *Donatisten,* die wegens de verkiesing van *Caecilianus,* daar op se so veel te seggen hadden, tot Bisschop van Carthago, dus onwettelijk haar van de Gemeynschap der Kerke hadden afgescheurt; mochten voortbrengen, so uyt de gesonde reden, als uyt de H. Schriften van 't Oude en N. Testament, en door alle minnelijke en vriendelijke ontmoetingen en kracht van bewijsen haar sochten te overtuygen, dat het geen *ware Kerk* kon zijn, die daar se in *de grontstucken van 't Gelove t'samen-stenden;* nochtans om so eene daat, by de verkiesing van *Caecilianus* voorgevallen, de *eenigheit* der Kerke met voeten traden, en verder to so buytensporige onmenschelijke rasernyen vervielen. So was doch alles by haar te vergeefs, sy gingen in hare stijfsinnigheyt voort, en wilden geheel niet na de Schrift of overtuygende redenen luysteren; maar gaven haar hartnekkigh al wijder over aan de driften van haar verdorven hert, om te leven na haar vrye willekeur, en dus tot alle uytgietinge van

baldadigheyt en wrevel uyt te spatten. Let daar toe eens op 't geene *Augustinus* met so veel redelijkheyts, om haar te doen wederkeeren, bybrengt in 't vervolg van sijn 48. brief: *Seker,* seyt hy, *niemants sonde besmet een ander, die 'er niet van weet. Hoe souden de Gelovige door de geheele werelt verspreydt de sonde van de Verraders kennen, die de beschuldigers, hoewel sy die wisten, haar nochtans niet konden aantoonen? Derhalven dat dese van die sonde onschuldigh waren, bewijst seker de onkunde seer licht.* Sulks vervolgt die Leeraar op deselve trant van onschult, om dat sy 'er geen overtuygend bewijs of kenniss van hadden, noch verder, en komt daar na op dese wijse te redeneeren: *Want om de quade moet men de goede niet verlaten; maar om de goede moet men de quade verdragen; gelijk de Propheten hebben verdragen die, tegens welke sy so groote dingen spraken, en de Sacramenten van dat volk niet verlieten: Gelijk de Heere selfs Judas heeft verdragen, tot dat uyt-eynde toe als hy waardigh was; en heeft toegelaten, dat hy gemeynschap had aan 't H. Avontmaal met de onschuldige: Gelijk de Apostelen sulke verdroegen, die door nijdigheyt ('t welk de sonde van de duivel selve is) Christus aankondigden.* Merk al verder aan, wat *Augustinus* een weynigh na 't beginsel van sijn 50ste brief van haar getuygt: *Boven de Goddelijke getuygenissen schatten sy hare twisten, om dat sy in de sake van Caecilianus eertijdts Bisschop van de Kerk van Carthago; aan welke sy schelmstukken te last leyden, die se noit hebben konnen bewijsen noch oock nu konnen; haar van de Katholijke Kerk, dat is van de eenigheyt aller volkeren hebben afgescheiden. Hoewel indien se oock waar mochten zyn, die van haar ten laste van Caecilianus gebracht waren, en dat se aan ons t'eeniger tijt konden bewesen worden; Wy hem, of hy schoon doot is, souden vervloeken: Maar nochtans moeten wy niet verlaten de Kerke Christi, welke niet wort versonnen door twistige meyningen, maar bewesen met Goddelijke getuygnissen, om eenigh mensch, dewijl het beter is op Godt te betrouwen, als op menschen. Want oock niet; het geene ick*

segge sonder verongelijking van sijn onnoselheit; indien Caecilianus heeft gesondight, heeft Christus daarom sijn erffenis verloren: Het valt een mensch licht, of ware of valsche dingen van een ander mensch te geloven; maar het is van een schelmsche onbeschaamtheyt, om de sonden van een mensch, die men aan de Wereldt niet kan doen blijken; de gemeynschap van de wereldt te willen verdoemen. Hoor daar de ongegronde redenen van hare vervloekte scheuringe, en van het vervolg van so veele gewelt-plegingen, enkelijk uit een bittere en onversoenlijke haat tegens de Regtsinnige voortgesproten, sonder ja tegens alle redenen en bewijsen aan; na welke sy als uytsinnige weygerden te luysteren.

§. 292.

Hoedanige waren nu de *wetten* en *straffen* die van *Augustinus* en sijn mede-Bisschoppen in een Concilium vastgestelt wierden, dat men die tegens haar by de Keysers sou versoeken. Men vindt die voorgestelt in die selve brief een weynigh over het midden met dese woorden: *Nochtans eer die wetten, door welke sy tot de heylige maaltijt gedrongen worden in Africa gesonden wierden,* (Hy siet hier op de Wetten van de Keysers gegeven na de wreedtheyt aan den Vagienser Bisschop begaan, van welke men datelijk noch yets verder seggen sal) *so scheen goedt te wesen aan eenige broederen, onder welke ick mede was; hoewel de rasernye der Donatisten aan alle kanten wreedelijk voortgingh; dat men van de Keysers niet sou versoeken, dat se souden bevelen, dat die Ketterye geheel niet meer mocht zyn, door het stellen van een straffe voor sulke, die daar in souden willen zijn; maar dat se dit liever wilden vast stellen, met een besluyt, dat sulke de onsinnige geweldenaryen van haar niet mochten onderworpen zyn, welke de Katholijke waarheyt souden aankondigen met spreken, of lesen met aan-nemen. 't Welk wy meynden dat op die wijse kon volbracht worden, indien zy de Wet van Theodosius godtvruchtiger geheugniss, die hy in 't gemeyn tegens alle Ketters heeft afgekondight, dat een iegelijke Bisschop of Klerk van haar, waar hy sou gevonden worden thien ponden gouts sou verbeuren, in 't bysonder tegens de Donatisten, die lochenden dat se Ketters*

waren, sodanigh souden bevestigen; dat niet alle in die boete souden geslagen worden, maar in welkers Landt-schappen de Katholijke Kerck eenige geweldenaryen van Klerken of van Circumcelliones, of volkeren soude lijden: Op dat namentlijk na de protestatie der Katholijke, die sodanige dingen hadden geleden, nu door de voorsorg van de Staten, (cura ordinum) de Bisschoppen of andere Bedienaars tot het betalen van die boete souden gehouden worden. Want aldus oordeelden wy, dat terwijl sy verschrickt wierden en niets diergelijks derfden onderstaan, de Katholijke waarheyt met vryheyt sou konnen geleert en behouden worden, so dat niemant daar toe sou worden gedwongen, maar dat die sonder vrese wilde, deselve volgen sou, op dat wy geen valsche Katholijken en veynsaarts hebben souden. En na dat *Augustinus* hier op hadd' verhaalt, dat 'er oock andere van een ander gevoelen waren, dat men nadere dwang-middelen sou versoeken, so verklaart hy evenwel dat het voorgemelte was geweest het goedtvinden van de Synode. *Nochtans,* seyt hy, *hebben wy verkregen, dat in ons Concilium besloten is, dat het, 't gene ick geseyt hebb', liever van de Keysers sou versocht worden.* Doch vervolgens verklaart hy, dat de *Afgesondene* van 't Concilium te laat quamen, om dat de Keysers, na dat haar ter ooren was gekomen de wreede en schandelijke onderneming op den Vagienser Bisschop hier voor gemelt, reets een besluyt aangaande de straffen daar over hadden vastgestelt.

§. 293.

Immers luyden de woorden van *Augustinus* in den t' samenhangh aldus: *Want nu waren ons voorgekomen eenige seer sware klachten van Bisschoppen uyt andere plaatsen, die veel quaats van haar geleden hadden, en uit hare Stoelen waren uitgesmeten. In 't bysonder heeft die schrickelijke en ongelooflijke dootslagh van Maximianus, een Katholijke Bisschop van de Vagienser Kerk, te weeg gebracht, dat onse Ambassade nu niet hadde, wat te doen. Want daar was nu een Wet afgekondight; Dat de Ketterye der Donatisten van so groote wreedtheyt, welke te sparen het wreeder toescheen, als sy selfs wreed-*

heyt bedreef, niet alleen gewelt dryvend was, maar dat men se t' eenemaal niet sou ongestraft laten. Nochtans niet met een levens straff, om oock omtrent onwaardige te bewaren de Christelijke sachtmoedigheyt, maar met het voorstellen van gelt-boeten, en met het besluyten van de ballingschap over de Bisschoppen en de Dienaars der selve.

§. 294.

In welke beschrijvingen, so van de *besluyten van een Afrricaans Concilium* onder de goed-keuringh van *Augustinus,* als van de *Keyserlijke Wetten* aan te merken is; 1. Dat, wat de *Rechtsinnige* betrof, hier door wierd bedoelt, dat die vryheyt van conscientie mochten erlangen, om, sonder van de *Donatisten* vervolgt te worden, de Leere der waarheyt vrijelijk te mogen prediken en aannemen; daar die Wetten noyt souden voorgeschreven, veel min tegens de *Donatisten* uytgevoert zijn geweest, indien sy geen *Conscientie-dwangh* omtrent de *Rechtsinnige* hadden in 't werk gestelt, maar aan een yegelijk vryheyt hadden gelaten, om vreedsaamlijk te mogen belijden, 't geene waar toe sy op een overtuygend onderwijs uyt de H. Schriften, Conscienties wegen oordeelden verplicht te zijn. 2. En wat de *Donatisten* aangingh, so waren die wetten en straffen gericht tot beteugeling van hare *onnatuurlijke wreedheden,* so aan andere als aan haar selve begaan, en over sulks ter maintjen van een wel gegronde betaamlijke en vreedsame Burger-staat, en weering van alle so heyllose gewelt-drijvingen, als hier voor van de *Donatisten* zijn uytgeteekent; terwijl men redenen heeft van sigh te verwonderen, dat de Keyserlijke wetten, in opsight van hare *straatschenderyen* en *moorderyen,* niet straffer en zwaarder geweest zijn. 3. Dat die Keyserlijke wetten niet hoger hebben gegaan als tot *gelt-boeten,* en tot het benemen van *tydelijke* en *lichamelijke* voor-rechten in de Burgerstaat, sonder dat se eenigsins het bloet en 't leven van die moetwillige en stijfsinnige Scheurmakers raakten. Van hoedanigh bloetstorten *Augustinus* sulk een afkeer hadd', dat hy niet alleen onderstont, om opentlijk by de Keyserlijke Rechters tusschen te treden voor *Donatisten* die moorderije be-

gaan hebbende, volgens de gemeyne en Al-oude rechten de doot-straffe schuldigh waren; maar oock om als door eenigh Bisschoppelijk gesagh sulks van haar te vorderen, onder voorwendsel, dat het bloet van de Martelaren, die door haar wreedelijk waren omgebracht, eenigermaten sou besoetelt, en der selver Martijrdom vernadeelt worden; indien men sulke moordenaars door de *Wet der vergelding* desgelijks het leven benam.

§. 295.

Lees hier van *Augustijns* 158. brief aan *Marcellinus* Keyserlijke Opper-bevelhebber, daar in hy seyt: *Voorwaar ick bidde u, dat de straffe van haar, hoewel se so groote schelmstukken beleden hebben, mach zijn buyten de straffe des doots, en om onser conscientien wille, en om aan te prijsen de Katholijke sachtmoedigheyt.* En in 't vervolg van dien brief houdt hy over sulke en over een Diaken *Donatus,* die de voornaamste in 't begaan van een dootslagh was geweest seer sterck by *Marcellinus* aan, dat sy doch aan 't leven niet mochten worden gestraft; en indien hy dat niet kon verwerven, dat se ten minsten in de gevankeniss mochten bewaart worden, terwijl *Augustinus* dit van de *sachtmoedigheit des Keysers sou sorgen te verwerven op dat het lijden van de Dienstknechten Godts, 't welk in de Kerk moet heerlijk wesen, door het bloedt der Vyanden niet sou onteert worden.* Het selve versoek vindt men in de 159. brief, als hy seyt: *Ick hebb' verstaan, dat de Circumcelliones en Klerken van de zijde van Donatus, die de sorg over de publijke tucht van de Kerke van Hippo, wegens hare daden heeft gebracht tot het gericht, door uwe Edelheit zijn verhoort, en dat seer veele der selver hebben beleden de dootslach, die se tegens de Katholijke Priester Restitutes begaan hebben, en het dooden van een andere Katholijke Priester Innocentius, ooch het uytgraven van sijn oogh en het afhouwen van sijn vinger. Waarom de grootste bekommering my heeft aangetroffen, of uwe Hoogheit mogelijk niet oordeelen mocht, dat se met so groote strafheit der Wetten moeten gestraft worden; om sodanigh te lijden, als se gedaan hebben. Derhalven besweere ick met dese brief u*

gelove, 't welk gy hebt op Christus, door de barmhertigheit van de Heere Christus selve, dat ghy dat niet doet of toelaat, dat het eenigsins geschiedt Want, hoewel wy haar verderf konden ontveinsen, als sulke, die niet op beschuldigingen van de onse, maar door de kenniss van sulke, tot welke de Wacht voor de bewaring van de publijke rust behoort, opgedragen schijnen aan het ondersoek; so willen wy nochtans niet, dat het lijden van de Dienstknechten Godts sal gewroken worden met gelijke straffen, als na de Wet van vergeldinge. Hy haalt daar toe vervolgens aan de Evangelische bevelen aangaande de sachtmoedigheyt en bestheydentheyt uyt *Philipp. 4.* en *Tit. 3.* oock de Lesse van de Saligmaker, uyt *Matth 5.* en het exempel van *Konink David,* en erinnert hem ten ten laatsten; *dat hy gesonden was voor de nuttigheit van de Kerk,* verder aandringende: *Dat hy betuigde, dat sulks tot voordeel was van de Katholijke Kerk, of op dat hy de maat van sijn besorgingh niet mocht schijnen te buyten te gaan, dat sulks nuttigh was voor de Kerke, welke behoorde tot het Bisdom van de Landtschappen van Hippo.* En aan 't eynde van dien brief besluyt hy met een versoek: *Dat se doch of sijn voorsprake, of aanradingh of bekommering niet wilden te driftigh oordeelen, en het lijden van Katholijke Dienstknechten, 't welk de swacke tot een geestelijke stichtingh moest nutbaar zijn, niet ontçieren met een verwisselende straffe der Vyanden, van welke sy geleden hadden. Maar dat se liever met een gebroken gerechtelijke strengheyt geensins wilden nalaten aan te prijsen, en haar geloof, dewijl se waren Sonen van de Kerke, en de sachtmoedigheyt van haar Moeder selve.* Gelijk men dan diergelijke en noch krachtiger aandringingen, ter voorkomingh van de Lijf en Levens-straffen der *Donatisten* die door hare beledene moorderyen en dootslagen, anders volgens de Wetten de doot gerechtelijk verdient hadden, meer kan vinden, in sijn 160. brief aan den Rechter *Apringius.*

§. 296.

Hoewel wy nu met *Augustinus* in dit stuck niet souden konnen t'samen-stemmen; dat men op voorwend-

sels van Christelijke sachtmoedigheyt, en van niet te onteeren het lijden der Martelaren, by de Rechters sou mogen aanhouden tot kreukingh van Justitie niet alleen tegen *Keyserlijke,* maar oock, als een yegelijk bekent is, tegen de Goddelijke Wetten, over *Straatschenders* en *Moordenaars;* die buyten het recht van een *Wettigen Oorlogh,* of de nootsakelijkheyt van een *onbesprooken lijfs-verdeging,* moetwilligh haar overgeven tot moorden en straatschenden. Nochtans so is *Augustinus* ten allerminsten het tot so verr' met ons eens, dat men geen bloetstorting, geen levens straff mach oeffenen, om daar door afgedwaalde menschen te dringen of te dwingen tot aanneeming van eenige Godtsdienst, al was 't van de waarheyt selve. Wat meinje, hoe *Augustinus* niet wel sou verfoeyt hebben; als hy ten tijde van *Dominicus* en so veele bloedtdorstige Pausen hadde geleeft, en met sijne oogen aanschouwt so veele afschuwelijke wreedtheden, in 't uytstorten van stroomen van onnosel Christen bloet, en in 't uytvoeren van de bevelen van so bloedige vervaarlijke en dodelijke *Inquisitie.* In 't bysonder, wanneer *Michaël Gisler* daar van tot een *Monarchaal Opperhooft* gestelt was, en wanneer hy, naderhant tot het *Pausschap* verheven, deselve door de Christenheyt al omm' strengelijk liet uytvoeren, en de onmenschelijkste vervolgers, als groote prijswaardige, so plechtelijk door geschenken quam vereeren. Wy twijffelen niet of *Augustinus* die so overgroot medelijden hadd' met de *moordende Donatisten;* dat hy sigh niet ontsagh, met so groote drift voor haar tusschen te treden by de Opper-rechteren, ten eynde haar straffe, hoewel anders rechtvaardigh, om de sachtmoedigheyt van de Moeder de Christen Kerk, evenwel niet mocht dodelijk zijn; sou sulk een oeffenen van wreedheyt niet alleen afgekeurt, maar tot in de Helle selfs sou vervloekt hebben; ja mogelijk daar aan wel hebben toegepast het geene 'er staat, Openb. 17. v. 3, 4, 5, 6. Daar *Johannes in den Geest sagh een Vrouw sittende op een scharlaken root Beest, dat vol was van namen van Godtslasteringe, en hadde seven hoofden en thien hoornen.*

4. Een Vrouwe, die bekleedt was met Purper ende scharlaken, en verçiert met gout en kostelijk gesteente, ende peerlen, en die in hare handt hadd' een gouden drinkbeker vol van grouwelen en van onreynigheyt harer hoererye. 5. En die op haar voorhooft hadd' een naam geschreven, namelijk Verborgentheyt, de groote Babylon, de Moeder der hoereryen en grouwelen der aarde. 6. Welke Vrouwe hy sagh dronken van het bloed der Heyligen, en van het bloet der getuygen Jesu. Hoedanige beschrijving of se aan Romen in die vreesselijke vervolgingen mach ge-eygent worden, wy andere willen laten oordeelen.

§. 297.

Noch eens wat sou *Augustinus* niet wel gesegt hebben; indien hy hadd' gelesen de versen van de Jesuijt *Petrus Ribaldus Peruanus,* waar in Hy als Opperbeul was geweest, over de straffen met welke men de *Ketters* onder de naam van *rebellen* straffen moest, in 't Latijn aldus zijnde?

Exilio portato, rogis imponito, Ponto.
Mergito, forcipibus cadito, ferto feris.
Ense feri, necato fame, serrâque secato,
Compede stringe pedes, fune ligato senes,
Ossa revellito, crura refringito, rumpite membra.
Lictor! & in plures scindito particulas.
Hinc aditum ad crates reserato, notatoque fibras,
Cerne sinisterius, dexteriusque latus.

Dat is, in onse taal: *Beul! drijft se uit in ballingschap, legt se op de brantstapels, verdrinkt se in de Zee, nijpt het vleesch af met de tangen, werpt se voor de verscheurende dieren. Slaat se met het swaert, doot se door den honger, doorsnijt se met een saagh, drukt de voeten in de kluysters, knevelt de oude mannen met touwen, rukt de beenderen van malkanderen, rabraakt se, rijt de Ledematen van een, en verdeylt se in veel kleyne stukskens. Hier toe ontsluyt se tot de roosters of pijnbank, tekent de dunne aderen en senutjens, beschouwt de slinker en rechter sijde.* En hoe sou *Augustijn* niet met de uyterste verontwaardiging hebben aangehoort; dat een Dominicaner Monnick van sijn Predikstoel op den 11.

December laastleden, so schrikkelijken moort en dreyging blies tegens de Ketters en met name tegens *Luther* en *Calvijn,* welke indien men tijdelijk hadd' gedoodt, en in hare eyeren verbroken, alsdan so vele quade kieckens daar van niet souden gekomen zijn? Immers gelijk men My heeft bericht. 't Welk daar na op den 18. Decemb. noch met meer onstuymigheyt is hervat in 't bysonder tegens de *Waldensen* en hare *Medestanders,* met welke men moest speelen: *Reyn af, reyn af tot de wortel toe. En hoe wreeder hoe beter &c.* In onderscheyden herhalingen, t'elkens met een nieuwe uytschreeuwing, ook met bysondere beperkinge van mijn Persoon; die hy oordeelde de eenigste hier in de Stadt te zijn, die de *Waldensen* voor stont, en voor goede Christenen erkende. Vervolgende dus van Sondagh to Sondagh sijne heylose en lasterende beschrijvingen van de uyterste Goddelose Leerstukken en levens bedrijven die hy dese menschen aanwreef. O! alle sulke *Moort-basuyn-blasers,* souden by den sagtmoedigen *Augustinus* niet alleen geen huys-vesting hebben konnen vinden, maar oock ten opsigt van hare uytschreeuwingen over wrevel en moort, wel licht slimmer en booser gekeurt zijn geworden als de oude *Donatistische* wreede *Circumcelliones* selve. Ja alle sulke bloetgierige Monnicken mogen wy na het werk met de balance van reden en schrift wel gewikt te hebben, gelijk stellen, aan den Heydenschen *Domitius,* waar van *Lactantius Lib. 5. divin. Institut. cap. 11.* aan 't eynde aldus getuygt: *Domitius heeft in 't sevende boeck van de Plicht van een Vice-Burgemeester (Proconsulis) de schelmsche antwoorden der Vorsten (rescripta principum nefaria) by een vergadert, op dat hy soude onderwijsen, met hoedanige straffen behoorden gestraft te worden sulke, welcke souden belijden dat se Godt dienden.*

§. 298.

Evenwel die *Keyserlijke Wetten en straffen,* behelsende gelt-boeten, het beneemen van Burgerlijke *voor-rechten,* omtrent *Contracten, Testamenten* etc. en het uyterste de *ballingschap,* verstrekten als breydels en toomen ter beteugeling van de so seer woedende *Dona-*

tisten in hare feytelijkheden; gelijk omtrent sulke dwingelanden, die thienmaal wreveliger haar tegens de Rechtsinnige hadden gedragen *ex lege talionis* niet meer als billik was, en dat noch op de sagtste wijse. Welke dan oock wel die vrucht en uytwerking hadden by haar gekregen; dat daar door vele waren gebracht tot bedaartheyt en na goet ondersoek tot vereenigingh van haar selven met de Kerk, die sy so onbesuyslijk gequelt hadden: gelijk *Augustinus* seyt in de 48. Brief: *Och! indien Ick u kon aantoonen hoe veele uyt de Circumcelliones selve wy nu opentlijke Katholijke hebben, die, verdoemende haar voorgaande leven en erbarmelijke dwaling, waar door zy meynden voor Godts Kerk te doen, 't gene sy door een ongeruste ligtveerdigheyt volbrachten; nochtans tot sulk gesont verstant niet souden gebracht zyn, indien zy niet als uitsinnige door de banden van die wetten, die u mishagen, wierden gebonden.*

§. 299.

Daar door verkregen so vele van de waarheyt overtuygde en goedtwillige, die uyt vreese van sulke, onder welke zy woonden, die opentlijk niet derfden belijden, en over sulks nergens meer als na sulke Burgerlijke dwangmiddelen verlangden; de vryheyt, om sonder vreese van eenigh gevayr tot de eenigheyt der Kerke te konnen wederkeeren, als *Augustinus* in deselve Brief versekert omtrent een zijde van 't beginsel, seggende: *Vele (die wy wel kennen) als sy waren overredet, en de waarheyt uit de H. Schriften haar was geopenbaart, gaven ons tot antwoort dat se begeerte hadden, om tot de gemeynschap van de Katholijke Kerke over te gaan, maar dat se de geweltdryvende vyandtschappen van overgegevene deugnieten vreesden, welke zy wel voor de gerechtigheyt en 't eeuwige leven hadden moeten verachten.* En omtrent twee bladeren verder: *Hoe vele (het welk wy sekerlijk weten) wilden nu niet wesen Katholijke, door de allerklaarste waarheyt bewogen, en die den toorn van de hare vresende, dat daaglijks uitstelden?*

§. 300.

Andere en wel de *meeste* onder haar, die geen redenen van die afsondering wisten, om dat se door ver-

loop van tijt in 't vergeet boeck waren geraakt; blijvende dus afgesonderde volgens den *gemeynen slender,* sonder eenige rekenschap daar van te konnen geven, quamen hier door tot ondersoek en achterdocht, gelijk *Augustinus* dus vervolgens seyt: *Hoe veele heeft niet de waarheyt (die noyt van uw is voorgenomen) maar de sware bandt van een verhardde gewoonte gebonden? &c. Hoe vele meinden dat het gedeelte van Donatus daarom was de ware Kerke, om dat de sorgeloosheyt haar tot het kennen van de Katholijke waarheyt, traagh, walgelijk en leuy maakte?* Dese trage, sorgelose, walgelijke en leuye wierden door die wetten als uyt den sorgeloosen slaap opgewekt, om nu by voorval van haar tijdelijk belangh eens nader hare gangen en belijdenis in bedenking te nemen, en aan de toetsteen van 't H. Woort te beproeven, gelijk *Augustinus* oock al in die selve brief verklaart met dese woorden? *Welke is de andere soorte van de swaarste siekte der gener, die wel die beroert verweckende stoutigheyt niet hadden; maar door sekere oude sorgeloosheyt gedrukt wierden; seggende tegen ons: Ghy segt wel de waarheyt, maar het valt ons hart de overleveringen van de Ouders te verlaten. Moesten die niet* (vraaght *Augustinus* verder) *door een Wet van tijdelijke moejelijkheden heylsaamlijk worden wakker gemaakt, op dat se als uit een doot-slaap souden opkomen, en ontwaken tot de Saligheyt van de Eeuwigheyt.*

§. 301.

Dus verstrekten die *Keyserlijke Wetten* niet als dwangmiddelen, om de *afgescheurde Donatisten* door een *Conscientie-dwang* tegens haar beter weten aan, en dus *onwilligh,* in gront-stukken van 't geloof te dwingen tot het aannemen van yets, dat zy na goet ondersoek uyt de H. Schriften bevonden daar mee te strijden, maar om uyt een *sorgeloose slaap* opgewekt zijnde na een voorgaande beproeving van die *Onwettige Afsondering* aan de toetsteen van 't Goddelijke woort, met een erkentenis van haar dwaling, en met een volle overtuyging van waarheyt in hare conscientie versekert, en dus geheel *gewilligh* de scheuring te verlaten, en tot die Kerke, met welke sy anders

in de Leere selfs over-een stemden, weder te keeren. Dus verr' en verder niet hadd' *Augustinus,* aan so een *dwingtse om in te komen,* daar van hy te vooren so seer afkeerig was geweest, noch eyndelijk sijn zegel konnen hangen.

§. 302.

Wanneer nu de *Donatisten* klaagden, dat sulk een aanhouden by den Keyser tot het erlangen van dese *wetten* en *burgerlijke beveelen* niet over een quam met de oude practijk van 't Christendom; dat men haar deed' lijden en vervolging onderworpen zijn; terwijl de Christenen niet moesten vervolgen, maar wel vervolgt worden; en dat men moesten vervolgen, maar wel vervolgt worden; en dat men haar dus dwong te belijden 't gene, waar aan sy in haar Conscientie geen toestemming konden verleenen. So gaf *Augustinus* tot antwoort: *I.* Dat sy de eerste waren geweest, die sigh over dit verschil, rakende de verkiesing van *Caecilianus,* en het voor by gaan van *Donatus* byden Keyser beklaagt en de *Rechtsinnige* aldaar in recht betrokken hadden, en indien sy daar hadden konnen de overhandt krijgen, geen mindere versoeken aan den Keyser tegens de *Rechtsinnige* souden hebben voorgestelt; 't welk dan overtuygende genoeg gebleken was uyt al haar bedrijf, wanneer sy van den Keyser en alle Kerkelijke Vergaderingen veroordeelt zijnde, evenwel met so veel wreedheyt en onmenschelijkheyt hadden gewoedt en gewoelt tegens de *Rechtsinnige,* by welke buytenspoorigheden de Keyserlijke wetten en straffingen niet eens te pas quamen: Waar door Sy dan, indien anders yemandt, onder haar woonende, de vryheyt van sijn gemoet sou hebben konnen behouden, den Keyser sulke wetten selfs hadden afgeperst, en sy rechtveerdelijk daar mee als rasende menschen, die op haar selfs en andere geweldelijk aanvielen, wierden beteugelt, en indien 'er al eenigh lijden mee vermengt was, sulk lijden niet op de *wreedste* wijse, als sy voortijts hadden gehandelt met de Rechtsinnige, maar op de sagtste na de Wet van wedervergeldinge tegens haar wierdt uytgevoert, en dat sy over sulks geen redenen van klachten hadden. So redeneerde *Augustinus* volgens het bekende vers van *Juvenalis Satyra 10. Quis tulerit Cracchos de seditione querentes?*

Waar mee *Juvenalis* beschimpte de klachten van de *Gracchi, Cajus* en *Tiberius* twee Sonen van *Gracchus Sempronius,* die haar werk hebbende gemaakt van steets *ex legibus agrariis* met het volk binnen Romen oproer te verwekken, naderhant als sy daar over rechtveerdelijk binnen Romen gestraft wierden, noch over oproer klagen wilden: Gelijk aan sulk een tegen-kaatsen van de ball' uyt veel plaatsen van *Augustinus* in de 48ste Brief aan *Vincentius,* en in de 50ste aan *Bonifacius* meer te vinden is.

§. 303.

II. So loste *Augustinus* de klachten over lijden en vervolginge op, met *lijden* en *lijden* onderscheydentlijk, en te gelijk mede de bevelen van de Keysers in bysondere opsichten aan te merken; welke, wanneer se voor de valsche leeringen *tegens de waarheyt* aan, wetten, bedreygingen en straffen voorschreven, als dan niet moesten worden gehoorsaamt; en in sulken val een lijden om der *gerechtigheyt* will' veroorsaakten, tot lof en prijs van Martelaren, die door sulke wetten om der waarheyts wille gewilliglijk dit lijden op haar namen; maar wanneer se *voor de waarheyt* goede wetten, bedreygingen en straffen voorschreven, als dan moesten worden gehoorsaamt, daar anders de wederstrevige moesten aangemerkt worden een billike kastijding onderworpen te zijn, om der leugen en ongeregtigheyts wille, die sy hoewel door het licht van Godts Woordt overtuygt, evenwel noch wilden handthaven. Dit stelt *Augustinus* duydelijk voor, in de meer als eens gemelte 50ste brief aan *Bonifacius. Wanneer de Keysers,* seyt hy, *voor de valsheyt tegens de waarheyt maken quade wetten, so worden de gelovige beproeft, en de volstandige gekroont. Maar wanneer sy voor de waarheyt tegen de valsheyt vast stellen goede wetten, so worden de woedende verschrikt, en de verstandige verbetert. Derhalven sulk een, die de wetten der Keyseren, welke gegeven worden tegens de waarheyt Godts, niet gehoorsamen wil, ontfangt een groote prijs. Maar die aan de wetten der Keyseren, die voor Godts waarheyt gegeven worden, niet wil gehoorsamen, haalt sich op den hals een groote straff. Want oock ten tijden derPropheten*

worden beschuldigt alle die Koningen, die onder Godts Volk niet hebben verboden noch vernietigt het geene tegens Godts geboden was ingestelt, en die sulks verboden en vernietigt hebben, worden boven de verdiensten van andere gepresen. Dit doet *Augustijn* verder blijken met het voorbeelt van *Nebucadnezar,* so in 't eene als in 't andere uyt *Daniel 3.,* en als hy vermelding gedaan hadd' van de straffen, die uytgevoert souden worden volgens bevel van *Nebucadnezar,* tegens *alle sulke die lastering souden spreken tegens de Godt van Sadrach, Mesach en Abednego:* so gaat hy voort; *Indien dese, die dese wet veracht, en dat volgens verdiensten geleden hebben, 't welk daar toe was gestelt, hebben mogen seggen, dat sy rechtveerdigh waren, om dat sy volgens de wet van de Konink vervolging onderworpen waren: 't welk sy sekerlijk souden seggen, indien sy so uytsinnigh waren, als dese uytsinnigh zijn, die de leden van Christus verdeylen, de Sacramenten van Christus verwerpen, en van vervolging roemen, om dat haar door de wetten van de Keysers die sy voor de eenigheyt van Christus gestelt hebben, verboden wordt die dingen te doen; en bedrieglijck voorwenden hare onnoselheyt, en die eere van Martelaars, die se van Godt niet konnen verkrijgen, van menschen soeken. Maar ware Martelaren zijn sulke, van welke de Heere seyt: Matth. 5. Saligh zijnse die om de gerechtigheyt vervolginge lijden. Derhalven niet sodanige, die om de ongerechtigheyt, en om een Goddeloose verdeylinge van de Christelijke eenigheyt, maar die om de gerechtigheyt wille vervolginge lijden, dese zijn ware Martelaren.*

§. 304.

Gelijk Hy dan al verder in die aangetrokken brieven meer als eens haar tracht te brengen tot een nadere erinnering, dat se doch sorghvuldigh wilden ondersoek doen na de redenen en oorsaken waarom sy volgens de wetten aan eenigh lijden onderworpen waren, en deselve wikken na de regel-mate van ons gelove en wandel, namentlijk het Saligmakende Woort van Godt, dewijl dit moest geheel ontwijffelijk vast staan, dat *niet de straffe, maar de oorsaak een Martelaar maakte;* volgens *Augusti-*

nus in sijn 167. brief aan *Festus.* Even als oock den Apostel *Petrus* daarom dit aan de gelovige meer als eens in 't gemeyn inboesemde, dat se doch wilden sorge dragen, dat se in al het lijden, 't welk haar van een boose, ongerechtige en onkundige werelt, in opsicht van de verborgentheden van 't Euangelium, het zy van Joden het zy van Heydenen, die versekering na goedt ondersoek voor hare ziel, als in de tegenwoordigheyt van Godt konden opmaken, dat se in 't lijden hadden een goede conscientie, dat se leden *om der gerechtigheyt wille* tot haar onschult. Wanneer se eerst recht haar selven konden versekeren, dat sy in dat lijden saligh waren, dat de Geest der heerlijkheyt, en de Geest Godts op haar rustede, gelijck 1 Pet. 2. v. 19, 20. Cap. 3. v. 14, 15, 16, 17 en Cap. 4. v. 14, 15, 16. In welke laatste plaats den Apostel de gelovige aldus aanspreekt: *Indien ghy gesmadigt wordt om den name Christi, zo zijt ghy saligh: Want de Geest der Heerlijkheyt en de Geest Godts rust op uw. Wat haar aangaat, hy wort wel gelastert, maar wat u aangaat, hy wort verheerlijkt. 15. Doch dat niemant van u en lijde, als een dootslager of dief, of quaatdoender, of als een die hem met een anders doen bemoeyt. 16. Doch als yemant lijdt als een Christen, die en schame hem niet, maar verheerlijke Godt in desen deele.* By gevolge was het volgens den Apostel *Petrus* niet genoegh voor een roem van een Christen, dat hy aan lijden en vervolging onderworpen was; maar dat hy met een versekerde conscientie roemen kon, dat hy door de ongerechtige wetten van Princen en Vorsten van de Werelt, genootdrukt wierdt sulk lijden te ondergaan, om der *gerechtigheyt en waarheyt wille;* gelijk wy mede uyt *Augustinus* hebben aangetoont, dat hy met soo klare en onbetwistelijcke onderscheydinge of schifting van saken opentlijk heeft vesekert, dat hy van dat selve gevoelen was. Edoch eer een *scheursieke Donatist* sich hier over ten vollen kon versekert houden, soo moest hy de redenen en oorsaken van die scheuring eerst wel grondigh gaan wikken in de weegschale van 't Heyligdom, dat is Godts beschreven Woort. Het welk wan-

neer hy 't selve sonder voor-oordeel ondernam, hem datelijk overtuygen sou, dat sijne *scheuring* van het Algemeyne Lichaam van een Kerk (welkers leerstukken de *Donatisten* anders goedt keurden) om een eenige voorgewende begane sondige daat, indien se selfs al was waar geweest, evenwel t'eenemaal onwettigh was, en hy dus selfs oorsaak van sijn ongelegentheden daar van hy door sich met de Kerck op nieuws te vereenigen, t' eenemaal sich kon vry houden.

§. 305.

Op dese wijse dan brachten de *Keyserlijke Wetten* een *Donatist* tot ondersoek van de waarheyt na den inhoudt van de Goddelijke Schriften, in so verr' dat 'er geen *conscientie-dwang* plaats greep, maar dat de Keyserlijke bevelen en bedreygingen ten *III.* moesten aangemerkt worden als aanleyding gevende tot ondersoek, en een daar op volgende overtuygingh van waarheyt, om niet *onwilligh,* maar geheel *gewilligh* (gelijk nu al geseyt is) de *eenigheyt* der Kerke te omhelsen. Dit geeft *Augustinus* te kennen in sijn 48. brief, seggende: *Men moet niet aanmerken dat yemant gedwongen wort, maar wat het is, waar door hy gedrongen wort, of goedt of quaat: niet dat yemant onwilligh sou konnen goet zijn; maar vreesende, 't geene hy niet wil lijden, of so verlaat hy de stoutigheit die hem belette, of hy wort aangedreven de waarheit te kennen, die hem onbekent was, op dat hy vresende, of het valsche, waar over hy verschil hadd', verwerpe, of de waarheit soeke, die hy niet wist, en willende nu vast houden 't geene hy niet wilde.* En in de 50ste brief aan *Bonifacius: Maar als nu de wetten selfs in Africa gekomen waren, so zijn 'er, voornamentlijk die, welke gelegentheit sochten, of vreesden de wreedheit van de woedende, of ontsagen de hare te vertoornen, van stonden aan tot de Kerk overgegaan. Oock veele, die daar in alleen wierden gehouden door een gewoonte van de Ouders overgelevert; maar die noit te vooren gedacht hadden, welke de oorsaak was van de Ketterye selfs, die noit deselve hadden willen ondersoecken en in bedenking neemen, zijn aanstonts als se begonden op te merken, en*

daar in niets vonden, 't welk waardigh was om daar voor so grooten verlies te lijden, sonder eenige swarigheit Katholijke geworden. Want de bekommering heeft sulke onderwesen, welke de sorgeloosheit hadd' onachtsaam gemaakt. Merk hier aan dat de Wetten van de Keyser so veele onbekommerde en sorgeloose herten; die *Donatisten* waren en bleven, om dat se sodanige waren geboren, en die 'er anders geen redenen van konden geven, om dat se noyt eens hadden willen navorschen de oorsaken van die Scheuring, tot achterdocht brachten, om op alles naeuwer te letten de oorsaken na te speuren, en om dus uyt de H. Schrift overtuygingh gekregen hebbende van de slechte gronden en redenen van die *Afsondering,* daar op met een volle genegentheyt, tot de Regtsinnige Gemeynte over te komen. Zijnde hierom eenigsins gelijk aan de Meesterlijke en Vaderlijke kastijdingen, waar door onachtsaamheyt wordt wech genomen, en de leersaamheyt ingeboesemt.

§. 306.

Waarom *Augustinus* dan oock Godt tot een getuyge derfde aanroepen, hoe hy een vyandt was van een conscientie-dwangh tegens beter weten aan, in sijn 168ste Brief aan *Eusebius,* daar hy aldus betuygt: *Godt weet het, dat ick geen toelegh hebb', dat yemant tot de Katholijke gemeinschap soude onwilligh gedwongen worden. Maar dat de opentlijke waarheit aan alle afdwalende magh verklaart worden, en dat die door onse dienst onder Gods hulpe openbaar gemaakt zijnde, haar selfs genoech sou aanprijsen, om omhelst en gevolgt te worden.* (geen Roomsgesinde verhovaardige sich hier op het gebruyk van het woort Katholijk, als of *Augustinus* daar door sou hebben bedoelt sodanigh een Kerk als de *Roomsche* tegenwoordigh is, gelijck de Roomsgesinde haar roem in die blote benaming stellende meynen, dat se daar door van de Ketteryen zijn afgesondert, terwijl se ondertusschen met de *Gemeinte van Sardis* Openb. 3. v. 1. *den naam willen hebben dat se leven, maar in der daat doot zijn;* als tot zware Ketteryen tegens Godt en sijn geopenbaarde waarheyt aanlopende, in dese dagen vervallen;

want *Katholijk* is volgens de kracht van 't oorspronkelijk woort te seggen *Algemein,* dat aan geen *bysondere Roomsche* Kerk mach geëygent worden, en gelt by *Augustinus* so veel als *Orthodox* of *Rechtsinnigh,* hoedanigh een benamingh geen Christen Kerk sich met recht mach eygenen, 't en zy de selve uyt vergelijking van hare leergronden met de H. Schrift, en dus met het onderwijs van Christus en sijn Apostelen hare *Orthodoxie* of *Rechtsinnigheit* kan aantoonen; doch dit zy hier tusschen beyden ingelast tot voorhoede van de misvatting van het woort *Katholijk,* so meenigmaal onvertolkt uyt de Schriften van *Augustinus* overgenomen) En seer merkwaardig is hier verder toe het voorstel van dese Leeraar aan de *Manicheen,* in sijn Tractaat *Contra Epistolam quam vocant Fundamenti cap. 1. & 2.* Als Hy daar hadd' voorgestelt, hoe van eenige in 't stuck van Godtsdienst somtijts averrechts gebruykt wierdt *schade, ballinschap, groot verlies* en diergelijke, so spreekt hy de *Manicheen* aan op volgende wijse: *Het is onse plicht geweest te verkiesen en te wenschen betere dingen, op dat wy tot uwe verbetering souden toegangh vinden, niet in twist en nijdt en vervolging, maar met sachtmoedelijk te vertroosten, goedertierentlijk te vermanen, soetelijk te redeneeren, gelijk geschreven is: Maar een dienstknecht des Heeren en moet niet twisten; maar vriendelijk zijn tegens alle, leersaam, geduldigh, met sachtmoedigheit onderwijsende die geene die anders gevoelen. Het is derhalven aan ons betamelijk geweest te willen dese zijde kiesen. Het staat Godt toe aan die willen en bidden te schenken dat goet is. Laten die tegens u woeden, die niet weten met welken arbeydt de waarheit wort gevonden, en hoe beswaarlijk de dwalingen worden vermijdt. Laten die tegens u woeden, die niet weten met hoe groote moejelijkheyt het oogh van den inwendigen mensch wordt genesen, dat hy sijn sonne kan aanschouwen, niet die, welke ghy, met een hemelsch*

lichaam schijnende en glinsterende in de vleeschelijke ogen van Menschen en Vee, dient, maar die van welke geschreven is door de Propheet: My is opgegaan de Sonne der Gerechtigheit &c. Also met deselve manier en kracht van redenvoering voortgaande, en opentlijk doende blijken, hoe de waarheyt door *reden* en *overtuyging,* maar niet door *conscientie-dwang* moest aangepresen en ter belijdeniss opgenomen worden.

§. 307.

Is yemant nu verder begeerigh te weten, op welke wijse onder sulk een voorstel van de waarheyt men allergelukkigst vorderen kan in de erkenteniss van dien? *Augustinus* sal daar over in 't volgende 3de Kapittel goet onderrecht uytleveren, als hy seyt: *Laat nu niemant van ons seggen, dat hy de waarheit gevonden heeft: Laat ons die so soeken, als of se van ons beyde niet gekendt wierdt. Want so sal se neerstelijk en eendrachtelijk konnen gesocht worden, indien se door geen lichtveerdigh vooroordeel gelooft wordt gevonden en gekent te zijn.* Waar door hy dan te verstaan geeft, dat alle voor-oordeelen als duystere en donkere wolken aan de waarheyt haar licht en glants beneemen, so dat se van sulke menschen niet gekent en wort. En seker is dit van nadruk voor so vele Geleerde en andere in de Roomsche Kerk; dat se met een hartnekkigh en onversettelijk voor-oordeel tegens alle die buyten haar zijn, met een ontwijffelijk voor-uyt-stel dat hare Kerke niet dwalen kan, en dus met een waan en eygenliefde en overgeving van hare bevattingen over waarheyt aan de besluyten van haar Kerk, of veel liever aan het goedtvinden van het Roomsche Hooft, tot ondersoek van saken, somtijts haar wel een weynigh inlaten, doch altijt met bekommeringh, dat haar yets ten desen opsigt mocht voorkomen, 't welk met de leerstukken van haar Kerk strijdigh bevonden wierdt; 't welk voorwaar niet is die Koninklijke wegh in Godts Woort voorgeschreven, *om de hoogten die haar tegens Godts kenniss verheffen ter neer te werpen, en de gedachten gevangen te leyden tot de gehoorsaamheit Christi,* 2 Cor. 10. v. 5. of om de waarheyt aan te neemen uyt liefde en overtuygingh tot

en van de waarheyt; Ja oock niet het betaamlijk middel daar toe van *Augustinus* (als men nu heeft gesien) voorgeschreven; maar wel de wegh der *werelt,* des *vleeschs,* ja des *Sathans,* om deught en waarheyt in ongerechtigheyt dwalingh t'onder te houden, gelijk als een yeder onverschilligh en redelijk oordeel, als hy die manier van ondersoek, oock plaats grijpende omtrent de waarheyt, in alle andere wetenschappen, enkelijk eens in bedenking neemt.

§. 308.

So is dan (gelijk wy meynen) uyt so onderscheydene Schriften van die beroemde Leeraar klaar en overtuygende genoech gebleken, dat hy niet alleen een gruwel heeft gehadt van alle *bloedige* en *dodelijke* vervolgingen in 't stuck van Gods-dienst, maar selfs oock van alle *conscientie-dwangh* van menschen door mindere quellingen tot het doen belijden van een Godtsdienst, daar van men redenen hadd', om na vergelijking van die met de H. Schriften vast te stellen, dat se van de waarheyt, die in Christus is, was afgeweken; hoewel hy anders eyndelijk oock wel daar toe was overgehaalt, dat hy kon dulden, dat menschen door 't benemen van *Burgerlijke voor-rechten,* ja tot de *ballingschap* toe, en niet verder, als uyt een diepe slaap-sucht wierden opgewekt om haar neerstigheyt te besteden tot het ondersoek van de waarheyt uyt de Goddelijke Schriften; daar op se noyt voor heen gedacht hadden; om na een volle versekeringh van dien, deselve als dan met haar geheel herte te omhelsen, en niet *onwilligh* maar *gewilligh* vervolgens te belijden. In so verr', dat de H. Schrift steets moest blijven de toetz ter beproeving, en de eenige regelmaat ter schifting van dwalingh en waarheyt van malkanderen. Hoedanig een redevoering van *Augustinus* oock van die kracht wel is geweest, dat se haar goedtkeuring en ingank al gevonden heeft by eenige niet onvermaarde Roomsche Schrijvers, als onder andere by de beroemde en mee al voor heen gemelte *Cassander* in sijn *Voor-reden* voor de getuygnissen over den Kinder-doop aan *Willem Hertogh* van *Gulick, Cleef* en *Bergslandt,*

alwaar hy oock eenige van onse uytgetrokken getuygnissen uyt *Augustinus* daar toe aanhaalt, en verder oock by *Thuanus* in de voor-reden voor sijne Historien, welkers woorden dewijl se oock een sonderling voorval met den Ketter *Priscillianus,* en andere seer opmerkelijke stukken deses aangaande behelsen, wy hier uyt het Latijn in 't Nederlandts overgebracht, sullen uytschrijven.

§. 309.

Thuanus vervolgt sijn Voor-reden, daar in hy voor heen reets breedt over de onwettelijkheyt van sulke vervolgingen gesproken hadd', met dese reden-voering: *En seker indien wy de waarheyt beminnen, so moeten wy nootsakelijk bekennen, dat 'er in alle de oude gedenkstucken van een heylige oudtheyt geen exempel uitstaat van een geoeffende en goedt gekeurde straffe over Sectarisen, en dat de oude Kerk altoos een schrik heeft gehadt van bloet te storten; 't welk wanneer 't somtijds gebeurt is, so hebben waarlijk Godtsalige Bisschoppen dat vervloekt; gelijk in Priscillianus gebleken is; die een Autheur zijnde van een verderffelijke Leere, als hy de saden van sijn trouweloosheyt gesaeyt hadd' door de Kerken van Vrankrijk, en voornamentlijk in Languedocq, van Maximus, die na 't doden van Gratianus te Lyons het Oppergebiedt aan sigh getrocken hadd', hoewel hy anders een goedt Prins was, binnen Trier met sijne navolgers de doot-sraf heeft uitgestaan omtrent het Jaar 383.; Of schoon de H. Martinus van de Keyser de belofte hadd' ontfangen, dat tegens de schuldige niets bloedighs sou worden vastgestelt, en den Bisschop Itacius en andere aanhitsers ernstigh hadde vermaant, dat se van 't beschuldigen souden afhouden. Want oock andere Bisschoppen dit als een euvel-daat hebben afgekeurt, en, hoewel Itacius vresende de nijt sigh aan een listigh nu voltrocken schelmstuck te vergeefs onttrocken hadd', so is hy van Theognistus veroordeelt; en naeulijks heeft de H. Martinus, en niet als door noot gedwongen sigh willen vermengen met die gemeynschap van de Itaciaansche partye. Selfs de H. Ambrosius op die tijdt gesonden zijnde van Valentinianus de Keyser, de Broeder van den omgebrachten Keyser Gra-*

tianus; terwijl hy noch een kindt was aan Maximus; getuygt in sijn verhaal, dat hy tot Trier zynde sigh hadd' onthouden van die Bisschoppen, welke met Itacius Communie hielden, en die ter doodt vorderden sulke, die van 't gelove waren afgedwaalt. Maar als naderhant na de sin van die rasende Bisschoppen Maximus besloten hadd' Heerschers met de hoogste macht gevolmachtigt na Spangien te senden, die op de Ketters souden ondersoek doen, en het leven en de goederen souden benemen, die als sodanige bevonden wierden. So heeft de H. Martinus by hem aangehouden, dat sulk besluit mocht herroepen worden. Want die vrome Man was bekommert, dat hy niet alleen de Christenen, die by die gelegentheyt stonden gequelt te worden, maar oock de Ketters selve mocht verlossen &c. Hy verhaalt verder: *Dat wanneer Priscillianus was gedoodt, de Ketterye die door hem als een Autheur was doorgebroken, niet alleen niet beteugelt was, maar bevestight en breeder voortgeplant &c.* Toonende, so vervolgens na 't uyttreksel uyt *Sulpitius Severus,* hoe seer hy verfoeyde het vervolgen en dooden van sulke die men voor Ketters hadd' uytgeroepen, als een gruweldaat by de Oude en ware Christenheyt verworpen en vervloekt.

§. 310.

Ick hebb' dese stukken wat breeder uytgebreyt onder andere uyt de Schriften van *Augustinus,* om aan de Christen-wereldt te doen bekentzijn; hoe onredelijk en tegens de sin en meyningh van die groote Leeraar de hedensdaagsche Rooms-gesinde met *Augustinus* omspringen; als se met dese of geene stelling uyt des selfs Schriften hier of daar (gelijk of men een steen van of uyt een muyr rukte, sonder acht te nemen hoe se daar in geordert is) buyten t'samenhangh en aan een schakelingh van 't voorgaande en 't volgende; waar in nochtans alle kracht van redevoering vervat is; hem willen maken tot een *groot Patroon* van die wreede laatste vervolgingen, tegens onse Geloofs-genoten in Vrankrijck, daar in die vervolgers, so men voorgeeft, haar souden hebben onthouden van moort en bloetstorting, hoewel sy haar an-

ders op de vreesselijkste wijse hebben getormenteert, en als uytsinnigh, ja wel geheel sodanigh gemaakt in haar eygen huysen, en dus als duysent dooden hebben doen lijden door alle de rasernyen, die een baldadige militie, als der Draken, konde uytdenken en sonder bepaling; als aan hare onbarmhertige discretie overgegeven, mochte werkstelligh maken aan alle sulke, die overtuygt van de Roomsche dwalingen, behoudens een goede conscientie en waarheyt, tot de Roomsche Kerke niet konden overgaan, daar Ouders en Kinderen, Mans en Vrouwens, Susters en Broers wierden van malkanderen gescheyden, en tot onder de Indianen in een altoos duyrende slavernye vervoert, of anders in de maatschappye van Turcken en schelmen op de Galeyen geworpen; gelijk 'er noch tot den hedigen dagh so veele in banden en ketenen opgevonden worden; terwijl het voor een sonderlinge genade gehouden wierdt, indien yemant hier of daar met oogluyking van een Gouverneur van eenige stadt noch een stille vryheyt, doch oock met geen kleyn gevayr vermengt kon erlangen, om met achterlating van have en goet na elders te mogen vertrekken; so dat Ballingschap een vrucht wierdt van goedertierentheyt en med'lijden.

§. 311.

Seker dit alles heeft met het goedtvinden van *Augustinus* so weynigh t'samenstemming als de duysternis met het licht; want onse Geloofs-genoten waren noch *Scheurmakers,* noch geweltdadige *Vervolgers* van andere, noch betwisters van de Vryheyt van Conscientie; noch verachters van de Goddelijke getuygnissen, om daar aan de gront-stukken tusschen haar en Partijen in verschil ter proef te brengen (gelijk de *Donatisten,* so voor heen is aangetoont ten zijde van *Augustinus* bevonden wierden) Maar sy waren Christenen, die oudtijts, wanneer se behoudens de oudste Apostolische gronden der vervallen Leere van de Kerk sochten van afdwalingen te suyveren, en na de Leere van Christus en sijn Apostelen in de H. Schriftuur vervat te herstellen, even daarom van de Roomsche Pausen waren in den Ban gedaan, uyt haar Kerk als het Uytvaagsel van de Werelt uytgeworpen,

en bloot gestelt aan vuyr, radt en zwaart, en de wreedste vervolgingen die oyt van de Heydenen tegens de Christenen sijn versonnen. Ter tijt toe, dat het Godt behaagde hare leere, so wel in 't H. Woort gegrontvest, te ontdekken aan Princen en Vorsten, onder welkers geleyde en bescherming sy haar lijf en leven tegens hare Aanvallers volgens de Wet der Natuur en 't recht der Volkeren verdedigden, en daar door eyndelijk het so verr' brachten; dat men by plechtelijke Verbonden onder *Eedtsweering* en verbinteniss van alles, dat by Partijen het heyligst wort geschat, haar versekerde, niet alleen van de *vryheyt van Conscientie;* maar oock van de *voor-rechten van de Kroon,* in 't bestier en regeeringe van Provincien en steden, in Parlamenten en Magistraats-bedieningen in openbare Godtsdienst-oeffeningen, so op het landt als in de steden, in haar Kerken, in hare publijke Universiteyten of Academien bloeijende door den roem van Geleerde Mannen etc. Alles zijnde aan haar niet vergunt by *oogh-luykingh* of *verdraagsaamheyt,* maar, als geseyt is, bevoor-recht by plechtelijke bezwooren Verbintenissen. Die wanneer se in verscheyden tijden t' sedert het Jaar 1600. grote indrachten van de Roomsche Geestelijkheyt in hare Voor-rechten tegens eedt en trouwe geleden hebben, evenwel alles met gedult hebben aangesien, en des niet tegenstaande als de beste onderdanen van de Kroon aan haar Koninck alle getrouweigheyt bewesen hebben. Welke niet te min in die wreede vervolgingen wegens de Godsdienst so onmenschelijk, als beschreven is, van haar vyanden sijn getormenteert geworden;

§. 312.

Wat vergelijkingh kan hier worden gemaakt? Tusschen *Donatisten* en *Gereformeerde?* Tusschen *Scheurmakers* om een eenigh in haar oogen begaan misbedrijf in de verkiessingh van een Bisschop, en tusschen sulke die de *dwalingen van een vervallen Christendom uit de H. Schriften aantoonden,* en daarom vervolgt wierden? Tusschen *wreede dwingelanden,* die geen vryheyt van conscientie toelieten, maar alle die met haar t'samen stemden, sonder dat se van haar waren beledigt, door

vuyr en zwaart vernielden, en tusschen *vreedsame onderdanen,* die gelijk se aan Godt gaven dat Godes was in een Godtsdienst-oeffinge na sijn voorschrift herstelt; also oock aan den Konink gaven dat des Koninks was, in een onbesproken trouwe en gehoorsaamheyt? (Ick bedoele hier mee de bezwooren en vastgestelde rust in Godsdienst en Burgerstaat door het *Edict van Nantes,* en niet die tijt, wanneer se ter bewaring van vryheyt der Conscientie onmiddelbaar aan Godt onderworpen, en ter bescherming van lijf en leven onder hare Vorsten genootdrukt wierden met de wapenen, volgens het natuurlijk recht haar te veyligen) Tusschen *uitsinnige verachters* van het Goddelijke Woort, om geen overtuyginge daar uyt aan te nemen, en tusschen *stantvastige Liefhebbers* van dat selve Woort, om daar mee de dwalingen aan te toonen, en de gesonde Leere, of de kenniss der waarheyt die na de Godtsaligheyt is tegens alle indracht te sterken? als de publijke Schriften over de verschil-stukken van 't geloof overtuygende genoech versekeren. Tusschen de *Keyserlijke Wetten* ten tijde van *Augustijn,* die de *Scheurmakers* beteugelden en de beste onder haar uyt een sorgelose slaap opwekten, om de oorsaak van Afsondering aan de Goddelijke Getuygnissen te beproeven, en daar door van de onwettelijkheyt met reden en bewijs overtuygt tot de Kerk weder te keeren; en tusschen so *wreede verwoestingen* en *tormenten* van Familien en persoonen, om haar geweltdadigh te nootsaken tot het aannemen van de Leerstukken van een Kerke die geen proef aan 't *Goddelijke Woort* konnende uytstaan, deselve oock niet willen toelaten; terwijl de geleertste onder haar als *Stapleton* en andere seggen: *Dat men letten moet niet hoe de Kerke iets bewijst, maar wat se seyt?* Wanneer se met alle hare wreedtheden daar op uyt zijn, dat se de menschen buyten ondersoek mogen dwingen tot een blinde gehoorsaamheyt, om so in Godts plaats te heerschen over de conscientien van redelijke Schepselen, of veel liever om haar als de onredelijke dieren met zweep en spitzgarde, ja hondertmaal wreeder, buyten kracht van over-reding, na haar

willekeuren te dringen. Aan sulk een snood bedrijf mogen wy toepassen die krachtige redeneering, die *Lactantius* over de Heydensche vervolgende dwingelanden voerde, *Lib. 5. Divinar. Institut. cap. 20.* als hy seyde: *Laat se alle die dingen bevestigen niet met eygen versekering, (want het gesach van een sterflijk mensch is van geen vermogen) maar met eenige Goddelijke getuygnissen. Men heeft geen gewelt en verongelijking nodigh, om dat de Godsdienst niet kan gedwongen worden. Liever met woorden als met slagen moet de saak ondernomen worden, op dat de wille daar zy. Laat se het scherp van hare verstanden uit de scheede trecken; Indien hare reden waar is; laat die bygebracht worden: Wy zijn bereyt te hooren, indien sy onderwijsen. Seker wy geloven niets aan sulke die swijgen, gelijk wy de woedende niet wijken. Laat se ons navolgen, of laatse de redenen van de gehele sake te voorschijn brengen. Want wy en verlocken niet, gelijk zy voorwerpen, maar wy leeren, wy bewijsen, wy toonen aan. Derhalven niemant wort van ons onwilligh te rugg' gehouden. Hy is onnut voor Godt, aan welke devotie en geloof ontbreekt. En nochtans niemant wijkt van ons, terwijl hy door de waarheyt selve te rugg' gehouden wort. Dat se op dese manier onderwijsen, indien by haar eenig vertrouwen is van waarheyt, dat se spreken, dat se de mont open doen, dat se haar verstouten segge ick, iets diergelijks met ons te twist-redenen. Voorwaar hare dwaling en sotheyt, sal nu van oude vrouwtjens, die zy verachten, en van jongetjens uitgelacchen worden.* Seker so seer voeglijk aan 't Pausdom, dat 'er niets is af, of by te doen.

§. 313.

Die Conscientie-dwangh derhalven, door so veel wreedtheyt, heeft geheel geen over-een-komste, met het gene gebeurt is ten tijde van *Augustinus,* als de onderlinge vergelijking nu genoegsaam heeft bewesen, maar wel is die volbracht na de wreede voorbeelden van de *Oude Heydenen* en van *ontaarde en verbasterde Christenen,* gelijk men nu door een voorbeeldt of twee sal versekeren.

§. 314.

Seer merkwaardigh is daar toe 't gene men vindt by *Lactantius Lib. 5. de Divina Institut. Cap. 11.,* als hy daar spreekt van een *valsche sagmoedigheyt* van eenige onder de Heydenen, die de Christenen wel vervolgden, maar niet verder als met seer pijnelijke quellingen sonder dat 'er de doot opvolgde; 't welk *Lactantius* noch slimmer en boser keurde als de levens straffe, seggende: *Maar dat is de booste soorte, aan welke de sagtmoedigheyt, een valsche gedaante vleyt. Die is een swaarder, die is een wreeder Beul, die staat maakt niemant te dooden. Derhalven kan het niet geseit worden, hoe groote en hoe sware soorten van tormenten sy uitgedacht hebben, op dat se tot de uitdracht van haar voornemen souden geraken. Maar dese dingen doen zy niet alleen daarom, op dat zy souden konnen roemen, dat se niemant van de onnosele het leven benomen hadde, (Want ick hebb' selfs gehoort,* seyt *Lactantius, dat eenige roemden, dat hare bedieninge in desen deele was onbloedigh geweest) maar oock uit nijt, op dat of sy selfs niet souden worden overwonnen, of de andere verkrijgen de glorie van hare dapperheyt. Derhalven bedenken zy in 't uitvinden van de soorten van straffen niets anders als de overwinninge. Want sy weten dat dit een strijt en worsteling is. Ick hebb' gesien,* gaat hy voort: *Dat een Stadthouder in Bythinien wonderlijk in vreugde uitgelaten was, als of hy een Natie van de Barbaren hadd' t'ondergebracht, om dat een, die twee jaren met groote kloekmoedigheyt hadd' tegen gestaan, ten laatsten op sijn bevel besweken was. Sy trachten derhalven daar na, dat sy mogen overwinnen, en de uitgesogtste smerten brengen sy toe aan de lichamen, en sy schuwen niets anders, als dat die so getormenteert worden, niet en sterven.* Siet daar seer smertelijke Heydensche vervolgingen, doch met een voorhoede tegens doot en bloetstortinge, t'eenemaal gelijk aan die, welke in onse dagen in Vrankrijk zijn ondernomen, en noch daaglijks werkstelligh gemaakt worden. Waar over *Lactantius* dan verder met verontwaarding en bespottinge van de Heydensche Goden uytroept. *Dit is de Leere der Goden.*

Tot dese werken onderwijsen sy hare dienaars, na dese heylige dingen verlangen sy. Hoedanigh een blaam brengen dan die Roomsche vervolgers so veel in haar is niet met versmading over die Godt, welke sy met het uytvoeren van sulke onmenschelijke wreedheden meynen te dienen? Immers, als men volgens *Lactantius* redeneeren mach.

§. 315.

Maar dat ook ontaarde en verbasterde Christenen op die wijse hebben te werk gegaan, blijkt niet alleen uyt het gene hier voor §. 288. is aangetoont van de wreedtheden der *Donatisten.* Maar verder oock met veel nadruks uyt de vervolgingen van de *Ariaansche Keyser Constantius,* so als die hier voor §. 281, 282, 283. uyt *Hilarius* beschreven zijn. Insonderheyt wanneer men daar by in opmerking neemt so vele aanbiedingen, als 'er onder alle die wreede quellingen van *Constantius,* en sijne Bediende gedaan wierden van eere-ampten en tijdelijke voordeelen voor sulke, die de Rechtsinnige souden willen verlaten en tot de Leere van *Arius* overgaan; t'eenemaal gelijk aan 't geene men in Vrankrijk tegens onse Geloofs-genogen ondernomen heeft. Hoort daar over *Hilarius* al eens verder uytvaren tegens den Keyser *Constantius,* in sijn Boek aan 't licht gegeven, doen hy nu al doot was: *Constantius,* seyt hy, *ick roepe so luydt als ick kan u uit voor alle menschen (proclamo tibi) 't welck ick aan Nero sou hebben geseyt, 't welk Decius en Maximianus van my souden hooren: Gy strijt tegens Godt, ghy woedt tegens de Kerk, ghy vervolgt de heylige, ghy haat de verkondigers van Christus, ghy neemt de Godtsdienst wech, ghy bent nu een Tyran niet over menschelijke, maar over Goddelijke dingen. Dese dingen hebt ghy, wat my belangt, met haar gelijk en gemeyn. Maar nu ontfangt oock 't gene u alleen eygen is. Gy belijdt bedrieglijk, dat gy een Christen bent, ghy bent een nieuwe vyandt van Christus. Ghy voorkomt den Antichrist, en ghy volbrengt de verborgentheden van sijn geheimenissen.* Een weynig lager: *Alle dingen voert ghy wreedelijk uit sonder glorieuse dooden te benijden. Ghy wint wegens*

de Duyvel door een nieuwe en ongehoorde zegepraal van u verstant, en ghy vervolgt sonder het Martyrdom. Nero, Decius en Maximianus! Wy zijn meer verplicht aan uwe wreedtheyt. Want wy hebben de Duyvel door u overwonnen; over al is het bloet van de heylige Martelaren ontfangen. Noch wat verder: *Maar ghy allerwreedste van alle wreedtheden! Woedt tegens ons met groter schade, en met minder vergeving. Ghy onderkruypt met een vleyende naam, ghy doodt onder schijn van Godtsdienst. Ghy werkt goddeloosheyt uit; als een leugenachtige verkondiger van Christus so bluscht ghy uit het gelove van Christus. Ten minsten laat ghy aan elendige geen verontschuldiging overigh, op dat sy de straffen en eenige wondt-tekenen van verscheurde lichamen aan haren eeuwigen Rechter souden vertoonen, dat de swakheyt sou beschermen de nootsakelijkheyt. Gy grootste Schelm van alle sterfelijke (Scelestisme mortalium) alle de quaden van de vervolging matigt ghy sodanigh, dat ghy, en in de sonde buiten sluyt de vergeving, en het Martyrdom in de belijdeniss. Maar dese dingen heeft die uwe Vader van de menschelijke doodingen u geleert, te overwinnen sonder hertneckigheyt, te keelen sonder swaart, te vervolgen sonder quade naam, te haten sonder vermoeden, te liegen sonder kenniss, te belijden sonder geloof, te smaken sonder goedtheit, te doen wat ghy wilt, doch niet te openbaren wat ghy wilt.*

§. 316.

Op dese wijse roept *Hilarius* overluydt uyt tegens een Ariaansch Keyser wegens sijne *vervolgingen* aan de eene kant; doch niet ter doot; en wegens sijn *verlokkingen* door tijdelijke voordeelen aan de andere zijde. En dese was omtrent het midden van de *vierde* Eeuwe, een hoog geachte Fransche Bisschop in 't *Poictou,* die sulke vervolgingen als de wreedtste van alle de wreede heeft aangemerkt, waar door so veele wierden afgetrokken en verleydt, de martel-kroon aan de Lijders benomen, ja de vergiffenis van hare sonden selve by Godt, als geen verontschuldigingen konnende voort brengen. En die de Keyser als een *Voorloper van den Antichrist,* en de *Schelm-*

achtigste van alle stervelingen, van sijn *Vader de Duyvel selve,* die een Konstenaar en uytvinder was van menschen na de ziel te dooden, geleert hadd'. Wat sou hy niet wel hebben uytgeroepen, indien hy beleeft hadd' deselve vervolgingen op Koninklijke beveelen in Vrankrijk in onse dagen op deselve manier uytgevoert? Hoewel men anders daar van in 't geheel niet verklaren kan, dat se sonder bloetstorting en doodinge geweest zijn, insonderheyt omtrent de *Leeraren,* die haar conscientie's wegen verplicht vonden, van op 't aanhouden van Geloofs-genoten het Euangelium in Bosschen en op de gebergtens tegens het Koninklijk bevel te prediken, wanneer zy daar op zijnde achterhaalt, als dan hare lichamen aan een levendigh raabraken, gelijk bekent is, hebben moeten overlaten.

§. 317.

Uyt dit alles blijkt dan onwedersprekelijk; dat Christus noch sijne Apostelen, noch oock de Ware Christen-Kerke eenige honderden Jaren na de Apostolische tijden geen Ketter-moorden, ja oock gene so wrevelmoedige vervolgingen, als in Vrankrijk by onse tijden zijn in 't werk gestelt, goedt gekeurt, maar die in 't tegendeel verfoeyt en vervloekt hebben in Joden, Heydenen en afvallige Christenen, als eygen werken van de Sathan die een leugenaar en menschen-moorder van den beginne aan geweest is, en als notoyre blijken van de leugen en valsheyt van hare Godtsdienst-oeffeningen, die van haar, om dat se die uyt de H. Schriften ter over-redinge niet konden bewijsen, door sulke verschrikkelijke dwingelandyen moesten staande gehouden, en wijders voortgeplant worden. Dus is de Roomsche Kercke dan een verfoejelijke Navolgster in dit stuck van *Joden, Heidenen* en *valsche Christenen.* In so verr' selve; dat indien se schoon konden goedt maken, dat alle sulcke die sy vervolgden *loutere Ketters* waren; sy evenwel volgens de bygebrachte stukken uyt de Evangelische Schriften, uyt de gesonde redenen, en uyt de eerste Oudtheden der Christenheyt moeten aangemerkt worden van de sachtmoedigheyt van Christus, van sijne Apostelen, en vande eerste Christenen t'eenemaal ontaardt en vervreemtte zijn.

§. 318.

Maar wy sullen nu den *Dominicaner Monnik* (die op den 11. en 18. December en vervolgens de Gereformeerde en de Waldensen hondertmaal verkettert, en op dien valschen grondt *Pius de V.* gerechtveerdigt heeft als een *grooten Sanct* in den Hemel, die door het *dooden van Ketters* niet alleen geen quaat gedaan; maar veel eer verdient hadd' om so uytnemende verheerlijkt te worden) nu eens wat nader komen, en hem vervolgens een mont-slot aan sijn lippen werpen, so dat, of schoon het knorren en het overluyt uytschreeuwen als der onredelijke aan hem mocht overgelaten zijn; Hy evenwel niet zal in staat zijn, om by een Liefhebber van waarheyt met een redelijke Menschen-taal sijn stuck omtrent *Gereformeerde in 't bysonder* te konnen verdedigen. Ick vordere Hem dan tot bewijs, dat de Gereformeerde Ketters zijn.

§. 319.

Zijn dat Ketteren, vrage ick hem, die in de aller nadrukkelijkste sin de 12. Artijkelen van het Algemeyne ongetwijffelde Christelijk geloof niet alleen belijden, maar oock in haar volste kracht verdedigen?

Zijn dat Ketteren, die een Aanbiddelijke Dry-eenigheyt, en een eenige Middelaar Godes en der menschen geloven; en die haar behoudeniss en saligheyt in de vernederinge van Christus tot in de Kruysdoot; en dan verder in sijn verhoging, in sijn trouwe bewaring en voorbede by den Vader soeken; waar door hy volkomentlijk kan salig maken alle die gene die door hem tot Godt gaan?

Zijn dat Ketteren; die verkondigen dat de sondaren om niet gerechtveerdigt worden uyt Godts genade door de verlossinge die daar is in Christus Jesus?

Zijn dat Ketteren; die leeren, dat een iegelijk die gelooft niet en sal verderven maar het eeuwige leven hebben?

Zijn dat Ketteren, die om alle misvatting in dit stuck voor te komen onderscheydentlijk aankondigen, dat sulk gelove moet ter toetz gebragt worden, op dat niemant sigh met een ydele waan mocht bedriegen, aan de vruchtdraging in goede werken; in so verr' dat wanneer het gelove niet is door de liefde tot Godt en de even-naasten verkende, het niet meer als een doot-gelove is, niet beter, als het gene de Duyvelen hebben; en dat sonder heyligmaking niemant Godt sien sal?

Zijn dat Ketteren, die hare saliginge toe-eygenen niet aan eenige waardigheyt van 't gelove, voor so veel het een goedt werk is; maar enkelijk en alleen aan he so dierbaar rantsoen van de Heere Jesus, aan die eene offerande met welke Hy in eeuwigheyt volmaakt heeft, alle die gene die geheyligt worden; en die het gelove in dit stuck niet hoger aanmerken als het werk-tuygh, of de handt van de Ziele, waar mee een berouw hebbend' sondaar, en die sigh van sijn sonden ongeveynsdelijk tot Godt bekeert, den Heylandt Jesus aangrijpt, omhelst en aan sijn ziele toe-eygent; en dus met Christus vereenight, sigh nederwerpt voor Gods Throon, als voor een Throon van genade om barmhertigheyt te versoeken en genade te begeeren, in en om het bloet van de gekruyste Jesus, het welke machtigh is om te reynigen van alle onse sonden?

Zijn dat Ketteren, die alle eygen geregtigheyt voor so veel als die eygentlijk by Godt sou verdienstelijk zijn verlochent hebbende, nochtans t'effens vast stellen, dat se alles, wat se na Ziel of Lichaam vermogen, aan Godt schuldigh zijn by wege van dankbaarheyt, om aldus Godt in ziel en lichaam te verheerlijken, en als sy selfs alles souden hebben gedaan, dat haar was aanbevolen, als dan noch souden moeten seggen: Wy zijn onnutte dienst-knechten, want wy hebben maar gedaan 't gene wy schuldigh waren?

Zijn dat Ketteren; die leeren, dat men den Heere sijnen Godt moet aanbidden en hem alleen dienen?

Zijn dat Ketteren; die niet meer als twee eygentlijke Sacramenten van het nieuwe Verbond voor de dagen van 't N. Testament door Christus ingestelt geloven?

Zijn dat Ketteren; die geen meer plaatsen na dit leven voor de eeuwigheyt erkennen als twee; den Hemel voor die Godt vreesen, en de Hell' voor de Goddelose?

En om niet alle bysondere Grondt-stukken van het gelove, of de belijdeniss van de Gereformeerde Kerke, hier verder te melden, so vraag ick hier eyndelijk noch eens:

Zijn dat Ketteren; die alle dese stukken, en noch so veele andere als 'er in de Geloofs-belijdeniss van de Gereformeerde gevonden worden beweeren, en ter overtuyginge aanbieden te bevestigen uyt de H. Schriften die ons wijs konnen

maken tot saligheyt door het gelove, het welk is in Christus Jesus.

Gelijk ick mits desen aan den *Dominicaan* aanbiede, en noch naarder by 't overleveren van dit Tractaatjen aanbieden sal; onder verseekering, dat hy in tegenwoordigheyt van so veele, als het hem mocht lusten daar toe, so van sijne als van onse kant te nodigen, noyt machtig sijn sal, om de Gereformeerde Kerk in alle die bysondere stukken, en so veele als 'er de *Geloofs belijdeniss* noch meer souden mogen vervatten, de minste Ketterye met bewijsen aan te toonen.

§. 320.

Doch of den Monnick hier tegens inbragt, dat het *Concilium van Trenten* en de *Paus van Romen* de Gereformeerde voor Ketters hebben verklaart; soo vrage ick; Souden daarom de Gereformeerde ontwijffelbaar moeten Ketters zijn? Wat kon yemant van een *Roomsch Concilium* en van een *Roomsche Paus* anders verwachten; als dat se de Gereformeerde nevens de andere Protestanten, die hare afdwalingen en vleeschelijke onredelijke Godtddienstige betrachtingen, in haar Kerkgebaaren, ten deele uyt *een versleeten Jodendom,* en ten deele uyt een *veroudert Heydendom* overgenomen, ontdekten en opentlijk ten toon stelden; niet souden konnen verdragen, maar met het gewoonlijk *Anathema* vervloeken en verketteren? Doch de Gereformeerde, en yeder een der redelijke menschen, die een weynigh verder siet, als sijn neus langh is; sal seer licht konnen bevroeden, dat een vonnis van doodelijke vyanden in haar eygen saak geen kracht met allen heeft, so langh met overtuygingh niet blijkt, dat het gegrontvest is op Godts beschreven Woort; het welck de eenige onverwrikbare gront is, waar op het gebouw van waarheyt in tegenstelling van leugen en dwaling sijn steunsel vinden moet. Een Concilium, daar in men met de uytterste versmading van 't Heyligh Woort heeft gesproken, wanneer *Pictavius* een Keyserlijke Orateur, 't selve noemde *een zielloose en stomme sake, het welke daarom gelijck andere Burger Wetten met de*

stemme van een Rechter moest bezielt worden, tegens de uytgedrukte stellingh van *Paulus* Hebr. 4. v. 12. en 2 Tim. 3. v. 16. gelijk men noch heden ten dage in 't gemeyn met so grooten, ja grooter kleynachting daar van spreekt: alles daar heen strekkende, dat de *Paus* alleen over alles mocht een *ondwaalbare Rechter* blijven, en sijn besluyten aan geen H. Schrift onderworpen zijn. Een Concilium, waar aan verboden wiert, dat geen besluyten souden worden vastgestelt, het en zy der selve binnen Romen waren oversien en goedgekeurt. Een Concilium, waar in alles niet op een *Goddelijke wijse,* maar na een *Politijke Staatkunde* van een heillose *Machiavell* is verhandelt. Een Concilium, waar in de Legaten en Creaturen van den Roomschen Bisschop geheel en al den baas speelden; so dat sonder haar toelatingh niet verhandelt wiert. Een Concilium, segge ick nochmaals, waar in men opentlijke redenen voerde, dat het was aangeleydt, niet om de verschillen na Godts Woort te wikken, maar *om de Ketteryen uit te roeijen,* dat is, om sonder voorgaand ondersoek met een voor-oordeel *de Leere van de Protestanten te verdoemen.* Want, seyden sy, indien de Leere van de Protestanten op nieuws aan ondersoek sou overgelaten worden, *so sou de Paus, die door de mont van Leo de X, nu voorheen deselve verdoemt hadd', aan 't Concilium onderworpen zijn, so dat Hy lager sou zijn als 't Concilium; en het gesach van de Apostolische Stoel sou worden in twijffel getrokken.* So dat het Trentische Concilium met des selfs besluyten niet anders is geweest als een *verklaring van een voorgaande veroordeeling, en een uytleggingh van de redenen en oorsaken, waarom de hooftstukken van de Protestantsche Leere met het Anathema vervloekt zijn.* Gelijk men alle dese poincten met de Authentijke bewijsen souden daar stellen, indien die uytbreyding sich niet te verr' sou hebben gestrekt. Derhalven is sulk een verklaring over Ketterye buyten of sonder 't Goddelijke Woort; van sodanige menschen, volgens alle bekende regelen van recht en billikheyt, niet anders te schatten als eensijdigh, injurieus en by alle onverschillige op 't hoogste verwerpelijk; ja op 't beste ge-

nomen daar aan toepasselijk, 't geene *Cyprianus lib. 4. Epist. 10.* anders in de ordre van *Pamelius* de 69. seyt: *De Heere selfs leert en getuygt, dat het getuygniss niet waarachtigh is, indien iemant selfs getuyge is van hem selve, om dat een iegelijk sich selven gunstigh is, en dat niemant tegens sich selfs iets nadeelighs of strijdighs sal voortbrengen.*

§. 321.

Maar noch nader; Indien men op de besluyten van een Concilium en van een Roomsche Bisschop, voor Ketterye ontwijffelbaar sou moeten opneemen, alles wat van haar als sodanigh wierdt verklaart; waar souden dan geplaatst zijn gebleven *Athanasius, Hilarius* en andere Rechtsinnige in de vierde Eeuwe; wanneer verscheyden Concilien, en onder die insonderheyt een soo groot en talrijk, hoedanigh en naeulijks talrijker en grooter van Bisschoppen in de Christen wereldt geweest is, de vervloekte *Ketterye van Arius* als *Katholijk* of rechtsinnigh heeft uyt-geroepen; en de Roomsche Bisschop selve de Ariaansche Ketterye onderschreven hebbende, met de Ariaansche Bisschoppen de Communie hadd' genoten. Merkwaardigh is hier toe het Concilium, gehouden te Ariminen in Italien in 't Jaar 360. bestaande uyt 600. Bisschoppen, het welk sich selfs noemde *Katholijk,* en die hare leere aannamen Katholijke, en sulke die daar verschilden, eenige weynige als *Hilarius* en andere *Schismatijke* of *Scheur-makers,* en nochtans was dit *Concilium* t'eenemaal *Ariaansch.* Daar van kan men naleesen den brief van *Auxentius,* een Ariaan (gelijk *Hilarius* hem noemt; *lib. contra Arianos & Auxent.)* die hy schreef aan de Keysers *Valentinianus* en *Valens:* Daar in hy hem selven noemt een Bisschop van de *Katholijke Kerk* van Milanen, en dus verder schrijft: *Ick wel meyne niet Allergodtsaligste Keysers! dat de eenigheyt van ses hondert Bisschoppen, na so veel arbeyts wegens de twist van weynige menschen, behoort op nieuws voorgenomen worden, onder een wechwerpen van 't geene beslooten is voor thien Jaren; gelijk oock de Schriften te kennen geven.* En als hy verder in den brief geklaagt hadd', dat men hem noemde een *Ketter* en *Ariaan,* daar hy *Arius* noyt gesien

hadd', en oock seer bedrieglijk sijn Ketterye met dubbelsinnige woorden gesocht hadd' te bedekken, so gaat hy aldus voort: *Derhalven alle Ketteryen, die tegens het Katholijk geloof aanloopen, hebben wel altijt de vergaderde Katholijke Bisschoppen veroordeelt en vervloekt; maar bysonderlijk die te Ariminen zijn t'samen gekomen, daarom wy die oock veroordeelt hebben. Maar wy hebben bewaart het Katholijk geloof en der Euangelien, het welk de Apostelen hebben overgelevert.* Waar op hy dan sich op een Schrift by de Keysers beroept, waar uyt sy souden konnen sien: *Dat nu van over langh veroordeelde en afgesette, dat is Hilarius en Eusebius aan alle kanten daar op uyt waren, om een schisma of scheuring te maken.* Let hier, dat een *Ariaan* hem selven noemt een Bisschop van de *Katholijke* Kerk, de Ketterye vernist met een naam van 't *Katholijke geloof* van de Apostelen overgelevert, en van *600. Bisschoppen* bekrachtigt; en daar tegens *Hilarius, Eusebius* en andere, in sijn oordeel weynige, *Scheurmakers.* Gelijk dien brief by *Hilarius* uyt staat.

§. 322.

Dat nu oock een Roomsche Bisschop in die tijden de *Ariaansche* Ketterye heeft onderteekent, blijkt by 't voorbeelt van Paus *Liberius.* Want als hy Rechtsinnigh zijnde de leere van *Arius* verwierp, so wierd hy op ordre van *Constantius* in Ballingschap versonden; waar in hy ten laatsten verdriet hebbende gekregen, op de verlokkingen van *Fortunatianus* de Ariaansche Ketterye onderschreef, als *Hieronymus in Fortunatiano,* en *Hilarius* in *Fragmentis* getuygen; Ja dat Paus *Damasus* selve; volgens getuygniss van *Johannes de Turre Crematâ Summa de Eccles. lib. 4. part. 1. cap. 9,* hem daarom in een vol Synode veroordeelt heeft. *Lyra* eygent in sijn uytleggingen over *Zacharias* Cap. 11. v. 17. hem toe de woorden: *Wee den nietigen Herder den verlater der Kudde,* seggende: *dit kan bequamelijk toegepast worden aan Liberius, die een sotten Herder wert genoemt, om dat hy eyndelijk geweest is een Ariaan, door wien volbracht is een sware vervolging tegens de Christenen, Bellarminus,* hoe seer hy hem oock tracht te verontschuldigen, moet

nochtans *Lib. 4. de Rom. Pont. Cap. 8.§.. 4. & 5.* erkennen, dat *Athanasius, Hieronymus* en *Hilarius, 't selve van Liberius seggen; en dat dese Autheuren ouder en van meerder gesach zijn als de andere, en dat sy die sake verhalen, niet als een twijffelachtige, maar als een seekere en die ondervonden was. Oock dat hy selfs uyt de Bibliotheek van 't Vaticaan gesien heeft brieven met de handt van Liberius geschreven, die ten deele aan de Oostersche Bisschoppen, en ten deele aan de Oostersche Bisschoppen, en ten deele aan de Keyser gesonden waren; in welke hy opentlijk genoech te kennen gaf, dat hy eyndelijk hadd' willen rusten in 't believen van de Keyser. Warnerus Roelevinck in fasciculo temporum* op 't Jaar 363. seyt: *De tweede scheuring van de Kerke is gekomen tusschen Liberius en Felix wegens de Arianen, welke Liberius begunstigde, en daarom is hy van de Katholijke uytgeworpen, en Felix is in sijn plaats aangenomen.* En verder: *Maar dewijl Liberius de Arianen gunstigh was, so heeft Felix met de Katholijken hem vermaant hebbende en halsterrigh blijvende, als een Ketter uyt de Kerke uytgeworpen, en doen is de tweede scheuring geschiet, en een grote vervolging der gelovigen. Platina* in de beschrijving van sijn leven getuygt: *Dat hy, gelijk eenige willen, door de weldaat des Keysers bewogen, in alle dingen met de Ketters heeft t'samen gestemt, uytgesondert, dat men de Ketters tot het gelove wederkeerende niet moest herdoopen.* Hoor! so waren de *rechtsinnige* in die tijden *Ketters.* En noch wat lager: *Maar eyndelijk heeft Constantius op het aandrijven van Urlatius en Valens, Felix uytgeworpen hebbende, Liberius ingevoert. Waar door so grote vervolginge ontstaan is, dat in de Kerken selve de Priesteren en Klercken doorgaans gedoot wierden.* Siet daar dan nevens een soo *groot Concilium* noch gevoegt een *Roomsche Paus,* en dus die beyde een vervloekte Ketterye van de *Arianen,* die de gronden van 't geheele Christendom 't onderste boven keerde, verklaren *Rechtsinnig,* des selfs belijders *Katholijke,* en die daar tegens de waarheyt verdedigden, uytroepen voor *Ketters* en *Scheurmakers,* welke als noch maar weynige, in vergelijking van

den algemeynen hoop zijnde, moesten vervolgt worden. Maar waren daarom *Athanasius, Hilarius* en die weynige andere Ketters? En even so weynigh zijn de Gereformeerde Ketters; of wel het *Trentische Concilium* en te gelijk de *Paus van Romen,* haar daar voor hebben uytgekreten, so lang sy die Ketterye, ons leugenachtigh aangewreven, niet uyt het *Goddelijke Woort* konnen versekeren.

§. 323.

Doch nu sal ick eens wat nader ondersoeken welke Ketteryen zijn, en deselve niet met leugen of laster de Roomsche Kerke aanwrijven, maar met waarheyt tot haar bezwaarniss brengen, onder versekeringh, dat t'allen tijde bereyt sal zijn om sulks staande te houden tegens den *Dominicaan;* niet op een verklaring van de Gereformeerde Kerk, gelijk Wy met 't selve recht oock anders het gesach van onse Kerck tegens hem wel mochten gebruycken, en seggen: Je bent oock van onse Kerk verkettert; so als hy door een enkel gesach van sijn Kerk met de Gereformeerde her om springt. Maar uyt klare en overtuygende bewijsen, tot sijn verstomming toe, getrokken uyt de H. Schriften.

Het is Ketterye seggen wy dan; het lesen van de H. Schriftuure, de regelmate van het ware gelove en heyligen wandel aan de Leken te verbieden.

Het is een Ketterye de H. Schriftuur of veel eer de H. Geest in de H. Schriftuur sprekende, niet te stellen tot een Rechter over de verschilstukken van 't geloof; maar deselve aan te merken als een stomme en doode letter, tot welke een mondelijke uytspraak van yemant in sijn eygen sake noch sou vereyst worden.

Het is Ketterye de H. Schrift niet te willen aanmerken als een genoechsame en volstrekte

regel van gelove en wandel, maar, in opsicht van de grontstukken des geloofs, daar toe noch te vorderen onbeschreven traditien; eenige uytterlijke omstandigheden van de Godtsdienst uytgesondert.

Het is Ketterye te stellen dat 'er eenigh waarachtig geloof ter vereenigingh met Christus kan zijn sonder oeffening van de goede werken.

Het is Ketterye te leeren, dat men met sijne goede werken by Godt eygentlijk kan verdienen het eeuwige en salige leven.

Het is Ketterye te stellen dat men meer aan Godt kan betalen als men schuldig is, en dat men uit die overtollige werken kan opvullen een schatkist van de Kerke, om daar uyt te verleenen en te soeken door middel van gelt, Aflaat, vollen Aflaat, en een Allervolsten Aflaat, tot honderden en duysenden van Jaren toe.

Het is Ketterye te leeren, dat eenig mensch hier op aarden, na dat de sonde is in de werelt gekomen, Godts Wet volmaaktelijk in alle trappen en deelen kan onderhouden.

Het is Ketterye te stellen, dat men behalven de aanbiddelijke Drie-Eenigheyt Godt Vader, Soon en H. Geest, noch mach en moet aanroepen so veele Sancten en Sanctinnen en Engelen in den Hemel.

Het is Ketterye beelden te maken van de Drie-Eenigheyt.

Het is Ketterye de beelden te eeren.

Het is Ketterye te geloven, dat de Heylige souden weten onse bysondere noden en benauwtheden, en onse bysondere gebeden tot haar sonder welke kenniss dien geheelen religieusen Heyligen dienst niet anders is als een sot geprevel, en een vruchtelosen arbeyt.

Het is Ketterye buyten de eenige Middelaar Godes en der menschen, noch andere Middelaars van voorbidding, of van voorbiddinge en versoeninge t'samen, (als wy seggen: precibus & meritis) in den Hemel te stellen.

Het is Ketterye te leeren, dat 'er geen vergevinge van sonden omtrent volwassene plaats grijpt, als door middel van de Oorbiechte.

Het is Ketterye te stellen, dat eenige uytterlijke lichamelijke Godtsdienst sonder de minste aandacht of innerlijke bewerkinge en verheffing van de ziele tot Godt aan die Herte-beproever sou konnen aangenaam of welgevallig zijn. Waar mêe dan t'effens in duygen moet vallen al dat ydel en nochtans lastig gemurmel van den Dominicaanschen Rosekrans.

Het is Ketterye aan de Kerk op te dringen een Vasten van sekere gesette dagen in de weke, of vast-gestelde weken in 't Jaar, bestaande enkelijk in een onthouding van sommige soorten van spijse, te weten; van 't minste vleesch of vettigheyt, en daar in te stellen een verdienstelijkheyt, terwijl delicate confituuren, kostelijke opgedischte visch-schotelen, en daar nevens seer

goede teugjens van het beste Bacchus Vocht onverboden blijven.

Het is Ketterye het Christendom te belasten met een getal van seven Sacramenten, daar van de vijf onschriftmatig zijn.

Het is Ketterye, te leeren dat de Priesters met een meesterlijke macht de sonden konnen vergeven.

Het is Ketterye, het Huwelijk te verbieden aan de Geestelijkheyt.

Het is Ketterye te geloven dat de geheele kragt vande Sacramenten afhangt van een wettige Doop, Inwyijngen en Intentie van de Priesteren daar van niemant ter werelt, ja de Priesteren selve niet, eenige volle sekerheyt konnen hebben, en daar van nochtans alle Godtsdienst in de Roomsche Kerke afhangt.

Het is Ketterye, vast te stellen dat den Doop de genade uyt werkt ex opere operato, dat is uyt den hoofde van dat uytterlijke gewrochte werk.

Het is Ketterye, te drijven in 't H. Sacrament des Avontmaals een Transsubstantiatie.

Het is Ketterye, het Sacrament na de Consecratie ter aanbidding voor te stellen.

Het is Ketterye, dat Sacrament aan te merken als een eygentlijk onbloedig Soen-offer voor de sonden van levendige en van doode.

Het is Ketterye, vast te stellen dat de eygentlijke lichamelijke Christus in 't Sacrament, van Goddeloose, ja van Ratten en Muysen &c.

kan gegeten, en van gaeuwdijven gestolen worden.

Gelijk, so als ick dit schrijve bekent wordt, dat Soldaten onder de Krijgs-benden van sijn Hoogheyt de Keur-Vorst van de Paltz enz. hier in Guarnisoen, doch geene van de Gereformeerde Godtsdienst, 's nachts in de Kerk van de so genoemde *St. Anthonis* ingebroken zijnde, aldaar onder het silver gewrocht, mede wech-genomen hebben de *Ciborie,* in 't Euangelium Matth. 24. v. 26. in 't Grieksch genoemt ταμειον, een binnen-kamer of Kabinet, daar in men yets van de grootste waarde opsluyt; by de Roomsgesinde gemeynlijk bekent, onder de naam van 't *Sacraments Huisken;* waar voor men eertijts wel gewoon was dese woorden te stellen: *Hic Deum adora,* dat is, *Hier bidt Godt aan;* en voor de tijden van de Hervorming in de Oude Kerk tot Amsterdam voor het Sacraments Huysken oock een berdt placht te hangen met dit opschrift:

Alhier is verborgen in dit slot,
Jesus Christus ware mensch en Godt,
So als hy van Maria is geboren;
Die 't niet gelooft, die blijft verloren,
Al so groot als hy aan 't Kruice hingh &c.

In welke Huysken dan niet enkelijk *eene Christus,* of eene geconsacreerde Hostie sou zijn *geweest, maar verscheydene;* so dat men nu so seer geen bekommering heeft, waar het silver gebleven was, indien 't niet was uytgevonden, als wel waar de Christussen, of Goden gebleven waren. Voorwaar, als men 't in sijn gront recht aanmerckt; een onverantwoordelijke sottijse van sulke Christenen. Waar over my invalt het geene by *Chrysostomus* gelesen hebb' in sijne uyt-leggingen over Genes. 31. v. 30. daar *Laban Jacob* wegens het wechnemen van de *Teraphim* door *Rachel,* tot *Jacob* seyde: Waarom hebt ghy mijne Goden gestolen, aldus redeneert, so als wy 't in de Latijnsche Oversetting by *Steelsius* tot Antwerpen gedrukt vinden voorgestelt: *O! excellentem in sapientiam. Tales sunt Dii*

tui, ut quis cos furari queat? Non erubescis dicent: Quare furatus es Deos meos? Vide quanta fuit erroris gravitas. Hi qui ratione praediti colunt lapides & ligna. Et sunt hi Dii tui, ô Laban, qui neque quum furaturi se quidam erant, juvare se potuerant? Dat is in onse taal: *O uitmuntende sotheit! zijn sodanigh uwe Goden, dat iemant die kan stelen? Wort ghy niet schaamroot, seggende: Waarom hebt ghy mijne Goden gestolen? Siet hoe seer swaarwigtigh die dwalingh geweest is. Dese, die met verstant sijn begaaft eeren steen en houdt. En zijn dese uwe Goden ô! Laban, die, als se eenige wisten dat se souden gestolen worden, haar selfs niet hebben konnen helpen.* In sijn volle kracht toepasselijk aan de Roomsche Transsubstantie, en tot een blijk dat *Laban,* na goet overlegh hem selven in 't oordeel van *Chrysostomus* schamen moest; sal anders sijn redeneering konnen van overtuyging zijn, hy voor al geen Transubstantiatie oyt in de Christenheyt erkent heeft.

Het is Ketterye en Sacraments-schending, den Drinkbeeker aan de Communicanten te onthouden.

Het is Ketterye, te geloven aan een Vagevyer, terwijl 'er geen meer plaatsen na dit leven zijn als Hemel en Helle.

§. 324.

Alle dese dwalingen van de Roomsgesinde, en noch so veele andere die wy kortheyts will' voor by gaan, zijn in 't Trentische Concilium Gecanonizeert, en stellen over sulks haar Kerk, als een *Afvalllige* en *Kettersche* by uytnementhyet ten toon; te weeten, wanneer Ketterye en Afval ondersocht zijnde, na 't voorschrift van 't Heylig Woort bevonden wort, niet alleen daar in niet geleert; maar selve oock daar mee strijdigh te zijn, en met alle sodanige grontstukken van 't Christelijk geloof, als Christus en sijne Apostelen aan de Christen Kerk ter opvolging en onderscheyding van alle Ketteren hebben voorgeschreven. En hier van sal ick den *Dominicaan* grondigh uyt

het H. Woort overtuygen, so haast als Hy, die my van sijn Predikstoel heeft derven uytnodigen, vaardig sal zijn, om my ten desen eynde in tegenwoordigheyt van Notaris en getuygen, op sijne schoone Bibliotheek te ontfangen, en wanneer wy volgens het bevel van Godt, en volgens de lesse van de Saligmaker en van sijne Apostelen, ja oock volgens de algemeyne practijck van de Oude Vaderen, Godts Woordt sullen hebben gelegt tot een grondt van Christelijke overtuygingh ter schifting van waarheyt en Ketterye van malkanderen; sonder by wederzijdts Kerk-besluyten schuylwinkelen te soeken. Even als eertijts *Augustinus* eens seyde tegens den *Ariaanschen* Bisschop *Maximus lib. 3. cap. 14. Maar ick moet nu niet voortbrengen het Nicaeische Concilium, noch ghy dat van Ariminen, als sullende voor-oordeelen; noch ick en worde niet vast gehouden door het gesach van dat Concilium, noch ghy door het gesach van het andere. Laat door het gesach der Schriften, als niemants eygene, maar wederzijdts gemeyne getuygen, dingh tegens dingh, sake tegens sake, en reden tegens reden strijden.* En wanneer het *Anathema* volgens die selve Leeraar *lib. 3. contra literas Petiliani cap. 6.* blijven sal tot laste van die, welke sijn stuk uyt het woort van Godt niet sal konnen goet maken, als hy daar seyt: *Derhalven indien van Christus, of van de Gemeynte, of van eenige andere sake, welke behoort tot ons gelove en leven, ick sal niet seggen wy, niet te vergelijken by hem, die gesegt heeft, al waar het oock dat wy: maar t'eenemaal, het welk hy vervolgens daar heeft by gevoegt; indien een Engel uyt den Hemel uw iets verkondigt sal hebben, behalven 't geene ghy in de Schrift van de Wet en 't Euangelium ontfangen hebt, die zy vervloekt.*

§. 325.

En naeulijks vonden wy yets met meerder aandringen en grooter nadruk voorgedragen in de Schriften van *Augustinus,* als even dese Hooft-artijkel, dat men ter zijden gestelt hebbende alle menschelijk gesagh, alleen met over-redende getuygnissen uyt de H. Schriften waarheden moet voordragen, dwalingen tegen gaan, en sigh selfs door die wegh volkomen versekeren van de waar-

heyt, so als die is in Christus Jesus: men kan daar over *Augustinus* nasien *de Vnitatae Ecclesiae cap. 2. & 3. De Doctrinâ Christianâ lib. 2. cap. 9. De Vtilitate credendi ad Honoratum cap. 9. De bono perseverantiae cap. 21. Epistol. 19. ad Hieronymum. Epist. 111. ad Fortunatam. Epist. 112. ad Paulin. Lib de bono perseverantie Cap. 21. In praefat. Lib. 3. de Trinitate. Lib. 2. contra Cresconium Cap. 21, 31, 32.* En elders meer plaatsen die wy wegens der selver veelheyt niet uytschrijven; en die nochtans so krachtig vast stellen, dat een Christen alles aan de H. Schriften moet ter proef brengen, sal hy sigh anders van de waarheyt der Leerstukken, die hy belijdt, konnen versekert houden, dat de Gereformeerde naeulijks klaarder konnen spreken.

§. 326.

Gelijk sulks dan oock geweest is de Algemeyne erkenteniss van de Vaderen t'zedert de tijden der Apostelen. *Iranaeus lib. 3. cap. 2.* verklaart dat de Ketters *uit de Schriftuur moeten bestraft worden. Tertullianus Lib. de resurrect. carnis cap. 3.* seyt: *Eindelijk ontneemt de Ketters die dingen, in welke zy wijs sijn met de Heydenen; dat se alleen hare stucken met de Schriftuur staande houden, so sullen zy niet konnen bestaan. Cyprianus* beroept sigh doorgaans in sijn brieven op het getuygniss der H. Schriftuur; alles in vergelijking van 't onfeylbare woort kleyn-achtende, ja verwerpende als te sien is in sijn onverscheyden brieven aan *Stephanus,* aan *Januarius* en andere *Bisschoppen in Numidien;* aan 't *Christen-Volk* in Spangien en aan *Quintus,* in welke alle men vinden sal, dat hy met de H. Schrift de besluyten van *Stephanus Roomsche Bisschop* verydelt heeft. *Lib. 2. Epist. 3. ad Caecilium,* die in de Ordre van *Pamelius* is de 63ste, zijn dese opmerkelijke woorden te vinden: *Derhalven indien Christu alleen moet worden gehoort, so moeten wy niet letten, wat een ander voor ons gedaan heeft, dat men doen moest; maar wat Christus die voor allen geweest is heeft gedaan; want men behoort te volgen niet de gewoonte van een mensch, maar Godts waarheyt; dewijl de Heere door Jesaias de Propheet spreekt en seyt: Sonder oorsake dienen zy my, lerende beveelen en leeringen van menschen,*

en de Heere 't selve wederom in 't Euangelium herhaalt, seggende: Ghy verwerpt Godts gebodt op dat ghy uwe overlevering soudt vast stellen; maar oock op een ander plaats stelt hy en seyt: Dewelke een van dese minste geboden sal ontbonden en de menschen also sal geleert hebben, die sal de minste genoemt worden in 't Koninkrijk der Hemelen. Dus wiert het Goddelijke woort by *Cyprianus,* met buytensluyting van alle andere dingen en menschelijke overleveringen vast gestelt, om yemandt van valsche Leerstukken te overtuygen: *de besluyten van den Roomschen Bisschop Stephanus* niet uytgesondert zijnde.

§. 327.

Oock ie hier toe bysonder opmerkelijk het onderwijs 't welk *Cyrillus Hierosolimitanus* geeft aan sijne Leerlingen *in Illumin Catechet.* 4. seggende: *Men behoort niet het allerminste over te leveren van de Heylige en Goddelijke verborgentheden des geloofs sonder de Goddelijke Schriften, noch bewogen te worden door een waarschijnlijke t'samenstellinge van redenen. Ende geeft oock my, die dese dingen seyt: geen geloof, 't en zy ghy een vast bewijs gekregen hebt van die dingen, die gestelt worden, genomen uyt de H. Schriften; want de behoudenis van ons geloof is niet uyt de scherpigheyt van 't verstant, maar uyt het vast bewijs der Goddelijke Schriften. Basilius* spreekt *Eustatius Medicus* in sijn 80ste brief aldus aan; *Laat ons staan op het goedtvinden van de H. Schriftuur van Godt ingegeven, en by welke gevonden worden leeringen, die met de H. Schriftuur over een komen, laat aan het oordeel der waarheyt worden toegekent.* En wanneer 'er in de vierde Eeuwe Ketters gevonden wierden; die de overtuyging uyt de H. Schriften niet konnende dragen, leerden: *dat men over geloofs-saken niet moest ondersoeken noch spreken uit de H. Schriften; maar dat ieder in sijn gelove moest gerust zijn;* so vind men in de Werken van *Athanasius,* en in 't bysonder in 't Tractaat *contra diversas haereses,* daar tegens een geheel *Sermoon* in ordre het *Vde.,* daar in de redenen van haar bedrog aangetekent worden, als 'er na voorgaande redeneringen staat. *Derhalven die het woort versmaat, die stopt het gehoor, en*

drijft het gelove buyten. Van de Romeynsche Wetten en sal niemant onkundig zijn sonder gevaar; Welke lagen bereyden die derhalven niet, welke willen verboden hebben het ondersoek van de Godtsspraken des Hemelschen Konings? De Schriftuure is de spijse der ziele; maar ô Mensch houdt op den inwendigen mensch door honger te dooden, en een bittere honger aan te brengen, niet na broot of water, maar om te hooren de woorden des Heeren &c. terwijl 'er vervolgens wordt by gebracht het exempel van den *Camerling van de Koninginne Candace* uyt Handel. 8. en het bevel van onsen Heylandt uyt Joh. 5. v. 39; en dan verder over alles eyndelijk dit besluyt opgemaakt; *Dat sulke Verleyders, om dat sy selfs van hare Leerstucken uytsprake willen doen, andere van de H. Schriften af-schrikken; wel onder desen naam, dat zy niet mochten schijnen lichtveerdigh door te dringen, tot ontoegankelijke dingen, maar in der daat, op dat hare Kettersche Leerstucken uyt de H. Schriften niet van valsheyt souden worden overwonnen.* Even so redeneert *Athanasius in Oratione de Incarnatione Domini,* een weynigh voor het midden: *Indien ghy dan wilt Discipelen der Evangelien zyn, so spreekt geen onbillikheyt tegens Godt; maar gaat in door de Schriften. Indien ghy wilt beuselen, dingen die verscheyden zijn van de Schriften; waarom twist ghy met ons, die niet mogen horen, noch spreken 't gene daar van vervreemt is? Dewijl de Heere seyt: So ghy in mijn woort blijft, so sult ghy waarlijk vry zyn. Hoe sult ghy dan of voor gelovige of voor Christenen gerekent worden, dewelke niet en wandelt na de Schriften, noch geloof geeft aan de verhandelde saken, maar die dingen, die boven de natuur zijn, derft vast stellen? Indien het weynigh is, dat ghy die menschen moejelijk valt, waarom doet ghy oock Godt verdriet aan? Want indien zy, welke aan de Propheten niet hebben gelooft, veroordeelt zijn; veel meer sijn te veroordeelen die, welke na de Heere selfs niet luysteren.*

§. 328.

Chrysostomus na dat hy een Heyden hadd' geweesen tot de H. Schriften, om daar uyt tegens alle

Ketterye-versekering te ontfangen van de *waarheyt* der Christelijke Godtsdienst, en alle tegenwerpingen, die daar tegens souden mogen ingebracht worden, hadd' opgelost, besluyt eyndelijk sijn redekaveling *Homil. 33.* over de Handel. der Apost. met dese woorden: *So iemant met de H. Schriftuur over-een-stemt, die selve is een Christen, en so wie daar tegen strijdt, die is verre van daar.* En over de woorden van onsen Saligmaker uyt Joh. 10. v. 1. *Voorwaar, voorwaar segge ick u lieden, die niet en gaat door de deur in den stal der Schapen, maar van elders inklimt, die is een Dief en Moordenaar,* levert hy uyt dese verklaring: *Siet de teekenen van een Moordenaar: Vooreerst; hy gaat niet openbaarlijk in; noch hy en derft niet; daar na niet door 't getuygniss der Schriften, 't welk door de Deur betekent wort. Hier tekent hy en sulke die geweest waren, en die noch komen sullen, en den Antichrist, en de valsche Christi, en Judas en Theudas en diergelijke. Maar te recht noemt hy de Schriften een Deur, om dat se ons tot Godt leyden, en sijn kenniss aan ons openen; dese maken de Schapen, dese bewaren se, ende laten de Wolven niet inbreeken; want als de sterkste deur keeren sy de Ketters buyten, en stellen in veyligheyt: En sy sullen ons noyt toelaten af te dwalen, als wy maar willen. En het zy wy dese deur verbreken, so sullen onse vyanden ons noyt konnen vermeesteren. Door dese Deur sullen wy Herders en alle andere ingaan; edoch in de Schaap-stal, dat is tot de schapen en der selver versorging. Want die de H. Schriftuur niet gebruykt, maar van elders inklimt, dat is door een wegh die niet toegelaten is, die is een dief. Siet daar de over-een-komste met den Vader, dewijl hy de Schriften te voorschijn brengt. Hierom seyde hy tot de Joden; Ondersoekt de Schriften. En Moses en alle de Propheten brengt hy by tot een getuygniss; alle seit hy, welke hooren uit de Propheten, sullen tot my komen.* Voorwaar de Gereformeerde konnen geen klaarder noch krachtiger uytdrukkingen gebruyken als *Athanasius* en *Chrysostomus* hier hebben gebruykt, om een yegelijk Christen en voornamentlijk de Leeraren der

Kerke haar plichten aan te toonen, hoe sy moeten te werk gaan, als sy *Ketters* en *Wolven* willen keeren, en hare *schapen* in en by de *waarheyt* versekeren: Met de *H. Schriften* namentlijk en de bewijsen daar uyt getrokken. Terwijl sulke, die tot andere dingen in dit stuck haar toevlucht nemen voor geene *ware Discipelen* van haar toevlucht nemen voor geene *ware Discipelen* van Jesus of *gelovige* of *Christenen* konnen gerekent worden; maar wel voor *Beuselaars, Ketters, Dieven, Moordenaars* en *Dienaars van den Antichrist,* des selfs lessen en voorschriften opvolgende.

§. 329.

Hierom quam *Ambrosius Lib. 1. de fide cap 4.* de waarheyt der Rechtsinnige tegens de Ketteren by den Keyser *Gratianus* versekeren met de H. Schrift, als hy seyde: *Heilige Keiser! ick wil niet, dat ghy onse redekaveling gelooft; laat ons de Schriftuur vragen, de Apostelen vragen, de Propheten vragen, Christus vragen.* En *Hieronymus* in sijn brief aan *Theophilus* tegens *Johannes van Jerusalem,* voert ten selven eynde dese taal: *Ick wete, dat ick anders achte de Apostelen, anders de Leeraren, dat de Apostelen altijt de waarheit spreken, en dat dese als menschen in sommige dingen dwalen.* Waarom dese Leeraar over Matth. 23. v. 35. seyde: *Het welk geen gesagh heeft uit de H. Schriften wort met deselve lichtigheit verworpen als bewesen.* en *lib. 2. in Ieremiam cap 9. Noch onser Vaderen, noch onser Voorvaderen dwalingh is te volgen, maar de Authoriteit der Schriftuur en Godts bevel.* Verder oock in sijne verklaringen over de Prophetye van *Haggai;* daar sy over 't 8ste vers van 't 1ste Kapittel seyt: *Laat ons van allen bergh van de H. Schriftuur op welke verscheiden boomen van deugden in 't Paradijs geplant zijn, deselve afhouwen, en laat ons opbouwen den tempel des Heeren met goede werken en leeringen der waarheit.* Nochmaals: *Laat ons opklimmen tot den redelijken bergh, en tot alle vraagstukken soekende bequame houten van de getuignissen der Schriften, so laat ons die afhouwen, en opbouwen het huis der wijsheit in ons.* Oock over het 11de vers, daar hy het woort van Godt vergelijkt by een *scherp sweert,* seyt hy: *Maar*

oock het swaert van Godt slaat in stucken alles wat buyten het gesagh en de getuygnissen der Schriften Sy (te weten de *Ketters,* daar hy even te vooren van gesproken hadd') *van selfs NB. als door een Apostolische overlevering vinden en versinnen.* Hier toe zijn dan oock wijders gericht so vele aanmaningen als 'er in de Schriften van *Hieronymus* gevonden worden, om sigh daaglijks meerder door 't doorsoeken van het H. Woort in die staat te stellen, dat Godts waarheden tot eygen verquikking mogen gekent, en tegens den drang der Ketteren bewaart worden. Op dese wijse heeft *Hieronymus* gewilt, dat de waarheyt sou worden onderscheyden van de leugen, en den toelegh der Ketteren; die over haar leerstukken in de H. Schrift geen gronden vindende, gewoon waren (even als nu de Roomsgesinde) haar op *Apostolische overleveringen* te beroepen; sou worden verydelt. Waar toe noch verder kan gevoegt worden de seer opmerkelijke redekaveling van *Optatus Milevitanus Lib. 5. contra Parmenianum. Ghy lieden,* seyt hy, *segt het is geoorloft; Wy seggen het is niet geoorloft: tusschen U geoorloft en ons ongeoorloft, waggelen de gemoederen der menschen. Laat niemant u lieden geloven, noch iemant ons; Wy zijn alle twistgierige menschen. Daar moeten Richters worden gesogt* (maar welke souden die zijn? mogelijk de *Roomsche Paus* en sijn *Raadt. ô* Verre van daar; want dus gaat hy voort) *Indien Christenen? Die konnen niet gegeven worden, om dat de waarheyt door oneenigheden belet wort. Sal het zijn een Heyden? Neen, die kan niet weten de geheymen van de Christenen; Sal het zijn een Jode? Die is een Vyandt van den Christelijken Doop. Derhalven op de aarde is geen oordeel te vinden. Van den Hemel moet een Rechter worden gesocht. Maar waarom kloppen wy aan den Hemel, dewijl wy het in 't Euangelium hebben? Het Testament segge ick des genen, die in den Hemel is. Daarom laat sijn wille en 't Euangelium als in een Testament gesogt worden.*

§. 330.

By dese Oude Leeraren hier nu met eenige van hare getuygnissen te berde gebracht, souden wy noch

meer andere konnen voegen; indien niet oordeelden, dat se overbodigh genoegh waren om te bevestigen, dat het H. Woort van Godt vervat in de Canonijke Boeken van 't O. en N. Testament voor Christenen zijn en blijven moet de regel-maat, waar na de Geloofs-stukken moeten worden ondersocht, de dwalingen of ketteryen ontdekt, de ware Godsdienst als door een lichtende Sonneschijn op de bergh van Godts Heyligheyt, dat is in de Kerk, opentlijk vertoont van alle opgeworpene kladden gesuyvert, en tegens het bassen der Ketteren verdedight. Gelijk ick dan op het uytnodigen van den *Dominicaan;* die als so moedigen Voorvechter en Philistijnschen *Goliath,* so menigmaal my als de *Grootste der Ketteren,* neffens alle *Gereformeerde* en *Waldensen* van sijn Predikstoel verkettert en verdoemt heeft; door Godts goedheyt, (hoewel in vergelijking van andere dapperder mannen enkelijk een kleyn licht of werktuygjen om waarheyt voor te dragen) my noch in staat vindt om de Gereformeerde Kerk tegens alle aanwrijvingen van dwalingh door den Dominicaan met dit heldere licht van het al doorstralende woort van Godt te vertonen, als een Kerk, die de grontstukken van het Christendom, gelijk die van Christus en sijne Apostelen, als de *alleroudste waarheden* aan de Christenheyt zijn voorgeschreven, niet heeft verlochent, maar die aan hare Ledematen inboesemt en tegens partyen beschermt; en daar nevens oock op deselve wijse te bewaarheden alle sodanige dwalingen, als ick §. 323. tot laste van de Roomsche Kerke hebb' daar gestelt; waar na overtuygende genoech blijken sal, dat de Roomsche Kerk, die so resoluyt alle andere welke buyten haar zijn, en daar onder voor al de *Gereformeerde* verkettert en vervloekt, selfs de grootste Ketteryen tegens het Goddelijke woort en de kracht van de ware Godsdienst aanlopende, in het Trentische Concilium gecanonizeert en dus Romen voorts geheel ongeneeslijk gemaakt heeft: Maar verder; so haast sal dit Tractaatjen niet zijn afgedrukt, en ick daar door in staat, om het aan den Dominicaan te konnen toesenden, of ick sal sonder een nieuwe uytnodiging af te wachten, hem

selfs het *scherp van dit twee-snijdend swaart* komen aanbieden; en eens sien of dien *verketterden* (ick moest seggen verketterenden) *Dominicaan;* doch oock beyde sal dan wel konnen stant houden; hier tegens sal derven uytkomen.

§. 331.

Doch ick hebb' vreese; dat hy op 't eene of 't andere ydele voorwendsel, als wel by hem selven; so hy anders eenigsins onse Schrijvers gelesen heeft, overtuygt, hoe slecht het in dit stuck met de Roomsche Kerk gelegen is dit *twee-gevecht* niet sal derven wagen; maar dat hy als de *Oude Ketters,* die *Tertulliaan* noemde *Lib. de resurrect carnis cap. 47. Lucifugae Scripturarum,* dat is in onse taal *Ontvluchters van het licht der Schriften;* die Sonne-licht met sijn valsche leerstukken geheel ontlopen sal; of om dit in een sin *verbeeldend Neêrlandts* over te brengen; dat hy als de *Nacht-Uylen* en *Vleder-muysen* (want dese eygentlijk *Lucifugae* zijn) die in een schemering of Mane-schijn wel eens her-om vliegen, doch tegens het sonne-licht haar in schuylwinkelen, en seer gaern in de reten en gaten van een *oude vervallen* Kerk of onder een *spinrackig dack* verbergen; sigh oock also aan dat helder-schijnend licht van de *Sonne der Geregtigheyt* onttrekkende, onder het dekkend gesagh van sijn Kerke verschuylen sal, op *dat hem niet mocht bestralen de verlichtinge des Euangeliums der heerlijkheyt Christi.* Dewijl doch de Roomsgesinde, op dat sy over haar *valsche leerstucken* selfs een gewaande ondwaalbare uytsprake mogen doen, nergens veyliger haar schuylwinkel, tegen alle bewijsen, redenen en licht van overtuyginge aan, meynen te vinden, als in de besluyten van haar *dwalende* Kerk, in so verr'; dat de Kardinaal *Baronius* in sijn Jaar-registers op 't Jaar 34. §. 214. wel stoutelijk derft schrijven: *Dat hoe seer uitstekend oock iemant mocht zijn in manieren des levens, of vermaart door geleertheyt, of machtig door een scherp verstant, doet 'er by, so het u behaagt, of van eenigh Engel uit den Hemel, ja van Godt selfs op eenige wijse geleert en onderwesen, hy nochtans verstaan sal, dat hem iets ontbreekt, om by andere met een vastigheyt des geloofs te doen standt houden 't gene hy*

leert, tot dat 't selve van de Katholijke Kerk sal sijn erkent en bevestight. Siet daar de *on-overwinnelijke* burgt van het Roomsche Katholijke bedrogh, waar aan de Gereformeerde behoudens waarheyt evenwel geen toestemming konnen geven; want dan was al het redekavelen uyt het Goddelijke woort een onnutten en vruchtelosen arbeyt. Maar daar tegens derven de Gereformeerde op vaster gronden hier voor reets vermelt, met *Gerson Examin. Doctrin part. 1 tractat. 18. Consider. 5.* in meer vrymoedigheyt versekeren: *Dat men behoorde meer geloof te geven aan een slecht man, die niet is geauthoriseert, by-brengende het Euangelium, als aan de Paus, of eenigh Concilium.* Of met *Panormitanus in C. Significasti Decret. 1. de election. Dat het seggen van een bysonder Persoon moet voorgetrocken worden boven het seggen van de Paus selve, indien hy door beter redenen des Ouden en Nieuwen Testaments bewogen wort.*

§. 332.

Maar om den *Dominicaan* eenigh bodt te vieren, en buyten uytvlucht van verontschuldigingh te stellen; als of wy de *Oudt-Vaderen* verachteden, en de H. Schrift geheel anders verklaarden als sy gedaan hadden, en dat hy daarom met my niet vermocht in 't strijd-perk te treden; so sal ick hem laten weten, dat hem uyt sijn eygen Schrijvers wil overtuygen, hoe lebbigh sy selve van de Oudt-Vaderen spreken, en dat 'er immer so veel eerbiedigheyt by ons is voor hare Schriften (die de Oud-Vaderen selve aan 't Goddelijke Woort willen ter toetz gebracht hebben) als by de Roomsgesinde; en om hem een ruyme overmaat te geven; Dat, wat de grontstukken van 't Geloof betreft; en niet dese of geene bygelovige omstandigheden die het fundament niet om verr' werpen, het tusschen My en Hem op Oudt-Vaderen van een hondert Jaaren of drie, of vier, als het grontstuck uyt de H. Schrift voor af is vast gestelt, niet eens aankomen sal, om uyt die Vaderen oock de over-een-komst met die waarheyt aan te toonen; onder die verwachtingh, dat ick selfs oock uyt en met die Oudt-Vaderen hem van sijn vederen ontbloten sal, als of

hy de *Kraay van AEsopus* was; of als eertijts Vader *Dominicus* (gelijk *Antonius Senensis,* in sijn *3de Boek van 't Leven van Dominicus* verhaalt) doen hy uyt Spangien was wedergekeert, en voor de Susterkens yeder een Lepel van Cypressen hout hadd' mee gebracht, en in sijn Prediken voor de Venster door de Duyvel in de gedaante van een Mussche belemmert wierd; die Mussche door Suster *Maximilla* deed grijpen, en terstont de vederen uyt-trok, seggende: *ô! vyandt, vyandt,* Ja onder het pijpen en lamenteeren, terwijl alle de Susterkens daar om lachten, hem sodanigh plukte dat hy niet eene veer meer aan 't lijf en hield; wanneer hy hem verder wech wierp en seyde: *Gaat ghy nu heen, ghy vyandt van 't menschelijk geslacht, vliegt nu so je kont; ghy moogt nu wat geraas maken, maar je sult geen quaat meer konnen doen.*

§. 333.

Wanneer ick den *Dominicaan* dus gepluckt hebbende, noch wel ten overvloet door vergelijkingh van sommige leerstukken oock by oude Ketters te vinden, Hem en sijn Kerk niet sonder gront of redenen sou konnen na 't hooft werpen de oude Ketteryen van de *Angelici* in den dienst der *Engelen;* van de *Collyridianen* in de Afgoderye van de so seer *Gesegende Maget Maria;* van de *Gnostici* en *Carpocratianen* in den dienst der *Beelden;* van de *Montanisten, Manicheen* en *Encratiten* in 't verbodt van 't *Huwelijk* aan de *Geestelijkheit;* van de *Jacobiten* en *Armeniers* in 't afbeelden van *Godt de Vader* en *den H. Geest;* van de *Judaisanten,* door Christus af te schilderen onder de gedaante van een *Lam,* en in Vanen en Wimpels ten toon te stellen; van de *Chazinzarii* in de Latijnsche taal *Staurolatrae* door de *Kruisaanbidding.* Van de *Marcosianen* in de *transmutatie* of *overgaande verandering* van de Wijn in de Drinkbeker in het *bloedt* van die geene, die over de Werelt heerscht; van de Oude *Nudipedalen* in de Franciscaner *Barrevoeters* in 't bysonder, en in 't gemeyn van de *Lucifugae* hier voor gemelt, in verachtelijk van de H. Schriften te spreken, en der selver *verlichtende en overtuygende kracht* te ontlopen; welkers nadere bewijs-stuk-

ken nevens de oplossing van de seer ydele en belacchelijke Roomsche uytvluchten, ick sparen wil tot onse mondelijke verhandeling; waar na ick, om dien grooten *Schreeuwer* op de monster-roll' eens te mogen ondersoeken, hertelijk verlange.

§. 334.

Over dit alles heeft de *Gereformeerde Kerk* so wel gegronde redenen op het onfeylbare Woort van Godt gevestight, om aan de Roomsgesinde dwalingen en Ketteryen ten last te leggen; daar de Roomsgesinde enkelijk op eygen verklaringen, die aan de Gereformeerde Kerk lasterlijk toedichten. Laat hier op nu die *moort basuyn* van den *Dominicaan* eens sijn toepassing vinden: *Dat de Magistraat niet alleen vermach, maar oock conscientie's wegen verplicht is; als volgens Paulus* Rom. 13. het zwaart niet te vergeefs dragende; *Ketters te dooden, en dat hoe wreeder, hoe beter;* en dat het 'er so verr' van daan is, dat *Pius de Vde,* die niet anders als Ketters gedoot hadd', daarom den Hemel sou moeten worden ontseyt; dat indien hy anders gedaan hadd', Hy sijn plicht en conscientie niet sou hebben gequeten, en over sulks veel eerder den Hemel daar door verdient hadd'. Waar sou dan het Roomsche Volk, 't welk om beter redenen van de Gereformeerde, (die oock hare Souvereyne Hooge Overheden met het zwaart gewapent hebben) voor een Ketterschey*t* wort verklaart, onder een Gereformeerde Regeering konnen bestaan? Of sou een Gereformeerde Souvereyne Overigheyt in 't oordeel van den *Dominicaan,* als Hy met de sijne uyt het Goddelijcke Woort van *Ketterye* overtuygt wierdt, daar toe so veel recht niet vinden als een Roomsche? Och Pater! bedenkt u wel, en weest voor 't toekomende so bloedtgierig niet; want *Kap* en *Keuvel* niet alleen, maar volgens u eygen vonniss *uw bloedt en leven* sou moeten verlooren gaan; indien Godt de Gereformeerde Kerk en des selfs Opper-Bewinthebbers in navolging van het al oude ware Christendom niet bewaarde voor sulke wreede bloedige en moortdadige besluyten tegens de Ketteren; het en ware dat 'er eenige Booswichten wierden bevonden, die

openbare *Godts-verlochenaars* en *afgrijslijke Godtslasteraars* zijnde, den *Almachtigen* als in 't aangesichte spuwden. En nochtans heeft die *Dominicaner* Monnick hier in dese Stadt onder de Souvereyniteyt van hare Hoogh-Mog., tot so verr' derven uytspatten, dat Hy in sijn Kerck en in 't aanhooren van *Pater Prior* en sijne verdere *Klooster-Broers,* op verscheyden Sondagen achter malkanderen in tegenwoordigheyt van duysenden menschen, tot hare geen kleyne verwonderingh, en veeler ergernis, sijns herten lust over het Ketter-moorden so vol-mondigh uyt-boesemde; so bleeft dan de Paus oock hierom een rechte *Pius,* en in 't oordeel van de Monnick der Canonizatie niet alleen niet onwaardigh, maar wel waardigh; want *gelijk prijst en soekt sijns gelijken* seyt het gemeyne Loopjen; doch dit passe ick aan den Dominicaan niet verder toe als in opsigt van de bloet-dorst.

§. 335.

Maar oock de Paus selve heeft het werk in die betrekking opgenomen; 't welk hy genoech te kennen gaf, als hy by sijn inhulding op den raadt van de Kardinaal *Columna,* ten genoegen van *Borromaeus* en *Altempsius,* sijne Patronen in 't Roomsche Consistorium, den naam van *Pius,* dat is een *Godtvruchtige* aan nam; seker hem veel minder passende als den Heydenschen Keyser *Antoninus Pius,* die in 't eerste wel een Vervolger van de Christenen geweest is, maar die op de Apologie van *Justinus Martyr* met Christenen te vervolgen en te dooden heeft doen ophouden, en verder geduyrende sijn heerschappye, als *Eutropius* van hem seyt: *Aan niemant bitter, maar aan een jegelijk goedertieren is geweest;* en die dese gulde spreuk van *Scipio* steets in de mont hadd'; *Ick wil liever een Borger behouden, als hondert vyanden dooden.* Terwijl dese *Pius* van natuur straff en wreedt zijnde en blijvende op die wijse sijne geheele leef-tijt heeft doorgebracht; en dat noch op voorwendsel van *Godtvruchtigheyt,* en *plicht-quijting;* doch niet van sulke, die in de Evangelische Schriften of in 't voorbeelt van Christus en sijn Apostelen sou zijn te vinden, maar wel by vervolgende en vervloekte Joden en Heydenen, gelijk dat is bewesen voor-heen van §. 271, tot 282.

§. 336.

Seer aanmerkelijk is ten desen opsigt de uytbreydingh, die *Lactantius* over het dooden van de Christenen door de Heydenen op een voorwendsel van Godtvruchtigheyt ons heeft nagelaten, *Lib. 5. Institut. divin. Cap. 10. Het is de moeyte waardt* seyt hy, *te kennen hare Godtvruchtigheyt (Pietatem) op dat wy uit die dingen welke zy sagtmoedelijk en godtvruchtelijk (clementer ac pie) doen, kan verstaan worden hoedanige dingen het zijn, die van haar tegens alle de rechten van Godtsvrucht bedreven worden. En op dat ick niet schijnen mach iemant onsagtmoediglijk aan te vallen; so sal ick my uit de Poëten een persoon opnemen;* welke oock zy een seer groot voorbeelt van de Godtsvrucht. *By Maro die Konink*

____Quo Iustior alter
Nec Pietate fuit, nec Bello major & armis,

Dat is, *boven welke geen andere rechtveerdiger is geweest, noch in Godtsvrucht, noch grooter in den Oorloch en wapen handel. Welke bewijsen van rechtveerdigheyt heeft hy aan ons te voorschijn gebracht?*

Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris
Inferiis caeso sparsurus sanguine flammas.

Dat is: *oock hadd' hy haar de handen op de ruggen gebonden. Welke hy, door 't vergoten bloet de vlammen sullen besprengen, schicken sou tot offeranden van de zielen der gestorvene. Wat kan 'er sotter wesen, als dese Godtsvrucht, als aan of voor de doode menschelijke offeranden te offeren, en het vuyr met het bloet der menschen als met olye te voeden?* Waar over *Lactantius* aldus de Poët aanspreekt: *Maar dit is uwe schult, die daar je een geleert Man waart, nochtans onkundigh bent, wat Godtsvrucht is: en dat selve, 't welk op een bose en vervloekte manier is volbracht, hebt gelooft een plicht van Godtsvrucht te zijn.* En eenige regels lager: *Wie sal dan meynen dat dese eenige deugt in sigh heeft gehadt, die en door rasernye als een stroy-halm heeft gebrandt, en die de geest van sijn Vader, door wien hy versocht wierdt vergeten hebbende, sijn toorn niet heeft konnen in toom houden? Derhalven is hy in geenerley wijse Godtvruch-*

tigh (Pius) die van 't leven heeft berooft niet alleen de niet tegenstrijdende, maar oock de biddende. Yemant sal hier seggen: Welke is dan, of waar, of hoedanigh is de Godtsvrucht? Namentlijk by sulke, die van oorlogen niets weten, die de eendracht met alle soeken, die vrienden sijn oock van vyanden, die alle menschen als broeders lief hebben; die de gramschap weten te bedwingen, en alle rasernye van 't gemoet door een stille sedigheyt te versagten. Hoe grote donkerheyt derhalven, hoe groot een wolke van duysternissen en dwalingen heeft de herten der menschen niet omvangen; die, daar se meynen, dat se op 't hoogste Godtvruchtigh zijn dan op 't hoogste Goddelose worden (qui cum se maximè pios putant, tum maxime fiunt impii.) Want hoe zy Godtsdienstiger die aardsche beelden dienen, so veel meer schelmachtigh sijn zy tegens de naam van de ware Godtheyt. En na dat *Lactantius* met meer andere redenen sulk een gewaande Godtvruchtigheyt van vervolgende Heydenen hadd' afgekeurt, en betuygt; *Dat se van de geregtigheyt, en van de naam van de ware Godtsvrucht vervreemt zijn:* so seyt hy eyndelijk: *En het is oock niet swaar te seggen, waarom de Dienaars der Goden niet konnen rechtveerdigh en goede zijn. Hoe sullen zy haar van bloet konnen onthouden, welke dienen bloedige Goden, Mars en Bellona? &c.* Spottende vervolgens uyt dien hoofde van so bloedige vervolgingen met de Godtsdiensten en Goden der Heydenen. Siet daar een sin-speeling van *Lactantius* op de naam *Pius,* die de Heydensche Vervolgers in 't midden van het allerwreedste woelen aan haar niet wilden ontnomen, maar veel meer boven andere haar daarom wilden toe-ge-eygent hebben. Of dit alles nu niet recht wel toepasselijk is om deselve redenen aan *Pius de Vde,* mogen de Lesers, na 't eene en 't andere met malkanderen vergeleken te hebben, met een onsijdigh oordeel besluyten.

§. 337.

Dus het wreedt en onwettigh doot-slaan en ombrengen door *Pius de Vde* hebbende ten toon geleyt, so willen wy hem eens verder gaan ter proef brengen

ten opsigt van sijne andere hoedanigheden, so *quade* als *goede;* doch de *quade,* om dat daar van al yets is geseyt, sal men den voor-rang geven: Wy hebben dan §. 254, en 255. reets gesien des selfs *onversettelijk* en *stijfhoofdigh naturel* in stoute en straffe onderneemingen, sonder de minste bescheydentheyt, doen hy enkelijk nevens andere, en oock alleen *Inquisitie-meester* was; Maar als hy tot den Pausselijken Throon was verheven, so heeft hy, hoe hoger opgeklommen, hoe stoutmoediger geworden, al omm' met bannen en dreygen blijken gegeven; dat hy sigh selfs *tegenstelde* en *verhefte boven al, dat Godt genaamt, of als Godt ge-eert wort* in de Werelt; selfs sijn seyssen slaande in eens anders koorn, en verbannende sulk een, die tot hem niet behoorde. Gelijk daar is geweest *Elisabeth Koninginne van Engelandt;* die hy hoewel eenige wettige Erfgenamen tot de Engelsche Kroon niet ontsach door sijn vervloekingen te ont-throonen, hare onderdanen van den Eedt van getrouwigheyt en dus van alle gehoorsaamheyt te ontslaan, en so vervolgens die Koninginn' bloot te stellen aan alle sodanige onheylen van hare eygene Paapsche ondersaten, als den *Pausselijken Ban* kan na sigh sleepen. 't Welk dan sekere *Jan Felton,* die sigh hadd' verstout van de Bull van *Pius de Vde* binnen Londen aan de Poort van den Bisschop te plakken, als begaan hebbende een *crimen* van gequetste Majesteyt, het leven koste: gelijk *Thuanus* 't selve beschrijft in sijn *44ste Boeck* op 't Jaar 1570. En met deselve onversettelijke Heersch-sucht heeft hy aan de Kardinaal *Johannes Franciscus Comendonus* in 't Jaar 1566. op de Rijcks-vergadering te Augsburgh bevel gegeven, van den Keyser en de Vorsten van 't Rijck in sijnen naam aan te kondigen; dat zy haar souden hebben te onthouden, van eenige raadspleging in die hoogh aansienlijcke Vergadering te ondernemen, over het vereffenen van de verschillen in den Godtsdienst, of dat Hy haar alle sonder uytnemingh sou in den Ban doen, en int 't bysonder aan den Keyser ontnemen all' het recht, het welk Hy door middel van erffenis mocht hebben tot

de Kroon van Spangien. Lees eens hoe *Thuanus* het selve beschrijft in 't 37. Boeck van sijne Historien op 't Jaar 1566. *Wanneer de nieuwe Paus,* seyt hy, *uit brieven zo van sijn Redenaar (Oratoris) die hy aan 't Hof van den Keyser hadd', als van andere verstaan hadd', dat men in de Rijks-vergadering te Augsburg onder andere hooftstukken, die daar stonden voorgestelt te worden, oock handelen sou van de manier en wijse, op welke de verschillen van de Godtsdienst souden worden wech-genomen; so heeft hy, vermeynende dat sulks behoorde tot het gesagh van hem en van den Roomschen Stoel, als de Moeder van alle andere, aan Comendonus scherpelijk bevolen; dat hy, indien de sake van de Godtsdienst op die Vergadering gebracht wierd, in sijn naam opentlijk sou protesteeren, en dreygen; dat de Paus tegens alle die daar tegenwoordigh waren, so wereldtlijke (gelijk men se noemt) als Kerkelijke Princen het swaart van de Goddelijke wrake sou uit de schede trecken, en tegens de Keiser voornamentlijk, welke hy sou beroven van het Keyser-rijk en Koninkrijken en Heerschappyen en Successien en Rechten, die hem toebehoorden op de Rijken van Spangien. Doch het is wel uitgevallen, dat dit werk is toevertrouwt aan een Man van gematigheyt en de hoogste voorsightigheyt, die vresende, dat door dit Protest de gemoederen meer mochten verbittert, als een bequaam genees-middel voor die tijdt toegebracht worden aan het quaat, dat gevreest wierdt: Oordeelde, dat hy een andere wegh moest inslaan, om die raadtpleging te beletten; en na dat hy de saak met den Keyser hadd' in overlegh genomen, en van hem hope geschept, dat sulk werk tot op een andere tijdt sou worden verschoven; so heeft hy aan de Paus geschreven, en te kennen gegeven, dat sulk Protest niet was nodigh geweest. Maar die heersch-sugtige Man, en die geen redenen toeliet, die sijn welgevallen tegen waren, heeft met noch andere bevelen scherper als de eerste hem gelast: Dat indien 'er eenige melding op die Rijks-vergadering van 't stuck van Godtsdienst gedaan wierd, hy openlijk daar tegen sou protestee-*

ren, en de Keyser en andere Vorsten in name van de Paus van de Christelijke gemeinschap buiten sluyten. Maar de Dienstknecht voorsigtiger als sijn Meester, heeft aan dit twede bevel; oock niet gehoorsaamt: En het was wel te pas, dat wanneer dit twede bevel over quam, nu dit hooftstuck reets tot op een ander tijdt was verschoven. *Nochtans en liet de Paus niet na den Keyser door Comendonus meesterachtigh te vermanen, dat hy namaals niet sou dulden, dat iets diergelijks ten overlegh in de Rijcks-Vergadering gebracht wierdt.* Siet so grooten Baas was *Paus Pius de V.* in sijn eygen oogen; en bevestigde also het Oude Spreekwoort: *Als Niet, komt tot Yet, so is 't Alle-Mans verdriet.*

§. 338.

Daar na heeft hy oock niet konnen vergeten of vergeven sodanige verongelijkingen, als hy meynde dat voortijts de een of de andere hem daar mee beledigt hadd', 't welk wel heeft gebleken in *Nicolaus Pontius,* die hem voor veele Jaren, als men hier voor heeft gesien; op ordre van den Venetiaanschen Raadt, wegens sijn onophoudelijk twisten, hem de Stadt Bergomo niet sonder smaatheyd hadd' doen ruymen. Want als dese *Pontius* doen Gouverneur van Bergomo, en ten tijde als *Pius* tot Paus was gekosen Veldtheer van de Republijk van Venetien, volgens oude gewoonte een Gesandschap afsondt na Romen, om de Paus over sijn verheffing geluk te wenschen, en daar toe hadd' gekosen *drie Edele Raads-Heeren, nevens Nicolaus Pontius, die, als een voordeftig Man in geleertheyt en ervarentheyt der saken, de voornaamste van die besending was,* so heeft *Pius* dese *Pontius* niet willen ter gehoor laten komen, onder voorwendzel; *dat hy gewoon was met kleyne achting, en eerbiedt te spreken van de waardigheyt van den H. Stoel;* gelijk dan de drie andere Edelen; na dat de Paus *Pontius* verworpen, en sigh selven na ruym 16. Jaren over een vermeyndt ongelijk aan hem gewrooken hadd', haar aanbevolen werk hebben moeten verrichten, volgens het getuygniss van *Thuanus Lib. 37.* op 't Jaar 1566. So heerlijk een blijk, te weten, gaf den *H. Pius* in die ge-

legentheyt, dat hy was *een Kindt van de Vader die in de Hemelen is, die sijn Sonne doet opgaan over boose en goede, en regent over rechtveerdige en onrechtveerdige;* en dat hy achtervolgde de vermaningh van Jesus, als hy tot sijn Discipelen seyde: *Hebt uwe Vyanden lief, zegent se die u vervloeken, doet wel den genen die u haten, en bidt voor de gene, die u gewelt doen en die u vervolgen.* Waar van Matth. 5. v. 44, 45.

§. 339.

Verder is *Pius* oock een Man geweest, die in alle sijne opgegevene nedrigheyt noch was opgeblasen met een windt van eersucht. Dewijl hy wel bewust van hoe geringe afkomst hy was; evenwel door Pluymstrijkers sigh liet vleyen; *Dat het geslachte van de Gislers uit Bononien oorspronkelijk was, welke wegens verdeeltheden in de Stadt geresen, eyndelijk uit Bononien gejaagt was door een Poort, die t' sedert die tijdt gesloten zijnde geweest, naderhant onder Pius de Vde is geopent, en den naam van Pia verkregen heeft; en hebben oock pluymstrijkender wijse noch een andere reden, om sijn geslachte te verheerlijken, versonnen. Want zy hebben gedroomt, dat de Consiliery, die te Romen onder de Edele Geslachten geschat worden, op die wijse wegens de verdeeltheden den naam verandert hadden, daar se te vooren Gislery genoemt wierden; gelijk dan de Paus dit verçiersel met sijn gesagh bevestigende beslooten heeft, dat die voortaan niet meer Consiliery, maar Gislery souden genoemt worden:* Gelijk *Thuanus* in 't selve Boeck oock al verhaalt. Met so veel wints, hadd' de Pausselijke Kroon het Hooft van *Pius* vervult, daar Hy en andere met hem voor heen noyt eens aan gedacht hadden; dus socht hy en nam oock *van de mensch ydele eere aan,* 't welk Christus so seer in de Joden verfoeyde, Joh. 5. v. 44.

§. 340.

Geen Monnick mach hier tegens met de minste redenen beknibbelen de beschrijvingen die de Wijt-beroemde *Thuanus* selfs een Roomsche Historye-Schrijver over dit alles gedaan heeft; dewijl Hy een Man is geweest van een groot aansien en een beproefde trouwe,

die gelijk Hy alle vleyerye in sijne Historyen heeft afgeleyt, oock also sonder lijdigheyt, selfs de handelingen van die hem beledight hadden, en buyten wraak-sucht, so veel hy lof verdienden, in geschrift heeft nagelaten; daar over men enkelijk behoeft na te lesen de *Voor-reden* voor sijne Historyen. Die deselve aan *Hendrick de IV.* Konink van Vrankrijk heeft opgedragen; Welke oock met *Privilegie van de Koninck* binnen Parijs in 't licht gegeven zijn. Die van de *Kardinaal de Peronne* op het hoogste zijn gepresen; en wanneer men over sijn vrymoedigheyt in 't schrijven te Romen yets vitten wilde, aldaar door hem is verdedight. Tot hier toe heeft men dan gesien de overgroote fouten van *Pius de V.;* hoewel dat lopend straat-boekjen, vervattende een beschrijving van het leven en de Mirakelen van *Pius* met goed-keuringh van *I. L. Carvajal,* Canonick van de Cathedrale Kerck tot Antwerpen, en Boek-keurder gedrukt derft versekeren Pag 35. *Dat hy sijn suyverheyt* (want de menschen konnen oock wel onfeylbaarlijk van de gedachten oordeelen) *door het minste gepeys niet verloren heeft,* en wijders; *dat Hy (volgens het seggen van sijn geestelijke Bestierders) Godt noyt dodelijk vergramt heeft.* Siet, so moet men de Heylige in de Roomsche Kerk sullen se anders als sodanige aan-nemelijck zijn, wat luysterrijk op-schikken, al loopt het tegens de bekende waarheyt aan. Wy laten verder het oordeel aan den Leser.

§. 341.

Laat ons nu hier vervolgens aanmerken; wat in *Pius* ten opsigt van 't *Borgerlijke* prijswaardigh is geweest, en dan wijders oock sijn *yver* in de Godsdienst na de *Roomsche* wijse: De Borgerlijke of zedelijke deugden konnen aangemerkt worden, of opsigtelijk op de Persoon van *Pius selve;* of oock opsigtelijk op andere; Voor so veel se haar opsigt op *Pius* selve hebben, so schrijft het voorgemelte *Boekjen* op Pag. 30. Dat hy een Man is geweest van een sonderlinge *matigheyt in spijse en drank;* 't welk wy niet willen betwisten, en als een goede deught in een Christen konnen aanmerken, als sulks voortspruyt uyt een hert, 't welk inwendigh

door Godts Geest geheyligt en het werk selve dus met gelove vermengt is; daar van Godt als de Kenner der Herten alleen kan oordeelen. Terwijl wy ondertusschen verplicht zijn, om als die deugt gevonden wort in Christenen, die het Christendom belijden volgens de Voorschriften daar over in de H. Schriften na-gelaten van Christus en sijn H. Apostelen, door het oordeel der liefde ten besten daar van te gevoelen, dewijl het doch de Less is van onsen Heylandt, Luc. 21. v. 36. *Dat wy ons moeten wachten dat onse herten niet beswaart worden met brasseryen en dronkenschappen,* en desgelijks doorgaans in 't H. Woort sulk een matigheyt blijft aangepresen. In so verr', dat als wy dese en so vele andere sedelijke deugden vinden by menschen die van de waarheyt van 't Euangelium vervreemt zijn, ja selfs by het Heydendom, deselve op haar selfs wel prijslijk en navolgelijk zijn; gelijk oock Heydenen selve ten opsigt van een stigtelijk en Borgerlijk leven op een sonderlinge wijse daar in wel uytmuntende zijn geweest, tot beschamingh selfs van het Christendom; Maar dat wy daarom niet verbonden zijn, deselve als ontwijffelbare blijken van ware heyliging in de ziel aan te merken, dewijl se volgens *Paulus* Rom. 14. v. 23. en Hebr. 11. v. 6. voor Godt niet anders als *sonde* zijn, gelijk *Augustinus* alle sedelijke deugden der Onchristenen daarom noemde *splendida peccata,* dat is, *schoon-schijnende sonden,* die wel uytterlijk als deugden in 't oogh der menschen voorquamen, maar voor Godt *sonden* waren, als uyt geen goede grondt voortspruytende, daar over men oock kan naslaan §. 35. en 44.

§. 342.

Wijders roemt het gemelte Boekjen op pag. 33, 34, 35. mede de *ootmoedigheit* en *Engelsche suyverheit* van *Pius,* als een vyandt zijnde van *pracht, hovaardye,* en *oneerbaarheit;* deugden van Godt so dikwijls in 't H. Woort de gelovige aanbevolen, als 'er gevordert wort dat men *met ootmoedigheit moet bekleedt zijn,* 1. Pet. 3. v. 5. *Dat door ootmoedigheit d'een den anderen uitnemender sou achten als hem selven.* Phil. 2. v. 3. en

elders. *Oock dat een jegelijk sijn vat moet trachten te besitten in heiligmaking en eere.* 1 Thess. 3. v. 4. *Dat men sich onthouden moet van de vleeschelijke begeerlijkheden die krijgh voeren tegens de ziele, en sijn wandel eerlijk houden onder de Heidenen.* 1. Pet. 2. v. 11, 12. Goede zeden die lofwaerdigh zijn, die men ter opvolgingh de Christenen moet inboesemen; die wy ten opsicht van het laatste aan *Pius* niet betwisten; erkennende dat hy volgens het getuygniss der Schrijveren een *kuisch en eerlijk Man* is geweest tot sijn groote roem in dit stuk, in tegenstelling van so veele andere *Pausen.* Maar of dat ten opsicht van de *ootmoedigheit in andere uitnemender te achten als hem selven,* al so ontwijffelijk seeker heeft gegaan, en of het niet veel eer, als met *Sixtus de V.,* die van hem Kardinaal gemaakt zijnde, de nedrigheyt van sijn Patroon nabootste, en door veynsing van een kleynachting van hem selven, eyndelijk den Pausselijken throon beklom, oock alsoo een uytterlijk *voorgeven* van nedrigheyt, om door die wegh te hoger geschat te worden, terwijl 'er een innerlijke hoog-achting in 't herte schuylde, is geweest; laten wy den Leser besluyten als hy hier mee sal hebben vergeleeken onse uyt-teekeningh in §. 339. En verder uyt het geene *Petrus Justinianus* in sijn Venetiaansche Historie getuygt *Lib. 15.* aan 't eynde over sijn onderneeming tegens *Alfonsus van Ferrarien,* in de verschillige saak tusschen *Hem* en *Cosmus,* die *Justinianus* aldus beschrijft: *In dese oorloghs beroerten heeft de Paus Cosmus Hertogh van Florencen, die hy voor weynige dagen met den tijtel van Groot-Hertogh van Toscanen hadd' vereert, als hy tot Romen gekomen was met de hoogste eerbewijsen ontfangen, en met een Koninklijken rock (trabeâque) en voordeftige eerteekenen op een Koninklijke wijse in 't openbaar vereert, en hy is, so langh als hy binnen Romen sich ophielt, met gast-vryheit en giften beschonken.* En dit was om sich te wreeken aan *Alfonsus.* Gelijk die Schrijver voortgaat: *Maar hy gaf op een tegenstrijdige wijse blijken dat sijn gemoet vervreemt was van Alfonsus Hertogh van Ferrarien, wegens den toevoer*

van 't Sout over de Po, door 't vrye gebruik van de Rivier. Hier over klaagde Alfonsus over de grote hardigheit van de Paus, en heeft opentlijk verklaart; dat hy met sijn goedt verlof (bona ipsius venia) sijn rechten verdedigen sou. En wat verder: *Maar, op dat ick tot Cosmus wederkeer, so is 'er behalven veele Princen van Italien, eene Keiser Maximiliaan geweest, die den tijtel in de benoeming van Cosmus, als Groot Hertogh, seer euvel heeft opgenomen. Hy seyde; dat het aan hem en niet aan den Paus stont diergelijke voor-rechten van eere te geven; dat hy eeniger maten de Keizerlijke weerdigheit raakte. Derhalven sijne Gesanten na Romen gesonden hebbende, so verklaarde hy; dat hy die tijtel als ondeugend en krachteloos te niet maakte, en over des selfs nietigheit, so is 'er in geschrift een protest van de Gesanten gedaan, terwijl de Paus niet eens kikte (Pontifice mussitante).* Siet daar noch een blijkjen van een ongegronde wraaksucht, en t'effens van groote vermetelheyt, met pompeuselijk aan sich te trekken iets, waar toe hy niet was gerechtigt.

§. 343.

Thuanus beschrijft dit voorval op dese wijse *Lib. 44.* van sijn Historien op 't Jaar 1560. *Welke stoute daat, gelijk se aan seer veele, als een seltsame van een Paus, die belijdeniss deed van billijkheit en gematigtheit van 't gemoet, is voor gekomen; also voor de Keizer seer swaar gevallen is. En wanneer de Vorsten van 't Keizerrijk daar door verbittert wierden, so is de sake eindelijk daar toe gekomen, dat de Paus, hoewel knorrender wijse hartnekkigh (morose pertinax) seer beswaarlijk sijn goedtvinden veranderde, en noit kon worden gebracht tot het geven van rekenschap over die sake, evenwel geoordeelt heeft daar over met den Keizer te moeten handelen.* Gelijk hy dan gedaan heeft door de Kardinaal *Comendonus;* voortbrengende de voorbeelden van veele sijner voorsaten; die Koningen en Keysers hadden af en aangestelt, en Koninkrijken en Rijks-tijtelen hadden uytgedeelt; als dat omstandiger by *Thuanus* te vinden is. Doch dit was evenwel niet na 't *voorbeelt van Christus,* die Matth. 11. v. 29. wilde dat men van hem leeren sou: *Dat hy was*

sachtmoedig en nedrigh van herten. Maar dit hadden de voorige Pausen (want van *Pius* om dat hy so een heylig en ootmoedigh Man was, sou men dat niet derven denken) geleert van den *hoogmoedigen Sathan;* die aan onsen Heylandt, als hy hem gebracht hadd' op een hogen bergh, toonde alle *Koninkrijken van de werelt,* met een versekeringh: *Dat hy alle die macht en heerlijkheit der selver Koninkrijken aan Jesus geven sou, indien hy hem enkelijk aanbadt* (of op sijn *Roomsch,* indien hy hem *de voeten kuste,* want dat moest nedervallende geschieden) *dewijl se hem was overgeven, en hy se gaf, aan wien hy wilde.* Luc. 4. v. 5, 6, 7. Recht Pausselijk. Doch laat het alles so zijn; dat *Pius* ootmoedigh en nedrigh is geweest van herten, het zijn deugden, die ten opsichte van 't zedelijke oock al in bedachtsame Heydenen gevonden worden, en daarom geen blijcken van ware heyligheyt volgens het bewijs in de voorgaande paragraaph uytleveren konnen.

§. 344.

Wat nu sijne deugden omtrent andere belangt; Hy wordt seer geroemt, dat hy niet grotelijks heeft ge-yvert, om sijn vrienden tot groote bedieningen en eere-ampten in de Kerck te verheffen; het zy dat se deselve *met achting* konden bekleden of *niet,* op pag. 13. Maar *Pius* heeft 'er gene gehadt die in eenige staat waren, om met de minste eerlijke betrekkelijkheyt verheven te konnen worden, so de eygen brief van *Pius* aan een sijner Nichten op pag. 12. genoech te verstaan geeft, uytgesondert *een* die sijn Susters Soon was, die hy, tot *Kardinaal Alexandrijn* gemaakt hebbende, verder in de *hoogste besendingen aan de Koninckklijcke Hoven van Spangien en Vranckrijck gebruykte;* zijnde seker geen kleyne verheffing van een seer geringe staat tot so een hoogh aansienlijke in de Kerk. Behalven welke Kardinaal *Alexanderijn* ick onder het na-slaan van *Thuanus Lib. 48.* noch vinde eene *Bonellus Broeder van de Kardinaal Alexandrijn, een Jongelingh, die door de gunst van een spelende fortuyn van achter de ploegh bykans tot een Keyserlijke of Oppergebiedende waardigheyt verheven,* bywoonde de Verga-

dering van zo veel Graven, Zee-Helden, Hertogen, Onder-Koningh etc., als sy op de Vloot raadt pleegden, of men die wijt-beroemde Zee-battallie met de Scheeps-Vloot van vereenigde Machten sou wagen tegens de Turkse verschrikkelijke Vloot in de *Dardanellen* by *Lepanto;* daar hy mogelijk meerder kenniss sal hebben gehadt, om knollen te saeyen als de wapenen te voeren, of om eenigen goeden raadt te geven tot so een groot hazard; en oock in de Vloot het een of 't andere bewindt te hebben. Doch dit wierdt toegelaten *uyt eerbiedt tot de Paus.* Immers so verstae ick het Latijn by *Thuanus,* als hy seyt: *Et ob Pontificis reverentiam Michael Bonellus Cardinalis Alexandrini Frater, luvenis ex sartoriâ ad Imperatoriam poene dignitatem insolenti fortunae jocantis beneficio evectus.* Of dit nu niet is een driftige vordering van het Neefschap tot yets, daar hy so veel kennis van hadd' als een Ezel, so men scherssende seyt, van saffraan te eeten; sullen verstandige ten naasten by wel konnen gissen. Evenwel, indien 't waar mocht zijn, dat Hy, volgens het getuygnisse der Historye-Schrijvers, geen so groote Yveraar voor de bevordering van het Neef-schap en andere gunstelingen geweest was, om haar voort te kruyen, het zy deselve bequaamheyt hadden of niet; so heeft Hy wel meer bescheydentheyt gebruykt, als veel andere voor of na Hem, gelijk Wereldkundigh genoech is, door de Voorbeelden van *Alexander de V.,* na 't getuygniss van *Theodoricus à Niem, Secretaris* van *Bonifacius de VIII. Schism. Lib. 3. cap. 52. Sixtus de IV.* volgens *Onuphrius. Alexander de VI.* mede volgens *Onuphrius.* In 't bysonder van *Julius de III.* in 't Jaar 1550., die volgens de Pausselijke gewoonte, dat de nieuw-verkoren Paus datelijk zijn roode Kardinaals Hoedt mocht geven aan wien het hem beliefde, deselve schonck aan een Jongen, die sijn *Aap* altijt hadd' opgepast etc. en daarom in 't huys *Simia* wierd genoemt; en wanneer de Kardinalen hier over misnoegt, *Julius* vraagden, wat hy doch in die onnutte Jonge hadd' gesien, dat hy den selven so hoogh opvijselde, so beantwoordde hy sulks met een weer-vraag: wat zy

doch in hem hadden gesien, dat se hem tot Paus gekosen hadden. Hoor hier over *Thuanus Lib. 6 Histor.* op het Jaar 1550. *Hy,* (te weten *Julius*) *van een los gemaakt gemoet tot alle ongebondentheyt, heeft aan alle na 't ontfangen van de waardigheyt getoont, hoedanig een hy was. Want dewijl het een oude gewoonte is, dat die nieuwe Paus sijn roode hoedt geeft aan wien hy wil, so heeft Hy die t'effens met sijn toenaam en ge-eygende wapenen geschonken aan seker Jongeling Innocentius genoemt, en welke om dat Hy in 't Huysgesin den Aap op-paste, oock na de ontfangen waardigheyt de naam van Aap behouden heeft. Maar als de Kardinalen klaagden, dat hy een onwaerdig mensch so hoog hadd' opgevijselt, so heeft Hy niet onhoffelijk geantwoort: En gy Lieden, welke verdiensten heb je eyndelijk in my bevonden, dat je my hebt gestelt tot een Opper-hooft van de Christelijke Republijk.* En van diergelijke onbesonnen Yveraars meer onder de Pausen voor hare Bloet-vrienden en Gunstelingen, souden wy wel verder een groot Register konnen maken. Doch om dat *Pius* dit niet so seer sou hebben achtervolgt, als andere, so is hy wel een meer *redelijke* Paus, maar daarom geen *ware Heylige* geweest.

§. 345.

Wat sijn *miltdadigheyt* omtrent arme en behoeftige betreft op pag. 25., deselve stemmen wy uyt de History-Schrijvers mede toe. Maar souden Heydenen en Turken oock niet wel omtrent arme en nootlijdende barmhertigh bevonden worden? Seker de Historien van de *Turken* en *Arabiers* en hare heerlijke spreuken over de mede-deelsaamheyt aan de behoeftige moeten hier in voor de Christenen, als men se leest, tot de uytterste verwondering strekken. Of souden de Gereformeerde, die door de Roomsche Kerk van *heyligheyt* worden uyt-gemonstert, omtrent arme niet wel barmhertigheyt en meedogentheyt bewijsen? Een eenigh Amsterdam sal aan Gasthuysen, Oude-Mans en Vrouwen-huysen, so veele Weeshuysen etc. nevens alle die tot last van de Diakonye komen in een Jaar mogelijk meer te kost leggen, als *Pius* die volgens de regels van *Dominicus* al sijn leven

geen eygen goet mocht besitten, in de geheele tijt van sijn Pausselijke regeering aan arme en andere publijke plaatsen heeft uyt besteedt. Waar en boven men aanmerken moet de *gront,* waar op sijn miltdadigheyt gevestigt was, om daar mee voor sijn sonden aan Godt te voldoen en den Hemel te verdienen, die de H. Schrift dan af-keurt, en in de Roomsche Kerk plaats grijpt, na het goedtdunken van het oude Pharis*ae*idom, Heydendom, en het hedendaagsche Turkendom, en die voor Godt onnut zijn. Daar de Gereformeerde Kerke deselve *volstrekt nootsakelijk* steldt, niet by wege van *verdienstelijkheit; Want wie heeft Godt eerst gegeven en het sal hem weder vergolden worden?* Vraagt den Apostel Rom. 11. v. 35. Maar by wege van *dankbaarheit* aan Godt en aan onsen Heylandt in haren naam, voor de so dierbare en onwaardeerlijke genade in het werk der verlossing; en als blijken en vruchten van 't Saligmakende geloof, na welke Godt ten jongsten dage selfs oordeelen sal, welke de sijne zijn, en dus genadiglijk buyten verdienst, uyt de rijkdommen van sijn barmhertigheyt selfs oock beloonen en kroonen sijne genade gaven in ons, alles volgens de Schriften, hier niet voeglijk om by te brengen. Behalven, indien men al mocht vast stellen, dat *Pius* op een buyten gemeyne wijse aan den Armen mildadigh was geweest, Hy sulks niet heeft gedaan van het *sijne,* maar van de renten en goederen van de *Kerke,* die andere Pausen wel onnuttelijk verkwist en doorgebracht, of anders onregtvaardelijk aan hare Vrienden wech geschonken hadden, en die *Pius* volgens sijn plicht beter besteede; even als onse *Diankenen,* wanneer sy de aalmoezen van onse Kerk recht wel trachten te besteden daar 't van noden is, als dan den roem wech dragen, niet dat se daarom waarlijk *heyligh,* maar wel boven andere *voorsichtigh* zijn, om de meedogende ingewanden van de Gemeynte aan ware behoeftige te doen gevoelen.

§. 346.

De dankbaarheyt aan sulke, die hem wel gedaan hadden wort al mede op pag. 28, 29. te voorschijn gehaalt, in de exempelen van *Franciscus Bastonus;* van

den *Boer* die hem in sijn hutt geherbergt en den wegh gewesen hadd', als het vuyr, het welk *Pius* in *Bergomo* hadd' gestookt, so heet tegens hem selfs begon te ontbranden, dat hy in de Stadt niet langer kon herbergen, maar daar uyt 's nachts moest ontlopen; en van *die Jongen,* die voor heen sijn pakjen wel gedragen (so hadd' hy 't dan niet altijt, als pag. 8. staat, op sijn schouderen getorst) en eens het veer-gelt over een Rivier voor hem betaalt hadd'. Maar wat deed Hy hier in meer als oud-tijds de Heydenen geleert en gedaan hebben? *Ausonius* seyde: *Dat de aarde geen snoder schepsel voortbrengt als een ondankbaar mensch:* andere hebben daar by gevoegt; *Dat de ondankbaarheit so groot een sonde was, dat de Goden de straffe, om die te straffen aan haar selfs behouden hadden,* en so voorts. En onsen Saligmaker vraagt Luc. 6. v. 33. *Indien ghy goet doet den geenen die uw goet doen; wat danck hebt ghy? Want oock de sondaars doen het selve.* Dus steekt daar in geen *heiligheit* voor Godt, maar een schuldige plichtpleging voor menschen. Maar jammer is 't, dat in 't boekjen is vergeeten die groote dankbaarheyt, die *Pius,* so haast als hy Paus geworden was, bewesen heeft aan de Kardinalen *Borromaeus* en *Altempsius,* die hem op den Pausselijken Throon geplaatst hadden, daar het op een kleyn sommetjen niet aanquam. *Wanneer Hy uit de gemeine Schatkist aan Hannibal Altempsius, die de Suster van Borromaeus ten Huwelijk genomen hadd', by wege van een morgen-grave, deed tellen vijftigh duisent ducaten, (aureorum) en aan Fredericus Serbollonus desgelijks haar bloetverwant, wegens sijn goede diensten in 't Gouvernement van Avignon thien duisent ducaten;* gelijk *Thuanus lib. 37.* beschrijft. Doch dat was niet meer als een kleyntjen uyt de goederen van de Kerk; en immers niet hoger te schatten als een *Simonye van achteren* te rekenen, in weder vergelding voor so groot een weldaadt.

§. 347.

Wat nu wijders betreft de *ordre* in de huyshouding; de *aanspraak* aan de *Rechters,* om sonder onderscheyt en aanneeminge van Persoonen recht te doen,

en aan de *Geestelijke* om haar bediening wel waar te neemen; *de wetten* tegens het *gelagen setten* in de Herbergren, tegens aldaar om *gelt te speelen,* tegens de *pracht der Klederen;* het *Brieve schrijven* aan de Bisschoppen ter versorginge van haar Kerken door bequame persoonen; de plichten van *Medicijns* omtrent de Kranken, het *weeren van Simonie,* de *straffen* tegens de *Godtslasteraars, Vagabonden, Dootslagers,* hare *Ophouders* en *Voorstanders,* die men Jaarlijks af kondigen moest; het *verbieden* van de *Toneel-spelen, Kaart, Teerling* en *tuisschen* aan de *Priesters;* van *Stiergevechten, bedroch, verquisting,* en *Bankerotten,* waar van op pag. 17, 19, 20, 21, 22. van het boekjen. Wat zijn doch die dingen anders als plichten in een goede regeeringe, die Opsienders over Godtsdienst en Borgerstaat, een yegelijck op sijn wijse tot weeringe van alle openbare Goddeloosheyt gehouden zijn voor te schrijven? sonder dat men daar in *ware heiligheit* mach soeken in opsicht van Godtsdienst, het en zy deselve bestiert wort na de regel-maat van Godts Woort: Doorloopt anders alle de Godtsdiensten van de geheele Werelt, en ghy sult daar in vinden Mannen, die onder veel quade niet nalieten de naeuw beperkte regels van haar Godtsdienst daaglijks aan het Volk in te prenten; en door goede Wetten wijders de Burger staten te bestieren. Noch nader; Souden de Gereformeerde, of se schoon van de Roomsgesinde verkettert worden, wel geen stichtelijke en naeuw gesette palen over Godtsdienst, beperkt in 't Goddelijke Woort, voorschrijven; en verder dringen op een betrachtingh van een inwendige en uytwendige Godtsdienst, na dien regel van alle gerechtigheyt en waarheyt, en tot weering van alle Goddeloosheyt? Of oock wijders geen goede Wetten hebben tot het bestier van de Burgerstaat in Provincien en Steden? Doch dat *Pius* so veel Wetten (dit alles aangaande) heeft moeten voorschrijven, zijn blijken geweest van het Roomsch verval in de Kerk en Burgerstaat: Want het Spreekwoort seyt; *Ex malis moribus nascuntur bonae leges.*

§. 348.

Na dit alles sal men *Pius* nader ondersoeken

over het wech doen van de Heydensche beelden, en het verplaatsen van die van het *Capitolium,* en verder mede over sijn *strengigheit tegens de Roomsche Hoeren,* waar van het *Boekjen* schrijft *pag. 18.* De *Heidensche* beelden, indien se geen schandelijke beelteniss van oneerbaarheyt vertoonden, hadden, sonder quetsing van heyligheyt, wel konnen blijven ter plaatse daar se van de Voorsaten cyeraats halven, als seer oude gedenk-stukken, waren gestelt, gelijck alle Liefhebbers van Oudtheden met my sullen oordeelen; anders hadden se oock niet na 't *Capitolium* moeten gebracht, maar om alle ergerniss te verhoeden veel eer vergruyst zijn geworden. Maar dit verplaatsen gaf te kennen, of sijn *gemelijkheit* of lust, om door *bysonderheden* een naam te soeken in de werelt, gelijck dan in dese dagen dit als een blijk van sijn Heyligheyt noch wort aangehaalt. Voorwaar *Pius* sou *Godtsdienstiger* na 't Voorschrift van 't *tweede* Gebodt (of by de Roomsgesinde het eerste) en den algemeynen verderen inhoudt van de H. Schriften hebben gehandelt: Indien Hy de beelden (daar van de Christenheyt in de eerste drie hondert Jaren na Christus niets met allen heeft geweeten, en die in latere tijden sottelijk ingevoert als boecken der Leeken, by verder vervolgh na de Afgodische wijse der Heydenen, voorwerpen geworden zijn voor welke men de hoedt niet alleen afneemt; maar oock in Kercken en elders nedervalt en gebeden uytspreekt) uyt de Kerken en Christelijke Godtsdienst hadde buyten geworpen. Als dan sou hy opgevolgt hebben het heylige en prijsselijcke voorbeelt van de Koninck Hiskias, die vernomen hebbende, dat de Kinderen *Israëls rookten voor de Kopere Slange, die Moses eertijdts in de Woestijne hadd' opgericht,* als een Sinnebeeldt van de kruycigingh van onsen Heylandt Joh. 3. v. 14.; niet tegenstaande het een seer oudt gedenkstuck was, deselve evenwel verbrijselde, en ter versmadingh van de onbesonnen daat der Israëlijten noemde *Nehustan,* dat is, *een stuck van Koper,* gelijk men sulks leest in 't tweede Boeck der Koningen, Kap. 18. v. 4.

§. 349.

Of om nader te komen, so sou *Pius* so wijsselijk hebben gehandelt, als eertijts *Epiphanius* Bisschop van *Salamanca in Cyprus,* in de 4de Eeuw; die, als hy eens quam in een Dorp *Anablatha* genoemt, onder het opsicht van *Johannes* Bisschop van Jerusalem, en aldaar in de Kerk-deur vondt hangen een geschildert kleedt, *hebbende de beelteniss als van Christus of van eenige andere Heiligh (tegens de authoriteit der Schriften) het selve aan stucken sneedt,* en de wachters van die plaats riedt, dat se daar in *een doodt mensch souden winden en uitbrengen;* en die, hebbende op het murmureeren der wachters een ander kleedt in de plaats gesonden, hier over een Brief schreef aan de Bisschop *Johannes,* versoekende; *Dat hy aan de Ouderlingen van die plaats wilde bevelen, dat sy dit Kleedt van den brenger souden aanneemen; en voor 't toekomende wilde ordre stellen, dat sodanige Kleden die met de Christelijke Godtsdienst strijdigh waren niet meer wierden opgehangen;* gelijk die Brief van *Epiphanius* onder de Werken van *Hieronymus* die se uyt 'et Grieks in't Latijn heeft overgebracht, uyt-staat in't *3de Gedeelte.* Of om noch meer te naderen, so sou hy hebben werkstelligh gemaakt, 't geene voortijdts omtrent 600. Jaren na Christi geboorte eens deed, *Serenus* Bisschop van Marsilien, waar van men leest by *Gregorius de Groote lib. 7. Indict. 2. Epist. 111.* Die, als hy sagh, dat het Volk *voor de beelden,* die doenmaals al in het Christendom tegens het goedtvinden van de *Oudtvaderen,* en de besluyten van het *Eliberitaansch Concilium,* gehouden een weynigh over de drie hondert Jaren na Christus, waren ingedrongen, *neder knielde en Godtsdienst oeffende,* door een heyligen yver gaande geworden, deselve *buiten deKerk wierp, en aan stucken sloegh.* Welke daat, hoewel se van *Gregorius* (die de beelden, tegens het uytdrukkelijke Woordt van Godt Jerem. 10. v. 8. en Habak. 2. v. 18, 19. noemde *Boeken der Leeken,* na de Oude maximen der Heydenen, waar van *Athanasius* in sijn *Oratie tegens de Heidenen,* omtrent het midden getuygt; dat se seyden: *Dat sodanige beelden de menschen waren in plaats*

van de letteren, uit welke, als sy die lesen sy Godts kenniss konden aanleeren; gelijck oock *Arnobius* in sijn *5de Boeck tegens de Heidenen* niet verr' van het eynde verklaart; *Dat de Heidenen voorgaven, dat de beelden van hare Voorvaderen heilsaamlijk waren ingestelt om het ongetemde en onervarene Volk*) voor so verr' wiert afgekeurt, dat hy die hadd' verbroken en buyten de Kerck geworpen; nochtans oock in dit opsicht wierd gepresen, dat hy *het nederknielen en het aanbidden daar voor tegen gingh.* Indien *Pius de V.* seggen wy, op die wijse met de *Roomsche beelden* ter verhoeding van verdere Afgoderye hadd' te werk gegaan, so sou hy prijswaardig geworden zijn, so by Godt, als by alle, die de Heydensche maximen en Afgoderyen verfoeijende, een Geestelijke en inwendige Godsdienst, na 't voorschrift van 't H. Woort, aankondigen. Maar nu was 't om redenen voorgemelt mis met Hem.

§. 350.

Wat nu sijn vervolgen van de Roomsche Hoeren aangaat, daar van seyt het boekjen op pag. 18. *Hy dede een strengh gebodt afkondigen, waar door de lichte Dochters, die eenige verargerniss gegeven hadden, uit Romen en alle de Pausselijke Staten gebannen wierden; en de weinige die over bleven, en die men om groter quaat te verhoeden, wilde door de vingers sien, moesten ievers aan een vuilen hoeck woonen, daar sy ingeslooten wierden, met verbodt van daar niet uit te komen, ten zy dat se openbaarlijk gegeesselt, en voor eeuwigh gebannen wilden wesen.* Gelijk dit dan oock nevens het verder vervolg van 't boekjen te vinden is by de Carthuyser Monnick *Laurentius Surius,* in sijn Historien op 't Jaar 1566. Maar *Surius* voegt 'er by, 't welck de Schrijver van 't boeckjen hadd' vergeeten: *Dat se te vooren bewoonden, de schoonste plaatsen, en de prachtigste Palleisen van Romen;* en dat die plaats evenwel daar se haar verblijf moesten nemen, so seer verachtelijk niet was; *of se hadden daar binnen twee of drie Kerken door de Paus geschikt, om de Miss en de Preeken te hooren. Thuanus* verhaalt het aldus: *Maar als de Paus vermaant wierdt, dat 'er gevair mêe vermengt was van grooter quaat, 't welk*

de H. Paulus oudtijts aan de Romeynen heeft verweten, wanneer de Vrouw-lieden onder soo veele ongehuwde wierden wechgenomen; so heeft hy se op die wijse toegelaten, dat se in de Hoerhuisen souden worden opgesloten, en dat se niet als voor heen door de geheele Stadt by nachte en dage souden omswerven; denkende, dat de schaamte wederzijts ingeworpen zijnde, en zy aan 't voorgaande leven een scheidt-brief souden geven, en dat de Mans de schande vresende, tot die plaatsen niet gaan en souden. Petrus Justinianus Lib. 15. Historiae Venetae seyt; ('t welk wy hier te meer uyt-teekenen ten bewijs oock van de wreedheyt van *Pius* in andere stukken) *Maar te Romen waren alle met een haat ingenomen tegens de strafheit en het onversoenlijk gemoet van de Paus, die de sonden der menschen op de wreedste wijse strafte: uit welke veele en aan de galg sijn gehangen, en anderen levendigh aan twee stucken gehouwen; Hy hadd' oock met nieuwe en buiten gewoone Wetten te maken tegens de Vrouwens, om dat se niet seer kuisch en eerlijk, en in 't vermoeden waren geraakt dat se (gelijk het de swakheyt is van die Sexe) dertelder wellust bedreven, alles in de Stadt vol van verwerring en vreese gemaakt, en eenige van die zyn in 't openbaar met roeden gegeesselt, en daaglijks verwekte hy nieuwe bewegingen.* Om nu de Heyligheyt van *Pius de Vde,* in dit stuck helderder te doen uytblinken, so dient men wel eens te weten; hoedanigh het in die tijden met dit bysonder opsigt binnen Romen gelegen was. Ick vinde by een van de Voornaamste onser Schrijveren aangeteekent, dat men in 't Jaar 1565. en also een Jaar eerder als *Pius de Vde.* Paus wierdt, het getal van die *lichte Dochters* had opgenomen, en na ondersoek bevonden, datse het getal van *acht-en-twintigh duysent* hadden uytgemaakt, die daar voor bekent waren. Doch om dat daar by niet vinde aangehaalt eenigh Roomsch Schrijver, die sulks sou hebben verklaart, so wil ick dat laten in sijn waarde en onwaarde, tot dat het in eygene Roomsche aantekeningen sal gelesen hebben. Dewijl ick oock dit stuck juyst niet nodigh hebbe ten opsigt van de *nette*

bepalingh van het getal; maar uyt eygene Roomsche Schrijvers; behalven het geene van §. 240, tot 247. daar over in 't gemeyn is by-gebracht; genoech sal konnen openleggen, hoedanigh, gelijk van oudts, also bysonder omtrent 80, of 90. Jaren voor *Pius,* en so vervolgens tot op sijn tijdt, het binnen Romen gestelt was. Binnen het *Christelijke Romen* segge ick, daar geen vuyligheden van het *Oude Heydensche Romen* oyt so hoogh zijn opgeklommen.

§. 351.

Hoe rijmde over die tijden in sijn Latijnsche versen den Carmelijt *Mantuanus* ten desen opsigt?

I pudor in villas, si non patiantur easdem
Et villae vomicas, Roma est jam tota Lupanar.

En nochmaals:

Sanctus ager scurris, venerabilis ara Cynaedis
Servit honorande Divûm Ganymedibus aedes.

En als hy van Romen stont te vertrekken, met dese versen sijn afscheyt nam:

Roma vale, vidi, satis est vidisse, revertar,
Cum Leno, Meretrix, Scurra, Cynaedus ero.

Wy brengen se om redenen niet in 't Neerlants over. Wat klaagde *Petrarcha* niet in sijn 20ste Brief? *Dat Hoererye, Maagden-roof, Bloet-schande, Echtbreuken, spelen waren van de Pausselijke dertelheit. Cornelius Agrippa de vanitate scientiarum cap. 64.* seyt: *Maar oock de Paus Sixtus* (hy bedoelt *Sixtus de IVde,* die op de gesigten van *Alanus* de *Rosekrans van de Dominicanen* door sijne Bullen op nieuws bekragtigde, waar van §. 187, 188, 189.) *heeft te Romen een treffelijk Hoer-huys (nobile lupanar) opgebouwt. Ja hy is geweest die Opper-gebieder Heliogabalus, die benden van hoeren in sijn huys aanqueekte, en ten dienste stelde van sijn goede vrienden en knechten.* En als hy daar na hadd' voorgestelt; hoe eertijds de Heydensche Overheden van de Hoeren schattingen trokken; so gaat hy voort: *Maar dit is in Italien geen seltsame sake: Daar de Roomsche Hoeren oock alle weken aan den Paus betalen eene Julius, welke Jaarlijkse schatting somtijts meer bedraagt als twintig duysent du-*

caten. En so brengt het Ampt van de Voorstanders der Kerke mede, dat se te gelijk met de Inkomsten der Kercken optellen de loon van de Hoer-huysen. Want so hebb' ick haar somtijts die horen oprekenen: Hy heeft seggen se, twee beneficien, een Priesterschap of Curaat (Curatum) van twintig ducaten, (aureorum) en een Prioraat (Prioratum) en drie Hoeren in 't Hoer-huys (& tres Putanas in Burdello) die ieder weke opbrengen twintigh Juliussen. Maar nu zijn de Bisschoppen en Officialen Hoere-Weerden; die voor de Concubinagie Jaarlijks van de Priesteren een schatting uitparssen, en dat so opentlijk, dat hare *Concubinatische uitmelking of Hoeren-handel tot een spreek-woort geworden is; dat se seggen: Dat hy se hebbe of niet hebbe; laat hem voor een Concubijn een ducaat betalen, en laat hy se hebben so 't hem behaagt. Maar in 't Rijk van de gierigheyt wort niets aan de schandelijkheyt toegeschreven, het welk winst aanbrengt.* Waar op hy dan tot noch schandelijker stukken voortgaat, die ick hier verzwijge, en ten laatsten bybrengt de beweegredenen van sulke Hoere-voogden, waarom men dat gespuys in de Steden moest dulden; die den Raadt van Romen oock aan *Pius de V.* voorstelde; die gemeyn zijn aan de Roomsche Leeraars, en mede in het Boekjen, so 't uyttreksel hier voor te kennen geeft, bedoelt worden; als se seggen: *Neemt de Hoeren uit de Republijk wech, en alles sal vermengt worden met Hoereryen, Bloetschanden en Echtbreuken. Geen Matroon sal onbesmet blyven; geen Weduwe sal in kuisheyt vry konnen bestaan; geen Maagden, ja selfs geheyligde sullen ongeschonden bewaart worden. Hier uit besluyten se eindelijk, dat het onmogelijk is, dat de ruste van een Republijk sonder Hoeren sou konnen bestaan.* Gaat dat niet wat grof in sijn werk?

§. 352.

En dat men desen Schrijver niet sou mogen verdenken, dat hy buyten en tegens waarheyt alle sulke schandt-stukken, door vervloekte driften aangeset, tot last van Romen braght, so kan men daar over naleesen de Spaansche Jesuijt *Mariana* die *lib. de spectaculis cap. 16.* noch schandelijker aantrekt, die wy niet sullen

uytschrijven en noch minder vertolken. En als hy gevallen was op de *schattinge,* so seyt hy: *Of dese schattinge onder het Christen volk gevordert wort, sou ick niet licht seggen: Ick meyne dat het ergens buiten Spangien geschiet.* Hy derft niet vry uytspreken, waar; als te Romen en Bononien. Gelijk de Meester van de Sorbonne *Claudius Espensaeus* ons door een omstandige uytbreyding versekert; *Lib. 3. de Continentiâ cap. 4.* Als hy daar de Wetten van Moses tot weering van de Hoererye hadd' voorgestelt, uyt *Philo* bekrachtigt, en verder opgelost de tegenwerpingen, die gemeynlijk daar tegen worden ingebracht; die als nietigh moesten vervallen selfs door het hedensdaagsche leven en bedrijf van de Joden; so gaat hy voort met dese woorden: *Het is niet uit te spreken, hoe 't tot een ongelooflijke schaamte van de Christenen, als tot een hertzeer van sulke, die waarlijk sodanige zijn, aan een dochter van een Jode* (Hy siet hier voornamentlijk op de Jodinnen te Romen, alwaar 'er veele zijn) *niet geoorloft is hoererye te bedrijven, en het aan een Dochter van Godt geoorloft is, ja dat een dochter Israëls niet anders kan hoereeren, als na dat se door den heyligen Doop een Suster en Dochter van Christus geworden is. Want als een dochter van een Jood, of uit armoede of uit wellust voorneemt haar tot hoererye te begeven, om dat het onder haar volk niet sou worden toe-gelaten; so wordt se quanswijs bekeert tot het Christendom en gedoopt, sullende onder de Christenen, en met de Christenen een openbare Hoer (Proseda) worden. Een sake die niet voor de Hemelen, gelijk de Propheet klaagt* Jerem. 2., *maar voor alle die boven in den Hemel, en beneden in de Hell zijn, (omnibus superis & inferis) verwonderlijk, verbaasdelijk, en beklaaglijk is. En noch tot boser voortgaande, so willen wy liever opvolgen den allerboosten Caligula, als den besten Alexander.*

§. 353.

Doch hier by laat het *Espensaeus* niet blijven; maar hy vervolgt het verder met aan te toonen; hoe die ondeugende Vrouwlieden door een publijk gesagh hare Goddeloosheyt te *Bononien* en te *Romen,* mits schat-

ting penningen betalende, pleegden, als hy *Lib. eodem & cap.* seyt: *Beroaldus oock selfs een Bononienser teekent aan, dat noch in sijn tijt te Bononien in Italien wierd onderhouden, hoe veel ieder Hoer voor een by-slaap sou verdienen, op dat zy de maandelijke schatting van een openbare Hoer (prostitutae meretricis) aan de Magistraats-persoonen, die gemeinlijk Opsienders over de Bulleten (praefecti Bulletarum) genoemt worden, mochten betalen: Maar wat is te Romen, dat is in de Hooftstadt van 't geheele Christendom, tot noch toe in dese sake gedaan, of niet gedaan? In 't Jaar 1538. als Paulus de IIIde Paus was, so hebben de seer eerwaardige Kardinalen, die verkoren waren om de Kerk te verbeteren, en andere deftige Mannen, onder andere desen raadt gegeven, dat men oock dit schandelijk misbruik behoorde te verbeteren, waar door daar de Hoeren als Me-Vrouwens (Matronae) over straat gaan, of op een Muyl ryden* (merkt, so opentlijk greep dat binnen Romen plaats) *terwijl de Edel-lieden en de gemeinsame vrienden van de Kardinalen en de Geestelijke op 't midden van den dagh daar na hunkeren; Zy bewoonen mede uitmuntende Huisen. Zy* (te weten de Kardinalen) *seggen; hebben dit verderf in geen Stadt gesien, behalven in dese, als in een voorbeeldt van alle. En nochtans heeft dese schandelijkheid en verdervingh Paulus de IVde, doenmaals een van die Raadtslieden, niet wech-geruimt, het welk ick, gelijk my seer wel bewust ben, in 't bysonder met sulk een sedigheid, als ick vermocht en schuldig was, hem had aangeraden in die t'samen-spraak, waar mee Hy my heeft verwaardigt.* Doch als *Johannes, Petrus Caraffa,* die sulk een vuylen handel nevens *Claudius Espensaeus* en meer andere *in sijn hert verfoeyde,* nu *Paus* stont te worden, of onder de naam van *Paulus de IV.* in 't Jaar 1555. reets geworden was, so moest hy rust en vredes halven, na 't getuygniss van *Onuphrius* aan de Kardinalen beloven, dat hy alles op den ouden voet laten sou. Sulk een gesagh en achtingh vondt dat volksken in die tijdt binnen Romen. Den Raadt der Kardinalen kan men oock in *Tomis Concil. 1551. Coloniae editis* vinden.

§. 354.

Is het hierom grotelijks te verwonderen dat *Pius de V.,* als een *kuisch en eerbaar Man* (gelijk hy daar voor in de geschiedeniss Boeken bekent staat, en te prijsen is) en die niet gewoon was, door sijne onversettelijke natuur, voor yemant in de Wereldt te zwichten, voornam sulke schen-daden, waar door Romen als een ander *Sodoma* en *Gomorrha* geworden was, in die Hooft-Stadt, daar Hy sijn Zetel hadd', sodanigh te beteugelen; dat die sonden daar niet sonder schaamte en schande in 't openbaar als voor heen meer konden bedreven worden? Hoe vele sedelijke Mannen souden onder andere Volkeren niet wel konnen worden aangewesen, die hier in niet alleen als *Pius* sterk voor de eerbaarheyt ge-yvert, maar hem selfs wel overtroffen hebben, die de Roomsgesinde nochtans voor geen *Heilige* souden willen verklaren of aan-neemen? Ja het is veel meer te verwonderen, dat *Pius,* die nu het Opper-bestier volstrekt in sijn handen hadd', haar binnen Romen noch eenigsins heeft konnen dulden, en aan haar Hoere-Kerken tot *Miss* en *Preek* in 't openbaar heeft willen verleenen. Aanmerkelijk is hier toe het geene *Espensaeus* in sijn vervolg heeft, als hy over de voorgemelte raatgeving van de Kardinalen en andere aansienlijke Mannen seyt: *Voorwaar het is wonder dat sodanige en so groote Mannen hebben raadt gegeven, dat men alleen de pracht en overdadige wellust van de Hoeren moest verminderen, en die niet eens voor al buyten werpen. Maar sal men se wegens so veele ongetrouwde nootsakelijk moeten behouden! ô Verschrickelijke saake! Voorwaar het zy voor my Godtsdienst te seggen, dat zy sulk gevoelen hebben gehadt.* Na welke uytroeping die Man op nieuws sijn klachten over Romen opheft aldus: *Dat wy Franssen te weten Gekken en eenvoudige zijn (want zo noemen die gewaande scherpsinnige en wijse verstanden ons) niet konnen niet ge-ergert worden, dat 'er so veele duysenden van gemeyne Hoeren binnen deselve muuren, in een en deselve Stadt; ja bykans (als men seyt) onder een dack zijn, in het daaglijks gesigt, en ontmoeting, het zy wy willen*

of niet willen. Want zy woonen nu niet als eertijds onder de muuren, of by de buyten-muursche prijs-speelen (sub moenianis Cirsensibus) by Martialis genoemt, die onder de muuren woonen (summoenianae). Quintus Fabius vraagt Lib. 7. cap. 4. Of sulk een, die in een Hoer-huys met een vreemde betrapt is, een Overspeelder zy? Het welk hy niet sou gevraagt hebben, indien zy in die tijdt niet op een bysondere plaats haar neeringh gedreven hadden. Maar nu onder de Stadthouders van Christus en navolgers van Petrus, gelijk een ander rijmde,

___ Vrbs est jam tota Lupanar,
Mater & AEneae regnat in Vrbe sui.

Dat is, *de geheele Stadt is nu een Hoerhuis, en de Moeder van haren AEneas* (te weten *Venus*) *heerscht in de Stadt.* En 't gene *Plutarchus* in *Solon* schrijft: *Dat die van Athenen door soete namen, Hoffelijker* wijse te verminderen, de boosheyt der *saken hadden versacht, noemende de Hoeren, Kameraatjens, Medgesellinnen, Vrindinnen. So oock noemen die van Romen hare schaamtelose Merkt-Hoeren (Nundinalia pudoris propudia) Curtisanen. O Italiaansche scherpsinnigheid!* Dus verre *Espensaeus.*

§. 355.

Wanneer nu dit schandelijke Roomsche werk eens recht Christelijk wort in overlegh genomen; sou *Pius* so een groote gewaande Leeraar in 't Christendom niet wel verplicht zijn geweest, de Less van *Paulus* als een genees-middel tegens sulk een vuyligheyt aan te prijsen? als den Apostel seyt; 1 Cor. 7. v. 2. *Om hoererye te vermijden sal een iegelijk Man sijn eigen Wijf hebben, en een jegelijk Wijf haar eigen Man hebben.* Dewijl doch volgens die selve Apostel, Hebr. 13. v. 4. *Het houwelijk eerlijk is onder allen, ende het bedde onbevlekt, maar Godt Hoereerders en Overspeelders oordeelen zal,* en dat hy daar nevens 1 Tim. 4. v. 1, 2, 3. versekert heeft, dat 'er in de laatste dagen onder de Leerstukken van die, welke tot *de leeringen der Duivelen en verleidende Geesten haar begeven souden, en door geveinstheid der Leugen-spreekers hare eigene conscientien als met een brandt-yser toeschroeijen,* dit mede een sonde zijn; *het*

Huwelijk te verbieden; Te meer, dewijl een van sijn Voorzaten *Pius de II. lib. 2. de gestis Concil. Basiliensis;* in welk Concilium Hy Secretaris, en wel de voornaamste Stierman was geweest; verklaart hadd': *Dat veele in een gehouwelijkt Priesterdom souden worden behouden, daar sy in een ongehouwelijckt verlooren gingen.* Oock *Paus* zijnde, dese woorden meermaals gebruykte: *Sacerdotibus magna ratione sublatas nuptias, majori restituendas esse.* Dat is: *Dat om een groote reden aan de Priesters het Houwelijk was ontnomen, maar dat het om noch grooter reden toeschijnt dat men 't aan haar weder behoorde vry te laten.* So *Platina* getuygt. 't Welk hy oock ondervonden hadd' in sijn eygen Persoon. Want als Hy in onecht een Soon hadd' verwekt, en dat de Vader hem daar over scherpelijk in een Brief bestraft, so komt hy dieswegens *Epist. 15.* by sijn Vader sich rechtvaardigen, met te seggen: dat de Vader moest weten, hoedanigh een Soon hy geteelt hadd', dat hy geen *Eunuchus* was; vermanende de Vader, dat hy sou gaan tot hem selfs, en ondersoecken hoedanigh een Haan oock hy was geweest; dat de genegentheyt tot voortplantingh van sijns gelijcke van Godt in alle schepselen geleyt was. In 't korte; hy spreekt daar so natuurlijk van 't vleeschelijck bedrijf, als of men een Heydensche *Terentius* en meer andere Heydenen, in Hoererye voor spel te schatten, hoorde redeneeren.

§. 356.

Op dese wijse hebben wy dan ondersocht oock de Burgerlijcke deugden van *Pius de V.* Waar by klaar genoech gebleeken is, dat se niet seer veel om 't lijf hebben, en geensins dit met goede redenen konnen verseekeren, dat Hy daarom voor een Heyligh Man, der *Canonizatie* waardigh, sou moeten erkent worden. Dewijl indien *Pius de V.* selfs al uytmuntende was geweest in soo veele Burgerlijke deugden, des wy stellen van Neen; sulcks evenwel noch geen ontwijffelbare gront van heyligheyt sou konnen uytleveren. Daar toe kan aangemerkt worden 't geene §. 249. uyt de Jesuijt *Costerus* is by-gebracht; en dan het voorstel dat onder de Wercken van

Chrysostomus Hom. 4. in caput 3. Matthaei. Operis imperfecti gevonden wort, als 'er staat: *Alle de gedaanten van gerechtigheit, die Godts Dienstknechten hebben in waarheit, konnen de Dienstknechten van de Duivel oock hebben in nabootsing. Want de Duivel heeft sachtmoedige en nedrige; hy heeft kuissche en die aalmoessen geven, en die vasten; en alle gedaante van 't goede, 't welk Godt geschapen heeft tot Saligheit der menschen, heeft oock de Duivel deselve gedaante ingevoert tot verleydinge; soo dat 'er een verwerringh geschiet tusschen het ware goedt, en het geveinsde goedt: Dat eenvoudige menschen, die niet voorsichtelijk konnen verstaan het onderscheit tusschen het ware en nagebootste goet, terwijl se soeken goede Mannen Godts, vervallen in handen van verleyders van den Duivel.* Doch als 'er yets in een *Roomsche Paus* ten opsicht van een sedelijck Burgerlijck leven gevonden wort, 't welck na deugdt gelijkt, so moet het van haar, die so hoogh verheven zijn, aanstonts door pluymstrijkers, oock om dat het al yets seltsaams is, uytgeroepen worden als een blijk van een ware en onkreukbare heyligheyt. Men meynt, dat haar stuyver een talent weegt; haar sandtjen een geheele bergh, en hare rokende vlaswiek een blakerende vlamm' uytlevert: So dat daar aan toepasselijk is, 't geene de Roomsche Historye Schrijver *Guicciardijn* seyt: *Pontifices bonos dici, quorum bonitas aliorum hominum malitiam non superat,* dat is: *Dat die Pausen geseyt worden goedt te zijn; welkers goetheit de boosheit van andere menschen niet te boven gaat.*

§. 357.

Van dit *Borgerlijke* gaan wy nu over tot de Schouw van het leven van *Pius de Vde.* te opsigt van sijn *Godtsdienst.* Daar van seyt het Boekjen Kap. 4. pag. 22, 23, 24. *Dat hy daaglijks aan Godt offerde de onbloedige offerande &c. Dat sijn eenigh oogmerk was de eere van Godt en het welvaren van de Kerk. Dat hy ten dien eynde altijdt voor oogen en op sijn Tafels hadt het Beelt van de gekruyste Christus met dit opschrift van Paulus,* Gal. 6. *Verre zy van my, dat ik elders in roemen sou als in het Kruys van onsen Heere Jesus Christus.*

Welk Beelt, als 'er pag. 52. staat, Hy *dickwijls de voeten kuste. Dat hy voor den dageraat las de dagelijkse Getijden en andere gebeden &c.* met seer groote aandacht. *Dat hy een groote eerbieding hadd' van het Sacrament des Autaars. Dat hy naast Godt stelde sijn betrouwen op de allerheyligste Maget Maria, wiens H. Rosekrans gebedt, hy noyt tusschen de menigvuldige van sijn ampt achterliet. Dat hy naast Godt en sijn Moeder sijn vertrouwen stelde op de Heylige, haar aansag als vrienden Godts, versoekende geduurigh hare voorsprake, en eerende hunne H. H. Gebeenten en overblijfselen,* wijders op pag. 31, 32. *Dat hy 's daaghs maar eens at, en niet meer als drie dagen in de week vleesch gebruikte. Tot de gemeine vasten-dagen, en den gehelen vasten, en den Advent, noch voegde nieuwe vasten-dagen, en een strikte onderhoudinge van de Statuten en Kloosterlijke regels van sijn Order,* sprekende vorder *van sijn lichaam te laten versterven na de H. Schriftuur &c.* Verder; *dat hy geen lijnwaat droegh; seer weynigh sliep, geheele nachten in 't gebedt doorbracht; en tot rusten genegen zijnde, gemeinlijk sliep op een berdt;* gebruykende of veel eer misbruykende de plaats van den Apostel Philipp. 4. *Ick kan alles door den gene, die my versterkt.* Oock dat *hy over tafel strengh de stilswijgentheyt, volgens so hoogh gebodt na de regels van sijn Order onderhield &c.* Dat hy Jaarlijks in de *Vasten-avont de seven Kerken meest te voet ging besoeken.* Daar na wort op pag. 34. ten bewijs van sijn *groote ootmoedigheyt* bygebracht: Dat hy op den *Witten Donderdagh onder het wasschen van de voeten van 12. arme menschen, een vuyle en etterachtige voet vol gaten en wonden suyverde, uit medelijden met tranen besproeyde, en met sulk een soetigheid en lieflijkheid kuste, dat alle omstanders daar door bewogen, in menigvuldige tranen moesten uitbarsten.* Op pag. 35, komt te voorschijn, op voorwendsel van *sijn suyverheid,* sijn onwille om door 't *ontbloten van sijn schamele* deelen van sijn lichaam sijn *quaal* te laten geneesen, *liever de doot kiesende;* 't welk op pag. 43. en 44. wort erhaalt, en gestelt dat all *sijn playsier was voor*

Godt te lijden; biddende dat sijn *pijnen mochten worden vermeerdert.* Dat hy op goeden Vrydach *het Kruys* deed brengen in de Kapell naast sijn Kamer, *om het selve aldaar knielende te kussen,* en eer te bewijsen, pag. 45. Dat hy op Paasdagh hebbende *een Crucifix in sijn handen genomen en met sijn tranen besproeyt, van 't Balcon het Volk heeft gezegent.* Dat hy, sich tot de doot schikkende, met geen *bekommeringh wilde besigh zijn, als met sijn Godt en Salighmaker.* Dat Hy op 't *sevende Jaar Wassche Agnus Dei heeft gewiedt,* volgens de gewoonte van de Roomsche Kerke, en eyndelijk *met een Crucifix in sijn handen,* het welk *hy kuste en eer bewees,* sijn Geest in handen van Godt gaf. Daar hebje dan Leser! een beschrijving van 't *leven* van *Pius de V.* tot aan *sijn doot,* in 't stuck van sijn Godtsdienst, so als het in 't boekjen gevonden wort.

§. 358.

Voorwaar verklaringen die met sich selfs *strijdigh, onnatuurlijk, bygelovigh,* ja *Afgodisch* zijn, niet alleen buyten het Woort van Godt, maar oock tegens 't selve aan. Sy zijn met sich *selfs strijdigh;* want hoe is 't met elkanderen over een te brengen; *Dat Pius naast Godt sijn betrouwen stelde op de Allerheiligste Maget Maria, wiens Rosekrans hy noit dagh na-liet;* en dan verder *naast Godt en sijn Moeder oock sijn betrouwen stelde op de Heilige, eerende hare reliquien;* Dat hy *naast Godt de overwinninge tegens de Turken,* gelijk oock *alles aan de voorspraak van de Moeder Godts* toeschreef; en dat hy evenwel nergens anders in *sou hebben geroemt als in 't Kruice van onse Heere Jesus Christus.* pag. 23. En verder; *Dat hy alleen op Godt betrouwde.* pag. 43. Dat hy nergens anders mede *besigh wilde zijn als met sijn Schepper en Saligmaker.* pag. 45. En dat Hy in sijn uyterste sijn *Geest gaf in handen van Godt;* gelijk dese als de eenige *Koninklijke* Wegh der Saligheyt, by de Gereformeerde word ingetreden, en ons in de H. Schriften is voorgestelt. Maar die met het Roomsch *vertrouwen op Maria,* op haar *Rosekrans* en op hare *duysenden Heylige* verlochent wort: Waar aan toepasselijk is 't geene *Paulus* seyt;

Tit. 1. v. 16. *Sy belijden, dat se Godt kennen, maar zy verlochenen hem met de werken.* Ja *self strijdigh,* segge ick noch eens: Dat *Pius* sou hebben *geleeft na de H. Schriften,* daar alle de Roomsgesinde niet in staat zijn, om over sulk een *ydele* en *by-gelovige,* ja *Afgodische* handel en wandel van *Pius* een eenige plaats uyt de H. Schriften voor te brengen: zijnde over sulks des selfs leven geweest niet na de H. Schriften, maar tegens de H. Schriften aan. Want dat men daar toe sou willen trekken de woorden uyt 1 Cor. 9. v. 27. daar den Apostel seyt: *Ick bedwinge mijn lichaam, en ick brenge het tot dienstbaarheyt: op dat ick niet eenigsins, daar ick andere gepredickt hebbe, selve verworpelijk en worde.* Is t'eenemaal sonder gront; dewijl het te kennen geeft, dat den Apostel, gelijk hy alle gelovige Rom. 13. v. 14. aanbeveelt, *dat se het vleesch niet moeten versorgen tot begeerlijkheden* door eenige overmate of gulsigheyt in spijse of drank. Hy oock also onder een matigh gebruyk van lichamelijk voedzel, tegens sijn by-leggende verdorventheyt op sijn hoede was, om de aanlokselen van de verdorvene natuur, die hem somtijds wel eens hadden verrascht, volgens Rom. 7. v. 23. door waaksaamheyt en gebeden na de Lesse van de Saligmaker Matth. 26. v. 41. *te verydelen, het vleesch met de bewegingen en begeerlijkheden te kruycigen.* Gal. 5. v. 24. *De Leden die op de aarde zijn* (te weten; *hoererye, onreynigheyt, schandelijke beweginge, quade begeerlijkheyt en gierigheyt*) *te dooden.* Coloss. 3. v. 5., sonder dat daar toe eygentlijk vereyscht wordt *een niet sparen van het lichaam,* in 't selve te slaan, te quetsen, en sijn nodigh voedsel ter verquikking te onthouden, 't welk anders den Apostel als een sotte ingebeelde Godtsdienst Coloss. 2. v. 23. afkeurt, en sonder dat men daar in een voornemen heeft, om door sulke handelingen, als door *poenitentiale* werken, voor sijn sonden aan Godt te voldoen, en door die voldoening sigh selven met Godt te versoenen; of *overtollige* werken te volbrengen ter vulling van de Schatkist van de Kerke tot het uytgeven van de *Aflaten.* Gelijk

dit in 't gemeyn het oogmerk is van sulke verbijsterde *poeniteerende* Monniken; regtdraats tegens den inhoudt van 't Goddelijke woort, 't welk wel alle uytgietinge van *overdadigheyt* verbiedt, onder een prijsselijk voorstellen van de *matigheyt,* maar geensins een *verteering* of *verderving* van 't natuurlijk lichaam. Terwijl den Apostel 1 Cor. 9. v. 27. sin-speelende is op de gewoonte in de strijt en Worstel-perken der Heydenen, daar *dicke* en *vette* Mannen en die daaglijks bezig waren met haar dapperheyt te toonen, in goede *ç*ier te onderhouden van de worstelperken, als daar toe t'eenemaal onbequaam, wierden buyten gesloten, en geene toegelaten, als die door sterkte en vaardigheyt, sonder de minste quelling of quetsing van hare lichamen, verwachting konden maken van de prijs te sullen verkrijgen; hoewel sulke strijders en worstelaars anders mede hare lichamen door arbeyt, wakkerheyt en oeffening daaglijks tot de strijdt en worsteling gingen bereyden. En waar leest men ergens in de H. Schriften; dat men Godt moet of mach bidden, dat de *pijnen mogen worden vermeerdert?* Seeker *Paulus* was *eens gegeven een scherpen doorn in sijn vleesch, namentlijk, een Engel des Sathans die hem met vuysten slaan soude op dat hy hem niet soude verheffen.* Wat deed nu den Apostel? Badt hy Godt wel dat sijn smerten mochten worden vermeerdert? Of dat den slaanden Engel des Sathans met te slaan wat sterker mocht door-tasten? *ô* Neen! dit sou by den Apostel een Godt-versoeking geweest zijn. Wat deed hy dan? Hoor hem: *Hier over hebbe ick den Heere driemaal gebeden, dat hy van my soude wijken.* En wanneer het Godt noch niet behaagde hem daar van datelijk vry te maken; maar hem noch wat door die tegenheyt te oeffenen, onder toesegging van sijn genade; so was *Paulus* gerust, onderwierp sigh, hoewel hy voor heen het gaarn anders gesien hadd', aan het welbehagen van Godt, en besat sijn ziel met een Christelijke lijdtsaamheyt. Tot so verr' moet een Christen komen en oock verder niet. So was het dan met *Pius* hier al wederom *averechts* als met *Paulus.* Wil je de gront of reden weten waar op

en waarom? *Pius* schroomde voor dat afgrijsselijke Vagevuyr na sijn doot, tusschen welkers pijnen en de smerten van de Hell' geen ander onderscheyt is als in langduurigheyt, daar in so veele gewaande Heylige met *Innocentius de IIIde,* volgens sijn eygen openbaringen verklaring aan de *H. Ludgardis,* so *Bellarminus, de Gemitu Columbae* getuygt, konnen blijven tot den dagh van 't laatste oordeel. Daar hadd' hy niet gaarn mee te doen; en versocht daarom zwaarder smerten van Godt in sijn lichaam op aarden; op dat indien sijn ziele noch niet van sonden geheel mocht gesuyvert zijn, Hy door lijden in de Wereld daar voor aan Godt mocht voldoen, en dat hier op sijn ziel, sonder het Vagevuyr aan te doen, van mont ten Hemel mocht varen. Maar tot so verr' hadd' Godts Geest den Apostel noch niet onderwesen; die socht sijn vry verklaring niet in eenige *eygen sraffelijke lijdens* by wege van genoechdoenige voor de straffen, maar nevens alle *andere Apostelen en de Heylige* van sijn tijdt, enkelijk en alleen in de *kruycigingh* van Christus, wiens bloet ons reynight van alle sonde. 1 Joh. 1. v. 7. Siet daar heb je de sleutel tot opsluyting van de Roomsche verborgentheyt in dit stuck.

§. 359.

Voorwaar nergens sal men vinden in de H. Schriften, dat men door eenige *poenitentiale* werken aan den eysch van de Goddelijke rechtvaardigheyt voor de sonden voldoen moet; maar wel, dat men de versoening en voldoeningh voor de sonden onder een oprecht berouw van deselve, enkelijk soeken moet in de Kruys-doot van de Heere Jesus; zijnde de meyning van eygen voldoeningen door quellingen en verstervingen van 't lichaam, een werk geweest van oudts goedt gekeurt en werkstellig gemaakt by de *Indiaansche Gymnosophisten,* of *Brachmanes;* en gevolgt van de *hedensdaagsche Turkse Dervis,* en meer andere strenge Monnike-Orders onder haar. Lees daar van (om geen uyt-treksels te maken uyt Turkse Reysbeschrijvingen) 't geene de Monnick *Surius Comment. brev. ad annum 1541.* seyt: *De Dervis sijn by haar bykans sulke, als by ons de Monniken; die van 't bedelen leven.* (of de Dominicanen daar onder betrokken zijn, mogen

zy *Surius* vragen) *Want die allerschandelijkste Dienaars van Mahomet hebben oock hare Monniken, gelijk de Heydenen mede hare Wijsgeeren, en de Indianen de Gymnosophisten, van welke die Dervis eenige overblyfselen schijnen te zijn. Want die woeden op haar lichaam, of door branding met gloeyende ysers, of door een insnijding met een scheer-mes, of op beyde wijse. Dus heeft oock de Duyvel sijne Monniken.* Daar van men oock kan nasien, 't geene wy §. 29. aangeteekent hebben. En is de ydelheyt van sulke *sotte poenitentiale werken en voldoeningen* in de Roomsche Kerke in de naast voorgaande Eeuwe met bondige redenen en bewijsen genoech ontdekt, door *Anthonius Arnoldus Doctor in de Sorbonne* te Parijs, en gestelt als aanleyding gevende (gelijk se in der waarheyt doen) tot een algmeyne onbekeerlijkheyt van de tegenwoordige wereldt, met een ydel voorwendsel van berouw en bekeering; terwijl dat *groote Boeck* sijn toejuyching ontfong van veel Godtgeleerde en Bisschoppen. Edoch om dat hier door van selfs souden hebben moeten vervallen so veele *verdienstelijkheden* van werken, so veele *opleggingen van lasten* door de Biecht-Vaders, so veele *regels* van de *Casuisten,* en so veele vette *aalmoezen* aan Kerken en Kloosters door de *Aflaten,* so heeft 'er de Man na ouder gewoonte, om dat hy de waarheyt hadd' aan 't licht gebracht, om moeten lijden; en is Hy in het Register van de verboden Autheuren op-geschreven. *Nihil enim aequum, moderabile nihil Roma suadere hodie potest.* Merkt een geleert Man seer wel aan. Dat is: Want Romen *kan heden niets aanraden, 't welk billick of gematight is.* Oock konnen onse aanmerkingen hier voor §. 26, 27, 28. deses aangaande worden nageslagen. Daar door dan niet alleen openbaar worden sal, dat al dat *beswaart* en *straffelijk* ondernemen van *Pius* omtrent sijn eygen lichaam is geweest *buyten* de Schrift, maar oock *tegens* de Schrift, oock *onnatuurlijk* en *bygeloovigh,* en ten besten genomen een vrucht van sijn straff' en onversettelijk naturel, so niet van een *overheerschende versoeking* van den Duyvel, indien men sou moeten ge-

loven (gelijk de *Dominicanen* doen) de verklaring van de bose Geest, die Vader *Dominicus,* als hy so meesterlijk over hem den Baas speelde, hem ten opsigt van sijne Monniken in 't bysonder uytparste, als men hier na by de mirakelen van *Pius* noch nader hooren sal.

§. 360.

Alleen moeten wy hier verder over de devote of Godtsdienstige werken van *Pius* kortelijk in 't bysonder noch eenige bedenkingen nemen. De Schrijver van 't Boekjen seyt dan op pag. 23. Dat *Pius daaglijks aan Godt de Vader offerde de onbloedige offerande van sijnen eygenen Sone.* Maar waar vindt men doch in de H. Schrift sulk een *onbloedige offerande* van onsen Heylandt aan sijne Vader beschreven, of ter opvolging aanbevolen? Sou men die wel moeten soeken in de *instelling van 't H. Avondtmaal* door onsen Heylandt, in den nacht, wanneer hy verraden wierdt? Maar dan sou Christus sigh selfs *tweemaal* hebben ge-offert, eens *onbloedigh* in 't H. Avondtmaal, en noch eens *bloedigh* aan 't Kruyce. Doch dit is niet alleen buyten de Schrift, maar al wederom tegens de Schrift. Immers versekert ons *Paulus* Hebr. 9. v. 25, 26. Dat Christus in tegenstelling van de Jaarlijkse Offeranden van den Hogen-Priester, *hem selven niet dickmaals heeft geoffert, of dat hy anders dickmaals hadd' moeten lijden van de grontlegging der werelt.* Siet daar geen Offerande van Christus *sonder lijden,* en geen lijden sonder bloetstorting. Ja in 't 28ste vers staat uytdrukkelijk dat Christus hem *selven maar eenmaal geoffert heeft om veeler sonden wech te nemen.* In 't 10. Kap. v. 10. *Dat de Offerande des Lichaams Christi maar eenmaal is geschiet.* v. 12. *Dat hy maar een Slacht-offer voor de sonden geoffert heeft.* v. 14. *En dat hy met die eene offerande in eeuwigheyt volmaakt heeft alle die geene die geheyligt worden.* En Eph. 5. v. 2. *Dat hy hem selven heeft overgegeven tot een offerande en slacht-offer Gode tot een wel-rieckenden reuk.* Siet al wederom geen *offerande* van Jesus *Gode tot een wel-rieckende reuk* als een *slacht-offer,* by gevolge niet *onbloedigh.*

§. 361.

Maar al verder: Heeft Christus hem selven onbloedigh aan Godt sijnen Vader op-geoffert? So is de vergevingh der sonden voor die onbloedige offerande te wege gebracht; of niet? Stelt de Roomsche Kerk, dat se daar door is te wege gebracht? So neemt se niet alleen een Leerstuck op tegens het uytdrukkelijk woort van *Paulus,* Hebr. 9. v. 22. als hy seyt: *Dat sonder bloetstorting geen vergevinge geschiet;* Maar moet selfs vervallen tot een erkenteniss, dat indien de vergeving door die onbloedige offerande reets was verworven, dat in sulken val de bloedige offerande aan 't Kruyce niet nodigh, en over sulks overtolligh geweest is; dewijl den Apostel Hebr. 10. v. 18. met so veel woorden duydelijk leert: *Dat waar vergevinge der sonden is, daar oock geen offerande meer voor de sonde is.* Let dan eens waar het met de *onbloedige* offerande van Jesus aan Godt sijn Vader in de Miss niet heen loopt.

§. 362.

Maar heeft Christus door sijn gepretendeerde *onbloedige* offerande in 't H. Avontmaal de vergevinge der sonden niet te weeg gebracht, so is die ten opsight van de vergevinge der sonden *vruchteloos* geweest, en desgelijks in dit stuck t'eenemaal *vruchteloos* alle de *onbloedige* on-optelbare millioenen van dagelijkse offeranden van de Sone Gods aan de Vader in de Misse, en dus dat Apen en Papen-werk aan den Altaar in so veel Kerk-gebaren met so veele Ceremonieele plecht-gewaden, ten opsigt *van de vergevinge der sonden,* niet anders als een sotte en ydele toetakeling. Of sou men wel derven vast stellen, dat de hedensdaagse *Roomsche Priesters* in 't offeren van de *onbloedige* offeranden, meer kracht ter vergevinge der sonden daar aan toebrachten, als den *Heylandt* in de eerste *onbloedige* offerande daar aan heeft konnen geven? Of anders indien de Roomsche Kerke, om alle dese zwarigheden, die anders onoplosselijk zijn, te ontlopen, wel sou willen erkennen, dat onsen *Heylandt* by de instelling van 't H. Sacrament *sigh selfs niet heeft geoffert?* Maar dan sou de Roomsche *Misse* missen de ordonnantie en instelling van Christus, ja van de geheele

H. Schrift; en derhalven ten allerbesten genomen niet anders zijn, gelijk voor heen al mede is aangemerkt, als een seer *misselijk* menschelijk *misverstant,* door ydele menschen buyten het woort van Godt op eygen goedt-dunken en gesach in de Christen-Kerk ingevoert. Laten nu de *Dominicaner Monniken* alle op malkanderen gestapelt, eens eenige klaarder opening ter oplossing en ter redelijker overtuyging en in-neming van de Conscientien hier over geven; en die dat op een versekerde gront doen kan. *Magnus mihi erit Apollo.* In hoe redelijke Godtsdienst heeft dan *Pius de Vde* niet te werk gegaan, wanneer Hy met sijn zwack en vervallen lichaam so daaglijks zwoegde, in 't *op-offeren van de onbloedige Offerande van de Sone Godts aan Godt sijnen Vader:* Die geheel niet alleen tegens de *reden,* maar oock tegens de *geheele H. Schriftuur* aanloopt?

§. 363.

Maar al verder is sijn gewaande Godtsdienst oock met *Afgoderye* besmet geweest, wanneer hy *naast Godt sijn vertrouwen oock stelde op de Maget Maria,* in haar daaglijks aan te roepen na 't voorbeeldt van de *oude Afgodische Arabische* Wijven, vervat in de Ketterye van de *Collyridianen* by *Epiphanius,* daar aan wy voor heen oock al gedacht hebben; en verder oock op *de Heylige,* dewijl de Heere als gehoort is, *vervloekt heeft sulke die op een mensch betrouwen.* Zijnde sodanig een Godsdienst niet anders als een *af-hoereeren* van den levendigen Godt. Gelijk by een mondelijke redevoeringh hem daar van wel so klaar als de sonn' op den middagh schijnt, overtuygen sal. So mede sijn *Kussen* en *eeren* en *nederknielen* voor het Crucifix; vernietigende de kracht van het verbodt van Godt in sijn H. Wet, te vooren al met weynigh woorden aangeroert, 't welk niet na 't voorschrift van *Christus* of na 't voorbeeldt van de *Apostelen,* maar na 't voorbeelft van de *oude Heydenen* is volbragt; die oock voor hare gemaakte beelden *neder-vielen,* deselve *kusten* en *eerden,* en als se hier over van de Christenen als *Afgoden-dienaars* wierden uytgeroepen, als dan geensins voor sodanige wilden gerekent zijn, als of se de Beel-

den selve aanbaden, maar die daar aan eer bewesen ter eeren van Godt; gelijk zy seyden volgens *Clemens Alexandrinus Lib. 5. Recognit. Wy eeren de sigtbare Beelden ter eeren van den onsigtbaren Godt.* En even so getuygt mede den Leeraar *Ambrosius* in sijn 10de Sermoon over den 118. Psalm: *Dat de Heydenen het hout aanbidden, om dat zy meinen dat het Gods Beeldt is.* Oock moeten eenige voorname Roomsche Schrijvers dat selfs erkennen; gelijk *Cassander in sijn Consultatien art. 21. de Imaginibus & simulachris;* alwaar hy dit voorwendzel van de Roomsgesinde te niet maakt, seggende: *Doen* (te weten, ten tijde van de Oudt-Vaders) *was die reden van geen kracht, welke van eenige wordt voorgewendt; dat die eer-bewijsen niet aan de Beelden wordt toegebracht, maar aan die geene, welkers gedaanten zy verbeelden. Want dese coleur placht oock van de Heydenen by-gebracht te worden, gelijk by Arnobius: Wy,* seggen zy, en stellen niet vast, *dat de stoffen van de Lucht, van Goudt, Silver en andere uit welke zy teekenen maken, op haar selven Goden, en Godtsdienstige Godtheden zijn, maar wy dienen en eeren in die dingen sodanige, welke de heylige inwyjinge in-brengt. En by Lactantius. Sy seggen; Wy vreesen niet de Beelden selfs, maar die, na welke zy gemaakt, en in welkers naam zy gewijdt zijn. Maar dat dese dienst, die aan Godt door de Beelden opgedragen wort, niet eerlijk genoeg noch betaamlijk aan Godt is, maar van by-gelovige menschen uitgedacht, hebben oock de voorsigtigste onder de Heydenen aangemerkt.* 't Welk oock *Gregorius de Valentia. Lib. 2. de Idolat. Cap. 7. sect. 34.* verklaart, als hy betuygt: *Dat de Heydenen lochenden, dat zy aan het Beelt selve Goddelijke eere toebrachten.* Maar anders konnen wy *Pius* hier oock wel voor het eene gedeelte over het *kussen* en *eeren* van een gewaande beelteniss van Christus, die doch in de geheele wereldt niet is te vinden, gelijk stellen met de oude veroordeelde *Gnostici* en *Carpocratianen;* waar van *Irenaeus* Bisschop van Lyons in de tweede Eeuwe *Lib. 1. Cap. 24.* seyt: *Dat se Beelden hadden wel ee-*

nige geschildert, maar eenige oock van andere stoffe gemaakt, seggende: *Dat de gedaante van Christus, als hy onder de menschen verkeerde van Pilatus is afgemaalt, dat se die kroonden, en voorstelden met de beelden van de Wijsgeeren, te weten het Beeldt van Pythagoras, en Plato en Aristoteles en andere, en dat se omtrent die allerley dienst bewesen,* even gelijck de Heydenen.

§. 364.

Even so spreekt 'er *Epiphanius* omtrent het midden van de 4de Eeuwe oock van; *Haeresi 27. Wyders hebben zy, seyt hy met verwen afgemaalt, somtijds ook van goudt, silvere en andere stoffe, welkers beeltenissen zy sekerlijk seggen, beeltenissen van Jesus te zyn, en gemaakt onder Pontius Pilatus doen hy onder de menschen verkeerde. Maar zy hebben dese Beelden in 't verborgen, en daar benevens oock die van eenige Wijsgeeren, van Pythagoras, Plato, Aristoteles en andere; met welke Wijsgeeren zy oock andere beelden van Jesus stellen, gestelt zynde aanbidden, en de verborgentheden der Heydenen volbrengen. Want dese hebbende Beelden opgeregt, so behouden zy vorders de manieren der Heydenen, maar welke sijn de manieren der Heidenen anders als offerande en diergelijke.* Dus aanbaden de *Gnostici* en *Carpocratianen* de beeltenissen van Christus, die zy gemaakt hadden (want, 't welk op te merken staat, dat doen is by de andere Rechtsinnige Christenen, en noch honderden Jaren daar na geen eygentlijk beelt van Christus, dat sijns Lichaams Wesen sou hebben uytgedrukt geweest) en eerden se *Godtsdienstelijk op hare wijse;* en *Pius* met *kussen* en lekken en daar voor *neder te knielen Godtsdienstelijk op sijn wijse.* Even eens of een Christen met hert en ziel Hemelwaarts te verheffen (volgens de oude bekende spreuk, *sursum Cordâ*) daar *Christus is sittende aan 's Vaders rechter-handt,* uyt het H. Woort het bittere lijden van Jesus in sijn Kruyciging, en voor al in sijn Ziel-angsten, en daar by de *hoogte, lengte, breedte* en *diepte* van liefde tot Sondaren, sigh niet sou konnen erinneren, sonder voor sulk een *houten, steenen* of *metalen Beeltjen* neder te vallen en 't selve te

kussen en te lekken. Hou sou *Paulus,* die met de *eerste Christen-Kerk* van sulke ydele *Heidensche* dingen niets geweten heeft, dan tot die van Galatia Cap. 3. v. 1. hebben konnen seggen. Dat *Jesus Christus haar voor de oogen is geschildert geweest, onder haar gekruyst zijnde?* Maar gelijk wy geseyt hebben, sodanigh handelden de Oude *Heidenen* en veroordeelde *Ketteren,* en *Pius de V.;* nevens andere Roomsgesinde met hem, hebben hare oude bykans versletene schoenen wat by een gelapt en aangetrokken, om hare voetstappen na te wandelen.

§. 365.

Waar van de eerste Christenen sulk een schrik hadden; dat se ront uyt seyden; *Dat alle gedienstigheyt en onderwerpinge, die omtrent een Beeldeken wort bewesen, Beelden-dienst* of *Afgoderye is;* gelijk *Tertullianus* in sijn Boeck van de Beelden-dienst Kap. 3. Wederom Kap. 4. *Dat Godt so wel verbiedt het maken, als het eeren van een Beeldt: om dese reden, en ten eynde alle stoffe van beelde-dienst mocht worden uitgeroeyt, &c.* So *Clemens Alexandrinus in Protreptico* betuyght: *Dat het de Christenen niet is geoorloft die bedrieglijke Konst te oeffenen,* te weten de Beeldemakerye. *Origenes* tegens den Heydenschen *Celsus Lib. 7.* heeft een groote uytbreydinge tegens de beelden, en des selfs dienst by voorval dat de *Heydenen* verweten aan de *Christenen;* datse *geen Beelden hadden,* en 't selve aanmerkten als een blijk van de *Godt-verlochening* der Christenen; en onder so veele andere dingen, die Hy de Heydenen te gemoet voert, seyt hy: Dat het niet *alleen sotheid is een beelt te aanbidden,* maar *ook te schijnen sulks te doen.* Dewijl de Heydenen voorgaven, dat zy niet de *Beelden,* maar door de Beelden de *Goden* eerden; so beneemt Hy haar door die laatste woorden oock dese uytvlucht. En *Lactantius Lib. 2. Instit. cap. 2.* Vraagt de Heydenen, die 't selve voorwendsel by-brachten, dat se niet de *Beelden* maar die in de *Hemelen* zijn eerden, spottender wijse, aldus: *Waarom heft ghy dan de oogen niet na den Hemel? Waarom siet ghy na de wanden, na houten en steenen liever, dan daar heen, alwaar ghy gelooft dat se zijn?* En over al 't geene dat hy

tegens de Heydenen had ingebracht besluyt hy Cap. 119. Dat 'er geen Godtsdienst buyten alle twijffel is, alwaar een Beelt is. *Want* seyt hy, *indien de Godsdienst is uyt Goddelijke saken, en niets Goddelijks is, als alleen in Hemelsche dingen; soo is 'er dan geen Godtsdienst in de Beelden.* Staat sulk een oude manier van redekaveling tegens de Beelden, en der selver eerbewijsen in de vorige tijden van 't Oude Heydendom, niet schoon voor den *H. Pius;* die dus eens-slags met alle sijne *eer-bewijsen* omtrent het *Crucifix* door deselve kracht van redekaveling wordt 't onderste boven geworpen, en daar mee als een *Afgodischen Beeldedienaar* buyten alle *ware Godsdienst* te pronk gestelt?

§. 366.

Doch 't is oock opmerkelijk: *Dat* (gelijk 'er pag. 34. staat) *wanneer hy op Witten Donderdagh na 't exempel van Christus de voeten van 12. arme menschen waschte, onder welke eene een vuyle en etterachtige voet hadde, vol gaten en wonden; Pius deselve suyverde. Dat niet alleen, maar oock, uit mede-lijden met sijne tranen besproeyde, en met sulk een soetigheyt en liefde kuste, dat alle de omstanders daar over bewogen, moesten uitbarsten in veelvoudige tranen.* Maar waar heeft Christus oyt de voeten van twaalf Bedelaars gewassen. Dat *Pius* dat voorbeeldt sou hebben konnen navolgen? Men leest wel Joh. 13. van vs. 5, tot 17. Dat onsen Heylandt onder tegenstribbeling van *Petrus,* de voeten van sijn 12. *Discipelen* wiesch, maar dese waren geen *Bedelaars.* Oock dat hy tot sijne Discipelen seyde: *Dat indien Hy de Heere en Meester hare voeten gewasschen hadde, sy oock schuldigh waren malkanders voeten te wasschen.* So dat, indien de Saligmaker hier eygentlijk een *Voet-wasschen* bedoelt hadd', oock die *Bedelaars* wederom de voeten van de Paus hadden moeten wasschen. Immers het woort *malkanderen* sluyt in sigh een *onderlinge* verwisseling. 't Is daarom te verwonderen, dat *Pius* sijn Pantoffelen niet heeft uytgetrokken, en sijn voeten ontbloot, om gelijke *gedienstige vriendelijkheyt* oock weder dan die 12. Bedelaars te genieten: want op die wijse sou het bevel van Christus *na de letter* recht wel

zijn achtervolgt geweest. En waarom doen alle Bisschoppen en Leeraren der Kerke, of wel alle Christenen in 't gemeyn 't selve onder malkanderen niet op *Witten Donderdagh.* Dewijl de Discipelen, die Christus dit bevel gaf, so niet van alle Christenen, ten minsten van alle Leeraren der Kerke een verbeelding moesten uytleveren; indien onsen Saligmaker hier mee een *voet-wasschen* op *Witten Donderdagh* had willen aanprijsen; en sijn doen, als een voorbeeldt ter Jaarlijkse opvolginge aan sijn Kerke eygentlijk in voeten te wasschen na-laten? Siet, soo recht verstandigh nemen de Pausen van Romen, die doch in alle hare uytleggingen van de H. Schrift *onfeylbaar* zijn, de daat dan onsen Heylandt in de *voet-wasch* en sijn bevel daar over gegeven, op. Wat is 'et dan, dat onsen Saligmaker hier mee sijne Discipelen heeft willen leeren? O! niet anders als een onderlinge Christelijke gedienstigheyt en liefde in elkanderen vriendelijk te ontfangen en liefde-plichten te bewijsen; gelijk sulks volgens de gewoonte van die tijden, wanneer men geen geheel besloten schoenen aan sijn voeten droegh, door voeten te wasschen, als men by een Vriendt inquam, wierdt in acht genomen, als overtuygende genoech openbaar is uyt het voorbeeldt van de *Sondaresse* omtrent Jesus, en de reden-voering, die Hy daar over opneemt tot *Simon den Pharisëer,* waar van Luc. 7. van vs. 37, tot 46. Hoedanige onderlinge Christelijke liefde de Saligmaker dan in 't vervolg van dat 13de Kapittel vs. 34, 35. met uytdrukkelijke woorden sijne Discipelen aan beveelt, seggende: *Een nieuw gebodt geve ick u, dat ghy malkanderen lief hebt. Gelijk ick u lief gehadt hebbe, dat oock ghy malkanderen lief hebt. 35. Hier aan sullen zy alle bekennen, dat ghy mijne Discipelen zijt, so ghy liefde hebt onder malkanderen.*

§. 367.

En was het oock niet te verwonderen, dat de Paus de etterige voet vol gaten en wonden van die stinkende Bedelaar so helder suyverde als of hy een ervaren Chirurgijn was geweest; die op sulken wijse gemeynlijk de wegh tot verdere geneesing bereyden? sonder dat

men hier vindt, dat op dese suyvering eenigh Roomsch Mirakel ter herstelling door een Paus, die 'er reets so veel gedaan hadd', gevolgt is; en gelijk onsen Heylandt, als hy de handen aan elendige te werk stelde, altoos volbracht. Insonderheyt als men in bedenking neemt, dat *Pius* dien gesuyverden etterigen voet met so veel soetigheyt en liefde kuste, na dat Hy se met sijn tranen had besproeyt, dat alle Omstanders daar over aan 't schreyen vielen. Doch het was yets seltsaams te sien, dat een Paus, die van alle Groote en Aansienlijke der Wereldt sigh, als boven haar alle verheven, de voeten al knielende laat kussen, nu selfs, mogelijk oock wel knielende kust de etterachige voet van een stinkenden Bedelaar. Men sou naeulijks grooter verandering vinden in de *Metamorphosis van Ovidius.* Maar hadd' dien *H. Pius* dat ook al geleert van onsen Saligmaker. Seker daar van is noch jota of tittel te vinden. Maar wel leest men by Lucas Kap. 7. vs. 37, en 38. Dat een *Vrouwe,* die voor een Sondaress in de Stadt bekent was, *weenende de voeten van Jesus met hare tranen begon nat te maken, en met het hayr van haar hooft af te droogen, en dat zy oock deselve heeft gekust.* Anders weet men van geen *nat maken door tranen* of *voete kussen,* in de Evangelische Schriften. Maar hoe sou dit konnen toepasselijk zijn op den *H. Pius,* die immers noch in sijn eygen oogen, noch in de achting van 't Roomsche Volk een *groote bekende Sondaar* was; maar een Man, daar van sijn *Geestelijke Bestierders,* die al so ontwijffelijk onfeylbaar waren, als de Paus selve, derfden verseekeren; so 't Boekjen pag. 35. seyt: *Dat Hy Godt noyt dodelijk hadd' vergramt.* Maar hoedanigh een uytwerking had dat besproeyen met tranen, en het kussen van de voeten des Bedelaars door *Pius* by de omstanders? *ô!* Sy wierdne daar over so bewogen; (ende en sou men niet) dat *se in veelvoudige tranen uitborsten.* Wat sou 'er doch niet op gevolgt zijn, indien den *H. Pius,* die sijne driftige bewegingen naeulijks perk of paal kon stellen, een stap verder was gegaan; en even als eertijts *de honden van*

den Rijcken Man de sweeren van Lazarus lekten, waar van Luc. 16. v. 21. oock uyt sijn overgroote devotie dien etterigen voet vol wonden en gaten die hy nu reets weenende kuste, verder met soetigheyt en liefde hadd' gelekt? Sou een verstandig Christen niet met verontwaardiging worden ingenomen, als hy sulke dingen leest, als een soorte van groote Godtsdienst; so dat oock onsen gezegenden Heylandt daar by wort ingetrokken, als of hyet geschiedde na sijn voorbeeldt en op sijn uytdrukkelijk bevel? *ô!* Verydelt Pausdom. Ja Schijn-heylige en by-gelovige *Pius!* die door sulke gebeerten de gemoederen van onwetende menschen in-nam.

§. 368.

Nu moeten wy al verder yets seggen van het toebereyden van het *Agnus Dei;* daar van het Boekjen op pag. 45. aldus schrijft: *Het sevende Jaar van sijn Pausdom was begonst, en Hy en wilde het Godtsdienstig gebruyk der Kerke van alle seven Jaren het Wassche Agnus Dei te Wijden niet achterlaten, maar voltrok onder een menigte van tranen dese Godtvruchtige gewoonte.* Om de *Godtsdienstigheid* van *Pius* en de overvloedige redenen van sijne *veelvoudige* tranen by dit voorval aan het Sonne-licht te brengen, en t'effens te openen de geheele gelegentheyt van die Wasse Lammekens, daar van de hondertste mensch selfs in de Roomsche Kerk geen onderscheyden kennis of bevatting heeft, soo sal het de moeyte wel waardt zijn, dat wy by dit snorken over het inwyjen van de *Wasse Lammekens* een korte beschrijving hier ter neder stellen.

§. 369.

Men moet dan weten; dat het gebruyk van de Roomsche Kerk mee brengt; als te sien is *Ceremon. Roman. Lib. 1. Tit. 7. in fine & Lib. 3. tit. 2. Dat de Paus in 't eerste jaar van sijn Pausschap, en indien hy so lang in 't leven blijft, ieder sevende jaar daar na een seker getal van Wassche Lammekens segent, en die uitdeelt eerst aan de Kardinalen en Bisschoppen, die se in hare Mijters ontfangen, terwijl de eerste de handt van de Paus, en de andere sijn rechter knye kussen; en daar na aan de Pronotarisen en andere aan welke hy deselve in handen geeft,*

terwijl zy tot de voet-kus nedervallen. De stoff waar van zy worden gemaakt is de Wasse Paasch-keers, die 's Jaars te vooren gesegent, aangestoken en weynigh daar na weder uytgebluscht zijnde, *hondert verborgentheden* in sigh vervat; (gelijk by voorbeelt onder veele andere het *lemmet* van de keerss in 't bysonder beteekent *de Ziel van Jesus;* het *Wasch sijn Lichaam,* en *het Licht sijn Godtheid &*) dan oock sijne onderscheydene gebruyken heeft, daar van seer omstandelijk de Beschrijving, die 't lust, kan gelesen worden, by *Durandus in Rationali Lib. 6. de benedictione Cere,* waar van een dese is, dat de *Keersse-dragers (Acoluthi)* van die Paasch-keers, terwijl 'er een andere op 't Nieuwe Paasch-feest staat gesegent te worden; of oock wel van *nieuw gesegent Maagde-Wasch;* of om vergelijk tusschen de Roomsche Schrijvers te maken) van die beyde t' samen vermengt met salf-olye *(Chrismate amixto)* Lammekens maken; gelijk dat nevens andere te sien is by *Durandus lib. citato,* even voor de *Paasch-keers.* En dit geschiet *Saterdaghs voor Paasschen. (Sabbatho in Albis)* als *Durandus* seyt: op dat de volgende Sondagh door de Paus de segening of uytdeylinge sou konnen geschieden. Wanneer de Paus op Paasch-dagh sigh daar toe nu heeft in staat gestelt; so komt een Kamer-dienaar of Keersse-drager *(Acolitus)* seyt *Durandus,* plechtelijk die toebereyde *Wassche Lammekens in een schotel dragende, aan de Paus aanbieden, en roept driemaal overluidt uyt! Domine, Domine Domine! Isti sunt agni novelli, qui annunciaverunt Alleluja. Modo venerunt ad fontes &c.* Dat is: *Heere, Heere Heere! Dese sijn de nieuwe Lammeren, die het Allelujah hebben aangekondigt, sy zijn gekomen om gedoopt te worden. Molanus Oratione 1. Quae est de Agnis Dei cap. 10.* seyt: Dat het een *Subdiaconus Apostolicus,* dat is een *Apostolische onder-Diaken* is, die terwijl de Wassen-Lammeren in een schotel aan de Paus gebracht worden, tot driemaal singt: *Pater Sancte! isti sunt agni novelli, &c.* Gelijk daar over mede kan worden ingesien *Ceremoniale Roman. Lib. 3. tit. 2. cap. 6.* Daar op *werpt de*

Paus deselve in 't water, 't welk hy daar toe gesegent heeft, onder 't inwerpen *van Balsem* en de *Heylige Salvingh. (Sacrum Chrisma)* De bystaande Prelaten halen se met eerbiedt daar weder uyt, en dragense in silvere bekkens op de tafelen om te drogen. Wanneer de Paus sonder Mijter opstaande, daar over een Gebedt tot den H. Geest uytspreekt, en daar na plechtelijker komt inwyjen.

§. 370.

De *Inwying* geschiet door een gebedt van segening, 't welk voor een verstandigh en conscientieus Christen verschrikkelijk is. Ghy vindt het in *Caeremoniali Romano. lib. 1. fol. 81. b. edit. Coloniens. de anno 1558. apud Arnold. Birkmannum in 8.* ondertusschen in gevoegde Kruys-teekenen (want die moeten 't by een licht en bygeloovigh Volck, so de daaglijksche ervarentheyt oock leert, alles goedt maken) in 't Latijn, op dese wijse: *Et quemadmodum ille Agnus innocens tuâ voluntate immolatus in arâ Crucis Iesus Christus Filius, protoplastum nostrum de Diabolicâ potestate eripuit; sic isti immaculati Agni virtutem istam accipiant, quos consecrandos offerimus in conspectu divinae Majestatis tuae. Tu eos bene □ dicere, sancti □ ficare & conse □ crare digneris, ut tuâ largâ benedictione sanctificati NB. eandem virtutem accipiant contra omnes Diabolicas versutias & fraudes maligni spiritus, ut illos devote super se ferentibus nulla tempestas eisdem praevaleat, nulla adversitas dominetur, nulla aura pestilens, nulla aëris corruptio, nullus morbus caducus, nulla maris procella & tempestas, nullum incendium, neque ulla iniquitas dominetur eis, neque praevaleat homo: partus cum matre incolumis servetur per interessionem unigeniti &c.* Dat is: *En gelijk dat onnosel Lam Jesus Christus U Soon, door u believen opgeoffert zijnde op dan Altaar des Kruices, onsen aller eersten Vader uyt de macht des Duivels getrocken heeft, also dese onbevlekte Lammeren die kracht ontfangen mogen, welke wy om geheiligt te worden voor het aangesicht van uwe Goddelijke Majesteit opofferen. Verwaardigt gy se te sege- □ nen, te heili □ gen en in te □ wyjen, op dat se door uwe milde segening geheiligt zijnde NB.* DESELVE *kracht mogen ontfangen tegens alle Duivelsche listen en bedrie-*

geryen van de boose Geest; op dat tegen sulke die deselve devotelijk op sich dragen, geen tempeest eenig vermogen hebbe, geen tegenspoet over haar heersche, geen pestilentiale windt, geen verderving van de lucht, geen vallende-siekte, geen storm of tempeest op Zee, geen brand, noch eenige ongerechtigheit over haar de meester speele; noch ook een mensche tegens haar iets vermagh: Dat het Kindt met de Moeder veiligh bewaard werde door de voorsprake van U Eenig-geboorne &c. Dus ten laatsten daar by voegende door Jesus Christus; als of Hy den Heylandt daar en boven noch *sottelijk* versocht (want daar is geen *bevel* noch *voorbeeldt* van in de geheele H. Schrift; en wat sou men, indien 'er tot Godts dienst een deure buyten de Schrift geopent wierdt, niet al ydele en lasterlijke dingen konnen versinnen en invoeren?) dat Hy wilde maken, door *sijn voorspraak,* dat die Wasse Lammekens *deselve kracht* met hem mochten ontfangen. Voorwaar isser yets *lasterlijks* en *nadeelighs* voor onsen Saligmaker en sijn dierbaar lijden en sterven? so is het dit Gebedt van de Paus tot Godt.

§. 371.

Na dat op dese wijse die *Wasse Lammerenn* gezegent zijn; so worden aan deselve toe-geëygent alle die groote uytwerkingen en krachten, om welke den Paus in sijn Gebedt heeft aangehouden; want dat gaat volgens de Roomsgesinde ontwijffelijk zeker. *Durandus* als hy van die uytwerkende kracht schrijft, is 'er soo seer uytvoerigh niet in, seggende alleen: *Dat die Lammeren wegens de kracht van heiligingh en zegeningh de geloovige beschermen tegens den Blixem en het Tempeest.* Maar het *Ceremoniale Romanum lib. 1. tit. 7.* eygent daar aan toe alles wat de *Paus* door 't Gebedt daar over van Godt versocht heeft; gelijk dan Paus *Urbanus de V.* wanneer hy drie van die *Agnus Dei* aan de Keyser van Constantinopolen (want dit is geen kleyn geschenk) een weynigh over 't midden van de 14de Eeuwe sondt, met dese volgende Latijnsche Versjens, *in Ceremon. Rom.* te vinden, wel nadrukkelijk te kennen gaf:

Balsamus & munda cera cum Chrismatis undâ,
Conficiunt Agnum, quod munus do tibi magnum:
Fonte velut natum, per mystica sanctificatum.
Fulgura desursum depellit, & omne malignum:
Peccatum frangit, ut Christi sanguis & angit.
Praegnans servatur simul & partus liberatur.
Dona confert dignis, virtutem destruit ignis:
Portatus munde, de fluctibus eripit undae.

Gelijk dan dese verssen van *Flavius Cherubinus in comendio Bullarii in notis ad Bullam Greg. 13. 1572.* en van *Marcellus* Aertz-Bisschop van *Corcyra* den Autheur van het Boek *de Ceremoniis Sanctae Romanae Ecclesiae* oock worden bygebracht, en aan *Urbanus de V.* toegeschreven. *Stephanus Quaranta* voegt 'er *in constitution. Pontif.* dese drie volgende versjens toe:

Morte repentinâ servat Sathanaeque ruina
Si quis honoret eum, retinet super hoste trophaeum,
Parsque minor tantum tota valet integra quantum.

Dat is in 't Neerlandts: *Den Balsem en de suyvere Wasch met het water der salving maken het Lam, welke groote gifte ick uw geve; als door of uyt het water geboren, en door verborgene dingen gesegent. Het verdrijft den blixem van Boven, en alles dat boos is. Het breekt de sonde als Christi bloet, en benaeuwt se. Een swangere wort behouden en te gelijk de vrucht verlost. Het brengt aan de waardige gaven toe, en maakt te niet de kracht van 't vuyr: suyverlijk gedragen zijnde rukt het uit de vloeden van 't water. Het bewaart tegens een haastige doodt, en is het verderf van de Duyvel. Indien iemandt dat eert, behoudt de zegepraal over de vyandt. En het kleynste gedeelte vermach zo veel, of is so veel in waarde als het geheel.* Siet dus hebben die Wasse Lammeren een overgroot vermogen so wel als het bloet van Jesus, tegens het gewelt van de sonde, de Duyvel; in 't korte tegens alle onheylen; gelijk *Molanus Cap. 8.* seyt: *Agno benedicto vere & realiter in esse ac tribui virtutem & efficaciam contra peccatum Diabolum & omne malum.* En noch verder wel uytdrukkelijk *Dionysius Mutzaert* Abdt van de ver-

maarde Abdye van Tongerloo, in de Brabantsche Kempen, in sijn Kerckelijcke Historie in 't Nederlandsch geschreven, op het Jaar 1365. verklaart: *Vt veneratio Agnorum illorum non tantum abluat peccata, sed insuper caelum & vitam aeternam mereri faciat,* dat is: *Op dat het eer-bewijs aan die Lammeren, niet alleen de sonden afwasse, maar daar en boven make, dat den Hemel en het eeuwige leven verdient werde.* Luydt dit niet verschrikkelijk voor een rechtschapen Christen, als hy sien en horen moet, dat Wasch hebbende ingedrukt een beelteniss van een Lam, van den Paus gezegent zijnde, gelijk gestelt wort met sijn Heylandt en Verlosser, so niet boven hem wordt verheven, in opsicht van *vuur, water, donder, blixem, vallende-siekte,* en andere hier voor opgetelde lichamelijke gebreken. Gelijk dan die *Agnus Dei* (Immers onder die Latijnsche woorden zijn se by 't'gemeyne Volk bekent) wijders worden aangepresen, als een *souverein tegengift* tegens alle *toverye, en quellingen van den Duyvel in de besetene,* so *Delrio in Disquisitionibus Magicis lib. 2. quaest. 21. & lib. 6. cap. 2.* nevens *Thyraeus de Obsessis part. 3. cap. 45.* met veele *verwonderlijke wonderen* ons willen verseekeren. Die oock nevens meer andere saken t' samen geraapt zijn, van *Antonius Drauroultius Cap. 3. Catechismi Historialis tit. 72.* Hoewel hy anders schijnt niet in opmerkingh genomen te hebben, *twee dingen* van sonderlijke nadruk. *Het eerste,* te weten, van de *mirakelen tegens de Pest,* die gelesen konnen worden by *Augustinus Wichmans,* eerst *Norbertijner* Monnick, en daar na *Abdt van Tongerloo,* in *Apothecâ spirituali;* En het *andere,* om de *Tovenaars en Toveressen,* onder het rekken op de *pijnbanken aan 't klappen* te helpen, so men leest by de Jesuijten *Paulus Layman in Processu Iuridico contra Sagas &c.* en by *Delrio Disquis. Mag. lib. 5. Sect. 9. Summa probatum;* goedt tegens alles wat verderflijk is. Daar toe men nochtans niet de minste grondt voor bevel of belofte vindt in 't H. Woort; maar alles enckelijk rust op het goedt-vinden, de inbeeldingh en zegening van de Paus, die hoe seer hy sich oock ver-

grijpt, evenwel in geen stukken van Godsdienst dwaalbaar is.

§. 372.

Na dit voltrokken werk door de Paus, so moeten alle die deselve ontfangen: 1. Wel sorge dragen, dat se *suyver* en *wit* en *eerbiedelijk,* so als 't betaamt, worden wech gebragt en bewaart, sonder die, als wel placht te geschieden çieraats halven eenigsins door *verwen te schilderen en dus geschildert te verkopen,* gelijk *Gregorius de XIII.,* den Opvolger van *Pius de V.,* door een bysonder bevel, dat het *tweede* van hem *in Bullario* is, op den 24 Mey (of 8. Kalend. Juny) 1572. korts na de doot van *Pius* die dat misbruyk had over 't hooft gesien, heeft vastgestelt, onder de bedreyging van de *Kerkelijke Ban* sonder oogluyking. 2. So moeten se haar met dit *tegengift (amuletum)* tegens so veel qualen, *door gelove en heylige aandacht versterken. Dewijl sulk een, die sigh door 't geloof versterkt, door dit uitterlijk teeken bidt, dat hem na sijn gelove mach geschieden, en na die gebeden die de Paus by de segening daar over heeft gedaan;* gelijk *Molanus* Cap. 8. opheldert; so ontwijffelijk moet het Roomsche Volk haar vertrouwen stellen op yets, daar van men geen de minste *belofte* of *instelling* van Godt heeft. 3. Dat se t' huys in een Kabinetjen worden geplaatst, en aan den hals gehangen, niet anders als geslooten in een kasjen van *gout, silver* of *elpenbeen,* na yeders staat en gelegentheyt. Dat se van niemant mogen worden aangeraakt als van de *Geestelijkheyt;* geensins van de *Leken,* of van de *Goudtsmeden* of andere *Fabrikeurs* van die hals-çieraden, so dat men selfs wel in twijffeling moet trekken, of 't aan de *vier mindre Orders* van de Clergie wel toestaat. 4. Dat se niet mogen worden gehangen aan de boomen, noch op den akker geworpen; om te verhoeden dat *donder, hagel-slagh &c.* aan het Ooft van de boomen of aan de vruchten van 't velt geen schade toebrengen; maar dat men evenwel van der selver Wasch wel yets op Akkers en in de Wijngaarden tot weering van donder etc. roken mach, gelijk dit alles in het *Provinciale Synode* van Milanen onder *Ca-*

rolus Borromaeus is beslooten, te gelijk met een *Godtdienstigh eer-bewijs* omtrent deselve, als seer omstandelijk kan gesien worden by *Azorius Lib. 9. cap. 9.*

§. 373.

Als men nu nader ondersoek doet na den oorspronk van die *Agnus Dei,* of *Wasse-Lammeren,* so schijnt het, dat wat de *Beelteniss* selfs belangt, deselve ontleent is van die Symbolische of sin-speelende beschrijving van onsen Heylandt in de Prophetische en Evangelische Schriften; daar hy menigmaal voorkomt onder de benamingh van een *Lam, Lam Godts, onbevlekt Lam* en so voorts, als by Esajas Cap. 53. v. 7. by Johannes in 't Euang. cap. 1. v. 29, 36. Handel. 8. v. 32. By *Petrus* 1 Sendbr. cap. 1. v. 19., en in de Openbaring van Johannes wel tot 27. maal toe. Van die *woordelijke Sinne-beelden* aan onsen Heylandt ge-eygent, *eensdeels* wegens eenige *gelijkeniss* in *hoedanigheden* en de *lijdens* van Jesus, (gelijk Hy op andere plaatsen wederom in opsicht van andere *hoedanigheden* wort genoemt een *Leeuw,* een *Wijnstock,* een *Deur,* een *Wegh, Broot &c.*) en *andersdeels* wegens de *voorbeelden* in de Paasch-Lammeren, en andere Lammer-offeren in den Joodschen Godtsdienst, waar van men leest in 't tweede en derde Boeck van Moses, die daar opsigt hadden op dat *eenige en volmaakte Soen-offer* van Jesus in de volheyt van de tijdt, zijn dan de Roomsgesinde voortgegaan tot het dadelijk afschilderen en verder Beelde maken van Jesus onder de gedaante van een *Lam;* hoewel die *sin-speelende* verbeelding haar vervullinge gekregen hadd' in de Persoon en het lijden van Jesus; hem nu noch afschilderende of in beelteniss opdrukkende onder de gedaante van *een Lam met een Kroon of glantz om 't hooft, en met een wimpel in de voorste voet achter over de schouder hangende,* onder het opschrift van het *Lammeken Gods,* als kennelijk is. En sulks na het exempel van de Oude *Kettersche Judaisanten,* die even so onsen Saligmaker afschilderden onder de gedaante van een *Lam;* om dat hy in de Schriftuur genaamt wierdt het *Lam Godts,* die dan oock even daarom veroordeelt zijn in 't 6ste *Alge-*

meyne Concilium van Constantinopolen gehouden (volgens *Prateolus*) in 't Jaar 670., alwaar in de *82. Canon* verboden wordt die *verbeeldinge door Lammeren,* om dat se Joodsche *Schaduwen van de Oude Wet* waren; meer te maken, of onder de Christenen te behouden of te bewaren; Verder aanbeveelende; dat het *Lam Godts niet anders als in een menschelijke gedaante sou worden vertoont.* Waar over *Caranza* seyt: *Sy hebben verboden, dat de H. Geest sou worden afgebeeldt onder de gedaante van een Duyf; de Wijsen onder een Sterr', en Christus onder het Oude Lam, maar in een menschelijke gedaante,* en desgelijks *Cornelius à Lapide* over Openbar. 5. v. 6. Doch daar kreunen haar de Pausen van Romen, die haar selven boven de Concilien schatten, seer weynig aan, als het haar anders in 't hooft leyt; hebbende naderhant *niet alleen* sulke *verdoemde* beeltenissen wederom in de Christen Kerke toegelaten, maar oock door hare zegeningen als een *onvergelijkelijk Heyligdom* tot uytwerking van so groote dingen aan de Christen-Kerke opgedrongen; so men nu heeft gesien.

§. 374.

Indien sulks geschiet was ten tijde van *Augustinus,* hy sou het hebben afgekeurt volgens sijn grontregel in de 49. Brief aan *Deo gratias* (gelijk die Persoon genoemt wierdt aan welke hy schreef) Want, als hy daar oploste te tegenwerping van den Heydenschen *Porphyrius,* over de *verscheydentheyt* in 't stuck van Godtsdienst, ten opsigt van de *Offeranden en Sacramenten in de dagen van het O. T. met die van 't N. T.,* en duydelijk aantoonde, dat het deselve Godtsdienst was, haar opsigt hebbende op Jesus in de af-schaduwing van het O. Testament, en in de vervulling van het Nieuwe, enkelijk veranderende in de uytterlijke Sacramenten, die niet gelijk by de Heydenen t' elkens door menschen verandert wierden, maar van Godt de Heer na de verandering van tijdt en saken (gelijk men die uytbreydinge vindt by de oplossing van de 2de Vraag) so seyt hy: *Maar door welke Heilige dingen sy met* (of aan) *de Godtheit souden over een-komstigh zijn, so hebben sulcke die recht Wijs zijn ge-*

weest, de wille van Godt opgevolgt. En verder in de oplossing van de 3de Vraagh verklaart: *Dat wanneer die dingen aan Godt worden toegebracht, volgens sijn ingeving en onderwijs, het een ware Godsdienst is. Maar wanneer die aan de Daimones, volgens hare Goddeloose hovaard worden opgedragen, het is een schadelijk bygeloof.* Besluytende daar op verder aan 't eynde van de 3de Vraagh met dese woorden: *So oock in de geheele duursaamheyt der Eeuwen en wort Godt of de Godsdienst niet verandert; wanneer 'er van de oude Heilige iets anders is opgeoffert, en wat anders nu geoffert wordt, niet door een menschelijke vermetelheyt; maar de Heilige verborgentheden over eenkomstigh aan de tijden, worden geviert door een Goddelijk gesach.* Waar mee *Augustinus* opentlijk tegens het *Heydendom* te verstaan geeft, dat de *Christenen* nu de veranderingh in hare *Sacramenten en teekenen* in 't stuck van de Godtsdienst waar-namen, na de ordinancie en op het gesach en 't voorschrift van Godt; maar dat het *Heydensch* was *teekenen* en *Sacramenten* in te voeren na menschelijke voorschriften, en hoe wijs zy in desen oock wilden schijnen, dat het niet anders was als een *heyllose vermetelheyt,* zijnde en blijvende in dit stuck *de ware wijsheyt een opvolging van de Goddelijke wille.* En daar mee indien die *gulde-regel* moet worden na getracht, so vallen t'eenemaal onder de voet niet alleen so veele gesegende *Pauselijke* Agnus Dei; maar oock *Wye-quasten, Paasch-* en *andere Keerssen,* hondert *Tempel-gebaaren, Feesten, &c.* niet na het *bevel* van Godt vast-gestelt, maar uyt het *Oude Heydendom* en *Jodendom* door by-gelove ingevoert; als ick, indien het my luste, uyt *Baronius, Polydorus Virgilius* en meer andere Roomsche Schrijvers met de stukken sou konnen aantoonen. Doch in plaats van veele sal de stoff', die wy nu voor handen hebben ons tot een overtuygend bewijs konnen verstrekken; het invoeren namentlijk van de *Agnus Dei,* daar van men so groote dingen reets heeft gehoort.

§. 375.

Dese zijn dan niet te vinden geweest in de tij-

den der Apostelen, oock niet in honderden van Jaren na haar. Wanneer se eygentlijk in de Roomsche Kerk ingedrongen zijn, daar over is verschil tusschen de Roomsche Schrijvers. *Ambrosius Vice Comes Lib. 5. de antiquis baptissimi ritibus cap. 51.* sou gaarn dit als een oudt gebruyk willen soeken *in ordine Romano,* daar van by gissing den Autheur sou zijn *Gelasius* Bisschop van Romen, omtrent het Jaar 500., maar sonder eenige oude getuygenissen of eenigh wettigh gevolg, gelijk hy dan selfs erkent, dat de gewoonte, om aan de Gedoopte te geven *Wasse-Beeltjens van een Lam,* door geen getuygniss bewesen wort. Hy voegt 'er by hoe onbetaamlijk *Cartagena* voor het gebruyk van die Lammeren in den Doop aantrekt *Optatus Milevitanus,* een Leeraar die ten tijde van *Augustinus* na de 4de Eeuw geleeft heeft. Hy erkent mede, dat het gebruyk daar van by de Griekse Kerk niet is geweest, maar veel eer verworpen. En hy verklaart verders, ten welken eynde die *Lammekens* in de Roomsche Kerk aan de *gedoopte* gegeven zijn, en waarom en hoe lang gedragen. *Molanus Orat. 1. de Agnus Dei cap. 6. & de picturis sacris cap. 65.* weet ten bewijs van de Oudtheyt geen andere by te brengen, als *Alcuinus cap. de Sabbatho Sancto.* die geleeft heeft omtrent het Jaar 780. en *Amalarius* de Discipel van *Alcuinus,* die omtrent 40. of 50. Jaren daar na is in zijn luyster geweest. Maar hoedanigh doen oock het gebruyck van die Wasse Lammeren mocht zijn geweest, so waren se evenwel niet hoger geschat als andere in 't oordeel van een bygelovigh Volk, *tegengiftige* middelen, als het kruyce, en het boeck der Evangelien, enz. waar door men meynde dat den toelegh van de Duyvelen op den mensch kon verydelt worden. Maar tot sulk een hoogte van bygeloof als men se nu heeft verheven, en tot sulk een soorte van inwyjinge op so plegtelijke wijse, als men daar over nu in de Roomsche Kerk onderneemt; en zijnse niet opgeklommen als ten tijde van *Urbanus de V.* Wiens Latijnsche Versen nevens het senden van *drie der selver* aan den Keyser van Constantinopelen, men nu §. 371. hier voor

heeft gezien. Gelijck dan de voorgemelte *Dionysius Mutzaart* Abdt van Tongerlo, in sijn Kerkelijke Historie in 't Neerlandts uytgegeven, oock in 't Jaar 1365., en het 4 of 5de Jaar van *Urbanus de V.* duydelijck genoegh te verstaan geeft, als hy seyt: *Omtrent dese tijt waren by de heilige Kerck in groote eerbieding de Wasse Lammeren, die men Lammeren Godts (Agnus Dei) noemt.* Uyt welck alles dan onverwrickbaar vast staat, dat noch de H. Schriftuur, noch de eerste Christen Kerck in so veel honderden van Jaren na Christus en sijn Apostelen van sulk een ydelen en bedrieglijcken handel tot nadeel van de *waarheit, so als se in Christus is,* niets met allen geweten heeft.

§. 376.

Wanneer nu nader ondersocht wort waar van dan deselve aller-eerst ingekomen zijn, so seggen wy met een volle versekertheyt: *Uit het oude Heidendom.* Men moet derhalven weeten, dat onder de Heydenen een geduyrigh gerammel was over *Toverye,* en het groot nadeel 't welck de Duyvel door middel van *Tovenaars* en *Toveressen* aan de *Menschen,* en insonderheyt aan de *kleyne Kinderen* toebracht, waar tegens sy haar dan versorgden van *Amuleta* (zijnde saken door middel van *Heydensche besweeringen* gewyedt) die zy aanmerkten als krachtige *tegen-giften* tegens de toverye, om die of te weeren, of wanneer yemant in haar oordeel betovert was, weder wech te nemen, en de kinderen om den hals deede; als te sien is by de Heydensche Schrijvers *Varro, Plinius, Horatius, Persius, Virgilius, Plutarchus* en andere meer, en uyt haar de Roomsche Schrijver *Turnebus,* handelende van het *by-gelove der Heydenen &c. Lib. 9. Adversar. Cap. 28.* by-brengt. Dese bestonden uyt ronde bollekens *(bullas)* op welke waren ingedrukt somtijts *een hert,* en somtijts yets dat *schaamachtiger* was, 't welk wy hier niet noemen, en de Heydenen erkenden als een *Godt der Toveryen (Deus Fascinorum)* door wiens bezweering zy bewaart wierden. Om nu de overkomende Heydenen in dit stuck te gemoet te komen, die anders sulk een by-geloof, daar in se van kindts af waren opgevoedt,

qualijk konden daar laten; en om t' effens dat schandelijke voor 't gesigt wech te ruymen, so versonnen by-gelovige menschen onder de Christenen oock *Amuleta,* saken, die door inwyjinge gezegent, de kinderen tegens de betovering konden aan den hals dragen; immers gelijk zy in die tijden van *by-geloof* haar selven voorstelden; en dese waren *Wasse-bollekens,* op welke de beeltenis van *een Lam* was ingedrukt. Laat ons hier over hooren de Kardinaal *Baronius* in sijn Jaar-registers op 't Jaar 58. §. 76. Als hy daar gesprooken hadd' van mirakelen, die door het Wasch van de Kerkelijke Wasse-keerssen, en door de Wasse-Lammerkens souden zijn gebeurt; *die uit het Wasch van de Paasch-keers, vermengt met ander suyver Wasch en met de heylige salving gesalft, en door de segening geheyligt waren: welke oock om dat se ingedrukt hadden het beeldt van een Lam, vertoonende de Beeltenis van Christus, gemeinlijk genoemt worden Agnus Dei, welke nieuw-gedoopte souden hangen aan den hals. Want dewijl de Heidenen bollekens, aan den hals van hare kinderen tegens de betoveringen hingen, geteekent met een lelijke saak (re turpiculâ consignatas) als Varro leert, of anders door by-gelovigheden vermeerdert; so is goet gevonden, dat men om die te vernietigen, het by-gelove in Godsdienst verandert zijnde, (gelijk NB. in veele andere geschiet) uit sulk heyligh Wasch maken soude bollekens (bullas) welke gemerkt zijnde met de Beelteniss van een Lam dat Christus verbeeldt, die geene, die in Christus geboren,* (dat is gedoopt) *zijn, dragen souden. De Heidenen plachten oock op hare bollekens te dragen de beeltenis van een hert, waar over (als Macrobius seyt) zy souden erkennen, dat se menschen waren, indien zy goedt waren van herten: Maar dat de Christenen door het beeldt des Lams van Christus na sijn voorbeeldt souden leeren te zijn sachtmoedigh en nedrigh van herten.* Dus is het *eene* by-geloof op 't *andere* gevolgt.

§. 377.

Even so erkent *Flavius Cherubinus* genoechsaam met de eygene woorden van *Baronius* het selve *in Compendio Bullarii tom. 3. ad Bullam Pauli V. Anno 1608.*

So heb je dan hier gesien den oorspronk uyt het *Heidendom* in het maken van de *Agnus Dei,* in navolging van haar met eenige kleyne verandering van de beeltenis op de bollekens, gelijk van het *hert, &c.* en in een *Lam,* strekkende als een hals-çieraat voor de kleyne kinderen, in 't *eerste* tot weeringe van de betoveringe; terwijl de *by-gelovige* Christenen, om dat se over sulke *Wasse Lammerkens* te maken noch *bevel,* noch *belofte,* noch *exempel* hebbende in de H. Schriften, in hare overleggingen also ongegront en ydel en dwaas met alle hare verwachtinge en vertrouwen op sulke bygelovige menschelijke uytvindingen geweest en gebleven zijn, als eertijts de *Heidenen* in de hare waren. Heeft nu *Pius de V.* aan 't eynde van sijn leven niet op een sonderlinge wijse sig als een Heyligh gedragen, als hy in sijn groote zwakheyt sigh noch afsloofde met het segenen en opmaken van sulke *Agnus Dei,* die so wy nu gesien hebben, uyt het Heydendom voortgesprooten, door loutere by-geloof in de Kerke zijn ingedrongen, en door aangroeijende bygelovigheden vermeerdert, nu so seer strekken tot nadeel van Christus en van sijn dierbaar lijden en sterven, als in 't voorgemelte genoech vertoont is.

§. 378.

Dus blijkt klaar genoegh de misvatting van den Autheur van dat *goedtgekeurde* Boekjen, in sijn loftuyging over de *grote heyligheit* van *Pius de V.* zijnde, so wy meynen, overtuygende genoech open geleyt, dat *Pius* met sijn *gewaande* en geroemde heyligheyt de proef aan 't Goddelijke Woort, 't welk, gelijk t'effens aangewesen is, de eenige regel van ware heyligheyt zijn moet, geensins uytstaan kan. Maar sou het wel mogelijk konnen zijn, dat een Man, die niet waarlijk *heiligh* en dus aangenaam by Godt was, so veel wonderen voor en na sijn doodt sou hebben konnen uytwerken, als *Pius de V.* gewrocht heeft? Mogt een Roomsgesinde tegens onse redevoeringh inbrengen. Gelijck oock daar toe in 't meergemelte Boekjen eenige van die *mirakelen* van *Pius,* so voor als na sijn doot, in 't 10. Kapittel op pag. 51. en vervolgens te voorschijn worden gehaalt, welke dan, om dat se

uyt andere zijn uytgekipt wel sullen de voornaamste zijn, te meer dewijl den Autheur voor der selver voorstel met so veel ernst betuygt: *Dat Godt om ons een waar model van alle Heiligheit* (het is vry krachtig gedrukt; doch de voorgaande monster-rol heeft het wel anders uytgewesen) *achter te laten, door verscheyde wondere daden en mirakelen dan H. Pius heeft willen verheffen;* waar van ick onder andere hier eenige sal voortbrengen. Dus *schorry morry* by provisie aan een zijde, en het *zuyver goudt* uytgekosen, om immers dat *waar model van alle heyligheit* gantsch luyster-rijck aan 't sonne-licht te vertoonen; want so is men gewoon te handelen, als men saken van gewicht en nadruk onder handen neemt. Maar die wonderen komen so *schraal* aan den dagh, dat een verstandige opmerker sich des erbarmen moet. Men sal die eens kortelijk overlopen.

§. 379.

De *Wonderen* zijn dan onderscheyden in wonderen in 't *leven,* en *na de doot.* De *Wonderen na de doot zijn* 1. Dat *Anna Maria Martinozzi Princesse van Conty, door 't gebruik van de achter-gelaten reliquien van Pius, en door een vertrouwen op sijn voorspraak, van een onverdraaglijke Hooft-pijn sou zijn verlost.* Dat een *Religieuse van het Preek-Heeren Orden te Palestina, van een ongeneesbare en pijnlijke waterlossinge in 't midden van de smerten aanstonts is verlost, als se haren toevlucht tot den H. Pius genomen hadd',* en sulks *NB. door sijn voorsprake en verdiensten.* Te weten; *precibus & meritis:* 't welk veele Roomsgesinde somtijdts wel souden willen lochenen. 3. Dat een *Edele Roomsche Matrone in haar eerste Kinder bedd'* (Kinder baren sal den Schrijver willen seggen) *levens gevayr liep, en men reeds aan haar behoudeniss wanhoopte, doch dat se aanstonts blijde Moeder was geworden, so haast als een van de Klederen die Pius gedragen hadd', en die de Kardinaal Alexandrijn des selfs Neef haar hadd' toegesonden, op haar was geleydt.* 4. Dat *seekere Priester, een geswel aan sijn Keel so dick als een vuist, met een onverdraaglijke pijn gekregen hebbende, van stonden aan wierdt genesen, so haast als hy*

Pius aanriep. Maar sou een Princes door gebruyck van goede geneesmiddelen door ervarene Medicijns, die sulke doorgaans ten dienste zijn, sonder mirakel niet konnen genesen worden? En desgelijks een Vrouw van een pijnlijke waterlosinge door 't afschieten van een steen of slijm? Advijs aan de *Medicijns,* oock de *Roomsche* daar onder begrepen. Souden Vrouwens in barens-noot met het uytterste gevayr van 't leven, buyten verwachtingh wel geen blijde Moeders *natuurlijker* wijse sonder *mirakel* konnen worden? Advijs aan de *Vroed-Vrouwens.* Sou een Man hebbende een groot en smertelijk Gezwel aan sijn hals met doorbreeken en etterlosingh of binnen of buytenwaarts, van smerten niet konnen worden bevrijt, en dus schielijk zijn herstellingh vinden, als door mirakel? Advijs aan de *Chyrurgijns.* Wat roept men doch *niet al* uyt voor mirakelen?

§. 380.

Ja maar 5. die Vrouwe te *Osmo* in Italien, met namen *Tiburce Florence,* welke *aan een quade Koorts lagh, en volgens het oordeel der Medicijns geen drie uuren sou hebben geleeft, wierdt door 't aanraken van een wullen hembdt van Pius aanstonts gesont, en stondt uyt haar bedd' op, als of se noit had siek geweest.* Maar hoe meenigmaal raden de Medicijns niet wel mis, en hoe bekent is dat niet door een draaglijkse ervarentheyt? En wat dat schielijk gesondt worden betreft; dat sal wel so een leugen-praatjen en Wijver-vertellingtjen zijn; onder sulke te rekenen, als 'er so veele voor-heen zijn ten toon geleyt; en gelijk als de volgende zijn over de Vallende-siekte, en het steuyten van de overloop van den Tyber binnen Romen, met het inwerpen van een *Agnus Dei,* door *Pius* gewijet. Maar was dat wel geoorloft? Waar vlotte dat over groote Heyligdom doch heen? Het Concilium van Milanen onder *Carolus Borromaeus* hadd' immers verboden, dat men 't tegens Donder enz. *niet sou aan een boom hangen, of op den acker werpen,* so men §. 372. heeft gesien. En smijt men het nu in 't water? Hoe quistachtigh valt het Roomsche Volk met hare Heyligdommen niet, als de noot aan de Man gaat? Eyndelijk

isser het meermaals ongeschonden blijven van die *Agnus Dei,* wanneer alles door de brant verteert wiert. 't Welk by de Gereformeerde geen geloof verdient, en ook by Roomsgesinde niet licht sal aangenomen worden, als hy wel aandagtelijk sal hebben overwogen, 't geene wy van den oorspronk van de *Agnus Dei,* en het ydel vertrouwen op deselve sonder *bevel* of *belofte* van Godt, en sonder *exempel,* weynig voor-heen geseyt hebben. Maar waarom waren de gemakken, daar deselve in waren door de vlammen niet onaangeraakt, of ten minsten onverteert gebleven; daar se volgens *Urbanus de V.* en het *Roomsche Ceremoniaal* so seer goedt tegens den brandt zijn, dat een goet Katholijk seer gerust tegens den brandt sou meynen te mogen gaan slapen in een huys, of kamer, daar een *Agnus Dei* in was? Daar hebje dan gesien de over-groote *Mirakelen* van *Pius na sijn doot;* die voorwaar van kleyn gewicht, so niet geheel belacchelijk zijn; immers voor de Gereformeerde om by-gebrachte redenen niet waardt, dat sy 'er eens na souden om sien.

§. 381.

Van de *Mirakelen* in sijn *leven* worden 'er drie voortgebracht, men sal van achteren voorwaarts opklimmen, om op de eerste eenige verdere bedenking te nemen. De *laatste* van die drie is: *Dat een Jonge Dochter, hebbende meer als een Jaar gequelt geweest met een vierde-daagse Koorts, door een stuksken broodt van de tafel van desen H. Paus, dat sy door een van sijn Domestijken gekregen hadd', instantelijk van deselve was genesen.* Wat de inbeeldingh niet doen kan omtrent het versetten van de Koorts, weten de Medecijns genoeg. Meermaals hebb' ick gehoort, dat 'er eens een Student was, die roemde, dat briefjens kon geven die men tegens de Koorts, tot genesing van dien, aan den hals hingh, en dat 'er oock veele door genesen wierden. Maar dat, als men naderhandt een van die briefjens eens met sijn believen opende, daar in geschreven stont: *Een warme Pels is goed tegens de Koude.* Was dat geen groot Heyligdom, en te gelijk een groot Mirakel? Maar om met sulke praatjens niet voor den dagh te komen, so voege hier toe; dat selfs on-

dervonden hebb', wanneer in 't Jaar 1675. en 1676. in de Spaansche Nederlanden als Predikant bediende het Regiment van de Hr. van *Albrantsweert,* dat doenmaals geleydt wierdt door de Hr. van *Ameliswaart,* nu Lieut. Generaal en Commandeur van 's Hertogen-Bosch, en daar over de Hr. *Dabbadye* nu als Colonell het gebiedt voerdt, dat 'er een Vaandrigh was van de Compagnye van de Hr. Capiteyn *De Viry,* die sonder het minste Genees-middel yemandt van de Koorts genas, vragende: *Hoe lang hy de Koorts hadd' gehadt, en of hy se wel wilde quijt wesen, &c.* wanneer hy na eenigh gemurmel heen ging, seggende: *Je sult se niet meer hebben.* Gelijk hy dan op die wijse selfs oock een *Nonn' binnen Dendermonde* van de Koorts genas. En wanneer ick hem, dewijl hy belijdeniss deed van de Gereformeerde Godtsdienst, daar over aansprak en bestrafte, so verseekerde hy my, dat in sijn doen geen *Duyvelerije* plaats greep, hoewel hy anders verre na de Conscientieuste niet was; Maar wilde my evenwel niet seggen, hoe het toegingh. Doch als ick sijn Lieut. daar over aansprack, dien hy het geheym hadd' geopenbaart, so antwoorde die; dat hy hadd' moeten beloven, dat hy 't aan niemandt sou seggen; maar gaf evenwel so veel te kennen, dat het meest op de *inbeelding* van den Patient aanquam, die sulk een verwachting hadd' van desen Vaandrigh, als de naam hebbende, dat hy de menschen so seltsaam van de Koorts kon geneesen, gelijk onder het Regiment mogelijk noch wel oude Officieren sullen zijn, die met my daar over goede geheugniss hebben sullen. En nochtans was dese Vaandrigh geen grooten *Heyligh.*

§. 382.

Het *tweede* Mirakel is dat van het Crucifix; *'t welk Pius in sijn Kamer hadd', en dickwils de voeten kuste, en van eenige Quaatdoenders aan de voeten met vergift was bestreeken,* om *Pius* so van kant te helpen. *Maar dat als Pius, volgens gewoonte weder de voeten wilde kussen, het Crucifix de voeten achterwaarts getrokken heeft.* Seker yets seltsaams, so 't waar is. Maar wie heeft dat gesien? of deed *Pius* sijn heymelijke devotie

in sijn Kamer in tegenwoordigheyt van andere? Of waren de voeten van 't Beeldeken niet vast gehecht, en sonder buygsame leden aan 't houte Kruyce? Of hadd' het buygtsame ledekens met yserdraat ingeset als de kinderpoppen? Of brak het houte Kruyce met de beenen achter over aan stukken? Of is 't samen gebogen en daar na weder in sijn voorgaande plooy geraakt? en wat diergelijke schoone invallen een goede Scholastijke Doctoor daar over meer sou konnen hebben. Daar van is niet een eenigh woordeken vermeldt in dat *Straat-looperken.* Nochtans souden 'er wel nieuwsgierige konnen zijn, die gaarn souden weeten de omstandigheden, hoe dat achterwaarts trekken van vast-gemaakte voeten aan een kruyce, dat van hout of eenige andere stoffe t'samen mocht zijn gemaakt, sich hadd' toegedragen. Ick vinde van sulk een *groot wonder* niets vermelt in *Thuanus,* en 't welk groot wonder is, oock niet by *Surius,* die nochtans sijn werk heeft gemaakt van den lof van *Pius* geen kleyntjen uyt te meeten, en daar toe alle die dingetjens op te soeken, die in 't boekjen vermelt worden, so dat het toeschijnt, als of de Schrijver het boekjen uyt *Surius* hadd' t'samen geflanst; die seker so groot mirakel onder so veel beuselingen niet sou hebben vergeten, indien 't selve in de tijdt van *Surius,* dat is lange na de doodt van *Pius* in de Roomsche Kercke was bekent geweest. Maar wy willen dat schoone *Mirakel van 't Crucifix* omtrent *Pius* in een register stellen met het *Crucifixe Mirakel* omtrent de Heyl. *Thomas van Aquinen,* daar van de *PP. Dominicanen* noch mogelijk wel een Schilderye sullen vinden in haar Klooster, waar in verbeeldt wordt, hoe het *Crucifix* tot *Thomas van Aquinen* mirakeleuser wijse sprekende geseyt heeft: *Bene de me scripsisti Thomâ,* dat is, *Thomas, je hebt wel van mijn geschreven.* Hoewel de Paters van de Orders van *Franciscus* en *Ignatius Lojola,* sulks niet souden derven geloven.

§. 383.

Ondertusschen sien wy hier al wederom, hoe devoten *Afgoden-dienaar Pius* geweest is, wanneer hy 't *beeldeken aan 't Kruyce,* ja het *Kruyce* selfs mede (want

dit vervolgt *wettelijk* by die van de *Roomsche Kerck,* en insonderheyt by de *PP. Dominicanen*) so soetelijk heeft gekust, en dus Godtsdienstelijk geëert. Ja geëert met *den dienst van Latria,* die volgens de beschrijving van die van de Roomsche Kerke *de allerhoogste* in 't stuck van Godtsdienst is die men kan bedenken, gevende dus de *eere* die *Godt* alleen toekomt, aan een *stoffelijk Crucifix* met menschen handen gemaakt. Hoor daar van *Thomas van Aquinen part. 3. quaest. 25. art. 4.* Alwaar hy dese vraag ondersoekt; *Of het Kruyce van Christus mach aangebeden worden met den dienst van Latria?* Om alle misverstant voor te komen, en alle wegen van uytvlucht aan Partyen te beneemen, so moet men onderscheydentlijk aanmerken, dat de Vraagh niet is; *Of Christus de gekruyste met den dienst van Latria mach worden aangebeden?* Want wie van de Christenen, en in 't bysonder van de Roomsgesinde heeft dat oyt gelochent? Maar de Vraag is, of in *afzonderingh* van de gekruyste Jesus, *het Kruyce selfs op die wijze mach worden geëert?* Om welke Vraag onderscheydentlijk te beantwoorden *Thomas van Aquinen* dan een onderscheyt maakt tusschen *tweederley* Kruys; het *eene* waar aan Christus waarlijk heeft gehangen met sijn Lichaam, en het *andere,* 't welk niet meer is als een *afbeelding* van het eerste. En na die onderscheyding so maakt hy sijn besluyt aldus op: *Dat het Kruyce Christi, waar aan Christus is gekruyst met den dienst van Latria moet worden aangebeden; so van wegen de representaie* (of verbeelding) *als mede, wegens het aanraken van de leden van Christus; maar dat het beeldt van dat Kruyce in allerley stoffe alleen op de eerste wijze, met den dienst van Latria mach aangebeden worden.* Daar hy dan verder tot bewijs van die stelling inbrengt dese redenvoering:

> *Waar in wy hoope van Saligheyt mogen stellen, daar aan mogen wy bewijsen den dienst van Latria.*
> *Maar in het Kruyce mach men stellen hoope van Saligheyt. Ergo &c.*

Die tweede stelling bewijst nu *Thomas* als hy seyt: *Want*

de Kerke singt in Dominicâ de Passione Domini in hymno. ô! Kruyce eenige hoope, weest gegroet, vermeerdert op dese tjdt der Passie den vromen, de gerechtigheyt, ende schenkt den schuldigen vergevinge. En is 't voor een Liefhebber wel waart, dat de verdere uytbreydingh van *Thomas,* over die stoff in dien artijkel eens nader werde ingesien. Dewijl nu *Pius de V.* is geweest een van de *driftigste en onverzettelijkste Dominicanen,* so heeft hy dat *Crucifix,* 't welk hy met so veel yver op sijn dootbedde kuste, niet enkelijk, om dat het was een *verbeeldinge* van het houte Kruys, waar aan Christus heeft gehangen; maar dewijl daar by quam een *afbeeldzel* van de gekruyste Jesus zelve (volgens den regel van *Thomas van Aquijnen,* mede een Sanct onder de *Dominicanen,*) aan dat *stoffelijke Crucifix* eygentlijk opgedragen de *hoogste Goddelijke Dienst;* en heeft dus als een van de *aller grofste* Afgoden-dienaars sijne dagen op Aarde ge-eyndight. Laat den *Dominicaan* eens al sijn verstant, 't welk hy in sijn herssenen heeft te werk stellen, om *Pius* hier van *Afgoderye* te bevryden; en wat gelt het, indien ick uyt de eygene Schriften van *Bellarminus* hem niet te pronck sette als een *Babbelaar; die met sijne distinctien sich selfs niet verstaat, veel minder dat hem andere souden konnen verstaan.*

§. 384.

Eyndelijk neeme ick hier voor de gewaande macht van *Pius* over de Duyvelen, daar van de *Schrijver* van het *beusel boekjen* aldus getuygt: *Alle de Schrijvers van het leven van PIUS getuygen eenpaarlijk, dat desen H. Man sulk een macht over de Duivelen hadde, dat hy in de openbare besoekingen der Kerken, in de tegenwoordigheyt van een ontelbare meenigte van menschen, door den Pausselijken zegen, of het teken des H. Kruys, veele bezetenen verlost heeft. Ja den Naam van PIUS alleen veroorsaakte den Duivel sulk een schrik en schroom, dat op het dreygen van hem voor den H. Paus te brengen, so hy niet ruymen wilde, hy de lichamen der besetene schielijk verlaten heeft.* Waar over men weeten moet, dat omtrent het stuck van de Mirakelen de *Roomsche Gee-*

stelijkheyt seer gaarn met de *Duivelen* en met het *bannen* van de sulke te doen heeft. Maar dat moet zijn in volstrekte Paapsche Landtstreeken, daar geen Gereformeerde gevonden worden, of daar Gereformeerde wel zijn; maar uyt vreese van *Magistraat* en *Jan Hagel* geen vryheyt hebben, van omtrent sulke gewaande *Duivels bezetene* te komen, en noch veel minder, om dat werck van na by te ondersoecken. Even eens, of de Duyvelen door de Reformatie de Landen en Steden van die *verketterde Geusen* hadden moeten verlaten, en eenighlijk haar retrait hadden moeten soecken wat diep Landewaarts in by de *goede Katholijken.* Is dat niet om 'er eens hertelijk om te lacchen? Waar worden doch in ons Landt bezetene van den Duyvel nu gevonden, niet alleen by de Gereformeerde, maar oock selfs niet by de Roomsgesinde? Ja waar zijn se in so lange tijdt gevonden hier binnen Maastricht, of in de Landen van Overmaas, daar men Gereformeerde Overigheden heeft. O! de Duyvelen hebben dese Quartieren verlaten uyt vreese, dat men by goedt ondersoeck haar niet met Roomsche bezweeringen, of door het maken van Kruycen met de *twee* voorste daar toe gewijdde vingeren van de rechterhandt (gelijck eens een *Minder Broer* een *Lector* in 't Klooster, en een Prediker in de Vasten in de groote Kerk tot Diest, deselve opstekende tegens my roemde) maar met goede stok-slagen, daar de Duyvelen in ons Landt wel 't meest voor vreesen, sou te keer gaan.

§. 385.

Het geheugt my, dat ick op 't eynde van 't Jaar 1674., als ick door *Antwerpen* na *Leuven* trock, om volgens ordre van den Raadt van State en van sijn Hoogheyt, aldaar den dienst als Predikant waar te nemen *by drie Regimenten,* te weeten van *Fario,* van de *Marquis de Thuars,* en van de Heer van *Albrantswaart,* tot Antwerpen een Hollandts Koopman ontmoetede ten huyse van een voornaame Gereformeerde Silver-smit, waar van de Soon mogelijk noch wel sal leven; die seer gemeensaam was met leden van de Magistraat van Antwerpen, en geduurigh aanstoot leedt over 't stuck van

Godtsdienst; maar sich so redelijk wist te verdedigen, dat se haar volgens het *oude deuntjen* moesten beroepen op het *uitwerpen van de Duivelen,* het welck de Gereformeerde met alle wat sy vermochten niet konden uytwerken. En wanneer sy, na dat hy geseyt hadde, sulks niet te konnen geloven, hem brachten ter plaats daar een gewaande *bezetene* was, met welke een Priester wondere bedrijven ondernam, terwijl de Duyvel in de *bezetene* nu al vreemde Talen sprack, dat dan wel het zekerste blijk zou zijn, dat 'er geen bedrogh onder schuylde. So was de Koopman daar mee niet verlegen, seggende: Dat de Priester hem die vreemde Talen mogelijk wel hadde geleert. Maar dat hy hem wel eens nader wilde op de proef brengen en van Amsterdam ontbieden een of twee, die met de Oost-Indische Schepen waren aangekomen, welke wel een Taal souden spreken, die de Duyvel niet soude verstaan, en dat hy daar over wel een goede weddeschap wilde aangaan. Waar over de *Duivels Banner* so quaat wierdt, dat hy, meynende den Koopman daar mee te verschrikken, tot hem seyde: *Wil ick de Duivel eens vryheit geven, dat hy op u vliege?* Waar op de Koopman, een sterk Man zijnde en voor een kleyntjen niet vervaart, de knoop van sijn Manteltjen los maakte, en dat achter af wierp, seggende: *Laat hem aankomen;* Doch bleef de Duyvel in de bezetene met hangende pootjens opsitten, ende derfde uyt vreese van slagen niet aanklampen. Siet so vreesachtigh vallen de *Roomsche* Duyvelen voor *Gereformeert* vuystlook en *Geusse* Ridderslagen.

§. 386.

Maar of dit als een *Geuse* Predikants praatjen by *goede Katholijcken* niet veel inganks vondt; so heeft men voor omtrent drie Jaren sulk bedrogh genoegh gesien in onse Nabuurschap op 't Kasteel van *Millen,* anderhalf uyr van onse Stadt, aan de wegh na *Tongeren;* daar een Minder-Broer (want sulk slagh van menschen verstaat sich het best op de *Duivelerye*) sich bevond met de naam van een *Mirakel werker;* daar men uyt 'et over-Quartier van Gelderlandt, uyt Gulicker-Landt, en van elders met Karren en andersins na toe vloeyde,

en oock eenige uyt Maastricht, om van siekte, daar in het licht geloovige Volck meynde, dat de Duyvel deel hadde, door mirakel genesen te worden. In 't korte, daar was sulk een toe-loop van menschen, dat gewapende Boeren, om door den drangh van 't Volk niet overvallen te worden, op en voor 't Kasteel moesten de wacht houden, en het een gunst-bewijs was, als men op een anders voorsprake kon binnen raken; gelijk 'er noch wel eenige driftige en aansienlijcke Mannen hier sullen zijn, die als sonderlingh in 't over-geloof geconfijt niet hebben versuymt, van de *Mirakelen* van die Munnick in 't Duyvel-jagen enz. ter verzegelingh van haar geloof te gaan aanschouwen. Daar wierden dan in een groot gemack van 't Kasteel, daar een Altaar was, op seekere tijd gevonden wel omtrent *vijf-en-twintigh Kinderen,* so groot als kleyne, alle, so men seyde, van de Duyvel bezeten; die geduurigh met de hoofden en 't lijf saten voor en achter over te wiege-wagen, maar insonderheyt een bijster getier maakten, wanneer de Monnick van achteren in 't gemack aan quam; want dat konden de Duyvelen datelijk riecken, alschoon de Kinderen, so men voorgaf, sulks niet sagen. Daar en boven was 'er een *Quesel* die *leelijk schuim-bekte,* en noch een *Kaerl,* in kleeding gelijkende na een *Hollandse Matroos,* die veel groter getier makende, op de ergste wijse van de Duyvel gequelt wierd, beyde de naaste zittende aan den Altaar. Op welke de Monnick na eenige Ceremonien, oock het eerst dan met sijne voeten trapte, seggende: *Sathan, Sathan &c.* Gelijk yemant, die 'er selfs is tegenwoordigh geweest, my verhaalt heeft. Maar die Monnick was wel voorsichtig, dat Hy met sijne bezetene van Staten bodem bleef; anders sou wijlen de Heer *de Zoutelande,* die 'er al goede kenniss van hadd', doenmaals Commandeur van Maastricht, wel raad geweten hebben, om die Duyvelen sonder bezweering te doen vertrekken, en met die Matroos door de spits-roeden te doen lopen, een proef te nemen; of de Duyvel niet kon goedt-vinden van in minder als een quartier-uurs hem te verlaten, sonder oyt weder te kee-

ren. Doch oock zijn credijt haast uyt zijnde, vertrock die *Duyvels-banner* van selfs. Evenwel wy sien hier al wederom, hoe de Duyvelen, volgens 't voorgeven van Partyen, de goede Katholijken nevens haare kinderen tormenteeren, terwijl de Gereformeerde daar geen last van dragen; geheel anders als het was ten tijde van onsen Heylandt; wanneer sijne Discipelen en alle die hem volgden van de *beseetenheyt der Duyvelen* bevrijt bleven; en de beseetene nergens anders wierden gevonden als by de ongelovige Joden, die dan voor sulke by de Vyanden van Jesus bekent zijnde, tot hem wierden gebracht, en in hare tegenwoordigheyt mirakels-wijse geneesen. Maar al dat uytwerpen van Duyvelen geschiet onder haar eygen volk, sonder dat se van Gereformeerde worden toe-gebracht, en is al omm' een leugenachtige en bedriegelijken handel. En wie sou doch binnen Romen in publijke Processien daar de Paus quanswijs Duyvelen uytwierp, hebben derven van na-by ondersoeken of in twijffel trekken of het wel ware beseetene waren geweest; seeker yemandt, die sich des sou hebben derven verstouten, sou aanstonts voor een Ketter uytgeroepen, aan de Inquisitie overgelevert, en daar op levendigh zijn verbrandt geworden, insonderheyt ten tijde van *Pius;* en wie sou daar toe lust hebben? En nochtans indien sulk uytwerpen al waar was, so sou het evenwel geen ware blijk van heyligheyt konnen zijn, gelijk dat voor heen bewesen is van §. 54, tot 58. Dus is dan oock deese gront waar op de *heyligheyt* van *Pius* is opgebouwt, geheel om verr' gerukt.

§. 387.

Maar dewijl de *Schrijver van 't Boeckjen* roemt, dat de Duyvel so schroomelijk vervaart was voor *Pius,* dat hy op een enkel dreygement, van dat se hem voor den H. Paus wilden brengen, de lichamen der beseetene verliet. So seggen wy daar op, dat hoewel sulks om redenen gemelt van de Gereformeerde niet wordt gelooft, evenwel het noch niet meer als een kleyntjen sou zijn geweest van so een *groote Heilige* ontsacchelijke Paus, *die Godt noyt dodelijk vergramt hadd',* als het Boekjen

seyt, in vergelijking van de macht die Vader *Dominicus* over de Duyvelen oeffende, wanneer hy niet alleen de beseetene den lof van *Maria* en van *hem selven* seer loffelijk deed verkondigen, en so verders by honderden en duysenden uyt de beseetene verjoegh en verder pijnigde, als wy reets hebben open geleyt. Maar wanneer hy oock de Duyvelen tot so verr' bracht dat se by de *H. Martelaren* moesten gaan bedelen, dat die voor haar by *Dominicus* Borgh bleven, dat zy in de lichamen der beseetene noyt souden weder-keeren. Dat hy hem in de gedaante van een *Dominicaner Monnick* gebruykte, om alle de geheymen, en de geheelen handel van sijn onderhoorige Monniken te ontdekken. Dit niet alleen, maar dat hy hem oock kon gebruyken als sijn *Op-passer,* om onder ondraaglijke brandende smerten de Kaarss te houden in plaats van 't gebruyk van een Kandelaar, wanneer *Dominicus* sijn Predikatie schreef. Dewijl dit nu *ongelooflijke* dingen zijn, so sullen wy van elk een proef hier voor brengen.

§. 388.

Lees over het eerste de *Gulde Legende,* daar die van *Dominicus* handelt, en je sult vinden, dat die sake aldaar wordt voorgestelt, met dese woorden: *Op een seekere reys, wanneer iemant van veele Duyvelen beseeten hem was voorgestelt, so heeft hy sijn rock (stolam) nemende, die eerst om sijn eygen hals gedaan, en daar na om den hals van de beseetene, haar gebiedende, dat se die mensch niet meer konden quellen. Maar zy begonnen aanstonts sterk gequelt te worden in 't lichaam van de beseetene, en te roepen. Laat toe, dat wy van hier uitgaan, waarom dring je aan, dat wy hier gepijnigt worden. Maar Hy seyde: Ick sal u niet laten gaan, voor en al eer je aan my borgh sult gestelt hebben, dat je noyt sult wederkeeren. Sy seiden; hoedanigh een borge sullen wy u konnen geven. Maar Hy: de H. Martelaren, die in dese Kerck rusten. Doch Sy: Wy en vermogen niet, om dat onse verdiensten dat tegen-spreeken. Tot welke hy seide: Je moet dat geven, anders sal ik geensins U van dese pijniging verlost laten gaan. Doen antwoorden Sy; Wy sul-*

len dat onderstaan. En na weinigh tijds hebben zy geseyt: Siet wy hebben hoewel onverdient verworven, dat de H. Martelaren voor ons borg blijven. Maar als hy daar over een teeken vorderde, (want leugenachtige Duyvelen men bezwaarlijk op haar woort geloven mach) *so hebben zy geseyt: gaat na de Kass, daar de hoofden van de Martelaren zijn in opgeslooten, en je sult die omgekeert vinden. Men heeft het ondersocht en also bevonden, gelijk zy 't betuygt hadden.* Was dat niet een verwonderen waardigh vermogen van een Monnick over de Duyvelen? En waar quam de macht van den Paus in 't hondertste gedeelte daar by te pas. Immers heeft niemant de dagen van sijn leven oyt gehoort; dat de H. Martelaren moesten borg blijven voor vervloekte en trouwloose Duyvelen; dat se den beseetenen, als se eens daar uyt vertrokken waren, nimmermeer weder souden aandoen. So vertrouwden de H. Martelaren dan de Duyvelen vry meerder als *Dominicus,* want men vindt niet, dat se voor-af een Waarborgh, dat zy haar woort souden houden, van haar ge-eyscht hebben. En evenwel het op-nemen van dese Borgh-tocht gingh ontwijffelijk volgens de verklaringh der Duyvelen seker; dewijl het onderste boven keeren van de Kass met H. Reliquien, daar toe aan *Dominicus* tot een verzegelend teeken kon verstrekken.

§. 389.

Het tweede vindt men in deselve Legende aldus beschreven: *Op een seekere tijdt, als de Man Godts Dominicus by Bononien sigh bevindende in de Kerk overnachte, so verscheen hem de Duivel in de gedaante van een Broeder. Welken den H. Dominicus, meinende dat het een Broeder was, toewenkte, dat hy met de andere sou gaan rusten. Maar hy, als hem uitlacchende antwoorde met wederwenken. Wanneer daar op den H. Dominicus willende weten, wie die geene was, die sijn gebodt verachtte, een kaars aan de lamp ontstak, en hem in 't aangesigt beschouwde, so heeft hy aanstonts bekent dat het de Duyvel was* (want het schijnt dat *Dominicus* de Duyvel wel meer liefhaftigh gesien hebbende hem aan

de trekken van sijn tronye noch seer wel kende) *waarom als hy hem scherpelijker bestraft hadd', so heeft de Duyvel hem aanstonts beginnen aan te vallen over het breken van de stil-swijgentheid.* Want de Regel van *Dominicus* brengt mee, daar de Duyvel oock goede kenniss van hadd'; dat de Monniken niet als in de *Spreek-Kamer* met malkanderen mogen spreeken; maar anders (even of *Dominicus* sulks aan ´t *Hof van de Ottomannen* geleert hadd´;) alles door *wenken* elkanderen moeten te verstaan geven; (of de *PP. Dominicanen* dien regel noch onderhouden weete ick niet) En was het wonder, dat de Duyvel niet aanstonts *Dominicus* selfs over het verbreeken van dien regel in 't besit nam, so wel als hy in een Monnick voer, om dat hy in de *Stadt sonder verlof van de Prioor, en sonder een Kruis te maken, niet meer als eens gedronken hadd',* so de Duyvel selfs seyde; en als in de Legende breeder geschreven staat. So naeuw past de Sathan op de *PP. Dominicanen,* en op het doen achtervolgen van den *heyligen regel van Dominicus.* Doch om te verhoeden, dat de bose Geest niet desgelijks hem, over het *verbreeken van den regel* door die mondelijke bestraffing in 't besit nam, so quam *Dominicus* sigh selfs by hem verontschuldigen, seggende: *Dat het hem als Meester over de Broederen* (of *P. Prior*) *geoorloft was te spreeken.*

§. 390.

Daar op moest nu die boose Geest aanhouden en al biechtende klappen; hoe hy omtrent de Broederen te werk gingh, en hoe de Broederen vervolgens selve in haar levens-bedrijf waren. *Hy heeft hem gedwongen* (staat 'er in de Legende) *dat hy hem sou seggen, waar toe hy de Broeders omtrent het Choor versocht; die geantwoort heeft: Ick make dat se langsaam komen, en haast weer uit gaan.* Laten de *PP. Dominicanen* haar daar over eens ondersoeken, en ick wedd', dat se by haar selfs sullen overtuygt staan, dat 'er veele somtijds wel geheel van daan blijven, insonderheyt als het klokjen des nachts ten half twaalven klept; of se moesten door een Conscientieuse Wekker wel wat hardt gewekt worden,

waar over Hy somtijds by de Broederen wel eens moet aanhouden. Die anders de Cellen van sommige wel eens voor by stapt, want wy weten al so een weynigjen van 't geen 'er omgaat. *Daar na heeft hy hem gebracht tot de Slaap-kamer, (Dormitorium* waar het schijnt, als of in de tijdt van *Dominicus* yeder noch niet sijn bysondere Celle heeft gehadt) *ondersoekende, waar over Hy de Broederen aldaar versocht. Dewelke seide: Ick maak, dat se te lang slapen, en langsaam opstaan, en dat se so van den H. Dienst uitblijven* (advijs aan de Paters selve, als evens is aangeroert) *en dat se somtijds onsuyvere gedachten hebben. Daar na heeft hy hem gebracht in de Reverender (Refectorium) en gevraagt waar over Hy daar de Broeders versocht. Doen begon de Duyvel* (in plaats van te antwoorden) *over de tafelen te danssen, dikwijlder als dikwijls* (en dat was een schooner deuntjen) *herhalende: plus & minus, plus & minus,* dat is, *meerder en minder, meerder en minder. Welken als de H. Dominicus vroegh, wat hy daar mee wou te verstaan geven, so seide Hy: Ick versoek sommige Broeders dat se te veel eeten, en dat se door het nuttigen van te veel spijse haar besondigen. Sommige dat se te weinigh nemen, en so onmachtigh worden, in den dienst van Godt, en de waarneming van haar Order* (rapport tot den *H. Pius,* waar van §. 359.) *Daar van daan bracht hy hem tot de Spreek-kamer, ondersoekende, waar over hy daar de Broederen versocht. Doen bracht hy, sijn tongh dickwijls herwaarts en derwaarts wentelende, een geluydt voor, van een wonderlijke verwerring; welken als Dominicus vraagde, wat dat te seggen was, so seyde Hy: Dese plaats is geheel de mijne* (is 't daarom wonder dat *Dominicus* aan sijn Monniken de stilzwijgentheyt voorschreef?) *Want als de Broeders t'samen komen om te spreeken, so tracht ick haar te versoeken, dat se verwerdelijk spreken, en door veel onnutte klap haar vermengen, en d'een d'ander niet af en wachte: Ten laatsten heeft hy hem gebracht tot de Kapittel-kamer (Capitulum) Maar als hy voor de deur van de Kapittel-kamer was, so wou de Duyvel op geenerley wijse daar in*

gaan, maar seyde: Hier sal ik noyt ingaan, om dat het voor my een plaats van vervloekinge en de Hell is, (doch de Duyvel hadd groot ongelijk, want het loopt'er so seer scherp niet af, als de Broederen wel weten;) *en daar verliese ick geheel en al, dat ick in andere plaatsen winne. Want als ick eenig Broeder eenige onachtsaamheyt hebb' doen begaan, so reynigt hy hem selven in dese vervloekte plaats van dat versuym; en hy veroordeelt sigh voor alle. Want hier worden se vermaant, hier belyden se, hier worden se beschuldigt, hier worden se geslagen, hier worden se geabsolveert, en so klage ick, dat ick geheel verloren hebb', waar over ick blyde was, dat ick het elders gewonnen hadd'.* Hoor! so wist Vader *Dominicus* als P. Prior, door dwanck van de Duyvel en uyt sijn mont alles wat 'er onder sijn Monnicken omgingh. Een macht over de Duyvelen, daar by de macht van den *H. Pius* maar enkel kinder-werk was. Doch 't is goedt voor de Broeders, dat die groote macht is bezweken: want wie sou doch willen in 't Klooster zijn; als de Duyvel so alles sou moeten klappen?

§. 391.

Ja *Dominicus* hadd' over de Duyvel so grote macht, dat de bose Geest hem bykans als een knecht moest oppassen, wanneer hy sijn Predikatie schreef. Daar over kan men insien het geene *Antonius Senensis* schrijvende over het leven van *Dominicus* daar van verhaalt, *Lib. 3. Cap. 7.* daar men vinden sal; dat *Dominicus* de Duyvel in de gedaante van een Aap dwong, dat hy de Keerss so lang tot dat deselve geheel verbrant was, moest houden, terwijl hy sijn Predicatie schreef; niet tegenstaande deselve seer smertelijk sijn pooten brande. Doch om die Historye met redelijk oudt Nederlandtsch voor te stellen; en op dat je teffens over so een Apenwerk en de soetigheyt van de taal eens lacchen soudt, so sal ick se u uyt een Nederduytsche *Legende,* die ruymtjes twee hondert Jaren gedrukt is, met so veele letteren, en woorden, als se daar gevonden wordt, hier uytschrijven; Daar staat dan aldus:

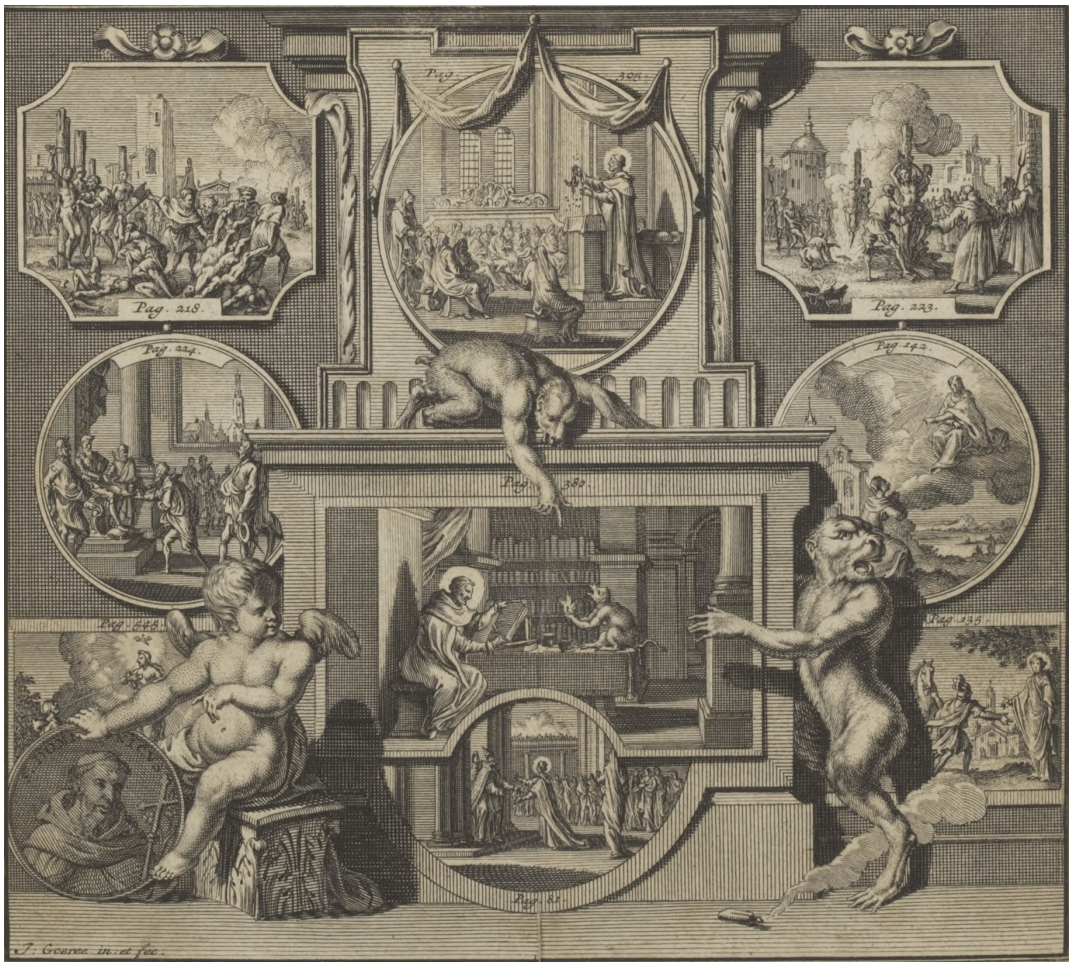

J. Goeree in: et fec.

Tho eyner tijdt schreef sunte Dominicus by einen lijchte, da he des morgens den Volke scholde Prediken: do quam em de böze Geist vor in einer staltenisse alze eine Ape, und sprank vor em hen und her sunder underlaet, unde hadde en gherne gehyndert. Do bekande sunte Dominicus wol yn deme Geyste, dath yd de böse Geist was, und ene verstören wolde: und sprak tot den bösen Geiste: Ick bede dy by Gade, dat du my dat lycht holdest, beth, dat yck uth geschreven hebbe. Do moste eme de böse Geist horsaam wesen, unde helt em dat lijcht: Do dat lijcht by na vorbrant was, do bestund em de hette to nalende: Do sprack de böse Geist: Latet my henne varen, wente my bernet, dat lijcht seerer, wen dat helsche vuer. Neen susprack sunte Dominicus, du most dat holden beth dat ick uth geschreven hebbe. Do he uth geschreven hadd, do was des lichtes nicht meer, und die böse Geist voer en wech met groten torne. Siet daar hield de Duyvel de Kaars, in de gedaante van een Aap; sittende buyten gewoonte geheel stil, tegen over, of aan de zijde van *Dominicus,* als sijn Dienaar, en dat geheel tegens sijn wil, want hy so erbarmlijk tusschen sijn poten door het eyntjen Kaars gebrandt wierdt, als of hy in 't Helsche vuyr volgens sijne bittere klachten geweest was. Hoe kluchtigh heeft dat niet gestaan, dat de Duyvel in so een Aaps gestalte moest oppassen? en hoe smertelijk is hem dat brandend eyndtjen Kaars tusschen sijn poten niet gevallen? Waar sou men yets diergelijks over soo groote macht of gesach van den *H. Pius,* rakende de bose Geesten, aangeteekent vinden.

§. 392.

Daar hebje nu alles, so ick meyne, geheel krachteloos gestelt, 't welk door de Schrijver van het

Boekjen, ter verseekeringh van de ontwijffelbare grontsteunselen, so aangaande de Heyligheyt van het leven, als betreffende de wonderen voor en na de doot, ter verseekeringh van de deugdelijkheyt der Canonizatie van den *H. Pius*, so ydelijck is aan 't licht gegeven. Evenwel hoe k□n het gelochent worden, sal den Schrijver van het Boekjen eyndelijk vragen: *Dat Pius niet sou saligh zijn? Immers heeft de H. Theresia op den selven oogenblik van sijne doot de Ziele van desen H. Man gesien, recht opgaan na den Hemel.* Maar waar is de *H. Theresia* geweest op dat selve oogenblik als *Pius* stierf? Was se te Romen? Dat seyt den schrijver niet. Was se elders? Hoe heeft de Ziel van *Pius* dan wel moeten omzwerven, eer se in 't gesicht van de *H. Theresia* gekomen is? En hoe helder en sterck zijn de oogen van de *H. Theresia* boven andere menschen niet geweest, dat se een onlichamelijke en een onsichtbare Geest heeft konnen sien recht opgaan na den Hemel? Maar hoe heeft se de Ziel van *Pius* recht konnen onderkennen? Of was aan die mogelijk een briefjen opgeplakt, met ordre, dat de Duyvelen, die anders seer, volgens de Roomsgesinde, op den roof onderwegens opppassen, die Ziel om dat se van den *H. Pius* was, ongemoeyt souden laten opgaan? En wat diergelijke bedenkingen over sulken *sien opgaan van een Ziel* na den Hemel meer souden konnen gemaakt worden. Immers volgens den schrijver was dit geen Goddelijke openbaring aan 't verstant: Maar een aartsch gesichte door haar oogen. Omsichtiger schreef eertijdts den Autheur van *de Gulde Legende*, wanneer hy willende verseekeren, dat de ziel van den *H. Dominicus* na sijn doot sonder aan 't Vagevuur eens te riecken, datelijk van de Aarde na den Hemel was opgenomen, versierde een gesichte van *P. Prior* te Priria; als hy seyt: *Wiens overgank op deselve dagh en opdselve uur aan Broeder Guaal* (of het Generaal sal moeten zijn wegens misdruck weete ick niet; in 't Latijn staat, *Fratri Guali*) *doen Prior van de Broeders Preek-Heeren van Prixia, en naderhand Bisschop van die Stadt, aangetoont is op dese wijse. Want als hy in 't Klokhuis van de*

Broederen met een gebogen hooft tegens de muur in een lichte slaap gevallen was; so heeft hy den Hemel geopent gesien, en dat 'er twee witte ladders na de aarde wierden ondergelaten, welkers opperste Christus met sijn Moeder hieldt, en langs deselve de juichende Engelen op en neder klommen. Maar tusschen die twee ladders onder aan was een stoel geplaatst, en op de stoel een Broeder met een overdekt hooft. Maar Jesus en sijn Moeder trokken die ladders om hoogh, tot dat de sittende in den Hemel opgeheven zijnde, de opening van den Hemel gesloten is. Dat gelijkt 'er noch yets na; so konnen geestelijke saken door gesichten en openbaringen onder aardsche dingen worden afgeschetst, als dat meermaals in de Schriften van de Propheten gevonden wordt. Maar noyt heeft yemant in de H. Schriften gesien; dat een ziel, die een Geest zijnde noch vleesch noch beenen heeft, soude sigtbaar voor de oogen van andere ten Hemel zijn op-genomen.

§. 393.

Edogh op sulke openbaringen en gesigten is nu in de dagen van 't N. Testament; nu de waarheyt so overtuygende van de Heere in sijn H. Woordt is geopenbaart, geen staat met allen meer te maken, gelijk sulks voor heen uytvoerigh genoech selfs uyt Roomsche schrijvers bewesen is. Ja ook enkelijk het *voorstel van die twee Ladders door Jesus en Maria* uyt den Hemel neder gelaten, met een Stoel voor *Dominicus* tusschen beyden; en dat onsen Heylandt en sijne Moeder die Ladders so *t' samen even gelijk* met die Stoel ten Hemel hebben opgetrokken; geeft genoech te kennen dat 'er sulk een gesigte of openbaringe niet is geweest, of dat se immers niet van Godt is geweest. Dewijl uyt geen Schriften van 't O. of N. Testament immermeer blijken sal, (gelijk het Pausdom met het nederlaten en ophalen van die twee Ladders door *Jesus* en *Maria* wil te verstsaan geven) dat de Maget *Maria* daar nevens Christus is geplaatst tot saligingh van Sondaren. Neen dit is Christus en sijn lijden vernadeelen, die *alleen* sijn ziele heeft gegeven tot een rantsoen voor veele; die de *eenige* Mid-

delaar Godts en der Menschen is, de *eenige Wegh* om tot den Vader te komen, so dat geen saligheyt in geen *andere* is, en ook *geen andere naam* daar toe van den Hemel geopenbaart; afgebeeldt in de dagen van 't O. T. door die *den eenigen Ladder Jacobs die van de Aarde tot den Hemel reykte, langs welke de Engelen Gods nederdaalden en opklommen,* waar van Gen. 28. v. 12.; gelijk dit reeds voor heen breeder is voorgestelt. En moet men weeten, dat hoewel een *Godtsdienstigh eerbewijs* aan de Gezegende Maget al voor de tijden van *Dominicus* in de Kerck is ingevoert, en dat men ter saliging van Sondaren oock al tot de H. Maget sijn toevlucht genomen heeft; het *Sinne-beeldt van die twee Ladders* evenwel, t'samen door *Jesus* en *Maria* neer-gelaten en opgehaalt, noyt voor de tijdt van *Dominicus* daar toe uytgevonden, of daar aan ge-eygent is geworden. Laat het tegendeel eens blijken.

§. 394.

Ja sulke verklaringen over Gesichten en Openbaringen van deese of geene bysondere Persoon, over de Hemelvaart van een ander, mogen wy vergelijken by de Heydensche verklaringen van *Proculus, Numerius Atticus* en *Livius Geminius,* waar van den *eersten* volgens *Titus Livius Decad. 1. Lib. 1. Cap. 20.,* en *Plutarchus in Romulo* onder hoge betuyginge; wanneer *Romulus* in een vervaarlijk onweer gemist zijnde niet weder te voorschijn quam; aan 't Roomsche volk verklaarde: *Dat Romulus op dien selven dagh in den vroegen Morgenstondt van den Hemel schielijk nederdalende hem hadd' aangesprooken, met bevel; dat groote dingen in sijn naam aan 't Roomsche Volk verkondigen wilde, en dat hy datelijk daar aan weder na den Hemel gevaren was.* Gelijk 't selve dan oock also van het Roomsche volk tot haar gerustheyt wierdt aangenomen. De *tweede* zwoer door het toedoen van *Livia* desgelijks: Dat hy had gesien, dat *Caesar Augustus* was opgeklommen na den Hemel, so *Dio* getuygt *Lib. 56.* En de *laatste* met Eede bevestigde dat hy had gesien, dat *Drusilla* de Suster van de Roomsche Keyser *Caligula* ten Hemel was opgevaren

by deselve *Dio Lib. 59.* 't Is oock geen wonder, dat de hedensdaagsche Romeynen, die hare *Canonizatie* der Heyligen van het Oude *Roomsche Heydendom* ontleent hebben, als voor heen bewesen is, oock nu sulke openbaringen over de Hemelvaart van haare so plechtelijk verklaarde Sancten (dewijl zy se anders niet konden goedt maken) na 't voorbeeldt van 't selve oude Heydendom, so gretelijck hebben overgenomen, en in hare publijcke Schriften te boeck gebragt. Wy stellen se daarom oock nu hier wederom by malkanderen, en verklaren dat se beyde mannetjens gelijk zijn, en de eene so seeker gaat als de andere.

§. 395.

Na dit alles geven wy nu aan alle *onsijdige* in bedenkinge; of 'er volgens den inhoudt van 't Goddelijke Woordt, 't welck doch de Koninclijcke Leydsterre moet zijn van alle onse bevattingen en besluyten over Hemelsche saken, de minste gront te vinden is, waar op Paus *Pius de V.* (ick stelle het Godtsdienstigh eerbewijs aan hem ter zijden; want daar aan kan sonder openbare *Afgoderye* geen Christen deel neemen) sou konnen erkent worden als een *gelukzalige in den Hemel?* O! verre van daar. Als men na die *Wet* en *regel* sal te werk gaan, gelijk het onse plicht, en oock het eenige middel is tot een volle verzekertheyt, so konnen of mogen wy hem niet alleen voor sodanigh niet erkennen, maar worden overredet, van hem als een *bygelovige* Knecht, als een *Afgoden-dienaar,* en een verschrikkelijke woedende *Vervolger* van so veele onnosele Christenen, geheel en al daar buyten te moeten sluyten, en te verklaren volgens den algemeynen inhoudt van de Goddelijke Wetten, *dat sulk een het Koninkrijke Gods niet beërven kan.*

§. 396.

En hoe sou sulk een *wreedt, onverzettelijck* en *bloedt-gierigh* mensch, die sonder de minste ontfermingh al omm', waar hy kon en vermocht, belijders van de ware grondt-stukken des geloofs, van Godt selve in sijn H. Woordt voorgeschreven, liet wreedelijk ombrengen, (als te vooren genoech is uytgebreydt) by *Christus* in den Hemel en so veele *salige oock verheerlijkte Martelaren,*

konnen een toebereyde wooningh vinden? By *Christus* vrage ick, die een met sijn sachtmoedigen handel en wandel, en met sijne heylsame lessen doorgaans blijken gegeven heeft, gelijk mede sijne *Apostelen,* dat se t'samen vervolgingen en bloedtstortingen over 't stuck van Godtsdienst op 't verfoeyelijkst afkeurden, als reedts bewesen is? Ja by so veele *salige Martelaren* vrage ick; *Dewelke gedoodt zijnde om het Woordt Godts, en om 't getuignis dat sy hadden, met grooter stemme roepen, seggende: Hoe lange ô! Heilige en waarachtige Heerscher, en oordeelt ende en wreekt ghy ons bloedt niet van die geene die op de aarde woonen?* Waar van Openb. 6. v. 9, 10. By sulk een sachtmoedigh en vreedsaam *Lam* Godts, en by so veele verscheurde *Lammeren* na Christi voorbeeldt, kan geen woedende Wolf toe-gelaten worden.

§. 397.

By wien dan in de Evangelische Schriften sal men dan *Pius* vergelijken, en welke plaats sullen wy hem eygenen na de doodt? Indien wy hem aanmerken als Inquisiteur onder de Roomschen Hoge-Priester; so vergelijken wy hem by den Apostel *Paulus.* Dat lijkt 'er na, sullen de Roomsgesinde seggen. Ja maar, ick bedoele *Paulus,* doen hy noch was *Saulus,* doen hy *eertijds het geloof verwoestede* Gal. 1. v. 23. Doen hy de belijders van Christus *strafte door de Synagogen en dwong te lasteren; doen hy toestemde als sy omgebracht wierden; doen hy se vervolgde, oock in de buytenlandsche steden.* Hand. 26. v. 13. *Doen hy moordt en dreyginge blies tegens de Discipelen des Heeren. Doen hy brieven aan de Synagogen van den Hogen-Priester ontfangen hebbende, op wech was na Damascus, om beyde Mannen en Vrouwen, die van den wegh van Christus waren, gebonden te brengen na Jerusalem.* Hand. 9. v. 1, 2. Sou men wel nadrukkelijker vergelijckingh konnen vinden in de Evangelische Schriften, ten opsichte van sijn Inquisiteurs Ampt. Maar na dat *Michaël Gisler* onder den Naam van *Pius de V.* den Pausselijken Throon beklommen hadd'; so konnen wy hem ten opsicht van sijn onophoudelijk vervolgen, voorheen al met de stukken getoont, nergens beter

by vergelijken als by den Hoge-Priester *Cajaphas,* die vol was van wreede besluyten tegens Jesus en sijne Discipelen; die oordeelde dat het gemeyn so van Kerck als Burgerstaat daar by leed; indien Christus en sijn Discipelen niet ter doot toe vervolgt wierden. Die in den vollen Raadt de Leden als of se Kinderen waren seer meesterlijk toesprak, seggende: Joh. 11. v. 49, 50. in opsicht van Christus: *Ghy en verstaat niets; noch ghy en overlegt niet dat het ons nut is, dat een mensch sterve voor 't Volk, en dat het geheele Volk niet verlooren en ga;* welke onsen Heylandt, om dat hy beleden hadd' een waarheyt die niet mocht ontkent of gelochent worden, verklaarde dat hy *een Godts Lasteraar was,* Matth. 26: v. 65, 66. Waar over Jesus dan sonder nader ondersoek, van den geheelen Raadt wierdt uytgeroepen *des doodts schuldigh te zijn;* en vervolgens tot de schandelijke en smertelijcke Kruysdoot aan *Pilatus* wierdt overgelevert. Na 't voorbeelt van welke Hoge-Priester *een jegelijk meinde Godt een dienst te doen, die de Discipelen dooden zoude.* Joh. 16. v. 2. Immers was dit oock het besluyt van den Hoge-Priester *Pius de V.* en de eenige wensch sijns herten, gelijk in allen deelen door de uytkomste is bewaarheyt.

§. 398.

Vraagt men nu wijders waar men dan *Pius* na sijn doot plaatsen sal, dewijl men hem, als geen voeglijk zegepralend Lidt met Christus, en so veel verheerlijkte over een stemmelijk, den Hemel heeft ontseyt? So seggen wy daar op, hoewel anders niet genegen om levende of doode lichtveerdigh te oordeelen; dat wy *Pius* niet hoger konnen schatten, als *Paulus* voor sijn bekeering, die hoewel anders een Man, die over sijn staat ten opsicht van de Joodsche Godtsdienst, *kon roemen in het vleesch en na de rechtveerdigheit in de Wet, als een naauw beperkte Phariseer onberispelijk was.* Philip. 3. v. 4, 6. Evenwel wegens sijne vervolgingen sich selfs noemt een *Godts-lasteraar, een vervolger, verdrukker;* ja de *voornaamste van de Sondaren.* 1 Tim. 1. v. 13, 16. En ontwijffelijk sou zijn verlooren geweest, indien Godt hem niet hadd' bekeeringh gegeven tot erkenteniss der

waarheyt, en hy weder ontwaakt was uyt den strick des Duyvels, onder welke hy te vooren gevangen was na sijn wille; en aldus aan *Paulus barmhertigheit was geschiet, om dat hy het onwetende gedaan hadd' in sijn ongelovigheit:* en konnen derhalven met reden geen ander besluyt hier over opmaken, dewijl de Roomsgesinde over *Pius* stellen; *zo geleeft, zo gestorven;* als hebbende in sijn bloedtlust ten eynde toe oversadelijk geweest, en daar nevens op ydele dingen, die geen nut en doen sijn vertrouwen gestelt; dat hy tot de eeuwigheyt overgaande met *Cajaphas,* die hy in woede selfs te boven gingh, een rampsaligh eynde verkregen heeft. Wy laten het oordeel hier van wijders over aan de bescheyden Lezer.

§. 399.

Dus zijn wy hier ten eynde van het ondersoek over de *Canonizatie der Heiligen* so in 't *gemein,* als over die van *Pius de V.* in 't *bysonder,* met den aankleven van dien; en meynen, dat wy die sake in alle des selfs omstandigheden so uytvoerigh hebben verhandelt, en met waarheyt, *sonder leugen of laster,* sodanigh open geleyt en verydelt; dat een Christen, die conscientie maakt in 't stuck van Godtsdienst om aan Godt op te dragen, een sulke die redelijk en aan hem in Christus welbehaaglijk is, die Canonizatie der Heyligen, oorspronkelijk uyt het Heydendom, als een sotte en ergerlijke sake moet verfoeijen, en als een losmaking van alle banden en zenuwen van een ware innerlijke Godsdienst vervloeken. Ja dewijl se op sulke losse en voor menschen ondersoeckelijcke gronden rust, dat indien het selfs geoorloft was Heylige aan te roepen, sy evenwel die eerbewijsen aan sodanige, die door de Pausen Gecanonizeert of van tijdt tot tijdt in de Kerk opgenomen zijn, niet souden mogen toebrengen; dewijl 'er so veele *Chymerijke* Heyligen onderlopen, die noyt in de Wereldt geweest zijn; so veele *Goddeloose* die met de Duyvelen in de Helle vervloekt zijn; so veele *bygelovige en Afgodische,* die Christus geheel sijner tegenwoordigheyt onwaardigh verklaart, so verscheydene *wreede en bloetdorstige,* die van Christus en sijne H. Martelaren t'eenemaal ontaart zijn, en daar in 't gemeyn sy

alle genoemt worden *Heilige,* met de *grootste onsekerheit;* om dat alle ware heyligheyt, die oock van schijnheylige uytterlijk kan worden nagebootst, enckelijk sijn grondt moet vinden in een oprechtigheyt en inwendige heyligheyt van 't herte, daar van Godt met uytsluytingh van alle redelijke Schepselen, alleen onfeylbaarlijk oordeelen kan; en verder die geene, aan welke de Heere sulks onmiddelijk gelieft te openbaren; dat dan volgens de eygen erkenteniss der Roomsgesinde in dit geval aan de Pausen van Romen niet toepasselijk is. Wat gebeurt 'er dan in de Roomsche Kerck door die aanroepingh anders, als dat se aanbidden, of *non entia,* die noyt het licht van de Son aanschouwt hebben? of sulke, die niet in den Hemel, maar nevens de Duyvelen met ketenen en eeuwige banden onder de duysterniss tot het Oordeel des groten dags bewaart worden? Of ten besten genomen, sulke, daar van sy wel eenigh goedt gevoelen, maar evenwel om redenen gemelt, geen volkomen sekerheyt des geloofs konnen hebben? Wy laten haar de vreugde met sodanige Heylige: Maar wat is dit doch anders, als dat men met die van Athenen sottelijk *dient den onbekenden Godt:* Gelijk *Paulus* Hand. 17. v. 23. dit t'haren laste inbrengt? Of gelijk de Saligmaker eens seyde van de *Samaritanen,* en 't selve in haar verfoeyde, Joh. 4. v. 22. *Gy lieden aanbidt, dat gy niet en weet, wy aanbidden dat wy weten.* Terwijl 'er nochtans geen Godtsdienst aangenaam kan zijn sonder gelove. Hebr. 11. v. 6. *En dat alles, 't welk uit den gelove niet is, sonde is.* Wie sal dan hier in konnen bestaan met een aanroepinge die ingewikkelt zijnde, so in 't hondert heen, het raakt, of het raakt niet; sonder versekertheyt des geloofs volbracht wordt?

§. 400.

Of nu een Roomsgesinde oock de Gereformeerde Kerck eens wilden aangrijpen over de beschrijving van de levens, en het omkomen van hare Martelaren, in de Martyr-boeken, seggende: Hoe staat het t'uwent, wat roemt gy niet al Martelaren te zijn, die om hare schelmstukken en niet om de Godtsdienst geleden hebben, en die nochtans in uwe publijke registers als Martela-

ren staan aangeteekent? Daar op seggen wy, dat sodanige seer dunn' sullen gezaeyt zijn; maar dat het evenwel soude hebben konnen gebeuren, dat belijdeniss van Godsdienst met eenige Burgerlijke fouten vermengelt, in 't onvoorsichtelijk yveren tegens beelden-dienst en Afgoderye, sy haar tegens Burger Wetten hadden vergrepen, en daarom de straffe van den Wereldtlijken Rechter hadden moeten ondergaan: doch die te zwaarder als Ketteren, terwijl dese fouten in Roomsgesinde wierden of geheel over 't hooft gesien, of immers so zwaar niet gestraft. Doch daar over en rijst geen zwarigheyt voor de Gereformeerde Godtsdienst, om dat se deselve niet door aanroepinge vereeren, of beedvaarden na hare begraafnissen doen, om daar de reliquien, of hare opgesochte doots-beenderen als Heyligdommen te kussen, te aanbidden, en verder allerhande andere soorten van bygelove daar omtrent te veffenen, gelijk die van de Roomsche Kerck op die wijse met hare *Heilige* en der selver *Reliquien* te werk gaan. Neen, niets diergelijks is in de Gereformeerde Kerck te vinden. Maar de Gereformeerde neemen alleen acht op hare uytterlijck levens-gedrach, volgens den inhoud van 't Goddelijke Woordt, en op hare stantvastigheyt in het belijden en besterven van de waarheyt, niet tegenstaande allerhande tormenten, om dus haar tot een voorbeelt van navolginge moedelijk op te neemen, voor so veel sy Jesus navolgen; latende, wat het *inwendige* belangt, om dat sy daar van niet onfeylbaar oordeelen konnen, voor de Heere, die herten en nieren doorsoekt; terwijl sy volgens het oordeel der liefde, so langh als het tegendeel niet op eenige andere wijse blijkt, een goedt gevoelen van haar hebben. Indien nu Gereformeerde hier in mochten missen, en sulke die sy belijden Martelaren te zijn, sodanige in der waarheyt voor den Heere niet mochten zijn; so steekt daar geen gevaar met allen in; dewijl het voorbeeldt van opvolgingh sijn grondt en steunsel vindt in de Goddelijke geopenbaarde Waarheyt.

§. 401.

Hoedanigh een gedragh omtrent het Godde-

lijke Woort, en het leven en de doot der Heylige; Vader *Augustijn,* oock even so, en niet verder goedkeurt, wanneer hy in sijn Boeck *de Vera Religione cap. 55.* of het laatste; wanneer hy daar onder andere dingen in 't stuck van Godtsdienst oock de *aanroepinge der Heiligen* verwerpt, en enkelijk de navolginge van haar deugden aanprijst, als hy in een t'samenhangh van woorden aldus zeyt: *Laat 'er geen Godsdienst wesen in onse inbeeldingen. NB. Want hoedanigh de waarheit oock zijn mocht, sy is beter dan alles, 't welk na believen kan versonnen worden. En nochtans so moet men de ziele selfs niet dienen; hoewel het oock een ware ziele is, als se valsche dingen vermoedt. Beter is een ware strooy-halm* (hy siet hier op het aansteeken van die) *als een Licht geformeert door een ydele bedenking volgens de wille van den vermoedenden (pro suspicantis voluntate). En nochtans is het sotte mans werk te geloven, dat men een strooy-halm, die wy gevoelen en aanraken, souden moeten dienen. Voor ons zy geen Godtsdienst NB. den dienst van menschelijke werken;* (rapport tot de eer-bewijsing van *Pius de V.* aan het Crucifix waar van §. 364.) *Want beter zijn de Konstenaars, die sulke dingen opmaken, die wy evenwel niet moeten dienen. Voor ons zy geen Godtsdienst den dienst der beesten. Want de geringste menschen beter zijn; die wy evenwel niet moeten dienen. Voor ons zy geen Godtsdienst NB. de dienst van menschen die gestorven zijn: om dat indien sy Godtsaligh geleeft hebben, niet moeten gehouden worden sulke eerbewijsen te soeken. Maar sy willen dat Hy van ons sal gedient worden, door welkers verlichting sy haar verblijden, dat wy mede-dienstknechten van haar verdienste zijn. NB. Derhalven men moetse eeren om de navolging, niet aanbidden om de Godtsdienst (honorandi ergo sunt propter Imitationem, non adorandi propter religionein): Maar indien se qualijk geleeft hebben, waar se oock mochten zijn, so moeten se niet gedient worden.* Let hier, hoe *Augustinus* alle dienst aan afgestorvene Heylige van de ware Godtsdienst uytmonstert, en die alleen aan Godt, met uytsluytingh van alle schepselen wil

opgedragen hebben; so nochtans dat wy de Heylige moeten in eere en achting houden, in opsicht dat wy hare deugden ons moeten laten strekken tot voorbeelden van navolging. Hoedanigh een eer de Gereformeerde dan aan haar opdragen; wanneer sy over den Godtsaligen wandel haar prijsen, de bysondere plichtplegingen met veel lofs uyt-meeten, en aan de gelovige haar voorstellen als heerlijke voorwerpen tot opscherpinge der liefde en der goede werken.

§. 402.

Op dese wijse heeft den Apostel *Paulus* met so veel lofs gesproken van het Gelove, de Hope, de Lijdtsaamheyt, Volstandigheyt enz. der gelovige Vaderen en Heylige van 't O. Testament, *Hebr. 11.* en daar op in 't volgende 12. Kapittel deselve voorgestelt als voorbeelden ter opvolgingh van hare voetstappen, om moediglijck voort te streven in de loopbane ten Eeuwigen leven, om alle voorkomende zwarigheden onder de voeten te trampelen, alle hinderpalen te vermeesteren, en den Hemel dus in te neemen door gewelt, met insluyting van 's Werelds Heylandt, die, *na dat Hy de reynigmakinge onser sonden door hem selven hadd' te wege-gebracht, doen al geseten was aan de Rechterhandt der Majesteit Godts in de hoogste Hemelen:* Hebr. 1. v. 3. Doch laat ons den Apostel in sijn toepassing en krachtige opwekkingh daar over eens selve hooren in 't aangetogen Kapittel, v. 1, 2, 3, 4. *Daarom dan,* staat 'er, *also wy zo een groote wolke van getuigen rontom ons hebben liggende, laat ons afleggen alle last, en de sonde die ons lichtelijk omringt, en laat ons met lijdsaamheit loopen de loopbane die ons is voor-gestelt. 2. Siende op den Oversten Leidtsman en voleynder des geloofs Jesum, dewelke voor de vreugde die hem voorgestelt was, het Kruice heeft verdragen, de schande veracht, en geseten aan de rechterhandt des throons Godts. Want aanmerkt desen, die zodanig een tegenspreken der sondaren tegen hem heeft verdragen, op dat gy niet en verflaeuwt, noch beswijkt in uwe zielen. Gy en hebt noch tot den bloede niet tegen-gestaan, strijdende tegens de zonde.* En noyt sal een Roomsgesinde machtigh zijn, om uyt de ge-

heele H. Schriftuur eenige bewijs aan 't licht te brengen, waar uyt men sou konnen ontwaar worden, dat (uytgesondert Christus, die te gelijk de aanbiddelijke Godt is, boven alle te prijsen in der Eeuwigheyt) ergens eenigh eere buyten die van de vermelding van hare deugden ter opvolginge voor die op de aarde leven, aan eenigh *afgestorven Heiligh* sou zijn opgedragen.

§. 403.

Daar toe komt nu in de dagen van N. Test. voor aan Jesus Christus met sijne volmaakte heyligheyt als Kapiteyn Generaal of *Overste Leydsman der Saligheit,* na wiens beelteniss moeten zweemen alle die hare eere daar in stellen, dat se na sijn naam genoemt zijn, hoewel se de volmaaktheyt niet konnen bereycken, als in 't toekomende leven. *De Heilige Broeders die der Hemelsche roepinge deelachtig zijn, moeten aanmerken den Apostel en Hogen-Priester onser belijdenisse Jesum Christum.* Heb. 3. v. 1. Dus moeten de geliefde Christenen *trachten navolgers Godts te zijn, en wandelen in de liefde, gelijkerwijs ook Christus ons lief gehad heeft enz.* Eph. 5. v. 1, 2. Om in opsicht van de deugt van nedrigheyt, *dat selve gevoelen in haar te laten zijn, 't welk ook in Christo Jesu was.* Phil. 2. v. 5. Matth. 11. v. 29. So heeft *Christus ons een exempel nagelaten, op dat wy sijne voetstappen souden navolgen.* 1. Pet. 2. v. 21. In so verr', dat sulke *die seggen dat se in hem blijven, selve alzo ook wandelen moeten, gelijk hy gewandelt heeft.* Daar na, mogen wy tot een voorbeeldt neemen de so seer *begenadigde* en *gezegende Maget onder de Vrouwens,* de Moeder des Heeren na sijn menschelijke natuure; dat Uytverkoren Vat ter voortbrengingh in de Wereldt van de eenige Middelaar Godes en der menschen, de mensche Jesus Christus, om na te speuren hare heyligheyt in nedrigheyt, gelove, hope, liefde, kuysheyt, lijdsaamheyt, en wat diergelijke uytmuntende deugden als flonckerende sterren van haar afschitterende in 't H. Woort meer van haar souden mogen vermelt worden. En daar op verders alle so veele Heylige en Salige Martelaren, als in de Schrifture en in 't bysonder in 't N. T., onder de baniere van Christus strij-

dende aangeschreven, bevonden worden. Dit vorderde *Paulus* noch in leven zijnde van de Gemeynte van Corinthus 1 Cor. 4. v. 16. *So vermane ick u dan,* seyt hy, *zijt mijne navolgers.* Wederom 1 Cor. 11. v. 1. *Weest mijne navolgers gelijkerwijs ick ook Christi.* En met noch meer uytbreydinge oock tot andere Philip. 3. v. 17. *Weest mijne navolgers Broeders, ende merkt op de geene, die also wandelen gelijk gy ons tot een voorbeelt hebt.* Dus konnen se aangemoedigt worden, om met den Apostel en andere *den goeden strijt wel te strijden, den loop te eyndigen, en het gelove te behouden,* en daar op dan in gelove en vertrouwen te verwachten *de Kroone der Rechtveerdigheyt, welke de Heere de Rechtveerdige Richter in dien dagh geven sal,* niet aan *Paulus* alleen, en aan so veele moedige voorgangers, *maar oock alle, die sijne verschijninge lief gehad hebben.* Volgens den Apostel 2 Tim. 4. v. 7, 8. Siet dat is Schriftuurlijk, en 't geene Godts Kinderen uyt hare voorbeeldige wandel en Salige Krooningh haar selven konnen te nutte maken. Och of Godt gave! dat op die wijse en geene andere de ware Heylige en geluksalige in den Hemel van Christenen, die op de Aarde zijn, mochten worden geëert; dan sou de Afgoderye sich eyndelijck verliesen, de luyster en glantz van 't Christendom aan alle kanten doorbreken, en al de redenen van aanstoot en ergerniss voor Joden en Turken worden uyt de wegh geruymt, tot eygen saligheyt en inwinning van veele zielen voor 's Werelts Heylandt. Ick eyndige hierom met den wensch van *Paulus* 1 Thess. 5. v. 23. *Dat de Godt des Vredes selve ons wil Heiligen geheel en al, en dat onse geheele oprechte Geest en Ziele en Lichaam onberispelijk mogen worden bewaart in de toekomste onses Heeren Jesu Christi. Hem nu die op den Throon zit ende den Lamme zy dankzegging, ende de eere, ende de heerlijkheyt, ende de kracht in alle Eeuwigheyt* AMEN.

Aanhangsel

Vervattende
Een Verdediging van de Belasterde
Waldensen.

ANtwoort den sot na sijn dwaasheyt niet: op dat ghy oock hem niet gelijk en wordet.
Antwoort den sot na sijn dwaasheyt: op dat hy in sijne oogen niet wijs en zy; Zijn als schijnstrijdige *Godts-spraacken* door de Wijse *Salomon* voortgebracht. Spreuk. 26. v. 4, 5. Maar hoe seer deselve oock in *letter-klank* en in 't *eerste aansien* met haar selven schijnen te strijden, so worden evenwel daar in *twee onderscheydene plichten* met de grootste wijsheyt voorgeschreven. *Eerst,* dat sulk een, die Godt vreest, en sijn verblijf heeft onder wrevelige menschen, op sijn hoede zijn moet; om hartnekkige en onverbeterlijke Sondaren, of oock wel onredelijke en overgegevene Dwaalgeesten, in haar sonden en dwalingen daar te laten, en des antwoordens niet waardigh te achten; en, dewijl het doch met haar is kosten en moeyten onnuttelijk verliesen *(oleum & operam perdere)* de less van de Saligmaker Matth. 7. v. 6. op te volgen: *met het Heilige den honden niet te geven, of de Peerlen niet voor de swijnen te werpen.* Of anders, wanneer men dese *leugen* en *lastersieke* menschen aangegrepen zijnde, genootsaakt mocht worden ten besten van 't gemeyn waarheyt te beschermen; dat men oock in sulken val wel sorgen moet, van in 't weder antwoorden niet door diegelijcke *leugenen of laster-redenen* eenige misgreep te begaan, en aan haar dus gelijck te werden. Het *Tweede,* dat hier wort aangepresen is, dat wanneer een *Ydelhooft* met een waan van wijsheyt, dwase en verkeerde dingen mocht voort-brengen, die te gelijk

konden strekken tot nadeel en verdonkeringh van *deught* en *waarheyt,* het in sulken val oock de plicht is van een Liefhebber en Voorstander van waarheyt sich te *stellen tegens het ongoddelijk en ydel roepen,* als *Paulus* van *Timotheus* vordert 2 Tim. 2. v. 16; om so veel doenlijk te verhoeden, *dat se niet in meerder Godtloosheit toeneemen, haar woort niet als de kanker voort en eete,* en dat sulke dwaase daar door en aan haar selve, en aan andere mogen ontdekt worden. Dit is de gront, waar op ick my nu vervolgens inlate, om so kort en beknopt, als 't mogelijk is, *P. Dolmans* Dominicaner Monnick en ordinairis Prediker in 't selve Klooster hier in de Stadt, te pronck te stellen, omhangen met so veele gruwelijck Leugenen en Laster-redenen tegens *Albigensen* en *Waldensen,* als *St. Jacob* in Spangien met schelpen, om Hem, die in verscheydene achter een volgende Predikatien geroemt heeft, dat hy so veele vuyligheden, als hy aan *Albigensen* en *Waldensen* te last leyde, met de grootste versekertheyt her voor bracht, dien roem te beneemen; en het Volck (och of het vryheyt hadd', om onse redenen en onwedersprekelijke bewijsen daar tegens in bedenking te neemen!) dat doenmaals met de uytterste verwondering tot vervloekinge van *Albigensen* en *Waldensen* was ingenomen, sonne-klaar te doen sien, dat alle sulke voorstellingen niet anders als uytgespogen *laster kladden* van een driftige, onbesonnen en waan-wijse *Monnick* geweest zijn.

§. 2.

Men moet dan weeten, dat *P. Dolmans;* na dat hy op den *11. December* held-haftigh voor het Ketter-moorden van sijn Predikstoel hadde gepleyt, en dus *Dominicus* en *Pius* in hare wreede vervolgingen na sijn oordeel gerechtveerdigt, en verder geseyt: Dat indien men op die wijse met *Luthet* en *Calvin* hadd' te werk gegaan, men so veele quade Kieckens nu niet vinden sou; enz. my onder veele smaat-namen daar in betrekkende, alles in sulk een *uitgelatentheyt,* dat seer veele van sijn eygen volk haar daar aan hadden ge-ergert; verder op den *18. December* en volgende Sondagen; om die ergerniss, so hy

by sijn inleyding verklaarde wech te nemen; de *Albigensen* en *Waldensen* als de gruwelijkste *monster-dieren* van de Werelt heeft uytgeroepen, so dat de Roomsgesinde oock al redelijk luyt seyden: He, he, en onse Gereformeerde, uyt nieuwsgierigheyt oock eenige op mijn versoeck daar gegaan, om *P. Dolmans* eens te hooren blateren, daar over met verontwaarding wierden ingenomen. 't Welck alles my dan heeft aangeset, om aan Pater *Dolmans* een *tweede Brief* toe te senden, van den volgenden inhoudt:

HEER *DOLMANS!*

DEwijl t'sedert mijnen voorgaanden aan UE. my schriftelijk door Vrienden, die UE. op den 18. December laatstleden gehoort hebben is bericht; dat UE. op een seer vervaarlijke wijse in U Sermoon bent uytgevaren tegens de Albigensen en Waldensen, tegens welke Uwen H. Vader Dominicus en Vader Pius eertijts so wreedelijk door vuir en swaart gewoedt en gewoelt hebben; my t'elkens onder veele smaat namen daar onder betrekkende; en dat Ick ter zijden stellende uw uytbraaksel over my (dewijl sulck een Monnike taal; als die van over lang kennende; so weynig achte, als of het te Romen eens donderde) voornemens ben, de sake van de Albigensen en Waldensen, by wege van een Aanhangsel achter mijn Predikatie schriftelijk tegens u op te neemen; en dus door den Druk UE. en andere uyt uwe eygene, doch wat meer bedachtsame, Schrijvers goedt onderrecht te geven. So is mijn vriendelijck versoeck; dewijl daar toe, om seker te gaan, en niet schermutzelende en-

kelijk de lucht te slaan, goede naricht nodig hebbe; dat UE. de goedheit hebben wilt, van dese volgende stukken der Waldensen Leer en Leven betreffende, eens na te leesen; die uit uw mont zynde opgeteekent (immers so my is versekert) aan my schriftelijk overhandt-reykt zyn. Haare Goddeloose gevoelens souden dan in 't gemeyn hier in hebben bestaan: Dat se, so niet in alle, ten minsten in veele met de Oude Manicheen van een en 't selve gevoelen geweest zyn, en in 't bysonder:

1. Dat se stelden twee Scheppers een goede en een quade.

2. Dat de Goddelijke Dryeenigheyt bestont uyt Godt en twee Concubijnen of Vrouwen, genoemt Oollam en Oollibam.

3. Dat Lucifer Gods Soone was, en door sijn Vader onrechtveerdelijk uyt den Hemel gestoten.

4. Dat Christus de Broeder was van Lucifer.

5. Dat Christus met Maria Magdalena een geruymen tijt hadd' geboeleert.

6. Dat Maria een publijke Hoer, of een Straathoer was geweest.

7. Dat het O. Test. was van den Duyvel voortgekomen.

8. Dat 'er geen Saligheyt in wat staat het oock zyn mochte, te krijgen was.

9. Dat zy geen Wettige Overigheden, of liever geen schuldige gehoorsaamheyt aan deselve, wilden toestaan.

10. Dat iemant van sijn Overheyt ondersocht zijnde over sijn Godsdienst vryheyt hadd', om valschelijk te sweeren.
11. Dat men sijn kinderen aan den Duyvel moest op-offeren.
12. Dat de vermenginge van sulke, die wettig gehuwelijkt waren, sondigh en ongeoorloft was.

Waar na noch veele andere stukken souden sijn gevolgt, die in 't geschrift, my ter handt gestelt, niet uitgedrukt zyn.

Hier van daan sou UE. dan zyn overgegaan tot een beschrijving van het Goddeloose leven der Albigensen en Waldensen, dewijl doch uyt sulke heylloose gevoelens niet anders als Goddeloose en gruwelijke daden konnen voort vloeijen, en over sulks sou UE. t'haren laste hebben voortgebracht.

1. Dat se verscheyden moorderyen door vuyr en swaart tegens de Geestelijkheyt hadden gepleegt.
2. Dat se de Altaren en Beelden schonden, door die om verr' te werpen, en na dat se het Beeldt van de L. Vrouw hadden wech-geruymt, selfs onkuysheden daar met Vrouwens pleegden en de Altaren bevuylden.

Waar na noch veele andere Goddeloose stukken soud hebben voorgestelt, die in dat Schrift niet gemelt wierden.

Indien nu dese Toehoorders van u Sermoon UE. sin en voorstel niet wel hadden opgemerkt; of oock yets omtrent het leven der Waldensen hadden vergeten; gelijk seer waarschijnlijk is, so

wenschte ick wel, dat UE. door 't selve te veranderen, met af of toe-doen, na u welgevallen, my hier over nader onderrecht geliefde toe te senden.

Eyndelijk sou UE. besluyt op sulke voorgaande stellingen geweest zyn; dat Vader Dominicus en Vader Pius niet alleen niet qualijk hadden gedaan, van de Albigensen en Waldensen, als het godtlooste gespuys van alle menschen onder de Sonne, te verdelgen, en uit te roeijen; maar dat se deselve oock hebben moeten uitroeijen, en dat hoe wreeder hoe beter van 't leven beroven. En dat het 'er so verr' van daan was, dat sy haar hier in souden hebben besondigt; dat indien zy 't niet hadden gedaan, Sy haar voor Godt, en sijn Heylige onverantwoordelijk souden hebben gestelt. By gevolge dat Paus Pius om so bloedige vervolgingen niet alleen der Canonizatie niet onwaardigh was, maar die daar door veel eer verdient hadd', en dat wijders dus aan my die een lasteraar was, en voor 14. dagen door een Predikatie Godt selfs gelastert hadd', de mont genoeg gestopt was.

Na welk alles verder uitgebreyt te hebbeb UE. sou hebben geseyt: Dat Hare Hoog-Mog. gelukkig souden zijn, indien se geen Nasaten van die Ketters, of Voorstanders van deselve onder haar gebiedt hadden.

Ja dat alle de sulke, die de Waldensen voorstonden niet beter waren als Sy, en daarom waar-

digh, om op de eygenste wijse gevonnist en gedoodt te worden. Dat je daar aan uw toestemming wel wildet geven, door met vermaak op sijn Duc d' Alves of Parijsche Moort te sien, dat men met de sulke reyn af, reyn af tot aan de wortel speelde.

Doch dat UE. evenwel daar mee juyst niet meynde alle de gepretendeerde Gereformeerde; dewijl je niet geloofde, dat 'er meer als een was, die de Waldensen voor sulke vroome Christenen hield, en daarom de Canonizatie van Paus Pius betwistede; vermanende verders uwe goede Katholijke, dat se haar voor sulke Helsche Ketters wilden wachten.

Ick versoeke nu, dewijl (als hier voor geseyt is) Ick de saken van de Albigensen en Waldensen, door Dominicus en Pius so onmenschelijk vervolgt, voornemens ben op te vatten, en aan alle Wereldt door den Druck te doen blijcken, wat 'er eygentlijk van is, ter bescherming mede van mijne door sulk een opentlijke uytroepinge van u Predik-stoel geschonden eere; 't welk in billickheyt van niemant qualijk kan genomen worden; dat UE. vriendelijker wijse na de lectuur van desen Brief, of binnen een dagh 5, a 6. daar na, gelieft opening aan my te geven over het eene en 't andere hier voor gemelt; 't welk Ick UE. noyt sou willen weygeren.

Indien UE. my dit soudt gelieven te ontseggen, so moet UE. weten; dat ick op de stukken

hier voor uytgedrukt, als bekent, my sal grontvesten, en dus met het werk voortgaan, na welkers afdruck ick aan de Werelt overgeven wil de uytsprake; in wiens gehemelte de leugen en laster-tonge helder opgeklonken heeft, in het mijne, wanneer uit een van de voornaamste van u Schrijvers, oock verselt van andere, het leven en bedrijf van Pius de V. hebb' voorgestelt, en daarom Hem als een Sanct verder afgekeurt; of wel het uwe; wanneer je my op so schandelijke wijse, met my selfs te noemen, in onderscheyden Predikatien meermaals hebt gehoont: daar aan my evenwel seer weynigh laat gelegen zyn.

Ick hebb' mee verstaan dat UE den 25. laatstleden op Christdagh sonderling bent ontstelt geweest over een geschrift UE. sonder naam ter handt gekomen, en dat UE. daar op hadd' verklaart van de Predikstoel, dat je meyndet met niet alleen te doen te sullen hebben: maar dat je nu 'wel saagt, dat je niet enkelijk met een, maar met twee te doen hadt. Waar op ick segge: dat sulk Schriftjen sonder naam geheel buyten my is; dat ik van sulk onderneemen geen kenniss met allen draag, dat ick sulks verfoeije, en dat men hier door meer ondienst aan my toebrengt, als aan UE.; immers so vatt' ick het op.

Ick sal niet anders als met ongedekte schotelen voor U opdisschen, die van alle wel mogen ondersocht worden. Oock hebb' ick door Gods goe-

dertierentheit en zegen geen mede-helper in 't werk nodigh, sullende alleen uw het vuir wel so dicht, en dat met uw eygen Schrijvers tegens u scheenen schuyven (te weten door de penn' en dat sonder leugen of laster met waarheyt, anders hebje van my niet te verwachten) dat je mogelijck noch wel eens aan 't sweeten sult raken. Wanneer je als een fluxen Baas en so moedigen Jongen Held de kracht van uw Wapenrustinge eens sult konnen beproeven tegens een Alde Verkindste (gelijk je my van uw Predikstoel hebt uitgeroepen) die so slecht en slordigh van wapenen voorsien, tegens so dapperen Krijgs-Heldt in 't strijd-perk heeft derven treden.

Dat dit Werk niet so spoedig sijn voortgang neemen kan, is my meerder leet, als mogelijk UE. Het moet afgedrukt worden. Oock valt het winter saysoen in, wanneer men gelijk UE. weet, met het Drukken zo spoedig niet als wel anders kan voortgaan. Ook sal het met sijn Aanhangzel, daar toe je my door u schelden en schenden nu hebt genootsaakt, al een mooy Boekjen in Octavo uitmaken, en het afdrukken daar van vereischt al eenigen tijt. UE. kan sijn Ziel ondertusschen met eenige lijtzaamheit bezitten; en uwe goede Katholijken de lust wat opwekken, dat als het Boekjen afgedrukt hier te koop wordt geveilt, sy dan niet willen verzuimen van ieder een voor een redelijke prijs sich te eigenen. Wanneer Sy, en mogelijk UE. selve, daar uit noch

wel iets soudt konnen aanleeren, dat je met malkanderen noit geweeten, of immers noit zo begrepen hebt. Ick verzoeke dan van UE. noch een weinig patiencie: Ick hebb' er goede moet op, de saken sullen haar tusschen ons beiden seer wel schikken. Waar meê onder toewensch in dit Nieuwe Jaar van een vernieuwden Geest en een vriendelijke sachtmoedigheit, hier eindige, onder betuiging, dat oprechtelijk in den Gekruisten Heilandt ben,

HEER *DOLMANS,*
Uwen volvaardigen
MENSO HEYDENRYK.
Maastricht den 7. Ian. 1713.

§. 3.

Hier op sach ick te gemoet een onderscheyden verklaring, wat *P. Dolmans* van de *Albigensen* en *Waldensen* en van *my* van den Predikstoel hadd' uytgeboldert, om dus nagels met hoofden te konnen slaan, en de Man in alles stiptelijck te konnen opvolgen. Maar in plaats van sulks so krijgh ick op den volgenden dagh dit antwoort:

HEER *HEYDENRYK!*

OP den Brief van UE. aan my gisteren toegeden antwoorde: Dat sommige stellingen daar in bevat volkomentlijk valsch zijn, eenige t'eenemaal waar, andere qualijk bediet, in weenige mijne besluytingen voorstellingen der Albigoisen ofte Waldensen aangeteeckent. Echter is waar (ten minsten voor ons, die sonder vier moeten studeeren) dat het tegenwoordigh saysoen niet voorspoedig is, om het haastelijk af te drukken, hoewel mijn eerste Sermoon

al over 14. en meer dagen veerdig was tot den druk, indien dat van UE. waar in het licht gekomen; welk eenen Man van u conditie (als vermogende by het vier te schrijven, en een tweede Sunamitinne hebbende, om u oude voeten te verwarmen) seer mogelijk was. Waar mede UE. seyndende na de Autheurs, dese twee Secten bescheydelijk herhalende met hare bysondere leerstukken, verblijve op alle mogelijke manieren

UE. ootmoedigsten Dienaar
F. MATTHEUS DOLMANS,
Predickheer.
Maastricht 1713. 8. Ianuarii.

§. 4.

Uyt desen Brief kan men licht bevroeden; hoe *P. Dolmans* so in 't hondert heen slaande, sonder de minste verklaring, welke stukken *waar,* welke *valsch,* en welke *qualijk beduydt* zijn, poogt te ontvluchten een wederlegginge van sijn Sermoon: Want op die wijse plegen *onvaste menschen,* om den dans te ontspringen, en buyten de knell te blijven, gemeynlijk te werck te gaan; dewijl hare voorstellingen niet konnen dulden, dat se aan 't Sonne-licht ondersocht worden. Hy jokt mede eens met mijn tweede Huwelijck, hoe weynigh het oock te pas komt. En eyndelijk sendt hy my *tot de Autheurs die bescheydelijk dese twee Secten met hare bysondere leerstucken herhalen souden.* Sonder eenige bysondere aanwysing te geven; of hy *onse Autheurs* bedoelt, die al veel tot lof van *Albigensen* en *Waldensen* geschreven, en haar geensins als *vervloekte Ketters* aangemerkt hebben; dan of hy het oogh op *de sijne* heeft; wanneer men de waarheyt der beschuldigingen *tegens alle redelijkheit* sou moeten soecken uyt de *mont of penn' van de doodt vyanden* selve. Gaat dat niet vast en seker? of kan dat in Rechten bestaan? Van geheel andere gedachten was de Leeraar *Augustinus Lib. 3. contra literas Petiliani cap. 10.* als

hy daar seyde: *Dat men een lasterende Vyandt niet en mach gelooven.* Indien ick eens uyt onse Schrijvers voortbracht soo veele gruwelijcke dingen als sy in hare Schriften hebben aangeteeckent van de *Roomsche Pausen,* van de *Monnicke Orders* in 't gemeyn, en van de *Dominicaner Order* in 't bysonder; (by voorbeelt dat seker Monnick onder haar *Bernard* genoemt, Keyser *Hendrick de VII.* als hy in 't Jaar 1313. Florencen gingh belegeren, in 't uytdeylen van het Sacrament *met een vergiftigde Hostie en Kelk het leven benam,* en dat hy daar over gegrepen zijnde *levendigh was gevilt, en het Klooster verbrandt*) en ick en onse Schrijvers wisten die naeuwlijks meer gehoorde schelmstukken van Pausen en Klooster Orders niet goet te maken uyt wel beproefde en bekende Roomsche Schrijvers; en in 't bysonder onse *Cluverius* het *laatste* niet uyt den Ouden Roomschen en beroemden Beyerschen Historye Schrijver *Aventinus Annal. Bojorum,* en *Nauclerus* en andere meer. Hoe sou *P. Dolmans* dan niet de klock trekken en roepen; *Lasteraars! Lasteraars! waardigh dat haar de tongh uitgesneden worde?* En nochtans doet hy selfs niet anders. Sal het hem dan vry staan, en de Gereformeerde niet? Of zijn alle de Katholijke Schrijvers als sy saken van sulke, die se een doodelijke haat toe-dragen, verhandelen, in alles, *waarachtigh* en *geloofbaar,* en de Gereformeerde Schrijvers loutere *Leugenaars?* Doch de Gereformeerde zijn in die stukken, die se tot last der Roomsch-gesinde brengen volkomen *geloofbaar,* voor so veel sy de gruwelen uyt goedt-gekeurde Roomsche Schrijvers aan-toonen. Maar de Roomsgesinde zijn *Bekladders van onnosele* luyden die geen geloof konnen verdienen, om dat se hare stukken uyt geene van onse Schrijvers konnen goedt maken; Ja noch meer, om dat sulke uytgeworpene *kladden* van andere beroemde Roomsche Schrijvers wederom worden *afgeveegt,* als uyt het vervolgh genoech blijken sal.

§. 5.

Dewijl nu dit vergiftigen van sulk een voordeftige beroemde Keyser, en dat op sulken wijse een afgrijsselijk en bykans ongelooflijk schelmstuk geweest is, so sal

ick hier tusschen beyden inlassen 't geene *Aventinus* en *Nauclerus,* beyde vermaarde Roomsche Schrijvers, die my nu aan de handt zijn, daar van in hare Geschiedenis-Boeken daar van melden. *Aventinus* seyt dan *Lib. 7. Annal. Bojorum: Dat Keiser Hendrick de VII. op een seer vermaarde Feestdagh der Christenen in het heilige Huys van Bernard een Dominicaan, (die met goudt van de vyanden des Keisers was omgekocht) met de Hemelsche Offerande overgiftigt, en met diamant-stoff ('t welk men seyt, dat een krachtigh fenijn is) gedaan in de Beker (Potioni) van de Allerbeste Prins, door een nieuw en ongehoort exempel is gedoodt. En dat niet alleen in de Kalender, Jaar-Registers en Acten overgebracht is; Maar dat 'er ook een Opschrift (Epigramma) over de geheiligde tot die Ceremonie uitstaat, (in consecraneos ejusdem Ceremoniae) en dat het na de maniere van de Voorouderen door oude Versen in geheugniss blijft. Hoewel de Roomsche Priesteren vorderen, dat men haar moet geloven, dat de Man genegen tot wraak, door quelling van sijn gemoet, sijn ziele heeft uitgeblazen, om dat hy over de vyanden, gelijk hy wel wilde, geen straff kon oeffenen. Nauclerus* schrijft *Gener. 44* op 't Jaar 1213. aldus: *De Keiser is gekomen by 't Kasteel 't welk Bon Convent genoemt wort, op den Avont (Vigilia) van de opneeming van de Maget Maria; alwaar hy wegens de plechtelijkheit van het Feest op dien dagh heeft gerust. Maar hy hadd' sich door vasten en goede Werken eenige dagen voorbereydt, van voornemen zijnde het Sacrament van het lichaam en bloedt Christi op het Feest te ontfangen. Op welke dagh de Bisschop van Trenten sijn Biecht-Vader en Vice Cancellier afwesend' was, gesonden zijnde aan Clemens de V. Waarom seker Jacobijn van de Order van de H. Dominicus, omgezet, gelijk se seggen, door giften en beloften, en niet sonder vermoeden van die van Florencen, welke doen voor de Keiser Misse deed, fenijn onder de gedaante van het Sacrament gegeven heeft, omkeerende den Kelk des levens in een Kelk des doots. De Keiser heeft aantstonts gevoelt dat de doot daar by was, nochtans wort verhaalt, dat Hy na*

't eyndigen van de Miss geseyt heeft. Heer! gaat wech, want indien onse Godsdienstige gewaar worden het quaat, dat je ons gedaan hebt, so sulje een elendige doot sterven. Godt vergeeve het u. Daar na voegt 'er *Nauclerus* toe; *Nochtans seyt men, dat de Order der Preekheeren een brief heeft, getuigende dat de voornoemde Frater onnosel is geweest, en alles versiert.* Maar het is geen wonder, dat de Order sulk een gruwelijcke schendaat afwendt so veel sy kan. Doch de Geschiedenis-boeken in 't gemeyn, en de omstandigheden in 't bysonder, geven de waarheyt daar van genoech te kennen. Die 'er meer Historie-schrijvers over gelieft na te lesen, die kan deselve aangetrokken vinden by onse *Cluverius* in sijn *Epitome Historiarum,* daar hy handelt van *Hendrick de VII.*

§. 6.

Ten laatsten wijst hy my sonder streek te wijsen of Compas aan de handt te geven evenwel noch in de *wilde Zee;* als hy geen *Schryvers* noemt, by welke ick alle die vuyligheden sou konnen vinden, en noch veel *minder Boeck* of *Kapittel,* daar sy 't selve souden hebben aangeteekent. Is dat gehandelt als een wakker en verstandigh Man, wiens stukken de proef konnen uytstaan? Ick laat daar onzijdige van oordeelen; die wel haast sullen konnen sien, dat de Monnick die het hooft op de Predikstoel so moedigh uyt de Kap (die in de neck geschoven hebbende) gestoken heeft, sigh nu, als met sijn stukken aanbiedt te willen ondersoeken, wederom met het hooft in de Kap kruypt, sigh selfs achter *ongenoemde Autheuren* verbergt, en als de kinderen wel gaarn schuyl-winkel sou willen speelen; in hope dat het my verveelen sou van Roomsche *ongenoemde Autheuren* na te soeken, en dus het werk by sijn *schelden* en *schenden* stillekens sou laten berusten. En even of Hy niet hadd' te verantwoorden 't geene uyt leugenachtige Autheuren door hem was uytgeroepen, en dus 't sijne gemaakt: Maar in die waarschijnlijke verwachting sal hy sigh oock bedrogen vinden; dewijl de moeyte nemen wil van herwaarts en derwaarts sijne voetstappen na te speuren, en hem eyndelijk aangetroffen hebbende uyt sijn schuyl-hoeken te voorschijn te halen.

§. 7.

Ick hebb' my dan geset, om Roomsche Schrijvers hier over na te soeken, en dus bevonden; dat verscheydene van deselve *so wilt en woest* met het ondersoek en voorstel van de Leerstukken der *Albigensen* en *Waldensen* te werk gaan, dat hare uytbreydingen daar over; vergeleeken zijnde met het geene andere *bedachtsamer* Schrijvers van de Roomsche Godtsdienst daar van in hare Geschiedeniss-Boeken hebben nagelaten; aan verstandige en waarheyt-lievende ten opsigt van de vuylste stukken niet anders konnen voorkomen, als verwarde bevattingen vol van leugenen en lasteringen, en die ook met haar selven niet konnen bestaan. Om dit te versekeren, so sal ick so het eene als het andere hier voor af uyt Roomsche Schrijvers doen blijken, en de *leugenen* en *lasteringen* de voor-rangh doen hebben uyt sulke Autheuren; uyt welke, door vergelijking van het Sermoon van den *Dominicaner* Monnick met der selven Schriften, men datelijk sien sal, dat hy hare oude en vuyle kladden opgeslorpt hebbende, deselve, hoe schandelijk en leugenachtig die oock mochten zijn, wederom op nieuws op *Albigensen* en *Waldensen* heeft uytgespogen.

§. 8.

Laat ons daar toe insien, het geene *Bzovius* in het vervolg van de *Jaar-registers* van *Baronius* op 't Jaar 1199. §. 33. daar van schrijft: *Na dese dagen,* seyt hy, *heeft door de nijt des Duyvels de Ketterye der Albigensen so machtigh beginnen uit te spruyten, in het Graafschap van Tholouse, dat alle de Tarwe des geloofs van die Natie scheen verandert te zyn in een onkruydt van dwalinge. En tot so verr' is hare dwaling aangegroeyt, dat se in korte tijdt bykans duysent Steden besmet heeft: En dat wel sodanigh, dat indien se door de wapenen van de gelovige niet was wederhouden, in weynigh tijdts geheel Europa sou verdorven hebben.* Let hoe krachtigh de aankondiging van *deught* en *waarheyt* was tegens allerhande *Goddeloosheyt,* en *valsche Leer,* die; so in 't voorgaande van ons is aangetoont; doenmaals in de Roomsche Kerk geheel de overhandt genomen hadd'.

§. 9.

Daar op gaat *Bzovius* voort, en klaagt haar

aan over *valsche Leerstukken* der *Manichaeen* uyt *Caesarius* en *Marianâ:* (Want op die wijse moet men ter verschrikking volgens oude en nieuwe gewoonte verkondigers van waarheyt afschilderen) seggende: *Sy stelden vast seer veele dwalingen der Manicheen, getrocken uit de Boeken Periarchon van Origenes, onder welke de voornaamste zijn.*

1. Sy geloofden met Manichaeus dat 'er twee beginselen der dingen waren, te weten een goede Godt, en een quade, dat is de Duyvel, welken zy seyden, dat alle Lichamen schiep, gelijk de goede Godt de Zielen.

2. Sy lochenden met de Sadducaeen de opstandinge der dooden. Gelijk se dan meinden, dat NB. de Ziele van een Mensch sodanigh in de doot met de mensch verging; dat se daar na noyt wederkeerde.

3. Sy lachten met al het goedt doen, 't welk van de levendige aan de doode wort te kost geleyt, en meinden dat 'er geen Hell' noch Vagevuyr voor de Overledene was.

4. Sy seiden, dat het niets nut was in de Kerken te gaan wegens het gebedt, of om daar in te bidden.

5. NB. Sy verwierpen t'eenemaal den Doop, als onnut en overtolligh.

6. Sy seiden (*NB.* vergelijkt dat eens met den 2den Artijkel) *oock, dat de ziel van een mensch volgens sijn verdienste overging door verscheiden lichamen, oock van beesten en slangen, indien hy qualijk geleeft hadd': Maar NB. indien hy vroom hadd' geleeft, in het lichaam van een Prins, of van een andere illustre Persoon.*

7. Sy versekerden NB. dat de Maget de Moeder Godts met het schandelijkste woort een Hoer was, en dat Christus Godt door een schandelijke gewoonte met Magdalena was vereenight geweest.

8. Sy onttrocken aan de Hemelingen de voorstant, en aan de Priesteren de macht om de sonden te vergeven.

Tot so verr' (seyt *Bzovius* vervolgens) *is eindelijk haar boosheidt, rasernye, lichtveerdigheidt, onbeschaamtheidt, en de vergetentheidt van de Goddelijke vreese en van*

haar selfs aangegroeyt, dat, wanneer naderhandt de Stadt Biterrieux van het Leger der Katholijke belegert was, en ingenomen wierdt, in welke zy beslooten waren; NB. Sy het H. Evangely-Boeck aangrijpende, en daar op pissende, van de muur de Katholijken toewierpen, en de pijlen daar op uitschietende, op dese wijse toeriepen: Elendige! siet daar uwe Wet. Sy seggen dat iemant van haar, tot haat van Christus en verwarring van 't Geloof, te Tholouse naast den Altaar van de grote Kerck sijn buyk ontlast, en sijn vuyligheyt met het kleedt van den Altaar afgeveeght heeft. Wederom dat andere een hoer op den Altaar gebeurt, en die tegen over het gesicht van de gekruyste gestelt hebbende, misbruikt hebben; daar na het H. Beeldt van daar getrocken, aan 't selve de armen afgehouwen, en met een touw aan den hals gebonden, het selve met verschrickelijke Godtslasteringen door de straten van de Stadt gesleept hebben. Waar na *Bzovius* verhaalt noch eenige wreedtheden aan Geestelijke gepleegt.

§. 10.

Maar wie van eenigh gesont oordeel sou konnen of derven geloven, dat sulke vervloekte leerstukken, en noch gruwelijker, als wy datelijk noch sien sullen, die het geheele Christendom met vervloeking t'onderste boven keeren, van de *Albigensen* souden zijn aangenomen, geleert en voortgeplant, en dat met sulk groot gevolg; Dat, gelijk *Bzovius* seyt §. 7. *Sy in korten tijdt daar mee bykans duysent Steden hadden besmet, en dat geheel Europa daar door sou sijn verdorven geworden, indien het niet door de wapenen was voorgekomen.* Was dan het geheele Christendom in die tijdt so verr' vervallen; dat se Christus wilden vervloeken, aan alle gruweldaden haar selven overgeven, en Goddelooser stellingen en levens-manieren aannemen, als oyt *Heydenen* of *Turken* gedaan hebben? Ick spreeke hier niet van *deese of geene Booswicht* in 't bysonder: (want in alle Godtsdiensten, wel weynige volslagene Deugnieten gevonden worden) maar van een *geheel Volk,* 't welk tot so verr' Kettersch sou konnen worden. Ja hoe sou men dit met de minste schijn van redenen konnen verwachten van een Volk;

't welk daarom verschilligh was van het Roomsche in Godtsdienst en levens-bedrijf; om dat het de Roomsche Kerck van dwaling en Goddeloosheyt aanklaagde, en sigh daarom van haar afsonderde (als hier na uyt Roomsche Schrijvers blijken sal) dat se nu selfs tot so veel grooter goddeloosheyt souden zijn uytgespat, en daar mee al omm' so grooten ingank en aanhank souden gevonden hebben? Derhalven 't is hier niet anders als *leugen en laster.*

§. 11.

Maar laat ons *Bzovius* al eens wijders achtervolgen in sijn 34. §. daar hy seyt: *Rogerius Hovedius in de Engelsche Jaar-registers verhaalt uit publijke Acten van de t' samen-komste van Bisschoppen en Edelen tegens de Albigensen in 't Jaar des Heeren 1176. en uit andere onder den Apostolischen Legaat, gehouden in 't Jaar des Heeren 1178, dat de dwalingen der Albigensen dese geweest zyn.*

1. Sy stelden twee beginselen der dingen met de Manicheen: En versekerden dat de goede Godt den Autheur was van de onsienlijke dingen, en de quade Godt den Autheur van de sienlijke.

2. Sy namen de Wetten van Moyses niet aan, noch de Propheten, noch de Psalmen, noch het O Testament, noch de Leeraars van 't N. Testament; als NB. alleenlijk de Evangelien, de brieven van Paulus, de Seven Canonijke Brieven, de Handelingen der Apostelen, en de Openbaringen. Brengt dit eens over een met het geene hier boven §. 9. getuygt wort; *Dat se het H. Evangeli-Boeck aangrijpende daar op gepist, het selve over de muyr werpende, met pylen na geschoten en met versmading uytgeroepen hebben: Siet daar uwe Wet!* Hier neemen zy het met genoegen als het Goddelijke woort voor haar selven aan; hoe hebben sy 't dan met so veel smaatheyt konnen verwerpen?

3. Sy seyden, dat het geoorloft was met den mont het geloof, 't welk iemandt in 't herte heeft te verlochenen. En dat niemant tot belijdeniss van 't geloof gehouden is, of hy schoon wettigh wort ondervraagt.

4. Sy lochenden, dat de kinderen die alleen de erfsonde hadden, door den doop saligh wierden.
5. Sy seyden oock, dat het lichaam en bloedt Christi in de Eucharistye niet gesegent of gemaakt wierdt door quade Priesteren.
6. Sy seyden, dat het houwelijk hoererye was, en dat de Echtgenooten indien se haar vleeschelijk vermengden niet konden saligh worden.
7. Sy verklaarden, dat het ampt van te prediken niet behoorde tot de Priesteren van de Kerke, maar tot haar.
8. Sy leerden, dat het op geenerley wijse geoorloft was te sweeren.
9. Sy namen de genoegdoening het derde gedeelte van de poenitentie wech.
10. Sy sloten buyten de deure van saligheit de Soldaten, die in den oorlogh dodelijk waren gewondt. NB. So was 'er dan wel een geopende deur voor andere: Brengt dit eens over-een met den 2. en den 7. artijkel van §. 9.
11. Sy logen, dat de Aartz-bisschoppen, Bisschoppen, Priesters, Canoniken, Monniken, Eremijten, Templieren, Hospitalarii, niet het Koninkrijk der Hemelen konden verkrijgen. (*NB.* So moesten sy dan een Koninkrijk der Hemelen voor andere erkennen. Brengt dit eens weder over-een met den 2 en 7. artijkel, so even genoemt) *maar dat se waren in den staat der vervloekinge. NB* So moesten se dan oock een Hell' na dit leven verwachten. Hoe wel gelijkt dat na den 3. artijkel van §. 9. daar geseyt wort: *Dat se meynden dat 'er geen Hell' voor de overledene was.*
12. Sy drongen aan dat het niet geoorloft was de Kerken, die tot eere van Godt en van de heylige opgebouwt waren, te besoeken.
13. Sy leerden, dat men de Priesters geen eerbiedigheyt of eere mocht bewijsen, of aan haar eenige rijkdommen of eerstelingen toebrengen.
14. Dat men geen Aalmoezen aan Kercken, of aan behoeftige, of bedelende geven mocht.

Maar hoe onbesonnen *Rogerius Hovedius* dese *Albi-*

gen over de *Ketterye der Manicheen* aanklaagt, sal men in 't vervolg wel uyt beter proef-stukken doen blijken. By provisie staat dit uyt *Hovedius* vast; dat hy van so veel *gruwel-stukken* rakende, onsen *Heylandt* met *Maria Magdalena,* en verder van de *gesegende Maget,* als *Bzovius* haar heeft aangewreven, (waar van §. 9.) en so *veele als noch volgen* sullen, niet het minste gewach gemaakt heeft.

§. 12.

Noch laat het *Bzovius* hier by niet blijven; maar hy gaat noch verder vervaarlijke dwalingen haar toedichten uyt *Petrus de Valle Senarii* en den Abdt *Guido* sijn Oom, seggende: *Anders Petrus de Valle Senary Cistercienser Monnick, die in dese tijdt heeft geleeft, en met Guido Abdt van 't Klooster de Valle Senarii by Parijs sijns Moeders Broeder, naderhandt Carcassonenser Bisschop, om tegens de Albigensen te prediken, gekomen in de deelen van Tholouse, en doorgaans in de Oorlogen der Albigensen tegenwoordigh geweest is, heeft in die Historie, welke hy van de sake der Albigensen aan de Paus Innocentius de III. geschreven heeft, veel meer van hare Ketteryen en euvel-stucken verhaalt. Hy vertelde se dan op dese wijse:*

> *Moet men weten, dat de Albigensche Ketters stellen twee Scheppers: Eene van de onsienlijke dingen, die zy noemen de goedertieren of goede Godt, en een andere van de sienlijke dingen, welke zy noemen de quaadt-aardige of quade Godt.*
>
> *2. Desgelijks eygenen zy het Nieuwe Testament toe aan de goede Godt: Maar het Oude, 't welk zy geheel verwerpen, aan de quade Godt; uitgesondert eenige texten, die in 't Nieuwe Testament ingevoegt zyn; welke zy oordeelen, dat uit eerbiedigheyt tot het N. Testament moeten aangenomen worden.* So is het dan wederom door dese verklaring een *leugen* 't geene §. 9. omtrent het eynde van *Bzovius* gestelt is, dat se so on-eerbiedigh met het *Evangely-Boeck* souden hebben gehandelt.
>
> *3. Sy stellen mede, dat den Autheur van 't Oude Testament, is geweest een Leugenaar; om dat hy aan den eersten mensch heeft geseyt: op welken dagh ghy daar van*

sult gegeten hebben, namentlijk van den Boom der kenniss des goets en des quaats, so sult ghy den doodt sterven, en dat de eerste Voor-Ouders, daar van gegeeten hebben, en nochtans daarom niet gestorven zyn, hoewel se na het eeten van de verboden vrucht sijn onderworpen gebleven aan elenden des doots.
4. Sy noemen daar en boven de Godt van 't O. Testament een Beul, een Moordenaar, een Bloedtgierige, die de Sodomijten en Gomorrijten door het vuyr heeft verteert, en de wereldt door de wateren heeft verdelgt, en Pharao en de AEgyptenaars in de Zee heeft verdronken.
5. Sy seggen mede dat alle Vaderen van 't O. Testament verdoemt zyn, en dat de H. Johannes den Doper een van de quaadste Duyvelen geweest is.
6. Sy seggen noch meer, dat die Christus, die in 't aardsche en sigtbare Bethlehem geboren, en te Jerusalem is gekruyst, is een quade en verkeerde geweest, en NB. Maria Magdalena sijn Concubijn, en dat die is geweest de Vrouwe in overspel bevonden, daar van men in 't Euangelium van Johannes leest. Maar de goede Christus, gelijk sy versekeren heeft noyt gegeten, noch gedronken, noch waarlijk het vleesch aangenomen, noch is oyt geweest in dese wereldt, als alleen geestelijk in 't lichaam van de H. Paulus. Om die oorsake hebben wy met nadruk geseyt: in 't aardsch en sigtbaar Jerusalem. Om dat de Albigensche Ketteren verçieren een ander nieuw en onsigtbaar Bethlehem, en in dat landt, na 't gevoelen van sommige hare Predikers, sou de goede Christus geboren en gekruycigt zyn.
7. Behalven dit stellen de Albigensche Ketters NB. dat de goede Godt twee vrouwens heeft gehadt Oollam en Oollibam, en dat hy uit haar Soonen en Dochters heeft voortgebracht. Merkt daar den laster van *P. Dolmans* in sijn Sermoon.
8. Zijn 'er onder de Albigensche Ketters andere, die seggen, dat 'er wel eene Schepper is, maar dat die twee Soonen heeft, de eene Christus, en de andere de Duyvel. Siet daar nochmaals het fenijn van *P. Dolmans.*

9. Desgelijks seggen zy; dat alle Schepselen wel van den beginne geweest zyn; maar daar na sijn quaadt geworden en bedorven, en dat van die sake in de Openbaring melding gedaan wort.
10. Daar zy selve in de eerste plaats zijn Leden van den Antichrist, uit den Sathan geboren, een ondeugendt saadt; en schelmsche Soonen, seggen sy nochtans, dat de geheele Roomsche Kerck is een spelonke van Moordenaars, en dat die is de Hoer, daar van men in de Openbaringe leest.
11. Maar op die wijse maken zy te niet de Sacramenten van de Katholijke Kerck, dat se verseekeren, dat het Doop-water niets en verschilt van het water der Riviere: Dat de Hostie van het allerheyligste lichaam Jesu Christi niets verschilt van het gemeyne Leken-broot: Dat indien het Lichaam Jesu Christi in sigh hadd' de grootheyt van de Alpische Bergen: het nu sou verteert en vernietight zyn van die geene, die dat hebben gegeeten. De Biecht en de Confirmatie schatten zy als onnutte en gantsch ydele saken. Het heyligh huwelijk noemen zy Hoererye. Sy houden staande, dat niemant Saligheyt in Christus krijgen kan, die Soonen en Dochteren voort-teelen. Sy geloven oock niet de opstandinge des vleesches, verçierende eenige ongehoorde uitvindingen, en seggende: dat onse Zielen die Geesten zyn, die door den afval hovaardigh uyt den Hemel nedergestort zyn: Waarom zy hare verheerlijkte lichamen in de Lucht gelaten hebben, en dat, deselve Zielen, na dat zy een achter-een-volgende seven-jarige woninge van aardsche lichamen hebben ten eynde gebragt, als dan op nieuws voleyndigt hebbende de poenitentie, weder moeten keeren tot de eerste Lichamen, die zy verlaten hadden.

Waar na *Bzovius* uyt deselve Autheuren noch verder een onderscheyt voortbrengt onder die *Albigensche Ketteren;* te weten, dat 'er souden zijn geweest die *Volmaakte,* en andere die *Gelovige* genoemt wierden, welke *laatste* het Goddelooste gespuys waren van de geheele Wereldt; doch dat se *uit de Volmaakte hare Overigheden, die se*

Diakonen en Bisschoppen noemden verkooren. En eyndelijk voegt 'er *Bzovius* by: *Wijders meyne ick dat men aan de stilswijgentheyt niet moet overgeven, dat sommige van die Ketteren seggen; dat niemant kan sonde bedrijven van de navel benedewaarts: Sy meinen oock, dat de heylige Beelden, die in de Kerk zyn, Afgoden zyn: Sy voegen daar toe, dat de Klokken en schellen van de Kerken Basuynen van de Duyvel zijn. Sy seggen noch meer, dat een mensch niet meer sondight, slapende by sijn Moeder of Suster, als by eenigh ander Vrouw-mensch, wie die oock mocht zyn. Sy stellen oock onder haare grootste sotheden: Dat, indien iemandt van die, welke zy Volmaakte noemen, dodelijk sondigt, eetende enkelijk een weynigh van vleesch, ey of kaas, alle die in de uyre des doots door hem vertroost zijn, haren geest verliesen, of hy nu schoon saligh was; en dat zy om de sonden van den Vertrooster uit den Hemel vallen, en op nieuws moeten versoent worden.*

§. 13.

Sou men nu voor een ontwijffelbare waarheyt wel moeten aannemen het geene *Bzovius* uyt het Schrift van desen *ydelen Monnick* te voorschijn brengt? Och! verre van daar. Niet alleen sal het tegendeel van dien uyt onse bewijs-stukken by vervolg openbaar worden. Maar des selfs *leugenen* moeten oock aanstonts klaar blijken uyt de beschrijving van de *dwalingen der Waldensen,* die *Bzovius* uyt het Schrift van *deselve Monnick* aanstonts volgen laat: *Daar sijn oock andere Ketters,* staat 'er, *die genoemt worden Waldensen van sekere Waldus van Lyons, onder welke seer veele quade zyn; maar in vergelijking van de Albigensen sijn se veel minder verkeert. Want zy komen in veel dingen met ons over een; maar sy verschillen voornamentlijk in vier saken, in welke hare dwalinge bestaat. In het dragen van Pantoffelen (sandalia) aan hare voeten na de wijse der Apostelen: Daar van dat sy seggen dat het niemant is toegelaten te sweeren, of te dooden. Oock daar in, dat se stellen, dat iemandt van haar in geval van nootsakelijkheyt, als hy maar Pantoffelen draagt, sonder vermogen of toelating van den Bisschop,*

en sonder de heylige orders kan segenen het Lichaam Christi. Terwijl *Bzovius* sulks met na-druk verseekert; als hy voortgaat: *Tot so verr' heeft de Monnick Petrus, die alles tegenwoordigh gesien hadd', op het allernetste opgenomen de dwalingen der Albigensen.* Verhalende uyt die Monnick wijders de *manier en wijse,* op welke zy *herdoopten sulke, die tot haar overquamen.* Waar mee dan wordt om verr' geworpen den 4den Artijkel van §. 9. Daar *Bzovius* stelt: *Dat se den Doop als onnut en overtolligh t' eenemaal verwierpen.*

§. 14.

Maar souden de Roomsgesinde en *P. Dolmans* in 't bysonder op het Woort van dese Monnick *Petrus de Valle Senarii,* wel willen vast stellen en voor waarheyt aanneemen; dat die gemelte *vier stucken* waren geweest de voornaamste dwalingen van de *Waldensen,* die nevens de *Albigensen* door *Dominicus* zijn vervolgt geworden, en tegens welke *Pius* alleen so wreedelijk als een verslindende Beer heeft gewoedt? O! dan moest hy selfs seggen, dat sijn geheele *Sermoon* was geweest een opgeraapte t'samenstelling vol van Leugenen en lasteringen, die hy van de Predikstoel op so schandelijke wijse de *Waldensen* heeft toegedicht. Sullen nu de Roomsgesinde het getuygniss van *Petrus de Valle Senarii* als valsch en leugenachtigh over de *Waldensen* mogen verwerpen; waarom souden wy het niet mogen doen over de *Albigensen?*

§. 15.

Doch *Albigensen* en *Waldensen* zijn in die tijden deselve geweest, als by 't vervolg nader blijken sal, wordende de *Waldensen* genoemt *Albigensen,* om dat sy voor 't grootste gedeelte de Landen van *Albi* in het Narbonnisch Vrankrijk onder den Graaf van Tholouse bewoonden, en dat dese sulcke vervaarlijke *gedrochten* tot *allerhande* schelmstukken uytgelaten geensins geweest zijn; sal by provisie ons *Paus Innocentius de III.* konnen versekeren in sijn *Geloofs-brief,* welcke hy; sendende *Frater Reynerius,* om haar in sijn oordeel te bekeeren, na *Languedocq (Aquitania)* en andere Provincien van Vrankrijck; hem mede gegeven heeft aan den *Aartz-Bisschop van Aix,* en des selfs Suffraganen, so als *Bzovius* deselve

in 't geheel bybrengt op 't Jaar 1199. §. 6. Daar in hy betuygt: *Dat sy hare ongerechtigheit met de gedaante van gerechtigheit bemantelden, op dat se op de markt mochten gegroet en van de menschen genoemt worden Rabbi, en schijnen mochten alleen wijs te zijn en rechtveerdelijk te leven; dat se het meesterschap (Magisterium) van de Roomsche Kerke ontvloden, en door nieuwe uytvindingen de herten der toehoorderen verleyden, eenvoudige en ongeleverde achter sich treckende.* Wijders een weynigh lager: *Dat se het aangesicht van gerechtigheit voorwenden, en beyverende de geveinsde werken van liefde, die te meerder omleyden, welke sy hebben gesien, dat eenigsins vuiriger haar overgaven tot een voorneemen van Godsdienst.* Kan sulck een verkaringe wel worden ingeschickt met so *monstreuse* gevoelens en *openbare* Goddeloosheyt, als die leugen en laster-siecke Monnicken met *Bzovius,* (daar aan men over sulks mach toe-eygenen de bekende spreuk: *oportet mendacem esse memorem;* dat is, *Een Leugenaar moet een goede geheugeniss hebben*) aan haar willen opdringen? Dit laat ick alle Verstandige oordeelen. Maar wie sal men nu meer geloven? De Paus in sijn *Geloofs-brief,* of sulcke heyllose Monniken in hare *Leugen-schriften?* Dat *P. Dolmans* selfs sich hier over eens verklare. Doch dit is noch maar een geringh bewijs in vergelijkingh van 't geene een weynigh hier na volgen sal.

§. 16.

Maar het komt de Gereformeerde geheel niet vreemt voor; dat een *Adderen gebroetsel,* gelijk *Johannes den Dooper;* Matth. 3. v. 7. en onsen *Saligmaker,* Matth. 12. v. 34. de *Phariseen* noemde; of *een boos en overspeeligh geslachte.* v. 39. Of (om noch in een weynigh meerdere sachtmoedigheyt) met *Paulus* Philip. 2. v. 15. haar te noemen *een krom en verdraeyt geslachte,* haar slangen en adderen vergift hebben uytgespogen, en hare boosaardige tongen en pennen gescherpt, om luyden, die hare wereltsche voordeelen tegenstonden, hare afdwalingen ontdekten, en hare gruwel-stukken aan 't sonne-licht brachten; allerhande verfoeyelijke en schan-

delijke dingen ten last te brengen, op dat sy door sulk lasteren en schenden aan haar mochten geheel en al de deure toesluyten, en den ingangh verhinderen tot eerlijcke en Godtvreesende menschen. Dit is noch het nootlot geweest van onsen Heylandt selve. Een *boos geslachte* noemde Jesus Matth. 11. v. 19. Een *Vraat,* een *Wijn-suyper,* een *vrient van Tollenaren en Sondaren,* Joh. 8. v. 48. *Dat hy een Samaritaan was, en den Duivel hadd'.* En wat moest Hy niet hooren in de Vyerschare van den Roomschen Stadthouder? daar de Joden hem beschuldigden; *Dat hy het Volk verkeerde en verboodt den Keyser schattinge te geven,* Luc. 23. v. 2. En hoe heeft Christus Matth. 10. v. 24, 25. aan sijne Discipelen niet voorseyt *dat het selve* nootlot haar ontmoeten sou, doen hy seyde: *De Discipelen is niet boven den Meester, noch de Dienstknecht boven sijnen Heere. 25. Het zy den Discipel genoech, dat hy werde gelijk sijn Meester, en de Dienstknecht, gelijk sijn Heere. Indien sy den Heere des Huys Beelzebul hebben geheeten, hoe veel meer sijne huisgenoten?* Hoe wierdt den Apostel *Paulus* niet uytgekreten van den Joodsche voorspraak *Tertullus* Hand. 24. v. 5, 6. *Dat sy hem hadden bevonden een Peste te zijn, en eene, die oproer verwekte onder alle de Joden door de gantsche werelt, en eenen oppersten Voorstander van de Secte der Nazarenen. Die oock gepoogt hadd' den Tempel te ontheiligen. &c.* En wat de Apostelen in 't gemeyn betrefte, den Apostel klaagt 1 Cor. 4. v. 9. *Dat sy waren geworden een schouwspel de werelt, ende den Engelen en den menschen;* en v. 13. *Dat sy gelastert wierden, en dat sy baden: ja dat sy waren geworden als uitvaagsels der werelt, en aller afschrapsel tot nu toe.* Dus sprak men van alle die Christi naam beleden, by Joden en Heydenen, als van *quaatdoenders* 1 Pet. 2. v. 13. en kap. 3. v. 16.

§. 17.

Dus hebben de *Heidenen* in de tijden der vervolgingen de *Christenen* bezwaart, daar van kan men na lezen 't geene *Tertullianus in Apolog. contra Gentes* schrijft; dat een Christen voor en in sijn tijt (die geleeft heeft aan 't eynde van de tweede Eeuwe) so seer in den haat was

by 't Heydendom, dat hy verklaart wiert *schuldigh aan alle schelmstukken, een vyandt van de Goden, Keyseren, Wetten, zeden; ja van de geheele Natuur.* Wat verder: *Wy worden beschuldigt de grootste schelmen te zijn (sceleratissimi) van een Sacrament, van Kinder-moort, van voedtsel met raeuw vleesch, en na het gastmaal van bloet-schande, dat de honden de om-ver-werpers van de lichten, de Hoereweerden, namentlijk, sorg droegen voor onbeschaamde dingen van duisterniss en goddeloose wellusten,* en wat diergelijke vuyligheden daar meer worden gemelt. Hoe voer *Minutius Felix* den Heydenschen *Caecilius* in 't laatste van de *derde* Eeuwe niet in, sprekende met de uytterste vervloeking van de Christenen; gelijk dat Tractaatjen te vinden is achter *Arnobius contra Gentes? Sy maken een Volk uyt,* seyt hy, *van een ongewijede t'samenzweeringe, vergadert hebbende de onwetenste van het snoodste schuim, en de lichtgelovige Vrouwens die door de lichtigheit van haar geslachte vallen, die door nacht-vergaderingen en plechtelijke vastens en onmenschelijke spijsen, niet op eenige heilige wijse, maar door een boete voor de sonde (piaculo) verbonden worden; een schuilwinkelende en lichtvliedende natie, in 't openbaar stom, in hoeken en winkelen klapachtigh: Sy verachten de Tempelen als plaatsen daar men de dooden brandt, sy spuwen de Goden uit, sy lacchen met de heilige dingen, sy elendige hebben (indien 't behoorlijk is) deerniss met de eere der Priesteren, en selfs half naakt zijnde verachten sy het Purper.* Een weynigh lager: *En sy noemen haar sonder onderscheyt Broeders en Susters, op dat oock geen ongewoone Vrouwe-schending door 't tusschen komen van de heilige naam, Geestelijke schending mach worden. Sodanigh draagt haar ydel en sot bygeloof den roem op schelmstucken.* Gelijk van diergelijke dingen meer in 't vervolg aan de Christenen wierden verweeten. Waar toe wy noch meer bewijsen uyt andere Oudt-Vaderen souden konnen aantrekken.

§. 18.

Evenwel willen wy niet ontveynsen dat in 't *Narbonnisch* Vrankrijk, dat is in de Landen van *Albi*

en de na-by-gelegen Provincien oock al *Manicheische* Ketters en andere geweest zijn, die verderffelijke dwalingen aan de handt hielden, en om dat se so weynigh als de *Waldensen* haar aan het Opper-gesach van de Roomsche Stoel onderwierpen, al mede met haar de gemeyne vervolginge onderworpen wierden. Even gelijck voor omtrent anderhalf hondert en meer Jaren, in de tijden van de Reformatie in Duytslandt en Nederlandt, mede gevonden wierden *Mennonijten, Knipperdollinks Knechten, David Joristen, Naakt-loopers,* en diergelijk slagh van ydelhoofden meer; die so weynigh als de Gereformeerde het gesach van de Roomsche Kerke en desselfs Geloofs-stukken aannamen, en daarom te gelijk met haar vervolgt wierden. Maar die hierom de Gereformeerde sou willen bekladden met de dwalingen van *David Jorissen* en de vuyligheden van *Knipperdollink &c.* sou immers by alle eerlijke en verstandige Mannen voor een Lasteraar geschat worden. Even so moeten sy voor *Lasteraars* doorgaan, die aan de *Waldensen* of *Albigensen,* de dwalingen der *Manicheen* en diergelijke, om dat die in deselve Landstreecken met haar woonden, souden willen opdringen. De dwalingen der *Manicheen* segge ick, die so veel van die Leerstukken der *Albigensen* verschilden, als de *duisterniss van het licht.*

§. 19.

Om dit op te helderen sal het nodigh zijn, dat wy aantoonen *eerst* dat 'er in die genoemde Landstreecken overblijfselen van de oude *Manicheen* geleeft hebben, en *daar na* dat de *Albigensen* of *Waldensen* (die met elkanderen deselve zijn; hoewel de Schrijvers dan eens de naam van *Albigensen,* en dan eens van *Waldensen* gebruyken) in leer-stukken en geloofs-belijdeniss van die *Manicheen* zijn onderscheyden geweest. Doch hier omtrent zijn de Gereformeerde eenigsins ongelukkigh; dat se de stukken en bewijsen daar toe moeten gaan opsoeken uyt de aanteekeningen, die der selver *doot vyanden,* die haar met vuyr en zwaart hebben vervolgt, daar van hebben nagelaten; terwijl der selver eygen Schriften die op het allerklaarst anders hare geloofs-stukken souden

hebben daar gestelt, door de schrikkelijke vervolgingen zijn t'soeck geraakt; en dat onse Partijen aan de weynige overblijfselen, die hier of daar noch mochten zijn gevonden, en van de *Centuriatores Magdeburgenses* en andere zijn te voorschijn gebracht, geen geloof willen geven. Waar en boven men aanmerken moet, dat 'er in de twaalfde Eeuwe en noch verder, weynige Godtgeleerde in de Roomsche Kercke geweest zijn, die haar werck daar van hebben gemaakt, om onderscheydentlijk voor te stellen en te behandelen de leerstukken van de verschillende Godsdiensten. Men heeft wel *Concilien* by een vergadert, maar 't was om de opkomsten, de macht en aansien van de Geestelijkheyt te doen standt houden, om te verdelgen en uyt te roeijen alle die sulks souden willen betwisten, onder een *wilde* en *verwarde* gemeyne aanwrijving van Ketteryen. Oock de Geschiedenis-Schrijvers van onse Partyen; die anders in hare Registers ons een nette beschrijving van de *Albigensen* of *Waldensen* souden hebben moeten nalaten, loopen in dit stuck met so veele verwarringen tegens malkanderen aan; dat men aantstonts moet besluyten dat se die saken niet na *waarheyt,* maar na hare eygene *vervoerde* en *vervoerende* driften behandelt hebben; en aan die menschen hebben toegedicht sulke *monstreuse* en *verfoeijelijke* dwalingen, en verder *heilloose* levens zedelijkheden, na de gewoonte van de Roomsche Kercke, waar van se noyt eens gedroomt hadden. Evenwel sullen wy kortelijk uyt de besadigste van die Roomsche Schrijvers overtuygende genoech aan 't licht brengen, dat hoewel se al mede misgetast hebben in 't aanteekenen van hare leeringen; evenwel sy haar opentlijk genoech vry houden van sulke afgrijsselijke lasterstukken, als dien *monstreusen Dominicaan,* ('t zeyl voerende na 't compas en de streek-houdingh van de allerschandelijkste der Roomsche Schrijveren in dit stuck, op een Schip daar den lasterenden Sathan aan 't stuur zit) van sijn Predikstoel de *Albigensen* of *Waldensen* heeft willen ten laste brengen; my by elk *gruwel-stuk* onder het noemen van naam toedichtende; dat alleen afsonderlijk van alle Gereformeer-

de Leeraars sulke Helsche gedrochten voorstont, en voor Broeders en goede Christenen erkende, en daar om niet beter was als Sy; *om reyn af, &c.*

§. 20.

Dat 'er nu in de Landen *van Albi,* en aangrensende Provincien, ja selfs *in Italien,* niet weynige *Manicheen* geweest zijn, sullen noch Roomsgesinde noch Gereformeerde lochenen. Eenige van die waren onder de naam van *Paulicianen,* aller eerst door Keyser *Constantijn* Soon van *Leo Isaurus,* in ´t Jaar 755, uyt het Oosten over den *Hellespont* in *Europa* en in ´t bysonder in *Thracien* overgebracht, zijnde *Syriers* en *Armeniers,* waar van de Secte der *Paulicianen* sich heeft uytgebreydt, gelijk *Theophanus* getuyght; welke *Paulicianen, Anastasius Bibliothecarius* in sijn Latijnsche Oversetting noemt *Publicanen.* Daar na heeft volgens de aanteekening van *Johannes Cedrenus, Theodorus* Bisschop van Antiochien by den Keyser *Johannes Tzimisca* verder aangehouden: *Dat Hy de Manicheen die het geheele Oosten doorkropen, en door de besmetting van hare onsuyvere Godsdienst alles verdorven, wilde overbrengen in het Westen, in eenige onbevolkte woestijn,* (want men wist doenmaals in de Kerck noch niet van *Ketter-moorden;* 't welk volgens de verseekeringh van *Thuanus,* in de *Voor-reden* voor sijne Werken, aan *Hendrik de IV.* eerst sijn begin genomen heeft, met de vervolging van de *Albigensen.*) Welk versoeck de Keyser opvolgende, een meenigte der *Manicheen* heeft overgevoert na *Philippopolis* in *Thracien;* alwaar naderhandt *Alexius Comnenus* (die omtrent het eynde van de *elfde* en het beginsel van de *twaalfde* Eeuwe Grieksch Keyser was) met haar getwist-redent en daar door veele van haar bekeert heeft: so als *Zonaras* verklaart; als hy schrijft van *Johannes Tzimisca* en *Alexius Comnenus.* Uyt *Thracien* is die Ketterye voortgekropen na het by-gelegen *Bulgarien* en *Slavonien,* alwaar volgens het getuygniss van *AEneas Sylvius,* die Ketterye noch tot sijn tijdt toe is gebleven, sonder dat se of door besluyten van de Pausen, of door de Wapenen van de Christenen heeft konnen ontwortelt worden; gelijk dat te vinden

is in sijn *Europa cap. 16.* Daar van daan zijn de *Manicheen* onder de naam van *Cathari* overgekomen in *Italien* of *Lombardyen,* en dus verder in Vrankrijk in de deelen van *Tholouse, Languedock* en *Gasçongien,* gelijk *Nicolaus Vignierus* in sijn Kerkelijke Historye op 't Jaar 1223. uyt een *oudt Schrijver* voortbrengt, zijnde naderhandt door hare onderlinge twisten in verscheyden Secten verdeylt, als dat omstandiger kan gesien worden by de gemelte Historie Schrijver; oock by *Reynerius de Haeret. cap. 6.* en by *Guido Perpinianus Summa de haeresibus.* en by meer andere. Dus waren 'er in die Landen daar de *Waldensen* haar verblijf hadden mede een groot getal van *Manicheen.*

§. 21.

Maar die *Manicheen,* waren geen *Albigensen* of *Waldensen.* En by verwisseling *Albigensen* en *Waldensen* waren geen *Manicheen;* maar sy wel nadrukkelijk in leerstukken van malkanderen onderscheyden. Dit staat onbetwistelijk vast uyt *Guilielmus de Podio Laurentii,* een Oudt Schrijver, die in de *derthiende* Eeuwe, ten tijde van *Innocentius de III.* en *Honorius de III.* geleeft, en binnen *Tholouse* met de vervolgende Bisschoppen een gemeynsame ommeganck gehad heeft, en alsoo een oogh-getuyge van die saken, die hy beschrijft, geweest is. Deselve dan *Chron. prol.* (so als hy van de Roomsche *Nicolaus Bertrandius in Gestis Tholosanorum* wordt aangetrokken) schrijft aldus: *De Ketters hebben begonnen door Dorpen en Steden verblijf-plaatsen, seer groote Huizen, en Akkeren en Wijngaarden te besitten, en de Ketteryen opentlijk te Prediken. En waren NB. sommige Arianen, sommige Manicheen en sommige Waldensen: Welke hoewel van malkanderen verdeilt, alle nochtans tot verderf der zielen t'samen-stemden tegens het Katholijke Geloof. En NB. dese* (te weeten de *Waldensen*) *disputeerden wel op het scherpste (acutissime) tegens de andere. Waarom de andere oock, uyt een hevige haat tot dese, van de onwetende Priesteren wierden toegelaten. Weshalven de aarde als verworpen en na by de vervloeking, weynigh voortbrengende wegens de doornen en distelen, deed voort-*

spruiten Isaurische rovers, dieven, dootslagers, overspeelders en openbare woekeraars. Maar de Capellanen waren in zo groote verachting by de Leeken, dat haar naam, als of se Joden waren geweest, van veele in de eedtzweering wierdt gebruikt. Waarom, gelijk gemeinlijk geseyt wort: Ick wilde liever een Turk zijn, als dit of dat doen: ook zo geseyt wierdt; Ick wilde liever dit of dat zijn als een Capellaan. Oock de Geestelijke, als sy in 't openbaar uytgingen, verborgen hare matelijke Kruinen met de hairen van 't achterhooft tot by het voorhooft. Derhalven de Soldaten (*milites,* veel eerder *Ridders* of *Edelen,* gelijk die in die tijden oock wel *milites* genoemt wierden) *droegen selden hare Kinderen aan de Clergie op: maar brachten de Soonen van hare menschen (hominum suorum filios) tot de Kerken, waar van sy doenmaals de thienden ontfingen. Maar sy kleefden en dese en geene Ketters aan: en de Ketters wierden in sulken eerbiedt gehouden; dat se hadden Kerkhoven, op welke sy in 't openbaar begroeven die se tot de Ketterye hadden overgebracht, van welke sy geheele bedden en kleederen ontfingen; aan welke oock milder geschenken by 't sterven wierden gegeven als aan de Kerkelijke Persoonen. Sy wierden mede niet tot wachten of accijnsen gedrongen. Oock als een Man van Oorloge by haar bevonden wierd, zo was hy veiligh en vry van de vyanden.* In welke uytbreydinge niet alleen gevonden wordt een duydelijcke onderscheydingh tusschen *Arianen, Manicheen* en *Waldensen;* maar daar beneven oock de *scherpsinnige* twist-redenen, waar mee de *Waldensen* de *Manicheen* en *Arianen* bestreden; so dat se wegens haar verstant en geleertheyt vervielen in een heftige haat van de *onwetende Priesteren;* die daarom meerder gunst bewesen aan de *Manicheen* en *Arianen* als aan de *Waldensen.* Hoe konden dan *Waldensen* of *Albigensen* (want dese als hier voor is aangeroert waren deselve) *Manicheen* of *Arianen* geweest zijn, hoewel se anders met malkanderen in deselve landstreeken woonden.

§. 22.

Doch om nader te verseekeren dat *Waldensen* en *Albigensen* deselve waren, so sal ick om den *Domicaan*

alle uytvluchten te beneemen, sulks onwederspreekelijck doen blijken uyt verscheyden Roomsche Schrijvers. *Lancelotus du Voysin Poplinerius Lib. 1. Histor. Franc.* seyt: *Noyt is de Roomsche Kerk heftiger bestreden als van de Waldensen, en van hare Navolgers in Languedocq en 't nabuyrige Landt; die van Albi, de Hooft-stad van de Albigensen in Septimanien, Albigensen genoemt zijn.* Even so erkent het *Thuanus Lib. 6. Historiarum ad annum 1550.* seggende: *Waldus hadd' oock een medgesel Arnoldus, die verscheiden reysen is gekomen in Septimanien, en te Albi sijn verblijf heeft genomen, waar van daan de Albigei of Albigensen, die in korten tijdt de landen van de Tholosanen, Ruthenen, Cadurcen* (Volkeren in 't Narbonnenser Vrankrijck) *en die van Gujenne doorwandelt hebben &c.* verder aanwijsende, hoe men by vervolg noch meer andere namen of van de Leeraars die haar onderwesen, of van de Landen daar se haar ophielden, aan haar gegeven heeft, ja dat se oock *Leonisten* genoemt wierden. En *Jacobus de Riberia* voortijdts Secretaris van de Konink van Vrankrijk verklaart *in Collectaneis Vrbis Tholouse: Dat het een bekent seggen is, dat de Waldensen of die van Lyons langh hare eerste verblijf hebben gehadt, in het Narbonnenser Vrankrijk, en in de Bisdommen van Albi, Ruthene, Cardurcen en Agenne, en dat die geene welke wilden genoemt worden Priesteren, Bisschoppen en dienaars van de Kerke, in die tijdt in geene of in kleyne achting waren. Want dewijl zy alle onwaardigh en van alle dingen onwetende waren, so was het licht voor haar, die in geleertheyt en leerstukken seer uitmuntende waren, te verkrijgen het hoogste aansien by het Volk, uit welke, dewijl de Waldensen boven andere scherpsinniger over de Godtsdienst redenen voerden, dikwijls van de Priesteren wierden toegelaten, om in 't openbaar te leeren; niet dat der selver gevoelens by haar wierden goet gekeurt, maar om dat se in 't verstant aan de Waldensen niet gelijk waren. In so grooten eere was de Secte van sulke menschen, dat se vryheyt van alle lasten, en veel meer door de Testamenten der stervende verkregen, als de Priesteren. Indien*

een Vyandt op de reys of wegh was in 't geselschap van een Ketter, soo wierdt hy van de Vyandt niet beledigt; all' de behoudenis der menschen scheen gelegen in de bescherming der Ketteren. Siet daar wederom de *Waldensen in Narbonne* en in de Landen van *Albi &c.;* en over sulks *Albigensen.*

§. 23.

Daar aan geeft mede sijn toestemming de *Jesuijt Gardonus* in sijn *Chronologie* op het Jaar 1212. seggende: *De soldaten van den heyligen oorlogh uit Vrankrijk en Duytslandt, worden oock in dit jaar gewapent tegens de Albigensen, Opvolgers van de Armen van Lyons,* (dus wierden de *Waldensen* gelijk bekent is veelmaals genoemt) en om niet alle uyt te trekken, als *Belforest Lib. 3. Cap. 75. Andraeas Schott, en Johannes Mariana in de Voor-reden voor Lucas Tudensis tegens de Albigensen,* en diergelijke meer, so sal in plaats van die alle de Jesuijt *Gretzerus* hier het hekken sluyten, *prolegom. in script. contra Waldenses cap. 1.* daar hy seyt: Dat het seker is *(in comperto est) dat de Ketters van Tholouse en de Albigensen geene andere sijn geweest als Waldensen.* Nochmaals *cap. 6. En tot op heden wort een form van Aflaten gevonden in 't Concilium van Lateranen, welke de Paus tegens de Albigensen of Waldensen heeft omgedeylt;* So is en blijft hier door onbetwistelijk uytgecijffert, dat *Albigensen* en *Waldensen* deselve zijn geweest; en daar mee aan de Roomsgesinde de schuylwinkel geslagboomt, die; wanneer sy uyt hare eygene Schrijvers worden overtuygt dat de *Waldensen;* die door *Dominicus* so onmenschelijk op ordre van den Pausselijken *Genaden-Throon* by duysenden zijn omgebracht; so schandelijke Leeringen niet hebben voortgeplant, als Laster-sieke Vyanden aan haar willen opdringen; als dan wel gaarn ter schuyl souden willen lopen door dese uytvlucht, dat *Dominicus* de *Albigensen* heeft vervolgt, en dat die so veele gruwelijke Ketteryen boven die van de *Waldensen* geleert hebben. Dus *Waldensen* en *Albigensen* willende onderscheyden, waar van het tegendeel nu gebleeken is.

§. 24.

Maar het heeft sigh met deese Luyden toe-

gedragen, als eertijts met de Christenen, daar *Augustinus* van spreekt *Lib. 18. de Civitate Dei cap. 51.* als hy van de Ketters seyt: dat sy den Christelijken naam voerende; *niet alleen strekten tot een groote smerte voor de gelovigen, om dat 'er veele, welke wilden Christenen worden, om hare tweespalten wierden gedwongen te dubben; en veele quaat-spreekers oock daar in vonden stoff van de Christelijke naam te lasteren, om dat zy oock eeniger wijse Christenen genoemt wierden.* En gelijk *Epiphanius* een *Leeraar* in de 4de Eeuwe *Haeres. 27.* klaagt: Dat de *Carpocriatianen,* die so veele verderfelijke Leeringen aanpreesen, *van den Sathan waren ingevoert en voortgebracht tot smaat en aanstoot van de Kerke Godts. Want,* seyt hy, *Sy hebben haar selven den naam gegeven van Christenen, daar toe, op dat de Heydenen door haar souden worden ge-ergert, en dat se de nuttigheyt van de heylige Kerke Godts, en de ware predikinge wegens hare bose daden en onvergelijkelijke Goddeloosheyt souden afkeeren, en dat de Heydenen geduurigh aanmerkende der selver boose daden, souden meynen, dat oock de heylige Gemeynten Godts sondanige waren; en afwenden, gelijk geseyt hebbe, de ooren van de Leere Godts en der waarheyt, of als sy slechts sien dat eenige desgelijks Godtslasteringen voortbrengen. En om dese oorsake naderen seer veele Heydenen, daar sy sodanige sien, ons niet om de gemeynschap van de Leere aan te nemen, of het Goddelijke woort te hooren, ende sy en luysteren niet met hare ooren, verbaast zynde door de goddeloose daden van die schelmen.* En een weynigh lager: *In geen ding zijn se ons gelijk, maar sy roemen alleen dat se enkelijk met de naam genoemt worden, op dat se door die versierde naam haare Goddeloosheyt mogten uitwerken.* Daar in men dan siet, *niet alleen,* dat de *Carpocratianen* heyloose gevoelens en levens manieren opvolgende, nochtans in ´t gemeyn met een bloote naam haar onder de Christenen verschuylden; gelijk veel licht de *Manicheen* oock niet ongaern in die tijden met de naam van *Albigensen* waren genoemt als in de selve Landstreeke wonende, om so met

meerder kracht en schijn hare dwalingen onder een schooner verniss te konnen smakelijk maken. Maar wy sien hier oock verder; hoe de Heydenen door de *vuyle Leere* en het *onbetaamlijk leven* der Ketteren, die de naam van *Christenen* voerden, een afkeer kregen van het Christendom, meynende dat alle Christenen sulke gedrochten waren. Even als de *Manicheen* in de Landen van *Albi &c.* onder de *Albigensen* huysvestende oorsake waren; dat de andere so seer by eenige Schrijvers met quade stukken belastert wierden; hoewel men anders over de *Manicheen* in die tijden oock al veele schandelijke stukken heeft uytgeroepen, daar aan se geensins schuldigh waren, gelijk men sulks niet alleen uyt *Augustinus,* die voor sijn bekeeringh veele Jaren een *Manicheische Ketter* geweest, sou konnen daar stellen: maar oock uyt vergelijking van de Roomsche Schrijvers over de tijden van de *Albigensen* met malkanderen. Doch dit is ons werk noch oogmerk niet. Wy erkennen haar oock al (hoewel met bescheydentheyt, sonder haar laster-stukken aan te wrijven, 't welk aan waarheyt-lievende Christenen onbetaamlijk is) voor *heyllose Ketteren,* die de gront-steunselen van 't Christendom het onderste boven wierpen; en oorsake gaven, dat de *Waldensen* door vileyner namen te lelijker wierden afgeschildert, en met meerder schijn van wettige redenen te gelijk met haar vervolgt. Ja dat veele Roomsche Schrijvers geene so snoode schelm-stukken konden uytdenken, of Sy; om de *Waldensen* al omm' gehaat te maken, en de geheyligde tot de Kruys-vaart aan te moedigen, dat se sulke *verduyvelde monsters* van Menschen, om onder so veele eygen doots-gevayren den Pausselijken vollen Aflaat te verdienen, sonder barmhertigheyt wilden uyt-roeyen, bezwaarden daar mee de *Waldensen,* tot noyt meer bloet-schanden met Moeder, Suster, Dochter etc. toe, so in den donkeren in 't hondert heen, als het by-geval getroffen wierdt; oock *Duyvels-konstenaryen* en *toveryen* in begreepen, gelijk wy dat niet enkelijk uyt een, maar uyt verscheydene quaat-aardige Roomsche Schrijvers souden konnen aantoonen.

§. 25.

Waar over het my noch verder lust uyt *Eusebius Lib. 4. Histor. Eccles. Cap. 7.* een vergelijking te maken over de maximen van het *aloude Heydendom,* met de vuyle lasterende Monniken in 't *Pausdom.* Daar hy van de genoemde Kettersche *Carpocratianen,* die de naam van Christenen wilden voeren seyt: *Dat se aan de Heydenen, die van 't geloof vervreemt waren, stoff en gelijk als oorsaak gaven, om het allerheyligste woort Godts dartelijk en godlooslijk te lasteren: met dat oogmerk geheel, op dat het gerucht van haar schelmse manier van leven doorgaans verspreyt, zijnde een schandelijk smaat-merk aan de algemeyne meenigte der Christenen souden inbranden. Waar van daan het voorwaar gebeurt is, dat sekere meyninge van een volheyt van schelmeryen over ons verwekt zijnde, en die van alle reden geheel' vervreemt; wijdt en zijdt door de gemoederen der menschen soude doorlopen: Dat wy namentlijk niet en schroomden, door een schandelijke by-slaap die naeulijks mach geseyt worden, (nefanda concubitu* in 't Latijn) *Moeders en Susters te schenden, en te gebruyken een seekere schelmse soorte van voedsel.* En even op deselve wijse, hebben veele der Roomsche Schrijvers door eenige dwalingen der *Manicheen* aangeset, de allerschandelijkste en vuylste leeringen en levens-bedrijven op de *Waldensen* uytgeworpen, om daar door haar en hare leer-stukken te meer onder het volk gehaat te maken, en al omm' als monster-dieren te doen vervolgen; gelijk de uytkomste genoech heeft bevestight.

§. 26.

En seker om opentlijk belastert te worden van Roomsche Leeraren is niets meer nodigh, als dat men hare dwalingen tegen spreekt, en de Afgoderijen ontdekt. *Johannes Salisburiensis* een Oudt Schrijver seyt in sijn *Polycrat Lib. 7. cap. 21. Wie voor de waarheyt des geloofs ofte de suyverheyt der seden van het Goddelijke recht iets spreekt, die moet of by-gelovigh hieten, of hatigh, of 't geene, het grootste is, vyandt van den Prince.* Een weynigh daar na wendt hy sigh tot de Godtvruchtige, seggende: *Indien ghy iets wilt seggen* (te weten, tegens sulke die over 't Geloove heerschen, daar hy te vooren van

gesprooken hadd'), *ghy bent geluckig indien je niet in den Kerker wort gesmeeten, of in ballingschap verdreven; men sal van alle sijden over u roepen, en so de eergierige, als die haar genegen sijn, sullen niet schroomen het vonniss van de uitterste veroordeelinge over u uit te spreeken.* Hoe seer is dit niet gebleeken in *Johannes Hus,* wanneer in de volle Vergaderinge van 't Concilium *van Constans* hem wierdt te last geleyt, dat seker Doctor hem hadd' hooren seggen. *Dat hy sou worden de vierde Persoon van de Godtheyt.* En als *Johannes Hus* versocht, dat men hem dien Doctor noemen sou; so antwoorde de Bisschop, die dien artijkel voorbracht; *Het is niet nodigh dat hy genoemt wort.* Waar over *Johannes Hus* ontstelt zijnde, uytriep: *ô My elendige! die gedrongen worde sulk een Godtslasterlijke taal te hooren.* En wat vindt men niet al aangeteekent van *Luthers Leere* en *Leven* by de Italiaansche Schrijvers *Guicciardijn Histor. l. 13. n. 15. Paulus Jovius* in 't leven van *Leo de X.,* en andere meer; die my verveelen hier uyt te trekken. Doch het en bleef niet by de kladden van bysondere Schrijvers; *Maar Keyser Karel de V.* door het aanstoken van de Roomsche Geestelijkheyt heeft hem in een publijck Placcaat, 't welk hy in 't Jaar 1521. tegens hem heeft laten afkondigen, leelijk te pronk gestelt: als hy hem noemde: *Een Afvallige van 't gelove, die het houwelijk besoetelde, noch Overheden, noch gehoorsaamheyt, noch Wereldtlijke macht, noch Kerkelijke ordre erkennende. Het gemeine volk aansettende tot dootslagen, dieveryen, om vernielingen aan te rechten door swaardt en vlammen. Leerende, dat het aan een iegelijk vry staat te volbrengen 't geene de beesten doen, de Wetten verachtende. Een Duyvel onder een menschelijke gedaante.* En wat diergelijke lasterlijke dingen daar in meer gevonden worden. Oock is my noch onlangs ter handt gekomen een Boeck in 't *Nederduitsch* van *P. Wandelman* Jesuijt, daar in sigh niet ontsiet uyt opentlijke Laster-Schriften uyt-treksel te maken over *Luther* en *Calvijn,* seggende van *Luther: Dat de Keyser Maximiliaan den Duyvel in lichamelijke gedaante sou*

hebben sien sitten op de schouderen van Luther; en dat het een vermoeden was, dat de Moeder van Luther, eer sy trouwde met den Duyvel sou hebben te doen gehadt; en dat de Duyvel door Luther was gegenereert. Dat de Catechismus van Luther bestont in een glas met drie ringen, het eerste de 10. Geboden, het tweede het Symbolum, en het derde de Pater Noster, de gront en den *bodem de Catechismus volleert. Dat hy 's avonds goede çier gemaakt hebbende, 's anderen daaghs in sijn bedd' sou doot gevonden zijn; of dat hy hem selfs verhangen hadd', of dat hem de Duyvel verworgt hadd'.* Daar toe aantrekkende *Bredenbach, Ulenbergh, Cochlaeus, Prateolus,* en diergelijke Lastermonden; opentlijk aanlopende tegens waarheyt, en tegens de getuygnissen van sulke, die hem in sijn laatste hebben by-gestaan. Het heugt my oock dat by *Delrio* geleesen hebb', dat de *Duyvelen* uyt de beseetene te Geel in de Brabantsche Kempen (daar gemeynlijk de halve Gekken van Antwerpen moeten huys houden) voor eenige tijdt gemist waren; en wanneer zy daar na waren weder gekeert, en gevraagt wierden, waar se so langh vertoeft hadden, tot antwoort gaven; *dat se met Luther ter begraafniss waren geweest.* Schaamt dit alles sigh selfs niet? Van *Jan Calvijn* seyt *Wandelman; dat hy is gestorven wanhopende, Godt lasterende, vervloekende en alle Duyvelen aanroepende, het welk noyt sou zijn wederleyt. Dat hy een Sodomijt is geweest, en levendigh, sonder tusschen komen van den Bisschop van Noyon, sou sijn verbrandt geworden; zijnde dus noch met een brant-merk vry geraakt.* Hoewel alle sulke lasteringen opentlijk met authentijke stukken door *Beza, Rivetus* en meer andere ten toon geleyt zijn. Siet so gaan de Roomsgesinde te werk met sulke die haar tegen staan. Welk wonder is het dan dat sulks oudtijts aan de *Waldensen* is te beurt gevallen. Slimmer en Goddelooser als oyt de Heydenen tegens de Christenen hebben te werk gegaan.

§. 27.

Maar laat ons by dese tegenwoordige aanmerking eens nader ontdekken, hoe de *Roomsche Gee-*

stelijkheidt, noch boser als het *Oude Heydendom,* met een voorbedachten Raadt en tegens haar beter weeten aan, niet en schroomt haare eygene Conscientien gewelt aan te doen, en een notoyr *crimen falsi* ('t welk buyten tegenspraak by alle eerlijke luyden onder Heydenen, Turcken en Joden, yemant *infaam* en tot een *Schelm* maakt) te begaan; wanneer zy, om de *Albigensen* en *Waldensen* te beter met de lasterlijke Leeringen en daden der *Manicheen &c.* te konnen bekladden, *publijke Oude Schriften* in haare *Tytels* en *Opschriften* vervalschen. Waar op dan niet alleen de *Leecken* die 't Latijn verstaan, maar oock de hedensdaagsche *Monnicken,* (als mijnen *Antagonist* en sijns gelijke) meynende een goedt en wel beproeft Compas te hebben, t'zeyl gaan, en het Schip onvoorsichtelijck tegens klippen en rotzen in een donkere nevel aan-zetten, en schip-breuk lijden, so dat sy 'er ter naeuwer noot de naakte huydt konnen afbrengen. Wanneer sy alle de dwalingen, die in sulke vervalschte getituleerde boeken gevonden worden, dan aan *Waldensen;* welkers *Opschrift* voor aan staat, toe-dichten, en daar over ondersocht, bevonden worden geheel van waarheyt ontkleedt, en met een zwadderig en siltigh zeeschuim van allerhande leugenen, aan alle kanten, en voor al aan de kruyn, omhangen, naeulijks de schip-breuk ontworstelt en aan strandt geraakt te zijn. En verstrekt dit aan sulke Maats dan niet voor een schoon cieraat; dat se dus opgeschikt het hooft moeten kraeuwen?

§. 28.

Let daar toe op de volgende stukken. *Reinerius* een Dominicaner Monnick in de 13de Eeuwe, en gesonden om de Ketters in de *landen van Albi* en daar omtrent te bekeeren, heeft een Boek geschreven onder het Opschrift, *contra Haereticos.* Gelijk in oude met de handt geschrevene Boecken, en oock by *Antonius Senensis* in sijn Bibliotheek, het opschrift aldus gevonden wort, *Fratris Reinerii Sachoni, Ordinis Praedicatorum Summa contra Haereticos.* Oock de Jesuijt *Gretzerus* in 't uytgeven van *Lucas Tudensis* en andere Schrijvers tegens de *Waldensen;* als hy handelt van de verscheydentheyt, die men

in 't leven van *Reinerius* vindt, schrijft aldus: *Als Reinerius nu was uitgegeven, so komt tot my uyt het Lambacenser Klooster van Oostenrijk dat Boek waar van ick in Prolegomenis cap. 9. hebb' gewach gemaakt, 't welke ick met onse editien hebb' vergeleeken. Het opschrift was: Incipit libellus de Haereticis & erroribus eorum à fratre Reinero compilatus;* gelijk dan *Reinerius Cap. 4.* een uytdrukkelijk onderscheyt maakt tusschen de *Manicheen, Arrianen, Runcarien,* en *Leonisten* (welke laatste, so wy uyt *Thuanus* reets hebben verstaan, *Waldensen* waren. Maar de Jesuijten hebben dien tijtel aldus verandert: *Reinerius ordinis praedicatorii Liber contra Waldenses.* Even of de *Waldensen* sodanige waren, welke als het generale Ketterdom, alle die bysondere Ketters als *Manicheen, Arrianen, Runcarien* en *Leonisten* omviengh. Waar uyt dan gevolgt is, dat men alle de grove Ketteryen en stellingen in dat Boeck vervat, aan de *Waldensen* heeft ge-eygent. By voorbeelt; *Reinerius* stelt in sijn Boeck Kap. 6. Dat de *Runcarii* stelden: *Dat van de navel benedenwaarts (à cingulo deorsum) geen doodt-sonde wierdt begaan, om dat de Heere seyt, dat uit het herte voortkomen hoereryen, waar van daan oock alle vervloekte dingen tegens de natuur.* En daar over wordt dan besloten dat de *Waldensen* sulks hebben geleert. Noch al verder: *Reinerius* handelt in 't selve 6de Kapittel mede van *Paterinen* en dicht haar dese leerstukken toe: *Dat Lucifer alle het sienlijke geschapen heeft. Dat het huwelijk is overspel. Dat het een quade Godt is geweest, die aan Moyses in den vierigen Braambosch verscheen. Dat de benedenste deelen van 't lichaam van de Duyvel gemaakt waren; dat men se daarom schandelijker wijse gebruykte.* Daar op wederom volgens het Opschrift: *De Waldensen hebben sulke vervloekte leeringen gedreven.* Terwijl *Reinerius* in 't 5de Kapittel van *Leonisten of Armen van Lions handelende,* dat eygentlijk *Waldensen* zijn, getuygt: *Dat se de sonden van de Geestelijkheyt berispten: Heiligh leefden. De vervolging om de geregtigheyt en 't geloof leden. Dat de getrouwde dodelijk sondigden, indien se sonder hope*

van Kinderen te verwecken t'samen quamen. Dat de Kerke heeft gedwaalt, met het Huwelijk aan de Geestelijkheyt te verbieden, dewijl die in 't Oosten, (dat is in de Oostersche of Grieksche Kerk) oock trouwden. Ja oock in 't 4de Kapittel: *Dat de Leonisten voor de menschen rechtveerdelijk leefden, alles van Godt wel geloofden, en alle artijckelen die in 't Symbolum vervat zyn.* Brengt dit nu alles over een met so veele vuyligheden, als op haar worden geworpen. Hoewel wy anders niet willen ontkennen, dat de *Waldensen* van dese of geene Schrijver wel *Paterinen* oock genoemt worden, doch niet anders als door misverstant, dewijl zy leerstukken hebben voortgebracht, die rechts draats strijdigh zijn met sulke vuyligheden als aan de *Paterinen* ge-eygent worden. Gelijk wy by 't vervolg nader uyt *geloofs-belijdenissen,* die *Roomsche* Schrijvers ons aan de handt geven sullen open leggen.

§. 29.

Maar nu verder ten bewijs van het *Crimen falsi. Ermengardus* begint sijn Boeck aldus: *Incipit opusculum Ermengardi C. Haereticos, qui dicunt & credunt mundum istum & omnia visibilia non esse facta à Deo, sed à Diabolo.* Dat is: *Het werksken van Ermengardus begint tegens de Ketters, welke seggen en geloven, dat die werelt en alle sigtbare dingen niet gemaakt zijn van Godt, maar van de Duyvel.* Door welke Ketters *Ermengardus* dan geene andere verstaat als de *Manicheen.* Wat doet nu de Jesuijt *Gretserus?* Hy heeft op yeder pagina dese tijtel gestelt: *Ermengardus contra Waldenses.* Nochmaals: *Eberardus Bethuniensis* of van Bethune heeft een Boek gemaakt tegens de Ketteryen, en geintituleert *Antihaeresis.* En dus staat 'er voor aan oock in de Voor-reden: *Incipit libri Antihaeveseos prologus. De Voor-reden van het Boeck tegens de Ketterye begint.* Maar deselve *Gretserus* vervalscht den tijtel aldus: *Eberardus contra Waldenses;* terwijl het minste gedeelte van het Boeck de *Waldensen* raackt. Noch eens: *Alanus* heeft een Boeck uyt-gegeven met dit Opschrift: *Opus adversus Haereticos & Waldenses, qui postea Albigenses dicti sunt.* Dat is: *Een werk tegens*

de Ketters en Waldensen, die naderhandt NB. Albigensen genoemt zijn; en den Autheur selve verklaart in de Voor-reden aan de Prins van Montpelliers, dat hy sijn werck in *vier deelen* heeft geschift; het *eerste* tegens de *Ketters,* het *tweede* tegens de *Waldensen,* het *derde* tegens de *Joden,* het *vierde* tegens de *Heydenen.* Maar *Massonus* Bajocenser Aartz-Diaken, heeft den tijtel van het eerste Boeck oock verandert, en gestelt *Tegens de Waldensen;* op dat so de dwalingen der *Manicheen* en andere daar in vervat, mede op rekening van de *Waldensen* souden mogen gestelt worden. Kan dat nu wel by *eerlijke* luyden door den beugel? Dit kan nu tot een proef verstrekken; welke staat men verder maken mach op het na-speuren van waarheyt uyt sulke oude Boeken, die men niet anders hebben kan als uyt *Roomsche Bibliotheken,* en dus uyt de handen van haar doot vyanden; die haar niet ontsien van de *Opschriften* selve, op *sulken wijse* en tot sulken *eynde* opentlijk te vervalschen.

§. 30.

Doch laat ons evenwel eens sien; welke en hoedanige dwalingen, bedachtsamer Roomsche Schrijvers aan de *Waldensen* ten laste leggen. Frater *Reinerius* (die deselve niet schijnt geweest te zijn met die Frater *Raynerius,* die met de Bullen van de Paus was afgesonden, om de *Albigensen* te bekeeren, en van *Bzovius* wort bygebracht op 't Jaar 1198. §. 6. Waar van wy voorheen §. 14. mede hebben gewach gemaakt; maar een *andere* die *Antonius Senensis* volgens *Gretzerus in Proleg. cap. 9.* seyt in de bloey geweest te zijn, omtrent het Jaar 1254. doch wy laten dit tusschen beyden staan) een Domincaner Monnick, een Inquisiteur over het geloof; een Renegaad die erkent, dat hy 17. Jaren selfs een Ketter-hooft *(Haeresiarcha)* geweest is, en over sulks een groote Vyandt der *Waldensen,* sal hier de voor-rang hebben. Deselve getuygt dan in sijn Boeck de *Haereticis cap. 4.* aldus: *Onder alle Secten, die 'er noch zijn, of geweest zijn, en is 'er geen schadelijker voor de Kerk als die van de Leonisten: En dat om drie oorsaken. Eerst, om dat se langduuriger is, want eenige seggen, dat se heeft geduurt*

van de tijdt van Sylvester (dese nu is Bisschop van Romen geworden in 't Jaar 314.) *eenige van de tijden der Apostelen. Ten tweeden, om dat se is algemeyner: Want daar is naeulijks eenigh Landt, in welke dese Secte niet is. Ten derden: Om dat alle de andere met een schrickelijkheit van lasteringen tegens Godt een schrick aanbrengen; dese van de Leonisten een groote schijn van Godtsaligheit heeft; om dat se voor de menschen rechtveerdelijk leefden, en alles van Godt wel geloven, en alle artikelen die in 't Symbolum vervat zijn; alleen de Roomsche Kerk lasteren en haten; waar aan de menigte licht valt om te geloven.* Dit is een oudt getuygniss van een Preek-heer zelfs, die als een Ketter-meester onder haar heeft verkeert. Wat sal doch den Dominicaan daar tegens konnen inbrengen?

§. 31.

De tweede plaats geven wy aan *Wilhelmus Reginaldus,* die een *Calvino Turcismus* of een Boeck genoemt het *Calvinisch Turkendom,* geschreven heeft; die immers oock geen *Waldensen* sparen sal. Dese seyt dan *lib. 2. cap. 5. Calvino Turcismi,* de leerstukken van de Armen van Lyons aldus op:

Sy keuren de vermenginge van de Olie in den Doop af.

Oock alle de zegeningen van de Kerck, en heiligingen van de Schepselen.

Sy hebben de Kerkelijke Gezangen en de Canonijke uyren uitgelacchen.

Sy hebben wechgenomen de Oorbiechte, het Vormsel en het laatste Olyzel.

Oock de Quadragesima (dat is het veertigh daaghs Vasten) *en de voorgeschrevene Vasten-dagen; geen meerder verdienste stellende in de allernaeuste onderhoudinge van het vasten, als in een matelijk eeten.*

Sy hadden een schrik voor de bysondere Godtsdiensten van de Broeders en Monniken, welke sy oock toeschreven aan den quaden Geest.

Sy verwierpen den Roomschen Paus, en de Prelaten van de Kerck; aan welke sy geloofden dat men geen gehoorsaamheyt schuldigh was.

Sy leerden dat die Kerck van de tijdt van Sylvester Roomsche Paus sodanigh was verdorven, dat die des selfs geloof vast hield, niet kon saligh worden.

Sy leerden, dat de Feest-dagen der Heylige in de Kerk niet behoorden gedult te worden, en dat de Heylige sonder Godt te verongelijken niet konden gedient of aangeroepen worden.

Sy leerden, dat de Missen en Aalmoezen, de gebeden en gunst bewijsen (suffragia) voor de doode aan haar geen voordeel met allen toebrachten.

Eyndelijk sy hadden sulken afkeer van de Beelden, dat se het voor een openbare Afgoderye uit-riepen, dat se in de Kerken der Christenen wierden gedult. Seeker dit gelijkt 'er beter na.

Waar zijn hier so veel opgeraapte laster-stukken? En nochtans was die *Reginaldus* de *Waldensen* niet seer genegen. Doch daar na wil hy de *Waldensen of Armen van Lyons* op nieuws van de *Albigensen* onderscheyden, en dan aan dese *Albigensen* toe-eygenen de gruwelijke dwalingen der *Manicheen,* 't welk een groote misgreep van *Reginaldus* is, dewijl de *Manicheen,* hoewel mede woonende in de Landen van *Albi,* daarom geen rechte *Albigensen* met de *Waldensen* over-een-stemmende, en uyt haar gesprooten, geweest zijn, als reets voor heen uytvoerigh genoech bewesen is.

§. 32.

Hier toe voegen wy de verklaring van *AEneas Sylvius,* (naderhandt Paus van Romen onder de naam van *Pius de II.,* als voor heen al geseyt is) die; hoewel hy een bittere Vyandt is geweest van de *Waldensen,* en haar volgens Roomsche grootmoedigheyt heeft af-geschildert als een schuym van menschen, welkers *Nasaten* voor en in sijn tijdt, in 't beginsel van de 15de Eeuwe gevonden wierden in *Bohemen,* en uyt dien gewoonen *geestelijken* haat, haar oock al aanwrijft eenige dwalingen of misverstanden; nochtans sodanigh hare Leerstukken voorstelt, dat se niet alleen niet gelijken na so monstreuse dwalingen der *Manicheen,* maar dat de Gereformeerde eenige weynige uytgesondert, die haar worden toegedicht,

die wel voor de haare volstrekt sullen willen opneemen. Hoor eens uyt sijn *Bohemise Historie c. 35.* voor af; hoe gunstigh en lieflijk hy haar beschrijft; waar na men oordeelen mach, of *AEneas Sylvius* wel yets gruwelijks over hare leeringen sou hebben willen voorby stappen, indien zy deselve gedreven hadden. *Sy zyn uitgespat tot lasteringen* (seyt hy) *en hoewel se van eenige leuye en quade konden qualijk spreeken; so hebben zy geblaft tegens alle Priesteren: en afwijkende van de Katholijke Kerke, so hebben zy omhelst de Goddeloose Secte en onsinnigheyt der Waldensen. Van dese pestachtige en nu van overlangh verdoemde factie zijn dese de Leerstukken.* Welke hy dan na so schoone Voor-reden optelt, en de volgende zijn.

§. 33.

Dat de Roomsche Prelaat met de andere Bisschoppen even gelijk is.

Dat onder de Priesters geen onderscheyt is. Dat een Priester niet de waardigheyt, maar de verdienste van 't leven meerder maakt.

Dat de Zielen van de Lichamen scheidende, of aanstondts in de eeuwige pijnen gedolven worden, of de eeuwige blijdtschap erlangen.

Dat 'er geen Vagevuur gevonden wort.

Dat het te vergeefs is voor de doode te bidden, en het een uitvindinge is van de Priesterlijke waardigheyt.

Dat men de Beelden van Godt en de Heylige moet wegnemen.

Dat inwyjingen van Wateren en Palm-takken uyt de lacchen zyn.

Dat de boose Geesten de Godsdiensten van de bedelende Orders hebben uitgevonden.

Dat de Priesteren behooren arm te zyn, en te vreden met een enkele gifte.

Dat een vrye verkondiging van 't Woort Godts voor een iegelijk open staat.

Dat geen hooft-sonde, hoewel om een grooter quaat te schuwen, mach gedult worden.

Dat die aan een dodelijke schult schuldig staat, noch Wereldtlijke noch Kerkelijke waardigheyt mach bekleden, noch hem gehoorsamen.

Dat het Vormsel, 't welk de Pausen met salve invoeren, en de laatste salving geensins onder de Sacramenten van de Kerk vervat zyn.

Dat de oorbiechte beuselachtig is.

Dat het Doop-water, door geen ingeworpen vermengingh van heylige olye moet ontfangen worden.

Dat het gebruyk van de Kerkhoven om gewins wille is uitgevonden; dat het niets verschilt, met welke aarde de menschelijke lichamen bedekt worden.

Dat de Tempel van de wijdt uitgebreyde Godt de Werelt is. Dat se de Majesteyt van Godt inbinden, die Kerken, Kloosters en gebede-huysen timmeren, als of de Goddelijke goedtheyt daar in gunstiger bevonden wierdt.

Dat de Priesterlijke klederen, verçierselen van Altaaren, Kleeden, Corporalen, Kelken, Schotels en diergelijke vaten niets te beduyden hebben.

Dat een Priester op elke plaats en ieder tijdt het heylige lichaam van Christus maken kan, en uit-deylen aan die het versoeken: dat het genoech is, indien hy alleen de Sacramenteele woorden seyt.

Dat de onderstanden of voorbiddingen (suffragia) der heylige in den Hemel met Christus heerschende te vergeefs versocht worden, welke niet en konnen helpen.

Dat men te vergeefs de tijdt verslijt in het singen en seggen van de Canonijke uyren.

Dat men op geen dag moet ophouden van werken, als die den dagh des Heeren genoemt wort.

Dat de Feest-vieringen der Heylige geheel moeten verworpen worden.

Oock dat 'er niets verdienstelijks is in de Vaste-dagen van de Heylige.

Siet daar heeft men 24. Leerstukken, die van *AEneas Sylvius* aangemerkt worden als dwalingen van de *onsinnigheyt van een Goddeloose, pestachtige* en van *overlang verdoemde Secte der Waldensen;* en ondertusschen is 'er niet *een eenige* in begreepen of se sou met een kleyn *graantjen souts* opgenomen, of sonder *driftige misduyding* in een gesonde sin verstaan, van de Gereformeerde wel onder-

teekent worden. Immers zijn de *meeste* dingen die de Roomsche Kerke daar tegens vast stelt, buyten het woort van Godt, enkelijk gegrontvest op ydele menschelijke *vonden* en *instellingen,* daar van wy voorheen gesien hebben; dat se als ydele onnutte een onaangename betrachtingen van Godtsdienst, door Christus en sijn Apostelen worden uytgemonstert. En de *andere* stukken die *klederen, altaren, Kerkhoven, kelken, schotelen &c.* betreffen; wanneer men daar in *heyligheyt* en *verdienstelijkheyt* sou willen stellen, konnen nergens anders toe strekken, als om de menschen een indruk te geven van een vervaarlijk *bygeloov,* en om de *ware heyligheyt* van Godt in sijn woordt voorgeschreven te ontluysteren, ja geheel en al te verdonkeren. En konnen dese ydelijk door *Aeneas Sylvius* opgetelde dwalingen als so veele getuygnissen tegens de Roomsche Kerke uytleveren, hoe onredelijk en onchristelijk niet alleen, maar oock hoe afgrijselijk en vervloekt daar geweest zijn de onmenschelijke wreede vervolgingen der Roomsgesinde in 't *gemeyn,* en van *Dominicus* en *Pius* in 't *bysonder,* ter hant-have en standthouding van louter *bygeloof* en *afgoderye.*

§. 34.

Laat hier over oock eens gehoort worden wat *Thuanus* tot last brengt van die Oude en *eerste Waldensen Lib. 6. Historiarum. Van haar,* seyt hy, *wierden dese leeringen verhaalt: Dat de Roomsche Kerck, om dat se het ware geloof verlochent hadd', was de Babylonische Hoer, en dien onvruchtbaren boom, die Christus selve heeft vervloekt en bevolen dat men se ontwortelen sou: Derhalven dat men de Paus niet moest gehoorsamen noch de Bisschoppen, welke sijn dwaling voort planten. Dat het Klooster leven was het vuylnis-vat van de Kerk en des Duyvels-nest (sentima ac Plutonium) Dat des selfs geloften ydel waren, en dienende tot een stinkende liefde der Jongelingen. Dat de Orders van het Priesterschap, merkteekenen waren van het groote Beest, waar van in de Openbaringe wort gewaagt. Dat het Vagevuyr; de heylige plechtelijkheyt; Tempel-wyjingen; den dienst der Heyligen; de versoeninge voor de doode, versierselen van de*

Sathan waren. Waar na *Thuanus* verder getuygt van 't geene haar wierdt toegedicht, seggende: *Tot dese voornaamste en seekere Hooftstukken van haar Leere sijn noch andere versiert, van 't Houwelijk, de Opstanding, de staat van de ziele na de doot, en de Spijsen.* Waar door die Schrijver niet duysterlijk te verstaan geeft, dat de Roomsgesinde valschelijk met noch andere dwalingen haar gaarn wilden *beswaren.*

§. 35.

Na het voorstel van alle dese *Roomsche* Schrijvers neme ick eerst de vryheyt om hier noch verder uyt te teekenen, 't geene de Protestantse *Centuriatores Magdeburgenses* over de stellingen der *Oude Waldensen,* uyt een seer oudt met de handt geschreven Boeck aan 't licht gegeven hebben: daar men siet dat se geleert hebben:

Dat over Geloofs-artijkelen het hoogste gesagh was van de H. Schriftuur, en dat se daarom was de richtsnoer, waar na men moest oordeelen, dat men met recht alles moest verwerpen en vlieden, 't welk met het woort van Godt niet over-een-quam.

Dat de leeringen van de Vaderen en Concilien voor so verr' moesten goedtgekeurt worden, als se met het woort Gods over-een quamen.

Dat het leesen en de kenniss van de H. Schriften aan alle menschen soo Leeken als gewijdde mannen vry en nootsakelijk was, ja dat men liever de oude stukken van de Propheten en Apostelen behoorde te lesen, als menschelijke verdichtselen.

Dat 'er twee Sacramenten zyn van de Kerk, den Doop en 't Avontmaal des Heeren.

Dat het gebruyk van beyde gedaanten voor Priesters en Leken van Godt ingestelt was.

Dat de Missen goddeloos waren, en rasernye was voor dooden Misse te doen.

Dat het Vagevuyr was een menschelijk versiersel. Want dat de gelovigen quamen in 't eeuwige leven; maar de ongelovige in de eeuwige verdoemeniss.

Dat de Aanroepingen en dienst der gestorvene Afgoderye was.

Dat de Roomsche Kerck de Hoere van Babel was.

Dat men de Paus en Bisschoppen niet moest gehoorsamen, welke waren de Wolven van de Kerke Christi.

Dat de Paus geen opperhoofdigheyt heeft over alle Kerken van Christus, noch de macht van het tweederley swaart.

Dat het de Kerke Godts is, die het suyvere woort van Christus hoort, de Sacramenten van hem ingestelt gebruykt, waar dat se oock mocht zijn.

Dat de Geloften waren verdichtsels van menschen, de Sodomye voedende.

Dat so veele Orders, Merk-tekenen waren van 't Beest.

Dat het Monnikedom was een stinkend doot lichaam.

Dat so veele by-gelovige Tempel-wyjingen; Kerken van Martelaren; segeningen van schepselen; Peregrinagien; so veel gedwongene vast-dagen; so veele overtollige Feesten; dat geduurigh geblater van ongeleerde menschen, en de waarneeminge van de andere Kerk-gebaren, opentlijk belettende de Leere en instellinge van 't woort, waren Duyvelsche uitvindingen.

Dat het Huwelijk van de Priesteren geoorloft en nootsakelijk was.

Merckt hier nochmaals 24. Hooftstukken die de *Oude Waldensen* ten tijde van *Dominicus* als grove dwalingen in de Roomsche Kercke aangeteekent hebben, nevens de erkentenissen daar tegens; net overeenkomende met die stukken, die wy uyt Roomsche Schrijvers reeds hadden by-gebracht. Maar waar is in alle dese te vinden eenige vervloeckt *Manicheeisdom?* 't Welck immers indien sy iets diergelijcks geleerdt hadden, die bittere Roomsche Schrijvers niet souden vergeten hebben. O! by de sulke, en niet elders heeft men moeten soecken de grond-steunselen van het ware Christendom, in die donkere en afvallige tijden, tegens *Afgoderye* en *Bygeloov'*.

§. 36.

Gelijk sy die beyde dan bestreden met het Woort van Godt; te weeten de H. Schriften so van 't Oude, als van 't N. Testament, sonder dat men in het *rede-twisten* met hare Partyen de minste blijken van de dwa-

lingen van *Manes;* of van so veele lasterstukken, rakende *Christus, Maria Magdalena* en de H. *Maget Maria de Moeder des Heeren,* vinden aangeteekent. Dat dese *Waldensen* nu hare leerstukken bevestigden, en de dwalingen bestreden met de Schriften van 't Oude en N. Testament; en het O. Testament geensins gelastert hebben als *een gewrocht van den Duivel,* gelijk den *Dominicaan* heeft uytgeroepen; blijkt buyten tegensprake uyt *Reynerius,* so als de Jesuijt *Gretserus* die heeft uytgegeven; daar *Reynerius* in 't 3. Kapittel aanmerkt: *Dat sy het Nieuwe en Oude Testament in de gemeyne Taal hadden overgebracht, en aldus onderwesen en leerden.* Waar na hy tot bevestiging van sulks verklaart: *Dat hy heeft gehoort en gesien een zekere slechte Boer. (quendam Rusticum Idiotam) die van woort tot woort het Boek van Job heeft op-geseyt.* En in 't 5. Kapittel, daar hy van de *Leonisten* of *Arme van Lyons* (welke *Waldensen* zijn noch nader spreekt, seyt hy met goede nadruk: Dat sy met het herte in de gemeyne Taal verstaan *(vulgariter sciunt corde) den Text van 't N. Testament en een groot gedeelte van het Oude.* Waar toe *Flaccus Illyricus in Catalogo testium Veritatis,* en *Freherus in rerum Bohemic. Script.* noch in hare *Reynerius* toevoegen: *Dat 't geene de Prediking seyden een leugen te zyn.* Doch dit laatste heeft de Jesuijt *Gretserus* in sijne uytgegeven *Reynerius* niet, om dat hy in 't sijn *geschreven Boek, 't welk vol fouten was* niet en vondt; Maar of hy 't naderhant niet heeft gevonden in 't *geschreven Exemplaar,* 't welck hy uyt het *Lambacensen Klooster in Oostenrijk* kreegh, (na dat hy reets *Reynerius* uytgegeven hadd', waar van voor-heen) sulks verzwijgt *Gretserus.* Oock getuyght *Thuanus, lib. 6. Histor.* op 't Jaar 1550. van *Petrus Waldus,* uyt de oude stukken van *Vidus Perpinianus,* die het ampt van *Inquisiteur* tegens de *Waldensen* had bekleedt: *Dat voornoemde Waldus een rijck Burger van Lyons sijn huys en goederen verlaten hebbende, sich selfs geheel en*

al aan een belijdeniss van 't Euangelium (Evangelicae Professioni) hadd' overgegeven, en besorgt, dat de Schriften van de Propheten en Apostelen in de Moeder Taal (populari lingus) waren overgezet, hebbende daar oock toegevoegt eenige getuygnissen van de Oude Vaderen. En een weynig lager: *Dat hy sijne Discipelen uytsondt, om aan alle kanten het Euangelium te verkondigen;* En dat die seyden: *Dat men in saken, die de Godtsdienst betreften Godt en niet de menschen gehoorsamen moest.* 't Welk dan ten opsicht van de H. Schriften van *Waldus* mede getuyght *Massonus praefat. in opus Alani contra Valdenses.* In 't bysonder stelt *Nicolaus Vignierus in Histor. Eccles. ad annum 1206.* dit wat breeder voor, seggende: *Een geloofwaardig Man uit het Negen-Volkersch Vrankrijk (è Gallia Novem-populanâ) heeft my versekert, dat hy een van hare belijdenissen in de oude spraak van Gascongien beschreven, en verhandreikt een weynigh voor de tweede troubelen van Vrankrijk, aan den Cancelier Hospitalius, gesien heeft, welcke t' eenemaal met de leere der Waldensen over een quam, sonder dat eenige de minste voetstap van het Manicheeisdom sich openbaarde. Maar sy verklaarden opentlijk, dat sy NB. alle de Canonijke Boeken, so des Ouden als des N. Testaments erkenden, en alle die leere verwierpen, die geen fundament daar in hadd', of iets vervatte dat daar mee strijdigh was. En dat se daarom alle de Ceremonien, Overleveringen en Ordonneeringen (ordinationes) verfoeiden en veroordeelden, seggende; dat die was een spelonke van Moordenaren, en de Hoer in de Openbaringe.*

§. 37.

Oock waren dese luyden Jonge en Oude ter versekering van waarheyt in 't onderwijsen uyt de Heylige Schriften sonder ophouden nacht en dagh besich. Hoor! hoe voorgemelte *Reynerius,* als hy *seven oorsaken* van hare (by de Roomsgesinde so genoemde) *Ketterye* gaat beschrijven, dese als de *tweede* oorsaak stelt: *Dat alle Mannen en Vrouwen, groote en kleyne, nacht en dagh niet nalaten te onderwijsen en haar t'samen te leeren. Want een Arbeyts-man by daagh arbeydende, soekt by nacht geleert te worden en te leeren: En om dat sy daar in so neer-*

stigh, bidden sy niet veele (namentlijk na de Roomsche wijse met so de *Horas Canonicas* te lesen, uytterlijk na de Kerk te lopen, en daar een Ketting van *Pater Nosters* en *Ave Maria's* te murmuleren; Even of 'er niet kon in huysen en binnen-kameren een Gebedt gedaen worden) *selfs de Discipelen leeren ander sonder boeken.* Wat verder: *Een Discipel van seven Jaren soeckt een andere, die hy leeren mach; even gelijk de eene gordijn de andere na haar trekt. Die sich verontschuldigt dat hy niet leeren kan; tot dien seggen zy: leert alle dagen een woort, en na een Jaar sult gy de Spreuken weten, en also toe-neemen. Ik hebbe gehoort uyt de mont van een gelovige;* (te weten een *Papist* gelijk *Reynerius* de sijne noemt) *dat sekere Ketter, die ick wel kenne, by nacht in de Winter door het water Ibis genaamt, tot hem quam over-swemmen; alleen op dat hy hem van ons gelove mocht aftrekken, en tot het sijne brengen:* (waar op *Reynerius* uyt roept:) *Schamen moet sich de nalatigheit van de gelovige Leeraars* (dus noemt hy sijne *Paapsche*) *die voor de waarheit van 't Katholijke geloof so seer niet yveren, als de trouwlose Leonisten yveren voor de dwalingen van haar ongeloof.* Ja wenschelijk wat het, dat de Gereformeerde tot die oude lust, en yver voor waarheyt eens wederom aangewakkert wierden, en dus volgens de vermaning van *Paulus* Heb. 12. v. 12, 13. *weder mochten oprechten de trage handen, ende de slappe knyen, en rechte paden maken voor hare voeten; op dat het geene kreupel is, niet verdraeit, maar veel meer genesen wierdt.* In dese tijdt insonderheyt, nu 't Gereformeerde Christendom door een sorgeloose onkunde, een flaeuwe yverloosheyt, en een involgen van een ydele werelt; gelijk men t'elkens meerder ontwaar wort; de wanschrikkelijkheyt tegens kracht van Godtsdienst niet weynigh de overhandt begint de krijgen.

§. 38.

Hier door groeyden sy so seer aan in de kenniss der waarheyt, die na de Godtsaligheyt is; dat de *gemeyne* gelovige altijt *bereyt waren tot verantwoordinge aan een yegelijk die haar rekenschap af eyschte van de hope*

die in haar was. Als *Petrus* die eens vorderde van de Gelovige in sijn tijt 1 Pet. 3. v. 15. En dat voor al de *Leeraars* haar in staat vonden om met *Aarts-Bisschoppen, Bisschoppen* en *de grootste Geleerde* in de Roomsche Kerke over de Geloofs-stukken in 't Dispuyt te treden. Daar van worden wy versekert door *Guilielmus de Podio Laurentii,* in sijn Kronijck aangehaalt van *Bertrandus* voor gemelt *de gestis Tholosanorum,* die verscheyden van sulcke onderhandelingen verhaalt hebbende, dus verder voortgaat: *Eyndelijk onder seer veele andere dispuiten, welke de onse in verscheyden plaatsen tegens de Ketters in die tijt gevoert hebben, is 'er eene plechtelijker geweest by Mont-Royaal, (apud Montem Regalem) van het Carcassoner Bisdom, in 't Jaar 1207. In 't welke tegenwoordigh geweest zijn de voornoemde Kampvechters van Christus, Fulco van Tholouse en Didacus Exovenser Bisschop, en de H. Dominicus, en de Eerwaardige Man, de Heer Broeder Petrus de Castro novo, van de Cistercienser Order, Legaat van den Apostolischen Stoel, en sijn Collega Meester Radulphus, tegens meer Hooft-Ketters daar vergadert. En daar heeft men op den voorgeschreven dagh getwistredent voor vier Scheytsmannen van Partyen uitgekosen. Uit dese Scheytsmannen (Arbitris) waren twee Edel-lieden, Bernardus de Villa nova, en Bernardus Arrensis: twee van 't gemeyne Volk, Raimundus Godius en Arnoldus Riberia.* Gelijk *Jacobus de Riberia* verhaalt in sijne *Versamelingen (Collectaneis)* van de Stadt Tholouse; alwaar hy oock aanwijst; welke de namen en dwalingen van die Hooft Ketters geweest zijn. De namen zijn dese: *Ponticus Jordanus, Arnoldus Aurisanus, Arnoldus Otthonus* (anders *Arnoltot*) *Philebertus Castrensis. Benedictus Thermus.* De Ketteryen sijn dese: *Dat de Roomsche Kerck niet is de heilige Kerk, noch de Bruydt Christi; Dat se was de Kerck vervult met de Leere van de Duivel; dat Babylon, 't welk Johannes beschrijft in sijn Openbaringe; de Moeder der Hoereryen en gruwelen, overladen met het bloet der Heiligen; Dat aan den Heere niet behaagden die dingen, welke aan die van de Roomsche Kerke selve be-*

haagden. Dat Christus of de Apostelen de Misse niet hadden ingestelt, maar dat het een versiersel van menschen was.

§. 39.

Vignierus in Historia Eccles. ad annum 1207. stelt nader voor alle de Acten van dit dispuyt, so als se in een *parkement* Boeck met *oude* Letter-trekken in de *Catalaansche Taal* beschreven zijn, beginnende: *Op Maandag den 2. Octobr. 1207. in de Stadt Mont-Royal by Carcasona in 't Graafschap van Tholouse, is gehouden de merkwaardige t'samenspraak tusschen den Spaanschen Exovienser Bisschop, die van de Paus gesonden was met den H. Dominicus en meer andere; en Arnoldus Hot genoemde Harder der Albigensen, die dese drie dingen uitdrukkelijk vast stelde. Eerst, dat de Roomsche Kerk niet was de Bruydt Christi, noch de Heylige Kerk; maar een oproerige (turbulentam) onderwesen door de Leere van de Duyvel, en dat se by gevolge dat Babylon was, waar van de H. Johannes in de Openbaringe spreekt, de Moeder der Hoereryen en gruwelen, dronken gemaakt door het bloet der Heyligen en Martelaren Christi. Ten tweeden, dat hare Regeering (politiam) niet goet was, noch heyligh noch van Jesus Christus bevestigt. Ten derden: dat de Miss op die manier, op welke die heden bedient wort, of van Jesus Christus of van sijne Apostelen niet was ingestelt. Het tegendeel heeft de Bisschop opgenomen te bevestigen uit het N. T. in de tegenwoordigheyt van B. de Villa-Nova, B. Auzerbensis,* dus wort by verscheyden Autheuren eenigh verschil in de naam-spelling gevonden, *R. de Bot, en A. Riberia uitgekozen Scheyts-mannen. Wanneer het dispuyt drie dagen hadd' geduurt, so heeft NB. de Bisschop versocht, dat hem 15. dagen mochten vergunt worden, om de bewijs-stukken van sijn stellingen in geschrift te stellen, en Arnoldus Hot acht dagen, in welke Hy op het Schrift van sijn Tegen-partye sou antwoorden. Op den bestemden tijdt weder gekeert zynde, so hebben zy de t'samen-spraak tot vier dagen verlengt. Op welke tijdt by den Bisschop sijn geweest twee Legaten, P. de Castro novo, M. Radulphus Candelenser Abdt,*

P. Bertrandus Prioor van Auteribi; de Prior van 't Palatii. Siet eens het aansienlijk geselschap, om den Bisschop hulp te bieden. *Eyndelijk als den Bisschop aanhielt, dat die dingen, welke de Miss niet betreften, daar van mochten worden weg genomen, so is de Vergadering gescheiden, en daar is niets anders van die verschil-stukken vast gestelt.* Welke *Onsijdige* sal dit konnen leesen, die aanstonts uyt dit verhaal niet sal besluyten, dat de Roomsche Kampvechters, (die anders al omm' moeten de overhandt behouden, daar sonder bewijs-stukken wat te blateren valt) hoe seer tegens *Arnoltot,* of *Arnold Hot;* (want die is deselve) oock door andere ondersteunt, verr' te kort geschoten zijn? Immers *voor eerst;* om uyt het dispuyt van *drie dagen* te geraken, so versoekt de Bisschop met de sijne *15. dagen* tijdt, om sijn bewijs-stukken in geschrift te brengen. Hoe slecht moet Hy dan voor af daar van niet versorgt zijn geweest? En *Arnolt Hot* versoekt niet meer als *8. dagen,* om op alle die bewijs-stukken, die den Bisschop na *15. dagen* schriftelijk voortbrengen sou, te antwoorden. *Ten tweeden;* als die *15. dagen* verstreeken waren, so singt hy het *liedtjen van verlengen* van noch *vier dagen. Ten darden;* Als oock die *vier dagen* verstreeken zijn; so komt hy met *twee Afgesanten* van den Paus, met *P. Bertrandus Prioor van Auteribi* en den *Prior van 't Paleys* te voorschijn. Sou men niet meynen, dat het nu lustigh op een Kampvechten sou aangaan? Sekerlijk ja. Maar wat geschiet 'er? Alle die *groote Mannen* soeken het futzel-boekjen. Men brengt het in harre warren. Men wil sigh niet in-laten: of alle andere dingen die de Miss niet betreften, moet men buyten sluyten, en dus scheydt die aansienlijke Vergaderinge vruchteloos, sonder dat 'er yets anders is vast-gestelt. Voorwaar hy moet wel *een a twee van sijn vijf Sinnen* verlooren hebben; die hier niet sou konnen riecken of voelen dat de winter kout was. En staat ondertusschen al wederom aan te merken; dat in alle die onderhandelingen niets het minste van de *grove dwalingen* van *Manes* voorkomt, (dat nochtans het Capitaalste stuck moest zijn;

indien sy sulcks geleert hadden) om welke, met bewijs-stukken te wederleggen, en dus een *Manicheer,* als een gruwelijke Ketter, voor de geheele Wereldt te doen verstommen, geleerde Luyden geen *vijfthien* dagen ter opstelling van die nodigh hebben.

§. 40.

Van dese t'samen-spraak maackt mede gewach de Monnick *Petrus Sarmensis in Historiâ Albigensi;* gelijk noch van een andere, die te Carmanien, geduurende geheele *acht dagen* gehouden is. Oock noch van een *darde* ondernomen met de *Waldensen* te *Apamien,* dat is te Pasmiers. Daar volgens de genoemde Autheur van de kant der *Albigensen* als de voornaamst genoemt worden *Balduinus, Bernardus de Cimorrha,* en *Theodorus,* die Canonick van *Niverne* geweest, en ín 't *Concilium van Parijs,* in tegenwoordigheyt van de Pausselijke Legaat *Octavianus,* over Ketterye veroordeelt zijnde, sich na Languedocq begeven hadd'. Men vindt mede aangeteekent van *Binius Tom. 4 Concil.* in 't Synodale antwoort van 't Concilium van Bazel: *Dat Dominicus en twaalf Abdten met de Albigensen in 't openbaar onder afgesonderde Rechters by Jupiters Tempel (apud Fanum loves) hebben gedisputeert.* Merkt, sulke *slecht-hoofden* (gelijk men se gemeynlijck daar voor uytkrijt) of veel eer so wakkere Mannen, met *Apollos machtigh zijnde in de H. Schriften* Handel. 18. v. 24. waren de *Albigensche* Leeraars in de tijden van *Dominicus,* en so vry van de dwalingen van *Manes.* Gelieft nu yemant uyt Acten van Concilien, en veel meer andere onwederspreekelijke bewijsen (die wy kortheyts wille voorby-gaan) noch al meerder overtuygt te zijn, dat de *Albigensen* geen Ketterye van de *oude Manicheen* gedreven hebben? die gelieve maar na te slaan het *Tractaat,* 't welk de seer geleerde Heer en grote Ondersoecker der Oudtheyt *Basnage,* in de Fransche Taal geschreven heeft, onder het Opschrift van *Histoire de La Religion des Eglises Reformes;* Een voordeftigh Boeck, waardigh dat het tot de gemeyne stichtinge en schaamte van onse Partyen, door een verstandigh *Taalkundige* in de Nederlandsche Taal wierdt overgebracht. Alwaar

men in 't *eerste gedeelte* Kap. 4, 5, 6, 7, 8. sal vinden een volstrekte verdediging van de *Albigensen* tegens de Heer *Bossuet* Bisschop van Meaux, die de *Albigensen* over de Ketterye van *Manes* hadd' beschuldight, nevens een onwedersprekelijke oplossinge van alles, 't welk Hy uyt eenige *driftige* Roomsche Autheuren hadd' by een geschrafelt; hebbende in die verdediging *den Bisschop* in sijn opgeraapte dingen sodanigh van waarheyt ontbloot dat 'er tot op heden noch geen weder-antwoordt is aan 't licht gekomen; hoewel de wederleggingh al in 't Jaar 1690. den dagh gesien heeft. Doch dit is geen wonder: want den Bisschop uyt seer veele oude onbetwistelijke stukken, daar in sodanigh is overhoop geworpen; dat hy selfs met geen schijn van waarheyt eenigsins kon of derfde voor den dagh komen.

§. 41.

Maar indien se geen *Manicheen* geweest zijn, welke slagh van menschen dan? Dit kan den Leser licht besluyten uyt het geene wy voorheen over de Belijdenissen van haar geloof, en het bestrijden van de Roomsche dwalingen uyt Roomsche Schrijvers aangetrokken hebben; te weeten: *Dat se in opsicht van de Hooftstukken,* dat selve gelooft en beleden hebben, 't welk de Gereformeerde seer gaern by de Reformatie van haar hebben overgenomen. Sulks hebben de Roomsche Schrijvers selfs moeten erkennen, *Poplinerius Histor. Franc. Tom. 2. libr. 38.* geeft 'er onder het voortbrengen van andere dingen, dit getuygniss van: *Ja seer veele hebben my voor de sekere waarheit geseyt, dat sy hebben gesien artijkelen van haar geloof in sekere oude tafelen, die te Albi zijn, ingesneden, welke t'eenemaal met de leere der Protestanten over een komstigh zijn.* So als *Viguier Histor. Eccles. ad annum 1206.* uit hem aantrekt. *Mezeray Histor. Franc. Louys Le Jeune t. 2.* maakt een onderscheyt tusschen de *Ketters* van Languedocq, seggende: Dat se *tweesind* waren onderscheyden, *sommige ongebonden in leven, en seer onwetende, die op eenige wijse waren Manicheen, en andere minder ongeregelt, seer vervreemt van alle vuil spreken die dreven de leeringen der Calvinisten. De Serres*

Histoir. de Franc. Louys de VIII. veroordeelt wel de *Albigensen,* om dat se haar hadden afgesondert van de Roomsche Kerk; maar op deselve tijt stemt hy toe; dat hy in een *oudt met de handt geschreven* Boeck gesien heeft de redenen van hare scheuring, welke volkomen gelijk waren *aan die, welke Wiclef en Luther hadden vernieuwt. Want,* seyt hy, *sy wilden niet aannemen de Opperhoofdigheyt van den Paus, noch hem erkennen voor Algemeyne Bisschop. Sy verwierpen de Beelden; het Vagevuir; de verdienstelijkheyt der Werken; de Aflaten; de Pelgrimagien; de Beloften; de ongehuwde staat der Priesteren; de aanroepinge der Heiligen; en het verkoopen der Heilige dingen. Du Tillet* die Secretaris geweest is van 't Parlament van Parijs, heeft sijn Historie van den Oorlogh tegens de *Albigensen* geschreven op de Registers van de Koninck: Ondertusschen rechtveerdight hy haar niet *alleen van alle Goddelose stukken,* daar over men haar hadd' aangeklaagt; *maar hy stelt se oock gelijk met de Gereformeerde.* Derhalven of de *Koninklijke Registers* moeten valsch zijn, of de *Albigensen* vry van snode stukken, en over-een-komende met de *Gereformeerde.*

§. 42.

En gelijk se dus vry waren van de heylloose dwalingen der *oude Manicheen,* en in leerstukken over-een-komstigh met de leere van de Gereformeerde Kerke; so zijn se oock onschuldigh geweest aan so *gruwelijke Schelmstukken,* als den *Dominicaan* over haar heeft uytgeroepen; als nu reets met een woordt uyt *Du Tillet* is aangewesen. Doch oock dit sullen wy tegens so groote *laster redenen* noch wat omstandelijker doen blijken. *Reynerius,* so als reets §. 28. is aangetoont, heeft haar als seer schadelijk voor de Kerke aangemerkt, om dat, daar alle andere Ketteren los en ongebonden van leven waren; *Sy in 't tegendeel groote schijn van Godtsaligheyt hadden, en voor de menschen rechtveerdigh leefden.* Ja dat se uyt haar *stil* en *zedelijk* gedragh als Ketters (sodanigh was het leven der Roomsgesinde in die tijdt verdorven) wierden onderkent. Hoor daar over in 't breede eens *Reynerius* kap. 7. *De Ketters,* seyt hy, *worden onderkent*

door zeden en woorden. Want sy zijn in zeden wel geschikt en statigh: Sy hebben geen hovaerdye in kleding, om dat sy noch kostelijcke noch seer slechte gebruikten. Sy drijven geen koophandel wegens de leugens en eedt-zweeringen, en om de bedriegerijen te ontvlieden; maar sy leven alleen van den arbeydt, als Handtwerks-lieden. Hare Leeraars zijn oock Schoenmakers en Wevers (dus moesten sy in de tijden van *vervolginge* haar bedekt houden) *Sy vermenigvuldigen de rijkdommen niet, maar zijn met het nootsakelijcke te vreden. Sy zijn oock kuisch, voornamentlijk de Leonisten. Sy zijn oock matigh in spijse en dranck; Sy gaan niet na de Herbergen, noch na de Dansspeelen, noch na andere ydelheden. Sy bedwingen haar van de gramschap: Sy werken altijdt; Sy leeren of onderwijsen; en daarom bidden sy weynigh* (te weten na de Roomsche wijse door een gemurmel van *Ave Maria's* en *Pater-Nosters* na het vereysch van de *Rosenkrans*) *Sy worden bekent uit hare besnedene en zedige woorden. Sy wachten haar oock van onhebbelijkheit in woorden en quaat spreken, en lichtveerdigheit in woorden en leugen en eedtzweering.* En dit getuygniss komt uyt de penn' van een *Dominicaner Monnick,* een Inquisiteur die veele Jaren onder haar heeft verkeert. Kan men in sulck gedragh nu niet naspeuren een rechte Evangelische handel en wandel? waar van den Apostel handelt Tit. 2. v. 11, 12. seggende: *Dat de Saligmakende genade Godts is verscheenen alle menschen, en onderwijst ons, dat wy de Godtloosheit en wereltsche begeerlijkheden versakende, matiglijk en rechtveerdelijk en Godtsaliglijk leven souden in dese tegenwoordige werelt.* Voorwaar wenschelijk was het, dat onse genaamde *Gereformeerde,* maar so veele *gedeformeerde* in 't leven die daaglijks met onse Partyen loopen tot uytgietinge van alle overdadige ydelheyt uyt de bygebrachte voorbeelden, van de *Waldensen* leerden het Evangelium; 't welk in de Gereformeerde Kerk na waarheyt beleden wordt, oock na des selfs eysch en voorschriften heyliglijk te beleven.

§. 43.

Diergelijk getuygniss gaf van haar oock dien

bitteren *Dominicaan Jacobus Lielenstein* tegens de *Waldensen* schrijvende: *Ick segge* (staat 'er) *dat se in haar zeden en leven goede luyden zijn (boni sunt) waarachtig in hare reden, eendrachtig in de broederlijke liefde. Maar haar geloove is niet te herstellen (incorrigibilis) en het allerbooste, als in mijn Tractaat gebleken is:* Te weten, na de Roomsche bevatting en onder het uytspuwen van veele kladden; daar van voor-heen. Om welken stichtelijken wandel de *Waldensen* in de tijden van *Dominicus* onder de Papisten, in welkers midden sy verkeerden, gemeynlijk bekent waren met de naam van *boni homines;* of *bon hommes,* dat is, *goede of eerlijke* lieden. Gelijk sulks mede kan gesien worden by gemelte *Reynerius,* als men het 5de en 6de Kapittel met malkander vergelijkt. Waar toe opmerckelijck is 't geene *Nicolaus Bertrandus de Gest. Tholosanorum fol. 31.* Uyt een oude Historie van die tijdt verhaalt van *Guilhermus Bisschop van Albi, die sijn aangehuwelijkte Vriendt* (of oock wel Nabuur, *affinem*) *Guilhermus de Beriox als hy op 't sterven lagh besocht, en hem vraagde, wat hy wilde met hem gedaan hebben? of hy na keus wilde begraven worden in 't Convent van Galliacus, of van Candelius, of in de Kerck van Albi? Waar op hy antwoorde: Dat het niet betaamlijk was aan een Bisschop voor sulke dingen te sorgen; dewijl hy selfs al hadd' vastgestelt, wat hy doen soude. Niet te min de Bisschop hield aan, dat hy noch kiesen wilde, waar ter aarde in een van die drie plaatsen wilde bestelt zijn. So heeft hy dan eindelijk geantwoort, dat hy wilde dat men hem by de Bonomies soude dragen.* (Waar by *Bertrandus* ter verklaring van de sin van den *Ouden Schrijver* tusschen beyden invoegt: of *de Bonosios* dat is *Ketters,* terwijl de *Schrijver* buyten twijffel verstaan heeft sulke, die in de Fransche Taal *Bon-hommes,* dat is, *goede Mannen* genoemt worden:) *Maar als de Bisschop in 't tegendeel syede, dat hy daar toe geen vryheit hadd', so heeft hy daar op geseit: Bekommert u niet daar over: dewijl ick, so ick anders niet sou konnen, tot haar kruipende als op vier voeten haasten sou.* Even gelijk mede onder de Schrijvers

door *Gretserus* tegens de *Waldensen* uytgegeven pag. 315. gevonden wordt in de *Inquisitie van Mentz;* dese Vrage aan de *Waldensen* voorgestelt: *Hoe menigmaal heb je gebiecht by de Hooft-Ketters, dat is by die goede Mannen, die tot uw in 't verborgen gekomen zijn, seggende: dat se in plaats van de Apostelen, in de wereldt van plaats tot plaats omwandelen, Prediken, en Biecht-hooren.* Hoor, so groote *bekende booswichten* waren de *Waldensen* in haar leven, dat se in 't gemeyn den naam droegen van *goede lieden.* Gelijkt dit niet wel na sulke *Schelmen,* als den *Dominicaan* van sijn Predikstoel met opgeblasen kaecken haar heeft uytgeroepen?

§. 44.

Tegens sodanige *Waldensen* in *leere* en *wandel* hebben de Roomsche Pausen dan so geweldelijk geyvert; doen de Roomsche Leeraars in 't reden-twisten al om te kort schoten; hoewel sy 't niet wilden weten;

Tollitur è medio sapientia, vi geritur res.

Seyt een geleert Schrijver, dat is, *So wort de wijsheit uit het midden wechgenomen, en de saak door gewelt gedreven.* Men hadd' voor-heen in de tijt van 't reden-twisten in plaatsen daar de Roomsgesinde geheel de overhandt hadden, oock al gevoegt verscheyden tijdelijke benadeelingen. *Alexander de III.* stelde in 't *Concilium van Tours* in 't Jaar 1163. tegens de *Albigensen in Vrankrijk* dese *Canon* vast. *In de deelen van Tholouse heeft van overlangh sich opgedaan een vervloekte Ketterye, die na de wijse van de Kancker allengskens na de nabuirige plaatsen overstortende, door Gascongien en andere Provincien seer veele heeft besmet, en terwijl se na de manier van een slang tusschen hare kronkelen verborgen wort, hoe sy heimelijker voortkruipt, hoe se te swaarder de Wijngaart des Heeren in de eenvoudige verwoest. Waarom wy bevelen, dat de Bisschoppen en alle Priesteren des Heeren in die deelen haar verblijf hebbende, daar tegens sullen waken, en onder bedreyginge van den vloek verbieden; dat als de opvolgers van die Ketterye sullen bekent zijn, niemant sich verstoute van op sijn landt haar eenige verblijf te gunnen, of hulpe te bewijsen; maar NB. dat noch*

in verkopen of kopen eenige gemeinschap met haar werde gehouden; (ziet daar na de letter vervult 't geene van het *Beest* Openb. 13. v. 17. staat: Dat niemant mach kopen ofte verkopen, dan die dat merkteeken heeft, ofte den naam des Beestes, of het getal sijns naams) *op dat sy ten minsten de troost van de menschelijkheit verloren hebbende, gedrongen mogen worden van de dwalinge hares weghs haar te bekeeren. Maar een jegelijk, die onderneemen sou hier tegens iets te doen; Laat die als deelhebbende aan der selver ongerechtigheit men den Ban geslagen worden. Maar als sy betrapt zijn, so laat se door de Katholijke Princen in de Kerkers geworpen, en met het verlies van alle hare goederen gestraft worden. En dewijl se dickwijls van verscheyden plaatsen in een schuilwinkel t'samen komen, en behalven de t'samenstelling in de dwaling geen oorsaak van t'samen-wooning hebbende, in een Huis vertoeven, so laten sulke conventikelen en vlijtiger wijse worden na-gesocht, en indien se uitgevonden zijn verboden worden door de Canonijke strengheit.* Gelijk dit te vinden is by *Guilielmus Novoburgensis de reb. Anglicis lib. 2. cap. 15. Can. 6.* en *Collect. 1. antiquit. Decretal. lib. 5. tit. 6. cap. 10.* te Parijs in 't Jaar 1609. gedrukt, pag. 125, 126. Merkt hier een *Decreet* van Paus *Alexander de III* strekkende tot hare vervolging sonder moort in de deelen van *Tholouse, Gascongien,* en andere deelen van Vrankrijk; hoewel men in 't gemeyn de Ketters op andere plaatsen, als tot Keulen en elders levendigh al hadd' beginnen te verbranden, als by *Caesarius lib. 5. cap. 19.* en meer andere te lesen is.

§. 45.

Daar na heeft men volgens het getuygniss van *Guilielmus Nangiacus Chronic. in Bibliothecâ Regiâ* in 't Jaar 1181. verder gegaan, *en is Henricus Abdt van Clarevaux van Paus Alexander in Gascongien gesonden, om de trouwloosheit der Ketteren, die aan het Sacrament des Autaars niet geloofden, uit te roeijen. Die met het woort der Prediking en met een oneyndigh Leger van Ruiters en Voetknechten, (militum peditumque infinito exercitu) de genoemde Ketters vermeestert heeft.* Doch de *Altissiodo-*

renser Monnick Robertus verhaalt in *Chronic. Antissiodorensi ad annum 1181.* dit noch wat breder, die, om hier niet alles uyt te schrijven daar over kan worden nageslagen. Omtrent welke tijdt volgens *Guilielmus Armoricanus lib. 1. Philippodos suae,* en *Rogerus Hovedenus* men oock in veel plaatsen door het Koninckrijk van Vranckrijk een aanvangh gemaakt heeft van alle die van de Roomsche Godtsdienst verschilden *levendigh te verbranden,* terwijl *Hovedenus* op 't eynde van 't Jaar 1182. daar evenwel toevoeght, dat *Hendrick de II.* Koninck van Engelandt, *sulks in sijn Landt* (want de Koningen van Engelandt doen Besitters waren van seer veele deelen van Vranckrijk aan de zeekant) *daar in 'er seer veele gevonden wierden niet heeft willen toelaten. Lucius de III.* Paus van Romen, wiens regeeren begon aan 't eynde van 't Jaar 1181. niet meer als een Jaar a vijf duurde, heeft oock al een bloedigh Placcaat strekkende tot uytroeijinge van de *Waldensen* gemaakt; gelijk dat te vinden is *Extravang. de Haereticis C. ad absolvendam,* en als verscheyden andere Schrijvers oock van hem getuygen.

§. 46.

Hier op heeft *Alphonsus* Koninck van Arragon, in 't Jaar 1194. een seer scherp Placcaat (waar in hy *Ildephonsus* genoemt wordt, tegens haar laten afkondigen; evenwel met verbodt, dat men wel sou toesien, dat men haar niet het leven benam, gelijk dat in 't geheel te vinden is by *Franciscus Pegna in Director, Inquisitor. part. 2. Commentar. 39.* en by *Johannes Mariana Praefat. in Lucam Tudensem:* In welk Placcaat *Hy de Waldensen, die haar met een andere naam noemen Armen van Lyons en alle andere Ketters, die onoptelbaar zijn, als vervloekte van de Heilige Kerck, gebiedt uyt sijn geheel Koninkrijk en gebiedende macht, als vyanden van Christi Kruyce, en schenders van de Christelijke Godtsdienst, en sijne en des rijks openbare vyanden* (dus moest men se brandtmerken) *uyt te gaan en te vluchten.* Verder aan alle sijne Onderdanen wel strengelijk belastende: *Dat indien iemant van die dagh af en vervolgens de voornoemde Waldensen en andere Ketters, van welke belijdenis sy*

mochten zijn, sou ondernemen in hare huisen te ontfangen of haar gruwelijke Prediking op eenige plaats te horen, of aan hare spijse of eenige andere weldaat schenken, deselve weten sou, dat hy de gramschap van den Almachtigen Godt, en van de sijne sich op den hals sou halen, en dat sijne goederen sonder middel van appel voor verbeurt verklaart zijnde, Hy als schuldigh aan een misdaat van gequetste Majesteit, sou gestraft worden. Waar na hy aan alle Bisschoppen enz. Bailjuwen, Justicieren enz. in alle plaatsen van sijn Koninckrijk de afkondigingh van sulcke Placcaten en de strenge uytvoeringen van die aanbeveelt; en verder opentlijk in 't selve Placcaat laat uytroepen: *Dat indien iemant, hy zy Edel of onedel, eenige van die dickwijls genoemde allerschandelijckste menschen (van welke men verzekert was, datse drie dagen kenniss van 't Placcaat hadden gehadt, ergens in sijne Landen sou hebben gevonden niet t' eenemaal of nochtans haastigh uitgaande; maar veel eer hartneckigh vertoevende of heen wandelende, alle quaat, schande, beswaarniss, 't welk hy aan deese alleen een quetsing ter doot, en het afsnijden der ledematen uitgesondert) sou hebben toegebracht, het selve hem sou aangenaam en in sijn oogen behaaglijk zijn; en dat sulk een niet sou vreesen, van dieswegen op eenigerhande wijse in eenige straffe te vervallen; maar veel eer weeten, dat sijn gunste sou verdienen.* Gevende aan haar enkelijk uytstant *tot den morgen van Allerheiligen, op welke sy of uit sijn Rijk moesten vertrocken zijn, of beginnen te vertrecken, en na die tijdt haar bloot stellende aan plonderinge, vuist en stockslagen, en alle schandelijke en quade handelingen.* Dus wierden se met Vrouw en Kinderen met achterlating van huys, hof, have, en goet tegens een koude en barre winter, met duysenden en duysenden, onder allerhande bedenckelijke versmadingen sonder de minste barmhertigheyt, sonder dat yemant haar mocht herbergen of het minste voedsel toe-reyken, uyt den Lande verdreven. Is dat gehandelt na de voorschriften van 't Christendom? dan weete ick niet wat Christendom is. Doch het Roomsche Volck heeft andere

gront-regelen van haar gewaant Christendom, als Christus en sijne Apostelen hebben na-gelaten; gelijk voorheen genoegh gebleeken is. Dus was het met dese arme en onnosele menschen in 't gemeyn immer so droevigh gestelt, als met de Apostelen ten tijde van *Paulus,* daar van den Apostel klaagt: 1 Cor. 4. v. 11, 12, 13. *Tot op dese tegenwoordige uyre lijden wy honger, en lijden wy dorst, en zijn naakt, ende worden met vuisten geslagen, ende hebben geen vaste woonplaatse. 12. Ende arbeyden, werkende met onse eygen handen: Wy worden gescholden, ende wy zegenen. 13. Wy worden vervolgt, ende wy verdragen: Wy worden gelastert, en wy bidden: Wy sijn geworden als uitvaagsels der werelt en aller afschraapsel tot nu toe.* Maar men sal noch van schrikkelijker dingen hooren, over *moorden, branden, blaken, en allerhande onmenschelijkheden;* aan hondert duysenden van onnosele menschen, ten tijde van Paus *Innocentius de III.* en van den woedenden *Dominicus,* weynigh tijts na dese vervolginge van Koninck *Alphonsus* voorgevallen.

§. 47.

Doch eer wy daar toe komen, so sal een korte voorafgaande beschrijving van Paus *Innocentius* hier aan al eenigh nader licht konnen toebrengen. Als *Caelestinus de III.* gestorven was, so is Hy op de Feestdagh van de *Stoel van St. Pieter den 6. Jan. 1198.* tot Paus gekosten, van geen hooger ouderdom als van 30. Jaren. Waar op *Matthaeus Westmonasteriensis* seyt: *Hy is op den dagh van de Stoel van St. Pieter als Paus ingewijedt, en op den Stoel van Petrus plaatse, och of hy de voetstappen van Petrus was gevolgt.* Geen wonder, want volgens *Matthaeus Paris,* een meer aangehaalt Roomsch Schrijver, *Histor. Major. ad annum 1213.* so is hy geweest *boven alle menschen eersuchtigh en hovaardigh, en een onversadelijke gierigaart of dorster na gelt, (pecuniaeque sititor insatiabilis) en genegen om alle schelmstukken om gelt of beloften over het hooft te sien en toestemmen (ad omnia scelera pro praemiis &c. proclivis.)* Die met sich aan te matigen het recht om de Keysers Kroon te mogen wech-schenken, gelegentheyt gaf aan gantsch Duytslandt, dat 'er hondert

en hondert verschillen wierden verwekt over Bischdommen en andere Kerkelijke waardigheden, die dan na Romen gebracht wierden, alwaar het recht wierdt toegewesen aan sulke die het meeste geldt schafte. Lees daar van de Monnick *Conradus Liechtenhavius Abbas Urspengensis* (die in die tijdt binnen Romen was) als hy in sijn Kronijk seyt: *By welker* (te weten de beroerten in Duytslandt) *gelegentheit het gebeurt is; dat 'er naeulijks eenig Bischdom is overgebleven of Kerkelijke waardigheit, of oock een Parochie Kerk, die niet betwist, en daar van de sake selve niet na Romen gebracht wierdt, doch niet met een ledige handt.* Daar Hy dan oock verder een scherssende aansprake tot het Roomsche Hof doet, seggende: *Verblijdt u Romen onse Moeder, om dat de sluysen van de Schatten op de aarde worden geopent, op dat tot u souden vloeijen de rivieren, en hoopen van penningen in groten overvloet. Verblijdt u over de ongerechtigheit van de Kinderen der menschen; om dat ter vergoeding van so groote quaden u de prijs betaalt wort. Weest genoeglijk over de tweedracht, uwe medehulpster om dat die uit de put van den afgront der Helle is los gebroken, op dat voor u veele prijsen van penningen souden worden opgehoopt. Ghy hebt, waar na ghy altijt hebt gedorst. Prijst hooglijk het Liedt; dat ghy de Werelt hebt overwonnen door de boosheit der menschen, niet door uw Godtsdienstigheit. Niet de devotie der menschen of een suivere conscientie trekt haar tot u; maar het begaan van veelvoudige schelmstucken, de uitspraak over de verschillen door prijs verkregen.* Desen Jongen Heldt, en so wel *beschreven Sanct,* hadt verder oock wel de stoutigheyt van aan sich selven toe te eygenen, 't geene *Johannes de Dooper* afsonderlijk alleen aan Christus wilde hebben toegepast Joh. 3. v. 29. daar hy onsen Heylandt noemt, *de Bruydegom, die de Bruydt heeft,* in vergelijkingh van de Paranymph, dat is, *de Vriendt des Bruydegoms die stondt en hoorde, en over de stemme des Bruydegoms sich met blijdtschap verblijde.* Want op dese wijse spreeckt hy met opsicht op die aangetrokken plaats sijne Paranymphen aan: *Ben ick niet de*

Bruydegom, en is yeder van u niet de vriendt des Bruydegoms. Waarlijk de Bruydegom: om dat ick hebb' de Roomsche Kerck, die edel, rijk, verheven, schoon, kuysch, aangenaam en seer heiligh is, welke onder Gods bestier de Moeder en Meesteress is van alle gelovige. Dese is rijper als Sara; voorsichtiger als Rebecca; vruchtbaarder als Lea; aangenamer als Rachel; Godtsdienstiger als Anna; Kuischer als Susanna; moediger als Judith; schoner als Edissa. Veele Dochteren hebben rijkdommen vergadert, maar dese alleen heeft haar alle overtroffen. Met dese hebb' ick een verborgen Huwelijk. Met dese hebbe ick een huwelijksche gemeenschap. Gelijk men alle dese uytdrukkingen vindt *Serm. 3. pag. 193. Innocent. in consecr. Pontif. edit. Colon. anno 1606.* Seker *Innocentius* had het niet qualijck getroffen. *Christus* is alleen de *Bruydegom* van de *ware Kercke,* ende kan noch wil nevens hem geen *rivaal,* geen *mede-vryer* of *mede Bruydegom,* als jaloers over sijn Bruydt, toe-laten. Maar evenwel bleef *Innocentius* de *Bruydegom* van de *Roomsche Kercke,* die hoe seer oock van *Innocentius* op gesmukt, evenwel een *afvallige* was, alle de *tegenstrijdige* hoedanigheden van die, welke *Innocentius* heeft opgetelt, besittende, uytgesondert de *rijkdommen* van de wereldt, en de *moet en dapperheit* van te verraden en om te brengen. En dus is het met *Innocentius* de *Bruydegom* en met de *Roomsche Kerck sijn Bruydt,* als men seyt: *Mannetjens gelijk;* beyde met een sop overgoten, en even zwart gekoleurt: de *Bruydegom* een Vervolger, en de Bruydt een *Vervolgster* van Christus en de Sijne, zijnde recht wel t'samen gekomen; als by de stukken vervolgens blijken sal. Dus kan het noch eenigsins worden ingeschikt; daar anders *Innocentius* sou moeten worden aangemerkt als een *Onderkruyper* van de Liefde en achting, die de *Ware Kercke* met buyten sluyting van alle andere, enkelijk en *alleen* moet bewaren voor haren *eenigen* Hemelschen Bruydegom Christus, gelijk dit in 't geheele Woordt van Godt, so van 't Oude als N. Testament, onwraakbaar wordt gestaaft. Was daarom *Innocentius de III.* niet veel meer *Nocentius* en

een grooten Heyligh in die Kerck; welke aan Christus als haar Bruydegom hadd' de schop gegeven? Ick laat 'er andere van oordeelen.

§. 48.

Dese *Innocentius* was dien opgeblasen Rover van een anders recht, die hem self verhief boven Keysers en Koningen, en alle Wereltlijke Machten aan hem selfs en aan de Geestelijkheyt verklaarde onderworpen te zijn; even als *Paulus* sulks *van de Mensche der Sonde en van de Soone des Verderfs* hadd' voorseyt, 2 Thess. 2. v. 3, 4. En die daar toe door een gewaande *ondwaalbare* Geest gedreven, *ex Cathedrâ onfeilbaarlijk* wist te *misbruycken* verscheyden texten uyt de H. Schriften, als onder andere Gen. 1. v. 16. Dervende wel heerschzugtigh die text daar toe bybrengen tegens de Keyser van Constantinopelen, als hy aan hem schreef: *Daar en boven hadje moeten weten, dat Godt gemaakt heeft twee groote Lichten aan het Firmament des Hemels; het grootere Licht, dat het over den Dagh zijn soude, en het mindere Licht, dat het over de Nacht zijn soude; beyde groot, maar het eene grooter. Derhalven aan het Firmament van den Hemel, dat is van de Algemeyne Kerck, heeft Godt twee groote Lichten gemaakt, dat is, hy heeft twee waardigheden ingestelt, welke zijn het Pausselijk gesach, en de Koninklijke macht. Maar die welcke over de Dagen, dat is de Geestelijcke heerscht is grooter; doch die over de Vleeschelijke minder, op dat so groot het onderscheyt u tusschen Sonn' en Maan, oock so groot het onderscheyt erkent werde te zijn tusschen Pausen en Koningen &c.* Gelijk dit van hem te lezen is *Decret. Gregor. lib. 1. Tit. 33. de Majoritate & obedientiae Cap. 6.* Beginnende met het Latijnsche woort, *Solicitae.* Is dat nu niet recht Pausselijk en onfeylbaarlijk misgetast? De Leser oordeele.

§. 49.

Dit was die Man, die de Roomsche *Transsubstantiatie* over het H. Avontmaal, daar van men voortijdts in de Christenheyt niets wist, en daar toe door eenige Oudere Roomsche Schrijvers met onvoorsichtige spreekwijsen al aanleydingh gegeven was, in de Roomsche Kercke heeft ingevoert; wanneer Hy in 't *Concilium*

van Lateranen in 't Jaar 1215. in het Decreet *de fide Catholica* seer laat heeft laten toe-voegen, den artijkel van de *Transsubstantiatie,* volgens het getuygniss van *Mattheus Paris,* op 't Jaar 1215. De *Transsubstantiatie* segge ick, die niet enkelijk *boven de reden* is; gelijk de verborgentheyt van de *Goddelijke Drie-eenigheyt,* en de vereeniginge van de Goddelijke en Menschelijke Natuur *in de Persoon van de Soone Godts;* maar die de geheele *reden omkeert,* met *alle ingeschapene waarheden* in de natuur der schepselen strijdigh is; en die volgens de Roomsche Schrijvers selve geen standt kan houden; of Godt moet alle dagen *millioenen van mirakelen,* in so veele Kerken, daar daaglijks de *Consecratie* geschiet, volbrengen; 't welk noyt in de Werelt meer gehoort, en by een ondriftigh en redelijk Mensch onaanneemelijck is. De *Transsubstantiatie,* die aanstondts onder de *Scholastijcke* Leeraars in de Roomsche Kercke so veele *ydele, onbetaamlijke, onheylige,* so niet *Godtslasterlijke* redekavelingen en vragen heeft op de baan gebracht, daar van de Christenheyt voor-heen niets wist. By voorbeelt: *Of Christus in de Hostie oock gekleedt is, en siet, hoort, gevoelt &c. gelijk hy in den Hemel doet. hoe Christus in de Hostie is met het hooft op of nederwaarts; met het hooft en aansicht gekeert van of na den Priester, en die geene die de Communie ontfangen. Of Christus alleen in de de mont of oock in de buyck gaat. Wat een worm, wanneer de Hostie te seer oudt-bakken geworden, een worm heeft voortgebragt* (gelijk by onachtsame Priesteren wel meermaals gebeurt) *die daar aan sit en knaagt, als den eet, of het lichaam Christi; of wel een uytterlijck schijnsel sonder lichaam; en waar uyt die worm is voortgekomen, of uyt een uytterlijk schijnsel, of uyt het lichaam Christi. Of een muys of ratt', of kat of hondt &c. de Hostie by onachtsaamheyt der Priesteren heeft gegeeten, dan oock heeft gegeeeten het Lichaam Christi. Wat men sal doen wanneer een muys, ratte &c. de Hostie gegeeten hebben. Wat men met de muys &c. doen sal, als men weet, dat hy in de val gevangen is.*

Of men de Hostie die in de buyck van de muys is; terwijl die in de val gevonden wordt, moet aanbidden, en wat diergelijke hondert vragen meer in de Schriften van de Scholastijcke Leeraars, als *Thomas van Aquinen, Gabriël Biël, Josephus Angles, Gregorius de Valencia, Antonius, Pelbartus,* en so veele andere, te vinden zijn, die niet van ons verweckt, maar onder de eygene Roomsche Leeraars in verschil over en weder verhandelt worden; de eene dit op die grondt, een andere wederom het andere op tegenstrijdige redenen vast-stellende; Ja met sulken driftige ydelheyt elkanders gevoelens bestrijdende, dat de Gereformeerde met de uytterste verbaastheyt worden ingenomen, als sy in de Schriften der Roomsgesinde de *dwaasheden* van so veele andersins Geleerde Mannen, die de duystenste mensch in de Roomsche Kerck niet weet, gaan naspeuren.

§. 50.

Noch eens: een *Transsubstantiatie,* die so seer streckt tot verduysteringh van de onvergelijkelijke glorie van de verheerlijkte Heylandt, die met sijn menschelijcke Natuur aan 's Vaders rechterhant gezeten, ontfangen heeft *alle macht in Hemel en op Aarde,* Matth. 28. v. 18. en *verheven boven alle Overheyt, ende Macht ende Kracht en Heerschappye en alle Naam, die genaamt wort, niet alleen in dese werelt, maar in de toekomende, alle dingen hem onderworpen zijnde,* Eph. 1. v. 21, en 22. *aldaar als Koning heerschen moet, tot dat hy alle vyanden onder sijne voeten sal geleght hebben.* 1 Cor. 15. v. 28. Wanneer ondertusschen de Roomsche Kerke door de *Transsubstantiatie* die so uytneemendt verheerlijkte Saligmaker niet alleen bloot stelt aan het schenden en op-eeten door wormen, muysen enz. voor-genoemt; maar oock aan dieven en ondeugende menschen, die Jesus souden konnen steelen, op allerhande wijse mishandelen, ja selfs (met verlof) in een *kackhuys* wechwerpen; gelijk men wil hebben, dat twee Kerk-dieven voor omtrent een weeke vier a vijf hier tot Maastricht souden hebben gedaan; wanneer se niet alleen *eene Christus,* maar volgens het gemeyn seggen, wel een geheel *dosijn,* souden hebben ge-

worpen in een publijck Secreet op de Wall'; daar, en Knechts, ordinair geschikt tot reynigingh van vuylnissen de Christussen hebben gaan soeken, en de yverigste onder de Geestelijkheyt, als of se t'samen in haar herssenen gekreukt waren; door een onsinnige en geheel onredelijcke drift tot Godtsdienst, ten selven eynde in dien stinckenden menschen dreck hebben gaan wroeten, en deselve niet konnen vinden. Haar selven dus met een stinckende vuylnis verontreynigende, of sy een verheerlijkte Christus na haar gevoelen van en uyt dien menschen drek noch konden ophalen. Daar men plechtelijke besendinge heeft gedaan, met versoeck, dat sulk Secreet mocht toegenagelt, afgebroken en elders verplaatst worden, na dat de Christussen wel muymtjes een weecke geleden daar in souden zijn be-*&c...* geweest, om te verhoeden, dat se nu reets onder den dreck, evenwel met vuylniss van boven niet vervolgens noch meer souden verontreynight worden; gelijck sulck versoeck oock is toegestaan en uytgevoert. En alle sulke *onreyne* en *schandelijke* bevattingen, vinden geen andere grondt als in hare Roomsche *Transsubstantiatie,* niet door eenige overtuygingh uyt het Goddelijke Woort; maar door een gewaandt *ondwaalbaar* menschelijk goedt-dunken (om dat men 't ter verhoging van de Roomsche Geestelijkheyt juyst so heeft willen besluyten) in de Roomsche Christenheyt van *Paus* en *Conilium* ingedrongen.

§. 51.

Houdt het my dan ten goede Leser! En vergeeft het my; Ja vergeeft het my Ghy Burgers van Maastricht! Dat ick by dit *voorval* een weynigh ter zijden uytstappe, en uyt een *yversucht* tot de heerlijckheyt en eere van onsen glorieusen Heylandt, en uyt een *smertelijke droefheyt* over de omleydingen door Uwe Geestelijkheyt; oock verder om de *blaam en laster* door Joden en Turken, van 't Christendom wech te neemen; Ick aan U hier een overtuygende openinge, doch kortelijck, geve; en dat uyt uwe Roomsche Schrijvers selve, sonder van de onse een eenigh woort daar by te voegen; *Roepende wyders Uwe geheele Geestelijkheyt op, dat se my met reden en bedaartheyt overtuygen en opentlijk ten toon*

stellen; indien ick hier in liege of lastere. Laat het verbieden van dit Boeck te lesen, (gelijk wel weete dat sulks geschieden sal, ja dat se het wel ten vuyre souden doemen, en den Schrijver daar by; indien wy hier niet leefden onder de bescherming van een Gereformeerde Souvereyn) u niet wederhouden van ten minsten dese hier volgende bedenkingen; die so seer raken de glorie van den gekruysten Heylandt, de smaadt en blaam van 't Christendom, en uw eygen gerustheyt en verquikking in overleg tot een grondigh ondersoeck te neemen. Het groot gewicht der sake vordert sulks. De Jesuijt *Salmero* trekt in sijne Werken *Tom. 9. tract 18. §. Calvinus,* uyt het 12. Boek van *Averroës Metaphysica* aan; dat dien Arabischen Mahometaanschen en al omm' beroemden Medicijn en Wijsgeer, van de belijdeniss van 't Christendom een afkeer kreegh, om dat de Christenen aten het geene sy aanbaden, als hy seyde: *Dewijl de Christenen dien Godt eeten, die sy aanbidden, so laat mijn Ziele zijn by de Philosophen.* En de Oude Leeraar *Theodoretus,* zijnde een Tijtgenoot van *Augustinus,* seyt in sijn 55. *Vrage* over Genesis: *Dat Godt voorsiende, dat de menschen, tot de uytterste uytsinnigheit vervallen, alle dese dieren* (te weten de gediertens van den Aardtbodem, de Vogelen des Hemels, en de Visschen der Zee, daar van hy voorheen gesproken hadd') *voor Goden souden achten, het eeren van deselve heeft toegelaten, op dat hy die Godtloosheyt bedwingen sou. Want,* seyt hy, *het is de hoogste sotheyt aan te bidden 't geene gegeeten wordt.* Maar wat sou een *Mahometaan* of *Jode* nu niet wel met reden konnen seggen: De Christenen eeten niet alleen 't geene sy aanbidden; Maar als hy gestolen en in 't Secreet geworpen is, so gaan se hem, terwijl hy verheerlijkt in den Hemel, ook daar kan gedolven worden, *noch in die stinkende vuilniss soeken, en maken haar so schuldigh aan de grootste sotheyt* Doch het ware Christendom verlochent en verfoeyt sulke vervaarlijke stellingen; en dat op goede en wel versekerde gronden, die de volgende zijn.

§. 52.

Merk dan dat 'er in 't geheele Woort van Godt

niets gevonden wordt, 't welk een Christen by overtuygende redenen sou konnen overhalen, om een *Transsubstantiatie* in 't H. Sacrament te geloven; maar dat alles hier afhanght enkelijk van het besluyt en de bepaling van de Kerk. Dit belijdt *Johannes Duns Scotus,* een van de Order der Minder-Broederen, die so seer beroemde Leeraar in de Roomsche Kerk, die wegens sijn groote Geleertheyt by haar den naam voert van *Doctor Subtilis,* in sijne uytleggingen over *Petrus Lombardus, lib. 4. Distinct. 11. q. 3.* Alwaar hy onder andere tegenwerpingen voor sich selve oock *dese* maakt: *Dat indien de waarheyt van de Eucharistie kon behouden blijven sonder de Transsubstantiatie, deselve dan oock niet behoorde vastgestelt te worden;* hebbende daar toe voorheen verscheyden redenen bygebracht. *Maar* (gaat hy voort) *De waarheyt van de Eucharistie kan behouden blijven sonder de Transsubstantiatie.* 't Welk hy dan met bewijs-redenen versterkt, en vervolgens noch meer andere tegenwerpingen van groote nadruk voorstelt, hoedanige waren genomen van een nootsakelijke *meerderheyt* van mirakelen; van een *swaarder verstandt* en *verdedigingh,* van een minder bequaamheyt tot den wegh der zaligheyt, en met seer veel kracht: *Dat door het stellen van een sin so boven maten swaar, en op welke opentlijk ongevoeglijkheden schijnen te volgen, gelegentheyt wort gegeven, om alle Wijsgeeren, ja by na alle die de reden volgen, van het geloof af te keeren; of ten minsten haar te beletten, dat sy tot het geloof bekeert worden, indien men haar seyt: Dat sulke dingen tot het geloof behooren. Ja dat het schijnt, dat een Philosooph, of sulk een, die de natuurlijke reden volgt, die dingen, die door het lochenen van het wesen des-broodts hier gestelt worden, houden soude voor groter ongerijmtheit, als wel alle de artijkelen, die men heeft van de menschwerding. En dat het wonder schijnt, waarom in een artijkel, die geen voorname artijkel van 't geloof is, sodanig een sin moet worden vastgestelt, om welke het geloof open leyt voor de verachtinge van alle die de reden volgen.* En eyndelijk, *Dat het niet en schijnt, dat 'er uyt-*

drukkelijk in de H. Schriftuur staat, dat 'er in de Eucharistie de substantie des broodts niet is.

§. 53.

Wanneer *Scotus* nu op alle dese tegen-redenen antwoorden sal, so ontkent hy geensins der selver kracht, maar hy stemt se toe: Dat niet alleen, maar hy verdedight se oock, en lost de bewijsen op, die daar tegens worden ingebragt, aldus vervolgende: *Indien ghy vraagt, waarom de Kerk heeft willen verkiesen die so sware sin over desen artijkel, daar de woorden van de Schriftuur konden behouden blijven in een lichter sin; Ja NB. in een sin die waarachtiger is van desen artijkel, so als het ons voorkomt?* En sijn antwoort is: *Ick segge, dat de Schriften door dien selven Geest zijn verklaart, door welke deselve zijn gemaakt; en dus moet men voor uyt stellen, dat de Katholijke Kerke door dien Geest het heeft uytgeleit, door welke het geloof ons is overgelevert, namentlijk onderwesen zijnde door den Geest der waarheyt.* En een weynig voorheen hadd' hy by een ander voorval rondelijk verklaart: Dat om de *Transsubstantiatie* te geloven *voornamentlijk haar scheen te bewegen, om dat men also van de Sacramenten moet geloven, gelijk de H. Roomsche Kercke daar van gelooft.* Siet daar een verklaring van so beroemt Leeraar, die omtrent het beginsel van de 14de Eeuwe bloeyde, en als een *Wonder* in de Hooge Scholen van *Parijs* en *Oxfort* wierd geschat: Dat desen artijkel, die so veele mirakelen behelst, en in so veele onoplosselijke ongerijmtheden is ingewikkelt, door de Roomsche Kerke, sonder overtuyging uyt de H. Schriften, in sulk een *zware sin* is uytgeleyt, daar in 't oordeel van dien *diepsinnigen* Leeraar *een lichter en waarachtiger volgens de Schriften voor-handen was.* Oock verder: Dat de gront des geloofs in desen artijkel *niet is de H. Schriftuur, maar de bepaling van de Kerk,* die dan volgens een ydel en hovaardig voorgeven de H. Schriften sou verklaren, door dien selven Geest, door welke sy eerst gegeven zijn.

§. 53.

Desgelijks *Petrus Alliaco,* Kardinaal en Bisschop van Kamerijck, omtrent den aanvangh van de 15de Eeuwe, als hy over het 4de Boeck der *Sententien* van

Lombardus q. 6. art. 3. van die *soorte* van veranderingh handelt, die het *blijven* van de substantie des broots vast stelt, erkent niet alleen: *Dat die wijse mogelijk is; maar dat se oock niet strijt met de reden, noch met het gesach van de Bybel: ja dat se lichter is, om te verstaan en redelijker als eenige van de andere.* Nochmaals, als hy spreekt van de *Transsubstantiatie* of die *soorte* van veranderingh, welke stelt: Dat de substantie des broots, in de substantie van Christi lichaam overgaat, so betuygt hy: *Dat het niet klaar uyt de Schriftuur, noch sijns oordeels uyt de bepalinge van de Kerck en volgt, dat het also is.* Wanneer die Leeraar seyt: Dat het sijns oordeels niet klaar *uyt de bepalinge van de Kerke volgt; dat de substantie des broots daar niet meer sou zijn;* so is 't als of hy sich begon te schamen, dat de Kerke sulk een misselijk en uytsinnigh gevoelen so veel tegenstrijdigheden in sich bevattende enz. sou hebben vastgestelt, en dat hy met sulks en twijffel te trekken, de Kerk noch gaarn daar van hadd' willen suyveren. Maar dit was langh voor de tijdt van 't Trentische Concilium, waar in de *Transsubstantiatie* noch nader is gecanonizeert.

§. 54.

En om alle verdenkingen wegh te neemen, als of 't geene hier voor uyt *Scotus* en *Petrus de Alliaco* is uytgeteekent, van de Gereformeerde buyten het oogmerck van die Schrijvers, in een andere sin als sy bedoelt hadden, wierd overgedrongen; so sullen wy dit nader versekeren en versegelen met de erkenteniss van *Bellarminus lib. 3. de Eucharistiâ cap. 23. §. 9. 10. 11.* die sulks opentlijk van haar belijdt, als hy seyt: *Scotus* over het 4de Boeck der *Sententien distinct. 11. q. 3.* Welken den Bisschop van Camerijck volgt, seyt drie dingen: *Eerst, Dat Godt hadd' konnen maken, dat het Lichaam Christi te gelijk met het broot waarlijk hadd' konnen tegenwoordig zijn, en indien hy dat gedaan hadd', de verborgentheyt lichter sou zijn geweest, en minder mirakelen in sich begrijpende. Ten tweeden, seyt hy, Dat 'er niet een eenige plaats in de Schriftuur van sulken nadruk is; dat se sonder de verklaringh van de Kerck duydelijk sou nootsaken,*

om de Transsubstantiatie toe te stemmen. Want, hoewel de Schriftuur, die wy boven hebben bygebracht ons soo klaar toe-schijnt, dat se een mensch, die niet tegenstribbelende is, sou konnen dringen; nochtans NB. of het so is kan billijk getwijffelt worden; dewijl de allergeleertste en scherpsinnigste menschen, hoedanigh Scotus was, het tegendeel gevoelen. Ten darden, doet hy 'er by; dewijl de Katholijke Kerck in een Algemein Concilium de Schriftuur heeft verklaart; dat uyt de Schrift dus verklaart zijnde, opentlijk de Transsubstantiatie kan bewesen worden: Want het kan niet anders als de ware sin van de Schriftuur zijn, welke die geene overlevert, die de Schriftuur heeft gemaakt. Maar het is deselve H. Geest, en die de Schrift heeft ingegeven aan de Apostelen, en Propheten, en die deselve heeft verklaart door de Kerk.

§. 55.

Het selve hebben door reden en conscientie overtuygt, mede erkent meer andere vermaarde Roomsche Leeraars; als *Johannes de Bassolis* beroemt Minder-Broeder in de 15de Eeuwe, als hy schrijft over *lib. 4. Sententiarum, distinct. 11. q. 3. Gabriël Biël* Licentiaat in de Godtheyt binnen Tubingen, in het begin van de 16de Eeuwe. *Lect. 40.* en *41. in Canonem Missae.* In de 40. Lesse in den aanvangh, en in de 41. een weynigh over het midden. *Melchior Canus* Bisschop van Canarien en mede-Lidt geweest van 't Trentische Concilium *lib. 3. Loc. Theol. cap. 3. Wilhelmus Lindanus* eerste Bisschop van Roermond, omtrent het midden van de 16de Eeuwe *Lib. 3. Panopliae cap. 4. Franciscus Suarez* Jesuijt, die aan het eynde van de 16de Eeuwe, en in het begin van de 17de Eeuwe, met groote toejuychingh de Theologie geleert heeft in de vermaartste Universiteyten van *Portugaal, Spangien,* en selfs binnen *Romen part. 3. disput. 50. sect. 1. 2.* Welke alle verklaren dat het gevoelen aangaande de *Transsubstantiatie,* in de *Eucharistie* moet opgedragen worden aan het *besluit van de Kerk;* en verscheydene van die daar toe gebruycken de redenen, bewijsen, ja woorden selve van *Scotus.* Hare bysondere redenvoeringen daar over worden van ons hier niet uytgetrokken, om dat wy

na het eynde haasten, en over andere stukken noch al iets te seggen hebben.

§. 56.

Doch om voor te komen, dat de Roomschgesinde hier tegens geen schuylwinkelen konnen soecken in het woordt *Transsubstantiatie,* even of dat woort allereerst daar toe was uytgevonden in het Concilium van Lateranen onder *Innocentius de III.,* terwijl ondertusschen de *waarheit der sake* voor-heen al in de Kerke was geleert, so kan men noch nader aanmerken; dat (behalven dat de uytdrukkelijcke woorden der aangetrokkene Roomsche Leeraaren, geheel het tegendeel aantoonen) de Kardinaal *Cajetanus, Thomas de Vio,* geen Slechthooft, maar een *Meester Knecht van het* Roomsche *huis; een verwonderlijke natuurkundige,* een *overgelijkelijke Godtsgeleerde, en onder de geleerde van de 16de Eeuwe verr' de allergeleerste;* gelijk *Melchior Canis, Sixtus Senensis,* en andere Roomsche Schrijvers dus hoogdravende van hem spreeken, noch nader den *eygentlijken* sin van de woorden onses Salighmakers doet afhangen van de *bepalingen* van de Kerke; daar die woorden anders oock in een *oneygentlijke* sin, so als de Gereformeerde Kerke die verklaart, sou konnen stant houden. Immers als hy handelt van den *eygentlijken* sin door de Roomsgesinde, en den *oneygentljken* of *verbloemde* sin, door de Gereformeerde toe-gëeygent aan de woorden der instellinge des Sacraments, so seyt hy, *in 3. part. Thomae Aquin. q. 75. art. 1. Niets blijkt uyt het Euangelium, 't welk nootsaken kan, om dese woorden eygentlijk te verstaan.* Hy loft daar verder ook op de eygene bewijsen der Rooms-gesinde, en verklaart dat dese woorden: *Dit is mijn Lichaam, oock waar souden zijn, indien sy (in solo sensu metaphorico) alleen in een verbloemde of oneygentlijke sin waren voortgebracht.* 't Welk dan de reden is, waar om deselve Kardinaal besluyt; Dat de woorden van 't Euangelium krachteloos zijn, indien de uytlegging van de Roomsche Kerk daar niet wort toegevoegt. Immers gaat hy aldus voort: *Hierom hebb' ick voorheen geseyt, dat de woorden des Heeren in een eygentlijken sin genomen,*

so als de Kerke die verstaat, buyten sluyt de dwalinge van sodanige, welke seggen, dat het lichaam des Heeren in de Eucharistie is, maar alleen oneygentlijk en beteekenender wijze. Derhalven rust oock volgens de verklaringe van *Cajetanus* het gevoelen van de *eygentlijke tegenwoordigheyt selve,* van Christi menschelijke natuyre alleen op de *bepaling* van de Kerck. Doch moet hier in 't voorby gaan worden aangemerkt, dat de Roomsgesinde van alles gewoon aan een verdervingh der Schriften die haar tegenloopen, dese openhartige verklaring van *Cajetanus,* so merkelijk strekkende tot nadeel van de eygentlijke plaatselijke tegenwoordigheyt van Christus, naderhant by het herdrukken hebben uytgelaten, hoewel ick die noch vinde in den Druck van 't Jaar 1581. binnen Lyons uytgegeven.

§. 57.

Dus handelt men onoprechtelijck in de Roomsche Kercke met de Schriften van hare geleerde Mannen na haar doot, daar aan men naeuwlijks derft peuteren by haar leven; enkelijk om de waarheyt te verdonkeren, en der selver gevoelens te verbergen. Van dat selve oordeel is mede geweest *Johannes Fischerus* Roffenser Bisschop; want als hy in sijn Boeck tegens *Luthers Babylonische gevankenisse,* de woorden Christi Matth. 26. v. 26. aantrekt, so verklaart hy opentlijk; *Dat daar niets wort geseyt, waar door bewesen sou worden, dat in de Misse het lichaam en bloedt Christi haar waarlijk wierdt tegenwoordigh gemaakt.* Somma, alles hangt hier in het opneemen van de sin van 't Goddelijke woort in 't *gemeyn,* en van de meyninge van onsen Saligmaker omtrent de *Eucharistie* in 't *bysonder,* van het goedt-vinden van de Kerk van Romen. In so verr', dat *Bartholomaeus Caranza Controvers. 2. Prolegom.* voor sijn Boeck geintituleert *Summa Conciliorum,* dese woorden wel stoutelijk voortbrengt: *Wy seggen, dat de Kerck een voornamer en bekender en verr' uytgestreckter regel is als de Canonijcke Schriftuur, en dat dese door de Kerke moet worden gereguleert, maar niet het tegendeel.* Wederom: *Het is gesien dat de Kerke somtijts NB. tegens de Schriften doet,*

en somtijts buyten de Schriften; derhalven is sy de regel der dingen, die in de Schriften overgelevert worden. Gelijck oock al op deselve wijse gesprooken hebben *Albertus Pighius lib. 1. Hierarch. Eccles. cap, 3.* en *Stapleton lib. 9. de init. Fidei cap. 11.* Hoe dwaas en verkeert de Texten uyt 'et H. Woort door de Kerck oock mochten overgedrongen worden, als dat §. 48. gebleken is. So is en blijft de *bepaling* van de Kerk by de Roomsgesinde de eenige gront van 't Roomsche geloof; van de *Transsubstantiatie* en *plaatselijke eygentlijke tegenwoordigheyt* van Christus in de *Eucharistie;* of schoon de Kerk hier in besluyten mocht opmaken niet alleen *buyten de Schriftuur,* maar oock, gelijk men uyt *Caranza* heeft gesien, selfs *tegens de Heilige Schrift;* en hoe droevige, *sware, onbetaamlijke en walgelijke* gevolgen voor Christus en sijn eere en heerlijkheyt, als voor heen is gemelt, deselve mochten na sich sleepen. Alles moet hoewel in duysent selfs-strijdigheden ingewikkelt en de geheele menschelijcke reden om verr' smijtende, nochtans op sulcke besluyten voor suyker en een ontwijffelbare waarheyt worden aangenomen. Oordeel nu eens Christen Leser! wat 'er met redekavelen uyt de *H. Schrift* en uyt de *gesonde reden* op Romen te winnen is. Daar men in de zwaarwigtigste stukken van 't geloof opvolgt de gronden der *Dwingelanden: Sic volo, sic jubeo, stet pro ratione voluntas: So wil ick, so beveel ick, mijne wille zy in plaats van reden.* Heerschende so geweldelijck niet alleen over de *lichamen;* maar oock over de *conscientien* der menschen. O! *redeloos* Christendom, daar men so *onredelijk* te werk gaat. Hoe *dierlijk* wordt je in 't *stuck van Saligheyt* door uw Geestelijkheyt als met de neus her omm' geleyt.

§. 58.

Waar en boven noch aantemerken staat; dat indien men selfs al vast-stelde: Dat de wesentlijcke plaatselijke tegenwoordigheyt van Christus, oock by wege van een *Transsubstantiatie* door de *Consecratie* in de *Eucharistie* kon gewrocht worden; de gronden van die in de Roomsche Kerk evenwel so wankelbaar en onseker gestelt worden, dat 'er op sulk een dadelijke wesentlijke verandering

geen staat met allen te maken is; en dat een Roomsgesinde, die conscientie sou willen maken van daar in geen *broot* of *schuim van broot* te willen aan-bidden, uyt vreese van sulk groot gevayr noyt sou willen in de Miss gaan, of voor het Sacrament ter aanbiddinge nedervallen. Immers hangt de geheele kracht van de *Consecratie* af van de *wettelijke forme en materie in het Sacrament,* van de *Wettelijkheyt des Priesters;* van sijn *ingespannen intentie* in 't Consacreeren, en wat diergelijke bevattingen daar over meer by de Roomsche Schrijvers gevonden worden; welke niet alleen de *sekerheyt* van de *Transsubstantiatie* doen waggelen by het *Volk,* maar by den *Priester* selve. Lees daar van *Gabriël Biël* over den *Canon* van de Misse *Lect. 50.* daar hy seyt: *Dat 'er een dwaling (error) kan gebeuren in de Consecratie, waar door de uytwerking van de Consecratie belet wort, so dat 'er geen omkeering van het broot in 't lichaam Christi geschiet: gelijk indien die geene die Consacreert geen Priester is, of dat hy dwaalt in de form, of dat 'er ontbreekt de intentie om te consacreeren &c. So en kan den omstander niet versekert zijn, dat de Transsubstantiatie geschiet is: Ja oock de celebreerende Priester selve niet, om dat hy niet overtuygende weten kan, dat hy een Priester is: om dat de intentie van sijnen ordineerder voor hem onseker is.* En dus konnen 'er *hondert* ja *duysent* en meer nulliteyten *omtrent het Consacreeren in de Miss* voorvallen, die volstreckt de *Consecratie* verhinderen. By voorbeelt: In so groote Scheuringen van de Roomsche Kerke, als daar in meermaals voorgevallen zijn, en een geheele reeks van achter-een-volgende Jaren geduurt hebben, daar in de eene Paus de andere met allen haren aanhang als *Cardinalen, Aartz-Bisschoppen, Bisschoppen &c.* door den Ban vervloekt heeft, en het alles so onseker wierdt in de Roomsche Kercke, dat men niet wist, wie de *wettige* Paus en Aartz-Bisschoppen enz. waren, by welke men de macht om te *Consacreeren* sou gaan soeken. Doe stont het immers alles met de Consecratie in de Roomsche Kerck geheel los en op schroeven; dewijl sulke, die wettigh gebannen waren,

(dat nootsakelijk aan een van beyde Partijen moest plaats grijpen) buyten *kracht van alle Sacramenten,* en dus buyten Consecratie en *buyten Godt in de Miss* moesten zijn, en sy geen macht met allen daar toe hebbende, oock geene andere Consecreeren, en 't geene selfs niet hadden, aan andere niet konden overgeven; en nochtans hebben sy haar het recht aangematight van *duysenden* van Bisschoppen en Pastoren te ordineeren; die ondertusschen geen andere oorspronk hebbende als van sulke die gebannen waren, noyt macht hebben gehadt van te konnen Consecreeren. Wat heeft het Roomsche Volk doenmaals doch in hare Kerken bewaart, ter aanbiddinge voorgestelt, en tot de sieke gebracht? O! niet anders als een weynigh schuym van broot door een Bakker toebereydt, en dat volgens de eygene Roomsche gront-regels.

§. 59.

Maar noch al verder: Kan een Priester wel sonder twijffelingh weeten, dat hy wettigh gedoopt is? Neen; en nochtans moet dit voor uyt vast staan, sal hy door sijn Ordineeringh konnen macht ontfangen, om te Consecreeren. Dit gaat vast: *geen wettigh Gedoopte, geen Priester.* Noch meer: Wanneer een *Aartz-Bisschop* niet wettigh is geordineert, so kan hy geen *Bisschoppen* inwyjen, en de *Bisschoppen* geen *Pastooren.* Wat dan? Alle sulke in de Steden en op de Dorpen konnen door de Consecratie, of se schoon de *intentie* hadden, geen *Transsubstantiatie* uytbrengen, en dus begaat al dat Christen Volk, so langh als sulcke ongequalificeerde leven, niet anders, als door de *Broodt aanbidding,* een over groote *Afgoderye,* en is en blijft *sonder Godt of Christus* in de Miss. Is dat nu geen schoon wel verseekert Christendom? O neen! op 't rekkelijkste en beste genomen; hare aanbidding loopt so in 't hondert heen; *luk op raak,* seggen de kinderen wanneer se al blindelinghs na 't eyslaan. Het Roomsche Volck *bidt aan 't geene sy niet en weeten,* met de oude Samaritanen. Waar van Joh. 4. v. 22.

§. 60.

Doch waar toe, daar het alles met de *Transsubstantiatie* so onseker blijft in de Roomsche Kercke, sulk

een selfstrijdigh gevoelen, 't welk so veele verderffelijke, ja verschrickelijcke gevolghen na sich sleept, buyten de Schriften in de Roomsche Kerke opgenomen? Seecker nergens anders om, als om door middel van soo veele daaglijkse op-offeringen van Jesus in de Misse, de Keuckens van de Roomsche Geestelijckheyt te versorgen, en hare Schoorsteenen te doen rooken; ja om haar boven alle andere menschen in de werelt te doen verheffen, en om de Engelen in den Hemel niet alleen gelijck, maar oock boven haar en selfs boven de H. Maget te stellen. Het eerste stuck erkent *Bellarminus lib. 1. de Missa cap. 22.* met dese woorden: *De Eucharistie hadd' een waarachtigh en eygentlijk Sacrament konnen zijn, alhoewel 't selve het lichaam van Christus niet en begreep, en geen reden kan 'er worden bedacht, waarom de Eucharistie nootsakelijk het lichaam van Christus sou moeten bevatten, als alleen op dat waarachtigh en eygentlijk aan Godt de Vader van ons mocht worden opgeoffert, en alsoo een waarachtigh en eygentlijk genoemt Sacrificie zijn.* Ende het *tweede stuck* rakende de groote verheffinge van het Priesterschap, vindt men in so veele uytdrukkingen by Roomsche Schrijvers, als sy seggen: Dat een *Priester sijnen Godt* kan scheppen, en dat hy daaglijks wort een Schepper van sijn Schepper; wanneer *Gabriël Biël* over de *Canon* van de Misse *Lect. 4.* volgens *Bernardus* dese uytroeping doet: *O eerwaardige heyligheit der handen: O gelukkige oeffening: O waarlijk blijtschap der werelt, als een gewiedde Christus handelt, (cum Christus tractat Christum) de Priester de Sone Godts.:.. Wie heeft oit diergelijke dingen gesien. Die my heeft geschapen (so men 't mach seggen) heeft my gegeven hem selfs te scheppen, en die my geschapen heeft sonder my wordt geschapen,* door toedoen van my. *(mediante me)* Hy noemt het vervolgens een *verbaasde waardigheyt van 't Priesterschap;* en hadd' in die selve Less voorheen reets geseyt: *Dat die uytmuntende waardigheyt met geen genoegsame heerlijke woorden kon verklaart worden.* Wat lager: *Daar door geschiet het, dat tot so verr' de Geestelijke waardigheyt te*

boven gaat de aardsche Prinsdommen (Principatus) als de lichamen van de zielen, de voorbygaande dingen van de eeuwige, en de aardsche van de Hemelsche worden overwaardight. Maar wat is het nodigh dat men sich ophoudt met aardsche vergelijkingen, daar de Engelen de Borgeren van den Hemel niet derven staan na het gesach van het Priesterschap. En als hy daar toe veele seltsame uytroepingen en redevoeringen hadd' gebruykt, en verklaart dat die by geen Priesteren waren te vergelijken. So gaat hy aldus voort: *Voor by stappende de Engelsche Heyrlegers, so laat ons komen tot de Koninginne van den Hemel, en de Heerschersse over de Werelt selve. Dese hoewel sy in de volheyt der genade alle de schepselen te boven gaat, wijkt nochtans sulcke die over de heilige dingen in de Kercke (Hierarchis Ecclesiae) gestelt zijn in de uytvoeringh van de aanbevolen verborgentheyt. Sy namentlijk heeft met het voortbrengen van acht woordekens: Ecce ancilla Domini fiat mihi secundum verbum tuum,* (even of *Maria* doen *Latijn* gesproken hadd') dat is: *Siet de Dienstmaagt des Heeren, my geschiede volgens u woort, eenmaal ontfangen de Soone Godts en de Verlosser des werelts. Maar dese van Godt ingewyedt zijnde, voortbrengende met een schuldige intentie de form van de Consecratie, t'samen gestelt met vijf woorden, doen 'er daaglijks komen (advocant quotidie) lichaamlijk deselve Soone Godts en der Maget, tot een offerande en reyniginge der sonden &c.* Siet daar de Priesteren boven de H. Maget verheven. Diergelijke uytdrukkingen over het *scheppen van sijn Schepper &c.* vindt men mede by *Lochmajer* in sijn 14de Sermoon van de beginselen des nieuwen Priesters, en in sijn 112. Sermoon van het bedienen van de eerste Misse. In so verr', dat seekere *Pomerius,* schrijvende van het celebreeren der Eerstelingen onder andere oock dese uytroepingh doet: *O Priester! Stadhouder Godts en Vader van Christus; Gy zijt hooger als de Engelen, want die hebben verkregen dat se dienstknechten van Christus zijn; maar ghy hebt verkregen, dat je een Vader van Christus bent.* Klinkt dat niet helder in de ooren van een goedt Christen? Doch

so moet het in de Roomsche Kerck zijn. Een Priester long en lever versopen hebbende, kan door sijn *Priesterlijke Inwyjinge,* aangedaan met sijn *Priesterlijk gewaadt* (want dat moet 'er by zijn, sal het goedt hieten, en sal hy onder het Volck dat sich aan sulke popperyen vergaapt, achtbaarheyt behouden) *Christussen scheppen,* deselve ter aanbiddingh op den Altaar plaatsen, en in een doos doen bewaart blijven. En dat *op de nieuwe mode* uyt *ouwelkens* of een windrigh schuym van broodt, tegens de algemeyne oude practijk van de Kerck; onder een gemurmel van *redenen en gesangen* aan een geschakelt als een koorde van sandt. De Leeken moeten met de mondt des lichaams die Christus nuttigen, en konnen hem *NB. met hare tanden vermalen;* gelijk dese eygene woorden gebruykt zijn in de *Acte van herroeping,* die van de Kardinaal *Humbertus* opgestelt, en van Paus *Nicolaus* en een Roomsche Concilium goed gekeurt zijnde, *Berengarius* moest onderteekenen binnen Romen, in 't Jaar 1059. Wanneer daar de *eygentlijcke lichamelijcke* tegenwoordigheyt, oock sonder *Transsubstantiatie* tegens *Berengarius* allereerst wierd vastgestelt; gelijck sulks als noch te leesen is in 't Kanonijke Recht *Distinct. 2. de Consecrat. Can. Ego Berengarius.* Gaat dat niet wel? De verheerlijkte Christus wort met de tanden der gelovige vermaalt. Seker, daar hoort veel malens toe, eer een eygentlijck menschelijck lichaam met de tanden te vermalen is; en nochtans so grof wierdt dat garen doenmaals, om *Berengarius* te verstrikken van Paus, Kardinaal en Concilium, gesponnen.

§. 61.

Dewijl nu aan de *Transsubstantiatie* het Roomsche Priesterschap, om redenen voor-gemelt, ten hoogsten veel gelegen is, so brengt haar tijdelijck en wereltsch *interesse* van selfs mede; dat se daar voor als voor hare *Helena* of *Diana* der Epheseren, daar alles voor moet gewaagt worden, *tanquam pro aris & focis,* so moedelijk ten strijde trecken. Of schoon deselve met *geen woort van Godt,* met *geen gesonde reden,* en met geen *ingeschapene onafscheydelijke eygenschappen* in de wesens der schepselen, kan worden over-een-gebracht, en hondert

selfs strijdigheden in sich is vervattende. Evenwel, indien men buyten vervloeckinge wil blijven, so moet men als een goedt Katholijk, volgens het Trentische Concilium *Sess. 13. Can. 1.* vast stellen: *Dat in het Sacrament der H. Eucharistie, waarlijk, dadelijk en substantieelijk begrepen is het lichaam en bloet, te gelijk met de ziele en Godheyt onses Heeren Jesu Christi, en derhalven de geheele Christus.* Dit niet alleen, maar volgens *Can. 2.* noch verder: *De wonderlijke en bysondere verandering van de geheele substantie des broots in het lichaam, en van de geheele substantie des wijns in het bloet; terwijl alleen de uytterlijke gedaanten van het broot en wijn blijven.* Oock brengen de 3de en 4de Canon vervolgens mede, dat men geloven moet: *Dat in 't selve Eerwaardige Sacrament der Eucharistie, onder yeder gedaante, en onder alle deeltjens van yeder gedaante, als 'er scheydinge gemaakt is, de geheele Christus begrepen is* In so verr', dat een dief een geconsacreerden Ouwel gestoolen hebbende, indien het hem mocht lusten, van die in 20. of meer deelen te breken, alsdan in *yeder deel* een geheele Christus, en dat *sonder consecratie,* sou doen zijn. 't Welck volgens de Roomsche gront-regels oock so wesen moet; dewijl men anders vragen sou, in welk deeltjen het *hooft,* de *handen* of *voeten* waren? Is dat niet wel gemultipliceert? Welke zijn nu doch de uytterlijke gedaanten welke na de *consecratie,* in en aan den Ouwel overblijven? De Priester, sal antwoorden. De *rondtheyt, witheyt, reuk* en *smaak* die 'er voor-heen aan en in den *Ouwel* was, sonder dat de *substantie* van den Ouwel overigh is, of iets het allerminste, het welke *rondtheyt, witheyt, reuk* of *smaak* heeft, daar in dese toevallen als nu sonder onderwerp, souden bestaan, 't welk de geheele natuur der schepselen om verr' rukt. Het en ware dat men die toevallen en schijnselen als *phantasmata* wilde doen bestaan in het lichaam Christi, dat hondert ongerijmtheden sou moeten na sich sleepen. Siet daar dan de geheele Christus, ja veele Christussen op de Altaaren te pronk om aangebeden te worden; welker heerlijkheyt so groot is, dat se op de

hoogste straffe door geen handen of vingeren van *Leken,* buyten het Priesterdom mogen aangeraakt worden. Of schoon heyllose Priesteren deselve met hare handen mogen behandelen en breeken; (als 'er in de boven gemelte *Acte van herroepinge* door *Humbertus* opgestelt, uytdrukkelijk geseyt wort) oock door de selve in den mont der Communicanten gestoken, en in haar maagh neder gezwolgen wort; even of wel gesuyverde handen noch onreyner waren, als een beslijmde en veelmaals by toeval een besnotte mont en een verdorven maag. Welke aanmerking dan oock gelegentheyt gaf aan seekere devote Priester, die om een verblijf van goede reuck en smaack voor Christus te bereyden, yeder reys als hy Miss sou doen, voor af een goede *note muscaat* nuttigde; gelijk de Kardinaal *Cajetanus Summulae in verb. Communio Sacram. pag. 59. Edit. Lugdun. anno 1545.* verhaalt: *Dat hy van geloofwaardige luyden gehoort hadd', dat 'er een sekere goede Priester geweest was, die lange tijt uyt eerbiedigheyt tot het Sacrament voor af nam een note muscaat, op dat hy voor de Eucharistie een goede reuck in de maagh sou bereyden.* Hoewel anders de regelen van de Roomsche Kerck volstrekt medebrengen, dat een Priester van 's nachts ten 12. uyren tot dat de Miss gedaan heeft geheel nuchteren blijven moet. Of dit in dese tijt so effentjens wort achtervolgt, en of goedt cier makende Priesteren, niet wel eens op haar te laat lopend horologie, onder een opvulling met een stevigen rouss, de middernacht een goede reeks laten voorby snappen; en andere aan morgen-dranken gewoon een redelijke ontnuchtering, gesontheyts halven, ter sluyk neemen, en daar onder noch wel eens over de regelen van haar Kerck soetelijk grimmelen, willen wy hier niet ondersoecken of bepercken. Maar het geene hier omtrent meer opmerkinge verdient is dit: Dat sy so *gewaande Besorgers* voor de eere van Jesus geen zwarigheyt maken, van aan een openbaar sondaar; die sy so meenigmaal als Biecht-Vaders hebben onder handen gehadt, en daar van sy met overtuyginge verseekert zijn, dat hy noyt is geheyligt geweest door Godts Geest, om dat sy hem

so meenigmaal vinden in een weder-instortinge van deselve (na het Roomsch seggen) doorsonden, na biecht en absolutie, Christus in dien voor Godt onreynen mondt enz. toe te dienen. *Men moet ontwijffelijk vast houden,* seyt *Dominicus à Soto in lib. 4. Sentent. distinct. 12. 1. 1. Dat het lichaam nederdaalt in de maagh, hoewel het van een Goddelose wort genomen.* Ja selfs de Ketteren, die sy weeten, dat se sodanige zijn en blijven in haar herte na Roomsche bevattingen; hoewel sy door hondert quellingen gedrongen zijn om Roomsche Godtsdienstigheyt te onderteekenen; te nootsaken tot het neemen en inzwelgen van 't Sacrament op de Roomsche wijse, ten minsten eenmaal 's Jaars, het welck sy in haar herte vervloeken. Is dat niet wel gesorgt voor de eere van de verheerlijkte Heylandt?

§. 62.

Maar noch een voetstap verder. Die *geconsacreerde Christus* of Christussen in het meerder tal na de *meerdering* of *mindering* van de gezegende Ouwels konnen onder die enkele uytterlijke *schijnsels,* want het *wesen* van den Ouwel of Ouwelen is 'er niet meer; van *Dieven gestolen* en in *vuylnis geworpen* worden, sonder dat se haar selven als doode saken daar van konnen uytsuyveren, so dat menschen alles wat bedenkelijk is werkstelligh moeten maken om haren Christus of Christussen daar in, waar 't mogelijk, te hulp te komen, en evenwel vruchteloos werk moeten laten. Ja noch meer: Een siecke in doots noot kan sulk een Ouwel sonder verteert te zijn weder uytbraken, en dus die Christus, die, na 't Roomsche seggen, so lang blijft als de uytterlijke *schijnsels* onverteert blijven, onder een vuyl uytbraaksel dobberende met het selve buyten geworpen worden. En noch stinkender; Hy kan uyt een *maagh,* die niets meer kan verteeren in 't *gedarmte,* het welk geschikt tot doorvloejinge, niets met allen verandert, geraken, en dus verder in het *Cacadorium* (so men aldus op sijn Kramers spreeken mach) uytgeworpen en ontlast worden. En op dat niemant meynen mocht, dat ick in desen mijnen eygen schandelijke en smadelijke bevatting over het Sacrament voortbracht; so sal ick dit geval nettjens met de eygene woorden van *Dominicus à Soto. in lib. 4. Sententiarum di-*

stinct. 12. q. 1. art. 3. hier ter neder stellen. *Dewijl de verteeringe (Digestio* seyt hy) *geschiet in de maagh, so laten de gedaanten na daar in te zijn,* en derhalven oock het lichaam (te weeten dat van Christus) *Maar,* gaat hy voort; *indien wegens eenige siekte die gedaante nederdaalde* (in den buyk namentlijk) *so sou gevolglijk ook het lichaam selve nederdaalen en uytgeworpen worden. Want de schaamte moet geen oorsaack* (of beletsel) *geven tot het lochenen van de waarheyt.* Daar hebje dan de sake van *Sotus* vry uyt de borst sonder bewimpelinge of *schaamte* als een *ware* sake uytgesproken. Seeker hy moet met *Sotus* wel een sterke maag hebben, die sulck een schandelijke sake verduwen so verteeren kan; dat men een Godt de hooghste Goddelijke eere waardigh tot so verr' kan vernederen, dat men in het toedienen van deselve door de handen der Priesteren aan de siecke met so veele en groote plechtelijkheden, erkennen moet; dat deselve somtijts in het benedenste gedeelte van den buyck, en dus onder stinkende vuylnissen in enz. kan uytgeworpen worden. Dese overleggingen zijn dan de gulde cieraden, waar mee de Roomsgesinde het hooft van haren Koningh uyt den hoofde van een *wettige toedieninge,* door de handen van den Priester, als met een welriekende krans kroonen, t'eenemaal in tegenstellinge van die *goeden Priester,* die met een note muscaat sijn maag als een wel-riekend Cabinet daar toe gingh voor-bereyden, als wy voor-heen gesien hebben. Of nu de Roomsgesinde die door de *Transsubstantiatie* moeten erkennen een *Deus panaceus,* dat is in goedt Nederlandts een *broot Godt,* om datse in haar Schriften so veelmaals stellen *ex pane fit corpus Christi,* en verder: *Constat in altari carnem de pane creati;* nu met sulke schandelijke stellingen; die evenwel volgens hare gronden een onwederspreekelijk wettig gevolg hebben, niet te gelijck moeten belijden, *ô* schande voor 't Christendom! een *Deus stercoreus,* en dus waarlijk *stercordrii Stercoranisten* zijn, waar mee sy eertijds de voornaamste van de Leeraaren der Kerke in de *negende* Eeuwe, als *Rabanus Maurus* Aartz Bisschop van Ments en andere, met smaat wilden bezwaren, daar over laten

wy den opmerkenden en verstandigen Leeser de rekening en het besluyt opmaken. Wy souden ons hier over verder met de verklaringen van de Salighmaker Matth. 15. v. 17. en met de uytleggingen van *Origenes* en andere Leeraaren der Kerke, in de *negende* Eeuwe nu evens aangeroert, over dien *text* verder hebben konnen uytbreyden, indien wy sulks uyt Roomsche erkentenissen uytvoerigh, en so wy meynen overtuygend genoech niet hadden daar gestelt.

§. 63.

Seeker van alle sulke dingen noch van *eygentlijke offerhanden,* noch van *sulke beperkingen* omtrent het ontfangen van het Sacrament, noch van sulke *vuyle gevolgen* uyt een *Transsubstantiatie* voortspruytende, wist men niets met allen in de oude Christenheyt. Men wist daar, segge ick, van geen *eygentlijke opofferingh* van Christus in 't Sacrament voor de sonden van levende en doode; hoewel men 't selve anders *oneygentlijk* wel een offerande noemde, 1. wegens de *gaven en aalmoessen,* die van vermogende lieden alsdan boven andere tijden als *offeranden,* tot versorging van 't gemeyn, wierden toegebracht. Want het de gewoonte in de oude Kerk was, dat men *dese,* die van *Paulus* Heb. 13. v. 16. en Philippens. 4. v. 18. *offeranden* genoemt worden, bestaande in broot, wijn en andere gaven tot de Communie mede bracht; en daar van dan afsonderde (want men wist doe van geen Ouwelen) so veel als tot de Communie nodigh was, en den overschot besteede daar 't vereyscht wierd. Als genoegh te sien is uyt het Sermoon van *Cyprianus* over de Aalmoessen, aan het eynde van de *derde* Eeuwe, daar hy een rijcke Juffr. beschaamt maackt, seggende: *Komt ghy in des Heeren huys sonder offerande, en neemt ghy een gedeelte van de offerande, die een arm mensch geoffert heeft?* 2. Met opsicht op de *gebeden* en *danckseggingen,* die Psalm 141. v. 2. en Heb. 13. v. 15. *Offeranden* genoemt, als dan op een *meer plechtelijcke* wijse tot Godt wierden opgesonden; gelijk dan het Sacrament daar van oock *oneygentlijk* genoemt wierd *Eucharistie.* 3. Om dat het was een *gedachteniss* van die

een eenige Soen-offerande van onsen Heylandt aan 't Kruyce; dragende by wege van *betekeniss* de naam van de beteekende sake, als *Augustinus* aanmerkt *lib. 10. de Civitate Dei cap. 5.* seggende: *Het geene van de menschen genoemt wordt offerande, is een teeken van de ware offerande.* En wijders met veel uytbreyding opheldert *Epist. 23. ad Bonifacium.* En nochmaals *lib. 20. ad Faustum Manichaeum Cap. 21. Het vleesch en bloedt deser offerhande wierd voor de komste van Christus, door de offeranden der gelijkenissen belooft: In het lijden van Christus door de waarheyt selve gegeven: na de Hemelvaart van Christus door het Sacrament der gedachteniss geviert.* Immers so klaar als de Gereformeerde hier over konnen spreeken. Gelijck dan oock *Theodoretus* ons daar toe den sleutel uytlevert in sijn verklaringen over Hebr. 8. Want als hy gevraagt hadd': *Indien Christus met eene offerande op te offeren gemaakt heeft, dat NB. geen andere offeranden meer nodigh zijn; waarom de Priesters van 't N. Testament dan noch de verborgene bedieninge volbrachten?* zo geeft hy daar op tot antwoort: *Dat het klaar is voor sulke, die in de Goddelijke dingen zijn onderwesen, dat se geen andere offeranden opofferen, maar NB. alleen de gedachteniss oeffenen van de eenige en heylsame &c.*

§. 64.

Cyrillus in sijn Synodale Brief aan *Nestorius,* noemt het H. Avontmaal oock al een *onbloedige offerande. Wy houden,* seyt hy, *de onbloedige offerande en naderen tot de verborgen teekenen.* Doch verre van daar, dat hy hier mee sou bedoelt hebben een *eygentlijke* onbloedige zoen-offerande der Roomsgesinde in de Miss; maar wel *geestelijke verheffingen* van de redelijke Ziel in *Gebeden* en *Lofzangen,* gestelt tegens de *bloedige* offeranden der Heydenen; so als hy in een *oneygentlijken* sin oock noemt *onbloedige* offeranden, de *Lofzangen der H. Engelen en zalige Zielen* in den Hemel. *lib. 3. ad Theodosium & Reginas sect. 3.* Of sou men wel moeten geloven, dat se in den Hemel oock de Miss zongen? De beweegreden verder; waarom zy het H. Avondtmaal in sulck een *oneygentlijken* sin, niet ongaern een *offerande* noem-

den, was; om dat de Heydenen steets aan de Christenen verweeten: Dat se *noch offeranden, noch altaaren, noch tempelen hadden,* en sulks stelden als een openbare blijk van de Atheisterye, of Godt-verloochening der Christenen. Hier tegens brachten de Christenen alle hare geestelijke offeranden in, *nwendige plichten* van deugt en Godsdienst, als dat te sien is by *Origenes, Lib. 8: contra Celsum,* by *Minutius Felix, Lactantius* en andere; en dus met nadruk mede die *geestelijke* en *plechtelijke* bediening van 't H. Avontmaal, als een *gedenk-teken* en *zegel,* van die *eenige offerande* van Jesus, waar mede hy in *eeuwigheyt volmaakt hadd' die geene die geheyligt worden.* Hebr. 10. v. 14. En dus gemaakt, dat 'er voortaan geen *bloedige* offeranden van Joden of Heydenen, tot versoeninge der overtredingen meer nodigh waren. By welk Avondmaal dan oock *geestelijke offeranden* door gebeden en dankseggingen aan Godt wierden op-geoffert. Waar door het dan by vervolg gebeurt is, dat men om Heydenen, die aan *altaaren* en *offeranden* waren gewent, te gemoet te komen, oock de *tafelen,* die 'er ten tijde van *Augustinus* noch al in de Vergader-plaatsen der gelovige waren, heeft beginnen af te schaffen, en in plaats *altaaren* van steen op te richten. Oock verder Priesterlijke klederen uyt het *Jodendom,* als by *Durandus* en andere te leesen is, en andere plechtelijcke Kerck-gebaren uyt het *Heydendom* in de Christelijke Godtsdienst over te nemen. 't Welck dan de brugg' is geweest, waar over sulk een *eygentlijk onbloedigh soen-offer,* door de Geestelijkheyt voordeels wille, in de Christen Kerke is ingevoert. Hoedanigh onbloedigh soen-offer, dewijl daar aan, alles, wat de H. Schriftuur aan *Christi soen-offerande* eygent, door de Roomsgesinde wordt opgedragen, (niet tegenstaande so veele spreuken over het lijden van Jesus) in haar kracht niet anders is, als een *verloochening* van de eenige volmaakte offerande van Jesus aan 't Kruyce. Merkt daar toe eens, wat *Rupbertus lib. 2. de Divinis Officiis cap. 11.* daar van seyt: *Dese,* staat 'er, *is de nuttigheyt in de kracht van dit Sacrament, dat door des selfs hulpe voor die*

op de aarde zijn mogelijk wort om na den Hemel op te klimmen. Want NB. anders is dat niet mogelijck. En *cap. 20.* Dat de Misse *alleen een krachtige en bequame sendinge is tot versoening en betalingh van de vyandtschappen, die daar waren tusschen Godt en de menschen.* En vergelijkt sulke stellingen eens verder met het geene *Paulus* van de *eenige offerande* van Jesus getuygt. Hebr. 9. v. 26. Hebr. 10. v. 10. 14. en elders. En oordeelt dan over de waarheyt der sake.

§. 65.

Wat nu de pompeuse *bewaring* de langs straat draging van 't Sacrament betreft. De oude Christenheyt heeft daar van niets met allen geweten. Men vindt wel by de oude Leeraaren, dat 'er omtrent het Sacrament in dese en geene Kerken al verscheyden misbruyken ingeslopen zijn. Als dat het na de volbrachte Communie in de Vergader-plaatsen der gelovige, door de Diakenen buyten-waarts oock aan afwesende gebracht wierdt, gelijk te sien is by *Justinus Martyr Apolog. 2. pro Christianis.* En dat de Bisschoppen ten bewijs van onderlinge Vrede en gemeynschap elkanderen de Eucharistie toesonden, by *Eusebius Histor. Eccles. lib. 5. cap. 24.* In de brief van *Irenaeus* aan *Victor.* Oock dat particuliere Persoonen wel iets van die Christelijke Communie mede na haar huysen namen; om volgens hare bevattingen, door sulk broot te nuttigen in hare huysen, haar te verquikken; by *Tertullianus Lib. 2. ad Vxorem cap. 5.* en by *Basilius Epist. ad Caesarium,* daar hy seyt: *Dat niet alleen de Eremiten en Monnicken, maar een yeder een van de Leeken, die te Alexandrien en in Egypten leefden, ten meesten deele de Communie* (dat is de Eucharistie) *aan haar huys hadden. Want,* seyt hy, *de Priester geeft een deeltjen in de Kerk, en die het ontfangt behoudt het met alle macht en vryheit, en so brengt hy 't met sijn eygen handt aan de mondt.* 't Welk so 't nodigh was met de getuygnissen van *Hieronymus, Ambrosius, Gregorius Nazianzenus* en andere sou konnen gesterkt worden. Verder wierd sulk gezegent of Sacramenteel broot, oock wel in de huysen der Leeraren bewaart; om de p*oe*nitenten, die de Afgoden geoffert

hebbende, geduurende hare *gesonde dagen,* van de Christelijke gemeynschap bleven afgesondert, nochtans in de *sterf uyre* daar van een stukjen toe te dienen, daar door tot de Christelijke gemeynschap op te neemen, en dus in haar uytterste te vertroosten, gelijk men dat vindt by *Eusebius Histor. Eccles. Lib. 6. cap. 36.,* daar *Dionysius* Bisschop van Alexandrien, omtrent het eynde van de 3de Eeuw verhaalt: *Hoe hy in sijn Kerck order hadd' gestelt,* (met opsicht op sulke *poenitentien*) *dat als sy uyt dit leven stonden te scheyden, souden deelachtigh worden der Goddelijker verborgentheden, als zy sulks versochten; achtervolgens welke ordre de Ouderlingen* (πζεσβύτεροι in 't Grieksch) *sulk gezegent, dan oock nevens andere in Aegypten in hare huysen hadden, om daar van NB. een deeltjen te konnen afsnijden of afbreken, en 't selve in wijn gedoopt, of selfs in Persoon na de sieken te brengen, of door een ander gemeen Persoon, al was 't oock een kindt, den siecken toe te senden.* Gelijck dan een Kindts-kindt van den *Ouden Seraphion,* die voortijts den Afgoden ge-offert hadd' op bevel van sijn Groot-Vader, na een der Ouderlingen van de Kerck in de nacht liep, om in sijn doodts-noot door een stuckjen van sulk *gezegent broodt,* weder gemeynschap, en als versoening met de Kerck te erlangen. 't Welk dan van dit gevolg is geweest: *Dat den Ouderling door sieckte belet van selfs te komen; aan dat Jongetjen NB. een seeker kleyn gedeelte van de Eucharistie heeft gegeven, bevelende dat men dat selve nat gemaakt hebbende, in de mont van den Ouden Man sou laten druypen.* Gelijk het Jongetjen wedergekeert zijnde met het mee gebrachte deeltjen, oock also omtrent zijn Groot-Vader heeft gehandelt; als de Groot-Vader noch eens geroepen hadde: *Mijn Soon ben je gekomen? Hoewel den Ouderlingh niet komen kan, so volvoer gy nochtans he geene hy u heeft bevolen.* Ja wanneer sulke *Poenitenten* door een schielijke doot verrast, het Sacrament by haar leven tot weder-opnemingh in de gemeynschap niet hadden ontfangen, so placht men 't selve aan haar wel te geven na haar doot, tot een blijk, dat sy, die sulks

hadden begeert by haar leven, en wegens een schielijke doot niet hadden konnen machtigh worden, evenwel in de Gemeynschap van de Kerck waren gestorven, en dus wierd het Sacrament te gelijk met de doode onder de aarde gedolven. Maar wanneer het Bygeloof hier door gelegentheyt vond, om te besluyten, dat het *begraven met het Sacrament* aan de doode kon voordeeligh zijn; even als men in dese tijden oordeelt van de *Wye-quast,* en de *kruys-teekening* over de graven, so braght men dit van sulke, die aan de Afgoden hadden geoffert, verder mede tot andere over, 't welk dan oorsaak was, dat men in 't 3de *Concilium van Carthago,* aan 't eynde van de *4de Eeuwe Can. 6.* sulk mede begraven van het Sacrament heeft moeten verbieden, als 'er staat: *Het heeft behaagt; Dat de Eucharistie aan de lichamen der overledene niet gegeven werde. Want daar is van den Heere geseyt: Nemet en eetet: Maar de lichamen konnen noch nemen noch eeten.* Welk besluyt sulk een ingewortelt misbruyk evenwel niet so geheel heeft konnen wechnemen; of daar zijn tot over de *vijfde* Eeuwe noch al Christenen met de Eucharistie begraven. Indien men anders sou mogen geloof geven aan het verhaal van *Gregorius* de Groote Bisschop van Romen, aan 't eynde van de 6de Eeuwe, als hy *Lib. 2. Dialog. Cap. 24.* seyt: *Dat zeker Jonge Monnick (puer quidam Monachus) sijn ouders te seer lievende en haar besoekende gestorven en weder uyt het graf uytgeworpen was; en wanneer 't selve aan Benedictus was bekent gemaakt, hy bevel gaf, dat men de gemeynschap van 't lichaam des Heeren, (Communionem Corporis Dominici) op de borst van de overledene sou leggen, en hem also begraven.* Waarom men in noch volgende Concilien (als in 't *Concilium Antisidiorense Cap. 12.,* en in 't *seste van Constantinopelen Cap. 83.*) daar tegens noch nader heeft moeten voorsien.

§. 66.

Maar daar de Leeken in sulke tijden van een t'elkens meer aangroejend bygeloof, in dese en geene Kerken wel de gewoonte en vryheyt hadden, dat se uyt de Vergader-plaatsen der gelovige (daar in yeder dagh aan

sulke die 't begeerden de Communie met gemeyn toegebracht spijsbaar broot en wijn wierdt toegedient) eenigh overschot van de *Communie* mochten mee na huys neemen; oock voor de *poenitenten* in de sterf uyr iets daar van halen in de huysen van Ouderlingen of Leeraaren, die nevens de Leeken, als gesien is, na de wijse van Egyptenlandt, 't selve in hare huysen hadden meegenomen. Daar vinden wy evenwel in de Schriften van Oude Leeraaren sulke uytdrukkingen, die met sulk een misbruyk niet konnen over een gebracht worden. *Origenes* (of *Cyrillus* op de naam van *Origenes* so andere willen) in de Uytleggingen over Levit. 7. seyt: *De Heere, als hy het broot sijne Discipelen gaf, seyde tot haar: Nemet, eetet, so heeft hy dat niet uytgestelt noch bewaart tot den volgenden dagh. Augustinus,* als hy *lib. 3. de Trinitate cap. 10.* van verscheyden beteekenende saken in de H. Schriften handelt; so merkt hy in vergelijking van de *metalen slang* door Moses in de Woestijn opgerecht, die eenige tijt overbleef, aan, dat 'er oock saken waren, die als den dienst gedaan was voorby gingen, en niet meer gevonden wierden, bevestigende 't selve met het Sacrament der Eucharistie, als hy seyt: *Gelijk het broodt hier toe gemaakt, in 't ontfangen van 't Sacrament wort opgegeeten. (consumitur)* So dat, indien 'er oock iets mocht overblijven, (gelijk doorgaans gebeurde, dewijl 't onmogelijk was het so naeuw te schikken, dat het broodt tot de Communie effen voor de Communicanten genoech en niets overigh was) de overblijfsels, of in eenige Kerken van 't Oosten wel verbrandt wierden, gelijk den Presbijter *Hesychius Hierosolymitanus,* die in 't midden van de *sesde Eeuwe* schreef, getuygt, *Lib. 2. in Levit. cap. 8. v. 28.* Daar hy spreekende van de vul-offeren seyt: *Dat geene 't welck overigh was van het vleesch en van de broden, heeft hy bevolen in 't vuur te verbranden. Het welk wy nu oock sien dat gevoeliglijk geschiet in de Kerck; en dat men in 't vuur werpt alles, 't welk bevonden wordt ongeconsumeert overig te blijven. (Quaecunque remanere contigerit insconsumpta)* Om dat sulks nu voor 't Roomsche Volck

seer aanstotelijk is, so sou *Bellarminus* 't selve gaarn overdringen tot *verdorven specien,* maar de omstandigheyt van den text, waar mee het vergelijk geschiet, en de geheele redevoering van *Hesychius,* so voor als achter overtuygen een redelijk mensch, dat 't selve *aanstonts na de Communie* volbracht, en *Bellarminus* dus met sijn uytvlucht t'eenemaal ydel is. Of de overblijfselen wierden oock wel op den *selven dagh* van de Communie door *onderscheydene* Personen genuttight. Somtijdts door de *Klerken* of *Geestelijkheyt* selve; gelijck men in 't Canonijke Recht *Distinct. 2. de Consecratione Can. 23. Tribus gradibus &c.* op de naam van *Paus Clemens* vindt aangeteekent, *ex Epist. 2.* een bevel: *Dat 'er niet meer offeranden souden geoffert worden, als 'er voor het Volk moesten genoch zijn, en indien 'er eenige souden overblijven, dat deselve NB. niet tot de volgenden dagh moesten bewaart, maar door de neerstigheyt der Geestelijke met vresen en beven genuttigt worden.* Ten welken eynde die overblijfsels dan wierden vergadert, bewaart en als 'er *lib. 8. constit. cap. 13.* staat: na 't παϛοφίριον gebracht, (zijnde volgens de Griecken een *kamer* of *slaapkamer,* toepasselijk aan de Kamers van den Tempel, waar van Ezech. 42. v. 1. oock aan onse Consistorie Kamers, en aan de Kamers in de Kercken der Roomsgesinde, geschickt tot bewaringh van de Priesterlijke klederen en andere Kerk-Cieraden, als wy dat nader uyt *Baronius* souden konnen bevestigen, indien het niet van de Jesuijt *Sanctius* wierd erkent in *Macchab. lib. 1. c. 4. v. 38.* §. *31.*) In sulcke Kameren quamen dan, als uyt de vergelijkingh blijckt, de Klercken by een, om den overschot te nuttigen. En of wel dese Schriften van *Clemens* om goede redenen by ons *Apocryph* zijn, so mogen se nochtans van ons tegens Roomsgesinde wel worden aangetrokken, om dat sy de stukken daar van in haar *Canonijcke Recht* hebben overgenomen.

§. 67.

In andere Kerken wierden se wel na de Communie in een *gemeyn Avondtmaal* van de Communicanten opgegeten, als de Schrijver over 1 Cor. 11. die on-

der de werken van *Hieronymus* uytstaat getuygt, seggende: *Dat die in de Kerk t'samen quamen, het hare afsonderlijck offerden, en het geene van de offeranden na de Communie aan haar over bleef, daar in de Kerck een gemeyn Avontmaal eetende, te gelijk consumeerden.* Tot *Constantinopelen* haaldense de *Schoolkinderen,* volgens het getuygniss van *Evagrius* een Historie Schrijver omtrent het beginsel van de *sevende Eeuwe,* die 't selve op-aten, *lib. 4. Evagr. cap. 35.* als hy seyt: *Een oude gewoonte vindt plaats te Konstantinopelen, dat wanneer 'er veele deeltjens van het suyvere en onbesmette lichaam Christi onses Godts overigh zijn, de onhuwbare Jongetjens* (in 't Latijn, *pueri impuberes*) *die ter School gaan, worden gehaalt, en dat die deselve op-eeten.* 't Welk de Grieksche Historie Schrijver *Nicephorus Callisti* verklaart, noch tot op sijn tijt, te weten tot het Jaar 1300. in gebruyk geweest te zijn. *Hist. lib. 17. cap. 25.* En alle dese stukken worden tegens de uytvluchten van *Bellarminus* en van andere door die grote Ondersoeker der Oudtheyt *Dallaeus* uyt verdere al-oude stukken sodanigh verdedight, dat het stilzwijgen is gebleven by die van de Roomsche Kercke; waar heen ick dan verder een Liefhebber van Oudtheyt en waarheyt, selfs onder de Roomsgesinde, tot sijn verdere overtuyging wijse. Tot *Dallaeus* segge ick, *de Cultibus Latinorum Religiosis, lib. 6.* daar hy dit alles en noch so veele andere stukken, op een sonderlinge klare wijse deftig uytgewerkt, tot een yegelijks overtuygingh vinden sal. Maar dewijl sulke boeken by de Roomsgesinde niet sijn te vinden; of anders op de Bibliotheken van de Kloosters *in de Hell,* met een goet slot tegens de leesgierigheyt van sommige Monniken wel zijn versekert, en dat oock het Roomsche Volk sonder wederspraak gestelt wort, als men haar beschaamt met haar eygen Schrijvers, so kan ick niet nalaten van hier noch toe te voegen yets van een sonderlinge nadruk, 't welk by het doorlesen van de Jaar-registers van *Baronius* in den *Appendix* achter de *XI. Tomus* gevonden hebb', in de Dispuyten tusschen *Nicetas Pectoratus* in naam van *Michaël Cerularius* Bis-

schop van Constantinopelen, en tusschen *Humbertus* Bisschop van Sylva Candida en Kardinaal in naam van Paus *Leo de IX.* in 't Jaar 1053. Dat oock van *Sirmondus de Azym. cap. 4.* voor een gedeelte aangetrokken wordt *ex Bibliothecâ Patrum Tom. 4.* 't welk voorts den dootsteek geven kan aan het hedensdaagsch *Communiceeren,* oock *bewaren, ten toon stellen, omdragen na de siecken,* en in *plechtelijke Processien* langs de straten van 't selve Sacrament in de Roomsche Kerk. Dese *Kardinaal Humbertus* betuygt dan tegens de gewoontens van de Griekse Kerk: Dat daaglijks by de *Latijnsche Kerken* op welke uyre het oock mocht zijn, geschiedde *een volkomen Miss,* (dus noemt hy de Roomsche bediening van 't Avontmaal, waar over wy niet veel souden twisten, indien met de Roomsche in de saak selfs over een quamen) *en dat 'er van des selfs opoffering geen deel overbleef.... Om dat men niet leest dat de H. Apostelen van die eerste omgedeylde verborgentheyt van 't lichaam en bloed des Heeren iets bewaart hebben, en dat hare handelingen oock niet aanwijsen, dat sy oyt iets sodanigh hebben gedaan of geboden. Ja dewijl, gelijk Lucas verhaalt Handel. 2. Dat de gelovige waren volhardende in de leere der Apostelen, en de gemeynschap van de breekinge des Broods. Hoedanigh die gemeynschap en op welke dagen die geschiedde, wijst hy na een weynich aan, seggende: Dat se daaglijks eendrachtelijk waren volhardende in den Tempel, en dat se van huys tot huys broot breekende aten. Siet* (seyt *Humbertus*) *de waarachtige Evangelist getuygt, dat de gelovige in de tijt der Apostelen daaglijks gebeden en broodt gebroken hebben. En* een weynigh daar na: *Namentlijk hier moeten wy in de breekinge des broods en gemeynschap, niet als een volmaakte bediening van de Miss ontfangen; gelijk men oock leest, dat de Heere niet een onvolmaakte maar een volkomen gedachteniss van sich selfs aan sijn Discipelen heeft gegeven in 't broot, dat van hem gezegent was, en aanstondts van hem ongedeylt wierdt. Want hy heeft het niet alleen gezegent, en bewaart om op den volgenden dagh gebrooken te worden, noch hy*

het niet enkelijk gebrooken en wechgeleyt, maar gebroken zijnde heeft hy 't datelijk omgedeylt. Alwaar hy oock op 't laatste noch verder bybrengt, het bevel van *Paus Alexander,* waar door blijkt, dat het geen goet Avontmaal is, alwaar *dese drie saken* niet t'samen gaan; te weeten, *de zegening, de breeking,* en *de uytdeyling,* sonder iets tot op andere tijden te bewaren. Waar toe hy dan mede in 't vervolgh aantrekt, het bevel van *Clemens,* reets voorheen van ons gemelt. Wat kan 'er klaarden worden geseyt tot verydeling van de eensame *Missen,* en alle de hedensdaagse Roomsche *bewaringen* en *ostentatien* van het Sacrament. En wat nu verder het behandelen van 't Sacrament door de *handen der Leeken* aangaat; daar van sou men uyt de al-oude Schriften van *Tertullianus, Cyprianus, Clemens Alexandrinus, Dionysius Alexandrinus* en andere, konnen verseekeren, dat sulks in die tijden aan haar heeft vrygestaan, indien niet de Kardinaal *Baronius* sulks uyt Oudt-Vaderen selfs tot in de 4de Eeuwe hadd' beleden, op 't Jaar 57. §. 147. 148.

§. 68.

Nu vereyscht de sake al verder; dat wy voortgaan en oock yets seggen van de manier van bedieninge, die in de Roomsche Kerck over het Sacrament plaats grijpt door de *Ouwelkens,* hoedanige hier door Gaeuw-dieven uyt de Kerck wechgenomen van haar verder in 't Secreet souden geworpen zijn. Daar over wy met vollen monde en krachtige overtuygingh seggen: Dat geen Roomsgesinde machtigh is om uyt eenige oude beproefde Schrijvers te doen blijken, dat deselve voor de tijdt van duysent Jaren na de geboorte des Saligmakers, in de geheele Christenheyt eenigsins zijn bekent, en veel minder omtrent de Communie zijn in gebruyk geweest. Welcke aanmerkinge dan de ydelheyt en verkeertheyt van de geheele Roomsche Godtsdienst in dit stuck nootsakelijk open leggen moet. Men moet dan weeten; Dat in hoe veele verdeeltheden het Christendom door een verborgen oordeel van Godt, t'sedert de tijdt van onsen Heylandt oock is verdeylt geworden, alle die *Secten* evenwel in hare Communie niet anders gebruykt hebben, als *gesuurt en*

gedeessemt broot; uytgesondert de half Joodsche Kettersche *Ebionyten,* (waar van *Epiphanius Haeres. 30. §. 16.*) die gelijk sy in de Communie de *wijn* in *water,* also het *gesuurde broodt* in *ongesuurt* veranderden. Selfs oock de *Latijnsche Kercken* in 't Westen, die nu de *Ouwelen* gebruyken, nuttigden in de Communie geen ander als broodt dat *gedeessemt* was, en dat tot by de *negen hondert* Jaren na de geboorte van onsen Heylandt. Dit is ontwijffelijk te besluyten uyt de gewoonte van die tijden, wanneer men de Communie uytdeelde van die gaven, welke van alle Communicanten, wie sy oock waren, toegebracht wierden, bestaande behalven de wijn, uyt gemeyn spijsbaar, dat is *gesuurt* broodt, t' huys te vooren daar toe bereydt, so als *Cassander in Liturgicis. cap. 27. Hugo Menandus* een seer geleert Man van de Benedictiner Order, *ad appendicem Gregoriani libri de Sacramentis,* en de Jesuijt *Jacobus Sirmondus,* beroemt niet alleen over sijn geleertheyt, maar oock over sijn openhertigheyt of oprechtigheyt in 't aantrekken en erkennen van Oude Schrijvers, *in praef. in lib. de Azymis,* en wijders in 't Tractaatjen selfs *cap. 1.* en elders, getuygen. Edoch, dewijl sulk uytdeylen van de Communie uyt het broot van yeder een *(Klerken, Leeken, Vrouwen en Mans,)* toegebracht, eenige slordigheyt, oock wel met stukken en brokken na sich sleepte, so is daar na in eenige Kercken voor so verr' veranderinge gekomen, dat men in Spangien geen broot tot de Communie mocht gebruycken, als het geene *geheel en net was, en met voordacht daar toe bereyt,* gelijk de 6de Canon van het 16de Concilium van Toledo, gehouden in het Jaar 693. medebrengt: *non aliter panis ..... nisi integer, nitidus, qui ex studio fuerit praeparatus.* En *Theodulphus Aurelianensis in Capitulo cap. 5.* in 't Jaar 797. en dus over de hondert Jaar daar na, aan sijne Priesteren in Vrankrijk oock aanbeveelt. Maar in dese verandering is het evenwel gebleven by *gedeessemt broodt,* so als de Jesuijt *Sirmondus lib. de Azym. cap. 3.* erkent, en verder bewijst.

§. 69.

Ja wanneer omtrent 't Jaar 867. ten tijde van

Nicolaus de I. door toedoen van *Photius* Bisschop van Constantinopelen, een scheuringh in de Kerck ontstont, waar by de Griecken veele dingen tot last van de Latijnsche Kerken inbrachten (gelijk die te vinden zijn by *AEneas* Bisschop van Parijs *contra Graecos,* en by de Monnick *Ratramnus contra Graecos,* van *Lucas Dacherius* Benedictiner Monnick, in de voorgaande Eeuw in 't licht gegeven) so is daar evenwel een geheel stilzwijgen van eenig verschil over *het broot van de Eucharistie;* 't welk onder so verscheydene stukken van minder aanbelangh wel sou zijn aangetrokken geweest; als geschiet is in volgende tijden, indien de *Latijnsche* Kerken in tegenstelling van de *Grieksche,* in de Communie *ongedeessemt* broodt doenmaals gebruykt hadden. Gelijk *Sirmondus de Azym. cap. 3.* met een klare redevoeringe dat overtuygende betoogt. So dat omtrent het eynde van de *negende* Eeuwe de *Latijnen* so wel als de *Griecken,* sonder verschil de Eucharistie met gesuyrdt broot bedient hebben. Maar uyt de Schriften van de *Kardinaal Humbertus* voor de Latijnen, en van *Nicaetas Pectoratus* voor de Grieken, blijkt; dat in 't Jaar 1053. groote twisten daar over tusschen de *Latijnsche* en *Grieksche* Kercken zijn geresen: Wanneer *Michaël Cerularius* Bisschop van Constantinopelen aan de Latijnen wilde betwisten het *ongedeessemde* broodt, en Paus *Leo de IX.* 't selve verdedigde; gelijk de wederzijdse Schriften daar over te vinden zijn in den *Appendix* van de XI. *Tom.* der Jaar-registers van *Baronius.* En dat beyde met sulken drift; dat se elkanderen daar over smaat-naamen gaven; de Grieken noemen de Latijnen *Azymiten,* dat is, *ongedeessemde,* en de Latijnen wederom de Grieken *Fermentaten,* dat is, *gedeessemde,* en dat de Kardinaal *Humbertus* door oplopentheyt vervoert, tot noch vervaarlijker versmadingen van *Nicaetas Pectoratus* dieswegens vervalt, als hy hem noemt een ongebondene *Sarabaitta, sotter als een Ezel,* een *Epicurist,* een *vervloekte,* een *Hondt,* een *Stercoranist,* en wat diergelijcke schoone eertijtelen in die Dispuyten meer gevonden worden. So dat het *ongesuurde* broot in de Latijnsche Ker/

ken moet zijn ingevoert, volgens *Sirmondus,* tusschen de tijdt van *Nicolaus de I.* en *Leo de IX.;* en so 't toeschijnt by voorval, dat de gedachten van *Paschasius Radbertus* Abdt van Corbey, rakende de wesentlijcke lichamelijke, en eygentlijke tegenwoordigheyt van Christus in 't Avontmaal, (doch met veel nadruk al in die tijden wederleydt door *Bertramus,* of volgens andere *Ratramnus* Monnick in de selve Abdye, en door *Johannes Erigena Scotus*) in de *Latijnsche Kerken* t'elkens meerder de overhandt namen; zijnde, om onder die *bevattinge* de Communie uyt te deylen, gevoeglijker geoordeelt het *ongedeessemde,* en dus het *brokkelen* so seer niet onderworpen, broot; als wel het *gedeessemde.* Hoewel het door de Geestelijkheyt net op een ysere plaat, en niet slordigh als het gemeyne Volks broot op leem of steen, wierdt gebakken, in sulk fatsoenlijke grootheyt als voorheen het gesuurde, gemeyne Volks broot, so dat het selve gezegent zijnde, in veele deeltjens kon gebroken en also omgedeylt worden. Gelijk het geene in de 67. §. uyt *Humbertus* is bygebracht, en dat daar over verder in die *Appendix* beschreven staat, onbetwistbaar te kennen geeft. Terwijl wy sulks noch uyt verscheyden andere stukken souden hebben konnen aantoonen.

§. 70.

Dus stont het dan noch met het broot des H. Avontmaals in de Roomsche Kerke tot over het midden van de *elfde Eeuwe.* Maar wanneer nu in 't Jaar 1059. onder *Nicolaus de II.* het gevoelen van *Berengarius,* vervat in de Schriften van *Bertramus* en *Johannes Erigena Scotus,* en reets sonder veroordeeling twee hondert Jaren onder de Leeraars der Kerke bekent, en gestelt tegens de verklaring van *Paschasius Radbertus,* in een Rooms Concilium veroordeelt was, daar die beyde gevoelens over en weder tot die tijdt toe, in de 9de, 10de en 11de Eeuwe waren gedult en gedragen; en dat de Kardinaal *Humbertus* op so grove wijse *Berengarius* hadd' gedrongen, om een Acte, inhoudende het eygentlijck mondelijck op-eeten en het vermalen *met de tanden* van het wesenlijke lichaam van Christus, so als dat §. 61. gebleeken is, te onderteekenen, so zijn dese grotere *ongesuurde* brooden,

die gebroken moesten worden, sou men de stukken daar van konnen omdeylen en doen op-eeten, oock afgeschaft geworden; en men heeft, so veel men by oude Schrijvers kan naspeuren, omtrent het eynde van de *elfde* of het beginsel van de *twaalfde* Eeuwe, en dus een weynigh meer als *ses hondert* Jaren geleden; de hedensdaagse Roomsche *Ouwelen,* die sonder *verbreekingh* en *vermaling* met de tanden onderworpen te zijn, geheel en al moeten en konnen ingeslikt worden, in de plaats gestelt; en door die *nieuwigheyt* het geheele opsicht van het Sacrament by de Instellinge van Christus, en de opvolgingh der Apostelen wech genomen, ja het onderste boven geworpen; tot misnoegen van verstandige en Godtsalige Mannen. Lees daar over het Extract uyt den Uytlegger *Ordinis Romani,* en de aanmerkinge van de beroemde *Cassander,* daar over *Liturgicis cap. 27.* Alwaar den Uytlegger *Ordinis Romani* (die *Cassander* meynt dat *Bertholdus* of *Bernoldus* Priester van Constans geweest, en in 't Jaar 1100. gestorven is) klaagt over de *kleynheyt der Oblaten,* seggende: *Het is openbaar van welke mate en form de Oblaten der Priesteren zijn moeten, welk uyt een vuystjen vol meel bloem (ex pugillo similae) bevolen worden te maken, en na de gedaante van een kroon, dat is een ronde broodt-taart (tontam panis) te offeren.* En verder: *De maat van een vuystjen is van alle maten de allerkleynste, waar uyt broot kan gemaakt worden; welke maar namentlijk met een wettigh recht gestelt wort voor de Priesteren tot den dienst des Altaars &c. Indien derhalven geen minder mate als die van een vuystjen vol gevonden wort, in 't geheele Oude of N. Testament, en indien 'er niets met allen moet geschieden binnen of buyten 's Heeren Tempel sonder maat of reden, so schijnen NB. de kleyne stukskens der Oblaten, om datse sonder maat en reden zijn, niets te behooren tot Christus en sijn Kerk.* Wanneer nu *Cassander* dit uyt een Oudt met de handt geschreven Boeck hadd' uytgetrokken, so verklaart hy sich daar over aldus: *Meer dingen worden van den selve Autheur, anders een voorsichtige, Godtsalige, en seer groot Onder-*

soeker van Kerkelijke overleveringen tot dese sake geseyt, die op 't hoogste qualijk (indignissime) schijnt genomen te hebben, dat 'er in sijn tijt NB. in sommige Kerken (so was het dan al omm' noch niet in gebruyk) *de Oblaten van broot, welke volgens de oude gewoonte der Kerke, van het gelovige Volk, ten gebruyk van de offerande tot 's Heeren Tafel geoffert wierden, waren gebracht tot de gelijkeniss van penningen, en tot een seekere allerdunste en allerlichtste forme, vervreemt van de gedaante van 't geene waarlijck broot is. Waarom hy se in verachtingh noemt kleyne stukskens van geldige Oblaten (nummulariarum Oblatarum). Hy eygent aan haar toe een ingebeelde en schaduwachtige lichtigheyt, en dat se wegens haar dunheyt de naam van broodt onwaardigh zijn, en verseekert dat door deselve den dienst en de Godsdienst van 't Kerkelijk Officie in alle manier veel verwerret wordt, en hy vervolgt die met seer veele en scherpe woorden, welke alle hier by te schrijven, ick hier niet oirbaar geoordeelt hebb'.* Dus verre *Cassander.* Hy moest dan inhouden met verdere Extracten te maken, uyt vreese van het gevayr door de Roomsche Geestelijkheyt, indien hy de ydelheyt der *Roomsche Oblaten* verder ontdekt hadd'. Dus is het met de Geleerde in de Roomsche Kerck gelegen: *Hou mont toe, of de Paus werpt 'er een slot aan.* 't Selve blijkt mede uyt *Ernulphus Roffensis Epist. 2. Specileg. Dacher.* die in 't Jaar 1124. gestorven is als hy seyt: *Wy ontfangen in de form van een pennink het broot.* Oock slaan wy kortheyts wille hier noch over andere Roomsche Schrijvers, die in dispuyt getrokken hebben, of den *Ouwel* om redenen gemelt wel *broot was,* en dus die naam dragen mocht, als zijnde van die subtijle dunheyt dat se eerder gelijkt na een *Geometrische Oppervlakte,* die uyt enkele *linien* bestaat, hebbende een *lengte* en *breedte;* maar zijnde ontbloot van *dickte* oft *diepte;* die, so de Geleerde weeten, eygentlijck een *lichaam* moeten uytleveren.

§. 71.

En dus hebben die Verdervers van het ware Wesen des Christendoms haar niet ontsien het geheele

Wesen van 't H. Sacrament des Avontmaals te vernietigen en in iets anders als het Christus heeft ingestelt te veranderen. Wanneer se voor omtrent *ses hondert* Jaren het broot hebben verandert in een enkel *windrig schuim,* 't welk geen naam van broot kan dragen, en wanneer se voor omtrent drie hondert Jaren den Drink-beker geheel en al aan de Leeken hebben onttrokken. Laat eens een onzijdigh Leeser oordeelen, of aan sulck een hoop Volks, dat sich selven noemt de ware Kerck, niet toepasselijck is de vermaninge van *Cyprianus,* die wy vinden *Lib. 2. Epist. 3.* aan *Caecilius,* als hy seyt: *In de offerande die Christus is, moet niemant anders gevolgt worden als Christus, geheel en al moeten wy dat gehoorsamen en doen, 't geene Christus gedaan heeft; dewijl hy in sijn Euangelium seyt: Indien ghy doet, het geene ick u lieden gebiede, so noem ick u niet alleen dienstknechten, maar vrienden?* Maakt nu het besluyt op, of volgens dien regel sulke, die alles verandert hebben, *Vrienden* of veel eer *Vyanden* van Christus zijn. En wijders: *By aldien men geene van de minste geboden Christi mach ontbinden, hoe veel te meer is het ongeoorlooft so groote, so aansienlijke, so behoorende tot het Sacrament van 's Heeren lijden en onse verlossinge te verbreeken, of in iets anders, als dat Goddelijk ingestelt is, door menschelijke overleveringh te veranderen.* Ja oordeelt eens of hier over aan de Roomsche Kercke niet sou mogen ge-eygent worden 't geene de Leeraar *Ambrosius* over 1 Cor. 11. uytroept: *Hy is de Heere niet waardigh, die de verborgentheyt anders bedient, als se van hem selven is ingestelt; Want hy kan niet devoot zijn, die het anders onderwint, als het gegeven is van den Autheur?* En alle dese ydele veranderingen tot *vernieting* van het geene Christus heeft ingestelt en sijne Discipelen aanbevolen, vinden geen andere gront als in de *wesentlijke, lichamelijke* tegenwoordigheyt van Christus in de Eucharistie, en by verder vervolg in die *Transsubstantiatie* en het *mondelijk* inzwelgen van Christus, so als het in de Roomsche Kerck gedreven wordt. Daar van de *oude* Christenheyt; hoe *oneygentlijk, figuurlijk* en *hyperbo-*

lisch de Leeraaren, om alle wanachting uyt den hoofde van de ordonnancie van onsen Saligmaker aan 't Sacrament voor te komen, sy daar van oock spraken; evenwel niets met allen geweeten heeft. Want het was voor de *Oude* Christenheyt en hare Leeraaren in den hoogsten graadt onverantwoordelijk geweest, dat sy op die wijse met de *bediening* en *breeking* en *uytdeilingh* van 't broot in 't H. Sacrament souden hebben te werck gegaan als wy nu hebben open-geleyt; indien sy in deselve bevattingen daar over waren geweest, als de *Roomsche Kercke* nu hare Leden inboesemt. Maar doen die *wesentlijcke lichamelijke* tegenwoordigheyt van Christus in de Roomsche Kerck de overhandt hadd' verkregen, en als die van een *Transsubstantiatie* was gevolgt; so moest alles daar heen geschickt worden: Dat in plaats van dat men, als oudtijts, door dat Sacrament tot *den Heere in den Hemel* sou worden opgeleyt, wanneer de Priester by 't uytdeylen van de Communie uytriep *sursum corda,* dat is; *de herten na boven,* en dat het Volck antwoorde: *habemus ea ad Dominum,* dat is, *Wy hebben die tot den Heere.* Nu het *Sacrament* van 't Roomsche Volk tot den Heere selve *eygentlijk* en *wesentlijk* gemaakt was, oock wijders daar voor moest sorgh gedragen worden, dat, dewijl het niet wel mogelijk was, te verhoeden, dat onder het breecken van een geheel broot, en uytdeylen van de stucken niet iets van die masse op de aarde of elders nederviel (hoe seer men anders daar voor volgens eerbiedt tot geheyligde saken in 't gemeyn oock sorgen mocht) om sulcke en andere ongevallen voor-te-komen, de Roomsche Hoofden al datelijk daar na hebben konnen goetvinden, dat de *breeking* daar gelaten zijnde, die dunne en kleyne *Ouwelkens* in de plaats van het *broot* souden aangenomen, en *geheel* aan yeder der Communicanten niet in de *handt,* maar door de Priester in de *mont* gegeven worden; gelijk de Jesuijt *Salmero tract. 15. in Act.* uytdrukkelijk te kennen geeft, als hy seyt: Dat het geschiedt; *Op dat geen siertjens, morseltjens of deeltjens van 't Heylige broodt mochten verlooren gaan.* Geen wonder! want

in het allerminste *siertjen* is volgens Roomsche *stellingh* de *geheele* Christus.

§. 72.

Maar hier by heeft het de Roomsche Kerck met hare noyt meer gehoorde angstvalligheyt over het Sacrament noch niet laten blijven; maar sy is op een verwonderlijke en sotte wijse noch verder gegaan, om regelen voor te schrijven aan de *Priester;* hoedanigh hy met sijn *Ouwel* die gesegent zijnde, door hem in *drie stukken* moet gebroken en dus genuttigt worden, moet te werck gaan. Want hoewel die *driederley* verdeelinge, daar van yeder deel sijn bysondere beduyding heeft, sodanigh in de Roomsche *Missen* geschiet, dat seer licht te verhoeden is, dat niet een broksken verlooren gaat; dewijl de Priester deselve selfs nuttigt, so bevelen sy nochtans *in Missali Romano tit. de rit. celebr. Miss. cap. 10. §. 4. 5.* aan den Priester, dat als hy *twee deeltjens van de drie genomen heeft, de schotel moet neemen, het corporaal wel naeuw besien, de brokjens indien 'er eenige in zijn met de schotel vergaderen, oock de schotel naarstigh met den duym en voorste vinger van de rechterhandt boven den Kelk uytwissen, en de vingers selve oock, op dat 'er niet een minste morseltjen aan blijve hangen; dan de Kelk met het derde deeltjen daar in geleyt geheel neemen en uytdrinken, en daar na met eenige ingegoten wijn in de Kelk sich reynigen; en vervolgens met wijn en water sijn duymen en vingers boven de Kelk afwassen, en deselve met een hantdoeck afveegen:* En eyndelijk, *de afspoelinge uyt den drink-beker drinken, en de mont en drinkbeker met een hand-doek uytwissen.* In so *vervaarlijken* angst is het Roomsche Priesterschap; of 'er niet iets van haar Godt hier of daar mocht blijven hangen. En waar souden wy eyndigen indien wy in alle die *grillen* en *dwase voorsorgen* in alle die gebeerten, die na geen *Christendom,* maar wel na een bygelovigh *Jodendom* en afgodisch *Heydendom,* uyt het vervolgh van 't Roomsche Missaal souden gaan uyt-trekken; die allereerst beordert zijn in de *latere* tijden na 't invoeren van de *Transsubstantiatie,* daar van *Christus* noch sijne *Apostelen,* en verders de *oude Christen-*

heyt tot verr' over de *elf hondert* Jaren geen kennis met allen gehadt heeft. Daar by men Christus en sijn Apostelen, oock de geheele oude Christenheyt *ingewikkelt,* beschuldight van *onachtsaamheyt, sorgeloosheyt, oneerbiedigheyt, &c.* tot het Sacrament; welke door dese *nieuwe modische* Ordonnantie en Ceremonie-meesters moesten worden verbetert. Wie kan doch op alle dese ydele dingen, met de minste bedaartheyt, een weynigh ter ondersoeck van waarheyt, blijven stil staan: Die niet datelijk gevoeliglijk sal ontwaar worden, dat de Roomsche Kerck van dit so *gesegende Sacrament,* door den Heylandt tot *sijn gedachteniss ingestelt, om sijn doot te verkondigen, tot dat hy wederkomen sal uyt den Hemel in de tijt der weder oprechtinge aller dingen, om te oordeelen de levendige en de doode;* eyndelijk een *Afgodt* en een *Monster* heeft uytgebroeyt, welkers gelijk de Werelt noyt voor heen gesien heeft.

§. 73.

Hier door is 't dan al verder gebeurt; dat men *nadere Wetten* heeft gemaakt en bevelen gegeven, dat het Sacrament niet als op een plechtelijke wijse met een *brandend licht daar voor,* in de Kerken soude worden bewaart, daar ter aanbidding opgeheven; langs de straat van de Priester selve na de siecken met een brandend licht gedragen; 't welk *Honorius de III.* aanstonts na 't invoeren van de *Transsubstantiatie* heeft bevolen, als te vinden is *in Corp. Canon.* in de *Decretalen* van *Gregorius de IX. lib. 3. Tit. 41. Cap. 10. Sane eum olim &c.* daar *Honorius* Paus geworden in 't Jaar 1216. na de doot van *Innocentius de III.* gebiedt: *Dat de Priester sijn Volck dickwijls sou onderwijsen, dat wanneer in 't Celebreeren van de Miss de heylsame Hostie wordt om hoogh geheven, het selve sich eerbiedelijck sou nederbuygen, sulks oock doende, als hy die na een kranke brengt. Welke hy in een betamelijke gestalte onder een suyver decksel moet dragen en opentlijk en statelijk met alle eerbiedt en vrese voor sijn borst houden, altijdt onder een voorgaand licht, dewijl hy is de glantz van 't eeuwige licht, en op dat daar uyt het gelove en de devotie mach vermeer-*

dert worden. Daar over kan men oock insien het *Rituale Rom. Tit. de Commun. Infirmorum;* daar men noch veel meer andere plechtelijkheden, als van *Schell,* en andersins vinden sal. Siet so moest men het gemeyne Volck; ja oock de Priesteren selve, die van dien gewaanden Godt op aarden voortijdts so veel werks niet gemaakt hadden, so blijkt *in Corp. Canon. Distinct. 2. de Consecrat. Can. 29. Pervenit &c.* Daar *de Priesteren het Sacrament wel aan Leeken, ja Vrouwlieden toevertrouwden om te brengen na de sieken,* sonder selfs mee te gaan, of den sieken het te vermondtreycken, in desen nieuwen Wetten voorschrijven. Doch daar by is het niet gebleven; maar om de Afgoderye noch al meer voort te planten, en het Volk daar toe door groote plechtelijkheden over te halen, so moest men na de wijse van het *oude Heydendom* (in 't Jaarlijks pompeus omvoeren van hare Afgoden) oock een Jaarlijks *Sacraments Feest* uytdencken, om in alle pracht toejuychingh, vercieringh van straten en huysen, met meyjen en tapitzeryen, en verdere bedenkelijke uytgelatentheden, sulk Feest dat by veel wakkere Mannen in de Roomsche Kerke, oock by Princen en Koningen seer aanstootelijck is geweest, Jaarlijks te vyeren. Lees daar van de Bull van *Urbanus de IV.* Paus geworden in 't Jaar 1261. te vinden in *Corp. Canon. Clementinarum lib. 3. tit. 16. Si Dominum.* Alwaar *Urbanus* een weynig over 't midden van sijn *Bull* seyt: *Hoewel dit gedachteniss Sacrament in de daaglijkse plechtelijkheden der Misse dickwijls besocht wordt; nochtans dunckt ons gevoeglijck en waardigh te zijn, dat van 't selve ten minsten eens in 't Jaar een plechtelijker en vermaarder gedachteniss behoort gehouden te worden, voornamentlijk om de trouwloosheyt en sotheyt der Ketteren beschaamt te maken.* Maar om sulk Feest *tegens heugh en meugh* aan de Kerck op te dringen, so waren voor al nodigh nieuwe Goddelijcke *openbaringen* en *gesichten,* ja *mirakelen.* Van sulke maakt *Urbanus* in sijn Bull daarom oock gewach, en verklaart dat hy voor al daar door mede is bewogen om die *Feestdagh* in te stellen, seggende: *Maar wy hebben eertijdts,*

doen wy in mindere bedieningen waren gestelt, verstaan, dat aan sommige Katholijke Goddelijk was geopenbaart, dat sulck Feest in 't algemeyn in de Kerck moest geviert worden. Derhalven hebben wy waardiglijk en redelijk geoordeelt vast te stellen, dat tot versterking en verhoging van 't Katholijke geloof &c.

§. 74.

Hier op sal de Leser veel licht nieuwsgierig zijn om te mogen weten, hoedanige Goddelijcke openbaringen en gesichten het zijn geweest, en aan wie bekent gemaakt; op welke dese so plechtelijke *Jaarlijkse Feestdagh* door de geheele Roomsche Christenheyt is vastgestelt. Maar het uyt-eynde van dien sal vesekeren, dat het *ydele Nonnen werk* geweest is, het welck van veel Mannen onder de Roomsche Geestelijkheyt is wedersproken. Om voorby te gaan *Arnoldus Bostius* en *Petrus Praemonstratensis,* die van *Nicolaus Vignerius* in sijn Historien op 't Jaar 1264. worden bygebracht met een verhaal van sulke gesichten, so sullen wy ons vergenoegen met een voorstel over de *Extracten* die de meergemelte Dominicaan *Bzovius* in sijn vervolg van de Jaar-registers van *Baronius,* ons geeft op 't Jaar 1230. §. 16. uyt *Johannes Diestemius Blaerus,* Prior van St. Jacob te Luyck. Welke *Blaerus* dan verhaalt: Dat sekere *Juliana, een maagt in 't Gasthuys van de Melaatsche by Luyck* (die hy dan van hare sonderlinge deughden van haar optrekken in den Hemel, van hare Prophetische Geest, strijdt met de Duyvel, spraakhouding met de Apostelen, en uytmuntentheyt in mirakelen beschrijft) *als sy in 't bidden besich was, dikwijls ja bykans altijt aan haar gesicht voorquam een verwonderlijk teeken: De Maan namentlijk als in haar glantz met eenige breuck nochtans aan haar ronde lichaam. Dat se daar op door een Goddelijk antwoort heeft geleert: Dat in de Maan beteekent wierdt de Kerk, en in haar breuk een gebreck van een Feestdagh, die Godt wilde, dat tot aanwas van 't heyligh geloof in de Kerck sou worden geviert.* Dat se derhalven *een gebodt van den Hemel heeft ontfangen, om die Feestdagh te beginnen, en aan de Werelt het vieren van die aan te kondigen.* Dat se na een tegenstribbe-

ling van *twintigh Jaren* eyndelijk is gehoorsaam geweest, *en de geheele order van de voorseyde sendingh heeft geopenbaart aan de Heer Johannes de Lansenna Canonik van St. Marten te Luyck, die sy om sijn heyligheyt liefde.* Dat dese Canonick alles heeft voorgestelt *aan Jacobus de Trecis,* doen Aartz-Diaken van de Luykse Kerk (dese is naderhandt Paus geworden onder de naam van *Urbanus de IV.*) gelijck mede aan *Hugo* Provinciaal van de Preek-Heeren, en aan *Guyardus* Bisschop van Kamerijk; aan den *Cancelier* van Parijs, aan de *Lectores* van de Preeck-Heeren en meer andere beroemde Mannen. Welke alle van gedachten waren, dat het sonderlingh sou strekken tot Godts eere enz. indien sulk een Jaarlijckse gedachteniss over de instellingh van 't Sacrament geviert wierdt. Waar over *Juliana* dan was verheugt, dat haar voorstel so veel inganks gevonden hadd'. Maar dewijl sy niet gaarn de naam wilde hebben van sulk een nieuwe plechtelijke instelling, so verlangt se noch yemant by haar te hebben, om met die dikwijls de sake te overleggen en te gelijk de Hemelsche openbaringen. En verstaan hebbende, dat 'er te *Huey* een *vermaarde Nonn'* was *Isabell* genaamt, so draagt se sorg, dat die aan haar als een medgesellinn' wierdt toegevoegt. Welke *Isabell,* die te vooren nergens van wist, wanneer sy *Eva* een Nonn' vana de *Kerk* van St. Marten te Luyck besocht, en daar hare devotie voor het Crucifix volbracht, *aanstonds mede van den H. Geest uyt den Hemel is onderwesen; dat die bysondere plechtelijkheyt van de Goddelijke Eucharistie altijt was geweest in de gehemy-kamer van de aanbiddelijcke Drie-eenigheyt, en dat de tijt nu gekomen was, in welke die aan de menschen, op welke de eynden der eeuwen gekomen waren, opentlijk moest worden verklaart; en dat se in een verrukkingh van sinnen sagh, de Heyrlegers van alle Hemelsche Orders met demoedige gebeden (cernuis precibus) Godt biddende, dat hy nu eyndelijk tot bevestiging van 't geloof van de strijdende Kerk wilde haasten, om aan de gevayr-lopende werelt die Feestdagh te openbaren.* Dit was seker wat groots en seltsaams, en

wie sou konnen weygeren daar aan te geloven? Daar op verblijdt haar *Juliana,* wort te meer versekert, en dewijl se geen *verstandige Mannen* aan de hand hadd', so heeft se een *nedrige en weynigh geletterde Klerk van haar huys* (het Hospitaal der Melaatschen) *versocht,* dat die daar over een *Officium* sou opstellen. Die 't selve dan oock op een *Goddelijke* wijse volbracht, terwijl het evenwel van *Juliana* verbetert wierdt. Hier door wiert ruchtbaar dat men een Feestdagh ter eeren van 't eerwaardige Sacrament door 't geheele Bisdom van Luyck wilde aanstellen. *Veele Kerkelijke Mannen stonden heftiglijk daar tegens op, en poogden met een sterke drift die te beletten, seggende: Waar toe dit verlies.* Maar *Hugo* verydelde met eene Brief alle hare redenen. Waarom *Robertus Aartz-Bisschop van Luyck (Leodiensis Antistes) in een generaar Synode, met een plechtelijk goedtvinden besloten heeft, dat de Feestdagh door alle de Kerken van sijn Bisdom sou geviert worden. Maar dewijl hy wierdt voorgekomen van de doodt, so kon hy de gehoorsaamheyt van de onderdanen niet uytparssen. So dat alleen de Canonizye van St. Marten* (daar was *Eva* een Nonn' in) *heeft besorgt, dat dit bevel sou worden achtervolgt, terwijl de andere dat ontveynsden.*

§. 75.

Maar wanneer *Hugo,* voortijdts Provinciaal van de Preek-Heeren en nu Kardinaal geworden; die op 't voorstel van *Juliana* die Feestdagh voorheen in 't openbaar tot Luyck hadd' aangepresen; als *Legaat à Latere* in Duytslandt oock tot Luyck was aangekomen; so hebben de *Canoniken van de groote Kerck,* als hy nochmaals het vyeren van die Feestdagh in een Preek het Volck, oock met een Apostolisch gesach, hadd' aanbevolen, op *Hugo's* aanradingh en bevel die *Feestdagh mede in haar Kerck geviert. Maar niet uyt devotie of gehoorsaamheyt; maar of uyt veinsinge of uyt vreese, als de uytkomst heeft geleert;* seyt *Bzovius.* Want so haast was de Kardinaal niet vertrokken, *of de Canoniken verboden sulk Feest.* 't Welk dan een oordeel Godts over haar sou hebben verwekt. *Terwijl alleen de Kerck van 't St. Marten van die*

aangenomen devotie niet weeck, Maar als hier na in *Bolsena* een stadt niet verr' van *Civita Vecchia, een Priester met sijn lichamelijcke oogen hadd' gesien, dat het bloedt uyt de Hostie in de Kelk vloeyde, dat ook de Corporaal,* (dit is de handtdoeck die de Priesteren aan den Altaar gebruycken) *aan alle kanten tekende,* so heeft de Paus, die Romen verlaten hebbende, doen te *Civita Vecchia* sijn Zetel hadd' gevestight; en die noch niet hadd' vergeeten, het geene hy te Luyck, als hy by St. Lambert vertoefde, hadd' goed-gekeurt, *sulck Feest ingestelt* en aan de geheele Kerck in 't Jaar 1264. eenmaal des Jaars aanbevolen te vyeren op de tweede Donderdagh na Pinxsteren; gelastende *Thomas van Aquinen* een Preek-Heer, dat hy daar over een *nieuw officium* sou opstellen, gelijck hy oock heeft gedaan. *Zijnde ter gedachteniss op de Kerkdeuren van Bolsena dat mirakel van de Priester geschildert,* nevens het *Crucifixe Mirakel, Thomas aansprekende: Bene de me scripsisti Thomâ.* Waar na de Paus *Urbanus de IV.* een bysondere Bull aan *Eva,* voorheen sijne goede kenniss, en Nonne van St. Marten te Luyck, die seer sterk daarom by *Urbanus* hadd' aangehouden, gesonden heeft; so als alles omstandelijker, te gelijck met de Pausselijcke Bull, daar over aan *Eva,* (die van de *Nonnen* alleen noch in leven was) toegesonden, te leesen is by *Bzovius,* in de aangetrokken plaats. Maar als *Urbanus* aanstonts hier op quam te sterven, so zijn sijne Bullen niet verder opgevolgt, als alleen *in 't Bisdom van Luyck,* tot dat omtrent 50. Jaren daar na, in 't Jaar 1315. of volgens andere 1316. *Johannes de XXII.* de *Clementinen,* en daar onder de Bull van *Urbanus de IV.* uytgevende verder het vyeren van die *Feestdagh* met schoone *nieuwe Aflaten,* de geheele Roomsche Werelt, nu niet meer als 300. Jaren geleden, opdrongh; gelijk dat al mede by *Bzovius* te vinden is. Siet daar die overgroote plechtelijke Godtsdienst op Sacraments-dagh, en de manier op welcke die Feestdagh is ingevoert, ten toon gebracht. Dus leeft het *oude Pausdom* daaglijcks door veranderingh en toevoe-

gingh in *Nieuwigheden,* die noyt voor heen in 't *Christendom* meer gehoort zijn.

§. 76.

Maar wie als een heyllose Ketter sal sich derven verstouten om tegen te spreken, yets 't welck van so een *heylige* en *onfeylbare* Paus met sulk een goet oogmerk in de Christen Kerck gebracht is, sullen Papen en Monnikken vragen? Het sal daarom niet *onstichtelijk* zijn, dat wy hem hier van sijn *heyligheyt* en *onfeylbaarheyt* een weynigh omschrijven. Hy verkoos dan sich selfs (ten tijde van de scheuringh in de Roomsche Kerke) in 't Preeck-Heeren Klooster te Lyons tot Paus, en bedroog so met een *ongehoordt Exempel* de Kardinalen, die met elkanderen niet konnende over-een-komen, de keuse van den Paus aan hem (genoemt *Jacobus de Ossa* of volgens *Platina, Jacobus Caturcensis*) gestelt hadden; als *Antoninus part. 3. tit. 41. cap. 4.* getuygt. Hy is geweest die overgroote Geltschrobber, die sonder *voor-* of *na-beelt,* stervende, in de kass over liet over de 25. millioenen goude Kroonen; by *Platina, Antoninus Genebrardus.* Hy stelde vast: *Dat de Zielen der gelovige niet konden zaligh worden voor na den Jongsten-dagh,* sendende sijne Predikers uyt, om dat al om te verkondigen; by *Masseus* en *Genebrardus.* Waarom *Didacus Stella* over Luc. 22. onder andere met sijn *exempel* bewijst, dat oock de Pausen konnen dwalen. Hy heeft een Wet gemaakt by welke hy *ex Cathedrâ* verklaart, voor heyllose en *hartnekkige Ketters,* die souden willen leeren, *dat Christus en sijn Apostelen geen eygen goet beseten hadden,* gelijk die *constitutie* met veel uytbreydingh van nadruk te vinden is in 't Kanonijke Recht *Extravag. tit. 14. de Verborum Signif. cap. 4. Cum inter &c.* rechtsdraats strijdigh met de Constitutie van *Nicolaus de IV.,* te vooren Generaal van de Minder-broers, en genoemt Broeder *Hieronymus;* die desgelijks *ex Cathedra* geheel het tegendeel met de uytterste vervloekingh hadd' goedtgekeurt, te leesen in 't selve Kanonijke Recht *lib. 5. Sexti Decretalium Tit. 12. Cap. 3. de Verborum Significat.* welke in een groote uytgestrektheyt naeuwlijks haar 's gelijcke in 't geheele *Kanonijcke Recht*

heeft. So onveranderlijke staat is 'er te maken op Roomsche besluyten. (Dit in 't voorby gaan ten proef) Hy hadd' daarom so groot behagen in de *Franciscaner* Bedel-Munniken; dat hy se versmadelijk noemde, *Broederkens, onverstandige beesten, schadelijke voskens, die door een geveinsde Godsdienst de Wereldt fopten, en het Volk bedrogen, die daarom moesten uytgeroeyt worden, so dat hy 'er oock veele met vuyr liet verbranden:* als den Beyerschen Historie Schrijver *Aventinus lib. 7.* getuygt, en het *Edict* van Keyser *Lodewijck de IV.,* oock daar te vinden, mede brengt. En *Platina* oock al yets daar van gewaagt. Hy schafte mede af de Order van de Begijnen, *verklaarde haar voor Godtloos en drongh se tot trouwen.* Ja, 't welk al vry merkwaardigh is, en de *Bogharder Monniken* in de Stadt van Maastricht, ook het Roomsche Volck in 't gemeyn, wel mogen in overlegh neemen; Hy noemde *sulke, die op de grensen van Bohemen en Oostenrijk de Allerhoogste Majesteyt met de beeltenissen van een oudt Man, een Jongman en een Duyf afschilderden* (daar van voorheen by de Canonizatie der Heyligen §. 21. oock al yets is geseyt) *Anthropomorphyten, lietse als de Godtsdienst gequetst hebbende ophalen, en veele met vuyr verbranden.* Komt dat niet wel over-een met het hedensdaagse so *Franciscaner* als *Dominicaner* Monnike werk? De Leeser oordeele. Evenwel dese Paus is oorsaak dat de geheele Roomsche Christenheyt t' sedert het Jaar 1316. so statelijk de Sacraments-dagh tot nu toe geviert heeft, en op sulke losse en ydele gronden vervolgens blijft vyeren. Is dat niet recht *wesentlijk* en *waarlijk* Godtsdienstigh handelen?

§. 77.

Doch is het hier by niet gebleven; maar men heeft de *geconsacreerde Hostie,* die, (als uyt voorgaande stukken genoech gebleeken is) sich selfs niet helpen noch redden kan, in vervolg van tijt al verder aangemerkt, als de bysondere *Bescherm Godt* van de Paus van Romen; Waar om, als de Paus in sijn Pontificaal habijt, 't zy binnen of buyten Romen uytrijdt, en andere Steden intreedt, altoos de *Eucharistie* voorgaat. 't Welck oock

geschiet, als hy uyt den hoofde van Godsdienst rijdt na een andere Kerke. Dat al in gebruyk geweest is ten tijde van *Gregorius de XII.* in 't Jaar 1408. Wanneer de Hostie op een Muyl-Ezelinne in de Pausselijke Reyse in Toscanen van *Luca* na *Sena* gedragen werdt, doen de *Muyl* dus geladen so droevigh in een gracht nederstorte, datse bykans *twee uyren* voor doot daar in bleef leggen. Als dat te leesen is by *Theodoricus 1s Nyem Tract. 6. cap. 43.* Maar nu volbracht wort op een *overschoon en kostelijk opgeciert wit Tel-Paardt,* waar over de Nieuwsgierige Leeser kan naslaan *Marcellus lib. 1. Sacrarum Caeremon. Sect. 12. Cap. 1.* daar hy verhaalt: *Dat datelijck na het Kruyce, 't welck in die statie voor aan gedragen wort, twaalf te voet 't zy Klercken of Leeken, met aangestoken Toortsen gaan; en dat nevens die rijden twee Klercken van de Kapell, houdende twee silvere Lantaarns, waar in de kaarssen geduyrigh branden.* Verder; *Dat daar na wort geleyt een wit Paardt met deftigh Paarts-getuygh geçiert, sachtsinnigh, schoon, met een wel klinkende Schell aan den hals, welk een Kistjen draagt met het allerheyligste lichaam des Heeren; boven 't welke de Adelijke Burgers dragen een verhemelte (Baldachinum)* en op die manier volgt de *Paus,* en verstrekt (als de Kardinaal *de Peronne lib. 3. de Euchar. cap. 19.* seyt) die Hostie dus voor het Pausselijke *Hooft, tot een voorstandelijke en Patronale wacht. (Custodia praesidialis & Patronalis)* Is dat niet recht wel op sijn St. Pieters of Apostolisch met het *Sacrament* her om gereden? O verre van daar! De voorbeelden daar toe moet men soecken in 't *Oude Heydendom;* daar Princen en Vorsten als se reysden, lieten voor haar dragen het geene sy als een Godtheyt eerden. Gelijk *het Vuyr, by de Koningen van Persen eertijdts als een Godt aangemerkt, altoos voorgingh waar heen sy haar oock begaven;* blijkelijk niet alleen uyt 't geene *Tertullianus* daar van vermeldt, maar oock uyt de Heydensche Historye Schrijvers *Xenophon, Procopius, Curtius, Ammianus Marcellinus,* en diergelijcke meer, hier te veel om uyt te trekken. Ja veel licht sou men die

manier van handeling noch wel konnen naspeuren in *ouder* tijden van de Afgoderye, wanneer *Jacob* Godts bevel hebbende ontfangen om het *Heydensche Sichem* te verlaten en na *Bethel* te vertrekken, *aan alle die by hem waren* (mogelijk gewoon om Afgoden op reys mede te neemen) *bevel gaf, dat se de vreemde Goden die in 't midden van haar waren, souden wech doen;* wanneer sy die aan *Jacob,* so als sy op reys of ten minsten reys vaardigh waren, overgaven; die hy *dan onder de Eycke boom by Sichem verbergde.* Gen. 35. v. 2, 4. En kan dit oock wel de reden zijn; waarom *Laban* na dat hy hadd' verstaan dat *Jacob* sonder zijn kenniss, met sijn Huysgesin en Vee uyt *Mesopotamia* was ontvlucht, en hy een voorneemen hadd' vastgestelt om *Jacob* te vervolgen; doen juyst sijne *Teraphim,* (die *Rachel* al eenige dagen voor-heen buyten weeten van *Jacob* moest wech genomen hebben, veel licht ten selven eynde) miste, als hy sich met sijn by hebbend' geselschap op reys sou begeven, waar van Gen. 31.

§. 78.

Op dese wijse dan heeft men in de Roomsche Kerck het so seer troostelijke en verquikkelijke *Sacrament* voor Godts Kinderen, door den Heylandt ingestelt tot sijn gedachteniss, verandert in een noyt meer gehoorde Broodt Godt, en die na de al oude maximen van 't Heydendom, op den Throon verheven. *Een Godt,* die na de gelegentheyt van de Heydensche Afgoden allerhande uytterlijcke toevallen en verongelijckingen onderworpen is; niet alleen 't geene reets voor-heen is aangeroert; maar oock om van *wormen, spinnen,* en andere *dieren* gegeten en bevuylt te worden, indien hy niet op de naeuwste wijse daar tegens door menschen wierdt besorght en bewaart. Terwijl sulke toevallen van de Heydensche Afgoden aan Christenen en Martelaren in de eerste *drie en vier* hondert Jaren na de geboorte van onsen Heylandt, selfs in de tijden van de zwaarste vervolgingh stoff uyt-leverden, om de Heydensche Godsdienst op 't nadrukkelijkste te beschimpen en te beguychelen; so als dat gevonden wordt by *Clemens Romanus,* of wie den Autheur mocht

zijn van de Boecken der *Recognitien,* die op sijn naam uytstaan. *Recognit Lib. 5.* by *Justinus Martyr Apol. 2. Clemens Alexandrinus in Protreptico, Cyprianus ad Demetrianum. Arnobius contra Gentes lib. 1. & 6. Minutius Felix,* en andere. So dat wy niet konnen weten, hoe 't mogelijk is, dat de Roomsche Geestelijke, die de Schriften van dese Oude Leeraaren in hare Bibliotheken hebben, wanneer sy deselve leesen, en eenigh redelijk en conscientieus nadenken over 't stuck van Godtsdienst maken willen, konnen gerust blijven in de Goddelijke eerbewijsen aan haren geconsacreerden Ouwel. Immers heeft Romen daar door nu verlooren de kracht van alle sulke bespottingen tegens het Heydendom, indien Romen niet met een verdubbelde portie van sulke bitze beschimpingen weder wilde beloont en gekroont zijn. Ja een Heydensche *Balbus Stoicus* soude, als 'er by *Cicero lib. 2. de Natura Deorum* staat, konnen vragen: *Mein je dat iemant so sot is, dat 't geene hy eet, geloven sou een Godt te zijn?* Of oock een *Mahumetaan* sou sulke Christenen smadelijk noemen Θεόφανοι, dat is, *Godts-wreeters;* gelijck *La Boulaye* een bekent Edelman in *Angiers,* en een beroemt Reysiger in sijn *Reysbeschrijvinge I. Deel Kap. 10.* verhaalt; dat hem in Turkyen is ontmoet, als sy tot hem seyden: *Mange Dieu;* waar van oock §. 51. kan worden ingesien.

§. 79.

Tot so verr' heeft men dan het Sacrament opgevijselt, en in de Roomsche Kerck tegens het geheele *Oude Christendom* aan, tot *een Godt* gemaakt, die op de hoogste lichamelijke straff van *geen Leeke* met handt of vinger mach aangeraakt worden; als hier tot Maastricht wel gebleeken is, wanneer men over 't aanraken van een geconsacreerde Hostie een *Roomsche* Kerckdief, veroordeelt door een Roomschgesinde Krijchsraadt, onder een andersins goedertieren Vorst, op den 8sten April deses lopenden Jaars 1713. hier buyten de Poort heeft de Rechterhandt moeten sien af-kappen, en daar op levendigh tot assche verbranden; na dat hy alvorens hadd' moeten aanschouwen, dat sijn Mede-makker van de *Lu-*

tersche gesintheyt, de voorste Leden van sijn duym en vingeren aan de rechterhandt, een voor een, al sukkelende, met een gloeyende tangh wierden afgeknepen; daar na de handt selfs afgehouwen, en desgelijks, sonder de minste genade tot een haastige doot, levendigh verbrant wierdt; om dat hy eenige geconsacreerde Ouwelen sou in 't Secreet geworpen hebben; over welkers waarheyt of onwaarheyt ick my hier niet verder sal uytlaten, om dat de Leeraar van de Luthersche gesintheyt, die de eene Patient tot het uytterste heeft verselt, in een Predikatie, uytdrukkelijk aan dit voorval toegepast, op den 18. April van de Predickstoel, aan sijn Gemeynte heeft bekent gemaakt wat sijn E. daar van was voorgekomen.

§. 80.

Indien nu sulk een inwerpen mocht waar zijn, gelijk de Roomsgesinde het daar voor houden; so sal het by de *Casuisten* al vry sijn bedenking hebben, of iemant die in dingen welke betreffen stukken van Godtsdienst, eenige oneerbiedigheyt begaat omtrent yets, het welk volgens de regelen van *sijn Godsdienst* soo hoogh niet kan noch mach geschat worden; daar over volgens de strengste wetten van die Godsdienst, die hy niet belijdt, en so zwaar als een andere, die se voor de ware erkent, mach gestraft worden, insonderheyt wanneer 'et uyt alle omstandigheden blijkelijk is, dat sulk een geen geset voornemen heeft gehadt, om een erkende Godtheyt van een tegen-gestelde Godtsdienst daar door eenigsins te affronteeren; maar dat alles wat 'er ook mocht gedaan zijn door onbedachtsaamheyt geschiet is. Seeker ick gelove dat ick wel meer als een van de *Roomsche Casuisten* en van andere, oock wel bondige bewijsen sou konnen bybrengen om het *Negative* of *Neen* te bevestigen. En dus heeft het sigh toegedragen met de Persoon van de Luthersche gesintheyt, die geen geconsacreerd Broot of Ouwel *voor al niet buyten Communie* voor eenige Godtheyt kan noch mach erkennen; die oock geen voornemen heeft gehadt om eenigh ingebeelde Godtheyt tot spijt van andere te affronteeren. Maar indien 'er iets van hem mocht gedaan zijn (dat ik tusschen beyden late)

het selve als dan van hem is volbracht by wege van een onbedachtsaam middel, om de Dieverye te verbergen. Terwijl zy beyde geen ander oogmerk hebben gehadt, als om haar door 't besteelen van de Kerk te verrijken, en verder niet, gelijk by ieder kennellijk genoech is. En sou men daar en boven noch wel dese vraagh aan een Scholastijk Leeraar in de Roomsche Kerk konnen voorstellen. *Wie van beyden volgens de Roomsche Godtsdienst meer strafbaar was; Een die de Ouwelen, waar in hy volgens sijn Godtsdienst geen Godtheyt kan noch mag erkennen, wechwerpt al was het in vuylniss? Of wel sulk een, die een geconsecreerde Ouwel voor sijn Godt erkent; en als hy die uitwerkinge daar van niet verkrijgt, die hy daar van hadd verwacht, als dan met grammen moede deselve in een rivier werpt?* Ick meyne, dat de Roomsche subtijle *Casuisten* sullen seggen, dat de *laatste* onvergelijkelijk strafbaarder is als de *eerste.* En nochtans Vader *Dominicus* heeft sigh schuld-plichtigh gemaakt aan het laatste. Immers *Bzovius* verhaalt in sijn Jaar-registers op 't Jaar 1211. §. 10. aan het eynde: *Dat het wordt gegist* (doch sou ik wel andere Schrijvers als *Leonardi* en noch andere konnen noemen, die het volstrekt vast stellen) dat het geene *Caesarius Dialog. Lib. 9. cap. 12.* getuygt van een *Priester,* eygen is aan *Dominicus.* Die; wanneer hy vernomen hadd, dat *Albigensche Ketteren* door een Duyvels wonder over de Rivier heen en weer wandelden sonder neder te sinken; Daar na toe met de *ciborie* in de handt liep, en den Duyvel aldus aansprak: *Duyvel! Ick besweere u by die, welke ick in mijn handen draagh, dat je in dese Rivier tot omkeeringh van het volk, door dese menschen so groote bedriegeryen niet en oeffent. Maar dat, als sy na dese woorden boven op de wateren van de Rivier bleven wandelen als voor heen; Hy in sijn gemoet ontroert zynde* (*perturbatus animo,* te weten; om dat hy sijn oogmerk niet kon bereyken) *het lichaam des Heeren in de Rivier heeft geworpen.* Als of hy hadd' willen seggen: *Gelief je hier niet te helpen, wech 'er dan mee.* Doch dese onbedacht-

same daat van *Dominicus,* was tegen sijn *verwachting* evenwel oorsaak van een mirakel; want so haast raakte de Hostie het water niet, of de gewaande Heylige gingen te gronde. Maar wat raadt nu over de wech-geworpen Hostie? Hoor! *Dominicus was wel verblijt over het mirakel; maar hadd' groote smerte over het verlies van 't Sacrament (sed de jactura Sacramenti indoluit) de geheele nacht in tranen en suchten doorbrengende.* En welk is de uytkomst? *'s Morgens heeft hy het Kasjen met het Sacrament op den Altaar gevonden.* Na dat by 't onbedachtsaam inwerpen in den Rivier, *het Kasjen met het Sacrament door de Engelen was wech-genomen.* Het welk het Sacrament by sijn wederkeeren op den Altaar veel licht aan *Dominicus* sal hebben bekent gemaakt; Want hoe sou men 't anders hebben konnen weten? Siet daar wel *drie* a *vier mirakelen* gevolgt op de onbedachtsame daat en het ontroert gemoet van *Dominicus.* En wie weet welke wonderen op de *devotie* van de P. P. *Capucijnen* en van de noch by biljetten aangeplakte en aanhoudende *poenitentie* plichten van de *Tonis Heeren* by dit voorval niet wel souden zijn te voorschijn gekomen, indien 'er geen *Gereformeerde* in Maastricht gevonden wierden. Want diergelijke voorvallen al veele Sacramenten van mirakelen, daar van men wel een registertjen sou konnen opmaken, eertijds voort gebracht hebben.

§. 81.

Ick spreecke evenwel hier mee geen Kerkdieven voor, dewijl diefstal en inbraak in Kerken straffe vordert: maar voor so veel bevattingen over Godtsdienst daar mee vermengt zijn, die de besluyten, tot so wreede en onmenschelijcke straffen hebben doen neemen, so roepe ick als een Leeraar (die het tegendeel van sulke *dwase bevattingen* nu uyt so veele *oude* en *onbetwistelijke* stukken van het eerste Christendom, en dat tot over de *duysent* Jaren na Christus, meynt overtuygende genoech aan 't Sonne-licht gebracht te hebben) daar over uyt; O wreedheyt! wreedheyt! uytgevoert na de allerwreedste regels van een *Roomsche Inquisitie,* in 't gesicht en by-

zijn van *Protestanten,* tot haar uytterste droefheyt en smerte, en tot een gejuych van de Roomsche Geestelijkheyt, en andere onbesonnen yveraars onder 't Roomsche Volk. Wy wenschen, dat sulke, die deel genomen hebben in en aan die so *wreede* sententie, indien se oyt onse uytbreydingen over het Sacrament van §. 50. tot hier toe mochten leesen, de waarheyt van dien met de stellingen van de al oude Schrijvers als dan willen vergelijken, en dat het Godt behagen mach haar uyt de sluymer Geest van een *Roomsch verkeerde Godtsdienst* door sijn Geest te doen ontwaken, haar wreedtheyt te doen betreuren, en aan haar te verleenen bekeering tot erkenteniss van waarheyt, en verhoeding van de rechtveerdige oordeelen van die Opper-rechter van Hemel en Aarde, voor welkers onvermijdelijke Vyerschare alle Richters der Wereldt, ter reekening en verantwoordingh eens sullen verschijnen moeten. En konnen alle Protestanten wel seggen; dat sy voor so veel als sulk een Sententie Godtsdienst mede insluyt, deselve in haar hert verfoeyen. En wat my in 't bysonder betreft, dat ick daar door met een yversucht voor de eere van de verheerlijkte Heylandt ben aangeset geworden, om ter gelegentheyt van het invoeren van de Roomsche *Transsubstantiatie* door *Innocentius de III.,* die so veele duysenden onnosele *Waldensen,* als men datelijk sien sal, door de wreedste tormenten heeft doen ombrengen; en by 't vermelden van de *Roomsche Godt te konnen steelen &c.* mede by voorval van dese so onmenschelijke straffe daar over, eenige schreeden ter zijde uyt te stappen, en het geheele werk van de *Oude Communie* der Christenen, in opsicht van 't eene gedeelte, oock het verval daar over ingekomen, en t'elkens tot op de hoogste uytgelatentheyt toe vermeerdert aan de Christenheyt, by wege van tusschen-lassing, in de Nederlandtsche taal hier open te leggen, tot de Gemeyne verdere stichting, en verseekering van de *Gereformeerde;* en oock, of dit *Tractaatjen* by dese of geene der *Roomsgesinde* geleesen zijnde, na goet ondersoek door Gods bestier strekken mocht tot hare verlichting en omhelsing van waarheyt,

't welk wy haar toewenschen. Den Leser duyde over sulks dese ter zijde wandeling ten besten.

§. 82.

Nu dan weder gekeert tot *Innocentius* en *Dominicus* in 't vervolgen van de Waldensen. *Innocentius* derhalven, na dat hy het *eerste Decreet de Fide Catholicâ* en daar in den artijkel van de *Transsubstantiatie* hadd' doen vast stellen, als §. 49. is bygebracht, heeft sijn derde Decreet *de Haereticis* daar mede doen goedtkeuren, in 't welke is ingelast dese ordonnancie: *Dat indien eenig Heer van Wereldlijke aangesocht en van de Kerk vermaant sou versuymt hebben sijn landt van de Kettersche vuyligheyt te suyveren, hy door den Aartz-Bisschop (per metropolitanum) en andere mede-Bisschoppen van die Provincie in den Ban sal worden gedaan. En indien hy sal veracht hebben na een jaar voldoening te geven, sulks aan de Paus sal bekent gemaakt worden op dat hy als dan verklare, dat de onderdanen van de getrouwheyt aan hem sijn ontslagen, en dat hy sijn landt bloot stelle om van een ander ingenomen te worden,* gelijk dat te vinden is *Tom. 4. Concilior.* en in 't Kanonijke Recht *Decretal. Lib. 5. Tit. 7. Cap. 13. Excommunicamus &c.* en elders. Wordende in 't selve 13. Kapitt. oock deselve Aflaat aan de *Geteekende met het Kruys,* en dus aan de Vervolgers der Waldensen vergunt, als voortijts vergunt was aan sulke die ter *Kruysvaart* gingen tegens de *Saracenen* in Asia, als 'er staat: *Maar laten de Katholijke, die het teken des Kruyces opgenomen hebbende, haar sullen hebben aangegordt tot uytroeyinge der Ketteren, haar verblijden over dien Aflaat, en gewapent zijn met dat selve voorrecht; welke worden vergunt aan sulke die tot hulp van 't Heylige Landt naderen.* Dat dese Ketters nu de *Waldensen* waren, getuygt de Jesuijt *Gretserus Prolog. inscript. contra Waldenses Cap. 6.* als aangewesen is §. 23. Om dat het Roomsche Volk tot het verdienen van so grooten *Aflaat,* daar toe sy niet behoefdn na een woest Landt over Zee sulk een gevaarlijke tocht te onderneemen, aan te moedigen, so heeft hy al omm' sijne Preek-Heeren *(Praedicatores)* uytgesonden, die tot een text genomen hebbende de woorden

uyt den 94. Psalm, na de Hebreeuwse verdeylinge, v. 16. *Wie sal voor my staan tegens de boosdoenders? Wie sal sich voor my stellen tegens de werkers der ongerechtigheyt?* als dan haar Preek gewoon waren te sluyten met dese aanmaningh: *Hier siet ghy dan seer geliefde; hoe groot de boosheyt is der Ketteren; ghy siet oock, hoe schadelijk sy in de Werelt zijn: Ghy siet wederom, hoe Godtvruchtelijk, en op hoe veele Godtvruchtige wijsen de Kercke arbeydt om haar te rugg' te roepen; maar by sulcke hebben die dingen geen voordeel konnen verkrijgen; ja door een wereltlijke macht beschermen sy haar. En daarom roept de Heylige Moeder de Kerck, hoewel ongaern en met smerte, tegens haar te samen een Christelijk Leger. Een yegelijk derhalven, welke heeft een yversucht des geloofs; een yegelijk wien de Goddelijke eere ter herten gaat: Wie 'er oock mocht zijn, welke wil genieten die groote Aflaat, die kome en ontfange het teeken van het Kruyce, en hy voege sich op de krijgs-ordening van de Gekruyste.* So als dat gevonden wordt by *Umbertus Burgundus Serm. parte 2. serm. 64.*

§. 83.

Tot dit Christelijk Heyrleger vloeyden dan van alle kanten de Volckeren, door sulke geestelijke aanmoedigingen; en op de circulaire brieven van den Paus aan de Christen Princen en Vorsten van Duytslandt, Spangien, Vrankrijk, Nederlandt enz. aangezet te samen, en komen in de Landstreek van *Lyons* by een, alle geteekent met een Kruys *voor haar borst,* ter onderscheyding van sulke die ter kruysvaart gingen tegens de *Saraceenen,* na 't so genoemde H. Landt, welke het kruyce droegen *op den rugg'.* En alle geneegen om die grooten Pausselijken Aflaat te verdienen; waar aan sy oock deel souden hebben indien sy onderwegens mochten sterven. Wie sou daar door niet worden aangezet? De *Princen* en *Vorsten* van alle kanten laten haar daar by oock vinden, en nevens die een groot getal *Geestelijke, Aartz-Bisschoppen, Bisschoppen* en *Abdten,* en een meenigte van *Groten* en *Edelen* uyt Spangien en Vrankrijck; so dat 'er een Christelijck Heyrleger t'samen komt van over de *vijf-*

maal hondert duysent menschen, gelijk *Bzovius* verhaalt op het Jaar 1209. §. 9. Alle met een voorneemen, om de *Albigensche Ketters* nevens de Vorsten onder welkers gehoorsaamheyt en bescherming sy gerustelijk leefden, uyt te roepen; der selver steden, sieckten en Landen te vermeesteren, en na 't believen van den Paus als dan onder andere Vorsten en Machten te verdeylen. *Simon* Grave van *Montfort,* uyt een Bastardt van *Robbert* Koninck van Vranckrijck voortgesprooten, en als Grave van Lycester uyt Engelandt buyten geworpen, die reedts in 't Jaar 1198. in de Kruysvaart tegens de Saraceenen het Heyrleger van de Koninck van Vranckrijck in Syrien geboden hadd', volgens *Bzovius,* op 't Jaar 1198. §. 14. wordt van de Vorsten en Geestelijke, als een ervaren Veldtheer en een groote Yveraar versocht, om het Opperbevel over dit over groot Christelijck Heyrleger aan te neemen, en neemt het na eenige weygeringh aan, dewijl hy *een* Man *was, siedend heet door yver voor het huys des Heeren, en van den H. Dominicus seer sterck gedrongen wierd om te wreeken de Goddelijke Majesteyt, by Bzovius* op 't Jaar 1209. §. 10. Van *Dominicus Gusman,* segge ick, *die het grootste deel nam in trouwloose te straffen,* en als een der Inquisiteuren haar levendigh te doen verbranden. By *Bzovius* op 't Jaar 1210. §. 8. Van *Dominicus door wiens aanhitzen (Divo Dominico Incentore) veele van de Katholijken tegens de Albigensche Ketters waren geteeckent.* By *Bzovius* op 't Jaar 1211. §. 11. Ja nochmaals van *Dominicus,* die geen andere toelegh hadd', als om door sijn onmenschelijk woeden tegens Ketteren, by den Paus door te dringen, dat hy het Hooft mocht worden van een *Nieuwe Order* van Monnicken, geschickt om Ketters uyt te roeyen; gelijk hy dit oock eyndelijck, na dat *Innocentius* het hem reedts hadd' toegeseyt, van Paus *Honorius de III.* verkregen heeft in 't Jaar 1216. Lees hier van *Thomas Bzovius lib. 9. de signis Ecclesiae cap. 5. Maar Dominicus,* seyt hy, *heeft tegens de heftigste vyanden van de rechte Leere, een ander onderstant van Reli-*

gieuse ingevoert. Want geen andere seekere Order was 'er, welckers voorneemen sou zijn, voornamentlijk om Ketters te vernielen: (profligare) Waarom Dominicus tegens dese sijne Order heeft gestelt, welkers voornaamste sorge dese sou wesen, om haar te verstompen en te verderven. (retundere & perdere) Die sich daarom oock liet gebruycken om het Vaandel, waar in de Beelteniss van de Gekruyste stont, in de strijden van *Simon Montfortius* tegens de *Albigensen,* voor aan te dragen. By *Bzovius* 1215. §. 11.

§. 84.

Dus by *Lyons* t'samen vergadert, so treckt men gesamentlijk op na *Provence,* de Landen van *Tholouse, Biterrieux, Albi, &c.* of het *Narbonnisch* Vrankrijck, als nevens *Bzovius* en meer andere, *Robertus Altissiodorenser* Monnick *Chron. anno 1209.* mede met nadruck getuygt. Daar maackt men een begin van 't vermoorden door 't Swaart, van 't hangen door den Strop, en van 't verbranden door het Vuyr, dat Jaren achter een vervolgende. Op een reys ('t welck schrikkelijck is om te leesen, en nochtans van *Bzovius* met opsicht op *Dominicus* uyt *Antoninus* wordt voorgebracht op 't Jaar 1210. §. 8.) wierden 'er *hondert en tachtentigh* verbrandt. Op een ander tijdt in een Stadt, van vier hondert en vijftigh gevangene, *vier hondert* verbrandt, en de overige *vijftigh* gehangen. By *Bzovius* op 't Jaar 1211. §. 10. uyt *Caesarius lib. 5. Cap. 21. Biterrieux* een groote en Volckrijcke Stadt wordt geweldelijck ingenomen, en daar in sijn, volgens *Guilielmus Armoricanus,* die 't geene in die Kruysvaart door *Philippus* Koninck van Vranckrijck is toegebracht, in versen heeft beschreven. *Philippidos lib. 8. t'sestigh duysent menschen* omgebracht. *Robertus Altissiodorenser* Monnick, seyt in sijn Kronijck op 't Jaar 1209. *Geen Sexe of Ouderdom wort gespaart; alle van de kleynste tot de grootste worden te gelijk gedoodt. Sy brengen de doode Lichamen op hoopen en verbranden se, en dewijl de brant alles verteert, so wort 'er aan alle kanten verwoestingh en een verschrikkelijke eensaamheyt. Caesarius van Heisterbach*

Cistersienser Monnick, verklaart: Dat in die Stadt meer als *hondert duysent* menschen zijn geweest, en *ontelbare* om 't leven gebracht: Ja dat als de Moordenaars tot *Arnoldus* Cistersienser Abdt (die in de uyt-tocht wegens de Paus het gesach voerde, en daar over beloont wierdt met het Aartz-Bisdom van Narbonne) *na dat sy uyt de belijdenissen hadden bekent, dat de Katholijke onder de Ketters waren vermengt;* seyden: *Heer! wat sullen wy doen? Wy konnen geen onderscheyt maken tusschen goede en quade Mannen. Hy en andere uyt vreese, dat se alleen uyt schrik des doodts mochten veynsen Katholijcke te zijn, die na haar vertreck souden wederkeeren tot de trouwloosheyt; so verhaalt wort, sou geseyt hebben: slaat se doodt; want de Heere kent die geene zijn.* By *Caesarius lib. 5. cap. 21.* Daar op gaan se voort na *Carcasonne,* mede een Stadt in Narbonne, die genootsaakt wordt haar met verdragh over te geven, onder voorwaarde van uyt te gaan, met achterlatingh van hare goederen en alles wat kostelijck was, gelijk sy dan door een kleyne achter-poort een voor een sijn uytgelaten, *Krijghs-lieden, Burgers, Oude en Jonge, Mans* en *Vrouwens, sonder klederen en wapenen,* alleen haar leven behoudende. Als *Guilielmus Armoricanus* sulks in 't selve Boeck met versen rijmt. *Robertus Altissiodorensis* seyt in sijn Kronijck, *Dat se alleen in 't hembdt sijn uytgegaan. Rigordus en Guilielmus Armoricanus* in een ander geschreven Kronijck *in gestis Philippi;* met de *schamelheyt alleen bedekt. Robertus Gagninus de gestis Francorum lib. 6.* seyt, *Dat se geen acht neemende op de natuurlijke schaamte, haar gedrongen hebben om moeder naakt dus te vertrekken.* Op die wijse dan door moorden, branden, en sulke over-schandelijke gesichten, verdienden die *Heylige* en geteeckende Kruysvaarders onder toesicht van *Dominicus* en andere Roomsche Geestelijcke, den vollen Aflaat van Paus *Innocentius;* en indien sy in 't strijden omquamen, so voeren sy met de Ziele aanstonts sonder Vagevuyr na den Pausselijken Hemel.

§. 85.

Dit woeden met *swaart, galg en vuyr* wierdt

al wijders vervolgt in 't Jaar 1210; so blijckt uyt den *Continuator* van *Albertus Montensis, Robertus Altissiodorensis* en *Godefridus Coloniensis,* Monniken, die Jaar-registers gemaakt hebben op 't Jaar 1210. De Kruysvaart is al wijders vernieuwt op 't Jaar 1211. en deselve wreedtheden zijn gepleegt. By *Robertus Altissiodorensis in Chron. Johannes Cassanion Histor. Albig. lib. 3. cap. 11. 12. Vignierus Histor. Eccles. ad annum 1211. Bertrandius de gestis Tholosanorum.* Welkers uytgebreyde aanteeckeningen, hier kortheyts wille niet worden vertolckt, noch uytgeschreven. Alleen sullen wy hier toe aantrekken 't geene *Thuanus* verhaalt op 't Jaar 1550. *lib. 6. Historiarum,* van die Vervolgingen der *Albigensen* in 't Jaar 1211. *Veele dingen,* seyt hy, *sijn oock te Vaur (Vauri) wreedelijck volbracht. De Overste van de Stadt is met een Koord opgehangen, en alle Edelen met de Bijl omgebracht. (Seculi Percussis) Oock de Afgesondene van de Paus hebben de Vrouwens niet ontsien, maar Girarda Heerschersse van Vaura, in een Put geworpen zijnde, hebben sy met steenen op haar te werpen overdekt, om dat se seyden* (dus moet men schijn voor wreedtheden soecken) *dat se of van haar Broeder of Soon swanger was.* En wat lager. *Wanneer het Pennenser Kasteel in 't Aginnenser Landt, langh was belegert geweest, en genootsaakt van sich op discretie aan den overwinnaar over te geven, so sijn t 'seventigh Soldaten, die daar in waren, opgehangen. De andere, die hare dwaling vast hielden zijn door de vlammen verbrandt.* Ondertusschen so nam *Raymundus* Grave van Tholouse, die volgens *Bertrandius de gestis Tholosanorum,* Heer en Meester was, niet alleen van het *Graafschap van Tholouse, maar oock van 't Graafschap van St. AEgidius, en van meer andere Graafschappen en Landen, als van Provence, het Dauphiné, en wijdt-uytgestrekte Heerlijkheden, so binnen als buyten de Rosne en Languedocq,* sijn toevlucht tot *Petrus* Koninck van Arragon, sijn bloedt-verwant, om door desselfs Hulp-troupen de sijne te versterken, en dus sijne Landen en Onderdanen tegens een

onrechtveerdigh gewelt te beschermen. Maar het uyt-eynde van die toelegh was seer ongelukkigh, want de strijdt verlooren wierd, en *Petrus* Koninck van Arragon, en seer veele van sijn Groote en Edelen gedoot wierden, so als *Matthaeus Paris* getuygt op 't Jaar 1213. en hoewel het getal der doode van sommige enkelijck tot 15. en 17. duysent, en van andere tot noch minder tall, te weeten tot 8. *duysent* gestelt wordt, so heeft nochtans *Petrus Sernensis* (so als *Johannes Cassanion Histor. Albig. Lib. 3. Cap. 22.* verhaalt) *het getal der doode so die door 't Swaart sonder genade zijn omgebracht, als die in de Rivier verdronken zijn vergroot tot twee-en-dertigh duysent.* Daar op valt men af wederom op verwoesten, branden en blaken. En de Fransche Prelaten die de Battaillie hadden by-gewoont, roepen al wijders: tot de Wapenen, wapenen, Mannen! en moedigen op nieuws de *Kruysvaarters* aan ter vervolgingh, *onder het voorstellen van nieuwe Aflaten, die de Paus vermeerderen sou tot vergevingh van alle hare sonden.* Seggende: *Wel aan ghy Soldaaten van Christus, gordt u selven aan, om het ongelijck van Christus te wreecken, voor de rest verseeckert zijnde; om dat nu de staert* (sy sagen op de overblijfselen der Waldensen) *begint tot een Offerande gesteldt te worden, en dat het eynde van de geheele saack van Christus door u hulpe nadert.* Dag-tekenende sulke circulaire brieven aan eenige voorheen *vertrokken* of *achter-gebleven* Kruys-vaarters, *op den dagh van de glorieuse overwinninge, zijnde den Saterdagh na de Octave van de Geboorte van de salige Maget Maria, in 't Jaar twaalf hondert derthien in de Maant van September.* Waar op dan versche hulp-troupen weder aanquamen, volgens 't verhaal van *Hugo Altissiodorensis* en *Nicolaus Vignierus* in 't vervolg van hare Kronijken. Met welke *Simon Montfortius* op nieuw sonderling versterkt en met sijne twee strijtbare Sonen verselt, nochmaals de Landen en Heerlijkheden van den Grave van *Tholouse* nevens de nabygelegene Heerschappyen van andere ingetrokken is, so *Paulus AE-*

milius de gestis Francorum lib. 6. getuygt, en veele Steden en sterkten in-nam, en het so verr' met het gewelt der wapenen bracht, dat eenige Aartz-Bisschoppen en Bisschoppen t' samen vergadert, hem tot Grave van Tholouse in plaats van *Raymundus* den Wettigen Souvereyn van 't Landt uyt-riepen, doch onder de goedtkeuring van Paus *Innocentius;* terwijl ter verhoeding van een nieuwe opstant der Burgeren de voornaamste en volkrijkste steden van hare muyren en Vestingen ontbloot wierden, als *Montpelliers, Tholouse, Carcassone* en *Narbonne,* so als *Guilielmus Armoricanus in Chron. ad annum 1215., Bertrandius de gestis Tholosanorum* in 't vervolg en andere ons verseekeren. Wegens sulke geweldenaryen begeeft sigh *Raymundus* met sijn Soon na Romen, en klaagt aan 't *Concilium van Lateranen* in 't Jaar 1215. over gewelt en ongelijk, versoekende herstelling in sijne Domeynen; maar als een die Ketters begunstigde, wierdt hy daar af-geweesen, en *Simon Montfortius* voor Grave van Tholouse erkent, en van alle de Landen, die hy met de Kruys-vaarters ingenomen hebbende, als noch geweldelijk in 't besit hield. Terwijl de Paus de andere Landen wilde behouden, om in tijt en wijlen volgens bevinding van saken daar mee na sijn believen te handelen.

§. 86.

Dus wierdt den *Wettigen Heer* van 't Landt, om dat Ketterye begunstigde, uytgeworpen, en een *Geweldenaar* in de Heerschappyen gestelt, en daar mee hield men den oorloch tegens de Albigensche Ketters ge-eyndight, en voor af-gedaan; dewijl zy nu geen *Beschermer* meer vindende, maar een *wreede en onmenschelijke Vervolger,* daar door gedrongen wierden om in 't heymelijke te suchten sonder haar in 't openbaar bekent te maken. Hier op gaat *Simon Montfortius,* nu in sijn oordeel wel verseekert, na *Philippus de II.* bygenoemt *Augustus,* Koninck van Vrankrijck, en Hem als sijn Leen-Heer erkennende so zweert hy hem trouwe en gehoorsaamheyt, als *Rigordus* Koninklijke Tijd-beschrijver *in gestis Philippi Augusti. Paulus AEmilius Lib. cit.* en andere meer vermel-

den. En *Dominicus* spoeyt na Romen in 't Jaar 1216. om van *Honorius de III.* nu te verkrijgen een volstrekte bevestiging van sijn Order, die hem ter belooning van sijn Heldendaden in alle die bloedige en moord-dadige vervolgingen van de Albigensen door *Innocentius de III.* voor heen al was toegeseyt. Zijnde vervolgens door *Simon Montfortius* met veele schoone huysen in *Provence* en *Languedocq* beschonken uyt de goederen van de omgebrachte of verdreven Ketters; als des selfs innigste Raadtsman, en Voerder van de Bloet-vlagge (die in 't Huys van de Inquisitie binnen *Tholouse* ten tijde van *Bzovius* volgens sijn getuygniss als een mirakeleuse Wimpel noch overigh was) Welke Huysen en goederen aan *Dominicus* en sijn geselschap souden verstrekken tot oprigting van Kerken en Kloosters. Evenwel die vreede en rust van *Simon Montfortius* duurde niet lang; Want of wel den *ouden Grave* van Tholouse, op deese wijse van sijne wijt uytgestrekte Landen en Heerlijkheden door de Paus ontset, geweeken was na Spangien; so heeft sigh den *Jongen Grave Raymundus* begeven na Provence, is van de Burgers van *Avignon* vriendelijk ontfangen, en 't geheele *Venaisin* heeft hem voor haar Wettigen Heer erkent, oock veele Steden langs de Rhone hebben haar aan sijn wapenen overgegeven; en veele Hertogen *(Reguli)* uyt Vrankrijk, en niet weynige uyt *Catalonien* zijn met hare Krijghs-benden die onwettigh ontsette Princen te hulp gekomen: gelijk *Paulus AEmilius de Gestis Francorum lib. 6., Vignierus Histor. Eccles. ad annum 1216. 1217.* en *Mariana de rebus Hispan. lib. 18. cap. 4.* getuygen, en is dien Triumphanten Heldt *Montfortius* daar door so seer benaeuwt geworden, dat hy gedrongen wierdt in Persoon na *Parijs* te komen, en daar van den Konink hulp te versoeken tegens die van *Arragon,* van welke Hy wegens het omkomen van *Petrus* Konink van *Arragon* seer heftigh besprongen wierd, seyt de Altissiodorenser Monnick *Hugo,* de Opvolger van *Robertus,* over het Jaar 1216. 1217. Hy dan van Konink *Philippus* onderstant ontfangen hebbende, voerde daar mee den Oor-

logh tegens *Ademarius* en die van *Poictou* verr' van *Tholouse.* Welke tijdts gelegentheyt den Ouden Grave *Raymundus* waarnam, komende met noch andere Graven en weynige Krijchs-lieden onverwacht over de *Pireneen* vermeesterde *Tholouse* nu van vestingen door *Simon Montfortius ontbloot* met verrasschingh, en versterkt die Stadt met *Palissaden, Grachten* en *Borstweeringen* sodanigh; dat *Guido* die by afwesen van sijn Vader *Simon* in 't Tholosaansch het bewindt hadd, dese nieuwe beroerte niet kon beteugelen. So *Nicolaus Bertrandius* verhaalt *lib. cit. ad annum 1217.*

§. 87.

Simon Montfortius quam hier op verselt van de Pausselijke Legaat *Bertrandus* met een sterk Leger voor *Tholouse,* maar kon daar wegens de kloeke wederstant der Borgeren in dat Jaar niets verrichten. In de Lente van 't Jaar 1218. door Nieuwe opgemaakte *Kruysvaarters* versterkt, so wordt de belegering, die de geheele winter hadd geduyrt, met meer hitte en woede hervat, en gebruykt een nieuwe uytgevondende *houte Machine,* waar mee men bedekt tot aan de Stadt kon naderen, en borstweeringen en palissaden om verr' rukken. Doch hier over quam *Simon Montortius* des Bastardts Abimelechs oordeel, waar van in 't Boeck der *Rechteren* Kap. 9. vers 52, 53., en kreegh dus over al sijn woeden tegens onnosele menschen in een anders Landt, daar toe hy van Godt niet gerechtigt was, sijn verdiende loon. Want als 'er een *sware steen* door de Burgers op de *houte Machine* geworpen wierdt terwijl *Simon* daar binnen was, soo sloegh die daar door heen, viel op sijn hooft en verpletterde 't selve. Waar van *Bertrandius de gestis Tholosanorum ad annum 1218.* een omstandigh bericht uytlevert. So raakte die *Schrick der Volkeren* tot aan de Brittannische Zee van over de 8. a 9. Jaren wegens de geduurige groote onderstant der Kruysvaarten, toevalliger wijse na 't uyterlijk aansien, als met een *donderslach* schielijck sonder biecht of Roomsche Sacramenten na een Vagevuyr, daar hy mogelijk tot noch toe niet recht gesuyvert is. De belegering wierd hier door op-

gebroken van sijn Soon *Almericus;* de saken kregen een andere keer, stercke Vestingen en Kasteelen wierden aan den ouden Grave van *Tholouse* weder ingeruymt, en hoewel *Ludovicus* Soon van *Philippus* Koninck van Vrankrijck, in 't Jaar 1219. met een groot Leger van *Kruysvaarters* nochmaals *Tholouse* belegerde, so moest hy, volgens *Hugo Altissiodorenser* Monnick *ad annum 1219.,* met schande en schade na sijn Landt, onverrichter saken, wederom aftrekken. En wanneer *Almericus* in 't Jaar 1220. een sterck Kasteel van den ouden Grave had belegert, en 't selve onder 't opsigt van sijn Broeder *Guido* deed bestormen, so wierdt *Guido,* beroemt wegens schoonheyt, dapperheyt en Roomsche devotie, in dien storm (zijnde van de Soon van den Grave *AEgidius* gevangen) om 't leven gebracht, gelijk daar over konnen worden na-gelesen *Guilielmus Armoricanus in Chronic.* en *Hugo Altissiodorensis,* beyde *ad annum 1220.* En *Dominicus,* die nu die quartieren daar 't so heet van de rooster begon te gaan, na de doot van *Simon Montfortius* verlaten hadd', sterft te *Bononien* in Italien, so *Bzovius* op 't Jaar 1221. §. 12. vermeldt. Dus hebben wy tot de doot van *Simon Montfortius* en *Dominicus,* als twee bloetdorstige na 't leven en 't bloet van onnosele menschen, onder de schilderye van Ketteren hier op-gemaakt, der so seer verschrikkelijke vervolgingen van deselve. Dat nu by sulk onmenschelijk dootslaan en moorden, oock van de kant der *Albigensen* by wege van weer-wraak, wel yets aan de genaamde Katholijcke is ontmoet, dat sommige van de Roomsche Geestelijcke vry zwaar is gevallen, dat souden wy niet willen lochenen. Luyden, tegens welke men so bloedige *Kruysvaarten* uytriep; die men op so *onmenschelijke* wijse in een Landt onder hare Souvereynen en met de selve, nergens anders om, als uyt den hoofde van Godtsdienst, te zweerde, vuyr en galgh vervolgde, en vermoorde, kan sulk een verweering, ja wrake, by wege van weer-vergeldinge, niet euvel worden afgenomen. Wat sou dien bloetgierigen *Dominicaan,* die hier van sijn Predikstoel so vryborstigh uyt, heeft derven speelen *op sijn Duc d'Alvez*

en op sijn Parijsch, slingerende sijn handt t'effens langs sijn hals, niet gedaan hebben, indien het hondertste gedeelte de sijne was wedervaren? O! hy hadd' de sulke wel levendigh opgegeten.

§. 88.

Hoe het nu na de tijden van *Dominicus* sigh al verder heeft toe-gedragen met de *Waldensen* of *Albigensen;* hoedanige volgende Kruysvaarten, Moorderyen, en geweldige raadsplegingen door de Roomsche Geestelijkheyt, selfs oock noch tot misnoegen van Roomsche Vorsten, jae van Provinciale *Concilien* daar tegens zijn werkstelligh gemaakt. Hoe de Legaten van de Paus, om de *Waldensen* in 't net te krijgen, woort en trouwe hebben verbroken; hoe de Dominicaner Monnicken, als *geprofesside Ketter-meesters* daar in altoos de driftigste en wreedste geweest zijn; en hoe 'er selfs in de Roomsche Kerck geleerde Mannen gevonden wierden, die sulke driften van Pausen, andere Geestelijke en insonderheyt van de Monnicken wederspraken, tot op de tijdt van de *Reformatie,* sullen wy, als buyten onse toelegh, hier niet vervolgen. De Weetgierige Leser kan daar over na slaan *Flaccus Illyricus* in sijn *Naam-register* van de Getuygen der Waarheyt; *de Waldensia van Lydius; Basnage La Perpetuité de la Foy des Eglises Reformées; Het groot Martelaars Boeck van Mellijn Mornaei Myster. iniquitatis; Den Nederlandtschen Sulpitius van Jac. Baselius* en andere; in de Schriften van welker Geleerde Mannen en ondersoekers der Oudtheden onbetwistelijck getoont wordt: Hoe de Heere in 't midden van so veele wreede vervolgingen altoos noch voor hem selven heeft bewaart, *een overblijfsel na de verkiesingh der genade,* als eertijdts ten tijde van *Elias,* waar van 1 Kon. 19. v. 18. *Alle die hare knyen voor Baal niet gebogen, of met hare mondt hem niet gekust hebben.* En verder: *Hoe het Bloedt der Martelaren,* als eertijdts ten tijde van van 't overheerschende *Heydendom,* oock doenmaals geweest en gebleven is *het Zaadt van de Kercke.* En staat hier op te merken, dat de *Waldensen* haar in *Languedocq, de Landen van Poictou, Tholouse, Narbonne,*

in 't *Dauphiné,* in 't *Lionnoys,* en *Piedmont,* niet tegenstaande allerhande gewelt en moorderye haar verdedigt hebben, tot op het eynde van de 13de Eeuwe; wanneer se (gelijk in dese dagen in Vrankrijk, daar in 'er noch duysenden en duysenden gevonden worden, hoewel onderdukt en verborgen) voor openbaar gewelt hebben moeten zwichten. Terwijl die vervolgingen so in 't begin als aan 't eynde van de 13de Eeuwe, en vervolgens oorsaken geweest zijn van hare verstroyingen door alle de Landen van *Europa;* alwaar sy dan oock de waarheyt van 't Euangelium hebben voortgeplant, en in de 16d Eeuwe gelegentheyt gegeven tot het werk van de *Reformatie.* Tot bevestigingh van 't welke wy (om verscheyden andere Roomsche Schrijvers voor by te gaan) hier enkelijk uyt-teekenen de erkenteniss van *Thuanus* in de Voor-reden van sijn Geschiedenis-boecken aan *Hendrick de IV.* Koninck van Vrankrijck, als hy seyt: *Wanneer men is gekomen tot de tijden der Waldensen, tegens welke, wanneer wreede straffen niets hielpen, en het quaadt door 't genees-middel ontijdigh toegebragt bitterder wiert, en der selver getal daaglijks aangroeyde; soo sijn eyndelijk wel toegeruste Heyrlegers (justi exercitus) beschreven, en tegens haar een Oorlogh besloten van geen minder gewicht als de onse eertijts tegens de Saracenen gevoert hadden; wiens uytkomste dese is geweest: Dat se eerder doot geslagen, verdreven, van hare goederen en waardigheden al omm' berooft, en herwaarts en derwaarts verstrooyt, als van hare dwaling overtuigt, bekeert zijn geworden. Derhalven sy, die in den aanvangh haar met de wapenen verdedigt hadden, zijn eyndelijk door de wapenen overmeestert, en gevlucht by ons in Provence, en de Alpes grensende aan 't Fransche gebiedt, en hebben in die plaatsen gevonden schuylwinkelen van haar leer en leven: Een gedeelte is vertrokken na Calabrien, en is daar langh en selfs tot het Pausschap van Pius de IV. gebleven: Een gedeelte is overgegaan na Duytslandt, en heeft sich neder gezet by de Bohemers, in Polen en Lijflandt: Andere haar gewendt hebbende na 't Westen, heb-*

ben haar toevlucht gevonden in Engelandt. Want van der selver overblijfsels is voortgesproten Johannes Wiclef, die lang te Oxfort geleert heeft &c.

§. 89.

Maar wanneer de *Reformatie* in Duytslandt was door-gebroken, so grepen de overgeblevene *Waldensen* in de Landen van *Albi* en de rontsomm' leggende, oock in de Valleyen van *Piedmont,* op nieuws moedt, en Leeraars uyt Duytslandt en elders tot haar geroepen hebbende, so maaktense haar opentlijker als voor-heen bekent; en worden daar op aanstonts op nieuws de voorwerpen van een hittige vervolginge. Wanneer sulks ter ooren was gekomen van *Franciscus de I.* Koninck van Vrankrijck; so geeft hy, eer men verder met de Vervolging, die volgens voorgaande raadts-besluyten reets was ondernomen, voortgingh, bevel aan *Guill. Bellajus Langaeus,* Gouverneur in het Onder-Alpische Provence, dat die ondersoeck sou doen over hare Leere en bedrijf, en verder de sake tot den Konink brengen. Die dan na gedaan ondersoeck het aldus bevondt. Volgens *Thuanus lib. 6. Histor. ad annum 1550. Dat sulke, die genoemt worden Waldensen, menschen waren, die t' zedert drie hondert jaren een ruw en onbebouwt Landt, voor een Jaarlijksche rente van Heeren hadden ontfangen, het welck sy door een onvermoeyde arbeydt en een geduurigh beakkeren, vruchtbaar en bequaam tot veehoudingh hadden gemaakt; dat se den arbeydt en gebreck aan spijse en dranck seer geduldelijk verdroegen, dat se een schrick hadden tegens twisten, dat se miltdadigh waren tegens de armen; dat se de schattingen aan den Vorst, en aan de Heeren hare rechten vlijtigh en met de grootste trouw betaalden. Dat se door geduurige Gebeden en onnoselheyt in de Seden Godtsdienst vertoonden; voor de rest, dat se selden de Kerken der Heyligen besochten, 't en ware sy in de Steden na by hare grensen om Koopmanschappen of hare besigheden quamen: Dat als sy somtijts den voet daar in setteden, sy voor de beelden van Godt of Heyligen niet neder knielden; oock geen Wassen-keerssen, of eenige geschenken brachten: Dat de Priesters van haar niet wier-*

den versocht, om voor haar of voor de Zielen van hare nabestaande Goddelijke diensten te doen: Dat se het voorhooft met geen Kruys teekenden, gelijk het by andere de manier is: Dat, als den Hemel dondert, sy haar met geen Wywater besprengden. Maar hare oogen na den Hemel hebbende opgeheven, Godt om sijn hulpe aanriepen: Dat se om Godsdienst geen Pelgrimagyen ondernamen; dat se op de wegen voor geen Crucifix beelden het hooft ontdekten: Dat se hare heilige diensten op een andere manier en in de moeder taal volbrachten. Eyndelijk, dat se aan de Paus of Bisschoppen geen eerbiedt bewesen; maar eenige uyt haar getal afgesondert tot Overhoofden en Leeraars hadden. Sodanigh was dan haar staat en gedragh in Leere en wandel omtrent het midden van de 16de Eeuwe, en ten tijde als *Michaël Gisler* nevens andere *Inquisiteur* was. Maar hoe onopsprakelijk sy oock waren in leven, so mocht het niet helpen, om dat se haar met de Roomsche Kerck niet konden vergelijken. En daarom wanneer een Patroon of twee afkeerigh van wreedheyt waren overleden, en eene *Minerius Oppeda,* een doodt-vyandt van de *Waldensen,* in die gewesten was aan 't bewindt geraackt; so maakte die de *Waldensen* verdacht van wederspannigheyt en oproer, en wierden daar op de oudtijdse wreede uytroeyingen met branden, blaken en moorden, so Vrouwen en Kinderen als Mans, sonder onderscheyt en med'lijden hervat; De Vrouwens wierden tegens belofte en trouwe te *Caprarien* in een schuyr gedreven met strooy gevult, en doen door bevel van *Oppeda,* den brant daar in gestoken, terwijl de Krijgslieden met zwaarden en piecken bleven voor de vensters staan, om te beletten dat niemant sich door de vensters sou konnen uytwerpen; Vrouwens en Maagden wierden geschonden, en daar na noch so wreedelijk ter doot toe mishandelt. De overige Mans dus berooft van Vrouwens en Kinderen moesten voor 't gewelt vluchten na de Bosschen en ontoeganckelijke Gebergtens, en wierden 'er 22. Dorpen getelt, in welke *Oppeda* op so een meer als Barbarische wijse sijn woede volbracht. 't Welk

alles, wanneer het tot kennis van *Franciscus de V.* gebracht was, hem sodanigh heeft mishaagt, dat hy stervende onder sijn laatste bevelen aan sijn Soon *Hendrick, dit een* heeft laten zijn, dat hy sijn ondersoeck doen sou over de verongelijkingen in dit werck voorgevallen. Ja dat hy terwijl hy noch leefde geboodt, dat men seekere *Johannes een Roomsche Monninck,* sou by de kop vatten; den Raadt van *Aix* lastende, dat se hem souden straffen; *Om dat hy als men de Ketters ter scherper ondersoeck stellen sou, een nieuwe soort van een torment hadd' uytgevonden, gebiedende, dat sulcke die gepijnigt souden worden moesten aantrekken, leersen met kokend vet gevult; het welke hy tegenwoordigh zijnde aanschouwde; sulke pijnlijdende noch uytlachte, en na dat haar de sporen waren aangedaan, vroegh, of se nu niet wel geleerst waren, om na verren lande te verreysen.* Doch hy sulks geroken hebbende vlucht na *Avignon,* alwaar hy *tegens de menschen, so 't hem toescheen, verseekert, de Goddelijke wrake niet ontvloden is, berooft van all' sijn verkregen goedt, en tot de uytterste armoede gebracht, terwijl hy met een lichaam aan alle kanten vol van stinkende sweeren meenigmaal na de doodt wenschte, die hy niet als langsaam, en onder verschrikkelijke smerten, na sijne verlangens luysterende ondervonden heeft.* Gelijck dan *Minerius Oppeda* oock eenigen tijdt daar na *door seer sware pijnen in sijn ingewanden lang gequelt zijnde geweest, eyndelijk sijn wreede ziel onder de allersmertelijkste pijnen uytgeblasen, en de verdiende straff, die de Rechters niet hadden in 't werck gestelt, wat later, doch daarom te swaarder aan Godt betaalt heeft.* So als alle dese dingen omstandiger in 't voorgemelte Boeck door *Thuanus* beschreven zijn. En zijn alle sulke wreede onderneemingen so daar als in andere plaatsen van Vrankrijk ter conscientie dwank, de bron-aders geweest van alle so grote beroertens, als 'er vervolgens t'sedert het midden van de 16de Eeuwe tot omtrent het eynde van de selve, of tot de tijt van het *Edict van Nantes,* 't welk nu door herroeping verbroken is, in Vrankrijk ontstaan zijn.

§. 90.

Nu waren de *Waldensen* in die tijden van *Michaël Gisler* of van *Pius de V.* buyten alle tegensprake (oock die der Roomschgesinde daar by ingetrokken) in 't stuck van Godtsdienst een met de *Gereformeerde* Kerken, als bediendt door der selver Leeraaren, en niet alleen in de *grondtstukken* van 't Geloof, maar selfs mede in 't Kerk bestuur t'samen stemmende, als §. 259. en 260. kortelijck is aangetoont. Dus zijn se van alle Gereformeerde Kerken als *broeders* erkent, gelieft en geroemt. Wanneer se in 't midden van de 16. Eeuwe seer zwaar gedrukt wierden, so hebben Gereformeerde Vorsten in Duytslandt voor haar als voor hare Broederen, door Brieven van tusschen-spraak en smeekingh, by den Hertogh van Savoyen om verlichting aangehouden. Als sy in de *voorgaande Eeuwe* in de uytterste noot waren, so heeft men meer als eens door geheel *Engelandt,* het *Staats Nederlandt,* en selfs noch voor omtrent 25. Jaren hier in de Stadt van *Maastricht,* en dat door de Achtb. Magistraat selve, publijke insamelingen tot een broederlijk onderstant voor haar gedaan. En nochtans derft een Dominicaner Monnick hier van sijn Predikstoel so onbeschaamt uytroepen: *Dat hy niet geloofde, dat 'er onder de Gereformeerde meer als een was* (my bedoelende) *die de Waldensen door Pius de V. vervolght, voor sulcke vroome Christenen hieldt.* Wat kan men van sulck een onbeschaamden Monnick, *perfrictâ fronte & perfrictiori conscientiâ,* in voorvallen die Gereformeerde betreffen anders verwachten als laster en leugentaal, die in dit stuck, als sodanigh van sijn Klooster Broers moet geoordeelt worden. De Leeser neem eens in bedenkingh, of aan sulk een stoutmoedigen Gast, hier over in 't *bysonder* niet wel toepasselijk sou konnen zijn den inhoudt van dese twee wel bekende punt verskens, die oudtijds *AEneas Sylvius,* naderhandt *Pius de II.,* aan de Monnicken in 't *gemeyn* eygende:

Non audet Stygius Pluto tentare, quod audet
Effraenis Monachus plenaque fraudis anus.

Dat is, op rondt Neerlandts: *De Duyvel uyt de Hell*

derft niet onderneemen, het geene een tomelose Monnick en een Oudt vol bedrieglijk Wijf derft onderstaan. Met so schoone beschrijvingh van den *Dominicaan* souden wy hier hebben konnen eyndigen; om dat sijn *lastertaal* na gissingh opentlijck genoech is te voorschijn gebracht, en de *belasterde Waldensen* al redelijkjens verdedigt, en door my van sijn uytgeworpene Monnicks-kladden gesuyvert zijn. Maar dewijl een *Aanklager* op de *bespottelijkste* wijse over-hoop geworpen wordt, wanneer men hem kan overtuygen; dat schuldigh staat aan lasterlijke leerstukken van deselve Ketteren, daar voor hy *onnosele* heeft uytgeroepen; so dunckt my dat *Manes,* of de salige Geesten der *Waldensen* my verplichten, om haar saack noch een weynigh verder te moeten vervolgen, met tegens den *Dominicaan* te doen gelden het bewijs-stuck by de geletterde bekent, sonder den naam van een *Argumentum ad hominem;* dat is: Als men het Wapentuygh, aan sijn Partye ontwrongen, gebruyckt, om hem daar mee in verachting noch een streeck of twee over sijn ooren te geven, en dan verder uyt med'-lijden te laten heen loopen. Of anders oock als *David* handelde met *Goliath,* dien *Hooner van het Heyer Israëls,* en groote Voorvechterder Philistijnen, doen hy hem met een steen uyt sijn Harders Tassche het herssen-breyn vermorsselt hebbende; noch verder toe-liep, om hem met sijn eygen zwaart het hooft ten zegepraal af te slaan. Even so hoope ick, dat hier hoewel op een *onbloedige* wijse, en sonder *leugen* of *laster* dien grooten vol windrigen, en in een Philistijnsche Wapenrustingh vastgeklonken *Dominicaan,* met sijn eygen zwaart sijn herssen-breyn sal aangrijpen, en ter verwerring toe, hem overtuygen, dat Hy met het geheele Roomsche Volck schuldigh staat aan eenige Ketteryen, van het oude Manicheisdom. Ja dat niet alleen; maar dat de lasteren over de *Heerlijke Jesus,* en sijne *gezegende Moeder* veel meer toepasselijk zijn aan de *Dominicaner* Order (hoe groote Voorvechters sy anders oock willen geroemt zijn van de gelukzalige Maget,) als aan de *Waldensen,* die niets geleert hebben; het welk tot de min-

ste oneere van Jesus, of van de Maget Maria met eenige de minste schijn van waarheyt sou konnen overwrongen worden.

§. 91.

I. Dan so volgen de Roomsgesinde heden ten dage na de Oude manier der Manicheen, van niet verder als enkelijk *onder eene gedaante van Broodt* de Heylige Communie by de bedieningh van 't H. Avontmaal te willen ontfangen. Lees daar van Paus *Leo de I.* omtrent het Jaar 440. *Serm. 4. in Quadragesimâ. De Manicheen,* seyt hy, *op dat se ondertusschen te veyliger souden schuylen, matigen haar sodanigh in de gemeenschap der Sacramenten, dat se met een onwaardige mont het lichaam Christi neemen, maar dat se geheel en al het bloet van onse verlossinge weygeren te drinken.* Gelastende verders de Priesteren, dat se omsigtelijck daar op souden letten, en als sy 't selve ontwaar wierden, de sodanige dan als *Manicheen* souden onderkennen en uytdrijven. *Gelasius* mede Roomsche Paus omtrent 50. Jaren daar na verklaart 't selve desgelijcks van de *Manicheen,* en verbiedt het als een ondraaglijke heyligschendige dwalingh. *In 't Canonjke Recht, Distinct 2. de Consecratione Can. 12. Comperimus;* aldus luydende: *Wy hebben bevonden, dat sommige* (te weeten de *Manicheen* als bekent was) *alleen genomen hebbende het gedeelte van 't H. Lichaam, van de Beker des geheyligden Bloedts haar onthouden, dewelke buyten twijffel om dat niet weete, door wat bygelove sy onderwesen worden verbonden te zijn, of het geheele Sacrament moeten gebruyken, of van het geheele geweert worden, dewijl de deylinge van een en deselve Verborgentheyt niet sonder groote heyligschendinge kan voltrokken worden.* Merkt daar de Oude Ketterye der *Manicheen* in de Communie te willen gebruyken onder eene gedaante van Broodt, met verwerpingh van den *Drinckbeker,* door twee Roomsche Pausen klaar en duydelijk voorgestelt, en als een heyligh-schendige dwalingh verboden. De Roomsgesinde geen kleyntje hier mee verlegen; souden die *heyligschendige verboden daat,* gaarn afsonderlijck alleen opsigtelijk wil-

len doen zijn aan de *Priesteren,* en niet aan de Leeken in 't gemeyn, gelijk *Thomas Aquinas, Bellarminus,* en de Autheuren van de Glosse en meer andere; nemende tot haar voordeel de woorden van *Gratianus,* die in de *Rubrica* voor dit besluyt gestelt zijn, en alsdus luyden: *Een Priester moet het lichaam Christi sonder des selfs bloet niet neemen.* Maar sou de Kerk doenmaals wel *Manicheische Priesters* hebben gehadt, aan welcke dit met so veel nadruks moest verboden worden? Oock leydt de meyningh van de Pausen so klaar voor de *Leeken,* dat voorname Roomsche Leeraars haar over sulk een uytvlucht hebben geschaamt. Immers *Baronius* op het Jaar 496. §. 20. seyt: *De onse verklaren dit, dat Gelasius 't selve van den offerenden Priester sou gesproken hebben; Maar daar wordt in der waarheyt niet het minste verhaal gevonden van een offerende Priester, op dat duydelijk genoech mocht worden verstaan, dat 't geen men siet in 't gemeyn geseyt te zijn, geensins tot de Priesters alleen moet getrokken worden. Wy dan verwerpen sulk een koude oplossing.* Insgelijks oock *Cassander* in sijn Brief aan *Johannes Molinaeus,* en in sijn Tractaat van de *Communie onder twee gedaantens* noemt dese beperking *onnut, belacchelijk* en met recht by geleerde Mannen *verachtelijk,* gevende daar over redenen van nadruck. Oock erkent het *Lindanus* eerste Bisschop van Roermond *Lib. 4. cap. 56. Panopliae: Als hy van de Manicheen* voorheen gesproken hadd', so gaat hy voort: *Hier van daan meyn ick behoudens een yeder sijn gevoelen, sijn voortgekomen de besluyten, Comperimus en diergelijke, die so ons toeschijnt gegeven zijn, niet tegens de Priesters, maar tegens de Leeken: Want hoewel veele dit steeds uytleggen van de Priesters, dewijl Gratianus tot dese mis-vatting aanleydingh geeft; om dat hy den inhoudt des Kapittels so heeft voorgestelt; nochtans sijn 'er veel dingen, die ons bewegen, om dit van de Leeken op te neemen, die met het fenijn van de Manicheische Ketterye besmet waren.* 't Welk *Lindanus* dan by 't vervolg verder uytbreydt; en eyndelijk is dit sijn besluyt: *Op dese wijse hebben der-*

halven de Oude Vaders, voornamentlijk Leo, Gelasius en de Vaders van 't Concilium van Turonen gewilt, dat de Oudste en de geheel Apostoliche Gemeynschapu van beyde de Gedaanten by het Christen Volk sou worden bewaart en waargenomen. Siet daar dan de *Ketterye van de Manicheen,* en de Oude *Apostolische Gemeynschap* daar tegens gestelt, en van de Roomsche Pausen met so veel nadruks bekrachtight.

§. 92.

Maar nu is in de Roomsche Kerke de *instellinge van Christus,* en het *aller-Oudste en Apostolische* gebruyck der eerste Christenen, verworpen en vervloeckt, en in 't tegendeel onder bedreyginge van den Ban ingevoert, een gewoonte van de Oude *Manicheen,* als een *heyligschendige verdeylinge* van de Verborgentheyt, en Oudtijdts vervloeckte Ketterye van de Manicheen, by Roomsche Pausen selve afgekeurt; Wanneer men aan de Leeken in het *Concilium van Constans* in 't Jaar 1414. 1415. aller eerst den *Drinkbeker* heeft ontseyt, en daar na sulks in 't *Trentische Concilium van Constans* nader bekrachtigt. Hoor dan! wat het *Concilium van Constans* seyt in de 13de Sessie: *Dat hoewel Christus dit eerwaardige Sacrament na 't Avontmaal heeft ingestelt, en aan sijne Discipelen bedient onder twee gedaanten, van Broot en Wijn. . . . . En 't selve oock in de eerste Kerke onder beyde gedaanten van de Gelovige wierden ontfangen; . . . . . dese gewoonte evenwel om gevayren en ergernissen te ontgaan* (even of Christus en sijn Apostelen daar tegens niet genoech gesorght hadden) *met redenen ingevoert is;* te weeten, *dat het naderhant alleen van de Bedienaars van 't Sacrament onder beyde gedaantens, en van de Leeken alleen onder eene gedaante sou genomen worden.* Sulks vervolgens vast stellende als een *Wet,* en alle de *Geestelijkheyt* onder bedreygingh van den Ban gelastende, dat sy in haar diensten volgens dit besluyt wilden te werck gaan. Gelijk dan mede het *Trentische Concilium* in de 21. Sessie na overlegh van saken dese *Canon* die in order de 1ste is, daar over heeft gemaakt; *Indien yemant sal hebben geseyt: Dat door het Goddelijk Gebodt, of uyt*

nootsakelijkheyt van de saligheyt, alle en een yegelijk gelovige beyde de gedaanten van de allerheyligste Eucharistye neemen moet, die sy vervloekt. En noch eens den vloek over sulke die *geseyt souden hebben: Dat de Katholijke Kerk door geen rechtveerdige oorsaken en redenen bewogen is, om de Leeken en oock de Geestelijke die niet dadelijk de Miss bedienen (non conficientes) de Communie toe te dienen onder eene gedaante, of dat se daar in sou gedwaalt hebben:* na dat alvoorens in twee Kapittelen daar over breeder was gehandelt.

§. 93.

II. De Roomsgesinde maken in hare *Communie* bevattingen over het *Lichaam* van Christus, even als de *Manicheen* in 't *gemeyn* over Christi menschelijke natuur en des selfs tegenwoordigheyt *op veele plaatsen* teffens. Oock over een *mondelijk eeten* van Christus voortbrachten. Hier toe kan geen verseekerder Schrijver worden aangetrokken als *Augustinus,* die voor sijn bekeeringe een *Manicheische* Ketter was, en daarom hare dwalingen grondigh wist. Dese Leeraar getuygt dan *lib. 20. contra Faustum Manich. cap. 11.* van die Ketters: *a.* Dat door de krachten van den H. Geest, en door *een geestelijke uytstorting oock de aarde ontfangen hebbende baarde een onlijdelijke Jesus, die het leven en de saligheyt der Menschen was, hangende aan yeder boom in de vruchten en appelen.* En verder in 't vervolg: *Dat hy oock was in de kruyden der aarde, en in de Sonn' en de Maan. b.* Dat dese Jesus, hoewel in de Fruyten van de boomen en kruyden der aarde onsigtbaar, evenwel van haar daar in wierd *aangebeden, Cap. 15.* en *met de lichamelijke mont gegeten, cap. 16. Die, als hy so iets voor haar binnen haar hadd' geleden, haar dan wederom verliet, en van haar verlost zijnde wechvloodt. Cap. 13. c. die se niet alleen in de boomen en kruyden, of menschelijke ledematen, maar oock in 't vleesch van 't Vee, als met besoetelende en besmettende banden rekenden gebonden te zijn. Cap. 17. d.* En dat se dit alles niet tegenstaande *maar eene Jesus wilden erkennen. Cap. 11.* Hoor nu eens hoe *Augustinus* met alle dese grillen en droomen der *Manicheen* de spot

drijft. Hy verklaart haar voor *onsinnige,* die toestonden de geboorte van Jesus door de kracht van den H. Geest uyt de boomen en kruyden der aarde, en die sijn waarachtigh vleesch door de selve kracht wilden lochenen uyt de Maget Maria *Cap. 11.* Hy keurt haar *belacchelijker* als de Heydenen, om dat se het geene *geheel niet was in een sotte herssen schim aanbaden. Cap. 15.* Over het mondelijk eeten eygent hy, *aan haar toe* de woorden van *Paulus* Rom. 3. v. 13. uyt Psalm 5. v. 10. *Is het daarom, dat oock op u past 't geene den Apostel uyt de Propheet voorstelt; Hare keel is een geopent graf: Met een geopende mont verwacht ghy lieden, wie dat Christus binnen de kaken, als tot de beste begraafniss plaats brengen sal. Cap. 11.* Over het *weder vertrekken* van Christus na dat se hem gegeeten hebben seyt hy, *Cap. 13. Maar volgens uwe fabel so wort Christus in all' het eetbare als gebonden opgedischt; oock noch te binden in uwe ingewanden, en te ontbinden door het repsen.* Over het insluyten van Christus in de *ingewanden van de beesten,* roept hy uyt: *Maar uwe Ziele selfs, welke Godt sal sy loven, die toestemt, dat een gedeelte van hem sich selfs laat gevangen gehouden worden in 't geslachte der duysterniss. Wat doet hy anders, als dat hy Godt veracht, die getuygt, dat hy op geen andere wijse sich tegens sijn vyanden kon verseekeren, als door so groote verdervingh van sijn deelen, en door so schandelijke gevankeniss. Cap. 17.* En wat het tegenwoordigh zijn van Christus op *veel plaatsen te gelijk* aangaat, en dat het evenwel maar *eene Christus* sou moeten zijn; daar lacht *Augustinus* mee so hart als hy kan, seggende: *Cap. 11. Eyndelijk segt ons eens; hoe veele Christussen segt ghy dat 'er zijn? Is het niet een andere, welke de aarde van den H. Geest ontfangende als een lijdelijke voortbrengt, niet alleen hangende aan yeder boom, maar oock leggende in yeder kruydt: En hy een andere, die de Joden hebben gekruyst onder Pontius Pilatus: En hy een derde, die door de Sonn' en Maan is uytgebreydt? Of is het een en deselve, voor een gedeelte van hem gebonden in de boomen, en voor een*

gedeelte vry, het gebondene en gevangene te hulp komende? En een weynigh verder: *Na de lichamelijke tegenwoordigheyt soude hy te gelijk in de Sonn' in de Maan en aan het Kruyce niet konnen zijn.* Noch verder *Cap. 12. En waarom in 't geheel niet teffens deselve Christus, indien hy om de eenwesentheyt en Christus is in de boomen, en Christus in de vervolging der Joden, en Christus is in de Sonn' en Maan? Namentlijk uwe valsche inbeeldingen (phantasmata) hebben alle uwe wegen bedorven, namentlijk, sy zijn niet anders als gesigten van dulle menschen. (visa furentium)* Gelijk dan sulke gedachten van die onsinnige menschen wijders streden, met alle de verdere grontregelen van *Augustinus* over de onafscheydbare eygenschappen van een waarachtigh lichaam in het *eygentlijk plaats beslaan Epist. 57. ad Dardanum.* Ja in het vervullen van die plaats op sodanigh een wijse, *dat het in geen deel van die geheel en zy. Epist. 3. ad Volusianum.* En verders, dat het Lichaam van Jesus oock na sijn Opstandinge *niet meer als op een eenige plaats kan zijn. Tract. 30. in Iohann.* Maar niet op veele plaatsen teffens. Derhalven dewijl Jesus *sijn lichaam in den Hemel heeft ingevoert;* Hy nu met het selve hier niet meer is. *Tract. 50. in Ioh.*

§. 94.

Vergelijkt nu met die voorgaande dwase en by *Augustinus* afgekeurde stellingen der *Oude Manicheen,* eens de Hedensdaagsche van de Roomsgesinde over de *Eucharistye* en de *lichamentlijke eygentlijcke* tegenwoordigheyt van Christus aldaar; en ghy sult bevinden, dat de Roomsche gedachten daar over (hoewel uyt een ander grondtsteunsel opklimmende) aan deselve belacchelijke bespottingen van *Augustinus* onderworpen, en immer so dwaas zijn, als die van de *Manicheen,* en dat over sulks de Christen Kerke in die tijden geheel een andere leere over het H. Avondtmaal heeft gehadt, als in dese dagen de Roomsche Kerke; of dat anders de *Manicheen* met een verdubbelde mate die beschimpingen van *Augustinus* tegens haar, op sijn eygen hooft souden hebben konnen doen wederkeeren; oock tot hem seggende:

Augustijn! je moogt over onse gedachten met uwe bespottingen wel t' huys blijven; hoe staat het doch tot uwent. *Aanbidt ghy oock dan uwe herssen-schimmen in 't broot des Avontmaals? Is u keel oock een geopent graf? Gaapt ghy oock met een open mont, en verwacht ghy welke Priester binnen u kaken Christus, die ghy niet zien noch voelen kondt, brengen sal? Als uwe Christus binnen u ingewanden genomen is, en hy u weder komt te verlaten, hoe vertrekt hy, repst ghy hem weder uyt, of noch erger? Welke Godt sal uwe ziele loven, die immers oock van ratten en muysen en andere beesten kan ingeswolgen worden? En die tegens sijn Vyanden sich niet kan versekeren, als hy van dieven gestoolen, in vuylniss wechgeworpen, en aan alle mishandelingen onderhevigh blijft?* Ja noch al verder: *Eyndelijk segt ghy ons eerst eens, en dan sullen wy antwoorden: Hoe veele Christussen segt ghy dat 'er zijn? Is het geweest een andere, die met sijne Discipelen is geweest aan tafel; een andere die hy hadde in sijn handen; een andere die gegeven wierdt aan Petrus, en so voorts andere die gegeven wierden aan de andere Discipelen, &c. of is het oock niet een andere, die boven Sonn' en Maan is opgevaren, en gezeten aan Godts rechterhandt in de Hemelen; een andere die in de Ciborie is opgesloten; een andere die in dese Kerck, een andere die in geene Kerk bewaart wort; een andere die in handen is van dese, een andere die in de handen is van die Priester; insonderheyt als se elkanderen op straat ontmoeten. Ja zijn het geene andere en andere, die in so veel hondert duysent plaatsen t'effens tegenwoordigh en ter aanbiddingh voorgestelt worden?* Voorwaar geen redelijk Mensch kan alle dese dingen eenigsins in bedenking neemen, of hy moet aanstonts besluyten, dat de bespottingen van *Augustinus* tegens de *Manicheen,* van die Ketters door een Echo hem wederom souden zijn in den baardt geworpen; Indien die groote Leeraar in 't selve verstant met de hedensdaagsche Roomsgesinde over het H. Avondtmaal geweest was. Oock sy souden als dan hebben konnen sluyten, met deselve verachtende

schimp-reden van *Augustinus: Namentlijk so hebben ook uwe valsche inbeeldingen uwe wegen bedorven; ende en zijn niet anders als gesichten van dulle Menschen.* Laat den *Dominicaan,* so hy kan, sich hier uyt eens ontworstelen, en sich selven met sijn Kerck van *Manicheische* gedachten vry maken.

§. 95.

III. De Manicheen, waren onderscheyden in *Toehoorders* en *Uytverkorenen.* De Toehoorders waren hare *Leeken,* en de Uytverkorene hare *Geestelijke,* voor welke *de toehoorders hare knyen boogen en van haar de oplegging der handen versochten, niet van de Bisschoppen of Priesteren of Diakenen, maar van alle Uytverkorene.* Die *Toehoorders* by haar genoemt wierden *aten vleesch, bouwden de Akkers, en trouwden Vrouwens, als sy wilden. NB. Van welke dingen niets deeden, die Uytverkorene genoemt wierden,* seyt *Augustinus Epist. 74: ad Deuterium.* Maar even so verbiedt de Roomsche Kerke aan hare geheele *Geestelijkheyt* het Huwelijk in navolgingh van de *Manicheen.* Het Huwelijk segge ick, het welck van oudts aan de geheele Christenheyt sonder uytsondering van Persoonen heeft vry gestaan: Het Huwelijk, 't welk nu in opsicht van haar Geestelijkheyt veel verfoeylijker wordt gestelt, als de *Hoererye:* Gelijk *Udalricus* Bisschop van Augsburgh verhaalt van de Verbieders van het Huwelijck, in sijn Brief aan *Nicolaus de I.* dat sy seyden: *Dat het voor de Geestelijke meerder quaat was te trouwen als te hoereeren, om dat die geene die trouwt sich onbequaam maakt, om sijn belofte te houden, 't welk niet doet die geene die hoereert.* Siet daar al wederom de t'samen-stemmingh van de Roomsgesinde met de Manicheen in *'t Huwelijks verbodt.* En diergelijke sou men over het *onderscheyt en nuttigen van spijsen* noch al meer konnen bybrengen. Waar mee *Augustinus lib. 2. de moribus Manichaeorum Cap. 13.* eens hertelijk lacht, seggende: *Ey lieve verlaat de dwaling! ey lieve let op de reden! ey lieve staat de gewoonte doch een weynigh tegen! Wat is 'er verkeerder als dese boosheyt? wat is 'er belacchelijker?* Alwaar hy dan vervolgens ver-

klaart dat de *Manicheen* vryheyt gaven, om met allerhande lekkernyen haar op te vullen; terwijl een andere, die slechte vruchten der aarde met gerookt speck of vleesch toebereydt nuttigde, als strafbaar wierdt gehouden. Recht toepasselijk zijnde aan de Roomsche Vasten-dagen. Maar wy haasten na het eynde.

§. 96.

Wat nu verder die andere aangewrevene vuyligheden over het *hoereeren van Jesus met Maria Magdalena,* en dat de H. Maget een *publijke Straathoer* was geweest enz. betreft. Waar mee *Dolmans* de *Waldensen* heeft bekladt; die schandelijke dingen schamen haar selven. Hoe heerlijcke wel-gegronde belijdenissen sy van de heylige en gezegende Maget gedaan hebben; even als de Gereformeerde in dese dagen doen, souden wy, indien 't nodigh was, uyt Authentijke stukken konnen doen blijken; doch wy gissen, dat se oock in 't voorgaande hier over van ons genoegh gerechtveerdight zijn. Maar geven hier tegens eens verder in bedenkingh; of de Roomsgesinde en de *Dominicaner Monnicken* in 't bysonder, ten naasten by aan sulke lasteren haar selfs niet wel schuldigh maken; als sy in hare Schriften ons verseekeren, dat Christus om een schoone Straathoer te bekeeren uyt den Hemel binnen Romen komt, en alle de gebeerten maakt van een Jongman die hoeren nawandelt, tot so verr', dat hy de Hoer aller-eerst laat op 't bedd' springen; waar van voorheen §. 191. En verder; wanneer se stellen dat de Gesegende Maget, so een Patronesse of Voorstandster geweest is van publijke *Hoeren* en *Overspeelsters,* de *Geestelijke* daar by ingeslooten; die onder het hoereeren Maria enkelijk dienst en eer bewesen; dat de H. Maget niet alleen haar geen quaat wilde of konde doen; maar dat se de H. Engelen oock bevel gaf, dat die om de schend-daat te bedekken, by sulk een voor *Vroed-Vrouw* souden speelen, en den Bastaard daar en boven gaan uyt besteden. Waar van §. 192. En wanneer de Gezegende Maget haar selven so verr' vernederde, dat se geduurende de tijdt van 15. achter een volgende Jaren de *plaats van een Nonn'* als Portierse van een

Bede-huys waarneemt; terwijl die Nonn' in publijcke Hoerhuysen in die geheele tijdt loopt kleyn gelt verdienen; Waar van §. 190. En op dat niemandt dit als een *Fabel* uyt een *verstandeloose* Schrijver mocht opneemen; so voege daar noch toe; dat het selve by het doorbladeren van Roomsche Boeken oock verder gevonden hebb' in 't *Menologium Cisterciense* van *Chrysostomus Henriquez* Algemeyn Historye Schrijver van die Order, by *Plantijn* met Previlegie van den Koninck in 't Jaar 1630. uytgegeven, en bekrachtigt met *seven de luysterijkste goetkeuringen* in de Roomsche Kerck. Welke Autheur dan verhaalt; *ad diem 6. Novembr. pag. 374.* Dat hy by 't navorschen van de Oudtheden der Order gevonden heeft: *Dat die Beatrix is Nonne geweest in 't Klooster Oliva by Mariemont in Henegouwen; dat haar lichaam daar eerlijk is begraven, en van een groote toevloejingh van Volk besocht. Oock dat 'er noch op dien dag veele waren, die by die H. Vrouw quamen hulp versoeken, en dat 'er door haar verdiensten veele mirakelen gewrocht wierden.* Noch al meer; Wanneer *Alanus* schrijft: *Dat de Maget Maria, Dominicus met haar Maagdelijke omhelsingen aangegrepen hebbende, in een groote drift, een nadrukkelijke Kus gegeven, en de Borsten van haar seer kuyssche Boesem ontbloot hebbende hem met haar Melk gedrenkt heeft;* Waar van §. 183. Gelijk dan de *Tijtel Prent* van 't even genoemde *Menologium* ons daar toe uytlevert een verbeelding van een schoone jonge Maget met een geheel *ontblootte Boezem,* en een Duyf boven 't Hooft; die de Melk uyt haar *rechter Borst* met een vette straal aan een Monnick in de mont melkt. Wanneer *Caesarius* stelt; Dat de H. Maget een onkuyssche Soldaat, die hunkerde na de Vrouw van sijn Heer, na dat hy om haar tot sijn will te krijgen, op den raadt van een Heremijt, een ront Jaar yeder dagh *hondert Engelsche* groetenissen daar so hadd' heen gerelt, verseekering gaf, in de gedaante van een *schoone Vrouw,* dat *sy sijn Vrouw* wilde zijn, hem verder versoekende: Dat hy tot haar *wilde naderen om haar eens te kussen.* Waar van §. 184. Eyndelijk; Wan-

neer *Alanus* verhaalt: Dat de H. Maget niet alleen sijn dodelijke wonden met de Melk uyt haar Borsten bestreken heeft; maar *dat se hem oock heeft ondertrouwt;* daar toe gevende *een Ringh van haar Maagdom çierlijk opgemaakt van hare Maagdelijke Hayren;* en hem een diergelijke *Keten van hare Maagdelijke Hayren om den hals werpende.* Waar van §. 186. Of sulke en diergelijke staaltjens meer die de Monniken eygenen aan de *Gezegende Maget,* niet nadeeligh zijn aan haar heerlijkheyt en kuysheyt, oock zweemende na Hoere gebeerten en gewoontens? geven wy over aan het overlegh van kuyssche bedaarde sinnen.

§. 97.

Doch eer wy hier eyndigen; so moeten wy de *Waldensen,* hare *Nazaten* en *Voorstanders* (daar onder ick my rekene een te zijn) oock noch, hoewel in 't korte, rechtveerdigen over haar gedragh in opsicht van *de Burgerstaat;* dewijl den *Dominicaan* van sijn Predikstoel so volmondigh uytriep: *Dat Hare Hoogh-Mogende gelukkig souden zijn, indien se geen Nazaten van die Ketters, of Voorstanders van de selve onder haar gebiedt hadden.* Daar tegens wy hier uytroepen; Ja gelukkigh souden Hare Hoogh Mogende zijn; indien opvolgers van sulke Vroome en waarheyt-lievende *Waldensen* de meeste waren van hare Onderdanen; dan sou het Gereformeerde Christendom wat luyster-rijker voorkomen, insonderheyt aan de zoomen van haar gebiedt; dan souden se onderdanen vinden, die haar niet so seer uyt den hoofde van dwangh of overheerschinge, maar uyt liefde en gewilligheyt gehoorsaamden; en op de onbesproken trouwe van deselve wel wat meerder staat als op die van de *Monnicken* maken konnen. Noch eens: Gelukkigh souden Hare Hoogh Mogende zijn, indien se door *Capitulatie* hier niet moesten dulden sulke *Ketter-meesters* als de *Dominicaner Monniken* van het beginsel harer instellinge altoos geweest zijn, en als noch blijven, met moort en dreygingh over gewaande Ketteren te blasen, en vast te stellen, dat het Ketter-moorden, niet alleen geoorloft is, maar dat men, als eertijts *Dominicus* en *Pius,* oock den

Hemel selve daar mee verdienen kan; terwijl men sulks in 't aanhooren van de *Fratres* en van meer als duysent menschen hier van de Predikstoel derft uytblateren. *Dominicaner Monnicken* segge ick, die niet alleen uyt den hoofde van de *Capitulatie* gedult worden; maar die buyten *Capitulatie* noch so veele vryheden enkelijk door *oogluykingh* van de Souvereynen, in de Landen van *Over-Maas* nevens andere Monnicken genieten; dat se opentlijk langs de Boere wooningen, de rijke aalmoezen gaan ophalen, en het vet van de Ketel dus voor de neus van ware armen wechschuymen. Daar ick den dagh voor den *eersten Franschen* Oorlogh beleeft hebb'; dat se geen meer vryheyt daar toe hadden hier in de *Landen van Over-Maas,* als in andere Plaatsen onder de *Generaliteyt;* daar sulks wel uytdrukkelijk verboden is; gelijk dan, als het niet ter sluyk geschiedde de inzamelingh oock in dese Landen op publijke Ordre haar wel is afgenomen, en aan ware armen uytgereyckt; mede aan de Predikanten versocht van in de Dorpen daar tegens te willen waken. En niet tegenstaande so veel *oogluykingh* en *toegeving,* verstouten sulke haar in 't openbaar het *Ketter-moorden* (daar onder de Gereformeerde doch de voornaamste worden geschat) te rechtveerdigen. Al verder: *Dominicaner Monnicken,* die met so veele listige bedriegeryen al omm' in de Roomsche Christenheyt haar hebben weeten in te dringen; daar na, so veele verfoejelijcke beroertens tot nadeel van de Roomsche Kerke en der selver Leeraaren te verwekken, en 't welk sonderling merkwaardigh is, tegens het uytdrukkelijck Testament van haar Vader *Dominicus,* en alle sijne *vervloekingen* aan, haar met so veele *tijdelijke* en *wereltse* goederen te verrijken. Ick segge by herhalingh; dat Hare Hoogh Mogende souden gelukkig zijn, indien sy sulke *Gasten* niet onder haar Souvereyn gebiedt hadden. Dewijl dese *laatste* stukken nu harde brokken zijn, die de *PP. Dominicanen* wel *maagpijn* mochten veroorsaken; (hoewel ick se met de grootste billikheyt hier al wederom aanhale, by wege van een *Argumentum ad hominem)* so sal ick, oock om voor

te komen, dat se haar niet verder mogen besondigen, met my dieswegen als voor-heen, doen ick de waarheyt hadd' gepredikt; wederom uyt te krijten voor een *Oude Bedrieger, Leugenaar, Lasteraar enz.* yeder stuck met een kleyn bewijsjen uyt aloude bekende Roomsche Schrijvers sterken.

§. 98.

Wat het eerste belangt; daar over seggen wy; Dat de *Dominicanen* niet langh na de bevestigingh van hare Order, door *Honorius de III.* in 't Jaar 1216. alle wegen ingeslagen, en alle loose vonden te werk gestelt hebben, om haar in te dringen daar se geen recht hadden, en de andere Geestelijkheyt, waar se konnen of mochten te onderkruypen. Lees daar over *Matthaeus Parisius* in de Historie van *Hendrick de III.* Koninck van Engelandt op 't Jaar 1235. als hy seyt: *Eenige van de Minder-Broers, en ook sommige van de Order der Preek-Heeren, hare Professie en Order vergetende, hebben haar te seer onbeschaamt, doch heymelijk ingedrongen in het gebiedt van eenige Adelijke Kloosters, onder voorwendsel van de vervulling van haar dienst, en als of se na de Preek van den volgenden dagh weder souden vertrekken. Maar om lichaams swakheyt of iets anders veynsende, so zijn sy gebleven: en hebbende van hout gemaakt een Altaar, en die gestelt op een Altaartjen van gewyedde Steen, die van haar was mêe gebracht, so deedden sy met een sachte stemm' de Miss, en ontfongen de Biecht van veele, oock van die tot de Parochie behoorden, tot nadeel van de Priesteren. Want se seyden; dat se van de Paus sodanigh een macht ontfangen hadden; Dat de gelovige mochten Biechten aan haar, 't welck sy haar schaamden te belijden voor haar Priester; of verontwaardigden, als schuldigh aan gelijke sonde; of vreesden, om dat hy een dronkaart was; dat hy mindere boeten souden opleggen en absolveeren. Ondertusschen haastelijk een neerstige Saak-besorger na 't Roomsche Hof gesonden hebbende, so hebben sy tegens die Religieuse, in welkers gebiedt sy vertoefden vryheyt verkregen om daar te mogen blijven, met eenigh bygevoegt beneficie. Indien het haar mooglijk toe-*

scheen, dat se noch niet waren voldaan, so borsten sy uyt in dreygende smaat-woorden, verachtende eene andere Order, als hare eygene, en verseekerende, dat de andere waren van 't getal der verdoemde. En dat se het swill van het onderste harer voeten (callo plantarum) niet spaarden, tot dat se de schatten van hare tegenstrevers, of schoon veele, hadden uytgeput. Waarom de Religieuse in veele dingen voor haar weeken, toegevende om het schandaal, en om de ergerniss van de machtige. Want sy waren de Raadtslieden en Gezanten van de Groote, en de Geheymschrijvers van mijn Heer de Paus; daar toe al te seer de Wereltlijke gunst voor haar bereydende. Nochtans eenige tegenspreekers aan 't Roomsche Hof vindende, so zijn se, door tegenstrijdige redenen beteugelt, met schaamte (confusi) vertrocken. Terwijl de Paus met een stuurs gelaat tot haar seyde: Wat is dat Fraters? Waar toe verval je? Hebje niet beleden een Vrywillige armoede? Dat je ongeschoeyt en sonder glorie doorwandelende Dorpen en Heeren huysen, en afgelegener plaatsen, na dat het werk vereyscht, het Woort Godts nedrigh soudt zaaijen; Onderneem je nu in tegenwil van de Heeren, om de verblijf-plaatsen van de Leenen tegens recht en reden u eygen te maken? (feudorum mansiones vobis usurpare) Dit gehoort hebbende gingen sy heen, en begonnen haar zediger te dragen; die te vooren waren vermenigvuldigt, roemende dat se hooge dingen spraken, en weygerende binnen de tuynen van een ander te blijven, en gehouden te worden na eens anders willekeur. Dus verre *Matthaeus Paris* of *Parisius.* Alles so klaar ter verzegeling van hare so listige, en schaamtelose inkruypingen, dat daar over geen verdere glossen nodigh zijn.

§. 99.

Doch sulke inteugelingh duurde wegens haar onophoudelijk woelen by de Roomsche Pausen niet lang; maar als se *Gregorius de IX.* en *Innocentius de IV.* tot hare nieuwe Begunstigers hadden gekregen, so konden sy niet rusten, voor en al eer sy al omm' in de Kercken bykans het geheele Meesterschap hadden verkregen. Vervolgt daar toe deselve *Matthaeus Parisius,* op 't Jaar

1246. daar hy verhaalt: Dat de *Fraters Preek-Heeren met nieuwe Voor-rechten* van *Gregorius de IX. en Innocentius de IV. verblijdt en groot gemaakt, verscheyden Prelaten der Kercken, Bisschoppen, Aartz-Diakenen, Voorzittende in hare Synodens, (daar veele en groote Mannen, te weeten, Dekens, Priesters, en Vicarisen, oock Bestierders der Kerken met de Geestelijkheyt waren t'zamen gekomen) spijtiglijk (procaciter) aansprekende, de Voor-rechten aan haar vergunt, seer breedt hebben vertoont; vorderende met uytgestrekten halse, dat die souden gelezen, en in hare Kerken met eerbiedt ontfangen en aangepresen worden; en dat sy sonder eenigh tegenspreeken souden worden toe-gelaten als Afgezanten of ook Engelen Godts om te Prediken tot het Volk, het zy in Synodens, 't zy in Parochiale Kerken. En sich al te onbeschaamdelijk (nimis impudenter) indringende, so vroegen sy dickwijls yeder een, oock meermaals Religieuse Mannen: Heb je gebiecht? En als haar was geantwoort, Ja: By wie? By mijn Priester. Sy dan; En wat is dat voor een onverstandigh mensch? (idiota) Hy heeft noit de Godgeleertheyt verstaan, noyt in de Decreten gewaakt, noyt geleert eene Vraagh op te lossen. Sy sijn blindt, en leydts-lieden der blinde. Komt tot ons; wy weeten tusschen melaatsheyt en melaatsheyt onderscheyt te maken; Wy, voor welke hooge saken, voor welke sware saken, voor welke de geheymen van Godt open geleyt zijn. Biecht voor ons onbeschroomt, aan welke so groote macht, als je nu ziet en hoort, gegeven is. Derhalven veele, voornamentlijk Adelijke en hare Vrouwens, hare eygene Priesters en Prelaten veracht hebbende, gingen ter Biecht by de Preek-Heeren. Waar door niet weynigh de waardigheyt en staat van de Ordinaire is gedaalt, en sy over so groote verachtinge van haar, niet sonder groote schaamte, en overtuygende reden geklaagt hebben.* Tot welck alles noch kan gevoegt worden het uyt-treksel uyt een Brief van *Petrus de Vineis lib. 1. Epist. 27.* aan *Frederick de II.* hoewel andere, volgens eenige met de handt geschrevene Exemplaren, willen datse aan den *Paus* selve geschreven

is. Waar in hy seer bitterlijk klaagt over de indracht en hoogmoet van de *Preek-Heeren* en *Minder-Broers;* seggende: *Wy worden gedrongen met tranende klachten te ontvouwen de ongeregelde regel (normam enormen) ingevoert tot onse verachtingh en een algemeyn schandaal van de Geestelijkheyt: door welke, terwijl men gelooft dat de sterkte van 't geloof wordt vermeerdert, de dwalingh oprijst, en de stoff tot tweespalt wort voortgeplant. Want de Fraters Preek-Heeren en Minder-Broers, die na den aanvangh van haar Godsdiensten tegens ons uyt haat en opgevatte vuyligheyt (rancore concepto) ons leven en ommegank als verwerpelijk, veelsins met Prediken hebben verdorven, hebben ons en onse rechten tot so verr' vermindert, dat wy nu tot niet gebracht zijn.* En wat lager: *Maar wy swijgen, hoedanigh de voorseyde Fraters een weynigh in een anders Oogst de handt brengende, de Geestelijkheyt van alle waardigheden het voetjen gelight hebben, (supplantârunt) en voor haar t''onrecht eygenende de Poenitentien, Doopsels, laatste Salvingen en begraafnissen, so hebben sy toegeprangt alle kracht en gesach van de Kerkelijke bedieninge. (clericalis ministerii) Maar nu, op dat se te krachtiger onse rechten souden ontzenuwen, en de devotie van elk een aan ons souden afsnijden, so hebben sy twee nieuwe Broederschappen opgericht: tot de welke sy sodanigh in 't gemeyn Mans en Vrouwens hebben aangenomen, dat 'er naeulijks de eene of d'andere overigh gebleven is, wiens naam in een van beyden niet is opgeschreven.* (Merkt daar oock het invoeren van de *Broeder* en *Susterschap* van de *Rosekrans,* het oogmerk, en te gelijck de ongevallen van dien) *Waar van wy, voornamentlijk op de plechtelijke dagen, sulcke die tot onse Parochie behooren niet konnen hebben tot de Godtsdienst; terwijl een yeder der selver in hare Kerken t'samenkomt: Ja, 't welck noch slimmer is, sy geloven, dat het een euvel-daat is, (nefas) indien se van andere als van haar Godts Woordt hooren, enz.* Of het nu in dese dagen niet even so tot droefheyt en smerte van de *Pastoors,* en andere van de Clergie al omm' in de Steden toe-

gaat? laten wy aan der selven overlegh blijven. Wy geloven wel van ja.

§. 100.

Wanneer nu de *Dominicanen* haar *op die wijse* bykans al omm' in de Steden ingedrongen, en met haar gesach veele van de Clergie vermeestert hadden; ja door alle sinistre wegen so seer in rijke Kloosters waren vermeenigvuldigt, so wierden se vervolgens oock verstoorders van de rust der Hooge-Schoolen, en de onderkruypers van der selver voor-rechten. Hoedanige twisten door haar verwekt zijn tegens de Sorbonne van Parijs, en hoe sy, of wel de Koninck en de Borgers van Parijs de vryheyt van de *Universiteyt* poogden te handthaven, nochtans door de groote Vrienden aan 't Roomsche Hof eyndelijk de overhandt, verkregen hebben, kan men seer omstandelijk vinden by *Matthaeus Parisius* voornoemt over het leven van *Hendrick de III.* op 't Jaar 1253. en vervolgens. Ja sy, welke nu reets met haar *Rosekrans* genoechsaam de kracht van *alle andere Gebeden* tot Godt ontsenuwt, en den yver tot deselve uytgebluscht hadden, dewijl de *Rosekrans* tot alles deugdelijk was uytgeroepen; als voor-heen genoech bewesen is; hebben in die tijden oock een toelegh gemaakt om de *geheele H. Schriftuur* uyt de Werelt te helpen, en een *ander Euangelium* dat sy het *Eeuwige* noemden, in des selfs plaats in de Kerk te doen stant houden; indien sulks door de groote tegenstant en yder van de *Sorbonne van Parijs* niet was belet geworden. Dit *Eeuwigh Euangelium* was uyt de gesigten van den *Abdt Joachim* gesmeet, (so in 't gemeyn geseyt wort) door *Johannes de Parma,* een Italiaansche Monnick: en gelijk van de Minder-Broers, so mede van de *P. P. Dominicanen* binnen Parijs aangenomen, en ter opvolging *(ad exemplandum)* aldaar in 't openbaar voorgestelt, gelijk de *Parijsche Meesters,* in haar boekjen getuygen. Hier tegens gaven vier Hoogh-Leeraren van de Sorbonne als *Guilielmus de Sancto Amore, Odo de Duaco; Nicolaus Decanus de Barro* en *Christianus Baluacenser Canonick,* een seer scherp Hekel-schrift in 't licht, onder den tijtel: *De periculis novissorum temporum.* Daar in sy

seggen: *Het sijn nu 55. Jaren, dat eenige arbeyden om het Euangelium van Christus te veranderen in een ander Euangelium, 't welck sy seggen volmaakter, beter en waardiger te sullen zijn, dat sy noemen het Euangelium van den H. Geest: by welkers aankomst (gelijk sy seggen) het Euangelium van Christus sal ontledigt worden; als wy in dat vervloeckte Euangelium bereydt zijn aan te toonen.* Dus spraken 'er de *Parijsche Meesters* van. En indien wy hier uyt de Parijsche Meesters, uyt de Kronijck van *Henricus Erphurdiensis,* en uyt *Nicolaus Eymericus director. inquisit. part. 2. q. 9.* §. 4. de Extracten van dat *Eeuwigh Euangelium* souden vertolcken en in 't licht geven; hoe souden 'er de *P. P. Dominicanen* niet de ooren van toeten, en de Christenen als over een nieuwen *Alcoran* met *Campianus* uytroepen: *O! tijden! tijden! tijden! hoedanige Monsters hebt ghy niet aangequeekt?* Maar wy gedenken haast af te breeken, en wijsen daarom den nieuws-gierigen en taalkundigen Leeser tot de aangehaalde Schrijvers. Dit *Eeuwigh Euangelium* heeft groote beroerte veroorsaakt in de Roomsche Kerke wegens de tegensprake. Het Volk van Parijs viel aan 't *bespotten van de Preek-Heeren; sy onttrocken haar de gewoone aalmoezen; sy noemden se Hypocrijten; Opvolgers van den Antichrist, Valsche Predikers; Pluimstrijkers van Koningen en Princen,* en met noch veele andere schooner eertijtelen wierden sy gekroont. Romen waagde mede hier van. Die van de *Sorbonne* hadden ses van hare Hoogh-Leeraaren na Romen afgesonden en de Preeck-Heeren desgelijks de hare. Maar als nu de klachten van de eene en d'andere gehoort waren, so beval Paus *Alexander de IV. Dat het nieuwe Boeck 't welck sy noemden het Eeuwigh Euangelium in 't heymelijk, en indient mogelijk was sonder schandaal van de Fraters sou verbrant worden:* Dus zijnde versacht door groote beyveringh van de Kardinaal *Hugo,* en van *Johannes de Columna* Messanenser Aartz-Bisschop, beyde Dominicanen; gelijk dat alles by *Matthaeus Parisius ad annum 1256.* breeder te leesen is. Maar de Parijsche Meesters gingen oock niet

mis: Sy hadden de geheele Order op de scherpste wijse aangetast, de Preek-Heeren daar mee genoechsaam de keel wegens gebrek aan voedsel toegebonden, en de macht en 't aansien van de Paus van ter zijden daar by in-getrokken, en daarom wierdt het selve oock als schandaleus enz. veroordeelt, om niet alleen te *Ananien,* daar de Paus doenmaals zijn Hof hieldt, maar oock binnen *Parijs* opentlijk verbrandt te worden; *niet om Ketterye die het soude vervat hebben* (seyt *Guilielmus Nangiacus in gestis Regis Philippi*) *maar om dat het tegens voorgemelte Religieusen oproer en schandaal verwekte.* By welkers groot gesagh aan 't Roomsche Hof, die *Parijsche Meesters* met het hare niet eens in de waagschaal konden gebracht worden: Want Bisschoppen, Aartz-Bisschoppen en Kardinalen, oock de *Magister Palatii* te Romen wierden doorgaans van hare Order bevonden; en die setten dan saken van aanbelangh 't zy recht of onrecht, met de *Generaal* ten voordeele van de Order door. So dat se ongelukkigh zijn, die met dese of geene Order te Romen eenige twist sake hebben te behandelen: Zijnde so ontsacchelijk voor Pausen selve; dat men in publijke Schriften vindt aangeteekent; dat *Alexander de VI.* sou hebben geseyt: *Dat hy liever met een seer machtigh Konink of Prins den oorlogh wilde voeren, als met een van de Orders van de Bedel-Monnicken: Want dat sy, die niets hadden, alles hadden, en dat sulck geslacht van menschen niet was te vermeesteren, door welcke wegh om te strijden men die oock mocht aangrijpen.* Dus moesten de Parijsche Meesters over haar Boeck tegens 't *Eeuwigh Euangelium* van de *Preek-Heeren en Minder-Broers,* de zwaarste post uytstaan, en hoe vuyl en schandelijk dat *Euangelium* oock was, het respect van de Orders evenwel eenigsins bewaart blijven. Gelijk sy dan door sulke machtige voorstant te Romen, ook so seer zijn vermenigvuldigt, datse volgens de opreekening van *Sabellicus Ennead. 9. lib. 6.* alleen in *Europa,* omtrent het eynde van de 15de Eeuwe (en dus noch geen 200. Jaren na haar instelling) besitters van 4143. Kloosters, en van 26460. Monniken in deselve waren.

§. 101.

Doch niet alleen hebben de vermenigvuldigende *Dominicanen* by voorkomende gelegentheden dus alles pogen te beroeren, ter bereyking van haar doelwit; maar sy zijn oock *verbrekers selfs* geworden van 't *Testament* van haar Vader *Dominicus* gemaakt, als hy nu op sijn doot-bedd' leggende van de *Fraters* sijn afscheyt nam. Een Testament, 't welk *Dominicus* met de grootste vervloeckingen tegens de overtreders bekrachtight heeft; gelijk dat te vinden is in de *Gulde Legende* van *Jacobus de Voragine* over *Dominicus,* alwaar die sake aldus wort verhaalt: *Derhalven uyt de Broederen van 't Convent van Bononien twaalf t'samen geroepen hebbende, so heeft hy om haar niet t' onterven of Weezen te laten, een Testament gemaakt;* seggende: *Dese dingen zijn het, die ick u als Soonen door een erflijk recht te bezitten na-late. Charitatem habete, Humilitatem servate, Paupertatem voluntariam possidete,* dat is: *Hebt de Liefde, Bewaart de nedrigheyt, Bezit de vrywillige armoede.* Waar toe de *Legende* vervolgens zeyt: *Maar oock hy heeft met so groote strengheyt als hy konde verboden, dat niemant oyt in sijn Order soude invoeren tijdelijke besittingen; op een verschrikkelijke wijse toewenschende den vloek van Godt Almachtig, en sijn eygene aan sulk een, die de Order van de Preek-Heeren met het stoff van Aardsche rijkdommen sou onderneemen te besmetten.* En moet dit alles verstaan worden niet alleen (gelijck de *Dominicanen* het wel gaarn souden willen verwringen) van niets eygens voor sich in 't *bysonder* te bezitten, ('t welk aan alle Orders gemeyn is) maar voor de *Order* als de geheele t' samenhang verseekert; dat is, *Van geen vaste goederen in 't gemeyn te behouden, op dat de sorge van 't daaglijks gewin de neerstigheyt in 't Prediken niet soude beletten,* gelijck *Antoninus* seyt: *Tit. 23. cap. 2.* §. *1.* 't Welk dan oock is bevestigt in 't Jaar 1220. (zijnde het 4de na de instelling van de Order) in 't Generaal Capittel gehouden te Bononien, so als *Theodoricus de Appoldia* een Dominicaner Monnick over het leven van *Dominicus* schrijft, te vinden by *Surius Tom. 4. de vitis Sanctorum.* Maar noch verder: Het ookmerk van

Dominicus was dat se buyten vaste wooningen al omm' op de *Aalmoessen* souden lopen Prediken, gelijk hy selfs niet selden langs de deuren gebedelt heeft; en wanneer se ergens in een *Convent* voor een tijt haar verblijf namen; dat die *Conventen* dan moesten sijn *nedrigh, en met de armoede van de Order overeenkomstigh.* Waarom, als *Dominicus* eens te *Bononien* was wedergekeert, *en bevondt dat de Cellen van de Fraters in 't Convent een weynig meer verheven waren als voorheen,* Hy *P. Procurator* by hem riep, seggende *met tranen: Hoe haast wil je niet Paleysen verkiesen? Het betaamt niet, dat arme Religieuse die van de Aalmoessen leven, kostelijke woonplaatsen hebben.* Gelijk dat onder so veele andere dingen, de *armoede* betreffende, ook al kan gelesen worden by *Antoninus Tit. 23. cap. 4. §. 3. 13. &c.* En by *Theodoricus de Appoldia* voor gemelt. Maar seer haast hebben de *PP. Dominicanen,* dat *Testament* van *Dominicus* met alle de bygevoegde vervloekingen in vergeteniss gebracht, en als een kladde in haar kraam niet dienende, achter de banck geworpen, en willen des niet tegenstaande voor *Erfgenamen* en *Echte Soonen* van haar Vader gerekent zijn. Let eens welke klachte daar over al in sijn tijt heeft opgeheven *Petrus de Vineis* in sijn Brief §. 99. aangetrokken. *Maar de Predik-Heeren en Minder-Broers,* seyt hy: *Ja liever onse Prelaten en Voor-Ouders; die met huysen en hutten een beginsel maakten, hebben Koninklijke Huysen en Paleysen, rustende op hooge Pijlaren, en onderscheyden in verscheyden winkels opgerecht; welkers onkosten sy moesten uytreyken ten behoeve van de armen. En deese, die eerst in den aanvangh der geboorte van haar Godtsdienst afgelegt hebbende alle hoogmoet, scheenen de glorie van de werelt met voeten te treden, komen ons nu voor, als de hoogmoet te hervatten, en te omhelsen de glorie, die se met voeten getreden hebben. . . . . Dese die niets hebben, besitten alles, en rijkdommen ontbeerende, zijn se rijker als alle Rijke.* En indien wy ons hier verder souden inlaten, om uyttreksels te maken uyt de voornaamste Roomsche Schrijvers in een achter-een-volging van Eeuwen, na de eerste

instelling van de Order, over *bedriegeryen, ondergkruypingen, verachting van de Clergie, trouwloosheden, verlokking van minderjarige Kinderen;* so dat *Innocentius de IV,* (hoe groote Voorstander hy anders oock van de *Dominicanen* was) al in 't Jaar 1244. met een seer scherpe Brief aan de *Meester en de Fraters* onder bedreyging van den *Ban,* daar tegens heeft moeten voorsien; oock *inslokking van wereltze goederen, enz.* En hoe seer sy by de Geleertste Mannen in de Roomsche Kerk dieswegens in 't oogh geloopen hebben, en in der selver publijke Schriften met een zwarte letter geteekent zijn; wy vonden ons in staat, om daar over een tamelijk groot Boekjen op te maken. Maar wanneer souden wy dan eyndigen? Alleen voegen wy tot het voorgemelte; dat ick vinde aangeteekent uyt *Trithemius in Chronico Hirsaugiensi fol. 237.* ('t welk *of het noch* geschiet, by my niet is ondersocht) Dat alle de Preek-Heeren met dese straff door de Paus gemerkt zijn: *Dat se de Communie aan den Altaar tot op die tijden en vervolgens met de linker handt moeten uytdeylen;* om dat den Dominicaan *Bernard* (waar van §. 5.) Keyser *Hendrik de VII.* met de Communie vergiftigt hadd'. Ick zwijge noch van de moort van *Hendrick de III.* Koninck van Vrankrijk door *Jacob Clement.*

§. 102.

Doch om tot de *Regel van Dominicus* aangaande de *Armoede* weder te keeren, so seggen wy: Dat so vele overheerlijke Kloosters door geheel *Europa;* die de Paleysen van Koningen en Princen niet alleen evenaren, maar selfs wel overtreffen; en so vele vaste goederen, als sy alomme, en oock in dese stadt (daar se eygenaars van halve straten met huysen geworden zijn) besitten, gelijk so vele getuygen tegens haar voor de geheele werelt verstrekken: Datse het *Testament* van Vader *Dominicus,* niet tegenstaande so vervaarlijke vervloekingen over de Tegenstrevers, evenwel om der *voordeelen* will verbroken en met voeten getreden hebben. En nochtans sulk slach van menschen derft noch van de Predikstoel uytroepen: *Dat Hare Hoogh Mog. gelukkig souden zijn, indien se geen Nasaten van die Waldensen of voorstanders*

van deselve onder haar gebiedt hadden. Doch dat blaadtjen is reets op beter gronden en met bondiger redenen tegens de Fraters §. 97. omgekeert; waar aan wy ons dan gedragen.

§. 103.

De *P. P. Dominicanen* mogen het niet euvel opneemen, dat ick *met waarheyt sonder leugen of laster,* so grote en zware fouten t' haren laste uyt hare *eygene Schryvers* hebb' in 't licht gebracht. 't Is geschiet in naam van de *Waldensen,* die door *Dominicus* en *Pius* so onmenschelijk vermoort en door. *P. Dolmans* met goetvinden van *P. Prior en de Confraters* so schandelijk belastert zijn; oock ter rechtveerdiging van hare noch *levende Nasaten,* als getrouwe onderdanen en belijders van waarheyt onder de gehoorsaamheyt en bescherming van hare Souvereynen; en eyndelijk tot voorstandt van my selfs als een der geringste van hare *Advocaten,* die de pleydoye onder het beschutsel van Gereformeerde Overigheden voor haar opgenomen hebbende, geen *P. Dolmans,* geen *Dominicaner Monniken;* jae geen *Paus* van Romen selve, als tot haar niet gehoorende, behoeve te ontsien; wanneer waarheyt en dat uyt Roomsche Schrijvers selve, wort voorgebracht. Waar toe noch komt, dat het met geen billike redenen aan een Advocaat *ten quaden* mach geduydet worden, dat hy ter beschaming van sijn *lasterende partye* tegens hem, met goet recht gebruykt het voorgemelte *Argumentum ad hominem,* gelijk meyne dat hier is in acht genomen. *Die kaatsen wil, moet de bal verwachten, of anders de kaatsbal daar laten.* Ick segge by provisie met dit geschrift (voor behoudens een nadere mondelijke conferentie) aan *P. Dolmans, en P. Prior* met alle sijne onderhoorige *Fratres,* die met so veel genoegen het blateren van *P. Dolmans* tegens de Waldensen hebben aangehoort, een VAAR WEL; met geene of seer kleyne verwachting, dewijl sy van overlangh geleert hebben tegens alle overtuyging van waarheyt hare conscientien te verharden, en die dus geheel (uytgesondert ten quade) *als met een brand-yser toegeschroeyt,* ongevoelig te maken; dat de stoffen in dit Tractaatjen na waarheyt verhandelt, haar oyt tot

eenige ernstige nagedachten over ziel of saligheyt brengen sullen.

§. 104.

Maar wat verder *den Leser in 't gemeyn* betreft; ick versoeke van hem niet anders als *bescheydentheyt,* om met opmerking de stukken sonder *voor oordeel* na reden en bewijs te willen wikken, en omtrent so grote saken die een eeuwigh belang van ziel en lichaam raken; geen menschelijke besluyten, sonder overtuygende bewijs stukken naar waarheyt, ter overheersching van conscientien toe te laten, of daar aan met een blinde gehoorsaamheyt verslaaft te blijven. Hier in gelden by de Goddelijke vyerschare geen borchtochten van menschen. Yeder sal voor sich selfs moeten staan; van sijn eygen gelove en wandel *voor hem selven Godt moeten rekenschap geven* Rom. 14. v. 12. *en sijn eygen pack moeten dragen.* Gal. 6. v. 5. Wee! wee dan! alle sulke; die Godts raadt aangaande hare saligheyt, sonder te hebben willen ondersoeken, van haar hertnekkigh hebben verstoten, *of hare gedachten niet willen laten gevangen leyden tot de gehoorsaamheyt Christi.* Derhalven wenschen wy met ons geheele herte, dat het de Heere mach behagen, by voorval van dit Tracta-tjen, 't welk so veele verscheydene Hooftstukken van nadruk (Godtsdienst betreffende) in sigh vervat; eenige uyt een sorgelose sluymer tot so verr' te doen ontwaken, om het ten minsten met aandacht en opmerkinge eens te lesen, en dan verder door middel van reden en bewijs tot eenigh achterdocht te brengen, om ziel en saligheyt aan geen goedt dunkens van menschen vervolgens onbesonnen toe te vertrouwen; maar door middel van goedt ondersoeck, in saken van 't geloof uyt Godts beschreven woort, haar selfs van de waarheyt der Leerstukken volkomen te versekeren, en dus sonder menschelijk aansien enkelijk uyt een kinderlijk ontsagh tot Godt, dat is *met vreesen en beven hares selfs saligheyt te werken.* Volgens de lesse van Paulus Philipp. 2. v. 12. De Heere verhoede nu: *Dat de Godt deser eeuwe in yemant der Lesers de sinnen sou verblinden, op dat haar niet mocht bestralen de verlichtinge des Euangeliums der heerlijkheyt Christi.* 2 Cor. 4. v. 4.

Noch en sende over niemant een *kracht der dwaling om de leugen langer te geloven.* Maar hy geve haar een herte *om de liefde der waarheyt te omhelsen, om saligh te worden.* 2 Thess. 2. v. 10, 11. Sluytende over sulks wijders met de wensch en 't gebedt van den Apostel. Eph. 1. v. 17, 18. over alle Lesers: *Dat de Godt onses Heeren Jesu Christi, de Vader der heerlijkheyt haar wil geven den Geest der wijsheyt en der openbaringe in syne kennisse. Namentlijk verlichtede oogen des verstants, om te mogen weten welke sy de hope van sijn roepinge, en welke zy de rijkdom der heerlijkheyt van sijn erffeniss in de Heylige.* En dankende te gelijk den Vader dat hy my tot hier toe, lust en sterkte verleent heeft om de verhandeling van so veele onderscheydene en seer opmerkelijcke stoffen op te neemen, en met de selve lust en genoeglijkheyt, na dat se wel waren gewikt, ten eynde te brengen: gelijk *Hem* dan nevens de *Soon* en de *H. Geest* als de *Drie-Eenige ware Godt,* en de *eenige Fonteyne van alle licht en leven,* toekomt, de Heerlijkheyt de Lof en de Dankseggінge tot in der Eeuwigheyt AMEN.

Register
Van de Autheuren, welkers Schriften in dit Tractaatjen zijn aangetrokken.

A.

A*Ccius Zannarius.*
Ado Aartz-Bisschop van Trier.
AElius Spartianus.
Aeneas Sylvius of Pius de II.
Alanus Redivivus.
Albertus de Castello.
Albertus Pighius.
Albinus Alcuinus.
Alexander ab Alexandro.
Aloysius Lipomanus.
Alvarez Pelagius.
Ambrosius.
Ambrosius Vice-Comes.
Ammianus Marcellinus.
Anastasius Bibliothecarius.
Andraeas Alciatus.
Andraeas Schot.
Anfelinus.
Antoninus.
Antonius Arnoldus.
Antonius van Balingen.
Antonius Drauroultius.
Antonius Pagi.
Antonius Rufus.
Antonius Senensis.
Appendix ad Tom. XI. Baronii.
Apulejus.
Arnobius.
Arnoldus Raisse.
Athanasius.
Aventinus.
Averroës.
Augerius Busbeek.
Augustinus.
Augustinus Barboza.
Augustinus Thuanus.
Augustinus Triumphus de Ancona.
Augustinus Wichmans.
Aulus Gellius.

Azorius.

B.

B*Aptista Mantuanus.*
Bartholomaeus Caranza.
Basilius.
Beda Venerabilis.
Belforest.
Bernardus.
Bertrandus.
Bertramus.
Bertholdus of Bernoldus.
Binius.
Bocacius.
Bodinus.
Bonaventura.
Bonfinius.
Bourmault.
Bullen van verscheyden Pausen.
Bzovius.

C.

C*AEremoniale Romanum.*
Caesar Baronius.
Caesarius Heisterbacensis.
Campianus.
Cardinaal de Peronne.
Cassander.
Centuriatores Magdeburgenses.
Christianus Balvacensis.
Christophorus Brouwerus.

Chrysostomus.
Chrysostomus Henriquez.
Cicero.
Claudius Espensaeus.
Clemens Alexandrinus.
Clemens Papa.
Cocius.
Concilium Altiffiodorense.
Concilium Carthaginense III.
Concilium Constantinopolitanum VI.
Concilium te Romen onder Nicolaus de I.
Concilium Lateranense onder Alexander de III.
Concilium Lateranense onder Innocentius de III.
Concilium Prov. Milanense.
[*Conc*]*ilium Toletanum XVI.*
[*Concilium*] *van Trenten.*
[*Conciliu*]*m van Tours.*
[*Conr*]*adus Lichtenhavius.*
Conradus Lielenstein.
Continuator van Albertus Montensis
Coppenstein.
Cornelius Agrippa.
Cornelius à Lapide.
Cornelius Mussus.
Corpus Canonicum.
Corput.
Costerus.
Curtius.
Cyprianus.
Cyrillus Alexandrinus.

D.

D*Allaeus.*
Dempsterus.
De Serres.
Didacus Stella.
Dio.
Dionysius Alexandrinus.
Dionysius Mutzaert.
Discipulus de Tempore.
Dominicus à Soto.
Dominicus Bannes.
Durandus.

Du Tillet.

E.

E*Berardus.*
Eccius.
Elisabeths Gesigten.
Emanuel van Meteren.
Epiphanius.
Erasmus Rotterodamus.
Erhardus Winhemius.
Ermengardus.
Ernulphus Roffensis.
Evagrius.
Eusebius Caesariensis.

F.

F*Laccus Illyricus.*
Flavius Cherubinus.
Flavius Vopiscus.
Franciscus Arias.
Franciscus Mendoza.
Franciscus Pegna.
Franciscus Picus Mirandula.
Franciscus Suarez.
Freherus.

G.

G*Abriël Biël.*
Gardonus.
Gaufridus Monumethensis.
Gelasius Papa.
Gelenius.
Genebrardus.
Gobellinus Persona.

Godefridus Coloniensis.
Gregorius de Valentia.
Gregorius Magnus.
Guicciardijn.
Guido Perpinianus.
Guilielmus Armoricanus.
Guilielmus de Podio Laurentii.
Guilielmus de S. Amore.
Guilielmus Nangiacus.
Guilielmus Novoburgensis.
Guilielmus Reginaldus.

H.

H*Autinus.*
Henricus Erphurdiensis.
Henricus Kornmannus.
Hermannus Flejenus.
Herodianus.
Hesychius Hierosolymitanus.
Hieronymus.
Hilarius Altissiodorensis.
Hugo Altissiodorensis.
Hugo Menandus.

I.

I*Acobus de Riberia.*
Iacobus de Voragine.
Iacobus Faber Stapulensis.
Iacobus Lielenstein.
Iacobus Philippus Bergomas.
Innocentius Papa III.
Iohannes Balaeus.
Iohannes Bourghesius.
Iohannes Cassanion.
Iohannes Cedrenus.
Iohannes Cluverus.
Iohannes Damascenus.
Iohannes de Bassolis.
Iohannes de Turre Crematâ.

Iohannes de Diestemius Blaerus.
Iohannes Duni Scotus.
Iohannes Erigena Scotus.
Iohannes Ferus.
Iohannes Fisscherus.
Iohannes Gerson.
Iohannes Major.
Iohannes Mariana.
Iohannes Molanus.
Iohannes Nauclerus.
Iohannes Trithemius.
Iosephus à Costâ.
Iosephus Angles.
Irenaeus.
Iulianus Apostata.
Iulius Firmicus Maternus.

L.

L*A Boulaye.*
Lactantius.
Laelius Zecchus.
Lancelotus de Voysin Poplinerius.
Laurentius Surius.
Laurentius Valla.
Leo Papa I.
't Leven van St. Achasius.
Lochmajer.
Lucas Dacherius.
Lucas Tudensis.
Ludovicus Bloisius.
Ludovicus Vives.

M.

M*Aldonatus.*
Marcellus.
Marsilius de Menandrion, alias Patavinus.
Martinus Delrio.
Martinus Polonus.
Masseus.
Mathenesius.

Matthaeus Paris of Parisius.
Matthaeus Westmonasteriensis.
Melchior Canus.
Mellins Groot Martelaars Boek.
Mezeray.
Michaël ab Insulus.
Minutius Felix.
Myraeus.

N.

N*Avarrus.*
Nicephorus Callistus.
Nicolaus Bertrandus of Bertrandius.
Nicolaus Decanus de Barro.
Nicolaus de Lyra.
Nicolaus Eymericus.
Nicolaus Vignierus of Vignierius.

O.

O*Ceanus Iuris.*
Odo de Duaco.
Onuphrius.
Optatus Milevitanus.
Origenes.

P.

P*Anormitanus.*
Papyrus Massonus.
Paulus Aemilius.
Paulus Iovius.
Paulus Langius.
Paulus Laymans.
Paulus Stravius.
Pelbartus.
Petrarcha.
Petrus d' Alliaco.

Petrus Damianus.
Petrus de Natalibus.
Petrus de Valle Senarii.
Petrus de Vineis.
Petrus Gillis Waldensche Predikant.
Petrus Iustinianus.
Petrus Lombardus.
Petrus Ribadeneira.
Petrus Ribaldus Peruanus.
Petrus Sarmensis.
Petrus Sernensis.
Petrus Strijthagen.
Petrus Thyraeus.
Philippus Ferrarius.
Platina.
Plinius.
Plutarchus.
Polydorus Virgilius.
Pomerius.
Possevinus.
Prateolus.
Procopius.
Promptuarium Exemp. & Micaculorum B. Virg.

R.

R*Aphael de la Torre.*
Ratramnus.
Reginaldus de Cavanao.
Reynerius.
Richardus Praemonstratensis.
Rigordus.
Robertus Altissiodorensis.
Robertus Bellarminus.
Robertus Gagninus.
Robertus Hovedius of Hovedanus.
Rosarium Germanicum Conr. Sittardi.
Rupertus.

S.

S*Abellicus.*
Salmero.
Sanctius.
Sebastianus Michael.
Septem Castrensis.
Sigebertus Gemblacensis.
Silius Italicus.
Simeon Metaphrastes.
Sirmondus.
Sixtus Senensis.
Sleidanus.
Socrates.
Sozomenus.
Stapleton.
Stephanus Quaranta.
Suetonius.
Sulpitius Severus.

T.

T*Ertullianus.*
Theodoretus.
Theodoricus à Niem.
Theodoricus de Appoldia.
Theodulphus Aurelianensis.
Theophanes.
Thomas Aquinas.
Thomas de Vio Cajetanus.
Thomas Wadrigtonus.
Titus Livius.
Toletus.
Troylus Malvetius.
Turnebus.

V.

V*Alerius Maximus.*
Vdalricus.
Venantius Fortunatus.

Viduus Perpinianus.
Villa Vincentius.
Vincentius Belvacensis.
Vincentius Hensberge.
Vmbertus Burgundus.
Vsuardus.

W.

W*Andelbertus Prumiensis.*
Wandelman.
Warnerus Roelevink.
Wilhelmus Caxtonus.
Wilhelmus Lindanus.

X.

X*Enophon.*

Z.

Z*Acharias Lippelous.*
Zonaras.

Register
Van saken die in dit Tractaatjen verhandelt worden.
Het cijffer getal wijst aan niet de Paragraphen, maar de Paginaas.

A.

Aanroepinge van Heyligen niet te vinden in de H. Schrift, pag. 26. mach op geen wonderen worden gegrontvest. 27. van Herssen-schimmen grijpt plaats in de R. Kerk. 64, 115. Van de H. Maget nevens de andere Heylige buyten de practijk van de Oude Kerke, en een Collyridiaansche Ketterye, 162. Van sulke die by de Duyvelen in de Hell' zijn.	60, 115
Abdis beswangert, wort op bevel van Maria van 't Kindt verlost door de Engelen, welke dan ook den Bastart, die naderhandt Bisschop Wierdt, uytbesteden.	145.
AEgidius Predikant der Waldensen hoort een Monnik binnen Florencen seer heftigh tegens de Waldensen uytvaren.	212, 213
Aflaten van *Sixtus* de IV. en andere Pausen over 't lesen van de Rosekrans.	139, 140
Aflaat van de Paus staat onseker op schroeven.	44
Adrianus een Heydensch Keyser doet wonderen na sijn doot.	36
Agesilaus lacht met de Thaisii, om datse hem wilden vergoden.	48.
Agnus Dei, wanneer van de Pausen gewyedt, 351. waar van gemaakt, 352. op een wijse niet duldelijk by een waar Christendom, 353. De grote gewaande kracht daar van, 354. tot 357. Hoe uytgedeylt, ontfangen en bewaart, 357. Is bygelovigh, 358. tot 360. Daar van hebben de Apostelen en Oudt-Vaderen niets geweten, 361. Wanneer ingekomen, 362. Oorspronkelijk uyt het Heydendom.	362, tot 364
Alanus krijght van Maria een ringh en keten van haar Maagdelijk hayr, en wordt	136

door haar melk van doodelijke wonden genesen.

Albigensen. Siet Waldensen.

Albigensche Ketter door vijfthien duysent Duyvelen beseten, daar mee speelt *Dominicus* aardigh de Comoedie, 166, tot 182

Alexandra een Rosekrans Juffer wort vermoort, en haar hooft in een put geworpen, 't welk na vijf maanden uyt de put opklimt, om by *Dominicus* te biechten. 132, 133

Alexander de III. Canonizeert *Thomas Becket,* 17. Een hoogmoedige Paus treedt Keyser *Frederik* op de neck, en dringt *Hendrik* de II. Koninck van Engelandt tot een noyt meer gehoorde *poenitentie,* 18. Vernadeelt de Waldensen door den Ban en andere tijdelijke lasten, 456, 457

Alexander de VI. verkoopt Christus selve. 5

Alfonsus van Ferrarien door *Pius* de V. verongelijkt. 316

Ambrosius verfoeyt Kettermoorden. 272

Annas Burgaeus met des selfs verklaring. 232, 233

Antichrist sal grote mirakelen doen. 32

Antonius Pagi, willende het Marteldom van *Vrsula* en hare Maagden voor uyt sonder bewijs stellen, werpt evenwel alles wat daar van geschreven is door andere over hoop. 108, tot 110

Antonius Palearius door *Pius* de V. binnen Romen verbrant. 223

Apostelen hebben geen vervolgen, maar wel vervolgt te worden geleert, 227, 228. Overwinnen de dwalingen door overtuygende bewijsen, 230. Geven over hartneckige afgedwaalde geen ander bevel, als dat men den Kerkelijken ban daar tegens sal gebruyken. 231

Apotheosis siet *Canonizatie.*

Arianen verklaren in een groot *Concilium,* dat naderhandt van Paus *Liberius* is goet gekeurt, de *Rechtsinnige* voor *Ketters,* en noemen haar selven *Katholijke.* 286, tot 289

Arianen in de landen van Albi. 426

Athanasius moet vluchten door de Ariaansche Vervolgingen. 240

Averroës spot met de Christenen, om datse haren Godt eeten. 467

Augustinus verwerpt vervolgingen over Godsdienst, 245. door andere aangeset versoekt alleen wetten tot inteuge-

ling van de wreedtheden der Donatisten, 252. En ter bewaring van de vryheyt van conscientie, 253. Betuygt opentlijk tegens conscientie dwang, 267. Versoekt selfs, dat Donatisten wegens moorderye het leven verbeurt hebbende, aan 't leven niet mogen gestraft worden, 256. Is geen voorstander van hedensdaagsche Fransche vervolgen, 272. tot 274. Sou vervloekt hebben de wreedtheyt van *Dominicus* en *Pius,* en van so veel bloedtdorstige menschen, 257. tot 259. Stelt de *Heylige* in den Hemel niet tot *aanbiddinge* maar tot *navolginge* voor 391. Gebruykt tegens de *Manicheen* so krachtige redenen tot beschimpinge van een onsienlijke lichamelijke tegenwoordigheyt en eygentlijk eeten van *Christus,* ook van sijn zijn op verscheyde plaatsen teffens, dat opentlijk daar mee te kennen geeft, dat hy noyt eenige *eygentlijke* lichaams tegenswoordigheyt, en veel minder een *Transsubstantiatie* in 't H. Avontmaal erkent heeft, 539, tot 543. Merkt het huwelijks verbodt voor de Geestelijkheyt der *Manicheen* aan als een dwaling, en lacht desgelijks met het *Manichaeisch* verbodt van sekere soorten van spijse. 543, 544

Avondtmaal *oneygentlijk* by de Oudt-Vaderen een *Offerande* oock wel een *onbloedige* Offerande genoemt, en in vervolg van tijt van haar aan een Altaar uytgedeylt, en waarom, 484, tot 486. Des selfs *broodt* in de Oude Kerk gesuurt spijsbaar broot, 494, 495. Wanneer verandert in ongesuurt broodt, 496, 497. Wanneer verandert in Ouwelen. 498, 499

Azymiten, so noemden de *Grieken* wegens 't ongedeessemt broodt de *Latijnen.* 496

B.

B*Arbes* zijn Leeraars van de Waldensen. 212

Baronius verwerpt de gesichten van *Elisabeth van Schonawgien* en *Richardus Praemonstratensis,* 101. Versiert een geheel andere historie over *Vrsula,* 102, tot 104. gaat daar in niet recht te werk, 105. Roept seer klaaglijk uyt het verval van de Kerck in de thiende Eeuwe. 121

Beatificatie, wat die is, en wie al gebeatificeerde waren in de seventhiende Eeuwe, 3. een lager tot de Canonizatie. 5

Beatrix een Nonn en Devotaris van *Maria* loopt uyt het Klooster en speelt in publijke Hoerhuysen vijfthien Jaren de Hoer, terwijl de Maget Maria in die geheele tijt haar dienst in 't Klooster waar neemt, 141. wordt na haar doot als een *Heylige* aangebeden en doet veel mirakelen. 545

Beda weet van geen Ursulijne Maagden. 74

Beeldt van de Maget *Maria* spreekt, 146. gelijk oock het beeldt van *Thomas van Aquinen.* 369, 508

Beelden niet van Oudts in de Christenheyt toegelaten, 325. maar wel gevonden by Heydenen en Ketters. 345, 346

Benedicta Florentina een fameuse Hoer en Liefhebster van de Rosekrans, wordt een en andermaal door *Dominicus* van vier-hondert-vijftig Duyvelen verlost, 183. Siet dat *Dominicus* in de gestalte van Christus de gekruyste Miss doet, terwijl Christus en de H. Maget daar oock verschijnen. 184

Berengarius met sijn gevoelen over 't H. Avontmaal veroordeelt. 479, 497

Bernardus Abdt van Claravaux beschrijft op een vervaarlijke wijse het verderf van de Roomsche Kerk in sijn tijdt. 121, 125

Bernardt een Dominicaner Monnick vergiftigt Keyser *Hendrik* de VII. met de Communie. 406

Bygelove, wat het is, 14. Daar in bestaat de gewaande heyligheyt der Roomsgesinde, 15. was in de Kerk al sterk aangegroeyt ten tijde van *Augustinus.* 117, 118

't Bloeme-Kransjen van de H. Maget. 193

Brief over wreede Moorderyen van de Waldensen van *Louis d' Appiano* een der 219

Huisbedienden van *Michaël Gisler*
naderhandt *Pius* de V.

Broederschap van de *Rosekrans* 138, tot 140
goedtgekeurt van *Sixtus* de IV.

Broot spijsbaar en gesuurt Oudtijts tot de
Communie gebruikt, 495. Verandert in
ongesuurt, wanneer en waar-

om, 496, 497. Hoe en wanneer verandert in Roomsche *Ouwelen,* en hoe wedersproken. 498, 499

C.

C*Anonizatie,* wat die is, 2. wordt door veel gelts verkregen, 4. Hoe men daar in van 't begin ten eynde voortgaat, 6, tot 10. strekt tot verheffing van een ydel Roomsch geloof van haar Godtsdienst, 8. Het gereedtste middel om in verdorven tijden het gemeyne Volck te blindthocken en buyten ondersoek te houden, 120, 127, 128, 200. Is met alle gebedekens, gesangen, gebeertens en verderde toe-takeling, sonder belofte en buyten 't woordt van Godt; en by gevolg *sot,* een *misbruyk* van Godts H. Naam en een *Afgodisch* werk, 10, 11. Daar door wordt *Godtsdienstige eere* aan een gecanonizeerde opgedragen, even als eertijts in 't Heydendom, 13, 14. rust op valsche en onsekere gronden, 14, tot 44. Is wel volbracht omtrent Oproermakers en bloedige Vervolgers, 17, 18, 19. Oorspronkelijk uyt het Heydendom, 49, 50. En geheel gelijk aan de selve, 53. Wanneer een Paus het aller-eerst heeft gecanonizeert, 57, 58. Wanneer hy sulks aan andere buiten hem heeft verboden, 55, 155. Brengt veel voordeelen toe aan de Roomsche Kerk, 203. Is oock by voorname Mannen in de Roomsche Kerck wedersproken, 203, 204. Is om redenen verwerpelijk, 388. *Gecanonizeerde* aan te roepen is aan te roepen dat men niet en weet. 389

Carpocratianen en *Gnostici* eerden en dienden de beelden van Christus, 346. Gaven door haar schandelijk gedragh oorsaak, dat de rechtsinnige Christenen vervolgt wierden. 429, 431

Cathari waren Manicheen. 425

Catharina een fameuse Hoer binnen Romen, en te gelijk een Liefhebster van de Rosekrans, 143. Om haar te bekeeren komt Christus uyt den Hemel, en veinst voor haar bekeering een Hoerejager te zijn. 143, 144

Christus wordt in 't register der Goden door den *Roomschen Raadt* niet gestelt, om dat den *Raadt* oordeelde, dat die sake het aller eerst tot haar en niet tot den Keyser hadd'

moeten gebracht worden, 51. Doopt en doet na sijn Hemelvaart noch *Miss* op aarden, 131. Komt in de gedaante van een *schone Iongeling* by een Roomsche Hoer, en veinst een genegentheyt tot ontucht, 143, 144. De ware Schrick voor de Duyvelen, 154, 155. Komt met sijn trouwe bewaring by het Rosekrans Volk naeulijks eens in bedenking, 185. Heeft geen vervolgen, maar wel vervolgt te worden geleert, 226. Keurt lichamelijke straffen over 't stuck van Godtsdienst af. 229. Heeft sich selfs niet meer als eens geoffert, 342. Kan volgens de Roomsgesinde gestolen, en verder mishandelt worden, 466, 482, 483. Is de lastering van de Vyanden onderworpen geweest, 420. Kan volgens *Humbertus* in 't Sacrament waarlijk met de tanden der gelovige vermaalt worden. 479

Chrysostomus spot met *Laban* om dat *Laban* spreekt van 't steelen van sijn Goden. 293, 294

Chymerijke Heiligen der Roomsgesinde en daar onder *Vrsula* met hare elf duisent Heiligen, &c. 64, 65

Collyridianen eerden en dienden de Maget Maria als de Koninginne des Hemels. 344

Concilium van Arranen noemt sich Catholijk, 286. des selfs verklaring, of schoon van een Paus bevestigt, geen onfeilbaar bewijs van Ketterye of waarheyt. 284, 289, 295

Constantius een Ariaansch Keyser vervolgt de Rechtsinnige, en wordt daar over van *Hylarius* bestraft. 241, 242

Cyriacus Paus van Romen trekt met de *Vrsulijne* Maagden na Keulen, om de Martel-kroon te ontfangen. 65, 66, 81, 82

D.

D*Aimones* van de Heidenen, hoedanige sy waren. 14

Discipelen van Christus aan lasteringen onderworpen. 420. Siet verders Apostelen.

Dominicus Guzman een bloedige Vervolger van de Waldensen; des selfs Moeder droomt, dat se van een jongen hondt swanger was, die een brandende Fackel in sijn mondt droegh, en wordt het Hooft van de Dominicaner

Ordre, 19. Voert de Rosekrans in, 128, tot 130. Hoort de biecht van een *afgesneden Meysjens* hooft dat vijf maanden in een Put hadd' gelegen, 132. Wort van de Maget *Maria* gekust en met haar melk gedrenkt, 134. Leert de Rosekrans aan een fameuse Hoer *Catharina,* terwijl se een Hoer blijft, 143. Ontfermt sich over een besetene *Albigensche* Ketter en speelt daar mede een aardige Comoedie, 166, tot 182. Stemt met de Duivelen t'samen in een haat tegens de oneerbiedigheit omtrent de Salige Maget, 168. Ontfangt den lof van de Duivelen over sijn *Preek en Rosekrans,* 169. Ook over hem selfs, 170. Ondersoekt seer omstandelijk by de Duivelen, hoe 't met de verdoemde in de Hell gelegen was, 173. Voor wie in den Hemel de Duivelen het meest verschricken, 175. Seyt in de tegenwoordigheit van *Maria* met *twaalf duysent* menschen overluydt de *Rosekrans* op, en verlost daar mee een *Albigensche Ketter* van vijftien duisent Duivelen. 181, 182. Werpt vier hondert en vijftig Duivelen uyt *Benedicta Florentina* een Hoer en Liefhebster van de *Rosekrans,* 183. Doet mirakeleuslijck Miss in de gedaante van de gekruiste Christus, 184. Plukt de Duivel in de gedaante van een Mussche geheel kaal, 365. Dwingt de Duivelen, dat se door de Heilige moeten borgh stellen, dat se in de besetene niet sullen wederkeeren, 376, 377. Moet sich by de Duivel over het spreeken verontschuldigen, 378. Dwingt de Duivel, terwijl hy hem brengt door 't geheele Klooster, dat hy moet klappen alles wat 'er in 't Klooster onder sijn Monniken omging, 378, tot 380. Dringt hem verder, dat hy in de gedaante van een *Aap* de Kaars onder sware brandende smerten tusschen sijn Poten houden moet, terwijl Hy *Dominicus* sijn Predikatie schreef, 381. Werpt het Sacrament met grammen moede in de Rivier, 515. Wort de bloedige Vaandrager in de Kruisvaart van *Simon Montfortius,* en de grootste Aanhitzer tot de wreedste onmenschelijkheden, 520, 521. Verkrijght wegens sijn wreedheit tegens de Waldensen, de bevestigingh van sijn Order, 526. Verbiedt op sijn dootbedde onder de swaarste vervloekin-

gen aan sijn Order het besitten van eygen goederen, 155, 156. Stervende wort hy van *Iesus en Maria* die aan 't bovenste gedeelte van twee ladders staan, sittende ten Hemel opgenomen. 382, 383

Dominicaan *Iohannes Vincentinus* een grote Mirakelblaser en bedrieger. 37

Dominicaan (een) wort van de Duivel beseten, om dat Hy niet meer als eens sonder verlof en een Kruis te maken in de Stadt gedronken hadd'. 378

Dominicaan *Dolmans,* sijn uytnodiging tot een mondelinge conferentie, wort met veel genoegen aangenomen, 302. 303, 558. Verbergt sich achter ongenoemde Autheuren, 405. Blaast moort en dreyging, en is daar in gelijk aan den Heydenschen *Domitius,* 259. wordt ten toon gestelt in sijn laster-redenen, 534. Wort met sijn Kerck door een *Argumentum ad hominem* overtuygt van *Manicheische* Leerstucken, 536, tot 544. Is met sijne *Confraters* selfs schuldig aan onteering van Christus en de gesegende Maget, waar mee Hy de Waldensen heeft willen bekladden. 544, tot 546

Dominicaan *Bernard* vergiftigt Keyser *Hendrik* de VII. met de Communie. 406

Dominicanen tot *Bern* voor de tijden van de Reformatie wegens hare bedriegerijen verbrandt, 38. Groote yveraars voor de *Rosekrans* en waarom, 30. Hebben t'sedert hare eerste instelling allerhande beroertens alomm' in de Roomsche Kerk veroorsaakt, 548, tot 552. Trachten een *Nieuw en Eeuwig Euangelium* in te voeren, 552, tot 554. Sijn verbrekers van 't Testament van *Dominicus,* 555, tot 558. Misbruyken tot Maastricht de oogluiking van Hare Hoogh Mog. 547

Domna met hare Maagden te Romen gemartelt. 73

Donatisten waren Scheurmakers, 246. Vervolgers. 247. Wreedt in selfs moort, 248. Verschrickelijk voor haar eygen Volk, 249. Door geen overtuygende redenen of bewijsen te versetten, 250, 251. Worden door Keyserlijke Wetten en straffen dieswegens beteugelt, 253, 254. Hebben daar over geen redenen van klachten, 262, 263.

Geenerhande overeenkomste tusschen de *Oude Donatisten* en *Religions Verwanten* in Vrankrijk. 273

Doode of Duyvelen mogen over Geloofs stucken niet gevraagt worden. 185, tot 187

Doode wierden door bygeloov wel met een Avontmaals broot begraven. 489

Drinkbeker ontseyt in de Communie aan de Leken een Heyligschending eenigsins gelijk aan de dwaling der *Manicheen.* 536, tot 539

Duyvelen klagen seer over de *Rosekrans,* 154. Sijn groote voorstanders van de eere van *Maria,* 168, 180. Smeken by *Dominicus per passionem Iesu Christi & per merita ejus Matris &c.* 176. Hebben de Landen en Steden van de Gereformeerde verlaten, en huysvesten by de Roomsgesinde heel anders, als het was ten tijde van Christus, 372, tot 375. Sijn schroomachtigh voor Gereformeerde Stockslagen, 373. Worden van *Dominicus* by honderden en duysenden uytgeworpen, 154, 182, tot 184. Oock van *Pius* de V. Doch de macht van Pius over de Duyvelen niet te vergelijken by die van Dominicus, 376, tot 381. Yveren voornamentlijk tegens *Dominicus* en sijn Order. 170

E.

EEre, hoedanigh een door de Canonizatie ge-eygent wort aan de Heylige na de wijse van 't Oude Heydendom. 13, 14

Egyptenaars maken verscheyden Goden en Godinnen om verscheyden redenen. 50

Elevatie, wat die by de Roomsgesinde seggen wil. 6

Elisabeth van Schonawgien ontfangt openbaringen over Ursula; heeft groote 87, tot 90

gedachten van haar selfs; hare Openbaringen wierden sottelijk voor Goddelijke gehouden.

Engelen verlossen op bevel van *Maria* een Abdiss van 't Kindt en besteden den Bastardt ter opvoeding, die naderhandt Bisschop wordt, 145. Verschijnen meer als hondert met *Maria* in kleding en wapenen van gout, om de Duyvelen te dwingen tot het verkondigen van Maria's

Lof. 178

Erasmus klaagt over verçierde Mirakelen. 41

Eremijt geeft aan een Soldaat raadt, om door middel van Engelsche groetenissen een schandelijk oogmerk te bereyken. 135

't *Euangelium* der Roomsgesinde niet van Christus of sijn Apostelen geleert, 186. Het *ware Euangelium* met des selfs doorbreekend licht ten tijde van *Dominicus* door moort en allerhande gewelt bestreden. 188, &c.

't *Eeuwig Euangelium* van de P. P. Dominicanen. 552, tot 554

Eutychiaan een Novatiaansche Bisschop doet mirakelen. 30

Eygentlijke lichamelijke tegenwoordigheyt van Christus in 't H. Avontmaal rust buyten de H. Schrift op een menschelijk goetdunken van de R. Kerke, 473, 473. Is tegens *Berengarius* vastgestelt. 479, 497

F.

F*Erdinandus Alvares de Toledo* Hertogh van Alba, roemt dat Hy in de Nederlanden achtien duysent menschen door Beuls handen heeft doen omkomen, en ontfangt, wegens sijn wreedtheyt op een seer plechtelijke wijse van *Pius* de V. een gewyedde Hoedt en Degen. 224

Fermentaten worden de Grieken genoemt en waarom. 496

Frans Hertogh van Britannien, en sijn Vrouw *Margriet,* versoeken by *Sixtus* de IV. herstelling van de Rosekrans. 137, tot 139

Frederick toegenaamt *Barbarossa* Keyser lijdt binnen Venetien dat Paus *Alexander* de III. hem op de neckt treedt. 18

G.

G*Amalëel* stremt met sijn redenvoering de voorgenomen vervolging tegens de Apostelen. 230

Gaven van de H. Geest worden te Romen verkocht. 4, 5

Geloofs-stucken eerst bewesen uyt de H. Schriften, konnen daar na door wonderen wel luysterrijk gemaackt worden, 26. Moeten uyt de H. Schriften en uyt geene andere als ware Geloofs-stucken worden bevestigt. 170, 171, 185, 186, 295, tot 303

Genebrardus klaagt vervaarlijk over het verval van de Roomsche Kerke, omtrent het eynde van de negende Eeuwe. 220

Gereformeerde hebben oock sedelijke deugden, 201. Geen Kettersche leerstucken. 281, tot 284

Geregtigheyt vindt geen plaats in wreede vervolgingen over Godtsdienst. 234, 235

Gesichten en openbaringen over *Vrsula,* 71, 81, 86, 87, 90. Verworpen. 95, 104, 105

Getuygnissen van Nonnen, Quesels &c. over mirakelen ydel. 41

Gevoelens van *Paschasius Radbertus* en *Bertramus* over 't H. Avontmaal, hoewel tegenstrijdig, worden geduldt eenige Eeuwen achter malkanderen. 497

't Gevoelen van *Bertramus, Iohannes Erigena Scotus* en *Berengarius* in een Roomsch Concilium veroordeelt, en daar te gelijk vastgestelt, dat men Christus met de tanden vermaalt. 479, 497

Gnostici siet *Carpocratianen.*

Goden wierden van de Heydenen op reys mee-genomen. 511, 512

Godt wordt by de Roomsgesinde gebruykt tot een Spel-vertooningh, 11. Mach niet afgebeeldt worden, 11, 12. Oock niet worden gedient na menschelijke goetdunkens, maar na sijn H. Woort, 15, 16. De Godt, 16. der Roomsgesinde kan gestolen en mishandelt worden. 283

Godtsdienst mach niet onderscheyden worden in een meerdere en minderen. 55

Godts-vreters, als sodanige worden de *Roomsgesinde* van de *Turken* uytgescholden. 513

Godtgeleerde, geene in de 12de Eeuwe, om de verschillen des Geloofs net en onderscheydentlijk voor te stellen. 423

Gracchi bespot, en wie sy waren. 263

Gregorius de II. verwerpt de afbeelding 12
van de Godtheyt.

Guido Soon van *Simon Montfortius* komt 520
in een Krijgsstorm om 't leven.

Guido Donatus een beroemt *Mathematicus* riekt de bedriegerijen van *Iohannes Vincentinus.* 37

Gulde Trouw-ring van *Vrsula* binnen Keulen bewaart. 69

H.

HEmel wordt by de Roomsgesinde gemaakt tot een toneel. 11

Hendrick de II. Konink van Engelandt doet op bevel van de Paus een seltsame poenitentie, en moet knielen voor de doots-beenderen van Thomas Becket. 18

Hercules van Theben, des selfs Feestdagh. 50

Hermannus Ioseph een seer devote Marie dienaar trouwt door toedoen van twee Engelen met *Maria,* en neemt daar op de naam van *Ioseph* aan. 134

Heydenen hebben met meer waarheyt beschreven de levens van hare Wijsgeeren, als de Roomsgesinde die van hare Heylige, 41, 42. Vergoden hare wackere mannen, 50. Sulks wierdt in 't eerst volbracht door *bysondere* Personen; daar na door de *Opperpriester,* en oock by den *Roomschen Raadt,* 51. En by vervolg met een *grote pracht,* rechtende voor hare vergoodde Mannen op Tempelen, Beelden en Altaren, 52. Eerden en dienden de Beelden in sulck een betrecking als de Roomsgesinde, 344, 345. Prijsen en eeren de afvallige, 236. Lasteren de Christenen op een vervaarlijke wijse. 421

Heylige (Roomsche) hebben niets meer als eertijts de P*hariseen,* 22, 23. een tijtlanck geëert in de Roomsche Kerk en daar na gëexcanonizeert, 49. *Ghymerijke* Heylige, 64, 65. In de Roomsche Kerck

nevens hare gewaande mirakelen in de duystere tijden onder onkunde van 't Goddelijke Woort, de voornaamste zuylen van haar Godtsdienst, 127. Gelijk aan de Goden der Heydenen, 54. Als sodanigh mach niemant of schoon door mirakelen uytmuntende in leven en doot nu erkent of gedient worden, als door middel van de *Canonizatie,* 55. De *Oudere* Heylige sonder naeuwer ondersoeck op een stilswijgende goedtkeuring gedient, 53, 59, 60. Moeten alleen tot navolging en niet tot aanbiddinge worden voorgestelt, 390, tot 395. *Nieuwe Heylige* so goedt voor de Roomsche Kerk

als *Nieuwe Orders.*	202
Heyligheyt uytterlijk in 't leven geen goede of versekerde gront tot de Canonizatie en waarom, oock welke eygentlijk de *ware* is, 14. Geen *ware* by de Roomsgesinde te vinden, 15, 16. Daar toe wordt vereyscht een heylige zielsgestalte, 20 Daar van kan niemant onfeylbaarlijck oordeelen, als Godt alleen.	21, 201
H. Schrift raakt achter de bank, in 't groot verval van de Kerck door 't bygeloov, en de Legenden der Heylige,groot verval van de Kerck 119, 120. Siet verder Schrift.	
Hieronymus roept voor *Ketters* uyt sulke die meynen dat haar gelove door teekenen bewesen wort, 29. Verwerpt de Vervolgingen over Godsdienst.	244
Hilarius verfoeyt by de Keyser *Constantius* de Ariaansche vervolgingen en de conscientie dwang, 242, 243. Roept klaaglijk uyt over vervolgingen niet ter doot, als de allerschadelijkste.	279, 280
't Hoedeken van de H. Maget, wat het is.	193
Hoeren by duysenden te Romen, 327. Betaalden eertijds schattingen aan de Paus en Geestelijkheyt.	328, tot 331
Humbertus de Kardinaal stelt de acte van herroepinge op tegens *Berengarius,* die van de Paus en 't Concilium wort goedt gekeurt, waar by versekert wordt dat de Christenen met hare tanden Christus vermalen. 479. Betuygt dat in sijn tijt het gesegende Avontmaals broot al omm' in de Latijnsche Kerken wierd omgedeylt en niets daar van bewaart, 493, 494. Drijft tegens de Grieken seer sterk het ongesuurde broot in 't H. Avontmaal en scheldt se dies wegens uyt.	496
Hunnen wreedt in moordt tegens de Ursulijnsche Maaghden.	83

't Huwelijk verboden aan de Geestelijkheyt, maar nutter toegelaten. 333, 334

't Huwelijks verbodt aan de Geestelijkheyt een *Manicheische* dwaling. 543

I.

I*Acobus* Aartz-Bisschop van Antiochien maakt Tijtels en Grafschriften over *Vrsula* en haar geselschap, oock over

sijne eygen.	85, 86
Innocentius de III. erkent een uytterlijk goet gedrach in de Waldensen, 419. Wort beschreven van sijn hoogmoet en ondeugden, 460 461. Noemt sich selfs de *Bruydegom van de Kerk,* en eygent vervolgens sich selfs toe, 't geene Christus alleen eygen is, 461. Is een rechte *Nocentius,* 462. Een *Rover* van eens anders recht onder 't misbruyk van de H. Schrift, 463. Voert de *Transsubstantiatie* in, 464. Daar van men voorheen in de Christenheit niets wist, 293, 501. Is geweest een groote vervolger der Waldensen en roept daar toe Kruysvaarten uyt.	518
Inquisitie vastgestelt tot yeders verschrikking, 206. Daar van wordt by vervolgh *Michaël Gisler* naderhandt *Pius* de V. gestelt tot *Opperhooft,* zijnde een wreedt en bloetdorstigh mensch, 208. De gevankeniss daar van uyt haat door de Roomsche Burgers verbrandt.	209
Iohan Calvin belastert.	432
Iohannes Duns Scotus verklaart, dat de *Transsubstantiatie* in de H. Schrift niet te vinden, en dat se van de bepalinge van de Kerck afhangt.	468, 469
Iohannes Hus belastert.	433
Iohannes Louys Paschal wordt binnen Geneve geroepen als Predikant na *Kalabrien;* wordt aldaar in de gevangeniss geworpen, 214. Van daar verder na *Romen* vervoert, en aldaar na veele versoekingen opentlijk verbrant.	215
Iohannes de XXII Paus verkiest sich selfs te *Lyons,* wort beschreven van sijn gedragh en leerstucken, 509, 510. Den opdringer van de Sacramentsdagh aan de geheele Roomsche Christenheyt.	508
Iohannes Vincentinus een Dominicaner Monnick doet als een groote bedrieger valsche mirakelen.	37

Ioris van Cappadocien een gewaande Roomsche Heyligh een groote Ariaan en vervolger der Rechtsinnige. 60, tot 62

Ioris de Ridder te paerd noit geweest in de werelt, over sulks een Fabel, of ten besten genomen niet meer, als een sinne beeldt van Christus. 64

Iulius de III. Paus schenkt sijn Kardinaals hoedt aan een jongen die sijn Aap hadd' opgepast. 319, 320

Iulius Zoannetus te Romen door *Pius* de V. verbrandt. 222

K.

K*Alabrien* vervult met *Waldensen,* 213, 214. Wel vijf en twintigh dagen reysens van *Piedmont.* 216

Kastijdingen van 't lichaam ydel en by Turken en Heydenen te vinden. 16, 340

Katholijk de blote naam geen grondt van roem voor de Roomsche Kerk. 267, 268

Kercke niet lang maagt gebleven, 126. Op 't eynde van de derde Eeuwe al grotelijks in gedragh vervallen, 116, 117. En vervolgens ook in bygeloov. 118. Siet verder Roomsche Kerke.

Ketters doen mirakelen, 29, 30. 240
Vervolgen.

Ketterye moet na de H. Schrift ondersocht worden. 295, tot 303

Keulen wegens de Ursulijne Maagden door de werelt vermaart. 95

Kruycifixe Mirakel van *Thomas van Aquinen* en *Pius* de V. 363, 508

Kruysvaart tegens de Waldensen, door moorden, branden en hangen, 519, 521. Meer als eens vernieuwt. 523, 524

L.

L*Aban* wort van Chrysostomus bespot over het steelen van sijn Goden. 293, 294

Lactantius een groote en verstandige yveraar tegens vervolging en Conscientie dwangh, 234, tot 240. Heeft een 308, 309

Sinspeeling op het woort *Pius,* recht toepasselijk aan *Pius* de V.

Lasterende Vyanden mach men niet geloven. 406

Lasterende Dominicaan. 423

Lasteringen uytgespogen tegens Christus en sijn Discipelen, 420. Van de Heydenen tegens de Christenen, 421. Van de Roomsgesinde over alle, die haar tegenspreken. 432

Leeken namen wel iets van 't Avontmaals broot mee na huys, 487. Zijnde een wedersproken misbruyk, 490. Mochten Oudtijts het *Sacrament* met hare handen ontfangen, 494. Nu niet, en hoe swaar 't selve is gestraft. 513, 514.

Legenden der Heyligen, en het uytmonsteren van de Heil. Schrift tot verderf van de Kerk. 119, 120

Leo de X. verkoopt de heylige dingen, en sterft daarom selfs sonder die. 5

Leonisten sijn Waldensen. 436, 438

Liberius de Paus is een Ariaansche Ketter. 287

Lichamen van *Bucerus* en *Fagius* worden ten tijde van de Koninginne *Maria* in Engelandt opgegraven en verbrandt. 239

't Lichaam in 't stuck van Godtsdienst slaan en smertelijk handelen is *Heydens* en *Turks.* 16, 340

Luscia wordt van de Maget Maria als van een Vroedvrouw in barens noot gedient. 131

Lutherus belastert. 432, 433

Lijden om de gerechtigheyt van een ander lijden onderscheyden. 263

M.

M*Acedonius* een Ketter doet mirakelen na sijn doot. 33

Magdalena de la Cruce een ondeugende Nonn' doet mirakelen. 35

Een Man in doot sonde gestorven wordt van de Engelen tegens de Duyvelen beschermt, wegens sijne groetenissen aan de H Maget, hy wort daar op weder levendigh en doet poenitentie. 147

Manicheen in de landen van *Albi* onder de *Albigensen* woonende, doch geen *Albigensen* of *Waldensen,* 422. Hoe, en waar van daan in die landen overgekomen en genoemt *Paulicianen,* 424. Oock Cathari, 425. Oorsaken van lasteringen over de Waldensen. 430

Marcus Vsegli een yveraar onder de Waldensen in *Kalabrien.* 214

Marcus d'Aviano een bedrieglijk *Mirabalariss.* 38, 39

Maria de Gesegende Maget wordt van de Gereformeerde erkent als de uytmuntenste onder de Vrouwens, doch met verwerping van de dwaasheden der Roomsgesinde, 156. Welke vast stellen; Dat se voor *Vroedvrouw* heeft gespeelt by Luscia, 131. Dat se *Dominicus* heeft *gekust* en met haar melk gedrenkt, 133. Dat se *Hermannus Io-*

seph heeft getrouwt, 134. Dat se een sieke Monnick in Spangien en een onkuysche Soldaat gekust heeft, 135. Dat se aan den *Dominicaan Alanus* een ring en keten van haar Maagdelijk hayr geschonken heeft als een Bruydt aan haar Bruydegom, hem verder met haar melck van dodelijke wonden genesende, 136. Dat se den dienst en plaats van een *Nonn'* in 't Klooster 15. Jaren heeft waargenomen, terwijl die *Nonn'* in publijke Bordeelen liep kleyn gelt verdienen, 141. Dat se aan *Dominicus* verklaart, dat niemant behoeft te wanhopen, die haar voorstant versoekt, 145. Dat se de Engelen gebiedt een Abdiss van 't Kindt te verlossen, en den Bastardt uyt te besteden, 145. Dat se een Overspeelster geen quaat kan noch wil doen om dat die haar daaglijks groet, 147. Dat die haar dient noyt kan verlooren gaan, 148. Dat se een ongebiechte en onthoofde Moordenaar van 't galge-veldt wederom opgraaft, sijn hooft weder aan 't lichaam plaatst, en op een seer plechtelijke wijse voor haar *Capellaan* uytroept, om dat hy 's Saterdaghs tot haar eere hadd' gevast, 449. tot 451. Dat se met over de *hondert Engelen in louter goudt* gekleedt en gewapent verschijnt, om *vijfthien duysent* Duyvelen te dwingen tot het uytbrallen van haar lof, 179, 180. Dat se aan *Benedicta Florentina* een fameuse Hoer getoont heeft een kostelijk Pater Noster door *Benedicta* voortijts aan haar ver-eert, 't welk *Maria* ter gedachteniss van *Benedicta* aan haar hals droegh, 184. Dat se een gedeelte van de *Hostie* en van 't bloedt Christi heeft genomen en aan *Dominicus* gegeven, 184. Dat se van dagh tot dagh meenigte van mirakelen heeft gedaan, om haar dienst te bevestigen, even of sy alles hadd' vergeten, haar eygen eere uytgesondert, 190. Haar Godtsdienstelijk te eeren is Godt en Christus in 't stuck van Godsdienst onteeren. 157

Martelaren de straff maakt die niet, maar de oorsaken, 264, 265. Der Gereformeerde hoedanigh erkent, 390. Deselve na 't voorbeeldt van *Augustinus* alleen ter navolging en niet tot aanbidding voorgestelt, 391. Sulks is de leere der Apostelen. 392, tot 394

Maximilla vangt de Duyvel in de gedaante van een Mussche en geeft hem te plucken aan *Dominicus.* 305

Maximus verkrijgt de overwinning over de Keyser *Gratianus.* 74

Melchior Ganus klaagt over verçierde mirakelen. 41

Michael Gisler, siet *Pius* de V.

Mirakelen *voor* en *na* de doot by de Roomsgesinde gestelt tot een grontvest van de Canonizatie, maar dese grontvest is niet goedt, 25. *Na de doodt* geene te vinden van de Apostelen en verdere eerste Leeraars der Kerke; oock niet van Godt gestelt tot een kenteeken van heyligheyt, 25. Worden van valsche Propheten gedaan tot verleyding, 27, 28. Zijn over sulks op haar selven geen bewijsen van waarheyt, 28, tot 30. 't selve wordt van eenige Roomsgesinde selfs toegestemt, 130, tot 132. Deselve konnen geschieden door den *Antichrist,* 132. Na de doot geen bewijsen van heiligheyt of waarheyt, 33. Konnen oock van de Duyvel gewrocht worden, sonder dat se van de ware zijn te onderscheyden, 34. *Verçierde* door bedrog van de *Geestelijkheyt* geen mirakelen gedaan binnen Mastricht, so langh de Gereformeerde daar zijn, 40. Roomsche Leeraars selve klagen over verçierde mirakelen, 41, tot 44. Van de *Vrsulijne* Maagden, 70, 71. Van de Roomsche Heylige de steunselen van Afgoderye en bygeloov', dewijl daar toe geen voorstandt in de Heilige Schrift te vinden is, 127, 202. Die van de Roomsche *Rosekrans,* waar van veele *sot* zijn, 131, 132. En veele voor de H. Maget *schandelijk,* 133, 134, 141, 143, 144, 189. *Krucifixe* Mirakel van *Pius* de V. gelijk gestelt met het *Krucifixe* Mirakel van *Thomas van Aquinen,* 369. Die over het uytwerpen van de Duyvelen zijn by de 372, tot 374

Roomsgesinde leugenachtigh en bedrieglijk.

Miss volkomen als de Communie wordt omgedeylt. 493

Monnicken vervloecken haar selven lichtveerdelijk. 184, 185

Moortbasuyn aan den Dominicaan selfs toegepast. 306

Myraeus versint een geheel andere Historie van de *Vrsulij-*

ne Maagden, die immer so ydel is, als de meer-rest. 107, 108

N.

N*Egrim* een Predikant der Waldensen in Kalabrien. 214

Nicolaus de I. Paus verdoemt het gevoelen van *Berengarius* in een *Concilium* te Romen.

Nicolaus Pontius Venetiaansch Afgesant uyt weerwraak van Pius de V. niet ontfangen. 312

Nieuwe Heylige met hare mirakelen t'elkens-nodigh tot voorstandt van de Roomsche leerstucken, en oock seer voordeeligh voor de Geestelijkheyt. 202, 203

Nootkist binnen Maastricht plechtelijk omgedragen, voorval daar mee omtrent gevangene op het Oude Stadthuys. 40

O.

OFferen by de *Canonizatie* hoe sulks wort volbracht. 10 *Offerande* (onbloedige) van Christus nergens in de H. Schrift te vinden, 342, 343. Vergevinge der sonden aan sulk een gewaande te eygenen is redeloos en tegens de H. Schrift. 343. *Oneygentlijk* wordt die naam door de Oudt-Vaderen aan 't H. Avontmaal wel gegeven, en waarom. 484, tot 486

Openbaringen over *Vrsulijne* Maagden, siet gesichten. Op diergelijke geen staat met allen te maken. 383

Orders (nieuwe) goedt voor de Roomsche Kerck, 202. Van de Bedel-Monnicken hebben daar in groot gesagh. 554

Oudtheyt. Romen roemt daar van, maar leeft daaglijks in *Nieuwigheden.* 58

Oudt-Vaderen hebben geen conscientie dwangh, geen vervolgen of moorden van Ketteren; maar geheel het tegendeel geleert, 233. Stellen de H. Schrift tot een toetz van waarheyt en Ketterye, 295. tot 303. Hadden een schrick tegens den Beeldendienst, 346. Hebben aan geen *Transsubstantiatie* gelooft 293, 500, 501, 541, 542

Overblijfsels van de Communie wierden in sommige Kerken verbrandt, 490. In andere Kerken van onderscheydene personen genuttigt. 491, tot 494

Overspeelster kan geen quaat wedervaren, om dat se de Ma-

get *Maria* daaglijks groet. 146

Ouwelen in de Communie niet gebruykelijk in de tijdt van duysent Jaren na Christus, 494. Wanneer in de Kerk ingevoert en waarom. 498. Klachten van *Roomsche Leeraars* daar over. 499. Is een verderf van 't eene gedeelte van 't Sacrament en verfoeyelijk voor de Roomsgesinde. 504. *Geconsacreerden* Ouwel in veel kleyne stukskens gebroken, leveren so *veel Christussen* uyt, 480. *Het dragen* van den Ouwel met plechtelijkheyt over straat na de sieken, wanneer vastgestelt, 503. Plechtelijk eens des Jaars op Sacraments-dagh, wanneer en hoe ingekomen, 503. tot 510. Verstrekt tot een *Patronale wacht* voor de Paus, 511. In navolgingh van 't Oude Heydendom, 504, 511, 512. Wordt in de Kerken ter aanbiddinge tegens alle Oudtheyt met een brandend licht bewaart en opgeheven. 503

P.

P*aterinen* geen *Waldensen.* 436

Paulicianen en *Publicanen* waren *Manicheen.* 415

Paulus voor sijn bekeeringe gelijk met *Pius* de V. 386, 387

Paulus een Novatianer Bisschop doet mirakelen. 30

Paulus de IV. Paus een wreede Tyran en een groote Voorstander van de *Inquisitie,* 207, 209. Maakt *Michaël Gisler* tot Kardinaal Alexandrijn, en verheft hem buyten exempel tot *Opperste Inquisiteur,* 208. Sijn beelteniss na sijn doot van 't Volk uyt haat mishandelt, en sijn doot lichaam tegens de woede door Soldaten 210, 211

bewaart en ter naeuwer noot slecht begraven.

Pausen konnen van niemants ziels-staat onfeylbaarlijk oordeelen, 21. Konnen in 't *Canonizeeren* dwalen, 44, tot 47. Die van haar eygen staat niet konnen seker zijn, en selfs konnen verdoemt worden, roepen andere sottelijk voor Hemelingen uyt, 48. Of se schoon duysenden met haar na de Hell' slepen, mogen evenwel daar over niet bestraft worden, 59. Wanneer tot *Opperpriesters* verheven, 119. Hebben van den Sathan geleert Koninkrijken uyt te deylen, 318. Verheffen hare Vrienden, 319. Trecken schattingen van de Hoeren, 328. Hare deugden

worden doorgaans te seer uytgemeten, 335. Hare verklaring gevoegt by een *Concilium* geen overtuygend bewijs voor Ketterye of waarheyt. 284, tot 289

Petrus Carnesecus door *Pius* de V. binnen Romen verbrandt, 222

Petrus d' Alliaco hangt de Transsubstantiatie aan de Verklaring van de Kerk. 470

Petrus de Luxemburghio heeft niet tegenstaande grote Vrienden en menigten van mirakelen geen *Canonizatie* mogen bereyken, en waarom. 57

Petrus Eremita een Uytvinder, om door middel van knobbeltjens te bidden. 192

Petrus Konink van Arragon Bondtgenoot van *Raymundus,* en Voorstander der Waldensen komt om in den strijdt. 524

Petrus Waldus wanneer opgekomen, en hoe sijne leerstucken datelijk met so veel uytbreydingen zijn aangenomen. 126

Phariseen streng in leven, Yveraars in bygeloov, Tegenstanders van Godt en sijn waarheyt, 22. Bloedige vervolgers, grote schijnheylige, 23. Worden nochtans van Christus veroordeelt. 24

Phocas een Keyser moorder en een Goddeloos mensch verheft Bonifacius de III. (die hem in sijn schelmstucken pluymstreek) tot *Opper-priester.* 119

Pijl, waar mee Ursula is doorschoten, wordt tot Keulen bewaart. 69

Pius de II. verklaart dat het verboden Huwelijk aan de Geestelijkheyt wel weder mocht worden toegelaten. 334

Pius de V. (voorheen genoemt *Michaël Gisler*) ten versoek van Louys de XIV. (in 't Jaar 1572. gebeatificeert, 3.) Nu op den 12. Mey 1712. door Clemens de XI. Gecanonizeert, 4. En als sodanigh binnen Maastricht ingewyedt. 204. Hangt sijn Segel aan de *Vrsulijne* Maagden, 106.

Van geringe afkomste, 205. Van een wreedt, meerstelijk en onversettelijk naturell, 206, 208, 327. Wordt als *Inquisiteur* uyt *Bergomo* verdreven, 207. Wordt van *Paulus* de IV. tot *Opperste Inquisiteur* aangestelt en tot Kardinaal

gemaakt, 208. Komt ter Vervolging en Moort van de Waldensen selfs in Kalabrien, 215. tot 217. Loopt door sijn wreedtheyt selfs by *Pius* de IV. in 't oogh, 220. Wordt tot Paus gekosen met ontstelteniss van 't Volk. 221. Achtervolgt sijn gewoone wreetheyt met *Iulius Zoannetus,* en *Aonius Palearius* en *Petrus Carnesecus* binnen Romen te doen verbranden, 222. Vereert den *Hertogh van Alba* wegens sijn moorden in de Nederlanden plechtelijk met een gewyedde Hoedt en Degen, 224. Sijn doot, 225. Heeft gehadt eenige burgerlijke deugden, 225. Des selfs *wreedtheyt* in 't vervolgen niet over-een-komstigh met de leere van Christus, 226. Oock niet met die van de *Apostelen,* 228. Oock niet met die van de *Oudt-Vaderen,* maar wel met het goedtvinden van *Heydenen* en *Ketteren,* 233, tot 244. Boser volgens *Lactantius* als de woedende Beesten, 237, 238. Vergeleken met de wreede Heydensche Keyser *Maximinianus Herculius,* 239. Mach minder de naam van *Pius* dragen als de Heydensche Keyser *Antonnus Pius,* 307. Doet als een heersch-sugtigh mensch de Koninginne *Elisabeth* in den *Ban,* 310. Dreygt de Keyser en alle Duytsche Vorsten te Augsburg, 311. Vergeet door wrevelmoet geen ongelijken, 313, tot 316. Des selfs *Burgerlijke deugden* worden ondersocht, 314, tot 323. Treedt in 't recht van den Keyser, 316, 317. Maakt sijn *Neef* tot *Kardinaal Alexandrijn.* 318. En verheft des selfs *onbequame Broeder* grotelijks. 319. Doet de Heydensche beelden wech, maar hadd' nutter mogen yveren tegens de Roomsche, 324, tot 326. Vervolgt de Roomsche Hoeren, 326. Maar verdrijft se niet geheel uyt Romen, 332. Sijn *Godsdienst* beschreven en ondersocht, 336. tot 364. De beschrijving daar van is *selfstrijdigh,* 337. *Onnatuurlijk.* 338, 339. Ydel en *bygelovigh,* 340, tot 344. Ja *Afgodisch,* 344, tot 348. Wascht de voeten van 12. Bedelaars op een belacchelijke en schijn-heylige wijse, sonder grondt daar toe te vinden in de H. Schrift, 348, tot 351. Des selfs *Mirakelen* beschreven en ondersocht, 365, tot 381. Is een *Afgoden-Dienaar,* 370, 371. Sijn macht over de Duyvelen niet te

vergelijken, doch so groot niet als die van *Dominicus,* 376. tot 382. Sijn Ziel wordt van de H. *Theresia* gesien, dat se ten *Hemel opvaart,* 382. Voor hem is geen t'samen-stemmend geselschap in den Hemel, 386. By den onbekeerden *Paulus* vergeleken, 386. Ook by *Cajaphas,* 387. Buyten den Hemel gesloten. 388

Poenitentie doen by de Roomsgesinde een ydele sake, 15, 147. Groter *poenitentie* werken by *Turken* en *Heydenen* als by de *Roomsche Christenen.* 16, 340. *Poenitentie* van *Hendrick* de II. Koninck van Engelandt merkwaardigh. 18

Poenitenten ontfongen het Sacrament op haar uytterste en waar toe. 488

Priester (Roomsche) eer hy Miss doet bereydt sijn Maagh daar toe door 't inneemen van een note Muscaat, 481. Kan niet weten of hy wettigh gedoopt is, 476. Door de *Transsubstantiatie* grotelijks verheven, 477, 478. Moeten van 's nachts ten 12. uyren nuchteren zijn, sullen sy mogen Miss doen, 481. Maken geen swarigheyt van de Christus te geven aan Goddelose en Ketters, 482. Hare seltsame Angstvalligheden over de minste deeltjens van den gesegenden Ouwel, 502. Gaven voortijts aan Leken, ja Vrouwens het Sacrament wel in de handt, om het na de sieken te dragen. 504

Priscillianus een Ketter op 't aanhitzen van *Itacius* door *Maximus* gedoodt; maar sulk een daat by de gemeyne Christenheyt afgekeurt. 271, 272

R.

R*Aymundus* Grave van *Tholouse* &c. wegens sijn voorstant van de *Waldensen* door een Kruys-vaart beoorlogt en van 527, 528

sijn Landen ontset, 523. Komt onverwacht over de *Pyreneen* weder in sijn Landt en vermeestert Steden en Sterktens.

Rechtsinnige worden ten tijde van de *Arianen* wredelijk als Ketters vervolgt. 240, tot 244

Reliquien van de Ursulijnsche Maagden in de Roomsche Kerke hoog geschat, 85. Al om door 't Roomsche Christendom versleept, 68, 69. Deselve zijn t'eenemaal ydel en andere in 't gemeyn seer onseker. 113, 114

Religions verwanten in Vrankrijk met verbreking van 't Edict van Nantes t'onrecht vervolgt. 275, 276

Romen (het *Christelijke*) gaat het *Heydensche* in allerhande vuyligheden te boven. 328

Roomsche Kerk al in de vierde Eeuwe sonderling in de seden vervallen, 117. Noch meerder door bygelove verdorven ten tijde van *Gregorius de Groote,* 119. Des selfs groote verdorventheyt in de 9de, 10de, en so vervolgens in de 12de Eeuwe, tot op de tijden van *Dominicus,* 120, 121. Na de tijden van *Dominicus* tot op de tijden van de *Reformatie,* 194, tot 198. Des selfs groot verval in de tijt van de *Reformatie,* 198, tot 200. Wil evenwel de naam van *Heyligh* niet verlooren hebben, so langh 'er een *eenige* Heylige in is, 201. Derft geen proef aan de H. Schrift uitstaan; wil daarom na 't voorbeeldt van 't *Oude Heydendom* op haar woort gelooft zijn, 275, 276. 303. Gebruikt daar toe in navolgingh van *Ketters* en *Heydenen* dwangmiddelen, 277, tot 279. Is volgens de H. Schrift een Kettersche, 289, tot 295. Heeft oock van all-oude Ketteren verscheyden stucken overgenomen, 305, 539, tot 544. Wordt geacht by de Roomsgesinde een *bekender* en *uytgestrekter regel* te zijn, als de *Canonijke Schriftuur* en somtijts *buyten,* ja *tegens* de H. Schriften te besluyten, 473, 474. Heeft van 't *Avondmaal* een *Afgodt* gemaakt tegens de bevattingen van 't *Al-oude Christendom,* 503. Eet volgens de uytterste dwaasheyt *haren Godt,* 467. Hare *Leden* worden daarom van de *Turken* als *Godts vreters* uytgescholden. 513

Roomsche Geestelijke ten tijde van *Dominicus* seer veracht in de Landen van *Albi.* 426, 427. Zijn in 't lasteren slimmer als de *Oude Heydenen,* 43. Vervalschen de Boeken, 434, tot 437. Disputeeren ten 450. 451

tijde van *Dominicus* met de *Waldenschen;* maar te kort schietende soeken sy uytvluchten.

Rosekrans, daar van heeft het eerste en *al-oude* Christendom in de tijdt van *twaalf hondert* Jaren niets geweten, 15, 128. *Wanneer, hoe,* en door *wie* versonnen, en waar in bestaat, 128, 129. Door *gewaande wonderen* bevestigt,

130. Wonderen die *sot* en *belacchelijk* zijn, 131, 132. Die voor de H. Maget *schandelijk* zijn, 134. tot 136. Door *Sixtus* de IV. op 't versoek van *Frans* Hertogh van Britannien herstelt, 137, tot 139. Des selfs *Derde-deel* als een *kleyne* Rosekrans ingevoert, 139, 140. 193. Des selfs *Broeder* en *Susterschap,* 138, tot 140. Mach men oock door een ander *voor gelt* laten opseggen, 138. Wort van de *Duyvel* als haar kluister uytgeroepen, 154. Is een *sot en ydel verhaal* van woorden, 154. Het rellen van de selve sonder *de minste aandacht* niet vruchteloos, 164, 165. Des selfs *groote kracht* tegens de *Duyvelen* fabuleus, 165, 166. Is als een verydeling van andere gebeden &c. oock wel van Mannen in de Roomsche Kerk wedersproken, 191, 192. Is mede verscheyden veranderingen onderworpen geweest. 193

S.

S*Acramenteele* teekenen voor te schrijven en in de Kercke in te voeren, is alleen Godts werk. 359, 360

Sacrament van 't *H. Avontmaal* wanneer daar omtrent de *eygentlijke lichamelijke* tegenwoordigheyt is besloten, 479. Wanneer dit is overgebracht tot een *Transsubstantiatie,* 464. Wanneer op den Altaar ter *aanbiddinge* voorgestelt, en met so veel *plechtelijkheyt* na de siecke over straat gedragen, 503. Des selfs *Feestdagh* wanneer en door wie uytgedacht, en vervolgens in de Kerk ingevoert, 504. tot 509. De *Domheeren* tot Luyck en andere stellen haar daar tegen; doch worden tot het vyeren van dien dagh of uyt veinsing of uyt vreese overgehaalt door de *Kardinaal Hugo* een Dominicaan, 't welk blijkt, wanneer sy 511, 512

sulks na sijn vertrek daar laten, 507. Het selve verstrekt voor de Paus als een *Lijf-guarde,* wordende voor hem op een *wit Tel-paerdt* gevoert, in navolging van 't Oude Heydendom.

Salvator Spinelli Heer van de Waldensen in *Kalabrien* vervolgt se uyt vreese voor *Romen.* 215

Schriften van *jongere* en *minder* aansienlijke Leeraars worden op den naam van *oudere* en *meerder* aansienlijke by de Roomsgesinde aan 't licht gegeven. 76, 77

Schrift (Heylige) raakt door *bygeloof* en de *Legenden* der Heylige achter de banck, 119, 120. Is een volmaakte regel van gelove en wandel met uytsondering van alles, 170, tot 172. 185, 186. Ook de eenige toetz voor Ketterye en waarheyt. 295, tot 303

Serapion ontfangt in de uyre des doots een stukjen van 't *gesegent broodt* uyt handen van een Kindt. 488

Simon van Montfort Sone van een Bastardt van *Robbert* Koninck van Vrankrijck wordt het *Hooft* van 't Heyr der *Kruysvaarters* tegens de *Waldensen,* 520. Vermeestert alles, en wordt als *Grave van Thoulouse* in plaats van *Raymundus* uytgeroepen, en ontfanght het *Graafschap* als een *Leen* van Vrankrijk, 525. Sijn onverwachte en door Godts bestier hem toegeschikte dootsstraffe. 527

Sixtus de IV. herstelt de *Rosekrans,* 137, tot 139. Bouwt een *treffelijk Hoerhuys* binnen Romen, onderhoudende benden van Hoeren ten dienste van goede Vrienden in sijn eygen huys. 328

Soldaten steelen den Roomschen Godt, oock in 't meerder tal, 293. Twee worden binnen *Maastricht* over sulck steelen en 't aanraken van de Ouwelen wredelijk door 't levendigh verbranden en andersins omgebracht. 513, 514

Sonden worden te Romen voor gelt vergeven. 4

Stilswijgentheyt een Reglement voor de *Dominicaner Order.* 378

Suibertus door de Paus te werden gecanonizeert. 57, 58

T.

T*Heresia* heeft gesien dat de Ziele van *Pius* ten Hemel voer, 382. In navolgingh van het *Oude Heydendom.*	384, 385
Thomas Becket een Verrader en Oproermaker, en by eenige van de *Sorbonne* te Parijs voor verdoemt verklaart, wordt *gecanonizeert.*	17
Tijdelijke benadeelingen van allerhande soorte, doch sonder bloetstorting worden in 't eerste tegens de *Waldensen* gebruykt.	456, 457
Tijtels en Grafschriften van de *Vrsulijne* Maagden en haar	

verder geselschap. 85

Transsubstantiatie wanneer in de Kerk vastgestelt. 464. Een schrickelijk monster. 464, 465. Veroorsaakt onder de Roomsgesinde veele *sotte, ydele* en *schandelijke* vragen, tot nadeel van Christus. 466 Niet te vinden in de H. Schrift; maar rustende volgens *Scotus* en andere op 't *goedtvinden* van de Kerk, 468, tot 471. In een meenigte van selfstrijdigheden ingewickelt, 474. De gronden daar toe volgens de eygene Roomsche besluyten t'eenemaal onseker, 475, 476. Redenen over 't invoeren van deselve, 477 Daar voor moet alles gewaagt worden. 479. Is seer nadeeligh aan de eere van Christus, 483. Sleept na sich *Manichëische* bevattingen over de *lichamelijke* tegenwoordigheyt van Christus. 539, tot 543

Turken doen mirakelen doot en levende. 33

Turkse *Monnick* doet wonderen en verhaalt noch andere. 35

Turkse en *Heydensche* Monnicken quetsen hare lichamen. 340, 341

Turpines eertijds een Heyligh wordt 'er nu niet meer onder gevonden. 49

V.

V*Astens* der Roomsgesinde in een onthouding van bysondere soorten van spijsen, gelijk met die der *Manichëen.* 543

Verena een van de *Vrsulijne* Maagden vordert der selver eerbewijsen, 72. Openbaart veele dingen aan Elisabeth van Schonawgien. 88

Vervolgingen der *Roomsgesinde* swaarder als de *Heydensche,* 153. Wyders in seeker opsicht daar mee gelijck gestelt, 234, tot 278, 279

240. Wreeder als die der Ketteren, 61, 240, tot 244. *Sodanige* als in Vrankrijck geschieden niet ter doot, zijn gelijk aan eenige *Heydensche,* 277. Oock overeenkomstig met de Oude *Ariaansche.*

Vervolgers over 't stuck van Godtsdienst wreeder als de *woedende* beesten. 237

Vespasianus Heydensche Keyser doet wonderen. 34

Vestale Maagden doen wonderen. 34

Voor-oordeelen mogen omtrent het ondersoek van waar-

heyt of Godtsdienst geen plaats vinden, 269, 270, 303
269, 295. Houden de Geleerde in de
Roomsche Kerke onder de dwalingen
besloten.

Vrsula met hare elf duysent Maagden, en 112
het verdere geselschap door de *Hunnen*
omgebracht, en waarom, 64, tot 66. 82.
Kan haar leven behouden onder
voorwaarde van huwelijk, maar weygert,
67, 82. Godtsdienstige eere aan dat
geselschap bewesen, 67, 68. *Reliquien*
van haar al omm' door *Europa* en noch
verder ter aanbidding verspreidt, 68, 69.
Op sich selfs een *sotte* en *Oude Wijsse*
Fabel, 72, 84. Oock by eenige Mannen
als sodanigh in de Roomsche Kerck
erkent, 95, tot 101. De Schrijvers in de
Roomsche Kerck lopen hier over
wonderlijk met de hoofden tegens
malkanderen, 78, 79. Het begin van
Vrsula's en vervolg, 79, tot 84. *Vrsula*
komt op eene dagh met de Schepen uyt
Engelandt tot *Thiel.* Daar na verder tot
Keulen, Bazel en *Romen,* 80, 81. Prijst
haar dienst seer sterk aan, 71. Van haar
niets te vinden by de Oude Schrijvers, 84.
By de *Vrsulijne* Maagden noch *vijftien*
duysent Mannen en *tsestigh duysent*
Wijven, 94, 303. Grote verschillen over
der selver tijt, 88, 89. hare
ontwijffelbaarheyt binnen *Keulen.*

W.

W*Aldensen* en *Albigensen* zijn deselve. 418, 427, 428. Geensins *Manicheen.* 422, 425, 446. Sy bestrijden die selfs, 426. Worden van sommige Geestelijke wel tot den *Predikstoel* wegens haar geleertheyt toegelaten, 427. Worden om der *Manicheen* will' belastert, 430, 431, 435. Worden *Leonisten* genoemt, 437, 438. Der selver leerstucken worden uyt bedachtsame Roomsche Schrijvers, hoewel die haare doot vyanden waren, aangetoont. 447, 442. Oock uyt de *Centuriatores Magdeburgenses,* 443. Komen in leerstucken over een met de *Gereformeerde,* 441, 452, 453. Seer wel geoeffent in de H. Schriften, 126, 127. Hadden die in hare *Moeder-taal* overgeset, en konden *geheele boeken* daar uyt van buyten opseggen, en vorderden

over yeder *Geloofs stuck* bewijs uyt de H. Schrift, 445. Waren neerstigh in 't aanleeren en

onderwijsen, 446, 447. Vonden haar daar door in staat om met de geleertste in de Roomsche Kerck te konnen in 't strijdt-perk treden, 448, 449. En behouden genoechsaam de overhandt, 450. Haar uytterlijk goedt gedrach wordt van *Innoncentius* de III. erkent 419. Daar door als door een *Evangelischen* wandel selfs van *Roomsgesinde* onderscheyden, 453, tot 455. Waren over sulks by hare *Vyanden* oock bekent door de naam van *Bon-hommes* of goede menschen, 455, 456. Sy bevolken *Kalabrien* en bouwen met voor-rechten daar in Steden, 211, 212. Zijn verder door geheel *Italien* verspreydt, 212, 213. Ontbieden een Predikant van *Geneve,* 213. Worden van hare Vyanden seer belastert, 398, 399. 409, tot 417. Hare leere in 't korte wijdt en zijdt uytgebreydt, 409. De leugenen en lasteren *strijdigh met haar selven.* 410, tot 418. Oock wegens so haastige groote uytbreydinge der *Waldensen* selfs niet *waarschijnlijk,* 411, 412. Worden in de 12de Eeuwe door allerhande soorten van tijdelijke quellingen, doch *sonder moorderye,* vernadeelt, 456. Daar na swaarder door Krijchsbenden vervolgt en verbrandt, 447. Wreedelijk verdreven uyt *Arragon,* 458, 459. Vervolgens ten tijde van *Dominicus* door *Kruysvaarten* wreedelijk omgebracht en verstroyt, 521, 522. Hebben in ´t midden van so veele vervolgingen haar in hare landen noch verdedight tot het Jaar *derthien hondert,* 530. Hare verstroijingen door Godt geschikt tot *voortplanting* van de waarheyt, 530, 531. Worden op nieuws heftigh vervolgt onder *François* de I. Konink van Vranckrijk; doch wordt op 's Koninks bevel aan hem bericht ingebracht over haar *leere en wandel,* 531, 532. Verschrickelijke Wreedtheden tegens haar in 't werck gestelt door *Minerius Oppeda* en een Monnick *Iohannes.* Waar over de Konink straff vordert, en Godt 215, tot 220

exemplairlijk sijn oordeelen gesonden heeft, 532, 533. Ten tijde als *Michaël Gisler* naderhandt *Pius* de V. opperste *Inquisiteur* was in *Kalabrien* wreedelijk omgebracht en verder onmenschelijk vervolgt.

Wapenrustinge tegens de Duyvel welke de ware is, 157, 161

Warnerus Roelevinck klaagt seer over de verdorventheyt van de Kerck aan 't eynde van de *negende* Eeuwe. 120

Water-Kruyck van het veranderde water in wijn te *Cana in Galileen,* wordt tot Keulen bewaart. 69

Wetten des Keysers beteugelen de *Donatisten* in haar wreedheyt en geven aanleyding tot ondersoek. 261, 266, 267

Wonderen door natuurlijcke oorsaken. 36. Siet verders *Mirakelen.*

Z.

ZIelen keeren door een Mirakel weder tot hare lichamen of tot een gedeelte des selfs om te biechten en poenitentie te doen. 132, 147

Addenda.

Op pag. 35. lin. 37. aanbevolen; dat. *Voegt tusschen beyden in:* Oock *Maria Prioorsche de la Visitatione* te Lissebon so seer alomm' beroemt door Mirakelen en Gods-spraken; dat *Philippus de Tweede.*

Op pag. 36. lin. 3. Dese Nonn'. *lees;* dese *eerste* Nonne. en *lin. 8.* na 't woordeken, *heeft. voegt daar toe:* En die *tweede,* hoewel se aan alle kanten was uytgeroepen; dat se even als *Franciscus,* de vijf wonden van Jesus hadd', wierd ontdekt in dat selve Jaar 1588. Wanneer se het *Groot Vaandel* van den Hertogh *Medina Sidonia* als Opperhooft van die so genoemde *onoverwinnelijke* Vloot gesegent, en by voorsegging hem van de aanstaande zegepraal versekert hadd'. Terwijl sy selfs oock haar vuyl bedrogh bekende.

Op pag. 116. lin. 3. Op 't hooft treffen. *Voegt daar by:* Het was, om dat men in die verdorven tijden niet behoefde na *Romen* te gaan, om een dagh of letter in den *Almanack* te krijgen, maar dat sulcks vry stondt aan *Bisschoppen* en *Priesteren,* ja oock wel aan *Leeken* selve met *oogluyking* van 't Priesterdom: Het welk niet ongaarn sagh en hoorde, dat 't Volk genoegen nam in 't vermelden van nieuwe *Sancten* en *Mirakelen,* als het

gereedste middel, om in een algemeyn verderf van de *seden,* en in een daaglijkse aangroey van *bygeloov'* en *valsche leere* haar daar onder buyten ondersoeck besloten te houden. Want hoewel het verderf in de seden en het bygeloov' al vroegh de Kerck hadd' besoetelt, so was het insonderheyt na de tijden van *Gregorius de Groote* sodanigh al om doorgebrooken, dat het *Christendom* daar door sijn glantz en luyster bykans t'eenemaal verlooren hadd'. Tot bevestiging van sulke verdorven *leer* en *seden* quamen dan nieuwe Sancten sonderling wel te pas. Het Volck erkende se en nam se gretelijk op; het Priesterdom vondt 'er genoegen in; en daar mee gingen sy in die *lichtgelovige* tijden so onbesuysdelijk te werck, dat indien de *gewaande Heylige* niet vervolgens alle aansien souden verliesen, de Roomsche Pausen sulk *opneemen van Heyligen* haar selven afsonderlijk van alle andere hebben moeten eygenen, en by noch *groter verval van seden,* als voor heen, om het Volk daar door in onwetenheyt om te leyden en te foppen, op *plechtelijker* en *uytmuntender* wijse vervolgens laten voltrekken. *Gaat nu voort* met §. 167. Merk enz.

Drukfouten aldus te verbeteren.

Pag. 4.	*lin. 28. schellemstucken,* lees *schelmstucken.*
p. 5.	*l. 13. Petrus* l. *Picus*
p. 10.	*l. 12, 13.* ten deele gelijk dese omstandigheden l. gelijk dese omstandigheden ten deele. *l. 17. Suvius* l. *Surius.*
p. 12.	*l. 4.* en lichamelijken l. onlichamelijken.
p. 24.	*l. 38.* hoewel l. hoewel sy.
p. 35.	*l. 5. lib. 1.* l. *lib. 2. l.* 19. En verder; *Dat een* l. En verder dat die Monnick seyde; *Dat een.*
p. 38.	*l. 12.* buyten erfsonde l. in erfsonde.
p. 52.	*l. 2.* en met l. en men.
p. 70.	*l. 4.* van l. aan.
p. 84.	*l. 28.* verswegen l. geswegen.
p. 100.	*l. 38.* wil so l. wil dit so.
p. 106.	*l. 5.* opmerkinging l. opmerking. *l. 25.* Hoewel

Paus l. Hoewel 'er Paus. *l. 27.* gehangen l. aangehangen.

p. 110. *l. 32. schroomen l. schamen.*

p. 114. *l. 31.* hoet l. hoe.

p. 128. *l. 17.* en die l. en dit wel.

p. 131. *l.19. beessem* l. *beesten.*

p. 133. *l. 21.* dere l. andere.

p. 144. *l. 7.* gevolt l. gevolgt.

p. 147. *l. 38.* geworden l. worden.

p. 166. *l. 15. Saragossa* l. *Carcasonne. l. 30.* vertonende l. vertoonde.

p. 194. *l. 25.* als l. die als.

p. 222. *l. 29.* die aan l. die van.

p. 228. *l. 24* Daas l. Daar.

p. 229. *l. 18.* Waar ick l. Waar in.

p. 235. *l. 12.* geworden l. worden.

p. 239. *l. 35. Auresiano* l. *Aureliano.*

p. 249. *l. 17.* Ick l. Hy.

p. 258. *l. 14.* als Opperbeul l. als of hy Opperbeul. *l. 17.* zijnde. l. rijmde.

p. 270. *l. 5.* dwaling l. en dwaling.

p. 273. *l. 33.* der vervallen l. de vervallen.

p. 279. *l. 17. scelestisme* l. *scelestissime.*

p. 288. *l. 18. Vrlatius* l. *Vrsatius.*

p. 312. *l. 20.* hem de stadt l. de stadt. *l. 24.* Venetien volgens. l. Venetien (die volgens. *l. 27. Pontius* die als. l. *Pontius*) als.

p. 314. *l. 4.* hy l. sy.

p. 338. *l. 20. Wijken.* voegt by 2 Cor. 12. v. 7, 8.

p. 343. *l. 37.* maar dan, l. dan

p. 345. *l. 2. 3. Alexandrinus* l. *Romanus.*

p. 348. *l. 1.* 119 l. 19.

p. 352. *l. 11. Cere* l. *Cerei. l. 16. amixto* l. *admixto.*

p. 361.	*l. 5. baptissimi* l. *baptismi.*
p. 362.	*l. 26.* en die l. en die men de.
p. 384.	*l. 2.* dat gene l. dat de.
p. 386.	*l. 2.* een l. en.
p. 404.	*l. 24. toegeden.* l. toegesonden.

p. 406.	*l. 16. Cluverius* l. *Cluverus.*
p. 407.	*l. 4.* boeken, daar van l. boeken.
p. 409.	*l. 25.* met l. men.
p. 410.	*l. 6. Oligenes* l. *Origines.*
p. 424.	*l. 24.* van *Hendrick* l. aan *Hendrick.*
p. 430.	*l. 14.* geweest. l. geweest is. *l. 33.* meer. l. meer gehoorde.
p. 432.	*l. 5.* veroodelinge. l. veroordeling.
p. 433.	*l. 4. de Duyvel door Luther.* l. *Luther door de Duyvel.*
p. 447.	*l. 29.* nu 't Geref. l. nu in 't Geref.
p. 450.	*l. 1.* van 't Palatii l. van 't Paleys.
p. 458.	*l. 15.* begon l. begonnen.
p. 460.	*l. 28.* plaatse l. geplaatst.
p. 473.	*l. 8.* van alles l. van oudts.
p. 480.	*l. 23.* dat de l. dat hy.
p. 488.	*l. 9. Poenitentien* l. *Poenitenten.*
p. 493.	*l. 38.* noch hy l. noch hy heeft.
p. 497.	*l. 38.* §. 61. l. §. 60.
p. 513.	*l. 20.* Θεόφανοι l. Θεόφανοί.
p. 520.	*l. 36. Bzovius* l. *Bozius.*
p. 524.	*l. 13.* af l. al.
p. 528.	*l. 24.* der so seer l. de so seer.
p. 535.	*l. 16.* sonder l. onder.
p. 554.	*l. 37.* 200 jaren. l. 300 jaren.
In 't Register der Autheuren.	*l. 18. Anfelinus* l. *Anselmus.*

Die van minder aanbelang, indien 'er noch eenige mochten voorkomen, verbetere des Lesers bescheydenheyt.

E Y N D E.